UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STUDIA UNIVERSITATIS

Nr.4(14)
2008

SERIA ŞTIINŢE SOCIALE

REVISTĂ ŞTIINŢIFICĂ
Anul II
ISSN 1857-2081
Chişinău

Redactor-şef

Maria BULGARU, profesor universitar, doctor habilitat

Colegiul de redacție

Gheorghe AVORNIC, profesor universitar, doctor habilitat
Elena ARAMĂ, profesor universitar, doctor habilitat
Sergiu BRÎNZĂ, profesor universitar, doctor habilitat
Alexandru COJUHARI, profesor universitar, doctor habilitat
Eugenia COJOCARI, profesor universitar, doctor habilitat
Violeta COJOCARU, conferențiar universitar, doctor habilitat
Ioan HUMĂ, profesor universitar, doctor (Universitatea „Danubius" din Galați, România)
Toader TUDOREL, doctor (Curtea Constituțională din Bucureşti, România)
Vasile CUJBĂ, conferențiar universitar, doctor
Valeriu MOŞNEAGA, profesor universitar, doctor habilitat
Victor SACA, profesor universitar, doctor habilitat
Constantin MARIN, conferențiar universitar, doctor habilitat
Mihail GUZUN, conferențiar universitar, doctor
Natalia GOIAN, conferențiar universitar, doctor
Valentin DOROGAN, conferențiar universitar, doctor
Dan H. FELLNER (Universitatea de Stat din Arizona, SUA)

Coordonatori

Leonid GORCEAC, conferențiar universitar, doctor
Raisa CREȚU
Lilia CEBAN

Redactori literari

Ariadna STRUNGARU (limba română)
Valentina MLADINA (limba rusă)
Dumitru MELENCIUC, conferențiar universitar, doctor (limba engleză)
Veronica PĂCURARU, conferențiar universitar, doctor (limba franceză)

Asistență computerizată

Ludmila REŞETNIC
Viorel MORARU

ASPECTE ALE IMPACTULUI PROCESULUI DE LA BOLOGNA ASUPRA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA (CAZUL USM)

Maria BULGARU, Oleg BULGARU

Catedra Asistenţă Socială şi Sociologie

In the article the authors are analyzing some aspects of the Bologna Process' impact on the higher education. The article is based on the results of the **„MSU Students' Opinion Barometer 2008",** performed by the department of Social Work and Sociology, on March 1 – 14th, on a sample of 1410 students. Here are presented the students' opinion about the changes substance of the education process, as well as the general attitude of the students on the reforms initiated within the Bologna Process. The research is providing evidence that the positive changes were produced at the level of the university curricula (revising courses outmoded by the time, applying the interactive models etc.).

Transformările profunde ce au loc în societatea contemporană impun instituţiei universitare noi exigenţe de pregătire a tinerei generaţii. Acestea şi-au găsit o reflectare explicită în obiectivele Procesului de la Bologna, prin care se urmăreşte constituirea unui Spaţiu European comun în Învăţământul Superior (SEIS).

Republica Moldova a aderat la Procesul de la Bologna la Conferinţa miniştrilor educaţiei din Europa, care a avut loc la Berghen (Norvegia) la 19-20 mai 2005. Ralierea învăţământului universitar din Republica Moldova la această strategie prin aplicarea Sistemului European de Credite Transferabile (ECTS) a început, însă, cu mult mai înainte de 2005, aflându-ne în prezent în faţa unor transformări radicale ale curriculei universitare. Este un beneficiu pentru învăţământul superior, dar şi o mare responsabilitate dictată de necesitatea efectuării unei reforme esenţiale la nivel de conţinut şi structură: trecerea la sistemul de 3 cicluri universitare (studii de licenţă, studii de master, studii de doctorat şi de postdoctorat); recunoaşterea reciprocă a diplomelor de studii; sporirea şanselor de inserţie profesională a tinerilor pe piaţa internă şi cea europeană a forţei de muncă etc.

Reuşita reformei preconizate depinde nemijlocit de gradul de conştientizare şi implicare a studentului şi profesorului în realizarea ei. Pentru a cunoaşte în ce mod derulează reforma curriculei în cadrul Universităţii de Stat din Moldova şi care este opinia studenţilor cu privire la această reformă, profesorii Catedrei Asistenţă Socială şi Sociologie, împreună cu studenţii de la aceste specialităţi, au realizat în perioada 1-14 martie „Barometrul de opinie USM – 2008" pe un eşantion de 1410 studenţi ai USM, construit proporţional pentru facultăţi, ani de studii şi sex, având marja de eroare 2,6 %.

În continuare vom prezenta câteva din rezultatele acestui barometru, încercând să facem o comparaţie cu rezultatele obţinute prin cercetarea sociologică „Studentul şi profesorul – doi actori ai procesului de instruire", realizată de aceeaşi catedră în februarie 2006 pe un eşantion de 1088 studenţi ai USM.

Impactul Procesului de la Bologna asupra învăţământului universitar poate fi analizat din mai multe perspective – atât direct, cât şi indirect. Ne-a interesat mai mult ce s-a schimbat la nivel de conţinut al instruirii şi cum percep, cum simt aceste schimbări înşişi studenţii, care este atitudinea lor faţă de reforma iniţiată.

Menţionăm din start că cercetarea realizată a permis să fie înregistrate la această componentă mai multe schimbări pozitive. Prin noile cerinţe înaintate faţă de curricula universitară s-a produs o adevărată revizuire a disciplinelor cursurilor depăşite de timp, a modalităţilor de predare, s-a obţinut orientarea procesului de instruire spre formarea competenţelor funcţionale, în conformitate cu cerinţele pieţei muncii. Probabil, aceste schimbări au şi servit drept temei pentru cele 67,6% din respondenţi, care au afirmat că sunt foarte mulţumiţi de modalităţile de predare în cadrul prelegerilor, iar împreună cu cei parţial mulţumiţi (27,9%) această cifră este de 95,5%. Doar 3,1% din respondenţi s-au declarat deloc mulţumiţi.

În 2006 acest tablou era cu totul altul: doar 26,4% din respondenţi erau foarte mulţumiţi, iar 68,5% – mulţumiţi parţial (a se vedea *Fig.1*).

Aproximativ aceeaşi apreciere a fost dată şi calităţii orelor de seminare:

- 53,3% din respondenţi sunt foarte mulţumiţi, care împreună cu cei parţial nemulţumiţi alcătuiesc 92,9%;
- 92% din studenţii intervievaţi consideră că materialul lecţiei este bine structurat şi sistematizat (în 2006 – 35,5%);
- 89,9% consideră că profesorul cunoaşte materia şi o expune într-o formă accesibilă şi clară (în 2006 – 65,4%);
- 86,1% au apreciat pozitiv capacităţile profesorilor de a stimula interesul pentru disciplină;
- a crescut ponderea studenţilor implicaţi în activităţile de cercetare ale profesorilor, fapt menţionat de 67,9% din respondenţi.

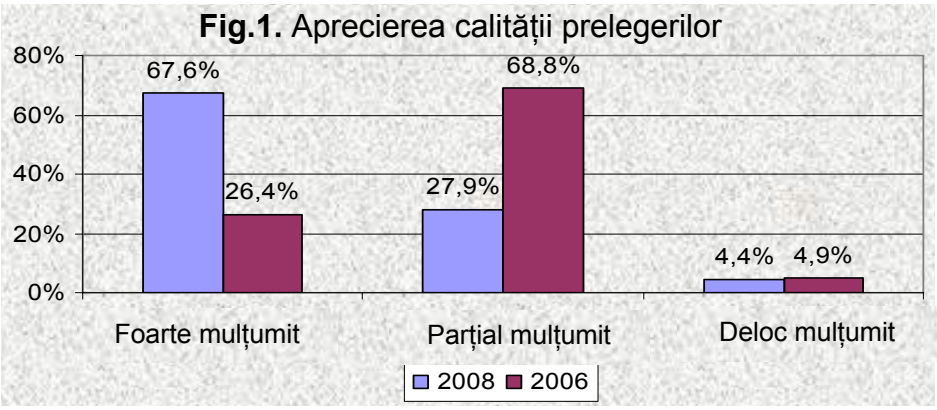

Fig.1. Aprecierea calității prelegerilor

Este îmbucurător faptul că 78,7% din studenții intervievați au conştientizat beneficiile predării lecțiilor în conformitate cu cele trei niveluri: de definire, aplicare şi integrare; de menționat că în 2006 tocmai 51,1% au considerat că materia nu se predă în conformitate cu aceste niveluri.

S-ar părea că această evoluție pozitivă în aprecierile studenților a condus şi l-a o creştere semnificativă a reuşitei lor, căci acesta este criteriul cu care se măsoară în ultimă instanță eficiența muncii profesorului. La componenta reuşitei situația este însă puțin mai tristă, la sesiunea de iarnă 2007-2008 ea fiind de circa 65%.

Cercetarea realizată a permis să fie depistate opiniile studenților şi asupra unor cauze ale nereuşitei lor, dintre care cel mai mare procentaj a obținut *materialul prea dificil* (49,5%) (în 2006 – 51%), *lipsa timpului pentru pregătire* (46,8%) (în 2006 – 57%), unirea mai multor discipline în module (31,4%) (în 2006 – 31%). Probabil, este necesar să se revină în permanență asupra conținutului planurilor de studii, acestea fiind încadrate cât mai adecvat în albia concepției formării specialistului, să se determine cu cea mai mare precizie finalitățile educaționale ale specialităților date. Mai sunt discipline, conținuturi de cursuri care nu fac față provocărilor timpului. Nu întâmplător circa 14,3% din studenții intervievați consideră că cunoştințele acumulate în sălile de curs nu corespund deloc cu activitățile pe care trebuie să le realizeze în timpul practicilor de specialitate (dintre acestea, 19,5% revin studenților anului III Bologna), iar 61,9% consideră că aceste cunoştințe corespund parțial programului practicii. Doar 10,8% au considerat aceste cunoştințe ca fiind totalmente în corespundere cu cerințele practicii (a se vedea *Fig.2*).

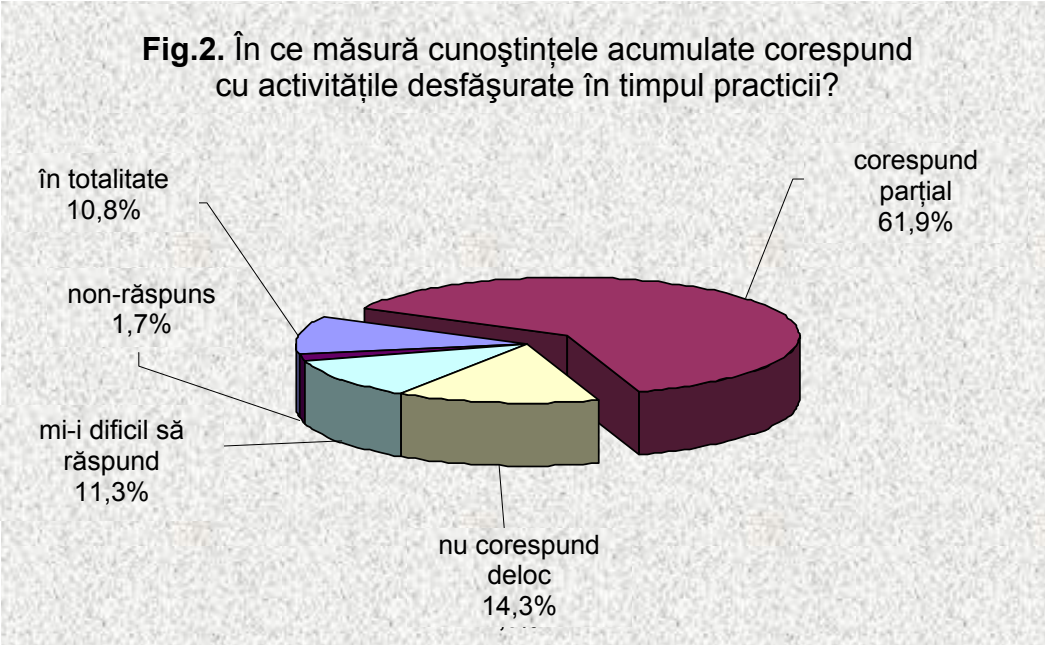

Fig.2. În ce măsură cunoştințele acumulate corespund cu activitățile desfăşurate în timpul practicii?

Într-o măsură destul de semnificativă studenții nu sunt mulțumiți de dotarea sălilor de curs cu tehnica necesară: practic 72,6% din studenții intervievați au manifestat nemulțumire (29,6% – deloc mulțumiți, 43,0% – parțial mulțumiți). Doar 25,4% sunt totalmente mulțumiți de această situație. În 2006 au manifestat nemulțumirea 78,5% de respondenți. Observăm deci că puțin ce s-a schimbat la această componentă.

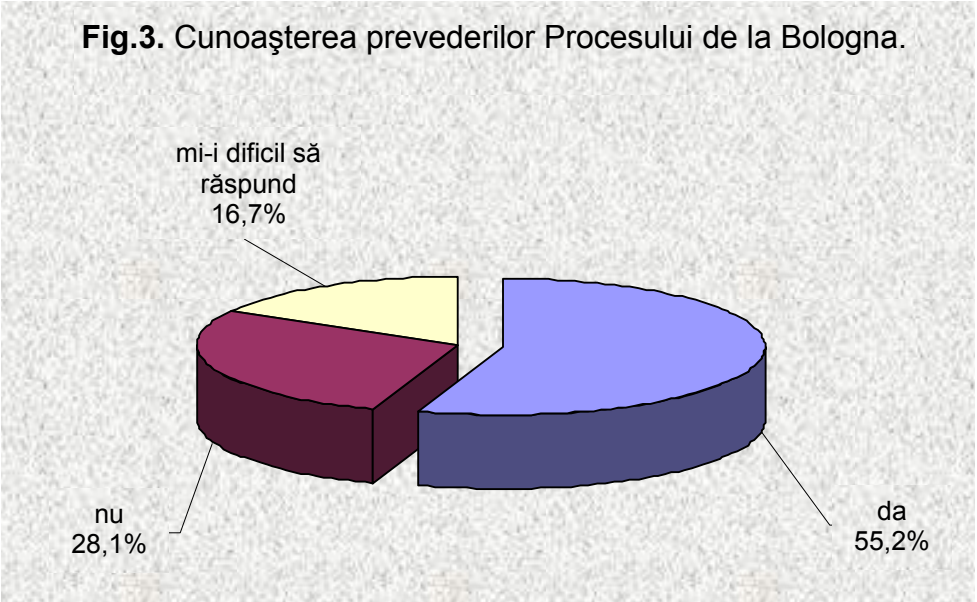

Fig.3. Cunoaşterea prevederilor Procesului de la Bologna.

Referindu-ne nemijlocit la nivelul de cunoaştere a prevederilor Procesului de la Bologna după trei ani de implementare, am stabilit că 55,2% din studenţii intervievaţi cunosc aceste prevederi (a se vedea *Fig.3*), numărul lor înregistrând o uşoară creştere faţă de 2006, când la această întrebare au răspuns afirmativ 51,5% de respondenţi. Rămâne, totuşi, a fi încă semnificativ numărul studenţilor care posedă la această componentă cunoştinţe superficiale, întâlnesc dificultăţi de a răspunde (16,7%) sau nu cunosc totalmente obiectivele şi deschiderile Procesului de la Bologna (28,1%).

Dacă la capitolul cunoaşterea conţinutului Procesului de la Bologna în 2008 s-a înregistrat o evoluţie progresivă, apoi referitor la gradul de acceptare de către studenţi a prevederilor Procesului de la Bologna tabloul este de altă natură (a se vedea *Fig.4*). Astfel, în 2006 din studenţii intervievaţi 52,7% au răspuns că acceptă parţial această strategie, iar în 2008 un asemenea răspuns a fost dat de 64,1% de studenţi. Cota celor care nu acceptau prevederile Procesului de la Bologna era în 2006 de 17%, iar în 2008 s-a majorat până la 26,1%. Dacă în 2006 nu au putut răspunde la întrebarea în cauză 22,8%, apoi în 2008 – doar 1,9% din studenţi au spus că întâlnesc dificultăţi să răspundă. Astfel, se poate presupune că o bună parte din cei ce au format 22,8% (2006), care nu s-au pronunţat despre acceptarea prevederilor Procesului de la Bologna, au completat cele 26,1% de respondenţi din anul curent, care nu le acceptă.

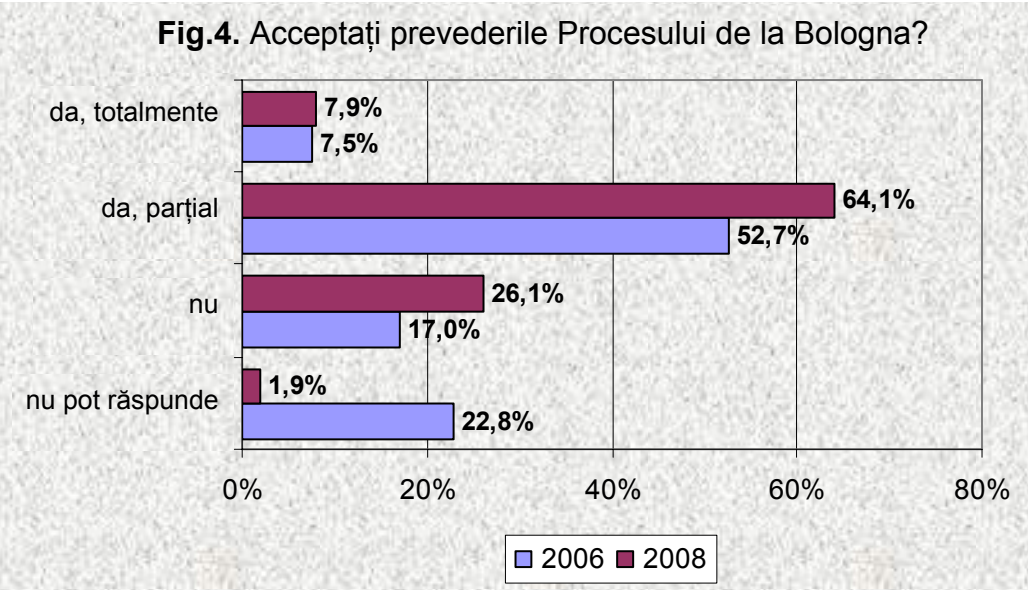

Fig.4. Acceptaţi prevederile Procesului de la Bologna?

Încercând să aflăm gradul de mulțumire a celor 828 studenți (care cunosc şi acceptă prevederile Procesului de la Bologna) de modalitățile de implementare a prevederilor Procesului de la Bologna în cadrul USM am obținut următoarele rezultate generale (a se vedea *Fig.5*): sunt mulțumiți – 28,4%, nu prea sunt mulțumiți – 47,2%, deloc nu sunt mulțumiți – 21,3%.

Fig.5. Gradul de mulțumire față de modalitățile de implementare a prevederilor Procesului de la Bologna.

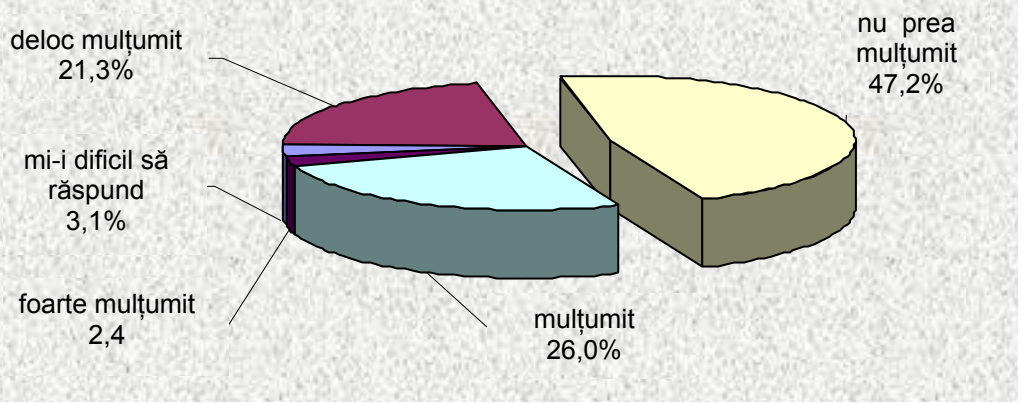

Procentajul înalt pe Universitate de mulțumire parțială (47,2%) şi nemulțumire totală (21,3%) față de modalitățile de implementare a prevederilor Procesului de la Bologna poate fi explicat prin mai mulți factori. De către studenții înşişi au fost evidențiați în special următorii factori (a se vedea *Fig.6*): *organizarea învățământului superior în 2 cicluri* (acordul total la această componentă fiind manifestat de către 22,6% de respondenți, acordul parțial – de 44,1%, dezacordul – de 31,1%) şi *organizarea cursurilor în module* (acord total – 14,1%, acord parțial – 43,7%, dezacord – 38,1%).

Fig.6. Opinia studenților față de …

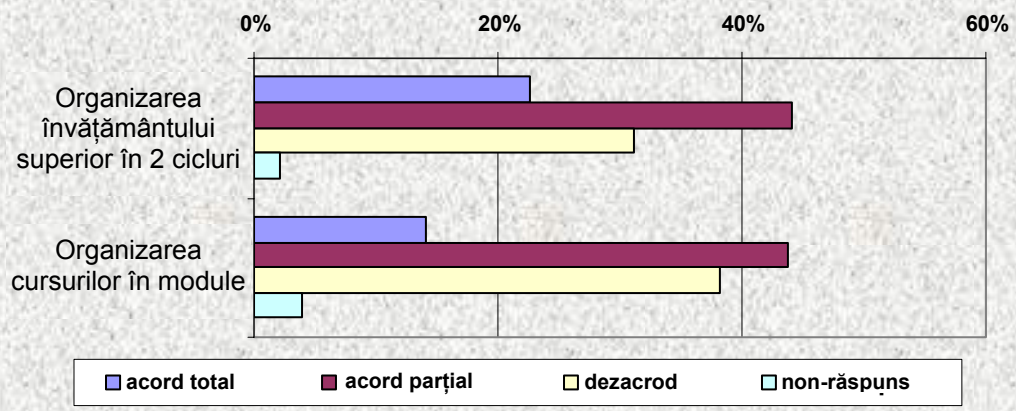

Prin răspunsurile la întrebări deschise au fost sugerate propuneri cu privire la creşterea calității predării (8,1%), a gradului de informare privind conținutul Procesului de la Bologna (4,8%), micşorarea numărului de examene, în general, şi a celor în scris, în special (3,2%), oferirea mai multor materiale didactice (3,1%). O parte din studenții intervievați s-au pronunțat pentru scoaterea modulelor (3,6%) şi chiar pentru anularea Procesului de la Bologna (3,9%). La întrebarea deschisă, referitoare la opiniile studenților cu privire la domeniile învățământului ce ar trebui perfecționate, cei mai mulți din ei (53,9%) nu au dat nici un răspuns.

Este impunător numărul studenților (44,5%) care consideră că studiile primului ciclu nu sunt suficiente pentru calificare. Doar 34,1% din cei intervievați au dat un răspuns afirmativ la această întrebare, iar 21,4% au menționat că le este dificil să răspundă (a se vedea *Fig.7*).

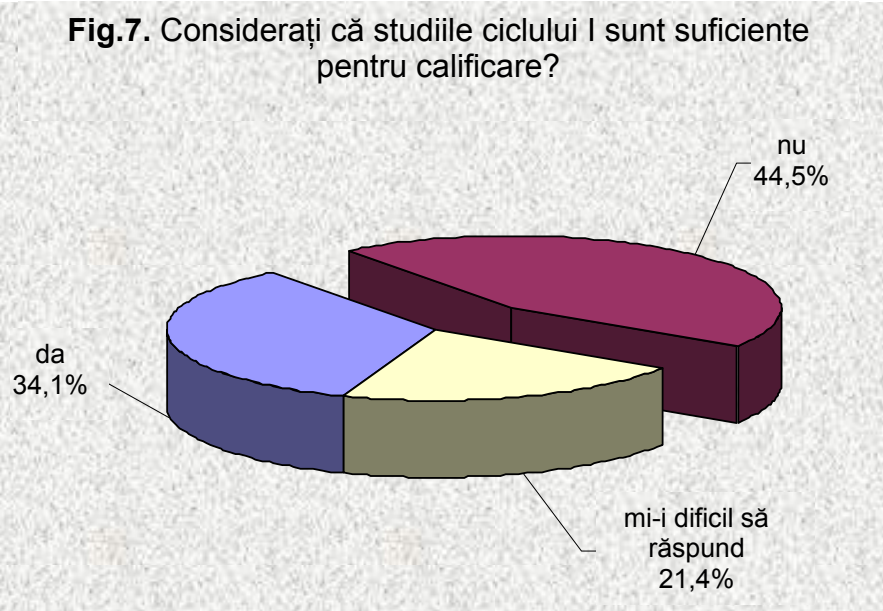

Este evident că tabloul prezentat înaintează întrebarea: ce planuri de viitor au studenţii, care este atitudinea lor faţă de studiile la masterat, intenţionează ei să-şi continue studiile la acest nivel sau nu? Datele barometrului de opinie ne oferă următoarele rezultate generale pe USM: 50,5% din studenţii intervievaţi intenţionează să-şi continue studiile la masterat. Nu s-au decis cu privire la continuarea studiilor la masterat în total pe USM 31,6% (a se vedea *Fig.8*).

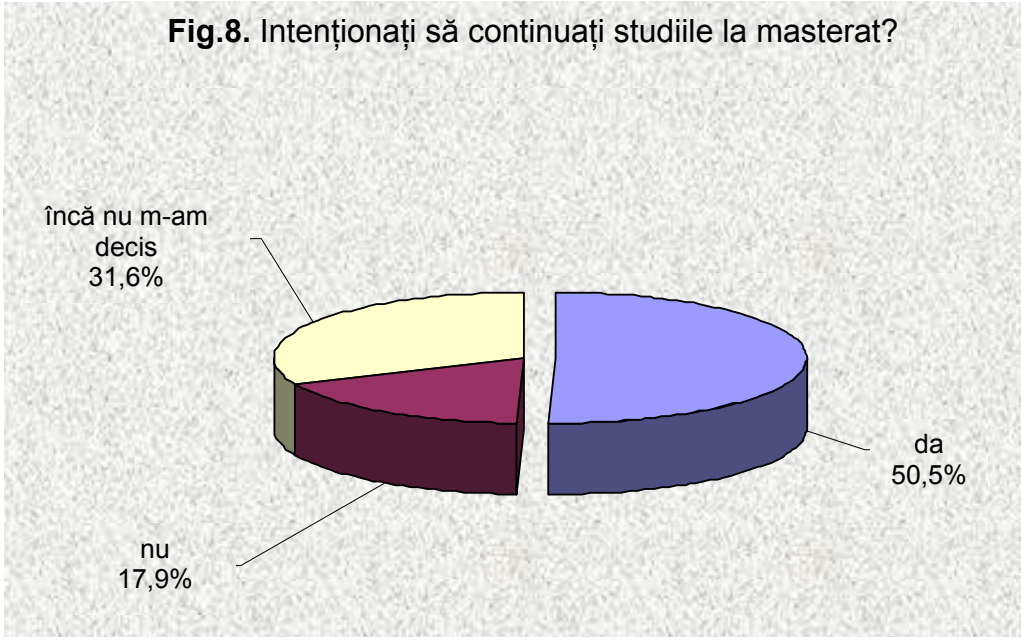

Din cei 712 studenţi, care intenţionează să-şi continue studiile la masterat, 33,8% sunt orientaţi să facă masteratul la aceeaşi specialitate în cadrul USM, 8,5% vor face masteratul la alte specialităţi, de asemenea în cadrul USM, iar 15,3 % preconizează să facă masteratul în străinătate. O parte semnificativă din studenţi (42,4%) doresc să facă studiile la masterat, fiind angajaţi paralel în câmpul muncii (a se vedea *Fig.9*).

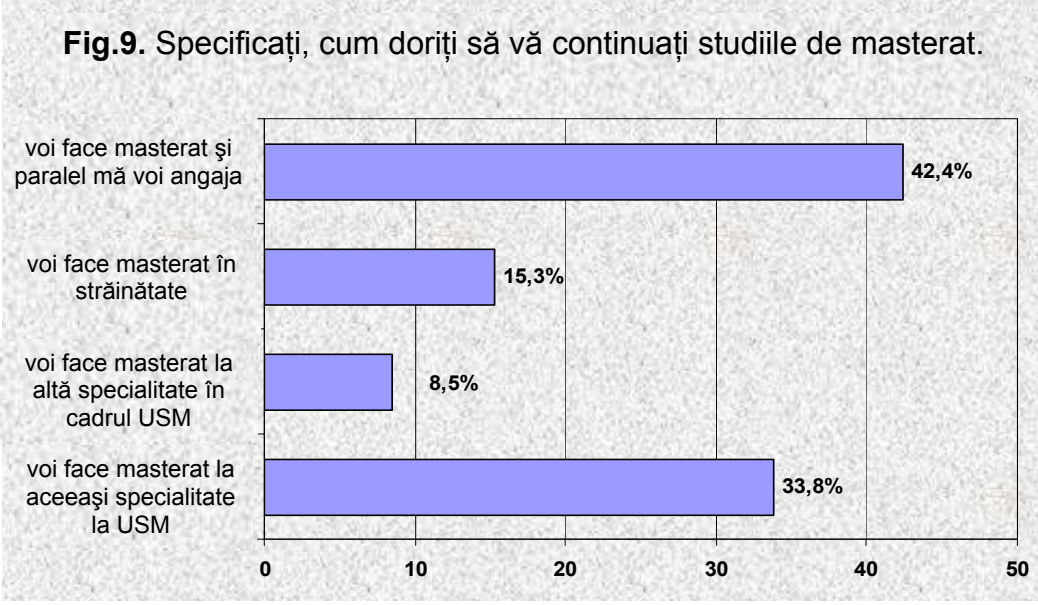

Fig.9. Specificați, cum doriți să vă continuați studiile de masterat.

Este îngrijorător faptul că doar 10,1% sunt de acord cu organizarea studiilor de masterat cu durata de 2 ani. Dintre studenții intervievați 43,7% au manifestat un acord parțial, iar 31,1% – nu sunt de acord cu o asemenea modalitate de organizare a studiilor la masterat (a se vedea *Fig.10*). Din răspunsurile libere aflăm că o parte din studenți (din cei 46% care au dat răspuns la întrebarea deschisă), 3% solicită ca masteratul să fie cu durata de un an şi obligatoriu.

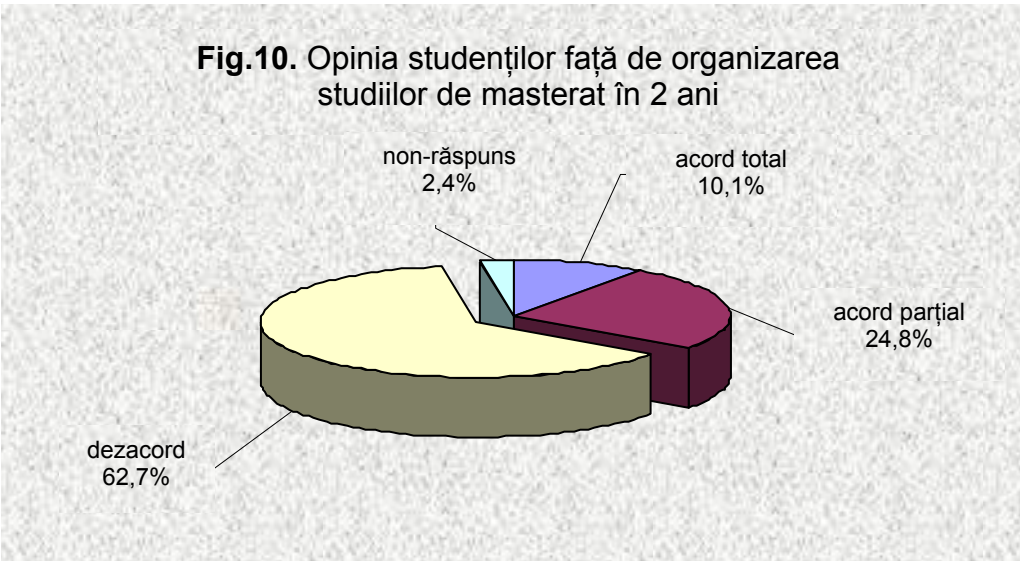

Fig.10. Opinia studenților față de organizarea studiilor de masterat în 2 ani

1) Studenții au demonstrat puține cunoştințe cu privire la *specializările propuse pentru masterat în cadrul USM:* doar 10,8% cunosc aceste specializări, 43,5% – le cunosc puțin, iar 40,3% – nu cunosc deloc specializările propuse;

2) *calificativele obținute în urma studiilor de master*: le cunosc – 16,5%, le cunosc puțin – 44%, nu le cunosc deloc – 32,3%;

3) *perspectivele acestor studii*: le cunosc – 25,8%, le cunosc puțin – 48,5%, nu le cunosc – 20,1%. (a se vedea *Fig.11*).

Informația cu privire la studiile de masterat a fost obținută de către studenți de la profesori – 41,7% (față de aproximativ 75% în 2006), de la colegi de universitate – 38,0% (față de 55,5% în 2006), de la conducerea facultății – 15,5%, din Internet – 11,6%, de la curatorul de grupă – 8,9%, din surse mass-media – 8,7% (față de aproximativ 80% în 2006).

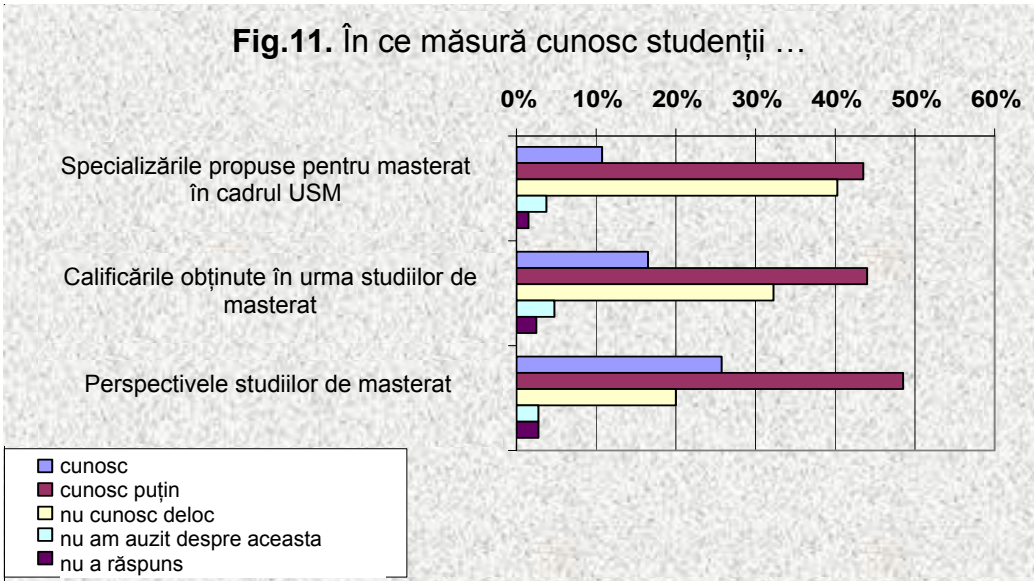

Dorind să aflăm care sunt specializările la masterat cele mai preferate, propuse în cadrul USM, am stabilit că 57,4% din respondenţi nu pot răspunde la o astfel de întrebare, iar 7,7% – nu ştiu. Din cei care, însă, au răspuns afirmativ la întrebare, 11,2% au menţionat – dreptul, 3,6% – tehnologiile informaţionale, 3,3% – psihologia, 3,3% – economia, 2,8% – relaţiile internaţionale, 2,6% – limba şi literatura română, 1,8% – contabilitatea şi auditul, 1,7% – limba engleză (de fapt, acestea sunt denumirile specialităţilor pe care ei le studiază la primul ciclu). Această situaţie denotă încă o dată faptul că studenţii sunt slab informaţi cu privire la studiile de masterat.

Concluzii

1. Transformările realizate pe parcursul ultimilor ani în curricula universitară au contribuit la creşterea calităţii procesului de instruire, a gradului de conştientizare a faptului că obiectivele Procesului de la Bologna reprezintă o dimensiune europeană a învăţământului superior care vizează formarea specialiştilor de înaltă calificare.

2. Concomitent, cercetarea realizată denotă faptul că o parte semnificativă din studenţi nu cunosc şi nici nu percep beneficiile reformei curriculare, finalităţile pregătirii într-un domeniu sau altul. Ba mai mult, ei manifestă suspiciune şi chiar atitudine negativă faţă de unele componente ale reformei iniţiate în 2005. Această situaţie poate fi explicată prin mai mulţi factori:

- slaba informare a studenţilor cu privire la principiile şi beneficiile Procesului de la Bologna;
- lipsa unei viziuni clare la nivel de administraţie în ceea ce priveşte implementarea obiectivelor Procesului de la Bologna;
- elementele de formalism în restructurarea învăţământului, manifestate prin realizarea unor schimbări de exterior şi nu de conţinut;
- lipsa unei pregătiri adecvate, prin crearea bazei tehnico-materiale necesare pentru iniţierea reformei curriculare în conformitate cu Procesul de la Bologna;
- lipsa unei abordări holistice a reformei învăţământului ce ar cuprinde toate nivelurile acestuia;
- slaba participare a studenţilor în activităţile de luare a deciziilor; în acelaşi timp, studenţii recunosc că multe carenţe sunt rezultatul pasivităţii, iresponsabilităţii proprii;
- lipsa unei reacţii prompte din partea factorilor de decizie (rectorat, decanat, catedre etc.), precum şi a profesorilor la sugestiile studenţilor;
- monitorizarea fragmentară, ocazională a derulării transformărilor iniţiate;
- şansele limitate de mobilitate academică şi inserţie profesională a tinerilor pe piaţa internă şi cea europeană a forţei de muncă;
- cooperarea slabă dintre universităţile din Republica Moldova în ceea ce priveşte dezvoltarea curriculară, mobilitatea academică etc.

3. Pentru a cunoaşte problemele ce ţin de reforma iniţiată la nivel naţional, necesită a fi realizată o cercetare care ar cuprinde toate instituţiile de învăţământ superior din republică.

Prezentat la 12.05.2008

NECESITATEA DEZVOLTĂRII SERVICIILOR DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ ÎN CADRUL INSTITUȚIILOR MEDICALE PERINATALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Mihaela CERNEI, Marcela DILION

Catedra Asistență Socială şi Sociologie

After the declaration of independence, Moldova for the moment is considered as one of the poorest countries in Europe. Children are the most vulnerable part of the population. The present work studied problems faced by children in difficult situations in the period in transition. The negative social phenomena of the transition period, especially poverty increasing, people migration, mono-parental families, unemployment, inadequate work conditions for women, drug using, commercial sex, vagabondage, economic and political instability – all have caused a grave demographical situation in the country.

The described situation determines a high rate of women with unexpected pregnancies with an eventual risk of diverse complications during the pregnancy period. The number of abandoned children is higher at the category of very yang period – 0-4 days (36,9%). So, mothers, frequently confused, abandon their children just in the period they need care and love to create a sure connection and affection, which will constitute the foundation of all further child relations and will determine his development. The children abandon in medical perinatological institutions is determined by a complexity of social and economic factors. Main launched causes are determined by: material insufficiency, single mother, child's health.

Conform Primului Raport Național privind Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului, Republica Moldova este considerată o țară cu dezvoltare umană medie, iar condiția sănătății materne este un semn al calității sistemului de ocrotire a sănătății şi al gradului de orientare a acestuia către necesitățile mamei şi ale copilului, fapt dependent atât de statutul social personal al populației, cât şi de politicile sociale, financiare şi de sănătate promovate.

În rezultatul măsurilor întreprinse la nivel național privind fortificarea asistenței mamei şi copilului în instituțiile perinatale, pe parcursul ultimilor ani se constată o ameliorare relativă a unor indicatori de sănătate.

Începând cu 1 ianuarie 2004, se implementează sistemul de asigurări medicale obligatorii care constituie un garant pentru categoriile socialmente vulnerabile ale populației în soluționarea problemelor de sănătate. În acelaşi timp, se menține o accesibilitate scăzută a serviciilor pentru persoanele sărace, cauzată de plata obligatorie a serviciilor, care nu sunt incluse în Programul Unic al asigurărilor obligatorii de asistență medicală.

Fenomenele sociale negative din perioada de tranziție, în special explozia sărăciei, migrația persoanelor peste hotare, familiile monoparentale, şomajul, condițiile inadecvate de muncă ale femeilor, consumul de droguri, sexul comercial, vagabondajul, instabilitatea economică şi politică – toate acestea au cauzat agravarea situației demografice în țară.

Familiile cu venituri insuficiente nu beneficiază de o asistență sociomedicală preconcepțională calitativă, inclusiv privind tratarea diferitelor maladii, care pot influența negativ viitoarea sarcină. Având un nivel informațional şi educațional mai redus, majoritatea familiilor sărace au acces limitat la metodele anticocepționale.

Situația descrisă determină o pondere înaltă a femeilor cu sarcină neplanificată (circa 85-90% din cazuri) cu un eventual risc sporit de diverse complicații în timpul sarcinii.

Numărul de copii abandonați este mai mare la **categoria de vârstă foarte mică –** 0-4 zile (36,9%) şi la **categoria cu vârste de peste 3 ani** (24,8%). Reiese că **pericolul cel mai mare există imediat după naştere**. Este perioada în care mamele, de cele mai dese ori confuze, îşi abandonează copilul, tocmai când acesta ar avea cea mai mare nevoie de îngrijire şi dragoste pentru a-şi construi un ataşament sigur, care constituie baza pentru toate relațiile viitoare ale copilului şi determină dezvoltarea lui.

Abandonul copiilor în instituții medicale perinatale este determinat de un complex de factori sociali şi economici care declanşează o multitudine de cauze ale abandonului. Cele mai frecvente cauze sunt: dificultățile materiale – 96,6%, mama solitară – 60,4%, sănătatea copilului – 21,2%.

Începând cu 1998, problema sănătății mamei şi a copilului este abordată în regim de prioritate de către Ministerul Sănătății şi Protecției Sociale, în colaborare cu Organizația Mondială a Sănătății (OMS) şi UNICEF. Aceste organisme au ca principală preocupare implementarea cu succes a practicilor pozitive în medicina

perinatală (MP). La realizarea acestui obiectiv participă şi organizaţiile internaţionale, cum ar fi UNICEF, care sprijină implementarea programelor menţionate mai sus prin co-finanţarea Programului „Asigurarea supraviețuirii, asistenţei medicale şi protecţiei copiilor mici în Moldova", Banca Mondială în Republica Moldova cu Proiectul „Servicii de sănătate şi asistenţă socială".

În corespundere cu reforma sistemului medical din Moldova, Programul se axează pe consolidarea capacităţilor medicilor şi ale asistenţilor medicali în probleme de sănătate a mamei şi copilului. În afară de aceasta, o campanie informaţională de comunicare promovează practici necesare de medicină prenatală la nivel individual şi de familie. Scopul principal al acestor iniţiative vine să susţină realizarea Strategiei de Creştere Economică şi Reducere a Sărăciei (SCERS) a Republicii Moldova şi a Scopurilor de Dezvoltare Milenară (SDM) în ceea ce priveşte reducerea mortalităţii copiilor şi îmbunătăţirea serviciilor în maternitate. Aceste scopuri sunt prevăzute a fi atinse prin intermediul implementării Programului Naţional de Medicină Perinatală (2003-2007) şi a Programului Naţional pentru sănătatea mamei şi a copilului (2005-2009), cu susţinerea agenţiilor internaţionale şi a organizaţiilor donatoare.

Totodată, începând cu anul 2001, Asociaţia Obştească „Progres prin Alternativă" în colaborare cu Secţia Consultativă a CPM a realizat câteva proiecte în domeniul suportului psihologic şi medico-social acordat femeilor însărcinate şi mamelor aflate în dificultate. S-a elaborat şi se implementează un model de integrare a serviciilor de asistenţă psihosocială în cadrul îngrijirilor perinatale. Ca urmare, în multe cazuri a fost depăşit riscul de abandon infantil, trafic de copii, violenţă în familie, precum şi de mortalitate infantilă şi maternă. Ultimul proiect iniţiat de Asociaţie cu suportul financiar al Biroului de Dezvoltare şi Cooperare al Elveţiei în Republica Moldova a fost Proiectul „Suportul Medico-Social al Maternităţii" (Maternitatea ca ultima perioadă de sarcină a femeii şi imediat după naştere). Proiectul a avut drept scop integrarea serviciilor de asistenţă socială şi suport psihosocial al femeilor gravide şi imediat după naştere din cadrul IMSP SCM nr.1. Acordarea suportului individualizat beneficiarelor cu riscuri psihosociale realizată de cei doi asistenţi sociali, angajaţi în Proiect, s-a realizat direct la circa 343 de persoane. Din acest total, 221 au fost femei gravide şi mame cu probleme psihosociale şi 122 copii nou-născuţi, dintre care:

- 8 nou-născuţi abandonaţi din maternităţile municipale;
- 38 copii plasaţi temporar cu statut nedeterminat (mama a lăsat pentru o perioadă de timp copilul în maternitate, neştiind ce va face mai departe cu copilul, va fi abandonat sau plasat temporar);
- 76 copii nou-născuţi bolnavi, din familii socialmente dezavantajate.

Din categoria menţionată de beneficiari, asistenţii sociali angajaţi în Proiect au selectat un grup de 66 paciente cu probleme medico-sociale pentru monitorizare şi acordare a suportului psihosocial. Aceste beneficiare aveau vârsta:

- ✓ până la/şi 18 ani – 14 beneficiare;
- ✓ de la 19 la 25 ani – 27 femei;
- ✓ de la 26 la 35 ani – 15 femei;
- ✓ de la 36 la 42 ani – 10 femei.

Din acestea, 14 femei aveau studii superioare, 42 femei aveau studii gimnaziale/medii incomplete, 8 – fără studii.

Un alt aspect care este foarte important în activitatea asistentului social în maternitate este prevenirea abandonului, fenomen care a rămas ca preocupare primară pentru organele de conducere.

Momentul abandonului este un moment crucial în care viaţa, la începuturile ei, este împinsă pe o cale la care există puţine alternative. Copilul abandonat este un copil aflat în dificultate, dezvoltarea sa, respectiv integritatea fizică sau morală fiindu-i periclitate. Nu întâmplător unul dintre indicatorii cei mai importanţi ai calităţii condiţiilor de viaţă ale copilului este ***riscul de a fi abandonat***.

Datele statistice oficiale ale UNICEF prezintă următorul tablou al fenomenului de abandon în întreaga lume: 145 mln. copii instituţionalizaţi (2006):

- ✓ 1,5 mln. în Europa de Est;
- ✓ 43,4 mln. în Africa;
- ✓ 87,6 mln. în Asia;
- ✓ 12,4 mln. în America Latină.

Dacă e să analizăm fenomenul abandonului în Republica Moldova, dimensiunile abandonului sunt:

- ✓ în fiecare zi, în Moldova este abandonat cel puţin un copil de până la 7 ani;
- ✓ 9 din 10 copii abandonaţi au părinţi în viaţă;

- ✓ fiecare al treilea copil abandonat este părăsit de mama sa în primele 4 zile după naştere;
- ✓ 6 din 10 copii abandonaţi sunt părăsiţi în maternităţi sau secţii pediatrice;
- ✓ majoritatea copiilor plasaţi în instituţii nu îşi mai găsesc niciodată o familie;
- ✓ jumătate din copiii plasaţi în instituţii mai au fraţi şi surori, care cresc tot în afara familiei.

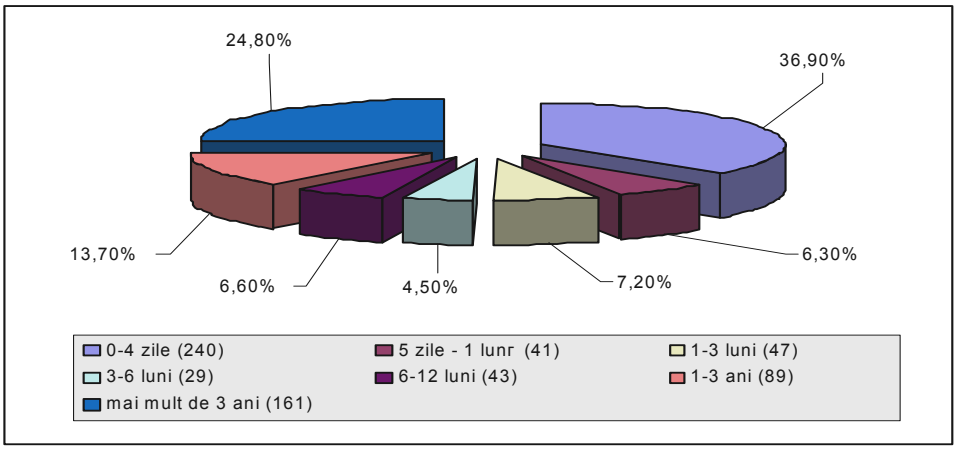

Fig.1. Vârsta copilului la momentul abandonului.

Locul producerii abandonului îmbracă diferite forme, de la abandonul în maternităţi, imediat după naştere, la abandonul în secţiile de spital şi în instituţiile rezidenţiale – centre de plasament temporar (în continuare – *centre de plasament*), case-internat pentru copii cu deficienţe mintale (în continuare – *case de copii*), şcoli-internat.

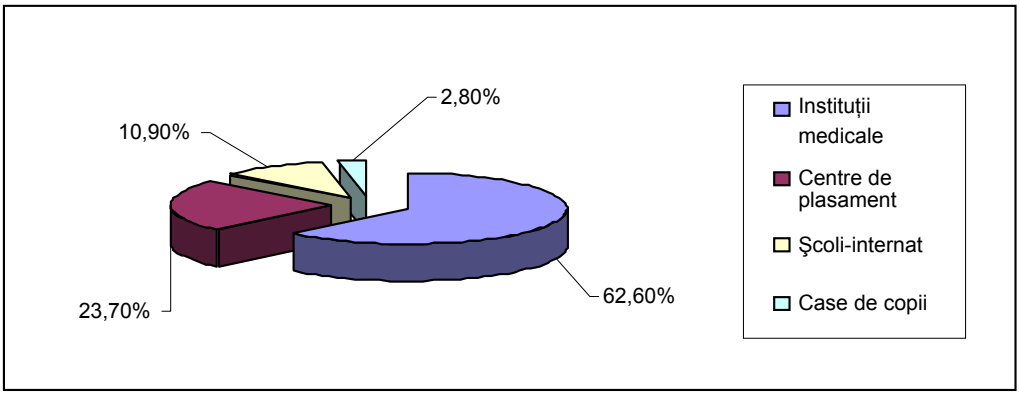

Sursa: Raport de activitate DMPDC 2006

Fig.2. Locul abandonului copilului.

Majoritatea cazurilor de abandon, 62,6%, sunt înregistrate în instituţiile medicale – maternităţi şi spitale pediatrice.

Putem menţiona următoarele date cu privire la situaţia abandonului copilului în spitalele şi maternităţile din mun. Chişinău pentru anul 2005:

1. Maternitatea Clinică municipală nr.2 – 8 copii;
2. Spitalul Clinic Municipal nr.1 – 28 copii;
3. Spitalul Clinic Municipal „S. Lazo” – 3 copii;
4. Institutul de Cercetări Ştiinţifice în Domeniul Ocrotirii Sănătăţii Mamei şi Copilului – 40 copii;
5. Spitalul Clinic Municipal de Ftiziopulneumologie – 4 copii;
6. Spitalul Clinic Municipal pentru copii nr.3 „Ignatenco” – 4 copii.

În total, în anul 2005 au fost abandonaţi *84 copii.*

În perioada anului 2006, în instituţiile menţionate mai sus au fost născuţi *3552 copii*, dintre care *46 copii* au fost abandonaţi.

În urma evaluării serviciului de asistenţă socială în perinatologie în Republica Moldova putem concluziona următoarele:

- ✓ Sistemul actual de referire şi luare a deciziilor cu privire la protecţia copilului aflat în dificultate nu are capacitatea de a preveni abandonul şi de a reduce numărul de plasamente în instituţiile rezidenţiale;
- ✓ Fragmentarea responsabilităţilor, instituţiilor şi a resurselor în domeniul protecţiei copilului la nivel naţional şi local nu permite soluţionarea eficientă a problemelor copilului şi familiei;
- ✓ Serviciile de asistenţă socială în cadrul instituţiilor medicale perinatale vor ridica nivelul de asistenţă şi îngrijire a femeilor însărcinate şi imediat după naştere care provin din familii socialmente vulnerabile.

Întru diminuarea fenomenului abandonului, facem următoarele recomandări:

I. La nivel de politici:

a) Elaborarea mecanismului de referire şi luare a deciziilor cu privire la protecţia copilului aflat în dificultate, care va asigura:
   - prevenirea instituţionalizării copiilor,
   - selectarea formei optime de protecţie a copilului,
   - un singur punct de intrare a copilului în sistemul de protecţie;

b) Dezvoltarea parteneriatelor de colaborare între instituţiile medicale, serviciile de protecţie socială, instituţiile de învăţământ, autorităţile locale etc. în stabilirea mecanismului de identificare, evaluare şi soluţionare a cazurilor cu risc sporit pentru sănătatea mamei şi copilului.

II. La nivel instituţional:

a) Conlucrarea eficientă a instituţiilor din sistemul protecţiei sociale cu instituţiile medicale municipale teritoriale în vederea activităţii de planificare a familiei printre beneficiarele de vârstă reproductivă aflate la evidenţă;

b) Examinarea cazului în cadrul unei echipe multidisciplinare va garanta selectarea formei optime de protecţie a copilului.

III. La nivel comunitar:

a) Elaborarea la nivel comunitar a unui plan de acţiuni privind ameliorarea asistenţei medico-sociale în timpul sarcinii şi după naşterea copilului, care va fi orientat spre:
   - sporirea accesului familiilor socialmente dezavantajate la metodele eficiente de planificare a familiei, la consultul preconcepţional şi îngrijirile perinatale,
   - mobilizarea comunitară în suportul psihosocial al femeilor gravide, mamelor aflate în dificultate,
   - reducerea impactului negativ al factorilor psihosociali asupra evoluţiei sarcinii, sănătăţii gravidei, mamei şi nou-născutului;

b) Implicarea mai eficientă a APL de nivel primar în soluţionarea cazurilor copilului aflat în dificultate.

Bibliografie:

1. Abandonul copilului în Republica Moldova. - Chişinău: Guvernul Republicii Moldova, UNICEF, 2005.
2. Bréart G., Puech F. Rozé Mission Périnatalité. - Paris, 2005.
3. Cojocaru Şt. (coord.). Consilierea gravidei şi a tinerilor mame: Ghid pentru asistenţii sociali. - Iaşi, 2004.
4. Determinanţi medico-sociali ai accesibilităţii îngrijirilor antenatale. - Chişinău: SDC, 2007.
5. Neamţu Gh. (coord.). Tratat de asistenţă socială. - Iaşi: Polirom, 2003.
6. Raportul social anual. - Chişinău: MSPS, 2005.

Prezentat la 24.08.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

IMPACTUL SECETEI DIN VARA ANULUI 2007 ASUPRA POPULAȚIEI DIN MEDIUL URBAN DIN REGIUNEA DE SUD A REPUBLICII MOLDOVA

Diana CHEIANU-ANDREI

Catedra Asistență Socială şi Sociologie

Moldova was impacted by the catastrophic drought in 2007. The southern part of Moldova is perceived as less developed and more suffering by poverty than other regions of the country. The author used the qualitative method of investigation to research the impact of the drought on urban population of the south area of Moldova. The article defines the victims of drought and its impact on the trade of food products, food consumption, servicing services, non alimentary consumption, health, education and migration.

Efectele sectei din vara anului 2007 au fost resimțite de toată populația republicii, dar într-o măsură mai mare de cea din regiunea de sud a republicii, întrucât această regiune este mai vulnerabilă la condiții climaterice. În aceste condiții, am dorit să aflăm care au fost consecințele secetei asupra populației sărace din mediul urban din sudul Republicii Moldova [1]. În acest scop au fost realizate 32 de interviuri individuale aprofundate cu experți locali: primari, reprezentanți ai Direcțiilor Economie, şefi ai Direcțiilor Asistență Socială, directori de şcoli, medici de familie, reprezentanți ai piețelor agricole, vânzători din localitățile urbane din regiunea de sud a Republicii Moldova [2].

O parte însemnată din experții intervievați au menționat că seceta a afectat întreaga populație a Republicii Moldova, deoarece prețurile la produsele alimentare s-au majorat, la unele produse chiar s-au dublat. *„Dacă înainte o pâine sură costa la noi 2,60 lei, acum costă 5 lei. Toată pâinea la care era cerere mai mare s-a scumpit" (reprezentant al Direcției Economie, Cimişlia).* Dar, au subliniat experții, nu toate categoriile de populație au fost afectate în aceeaşi măsură de seceta din vara anului 2007: *„unii se isprăvesc, şi nu rău, alții însă – suferă".*

Au fost nominalizate următoarele categorii de populație din mediul urban afectate mai grav de secetă:

✓ ***bătrânii, pensionarii.*** *„Bătrânii singuratici sunt cei mai neputincioşi... ei într-adevăr au rămas singuri şi alt ajutor, în afară de la cel de la stat, nu au de la cine primi" (reprezentant al Direcției Economie, Cahul); „Pensia este mizeră şi nu le ajunge nici pentru achitarea serviciilor comunale. Ei nici înainte nu-şi permiteau mare lucru – numai lapte şi pâine, acum nici asta, din cauză că s-a scumpit" (şeful Direcției Asistență Socială, Leova); „Când vin pensionarii la piață, ei caută pe piață producția cea mai ieftină, de obicei de o calitate mai proastă" (reprezentant al pieței agricole Cantemir);*

✓ ***persoanele cu disabilități.*** *„Pensiile de invaliditate sunt mici şi multe din aceste persoane nu au alte venituri şi nu au putut să-şi facă nici un fel de rezerve pentru iarnă" (asistent social, Comrat);*

✓ ***familiile cu mulți copii, familii monoparentale, familiile cu copii cu disabilități.*** *„S-au majorat prețurile la produsele alimentare, ceea ce afectează bugetul familiei. Părinții trebuie să hrănească mai multe guri" (director de şcoală, Căuşeni); „Asta înseamnă că cel puțin un părinte stă acasă. Ei au o indemnizație modestă, care le ajunge pe o zi în loc de 30"(asistent social, Vulcăneşti);*

✓ ***copiii orfani şi copiii rămaşi fără ocrotire părintească;***

✓ ***şomerii – atât cei înregistrați oficial, cât şi cei neînregistrați****. „Persoanele fără loc de muncă devin frecvent alcoolici... consumând alcool, nimeni nu te ia la lucru, iar neavând bani – nu ai pe ce-ți procura mâncare"(reprezentant al pieței agricole Basarabeasca);*

✓ ***angajații din sectorul bugetar cu salarii mai mici de 600 de lei.*** *„Ei nu-şi pot permite nici o bucățică de carne, fiindcă costă 70-80 lei"(asistent social, Cahul).*

În opinia liderilor locali, familiile cu migranți au fost mai puțin afectate de secetă, deoarece, pe lângă veniturile salariale, ele au venituri suplimentare, care le permit să facă față creşterii prețurilor.

Impactul secetei

Seceta a diminuat cantitatea de producție, determinând creşterea prețurilor – *„la ulei de 2 ori" „la grâne în medie de 3-4 ori", „la fructe de 5 ori"* etc. *„Țara merelor, dar prețul la 1 kg de mere este de 3 ori mai înalt decât în Europa".*

Pe pieţele agricole preţurile se schimbau zilnic, uneori chiar *„de câteva ori pe zi"*. În această situaţie, populaţia şi-a redus consumul alimentar, inclusiv cantitatea de legume, fructe, optând pentru un regim alimentar cu mai puţine calorii. Preţurile înalte nu au permis populaţiei să-şi facă rezerve.

Situaţia creată a descurajat oamenii, din punct de vedere psihologic ei au devenit mai anxioşi, mai chinuiţi, mai amărâţi.

a) Comerţul alimentar

Reprezentanţii pieţelor agricole au relatat că este puţină lume la piaţă, atât vânzători, deoarece populaţia de la sate nu are ce să vândă, cât şi cumpărători. *„Anul trecut vindeau produse lactate vreo 50-60 de persoane, anul acesta numai vreo 10. Mai mult de jumătate din mesele de pe piaţă sunt goale. Asta înseamnă că ţăranul nu are cu ce ieşi pe piaţă. Înainte veneau şi ne rugau să punem mese, fiindcă nu erau locuri unde să vândă, acum nu are cine să le umple pe cele care sunt" (reprezentant al pieţei agricole Cimişlia). „În anii trecuţi piaţa era plină, era îmbulzeală. În ziua de azi prin piaţă mergi liber – nu-s nici ouă, nici brânză, nici mere..." (reprezentant al pieţei agricole Căinari).*

Ţăranii încearcă să-şi vândă marfa pe care o au la preţuri înalte, gândindu-se că trebuie să supravieţuiască perioadei rece a anului. Mai mult decât atât, ţăranii în acest an au fost indiferenţi la soarta cumpărătorilor, situaţie care nu prea este tipică pentru populaţia din mediul rural din Republica Moldova, aceştia fiind, de obicei, înţelegători şi săritori la nevoie: *„În anii mai bogaţi vânzătorii mai făceau câte o pomană la un om sărac sau care era vai de capul lui. Anul acesta aşa situaţii nu au fost. Chiar dacă rămânea ceva, pomană nu se făcea, se ducea acasă înapoi" (reprezentant al pieţei agricole Cantemir).*

Populaţia cu venituri mici s-a acomodat la condiţiile pieţei cum a putut, frecvent procurând producţie de calitate proastă şi foarte proastă: *„Pensionarul vine şi cumpără ceea ce e mai ieftin. Mă uitam toamna aceasta că cumpărau cea mai ieftină pătlăgică, aproape stricată..., făcea un soc dintr-însa, fiindcă nu ştiu ce putea altceva face"(reprezentant al pieţei agricole Ciadâr-Lunga).*

Vânzătorii au relatat că sunt schimbări în comportamentul de cumpărare al populaţiei: *„Înainte omul venea şi lua 3 kg de carne, acuma ia numai 0,5 kg. Dacă înainte lua 2-3 peşti, acum ia doar un peştişor... Dacă ai acasă 3-4 copii, nu ştiu dacă poţi să-i saturi cu un peşte" (vânzător, Ştefan-Vodă).*

O parte importantă a reprezentanţilor direcţiilor economice au menţionat că indicele de comercializare a produselor agricole în raioanele din sudul Moldovei s-a micşorat. În acest an au fost comercializate mai multe crupe şi mai puţine fructe, legume. Preţurile la marfă s-au ridicat şi capacitatea de cumpărare a populaţiei a scăzut, calitatea însă s-a înrăutăţit, au declarat reprezentanţii APL. *„Până la secetă pe piaţă nu se vindea producţie tare bună, acuma, din cauza secetei, se comercializează producţie şi mai rea" (reprezentant al pieţei agricole Cantemir).*

Reprezentanţii direcţiilor raionale de economie şi reprezentanţii pieţelor agricole au relatat că pe piaţă este puţină producţie moldovenească, aici predomină produsele importate de peste hotare – Polonia, Rusia, Turcia, Ucraina. Mai mult decât atât, producţia importată este mult mai ieftină decât cea locală.

În anii precedenţi din Republica Moldova se exporta o anumită cantitate de produse agricole, nu însă şi în acest an – *„agenţii din Belarus vor să procure legume, vin pe dealul mare cu maşinile, dar nu avem ce le vinde"(reprezentant al Direcţiei Economie Cahul).* Din Moldova anul acesta s-au exportat doar struguri şi vin, au relatat liderii locali.

b) Consumul alimentar

Seceta a redus consumul populaţiei. *„Eu lucrez în sistemul de târguială de peste 10 ani. În sistemul nostru sunt vreo 20 de magazine alimentare. Scumpindu-se marfa, ar trebui să fie şi o creştere a sumei de bani acumulată. Lucrul acesta nu se întâmplă; din contra, veniturile scad... Asta înseamnă că se cumpără mai puţin" (reprezentant al pieţei agricole Cantemir).*

În mediul urban, în mod special se consumă mai puţine:

✓ **produse lactate** – *„dacă în anul 2006 un locuitor consuma în medie 35-40 litri de lapte, atunci în anul 2007 s-au consumat 10-15 litri";*

✓ **carne şi mezeluri** – *„cârnaţul stă cu săptămânile şi nimeni nu-l cumpără";*

✓ **fructe şi legume** – *„nu ştiu ce familie, cu ce venit ar putea să-şi permită la zi ca pe masa copilului să fie fructe, legume"; „înainte aveam rezerve lăzi de mere, anul acesta cumpărăm mere cu kilogramul".*

În schimb, s-a majorat consumul de pâine – *„oamenii mănâncă mai multă pâine ca să fie mai sătui".*

Mâncarea este deci puțin variată. Mulți se limitează la cartofi, terci. *„Oamenii de la orașe nici fasole nu își pot permite să mănânce, fiindcă 1 kg costă 25-30 lei. Așa preț mare la fasole eu de când sunt în comerț nu am văzut" (reprezentantul pieței agricole Cantemir).*

În Republica Moldova populația din mediul rural, dar și cea din mediul urban întotdeauna făcea toamna rezerve de produse agricole – cartofi, varză, morcov etc., conserve, murături pentru perioada de iarnă. Anul acesta însă, din cauza prețurilor mari, astfel de rezerve nu s-au făcut sau s-au făcut în cantități extrem de mici, au relatat experții.

De asemenea, o parte importantă a populației din mediul urban are în întreținere păsări. În acest an însă majoritatea se străduie să le sacrifice, deoarece *„nu avem de unde cumpăra grăunțe ca să le întreținem. Poate undeva o dată la 3 săptămâni iese cineva cu un sac de grăunțe" (primar, Căinari).*

Cel mai mult din cauza consumului alimentar precar suferă copiii, deoarece ei sunt în creștere și duc lipsă de vitaminele necesare, în același rând bătrânii, la care se acutizează bolile cronice.

Reprezentanții instituțiilor de învățământ au menționat că procură produse alimentare la un preț dublu comparativ cu anul trecut pentru cantinele școlare, respectiv are de suferit meniul școlar.

Majoritatea experților au indicat că consecințele secetei se vor simți mai mult la sfârșitul iernii – începutul primăverii, când se vor finisa rezervele făcute de populație.

c) Servicii de întreținere

Experții au menționat că prețurile la energia electrică, gaz, apă au fost în creștere pe parcursul anului 2007. Totuși, populația se străduie să achite în primul rând din veniturile pe care le are serviciile comunale și numai după aceasta se gândește la alimentație. Pensionarii au fost și rămân cei mai disciplinați în această privință – *„ei plătesc pentru serviciile comunale, chiar dacă uneori rămân fără bani pentru pâine".* Această situație e determinată de faptul că neachitarea serviciilor înseamnă și întreruperea furnizării respectivului serviciu. Persoanele în etate se străduie să achite regulat aceste servicii, deoarece nu au alte surse de venituri și nu își pot permite să amâne achitarea.

Păturile vulnerabile fac economie de gaze naturale sau trec la alte resurse de încălzire – lemne, cărbuni, tizâc. Experții au indicat: *„Mulți oameni nu se încălzesc... ei nu-și permit, chiar dacă sunt conectați la gaz, să se încălzească. Îndură frigul făcând economii"(reprezentant al Direcției Economie, Basarabeasca).*

d) Consumul nealimentar

Consumul nealimentar, de asemenea, s-a redus. O parte din populație își caută al doilea loc de muncă ca să poată întreține familia. Experții au menționat că se procură mai puțină îmbrăcăminte, tehnică.

Bătrânii se limitează la îmbrăcămintea și încălțămintea pe care o au, nu însă și tinerii care continuă *„să se îmbrace la modă".*

Populația cu venituri mici nu-și permite să cumpere haine noi, ea procură haine de mâna a doua: *„În fiecare săptămână vin la piața noastră cu îmbrăcăminte second hand... iată aceasta se vinde, pentru că este mai ieftină"(primar, Căinari).*

O problemă importantă pentru bătrâni și persoanele bolnave este procurarea medicamentelor. Acestora nu le mai ajung bani pentru medicamente, respectiv se agravează starea sănătății.

Unii pensionari iau medicamente la farmacie în avans, pe datorie. *„Cunosc pensionari care iau medicamente la farmacie pe datorie. Cum primesc pensia – se duc și achită datoriile"(șeful Direcției Asistență Socială, Comrat).*

e) Sănătatea

Alimentarea insuficientă și nediversificată, calitatea foarte proastă a apei determină scăderea imunității și apariția sau agravarea diverselor boli: *„Oamenii nu aveau de unde lua apă de băut. Stăteau în rând câte jumătate de oră la fântână pentru o căldare de apă tulbure. Această apă nu este bună pentru organismul uman. Concentrația de săruri este mare"(medic de familie, Cimișlia).*

Starea sănătății populației este nesatisfăcătoare și se va înrăutăți în continuare. Este în creștere numărul persoanelor bolnave de boli oncologice, boli respiratorii (tuberculoză), boli gastrointestinale:

„Mulți oameni care își cunosc boala, dacă ar avea bani, s-ar lecui, dar nu-i au... În consecință, boala se agravează"(medic de familie, Căinari); „Tabloul este trist. Avem o listă făcută de medicul de familie a persoanelor bolnave... și, cu părere de rău, acestea sunt persoane tinere, apte de muncă"(asistent social, Căinari).

Numărul mare de boli în rândul populaţiei se datorează unei alimentări incorecte *„începând cu perioada de sarcină",* de asemenea lipsei părinţilor de lângă copii în urma migraţiei, au indicat experţii locali.

Medicii de familie au menţionat că a crescut numărul bolnavilor, numărul de vizite la medic.

Reprezentanţii secţiilor de asistenţă socială au declarat că s-a majorat numărul persoanelor care se adresează după ajutor material pentru procurarea medicamentelor. *„Dacă în anul 2006 au fost înaintate 800 de cereri pentru acordare de ajutor la procurarea medicamentelor, anul acesta numărul s-a dublat" (şef Secţie Asistenţă Socială, Cahul).*

Puşi în situaţia de a urmă tratamentul, multe păturI vulnerabile au avut de ales: medicamente sau produse alimentare. Unii au ales tratamentul, alţii mâncarea. Oricum, starea sănătăţii acestor persoane se agravează, au recunoscut medicii.

Comparativ cu anul trecut a crescut mortalitatea. Reprezentanţii pieţelor agricole au relatat că anul acesta au chemat frecvent salvarea şi au avut cazuri de deces în pieţe: *„Anul acesta, ca niciodată, chemam salvarea de 7-8 ori pe lună în piaţă. Aşa de des nu am chemat niciodată... Lumea cădea de oboseală, stres, lipsă de alimentaţie etc." (reprezentant al pieţei agricole Cimişlia); „Foarte mulţi au ameţeli. Într-o zi am chemat ambulanţa de 2 ori. O persoană a decedat pe loc, iar pe alta a luat-o ambulanţa"(reprezentant al pieţei agricole Basarabeasca).*

f) Accesul la educaţie

Majoritatea liderilor locali au relatat că seceta nu a influenţat accesul copiilor la educaţie. Totuşi, unii experţi au indicat că copiii din familiile vulnerabile nu au cu ce se îmbrăca, încălţa pentru a merge la şcoală.

Directorii de şcoli au indicat că mulţi copii vin dimineaţa flămânzi la şcoală. Din acest motiv, ei au hotărât să ofere copiilor 2 mese: una dimineaţa, alta – la amiază. Prima masă este gratis, achitată din fondul primăriei, cea de a doua – de către părinţi (hrana costă 5 lei).

Seceta a afectat meniul în şcoli, întrucât preţul la produsele alimentare a crescut, iar normativul de alimentare a rămas acelaşi. *„Produsele sunt aduse la preţuri foarte mari... înainte meniul era mai bogat, variat, puteam să ne permitem mai multe" (director de şcoală, Taraclia); „Dacă înainte ofeream copiilor carne în corespundere cu normativele – 90-100 grame, acum, în legătură cu creşterea preţurilor, oferim 60-70 grame. Aceeaşi situaţie e cu fructele, legumele" (viceprimar, Comrat).*

Migraţia

Unul dintre efectele secetei este lipsa de ocupaţie. Aceasta determină oamenii să migreze în căutarea locurilor de muncă. În prezent, în Republica Moldova putem diferenţia 2 tipuri de migraţie:

a) migraţia externă, peste hotarele ţării;

b) migraţia internă – din sat spre oraş sau de la oraş la sat.

Seceta a determinat creşterea intensităţii migraţiei, în special a celei externe – *„persoanele care nu aveau de gând să plece peste hotare, totuşi au plecat"; „seceta a mai apăsat încă o dată pe rană, şi lumea pleacă pentru că nu are o altă ieşire".*

Experţii au relatat că mai mult pleacă la munci peste hotare tineretul.

Pentru a reduce consecinţele secetei asupra populaţiei, în unele primării s-a decis: construcţia fântânilor arteziene care ar putea să ofere locuitorilor oraşelor apă potabilă de o calitate mai bună; alocarea de rezerve în bugetul local pentru programele naţionale de combatere a maladiilor; achiziţionarea legumelor, fructelor pentru grădiniţe şi şcoli.

Irigarea pământurilor agricole, consolidarea acestora şi utilizarea tehnologiilor noi vor permite creşterea productivităţii şi minimalizarea consecinţelor viitoarelor secete asupra populaţiei. De asemenea, e necesar de a li se acorda credite producătorilor agricoli cu procente mai mici: *„Când omul de la sat va avea producţie şi o va vinde aici pe piaţă, va fi mai multă producţie şi mai ieftină... atunci şi locuitorii oraşelor vor trăi mai bine"(reprezentant al pieţei agricole Cantemir).*

Datele studiului realizat demonstrează:

✓ Seceta a determinat reducerea cantităţii de fructe, legume, cereale, produse lactate pe pieţele agricole din mediul urban, fapt ce a contribuit la creşterea preţurilor la aceste produse, respectiv la reducerea posibilităţii de cumpărare a populaţiei din oraşe.

✓ Categoriile cele mai afectate de secetă din mediul urban sunt: pensionarii, în special cei solitari; persoanele cu disabilităţi; familiile cu mulţi copii; familiile monoparentale; copiii orfani şi copiii rămaşi fără ocrotire părintească, şomerii înregistraţi la oficiile forţei de muncă, persoanele bolnave. Familiile care au membri plecaţi la muncă peste hotare sunt mai puţin afectate, deoarece primesc de la ei ajutor material.

✓ Pentru majoritatea populației urbane seceta a cauzat reducerea consumului alimentar, respectiv excluderea cărnii, fructelor şi a legumelor din alimentație în schimbul pastelor făinoase, crupelor; sacrificarea păsărilor/animalelor pe care le aveau pe lângă gospodărie.

✓ Seceta a afectat meniul copiilor din şcoli, acesta s-a redus din cauza creşterii prețurilor. În afară de aceasta, în şcoli s-au epuizat rezervele de produse alimentare din ajutoarele umanitare. Directorii de şcoli au menționat că fără ajutoare umanitare nu vor putea oferi copiilor la şcoală un meniu consistent, bogat în vitamine.

✓ Alimentația precară, nediversificată, determină reducerea imunității şi apariția/acutizarea diverselor boli. A crescut numărul de solicitări la medicii de familie, morbiditatea. Pe termen lung, starea sănătății populației se va agrava şi mai mult, inclusiv la copii, din cauza lipsei minimului necesar de consum care să asigure creşterea fiziologică normală.

✓ Pentru diminuarea efectelor negative ale secetei este necesar: de organizat alimentare gratuită în şcoli pentru toți elevii, de diversificat şi îmbunătățit meniul; de organizat cantine sociale pentru persoanele vulnerabile; de oferit pachete alimentare cu produse alimentare de bază bătrânilor singuratici, persoanelor țintuite la pat, persoanelor cu disabilități, familiilor cu mulți copii, familiilor monoparentale cu copii mici, unor categorii de bolnavi care urmează tratamentul medical.

Respectiv, se simte necesitatea elaborării unor strategii care să poată minimaliza în viitor consecințele calamităților naturale asupra populației. Irigarea pământurilor agricole, consolidarea acestora şi utilizarea tehnologiilor noi vor permite creşterea productivității şi minimalizarea consecințelor viitoarelor secete asupra populației.

Referințe:

1. Identification of secondary victims of drought in Moldova 2007, www.undp.md/drought
2. Interviurile cu experții au fost realizate în perioada 18-25 decembrie 2007 în baza unui ghid de interviu semi-structurat.

Prezentat la 01.04.2008

SECTELE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Vasile ONICOV

Catedra Asistenţă Socială şi Sociologie

This article treats the problem of the place and rule of the new religious sects in contemporary society. The author analyzed specific features of sects, the causes that determined the apparition and evolution, functions and disfunctions of the sects in society.

Alături de credinţa şi practica religioasă, religiozitatea presupune şi existenţa unei comunităţi, cu o anumită organizare, relaţii între credincioşi, instituţii. Credincioşii se integrează în aceste structuri, trăiesc şi practică în comun viaţa religioasă. Ei se adună şi se organizează pentru a trăi mai profund viaţa religioasă, deoarece activitatea în comun, practica în cadrul comunităţii întăreşte credinţa, o orientează, o păstrează mai vie. Cea mai simplă explicaţie cu privire la raţiunea apariţiei organizaţiilor porneşte de la constatarea că prin organizaţii oamenii pot face lucruri pe care nu le pot face singuri [1].

Principalele tipuri de comunităţi specifice fenomenului religios sunt bisericile şi sectele.

Biserica este o organizaţie religioasă stabilă care este integrată bine în societate şi care pretinde că este singura cale spre adevărul religios. Biserica îşi asumă răspunderea relaţiei dintre pământesc şi divin, garantând mântuirea membrilor săi pe măsura credinţei fiecăruia. Se consideră că în afara bisericii nu este mântuire.

O organizaţie la fel ca biserica este *confesiunea*, care în general este integrată în societate, dar nu pretinde la legitimitate exclusivă pentru sistemul său de credinţe. Una dintre caracteristicile unei confesiuni este acceptarea pluralismului. Într-o anumită măsură, confesiunile ar putea fi considerate secte care au ajuns mai mari şi s-au adaptat într-o oarecare formă la societate. De exemplu, presbiterianismul este o confesiune calvinistă condusă de bătrâni numiţi presbiteri.

Un grup de comunităţi care au aceeaşi practică religioasă formează un *cult,* să zicem: cultul ortodox, romano-catolic, greco-catolic, mozaic, musulman, reformat-calvinist, luteran, adventist, baptist etc.

Un loc intermediar între biserică şi sectă îl ocupă *denominaţiile*, care prezintă o legalizare a unei religii.

Hotarele dintre biserică, sectă şi denominaţie sunt destul de flexibile. Astfel, spre exemplu, protestantismul de la bun început s-a divizat într-o serie de confesiuni autonome: lutheranismul, calvinismul, anglicanismul, iar mai târziu au apărut o mulţime de denominaţii, secte protestante. Acest proces are loc şi în timpul de faţă, iar sectele precedente s-au transformat în biserici ca: baptistă, metodistă sau adventistă.

Secta (lat. – *secta*) apare ca o mişcare opusă în raport cu o direcţie religioasă sau alta.

Uneori se menţionează că etimologia cuvântului „sectă" şi-a pierdut importanţa în definirea acestor comunităţi. Este adevărat că acum fenomenul sectant pare atât de diversificat şi complex, încât nu mai poate fi înţeles doar prin etimologia cuvântului. Totuşi, sensurile iniţiale oferă anumite sugestii importante pentru explicarea conceptului. În limbile vechi există şi alte cuvinte apropiate ca sens care completează înţelegerea acestui concept. Spre exemplu, grecescul *„ereticus"* avea sensul de abatere, rătăcire, alegerea unei alte variante decât cea stabilită sau oficială. Anumite manifestări ale spiritului sectant sunt numite *„erezii"*. În limba română există şi cuvântul *„eresuri"*, cu sensul de credinţe false, de abatere de la concepţiile comune*.

Cuvântul *„sectă"* a contopit sensuri ale mai multor expresii latine. Spre exemplu, cuvântul *„secare"* înseamnă în latină: a secţiona, a tăia. Un alt cuvânt latinesc este *„secedere"*, care înseamnă separarea de ceva, a sta alături. Dintr-o familie mai îndepărtată face parte şi cuvântul *„sequi"*, care s-ar traduce prin „a urma": a urma o doctrină, un profet, un model de viaţă, anumite principii şi reguli etc.

În definiţiile actuale se remarcă două tendinţe. Prima, din perspectiva şi parţial protestantă, accentuează unirea voluntară a membrilor în comparaţie cu marile biserici tradiţionale; în schimb, cea de a doua, fără a neglija aspectul de comunitate, accentuează caracterul desident al acestora, abaterea de la dogmele şi practicile marilor religii.

De la o ţară la alta regimul sectelor este diferit. În multe ţări religiile neoprotestante sunt denumite secte, pe când în alte ţări (de exemplu, în Moldova) baptiştii creştini după evanghelie, penticostalii, adventiştii au statute de „cult", alături de marile culturi tradiţionale. Diferă nu numai statutul sectelor, ci şi numărul apar-

* D.Cantemir, în *Istoria ieroglifică,* definea erezia ca „stricarea legii, ceea ce deschide o învăţătură mincinoasă".

ținătorilor. Spre exemplu, Biserica lui Isus Hristos, a sfinților din ultimele zile sau „mormonii" sunt considerați în țările europene „sectanți", pe când în unele state americane reprezintă o religie căreia îi aparțin peste 60% din populație. În cazul dat, pentru America, unde nu există o biserică „națională", „oficială", „autorizată", folosirea noțiunii de sectă pare inadecvată. Sectanții par a fi foarte deosebiți de ceilalți. Oamenii cred că sectanții resping societatea, aderă la credințe bizare, dăunătoare, inutile etc. De aceea, pentru evitarea cuvântului, care include aprecieri negative, se propune folosirea unor termeni mai neutri, cum ar fi: *„noile mişcări religioase", „noile grupuri religioase"* ş.a.

Mai mulți sociologi, mai cu seamă britanici (Eilcen Barker, James A.Beckford şi Bryan Wilson), au atras atenția asupra apariției, chiar în sânul societăților occidentale, a unor noi grupuri religioase, îndeosebi a celor care se referă la tradiții orientale. Ei preferă să evite termenul „sectă" şi să le numească „noi mişcări religioase" [2]. Însă, diversele elemente ale acestei denumiri provoacă o serie de întrebări. Este oare vorba de fenomene cu adevărat noi? De ce le numim mişcări? Țin ele toate de religios? Desigur, trebuie să ne punem aceste întrebări în legătură cu fiecare grup studiat.

Putem utiliza însă fenomenul „noi mişcări religioase" pentru a desemna, la modul general, un ansamblu foarte divers de relații socioreligioase care s-au dezvoltat în ultimele decenii în mai multe societăți, în special în spațiul românesc. Grupuri necunoscute până acum s-au instalat în mod efectiv în peisajul religios occidental, spre exemplu: Biserica scientologică, Soka Gakkai (ceea ce Françoise Champion numeşte „nebuloasa mistică-ezoterică"), meditația transcedentală (MT), Mişcarea de integrare spirituală în absolut (MISA), Hare Krishna, Ananda, Marga, Sahaja Yoga etc.

Aceste noi mişcări sunt adesea extrem de moderne în ceea ce priveşte organizarea şi tehnicile de răspândire. Indivizii sunt mai puțin invitați să adere la un corp de doctrine, ci mai degrabă să experimenteze o formă de înțelepciune care le aduce bunăstare. În aceste mişcări puterea religioasă se exercită în mod subtil, deoarece individul este raportat fără încetare la sine însuşi. Este mai puțin o religie de clerici şi mai mult o religie de laici. Religia acestor mişcări este orientată spre lumea aceasta. În acest sens ele atestă ordinea socială existentă şi se adaptează valorilor dominante, manifestând în acelaşi timp o anumită înstrăinare.

Un loc important este acordat exprimării emoțiilor sau, dimpotrivă, stăpânirii raționale a acestora. Aceste mişcări se prezintă adesea ca neexclusive față de religiile existente şi admit deci apartenența multiplă. Ele dezvoltă o concepție holistă, încercând să reconcilieze opozițiile clasice dintre individ, societate şi cosmos, dintre spiritual şi material, acordă o atenție capitală sănătății şi, de multe ori, pretind că reprezintă o alternativă terapeutică la medicina străveche.

Fenomenul nu ocoleşte nici spațiul românesc unde se întâlnesc în prezent toate tipurile de noi mişcări religioase apărute în Occident în anii 1970-1980.

Comunitățile sectare au *caracteristici* proprii atât ca formațiuni religioase, deosebindu-se de celelalte forme de comunitate socială, individualizându-se în comparație cu alte modalități de manifestare a religiozității, separându-se îndeosebi de marile religii şi biserici.

Definind sectele, cercetătorii au evidențiat o serie de trăsături caracteristice pentru aceste grupuri sociale:

– *desidența*, abaterea de la situația existentă şi promovarea unei noi direcții şi orientări. Sectele religioase contestă în primul rând celelalte forme de religiozitate şi, mai ales, religia sau biserica „mamă" din care s-au desprins. Spre exemplu, în Moldova, România preoții şi ierarhia acestei biserici sunt în centrul atenției critice a sectelor;

– *adeziunea voluntară* a membrilor la sectă. Prin aceasta sectele se deosebesc de bisericile tradiționale în care membrii sunt integrați din copilărie prin botez. Sectele, însă, sunt comunități formate din credincioşi care aderă benevol;

– *marea coeziune de grup*. Relațiile de grup sectant sunt dominante în viața membrilor. Totul este subordonat şi jertfit sectei: avere, prestijiu, calități fizice şi intelectuale etc. Membrii sectei îşi spun între ei „frați" ca semn de apartenență la familia de credincioşi. În raport cu restul societății comunitatea sectantă se delimitează cu severitate. Cei care nu sunt „frați" sunt impuri, necredincioşi, nu au acces la mântuire. În unele secte este chiar puternică opinia că relațiile cu ceilalți îi „spurcă" şi pe cei curați;

– *tendința de izolare,* de selectare severă a membrilor săi şi de ruptură cu restul societății. Pentru păstrarea purității, sectanții încearcă să se izoleze fie teritorial (să zicem, în Rusia în trecut – în Siberia, ținuturile Donului; în Europa – în zonele rurale pe anumite feude). Este practicată însă nu numai izolarea prin îndepărtarea în spațiu, ci şi în timp. Multe secte fac efortul de a conserva anumite obişnuințe şi tradiții, unele practici

pe care lumea civilizată le-a abandonat: refuză modernismul hainelor, radioul, televizorul, publicaţiile, poartă bărbii şi păr lung etc.;

– *elitismul* existent şi cultivat în cadrul sectelor. Toţi membrii sectei se consideră un grup de oameni aleşi, superiori, singurii capabili să îndeplinească pe pământ voinţa lui Dumnezeu. Din această perspectivă, toţi ceilalţi sunt consideraţi rătăciţi care nu au descoperit calea autentică a mântuirii. Această minoritate exemplară înţelege că are misiunea divină de a salva omenirea şi de a asigura viaţa eternă. Pentru aceasta, ei desfăşoară o „lucrare", îşi sacrifică viaţa proprie, deoarece nici un sacrificiu nu este prea mare pentru mântuirea omenirii. După părerea lor, ei au un acces special, suplimentar la divin, vor participa alături de Hristos la judecata celorlalţi pământeni, vor depune pentru aceştia, vor interveni să le fie diminuată pedeapsa divină. Dar şi pe pământ ei sunt răspunzători de faptele celorlalţi. Împovăraţi cu o asemenea menire ei fac tot posibilul să-i aducă pe toţi pe calea „adevărată".

Fenomenul sectant este în creştere pretutindeni. Religiile pătrunse recent în ţara noastră au o rată de creştere a numărului membrilor, sunt foarte dinamice şi active. Cele mai multe sunt înregistrate oficial, însă sunt şi grupuri care evită înregistrarea legală.

Organizaţiile şi instituţiile, inclusiv sectele, au de cele mai multe ori o dublă natură. Una este cea specifică relaţiei cu sacrul, de natură religioasă, care este internă acestui fenomen. În acelaşi timp, ele trebuie să îndeplinească şi anumite activităţi laice, să răspundă unor solicitări care nu sunt specific religioase, prin care cooperează cu celelalte subsisteme sociale. Ele colaborează cu subsistemele economice, politice, financiar-bancare, de asistenţă socială ş.a.

Desigur, fiecare religie îşi exagerează preocupările în legătură cu secta, vorbind puţin despre activitatea lor profană, în legătură cu: resursele materiale, afacerile dubioase etc. Fiecare religie, în special cele recunoscute legal, activează între două dimensiuni: una „vizibilă", „estetică" şi alta mai puţin cunoscută. De aici şi suspiciunea că anumite secte se conduc după statute duble.

Organele de drept şi siguranţa publică urmăresc activitatea „sectară" ca aceasta să rămână în cadrul legalităţii. Când ele intră în conflict cu legea, nu sunt cercetate pentru credinţa lor, ci pentru faptele de încălcare a legităţii. De regulă, în asemenea cazuri sectele protestează, apreciind că astfel este încălcată libertatea religioasă, dreptul omului şi al cetăţeanului. În anumite ţări, unele secte sunt interzise prin hotărâri judecătoreşti sau legi generale. Se recomandă, însă, cel mai adesea, nu interzicerea, ci integrarea lor în sistemul social-politic, supravegherea activităţii „nedezvăluite", dar mai ales o cât mai bună cunoaştere şi o cât mai mare „transparenţă". Legile „antisectă" i-ar afecta în primul rând pe membrii de bună-credinţă.

Frecvente sunt protestele îndreptate împotriva sectelor din partea familiilor şi a societăţilor pentru protejarea familiei, deoarece sectele manifestă predilecţie pentru atragerea copiilor şi tineretului, care, prin curiozitatea lor, sunt mai uşor de atras şi integrat.

În fostele ţări comuniste, regimurile de dictatură ţineau fenomenul religios sub control sever. Erau acceptate legal cultele şi bisericile cu un număr mare de credincioşi, dar şi acestea erau supravegheate şi mereu restrânse, în speranţa „dispariţiei lor treptate". Sectele şi alte asociaţii religioase erau interzise şi obligate să activeze clandestin, deşi unele aveau un număr mare de credincioşi.

Iniţial, şi cel mai adesea, sectele au fost studiate de teologi, în primul rând de cei creştini (Irinem, Tertullian şi alţii). Teologii cultivă ideea că sectele sunt opera unui şef carismatic, a unui profet. Profeţii însă au fost întotdeauna duşmanii preoţilor. Preoţii se consideră singurii iluminaţi, ei deţin monopolul accesului la supranatural. Profeţii sectanţi şi adepţii lor sunt oamenii diavolului, ai răului. De aceea, ei trebuie condamnaţi şi înlăturaţi. Deci, prima reacţie faţă de secte era aceea de a le condamna şi înlătura. Pentru biserică secta era un pericol, iar pentru societate – o disfuncţie. „Concepţia sectară este pseudofilosofică, antibiblică: ea creează o anumită „ideologie" religioasă, care se adaptează, se asociază sau se războieşte cu unele societăţi. De aceea, secta este periculoasă din toate punctele de vedere, dar, mai ales, din punct de vedere moral, căutând să producă dezordine, dezmăţ, nesupunere, ea încurajează lenea, practică prozelitismul, se opune apărării dreptăţii şi tolerează violenţa, crima „religioasă" [3].

Perceperea actuală a sectelor promovează o atitudine de toleranţă şi de acceptare a lor de către marile religii. Treptat, în prim-plan apare interesul pentru înţelegerea mediului specific de viaţă al acestora.

Preocupările ştiinţifice în legătură cu fenomenul sectant au încercat să răspundă şi la întrebarea dacă sectele sunt acuzate, urmărite şi, uneori, interzise; pentru ce prosperă totuşi?

Desigur, ar fi greu de înţeles existenţa sectelor, dacă ele ar prezenta numai o latură negativă şi rea a vieţii sociale şi religioase. În realitate, sectele se instalează acolo unde există anumite solicitări cărora nu le răspund

sau nu le pot răspunde alţi factori sociali sau religioşi. O analiză ştiinţifică a fenomenului sectant presupune studierea sectelor atât ca elemente disfuncţionale, care stânjenesc integrarea şi desfăşurarea normală a activităţii sociale, cât şi ca factori funcţionali care contribuie la accelerarea unor procese, oferă soluţii unor activităţi ale altor organisme, care sunt depăşite şi ineficiente. Mulţi cercetători au încercat să sintetizeze aspectele pozitive şi negative din viaţa sectelor pentru a răspunde, mai ales, la întrebarea: ce oferă sectele? Alain Woadrow arată că noului membru secta îi oferă prietenie, noutate, siguranţă, răspunsuri clare şi simple la problemele fundamentale în legătură cu principalele probleme ale vieţii, speranţa paradisului, garanţia mântuirii.

Spre secte se îndreaptă nu numai cei nemulţumiţi religios, ci şi grupuri din categorii şi domenii foarte variate ale vieţii sociale: unii insatisfăcuţi religios, alţii trăiesc o viaţă spirituală săracă, au avut eşecuri profesionale, au rămas fără relaţii de prietenie, resimt insuficienţa materială etc. Unele categorii de oameni sunt consideraţi a fi predispuşi pentru sectantism: copiii, tineretul, migranţii, bătrânii, cei nerealizaţi (profesional, afectiv, sexual) etc. Fiecare sectă are un registru de oferte mult mai bogat decât restul societăţii sau vechile biserici.

Bisericile mari tradiţionale şi societatea modernă, cu ritmul său accelerat, scapă din vedere un element esenţial: personalitatea umană. Omul este tratat ca un sistem de relaţii, de drepturi şi îndatoriri. Toate acestea interesează şi sunt utile pentru societate, dar omul ca individualitate este pierdut din vedere, uitat, neglijat, constrâns. Sectele îşi concentrează atenţia asupra personalităţii umane, îl reevaluează pe om, se preocupă de el ca individ. În legătură cu individul, lumea este caracterizată ca o lume rece, indiferentă, ostilă, viciată de conflicte, violenţă, războaie, nesiguranţă. Bisericile vechi sunt cuprinse de aceleaşi maladii: sunt indiferente în legătură cu credincioşii. Credincioşii sunt neliniştiţi, ei sunt ameninţaţi, nesiguri de viitor. Secta oferă în aceste condiţii o nouă direcţie spirituală unitară şi inedită, promovată de şeful carismatic. Sectele vin cu speranţe şi idei noi.

Însă, unele secte au şi roluri sociale nedorite, motiv pentru care sunt urmărite şi condamnate în multe ţări. În rândul lor se află cele care profită de naivitatea şi buna-credinţă a unor persoane nevoiaşe, cu mai puţin discernământ, nepregătire să se apere. Ele abuzează de copii, handicapaţi, bătrâni, orfani, folosindu-le uneori chiar infirmităţile (defectele, slăbiciunea morală) pentru impresionarea trecătorilor şi adunarea bunurilor. Prostituarea membrilor este predicată sub diferite pretexte în secte. Libertinajul sexual din unele comunităţi sectare, imoralitatea şi abuzurile sexuale ale liderilor sectelor au adus aceste grupuri nu numai în atenţia poliţiei şi a tribunalelor, ci uneori chiar în preajma linsajului.

Disfuncţia socială cea mai frecvent discutată, caracteristică tuturor sectelor, este fanatizarea credincioşilor ce poate ajunge până la alienarea morală şi psihică a membrilor. O consecinţă a exagerării sentimentelor vieţii religioase este degradarea relaţiilor sectei şi a sectanţilor cu restul societăţii. În viaţa lor toate celelalte activităţi şi relaţii sunt subordonate preocupărilor religioase.

Cauzele esenţiale ale existenţei şi răspândirii sectelor se identifică în mare parte cu sistemul cauzal al întregii religiozităţi, însă o importanţă deosebită în explicaţia sectelor o au cauzele specifice manifestării fiecăreia în parte.

Sectele sunt o consecinţă şi o manifestare într-un anumit domeniu, cel religios, a unor procese sociale obiective. Blocarea sectantismului presupune, deci, înlăturarea acestor procese sau a unor consecinţe care le determină. În ce priveşte însă procesele respective, acestea au un caracter obiectiv şi necesar, sectele apărând ca o componentă inevitabilă a unor perioade istorice. Ele sunt rezultatul, dar şi răspunsul, pentru anumite cerinţe sociale şi corespund unor trebuinţe.

Putem observa că există mai multe cauze ale apariţiei şi proliferării sectelor, şi anume: cauze religioase, istorice, sociale, culturale, patologice, psihice, ideologice şi chiar politice. Cu toate că de-a lungul timpului cauzele apariţiei sectelor au variat de la o epocă la alta, „au rămas şi în zilele noastre aceiaşi...proroci mincinoşi, lupi în piele de oaie, lupi crânceni, învăţători galeşi, cu un cuvânt – antihrişti (Ioan XV, 18-25). Ei nu-l au pe Hristos ca Mântuitor, ci ca un profesor, ca motiv religios, iar „ cuvântările” înşelătoare le ţin cu scopul de a câştiga” [4].

Ne vom opri asupra unora dintre cauzele apariţiei sectelor.

Din punctul de vedere al Bisericii, drept ***cauze religioase*** servesc:

1) forţa demonică care se manifestă prin înfăţişarea satanei ca „înger de lumină, care ispiteşte pe unii pentru ca să aprindă trufia minţii şi încălcarea adevărului. Slujitorii săi pot lua masca evlaviei, platoşa falsei smerenii. Diferite ipostaze ale satanei sunt îngăduite de Dumnezeu pentru încercarea multora;

2) falsele noutăţi şi „credinţa originală” care duc la înşelarea multora fără descernământ şi la întemeiere de secte. Sunt foarte mulţi credincioşi ademeniţi de „noutăţi” în domeniul credinţei şi din această cauză sec-

tele pătrund la început cu potolirea curiozităţii şi apoi oferă celui interesat datele şi sursele noutăţilor. De asemenea, comentariile şi pronosticurile asupra unor fenomene naturale (cutremure, eclipse, inundaţii, comete şi căderi de stele, cataclisme etc.) atrag neştiutorii şi măresc grupurile sectare. Calculele advente, ce nu lipsesc din nici o sectă, grupare arhaică sau organizaţie religioasă violentă, măresc interesul celor slabi în credinţă pentru „noutăţi" şi calcule în religie;

3) dorinţa de a fi conducător, lider religios fără a-şi verifica vocaţia şi capacitatea. Aceasta conduce pe mulţi la rătăciri sau la părăsirea adevărului;

4) stabilirea şi dezarmarea imaginii credinţei. Mulţi credincioşi care cred pentru unele interese sau care au o credinţă tradiţională, supusă, nu au cultivat sentimentul evlaviei-iubire în Hristos – deci, sunt slabe în înger, nu pot să-şi justifice credinţa şi cad victime „vânzătorilor de iluzii";

5) bibliile confesionale sau extrase din acestea (profeţiile din epoca exilică – în special, Daniil şi datele din Apocalipsă cu traduceri adecvate) oferite curioşilor, în dese cazuri influenţează cugetele unora şi aceştia încep a frecventa „casa" de adunări;

6) pocăinţa cea adevărată propagandată de sectări. „Noutatea" pocăinţei constă din acea acuzaţie adusă Bisericii strămoşeşti că este neschimbată, rigidă, plină de practici depăşite, este susţinută de preoţi interesaţi, nu mai este la modă, nu-l lasă pe credincios liber; aceasta este practicată de bătrâni neştiutori şi depăşiţi. Pocăinţa, spun ei, este a timpului, a tineretului, liberă şi descătuşată de canoanele vechi. Pentru pocăinţa cea adevărată trebuie înlăturate toate obiceiurile şi tradiţiile, întreg cultul vechi şi îmbrăţişate noutăţile „fraţilor" de pretutindeni.

Printre ***cauzele sociale*** ale apariţiei şi proliferării sectelor vom menţiona:

1) dorinţa de câştig şi tendinţa de îmbogăţire este o cauză socială de prim ordin, deoarece mulţi părăsesc adevărul pentru a se face „profeţi", pleacă de la muncă pentru a intra în legătură cu sectarii;

2) nerespectarea demnităţii omului duce la fenomenul sectar şi anarhic;

3) contrastul între lux şi sărăcie, îmbogăţirea slujitorilor sau nerespectarea bunurilor comunităţii duce la contestări şi nemulţumiri;

4) lipsa măsurilor din partea autorităţii bisericeşti în cazurile nemulţumirii din partea credincioşilor;

5) confuzia între comunitatea bisericească şi societate la fel este un mare pericol, derutându-i pe mulţi şi acceptând „noul" sector.

Viciile şi păcatele de tot felul ale slujitorilor şi credincioşilor constituie (drept ***cauze morale***) un mediu prielnic de pătrundere şi apariţie de secte. Printre aceste cauze putem evidenţia:

1) destrăbălarea în toate privinţele duce pe unii la revoltă, pe alţii la părăsirea comunităţii bisericeşti spre a-şi crea medii favorabile;

2) slăbirea vieţii de familie. Căsătoriile mixte (de diferite credinţe) sunt astăzi inevitabile, însă odată cu ele se distrug o serie de datini, devenind evidentă slăbirea familiei, ceea ce poate determina, în unele situaţii, formarea de grupuri anarhice şi organizaţii violente. Unele căsătorii mixte sunt făcute nu din îndemn firesc şi din înţelegere sufletească, ci, mai degrabă, din nişte aranjamente în vederea unui scop prozelit şi sectar. În unele cazuri, aceste căsătorii sunt făcute şi pentru a părăsi ţara sub pretextul că unul din parteneri este chemat de fraţi, iar cel care şi-a părăsit credinţa şi neamul pleacă în necunoscut. Acolo „fratele are şi alte surori, iar româncа şi-a pierdut odată cu credinţa strămoşească şi patria părintească". Alte căsătorii au şi alt caracter: „fraţii" oferă locuinţă acelor fiice ale Babilonului, care îşi caută fericirea în afara muncii cinstite şi familiei curate.

În ultimul timp căsătoriile mixte au devenit o adevărată paradă a modei şi o renunţare la tradiţiile de veacuri ale poporului nostru. „Fraţii" impresionează prin cadouri şi copleşesc prin tactica primirii în comunitate. Neoficiindu-se logodna, jurământul păstrării tainei cununiei nu mai are loc, responsabilitatea continuării familiale nu se mai pune. Şi iată că mulţi tineri, mai ales cei destrăbălaţi şi necontrolaţi de părinţi, găsesc refugiu în comunităţile sau grupurile sectare. Unele secte sunt mai rigide, altele recomandă căsătoriile de probă pentru rezolvarea unor probleme sociale – buletin, serviciu, transfer etc. sau, mai grav, practică incestul şi prostituţia ca acte de cult;

3) lipsa de evlavie şi slăbirea moralităţii unor slujitori naşte îndoiala şi ruperea din comunitate. Pătrunderea sectelor şi răspândirea lor are loc şi din cauza smintelelor ce vin de la unii slujitori, familia, rudele lor, colaboratorii apropiaţi, precum şi din cauza toleranţei viciilor. A tolera şi a justifica aceste vicii (alcoolismul, tabagismul, desfrâul, jocurile de noroc, pasiunile necontrolate, vorbele murdare etc.– „slăbiciuni omeneşti") înseamnă nu numai atragerea sectelor, sminteală şi compromis, ci şi un pericol al moralităţii publice. Preotul

fără consimțământ, plin de vicii, este obiectul sectelor. Preotul bețiv, leneş, care foloseşte vorbe urâte, desfrânat, este un element-cheie al pătrunderii sectelor şi al zdruncinării spiritului de unitate spirituală a credincioşilor. Preotul lipsit de viață curată nu are nici o autoritate în fața credincioşilor săi. Dacă credincioşii mai tolerează slaba pregătire a preotului, asupra moralității lui ei sunt neiertători. Unii credincioşi caută în acest caz un refugiu în casele de adunare.

Dacă preoții nevrednici sunt lăsați în voia lor, atunci şi sectanții mişună. Se cere ca preoții să fie exemplu de moralitate, slujire, vocație şi patriotism. Ca exemplu ar putea fi pentru credincioşii lor preoții arghirofili (lacomi), bețivi, fumători, îndoielnici în ale slujirii, compromişi în a face dreptate, îngâmfați, lipsiți de orientare socială, sub nivelul cultural-teologic nepunctual, fără dragoste de aproapele, lipsiți de simțul dragostei. Însă, fenomenul sectar pretinde teren în funcție de neglijență sau lipsă de responsabilitate a preotului. Nepăsarea preotului slujitor atrage apariția şi răspândirea sectelor: creştinul părăseşte comunitatea, în dese cazuri, fiindcă nu mai găseşte răspuns credinței sale.

De asemenea, prăpastia dintre vorbele şi faptele unor slujitori duce la contestări, reținere, îndoieli şi la părăsirea Bisericii;

4) evlavia fariseică, fățărnicia în actele de cult, manifestările teatrale şi exagerarea duc la pierderea credincioşilor care caută un model de preot. Exagerarea unor momente liturgice produce de asemenea tulburare.

5) lipsa de orientare a preotului sau absența tactului pastoral în raport cu credincioşii duc la conflicte, la izolare şi chiar la spargerea unității parohale;

6) lăcomia sub toate aspectele este la fel o sursă a izbucnirii sectelor. Această cauză provoacă mari neplăceri credincioşilor. Însuşi Iuda Iscarioteanul şi-a pierdut apostolatul din cauza banilor. Într-adevăr, goana după bani este obârşia tuturor relelor, chiar şi „căderea din credință”. Această tragică şi permanentă constatare este, în acelaşi timp, piatra de sminteală pentru mulți credincioşi. De aceea, ei părăsesc parohia şi merg la sectari.

Cauze culturale. De-a lungul veacurilor, mediile de ignoranți au cultivat superstiții şi au pregătit calea sectelor şi ereziilor:

1) lipsa de informare, de pregătire – în orice domeniu, nu numai bisericesc – creează premisele unor secte şi erezii;

2) confundarea Evangheliei cu o învățătură omenească duce la erezii, secte, contestări, falsificări;

3) nepăsarea față de concepții greşite creează confuzie, îndoială, izolare şi se nasc „învățători mincinoşi”;

4) lipsa de cultură generală şi teologică la unii slujitori de cult este la fel cauza apariției sectelor;

5) slaba pregătire în domeniul teologic şi necunoaşterea învățăturii creştine. Sunt cazuri când slujitorii nu sunt la nivelul cultural al vremii, nu cunosc învățătura creştină, din care cauză nu pot răspunde întrebărilor fireşti ale credincioşilor. Fiind ocolit răspunsul, influența sectară începe a se exercita. Preotul fără pregătire este un „slab profesionist”, un obiect de atac al sectelor. Pus în fața confruntărilor, preotul nepregătit aduce mare necaz credincioşilor, iar aceştia, din lipsă de cunoaştere, uşor sunt atraşi în secte.

Cauze psihomaladive:

1) răutatea sau perversitatea, adică înclinarea spre rău, patima de a o poseda prin toate mijloacele, inclusiv cele de intimidare şi violență, constituie o cauză a apariției sectelor (Matei XXIII, 15);

2) gândurile urâte, faptele necugetate, fuga de comunitate, ura față de aproapele, precum şi fuga de responsabilitatea personală, familială şi socială, care, necontrolate la timp, împing pe unii la învățături greşite (Matei, XV, 19);

3) bolile incurabile: disperarea, schizofrenia sub toate aspectele, demența (nebunia), handicapații, obsedații, narcomanii, maniaco-depresivii, drogații-alcoolici, tabagicii etc. îşi găsesc refugiu în secte şi în grupuri anarhice.

Sectele îşi intensifică activitatea în perioadele de tranziție, de instabilitate socială, deoarece în acest timp vechile structuri şi instituții se destramă, se manifestă insuficiența organizatorică şi ineficiența reglementărilor legislative. Îşi fac loc în toate domeniile liberul arbitru, subiectivismul, intoleranța.

Multe cauze se datorează fluxului social continuu. Astăzi este o necesitate mişcarea populației de la sat la oraş, şi invers. Odată cu fluxul populației creşte şi comunicarea între oameni; informațiile de toate categoriile, inclusiv ideile religioase, măresc interesul pentru contacte în diferite domenii. Noile condiții de viață, fabricile şi uzinele noi, întreprinderile şi schimbul de muncitori – toate duc la contacte mai strânse şi mai diversificate între oameni. De asemenea, transferurile fac să circule ideile, să se intensifice legăturile, să se cunoască mai bine oamenii, să se respecte mai mult. Însă, una dintre legături este şi rămâne pe calea religioasă. Deci, aceste cauze potențează influența sectelor.

Adesea sunt considerate cauze ale proliferării sectelor contemporane misionarismul şi prozelitismul. Sectele practică intens această activitate. Prozelitismul sectar acţionează fie izolat, fie organizat prin metode şi mijloace diferite. Unele profesii (cum ar fi cea de pictor, sculptor, arta instrumentală) înlesnesc trecerea în casele de adunare. Aceştia atrag uşor în comunităţile sectare unele persoane oscilante în cele ale credinţei ortodoxe şi aflate în căutare de câştig cât mai facil. Unii meseriaşi particulari (croitori, cizmari, fotografi, mecanici, instalatori sanitari, electricieni) îşi oferă gratuit serviciile pentru a obţine binevoinţa interlocutorilor.

Restructurările social-economice s-au dovedit a fi nedorite pentru multe categorii sociale, acestea orientându-se spre alte credinţe şi religii. Atunci tradiţia, inclusiv cea religioasă, trece printr-o puternică eroziune. Criza cuprinde nu numai viaţa economică, ci şi morala şi sistemul educativ. Familia nu-şi mai poate îndeplini rolul social. Mulţi autori apreciază că un rol important în proliferarea sectelor îl are criza sistemului de valori. Modernizarea şi tranziţia implică şi un accentuat proces de instabilitate demografică. Vechile comunităţi, mai ales cele săteşti, unde era mai puternică tradiţia religioasă, îşi pierd populaţia tânără. Dezrădăcinarea şi migrarea populaţiei au alimentat instabilitatea religioasă.

Spre secte sunt atrase păturile defavorizate şi, mai ales, cele de la periferie, marginalizate. Fenomenul marginalizării este considerat de unii o condiţie socială şi o cauză a proliferării spiritului sectant.

O înclinaţie sporită pentru adeziune la o sectă există în perioadele de tranziţie ale vieţii personale (adolescenţa, trecerea de la şcolarizare la integrarea în serviciu, părăsirea familiei), în cazul unor mari suferinţe (boală, pierderi materiale şi sufleteşti, căsătoria cu o persoană din secta respectivă, conflictele cu preotul bisericii, imoralitatea personalului de cult).

Psihologia, mai ales, a difuzat ipoteza că disponibilitatea de a deveni sectant este diferenţiată de tipurile de personalitate. Nu orice grup ajunge într-o sectă, pentru aceasta sunt necesare anumite predispoziţii personale. Uneori această ipoteză se exagerează, considerându-i pe sectanţi schizofrenici, dezechilibraţi intelectual, subdezvoltaţi psihic ş.a. Aceasta nu e adevărat, deoarece în sectă, ca în oricare comunitate, există oameni cu pregătire intelectuală diferită şi care aparţin diverselor tipuri de personalitate.

Membrii sectelor nu sunt o populaţie clinică, ci sunt oameni normali, doar că există unele personalităţi care, datorită firii lor, aderă mai uşor la mesajul unei anumite secte. Există, desigur, în secte mulţi credincioşi care au unele insuficienţe psihice. Însă, motivul aderării lor nu este cel religios, ci faptul că acolo găsesc mai multă afecţiune şi siguranţă, sunt mai protejaţi de către „fraţi".

În lumea ştiinţifică exista interes şi curiozitate în legătură cu fenomenul sectant. Însă, în sociologie cercetările care studiază sectele sunt puţine şi aceasta nu numai pentru că sociologia religiei este o ramură ştiinţifică tânără care nu a reuşit încă să acopere unele aspecte din domeniul său, ci mai ales din cauza dificultăţilor ce apar în studierea acestui fenomen.

Astăzi se conturează două orientări în cercetarea ştiinţifică a fenomenului sectant. Sociologii le analizează mai ales în raport cu alte tipuri de comunităţi religioase, ca forme specifice de comunitate socială. Al doilea grup de preocupări în legătură cu sectele sunt cele pe care monografia le analizează ca pe nişte comunităţi independente şi originale. Aceste cercetări se interesează mai puţin de compararea lor cu alte secte, cu bisericile sau cu alte comunităţi sociale şi analizează modul propriu de viaţă al acestui organism. Din această perspectivă, pentru sociolog este foarte interesant să studieze sectele „izolate", în pofida faptului că multe secte sunt desprinse dintr-o religie „mamă", iar altele sunt comunităţi originale.

Cercetările monografice reuşesc parţial să elimineze şi una dintre principalele limite în cercetarea fenomenului religios sectant. Mulţi religioşi, în cătarea unor explicaţii mai realiste ale sectelor, au tendinţa de a reduce viaţa şi activitatea lor la preocupări economice: venituri, bani, ajutor reciproc, şanse în probleme materiale, profesionale etc. În felul acesta, este neglijat elementul esenţial: originalitatea experienţei religioase pe care sectele o promovează.

Referinţe:

1. Vlăsceanu M. Psihosociologia organizaţiilor şi conducerii. - Bucureşti, 1993, p.15.
2. Willame Jean-Paul. Sociologia religiilor. - Iaşi, Institutul European, 2001, p.78.
3. David P.I. Călăuză creştină. - Arad: Editura Episcopiei Aradului, 1987, p.3.
4. Ibidem, p.4.

Prezentat la 17.10.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

LEGATUL. DESEMNAREA LEGATARULUI

Iulia BĂNĂRESCU
Catedra Drept Civil

The testimony can embrace a variety of dispositions (the appointing of an inheriting executor, disposition regarding the „ex-hereditation", revocation and the giving up of the revocation of the dispositions of a testimony previously, dispositions regarding funerals and burying, the recognizing of an out of marriage child etc.), but the most important of them refer to the goods that are a part of the testatory patrimony and which will be transmitted according to the wish of this one and with derogation from the rules of the legal devolution of the inheritance.

The „linking" is a testimony disposition, through which the testator appoints one or more persons that, at the moment of their death, follow to obtain with the.

„A pregăti viitorul nu este altceva
decât a întări temelia prezentului"
(S. Exupery)

Potrivit art.449 din Codul civil al Republicii Moldova, „testamentul este un act juridic solemn, unilateral, revocabil şi personal prin care testatorul dispune cu titlu gratuit, pentru momentul încetării sale din viață, de toate bunurile sale sau de o parte din ele" [1].

Testamentul poate cuprinde o varietate de dispoziții (desemnarea unui executor testamentar, dispoziție privind exheredarea, revocarea sau renunțarea la revocarea dispozițiilor unui testament anterior, dispoziții cu privire la funerarii şi îngropare, recunoaşterea unui copil din afara căsătoriei etc.), însă cele mai importante din ele se referă la bunurile care fac parte din patrimoniul testatorului şi care vor fi transmise potrivit voinței acestuia şi cu derogare de la regulile devoluțiunii legale a moştenirii [2].

Aceste dispoziții sunt numite legate şi reprezintă o liberalitate pentru cauză de moarte, prin care testatorul desemnează una sau mai multe persoane care, la decesul său, urmează să primească întregul patrimoniu, o fracțiune din acesta sau anumite bunuri determinate.

Fiind o liberalitate, legatul se aseamănă donației, deoarece testatorul urmăreşte procurarea unui avantaj patrimonial legatarului, fără a pretinde un contraechivalent. În cazul legatului grevat de sarcini, acesta la fel reprezintă o liberalitate, însă de această dată în limita folosului gratuit.

Totuşi, legatul se deosebeşte de donație, deoarece reprezintă un act juridic pentru cauză de moarte şi, drept urmare, îşi va produce efectele numai din momentul morții testatorului, în favoarea legatarului şi în detrimentul moştenitorilor săi legali (bineînțeles, cu respectarea restricțiilor impuse de lege).

Astfel, legatele sau alte dispoziții de ultimă voință nu mai constituie un tot indivizibil; valabilitatea fiecărei măsuri este independentă de validitatea celorlalte, iar acestea, la rândul lor, sunt distincte de forma juridică în care a fost înscris testamentul. Se poate afirma că, privite în totalitatea lor, ele formează obiectul actului juridic al testamentului.

Nulitatea sau anulabilitatea uneia sau alteia din aceste dispoziții nu atrage nulitatea sau anulabilitatea actului juridic care le-a consemnat, ci numai ineficiența acestuia. Actul juridic, dacă a fost întocmit prin respectarea formelor de solemnitate specifice testamentului, va continua să-şi păstreze valabilitatea independent de valoarea juridică a fiecărui obiect al actului privit în mod particular. Legatul este o dispoziție translativă de proprietate, prin care testatorul dispune, în favoarea unuia sau a mai multor legatari, de totalitatea, de o parte sau numai de unul din bunurile sale. Pentru a se realiza legatul este necesar ca:

a) persoana legatarului să existe şi să fie determinată sau determinabilă;
b) dispoziția de transmisiune a proprietății să fie legală [3].

Codul civil al Republicii Moldova mai mult explică decât defineşte noțiunea de legat: „Testatorul poate acorda prin testament unei persoane avantaje patrimoniale (legat) fără a o desemna în calitate de moştenitor" (art.1486). Din conținutul acestui articol se desprinde uşor ideea, considerată de fapt un principiu în spiritul vechilor cutume (dreptul germanic, francez), că omul nu poate să facă moştenitori, ci numai Dumnezeu; omul poate face doar legatari. Pe când, la romani, testamentul nu era valid dacă nu cuprindea o rânduire de moştenitori. Actul care nu cuprindea o rânduire de moştenitori, ci numai legate, se numea *codicil* [4].

Totodată, la prima vedere, dispoziţia art.1489 din Codul civil al Republicii Moldova nu limitează dreptul testatorului de a face moştenitori. Nici doctrina română nu varsă mai multă lumină asupra acestei probleme, dacă testatorul făcând legate creează şi moştenitori. Potrivit acesteia, legatele sunt dispoziţii de ultimă voinţă prin care testatorul desemnează persoana sau persoanele care, la moartea sa, urmează să primească întregul patrimoniu, o fracţiune din acest patrimoniu sau anumite bunuri determinate [5].

Pentru a da răspuns la întrebarea apărută, ar fi bine să determinăm ce este totuşi legatul, care este originea şi sensul acestui cuvânt.

Cuvântul „legat" vine de la latinescul *lex*, însemnând o dispoziţie în termeni imperativi: *„Legatum est, guod legis modo, id est, imperative testamento relinguitur, nam ea guae precativo moda relinguutur, fideicommissa vacantur"* (legatul este ceea ce se lasă cu rugămintea de a se da cuiva, este un fideicomis – Ulpian).

În legislaţia română cuvântul „legatum" avea două accepţiuni:

1) un înţeles general – legare şi desemna orice dispoziţie mortis causa: instituirea de moştenitor, numirea unui tutor, un fideicomis, sens ce îl găsim în Legea celor XII Table;

2) un înţeles restrâns, vizând o dispoziţie particulară de ultimă voinţă.

Tot după Ulpian, „testamentul este manifestarea, în cadrul legii, a voinţei noastre cu privire la ceea ce cineva vrea să se întâmple după moartea sa". Această definiţie subliniază caracterul solemn al testamentului, dar, după Ion Dogaru, nu remarcă ceea ce este esenţial pentru testament – instituirea de moştenitor [6].

În aceeaşi ordine de idei poate fi adus următorul exemplu: la romani, dacă o moştenire era insolvabilă, testatorul putea testa şi unui sclav. Sclavul era deci instituit ca moştenitor testamentar, fară a putea refuza. Acest lucru se făcea pentru a se evita vinderea averii la licitaţie, ceea ce însemna o adevarată infamie la romani. Odată instituit moştenitor testamentar, sclavul se putea vedea în situaţia de a i se vinde averea de către creditori, dar o asemenea operaţie juridică nu-l afecta moral pe testator [7].

Din definiţiile şi explicaţiile aduse mai sus rezultă că legatul poate fi considerat drept o instituţie de moştenitori testamentari. Totodata, după cum s-a mai spus, există şi păreri contrare. Astfel, în concepţia Codului civil român de la 1864, moştenitorul este presupus de lege ca fiind continuatorul persoanei defunctului. Atunci, dacă moştenitorul este presupus de lege a continua persoana defunctului, legatarul nu se bucură de o asemenea poziţie. El, chiar şi dacă este legatar universal, nu este considerat moştenitor în concepţia legiuitorului de la 1864, ci numai un simplu succesor de bunuri [8].

În favoarea acesteia se poate aduce următoarea ipoteză: „Dacă testamentul cuprinde numai legate, actele juridice sunt legatele, iar nu testamentul, care este numai o formă, tiparul care le cuprinde, chiar şi atunci când testamentul cuprinde un singur legat, actul juridic este legatul şi nu testamentul" [9].

Aşadar, analizând modul în care problema vizată era elaborată în diferit timp şi spaţiu şi consultând legislaţia actuală putem concluziona că legatul poate fi considerat drept o instituire de moştenitor testamentar, fapt ce rezultă din existenţa succesiunii testamentare (când moştenirea are loc conform testamentului). Totodată, anticipând puţin lucrurile şi luând cunoştinţă de tipurile de legat, putem spune că nu în toate cazurile legatul este o instituire de moştenitor (legatul particular, legatul în scopuri general utile). Acest lucru poate fi sesizat chiar din cuprinsul testamentelor, când în text este evidenţiată existenţa concomitentă a succesorului testamentar şi a legatului.

Totodată, legatul este liberalitate de natură unilaterală, solemnă şi revocabilă prin care testatorul dispune cu titlu gratuit de tot sau în parte din patrimoniu pe care îl va lasă la moartea sa, cu voinţa de a-i acorda un avantaj legatarului [10].

Din definiţia dată rezultă că legatul este un act unilateral de voinţă – este o liberalitate pentru cauză de moarte, ceea ce ne aduce la ideea că legatul este, ca şi donaţia, liberalitate, pentru că testatorul urmăreşte să-i acorde un avantaj patrimonial legatarului (celui ce recepţionează legatul) fară un contraechivalent (cu titlu gratuit) [11]. Un punct comun există între legat şi donaţie atunci când legiuitorul interzice ca, în domeniul dispoziţiilor între vii, liberalităţile să fie consimţite în favoarea tutorului înainte de lichidarea conturilor sau în profitul medicilor, farmaciştilor şi preoţilor. Codul civil român prevede în art.810 incapacitatea farmaciştilor şi medicilor de a primi legate în cazul în care ei furnizează şi pot administra bolnavilor medicamente. Este firesc să fie atinşi de incapacitatea de a primi legate de la persoanele ingrijite de ei în timpul bolii din a cărei cauză aceştia au murit [12]. Considerăm că legiuitorul nostru ar trebui să atragă atenţie la acest moment şi să introducă asemenea dispoziţie şi în Codul civil al Republicii Moldova. Deci, sub acest aspect domeniul de aplicare a legatului coincide cu al donaţiei.

În schimb, spre deosebire de donațiuni, legatele se bucură de unele circumstanțe speciale, care favorizează lărgirea domeniului lor de aplicațiune. Expansiunea le este facilitată îndeosebi de faptul că dispunătorul rămâne, până la data decesului, proprietar al bunurilor testate. Legatul nu-l prejudiciază pe binefăcător, fiindcă nu-1 obligă să renunțe, atât cât este în viață, la bunul pe care 1-a transmis persoanei gratificate. Astfel, oricine consimte cu mai multă uşurință o liberalitate care îl scuteşte de sacrificii reale, decât o dispoziție cu titlu gratuit care implică privații efective [13], ca în cazul donațiilor.

Totodată, testatorul urmăreşte ca scop exclusiv să realizeze o binefacere. Gestul său altruist se datorează voinței sale de a gratifica şi afecțiunii pe care i-o inspiră persoana legatarului (pe când în cazul donației, chiar în prezența caracterului gratuit al acesteia, se poate de presupus prezența ideii donatorului de a pretinde indirect la careva favoruri de la persoana în interesul căreia s-a făcut donația).

Legatul mai poate fi analizat ca un act de dispoziție:

✓ mortis causa – legatul procură o imbogățire gratuită în momentul când testatorul încetează din viață;

✓ prin voința unilaterală – transmisiunea de bunuri se datorează unei manifestări unilaterale de voință, actul volitiv al testatorului este suficient pentru el insuşi. Acceptarea gratificatului nu face decât să consolideze asupra sa transmisiunea. Dovada că legatarul dobândeşte liberalitatea chiar înainte de orice acceptare rezidă în faptul că, dacă acesta ar deceda după deschiderea succesiunii, nereuşind să-şi exprime acordul, dreptul de a primi legatul trece la moştenitorii lui, dacă legatul nu ține de persoana legatarului (art.1497 din Codul civil al Republicii Moldova).

Un timp, exista parerea că legatul ar fi „o varietate de convenție", părere susținută în special de Demogue, deoarece, după el, acceptarea gratificatului ar fi un consimțământ obişnuit, care ar perfecta „oferta" facută de testator. Acest autor contestă faptul că legatul are caracter de act unilateral şi încearcă să demonstreze natura lui contractuală, care se savârşeşte la moartea dispunătorului, prin acceptarea legatarului. Teoria a rămas izolată şi este respinsă de doctrină. Incovienentul acesteia rezidă în primul rând în faptul că ea atribuie natura de contract unui act juridic în care acordul de voință al părților nu se poate forma [14].

Aici, drept argument poate servi faptul că adevărul despre conținutul testamentului gratificații de cele mai dese ori îl află dupa moartea testatorului. Aşa stând lucrurile, legatarul poate accepta liberalitatea numai după moartea testatorului. În aceeaşi ordine de idei, sunt cazuri când gratificații află adevărul ceva timp după moartea testatorului; astfel, ne convingem încă o dată că în acest caz nu putem vorbi despre convenție. Pe de altă parte, teoria lui Demogue este infirmată de faptul că „oferta" testatorului devine caducă prin moartea sa. Deci, legatul este un act unilateral;

✓ în formă solemnă – legatul nu produce efectul de a procura o îmbogățire gratificatului, dacă nu îmbracă una dintre formele imperativ impuse de legiuitor pentru validitatea testamentului: olograf, autentic şi mistic. Aici este cazul de a menționa că în Codul civil al Republicii Moldova au fost introduse două forme noi de testament, şi anume: testamentul olograf (scris în întregime personal, datat şi semnat de testator) şi mistic (scris în întregime, datat şi semnat de testator, strâns şi sigilat şi apoi prezentat notarului, care aplică inscripția de autentificare pe plic şi îl semnează împreună cu testatorul), prevăzute la art.1458 lit.a) c);

✓ dispoziție irevocabilă – în sensul că liberalitatea testamentului prezintă caracterul de simplu proiect, care este revocabil până la decesul dispunătorului. La decesul lui legatul apare luminos din paralela pe care Ihering o face între cele două moduri de a dispune cu titlu gratuit: „Liberalitatea ultimei voințe e psihologic tot atât de departe de liberalitatea viețuitorilor, precum cerul de pământ. Ceea ce doneaza omul e o jertfă, îşi sustrage ceva sieşi, ceea ce dă cu ultima voință dă numai pentru că nu poate să păstreze pe seama sa. Mai bine zis, nu dă nimic, ci, dupa cum nimerit se exprimă limba: lasă. Adică lasă în urma sa ceea ce trebuie să lase". Dacă doctrina moldovenească era mai puțin explicită definind legatul, obiectul legatului este descris de ea mai detaliat. Astfel, art.1487 din Codul civil al Republicii Moldova prevede: „Obiect al legatului poate fi transmiterea către cel ce recepționează legatul în proprietate, folosință sau cu un alt drept real a bunurilor care fac parte din patrimoniul succesoral; obținerea şi transmiterea către acesta a bunurilor care nu fac parte din moştenire; îndeplinirea unei anumite munci, prestare de servicii şi altele".

Dacă prima parte a acestei dispoziții este destul de clară referitor la bunurile ce fac parte din patrimoniul succesoral, cea de-a doua parte „naşte" semne de întrebare. La concret: cum poate fi obiect al legatului obținerea şi transmiterea către legatar a bunurilor care nu fac parte din moştenire? Proiectul Codului civil al Republicii Moldova în art.2152 prevede acest moment în detalii, anume – la alin. (1): Dacă legatul, care are ca obiect un bun ce nu se include în moştenire la momentul deschiderii moştenirii, cel obligat la executarea

legatului trebuie să procure legatarului bunul respectiv; la alin. (2): Dacă cel obligat la executarea legatului nu poate procura bunul, el trebuie să plătească valoarea corespunzătoare. În cazul în care procurarea presupune cheltuieli nejustificat de mari, cel obligat la executarea legatului se poate elibera de obligaţie prin plata valorii.

La întrebarea: cum poate fi obiect al legatului îndeplinirea unei anumite munci, prestarea de servicii găsim răspunsul în acelaş Proiect al Codului civil al Republicii Moldova, la art.2174: „Testatorul poate obliga prin testament moştenitorii sau legatarii să săvârşească anumite acţiuni (sarcini)".

Considerăm că legiuitorul ar fi trebuit să includă în Codul civil al Republicii Moldova acest articol, pentru că legatul are un cuprins mai larg în Proiect şi ar da răspunsuri la mai multe întrebări în caz de litigiu. Totodată, Proiectul Codului civil includea articole la acest capitol care pe bună dreptate au fost excluse (spre exemplu, art.2173 „Legatul de substituţie" cu trimitere la art.2123-2125 care prevăd substituţia). După cum cunoaştem, legatul este o liberalitate, deci intenţia liberală caracteristică legatului, chiar dacă este grevat de sarcini, fie şi de ordin patrimonial; în limita folosului pur gratuit, legatul este o liberalitate. Dar, întrucât legatul este o dispoziţie testamentară ce exprimă voinţa unilaterală a testatorului, desemnarea legatarului trebuie să fie făcută îndeplinindu-se anumite condiţii. Doar cu respectarea acestor cerinţe testatorul este liber să aleagă modalitatea de desemnare a legatarului. Să vedem, întâi de toate, care sunt aceste condiţii:

1. Desemnarea legatarului trebuie să fie făcută prin testament. În vechiul drept românesc instituţia succesiunii testamentare îmbracă două forme: a) limba de moarte – testament oral şi b) diata (scrisoare, zapis) – actul ce conţinea ultima voinţă a testatorului. În prezent, legatul verbal este interzis, chiar dacă există o confirmare din partea testatorului [15], deoarece testamentul se caracterizează ca un act juridic solemn.

Aceasta condiţie este necesară, deoarece anume în testament sunt indicate elementele necesare pentru identificarea legatarului şi a obiectului legatului. *„Legatum, nisi certae rei sit et ad certam personam deferatur, nullius est momenti".* (Legatul unui lucru necert şi unei persoane nedeterminate nu valorează nici într-un timp – Pauli Sentem) [16].

Astfel fiind, este nulă dispoziţia testamentară dacă nu conţine în cuprinsul testamentului, cel puţin în parte, elementele necesare cu ajutorul cărora legatarul să poată fi identificat cu certitudine. Testamentul poate fi valabil chiar dacă legatarul nu a fost identificat prin numele şi prenumele său, acesta putând fi determinat prin alte elemente de identificare. Dacă, totuşi, persoana legatarului nu poate fi determinată, testamentul nu este valabil. Spre exemplu: dacă patrimoniul succesoral este lăsat „persoanei care va avea grijă de pisicuţa pe care o am", legatul făcut este nul, întrucât determinarea legatarului nu poate fi făcută la data deschiderii moştenirii, existând incertitudine cu privire la persoana lui. De altfel, legatul nu poate fi lăsat, în mod indirect, unui animal, chiar dacă ar fi determinată persoana legatarului [17]. Pentru evitarea acestor situaţii revenim la condiţia nr.1 de determinare a legatarului, şi anume – la forma testamentară de desemnare.

Iata încă un motiv de a afirma că novaţiunile Codului civil al Republicii Moldova privitoare la forma testamentului vor duce, după părerea noastră, la nulitatea legatelor, deoarece un testament redactat de notar ar elimina din timp acele greşeli indicate mai sus. Având în vedere necesitatea desemnării legatarului prin testament, este considerat nul *legatul secret,* prin care persoana legatarului nu este identificată în testament, ci este comunicată de testator (verbal sau chiar în scris, dar fără respectarea formelor testamentare) unui terţ (fie şi succesibil) [18]. Legatarul poate fi însă şi o persoană viitoare, cu condiţia să fie concepută în momentul deschiderii moştenirii (infans conceptus... sau persoana juridică în curs de înfiinţare), la fel să fie determinabilă. În cazul dat totul este clar. Dar ce s-ar întâmplă cu un legat în cazul în care testatorului îi survine un copil şi testatorul de fapt s-ar găsi într-o eroare de cauză (testatorul nu ştia nimic despre conceperea copilului şi a făcut legatul în favoarea altei persoane). În această situaţie, eroarea în care se găsea dispunătorul crezând că va muri fără descendenţi se caracterizează ca o cauză de nulitate (dacă copilul a fost conceput la data întocmirii testamentului şi, respectiv, desemnării legatarilor) sau de caducitate (când concepţia lui s-a întâmplat ulterior) [19].

De fapt, aprecierea dacă testatorul s-a găsit în eroare îi aparţine instanţei de fond. De obicei, acţiunea în revocarea legatelor pentru survenire de copii este inadmisibilă, deoarece sunt foarte rare cazurile când testatorul nu ar fi ştiut nimic despre conceperea moştenitorului său (aici s-ar adauga şi faptul că, de obicei, persoanele care întocmesc un testament se află într-o vârstă la care pot trage o linie sub care ar face careva concluzii; concomitent, fiziologic, sunt rare cazurile de concepere a copiilor proprii). Iată de ce se dă prioritate voinţei testatorului înscrise în testament.

În aceeaşi ordine de idei mai poate fi analizată şi altă situație-problemă: poate oare fi revocat testamentul printr-un act de notație făcut posterior?

În dreptul modern concubinajul nu este o cauză de nulitate a testamentelor şi, prin urmare, nimeni nu se opune la legalizarea unei situații anterioar neregulate, care să fie acoperită în căsătoria subsecventă, în care caz interesul bunelor moravuri nu este atins, ci satisfăcut. Chiar dacă în momentul facerii testamentului o persoană ar fi fost lovită de incapacitatea de a primi un legat, testamentul devine valabil dacă în momentul deschiderii lui legatarul şi dobândise deplinătatea capacității.

Prin urmare, dacă după înregistrarea căsătoriei legale dintre testator şi legatară testatorul, în loc să revoce testamentul, l-a pastrat şi l-a confirmat direct prin căsătorie, testamentul rămâne valabil [20].

Jurisprudența franceză, însă, exagerând aplicarea regulii „Legatarul trebuie să fie o persoana determinată sau cel puțin determinabilă în momentul deschiderii succesiunii", tinde a stabili incapacitatea de drept a persoanelor incerte sau nedeterminate de a primi un legat. Ea obligă pe testator să determine în testament pe legatar şi pare a considera ca nul de la origine orice legat făcut unei persoane care este incertă în momentul redactării testamentului, iar nu numai în momentul atribuirii legatului [21].

Suntem de acord că o aplicare exagerată a acestei reguli nu întotdeauna duce la soluționarea corectă a problemei. Totodată, analizând „Legatul" din Cartea a patra, Titlul II al Codului civil al Republicii Moldova, ramânem nedumeriți de faptul că s-a renunțat la art.2114 din Proiectul Codului civil al Republicii Moldova, chiar dacă şi nu ar fi fost întocmai de bun. Acesta trebuia revăzut, astfel încât să stabilească condițiile în cazul în care apare testamentul mistic şi cel olograf.

2. Desemnarea trebuie făcută personal de către testator. Deoarece testamentul este un act juridic esențialmente personal, desemnarea legatarului trebuie să fie făcută personal de către testator, neputând fi lăsată la alegerea unei terțe persoane. În consecință: legatul cu facultate de alegere, prin care testatorul a lăsat determinarea legatarului pe seama unei terțe persoane (indicate în testament) este nul, pentru că, în acest caz, nu testatorul dispune pentru timpul încetării sale din viață, ci un terț, după moartea testatorului [22]. Doctrina română prevede două cazuri de considerare a valabilității legatelor, când persoana terță determină legatarul, dar cu o contribuție din partea testatorului:

- dacă legatul este facut unei persoane determinate de testator, dar cu sarcina predării bunurilor unei persoane alese de către legatar sau de un terț. În cazul de față, ultimul beneficiar al bunurilor legate este determinat după moartea testatorului, legatarul fiind determinat de către testator (de exemplu, legatul unei sume de bani făcut unei primării cu sarcina împarțirii sumei între săracii din localitate);
- dacă legatul este făcut unor persoane determinate, dar repartizarea între ele a bunurilor legate este lăsată la aprecierea unui terț, care are calitate de mandatar. Întinderea drepturilor legatarilor desemnați de testator nu afectează validitatea legatului [23].

Aici apare întrebarea dacă este valabil legatul facut în favoarea unei persoane alese de un terț dintr-un cerc restrâns de persoane stabilite de testator. Unii autori consideră că nul va fi legatul făcut în favoarea unui legatar care va fi determinat de o terță persoană dintr-un grup de persoane determinate de testator [24].

În ce ne priveşte, considerăm că un astfel de legat poate fi considerat valabil, pentru că legatarul este determinabil, mai ales în cazul când testatorul precizează şi criteriile de determinare a persoanei legatarului.

Dacă, însă, din cuprinsul testamentului nu rezultă clar şi neîndoios intenția testatorului, instanțele de fond pot, în virtutea dreptului lor suveran de interpretare, să deducă sensul dispozițiilor testamentare nu numai din termenii lui, dar şi din aprecierea împrejurărilor cauzei, în aşa fel încât să aiba un efect juridic în conformitate cu presupusa intenție a testatorului [25].

Uneori, dispozițiile testamentului pot fi influențate de sentimentul de ură sau mânie. În trecut, testamentele puteau include chiar şi o clauză de aşa natură – *ab irato*, testament făcut în mânie [26]. Astăzi sentimentul de ură sau mânie îl poate determina pe testator să realizeze fie o dispoziție testamentară conştientă, dar influențată, fie o dispozitie inconştientă şi irațională. Ura şi mânia pot să afecteze nu numai sentimentele, ci şi în parte voința testatorului, sau chiar integral inteligența acestuia. În primul caz, voința rămânând nedominată complet de puterea unei pasiuni injuste, ura sau mânia nu pot crea o stare de insanitate (nebunie) numai prin ele însele. În al doilea caz, când ura şi mânia afectează integral rațiunea testatorului, doctrina şi jurisprudența franceză admit că ele pot crea prin intensitatea lor o veritabilă insanitate, care să anihileze complet voința testatorului.

Deşi, după cum am mai spus, în dreptul actual nu mai există acţiunea *ab irato*, totuşi ura sau mânia manifestată în forma unei adevărate pasiuni, reducând luciditatea raţiunii, se încadrează în condiţia insanităţii de spirit, atrăgând anularea liberalităţii [27].

Acest exemplu este adus, în special, pentru a atrage atenţia la faptul că asemenea cazuri pot fi posibile în cuprinsul unui testament mistic, dar în special al celui olograf, cand foarte greu se poate de determinat starea în care se afla testatorul întocmind testamentul respectiv.

3. Testatorul alege liber modul de desemnare a legatarului. Desemnarea legatarului nu trebuie să îmbrace formule predeterminate [28], moment esenţial în cazul celor două forme de testamente analizate mai sus.

Testatorul se poate servi de orice expresii, şi chiar de expresiunea „instituirea de moştenitor", pentru a lăsa unei persoane universalitatea sau o parte determinată din bunurile sale disponibile. El poate să întrebuinţeze cuvintele: dau, las sau leghez averea mea... etc [29]. Este convenit de a socoti:

- dacă testatorul foloseşte termenul „copii", acesta va desemna şi pe copiii copiilor predecedaţi (adică, pe nepoţii de fiu sau fiică);
- desemnarea unei categorii de rude la pluralul masculin (de exemplu, nepoţi, fraţi etc.) cuprinde toate rudele din categoria respectivă, inclusiv rudele de sex feminin.

Pe de altă parte, dacă desemnarea legatarilor se face folosindu-se pluralul feminin al unei categorii de rude (nepoate, surori etc.), se au în vedere doar rudele, nu şi cele din aceeaşi categorie, dar un de sex masculin [30].

Desemnarea poate fi de două feluri:

a) *directă* – se face prin indicarea numelui şi prenumelui, dar şi prin arătarea calităţilor care îl individualizează pe legatar (nepot, frate, soră etc.), atunci când testatorul desemnează ca legatar toate rudele sale, fără a le preciza numele, vor avea calitatea de legatari toate rudele sale în grad succesibil [31].

b) *indirectă* – de pildă, prin exheredarea unora din moştenitorii legali ai testatorului, care are drept rezultat mărirea cotei succesorale cuvenite comoştenitorului sau chemarea concretă la moştenire a moştenitorului subsecvent.

Desemnarea legatarului se mai consideră a fi indirectă şi in cazul indicării unor elemente îndestulătoare pentru identificarea legatarului, altele decât calitatea ce-1 individualizează. De exemplu, echipa campională de fotbal; persoana care mi-a salvat viaţa etc. [32].

4. Desemnarea bunului legat. Orice testament este nul dacă nu arată în el lucrul legat sau nu cuprinde suficiente elemente pentru determinarea lui. În cazul în care testatorul are mai multe bunuri de aceeaşi natură, iar unul a fost lăsat legatarului fără a fi individualizat (art.908 din Codul civil român), se va preda legatarului unul dintre bunuri care nu are calitatea cea mai bună, dar nici cea mai rea.

Chiar şi în vechiul drept românesc, în cuprinsul diatei (testamentului), testatorul menţiona în mod concret în ce constă obiectul patrimoniului, respectiv activul şi pasivul său, excluzând tot ceea ce nu putea fi transpus în bani. Principiul potrivit căruia un testament prin care nu se lăsa nimic rudelor apropiate astăzi este incompatibil cu cele mai elementare indatoriri morale familiale.

În societatea română se obişnuia ca testatorul să lase rudelor apropiate măcar o parte din bunurile sale. Suntem în prezenţa unui obicei care, în timp, s-a transformat într-o adevarată obligaţie morală. Această obligaţie morală constituia temeiul solidarităţii de familie, motivată inclusiv de imprejurarea că toţi membrii familiei aveau o contribuţie mai mică sau mai mare la alcătuirea patrimoniului. Consecinţa firească a considerării acestui principiu creat de practica judiciara era că, în concepţia acesteia, suntem în prezenţa unui testator nebun [33].

Evoluţia lucrurilor face ca, încetul cu încetul, îndatoririle morale şi reciproce dintre membrii familiei să slăbească în întensitate în favoarea unor înterese egoiste, înterese care uneori conduc la dezmoşteniri scandaloase.

Iată de ce s-a ajuns la ceea ce a prevazut şi vechiul Cod civil şi Codul civil nou – rezerva succesorală. Considerăm că rezerva succesorală trebuia introdusă în succesiunea testamentară, deoarece anume acest mod de succesiune a şi determinat apariţia ei.

Totodată, în ţările de drept civil există tendinţa de a reduce clasele îndreptăţite la rezerva succesorală. Acest moment este prevazut şi de Codul civil al Republicii Moldova (în art.1505), când de la cota obligatorie de 2/3 (vechiul Cod civil) se trece cel puţin la 1/2 cotă-parte, şi doar în cazul succesorilor de clasa I inapţi pentru muncă. Codul civil al Republicii Moldova a lărgit limitile libertăţii testamentare. Astfel, a fost modificată

lista persoanelor care au dreptul la rezerva succesorală, acesta fiind acordat şi succesorilor de clasa I inapți de muncă (fiind excluşi cei întreținuți de testator). A fost micşorată cota moştenitorilor rezervatari de la 2/3 la 1/2 din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală. Pe de o parte, această tendință e justă pentru ascendenți, odată ce testatorul nu-i numeşte în testament (poate el îi consideră nedemni), iar, pe de altă parte, se stimulează membrii societății la exprimarea ultimei voințe în formă testamentară [34].

În sistemul anglo-saxon libertatea testamentară a fost tradițional nelimitată în mare măsură. Persoanele de care defunctul era legat legal sau moral de a le întreține pot pretinde un drept la întreținerea din avere. Instanțele au puteri discreționare de a acorda o aşa-numită family provision. Deci, oricum, rezervă succesorală trebuie să existe, în primul rând pentru continuitatea familiei – celula societății. În general, dreptul succesoral este considerat un domeniu „încărcat emoțional". Şi totuşi, de ce la desemnarea bunului legat este pomenită rezerva succesorală? Este foarte simplu: dacă testatorul desemnând legatarul îl gratifică ca un bun (legat) şi nu ține seama de rezervă, emolumentul bunului sau bunurilor legate se poate micşora, respectiv influențând starea de lucruri prevazută anterior.

În prezent, există problema practică referitor la asigurarea drepturilor legatarului cu sarcini. La Oficiul Cadastral Teritorial, în extrasul din Registrul bunurilor imobile pentru moştenire, în subcapitolul III, la grevarea drepturilor patrimoniale trebuie indicat dreptul legatarului ce rezultă din dispoziția testamentară, deoarece în certificatul de moştenitor nu este loc pentru indicarea acestei grevări, iar rezolvarea practică o vedem prin dispoziția notarului dată pentru Oficiul Cadastral Teritorial, prin care se solicită grevarea dreptului patrimonial.

Care este documentul confirmativ de drepturi al legatarului, doar testamentul rămâne la notar? Este de asemenea o problemă, fiindcă în Codul civil al Republicii Moldova lipseşte reglementarea.

Art.1493 din Codul civil al Republicii Moldova prevede că legatul încetează dacă legatarul nu a solicitat în termen de şase luni executarea legatului de la succesorii testamentari. Astfel, neinformarea legatarului ar duce la pierderea după şase luni a dreptului de a cere executarea legatului. Prin urmare, este necesar de a prevedea obligația notarului, la stabilirea cercului de moştenitori şi legatari, de a informa persoanele despre avantajul acordat lor prin testament.

În concluzie, menționăm că propunerile date sunt menite să contribuie la apărarea intereselor şi drepturilor participanților la raporturile de drept succesoral, dar şi la perfecționarea în continuare a cadrului legislativ.

Referințe:

1. Codul Civil al Republicii Moldova, adoptat la 6 iunie 2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86, art.1449.
2. Dogaru I. Dreptul Civil. Succesiuni. - Bucureşti: ALL Beck, 2003, p.162.
3. Petrescu R. Drept succesoral. - Bucureşti: Oscar Print, 1995, p.182.
4. Alexandresco D. Explicațiune teoretică şi practică a dreptului civil român. Vol.IV. - Iaşi, 1892, p.480.
5. Ionescu M., Mănescu D.V. Practica notarială. Buletinul notarilor publici. - Bucureşti, 2002, p.4,5.
6. Dogaru I. Dreptul Civil. Succesiuni, p.163.
7. Ibidem, p.165.
8. Ibidem, p.237.
9. Ungureanu O., Bocaci A., Jugastru C. Principii şi instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență. - Bucureşti, 2002-2003, p.376.
10. Căpățînă O. Titlu gratuit în actele juridice. - Bucureşti: Rosetti, 2003, p.29.
11. Deak F. Tratat de drept succesoral. - Bucureşti: Actami, 1999, p.228.
12. Ciutacu F. Drept civil român. Devoluțiunea succesorală legală şi testamentară. - Bucureşti: Rolcris, 2001, p.47.
13. Căpățînă O. Op.cit., p.30.
14. Adam I., Rusu A. Drept civil. Succesiuni. - Bucureşti: ALL Beck, 2003, p.218.
15. Alexandresco D. Principiile dreptului civil român. Vol.II. - Bucureşti, 1812, p.218.
16. Deak F. Op.cit., p.229.
17. Ibidem, p.229.
18. Dan Bocşan M. Practica testamentară. Jurisprudența română 1865-2002. Ediția a 2-a. - Bucureşti: Rosetti, 2003, p.310.
19. Ibidem, p.257.
20. Adam I., Rusu A. Op.cit., p.218.
21. Deak F. Op.cit., p.229.

22. Ibidem, p.229-230.
23. Adam I., Rusu A. Op.cit., p.219.
24. Dan Bocşan M. Op.cit., p.175.
25. Constantinescu E. Unele aspecte ale dreptului succesoral al Republicii Moldova: Teză de doctor. - Chişinău, 1996, p.34.
26. Ibidem, p.35.
27. Popa M. Drept civil. Succesiuni. - Bucureşti: Oscar Print, 1995, p.90.
28. Alexandresco D. Op.cit., p.482.
29. Dogaru I. Op.cit., p.376.
30. Adam I., Rusu A. Op.cit., p.220.
31. Deak F. Op.cit., p.231.
32. Adam I. Rusu A. Op.cit., p.221.
33. Dogaru I. Op.cit., p.174.
34. Toader C. Armonizarea dreptului succesoral în Europa Juridică // Revista lunară de drept. - Bucureşti: ALL Beck, 2004, p.138.

Prezentat la 19.12.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ ОРГАНА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ОБЩЕСТВЕННЫМИ ОБЪЕДИНЕНИЯМИ

К.И. БУРДИН

Калининградский юридический институт МВД России

Îndeplinirea funcțiilor obligaționale de către organele Afacerilor Interne fără corelația cu alte organe statale, îndeosebi cu organizațiile şi formațiunile obşteşti, practic este imposibilă.

Corelația dintre organele Afacerilor Interne şi formațiunile obşteşti necesită a fi efectuată în baza unor principii, ținându-se cont de particularitățile specifice care determină întreaga gamă de acțiuni, caracterizând, pe de o parte, organele Afacerilor Interne, iar, pe de altă parte, formațiunile obşteşti care acordă susținere organelor de interne în ocrotirea ordinii publice de atentatele din partea infractorilor.

În articol accentul se pune pe principiile, categoriile, metodele şi modalitățile unei astfel de colaborări.

Современная наука и практика свидетельствуют, что окружающий нас мир – совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих субъектов, своеобразных системных образований. Такого же рода системные образования представляют собой и органы внутренних дел. Как и в любой целостной системе, где отдельные части и компоненты взаимодействуют друг с другом, так и в органах внутренних дел предполагается взаимодействие между отдельными работниками, службами и подразделениями, а также общественностью, представителями других учреждений и организаций. Таким образом, взаимодействие осуществляется как между исполнителями самой системы (внутреннее взаимодействие), так и между системами (внешнее взаимодействие) [1].

Взаимодействие как философская категория является свойством, присущим не только материи в целом, но и всем ее состояниям, сторонам и качествам. Оно отражает процессы воздействия различных объектов друг на друга, их взаимную обусловленность, изменение состояния, а также порождение одним объектом другого. Взаимодействие представляет собой вид непосредственного или опосредованного, внешнего или внутреннего отношения, связи [2]. Свойства объекта могут проявляться и быть познанными только во взаимодействии с другими объектами. Сложные формы взаимодействия характеризуют жизнь общества.

Философская категория «взаимодействие» служит фундаментальной основой для уяснения аналогичного явления, раскрываемого через понятия и термины науки управления. Множество различных подходов к определению сущности взаимодействия объясняется чрезвычайным разнообразием последней в синематическом отношении, а также в акцентировании внимания на сторонах, наиболее важных для того или иного исследования, либо направлениях практической деятельности.

Взаимодействие есть состояние, присущее любой целостной социальной системе, отражающее взаимосвязь, взаимообусловленность ее элементов и проявляющееся в динамике, т.е. в деятельности системы с момента начала ее функционирования. Следовательно, сущность взаимодействия можно охарактеризовать как деятельное проявление социальной системы.

В отличие от технических систем, где имеет место четкое разграничение управляющей и управляемой подсистем, для социальной системы характерно определенное тождество субъектов и объектов управления, смена их ролей. В социальном управлении и субъект управления (управляющую подсистему), и объект управления (управляемую подсистему) представляют отдельные люди либо объединенные в различные общности лица. В данном случае «...человек выступает и субъектом, и объектом социального управления» [3]. Он одновременно управляет сам и управляется субъектом вышестоящего уровня, а все субъекты, включая и общественный масштаб, управляются волей народа. «Носителем суверенитета и единственным источником власти в Российской Федерации является ее многонациональный народ», – записано в ст.3 Конституции Российской Федерации [4].

В обществе управленческие отношения никогда не выступают в виде сугубо субъект-объектных отношений, а имеют вид субъект-субъектных отношений, где объект управленческого воздействия тоже является субъектом, т.е. активно реагирует на управленческое воздействие. Субъектами взаимодействия в данном

случае выступают как начальники органов внутренних дел, так и связанные с ними и представляющие определенную систему общественные объединения сотрудников органов внутренних дел.

Понятие «взаимодействие» достаточно хорошо изучено. Однако проблемы взаимодействия социальных субъектов в современных условиях еще только становятся предметом научной разработки и пока не имеют целостного освещения [5]. Для выяснения роли и места взаимодействия в деятельности руководителя, необходимо определить соотношение понятий: «управление» – «руководство» – «взаимодействие».

В научной литературе на этот счет существуют различные точки зрения. Одни ученые, употребляя эти понятия, не разграничивают их. Другие, как и В.Г. Афанасьев, рассматривая данную цепочку с содержательной точки зрения, четко проводят различия между ними, определяя их как родственные, но не тождественные [6].

Управление – внутренняя, присущая любому обществу функция, обеспечивающая организацию, упорядочение отношений, обладающая всеобщим характером и вытекающая из системной природы общества, а *руководство* – творческий процесс применения социологических, теоретико-системных, психологических знаний в реальной практике взаимодействия людей [7].

Понятие «управление» внутренне противоречиво. Оно включает два противоположных начала. Управление, в плане руководства, всегда основывается на презумпции власти и полномочий, подчинении нижестоящих вышестоящим, явном или скрытом давлении, неравенстве в доступе к экономико-социальным благам и информационной обеспеченности. Горизонтальная и вертикальная дифференциация ролей носит обязательно элитарный характер. И если разделение власти и контроля институциализировано, т.е. признано и закреплено обществом, то где бы ни находилась личность, она попадает в жесткую структуру предписанных ролей и ценностей.

Руководство может принимать авторитарную или демократическую форму, но это всегда – определенный режим деятельности индивидов или групп, ограничение свободы действий рамками предписанных норм и правил. Поэтому, рассматривая содержательную сторону этого вопроса, можно говорить о руководстве как о директивно-направляющей функции субъектов управления, т.н. «командной части» управления.

Поскольку социальная сущность управления – иерархия отношений, власть, неодинаковый доступ для всех к ключевым решениям, отсюда и сущностное противоречие между равенством (паритетностью) коллективистских отношений и неравенством (приоритетностью) управленческих отношений.

Подобное противоречие находит отражение и в отношениях, преобладающих в служебном коллективе органа внутренних дел. Он, являясь принудительной, социально неравной и жестко регламентированной формой совместной деятельности людей, одновременно выступает как социальная общность, в которой формируются коллективистские отношения. Многоступенчатая система единоначалия складывается не только из подчинения многих людей воле одного лица, но и из передачи компетенций и полномочий высшей инстанции от низшей.

Коллегиальность как организационный принцип управления предполагает участие всех или основной части коллектива в принятии решений. При этом коллективность, как и близкое ей «самоуправление», предполагает принцип равенства в отношениях между людьми, т.к. совместный труд, выполнение как всем коллективом, так и каждым членом коллектива общественных функций, в том числе и функций управления, служат установлению паритетных, равноправных отношений между людьми и общественными органами, создаваемыми ими.

Это противоречие служебного коллектива никакими организационными нововведениями устранить нельзя. Его можно только смягчить, сделать психологически более приемлемым. С теоретической точки зрения уничтожать противоречие не обязательно, ибо оно служит источником внутреннего развития коллектива, т.к. на каждом этапе требуются новые формы компромисса, а следовательно, будут развиваться и нормативно-правовая база, и функции коллектива. Ведь в каждый служебный коллектив входят различные общественные объединения, и именно через них сотрудники реализуют многие функции управления общественными делами.

В процессе управленческих взаимоотношений субъекты управления, воздействуя друг на друга, вступают в особый вид отношений – взаимодействие, представляющее собой форму деятельности субъектов управления. Анализируя деятельность руководителя органа внутренних дел, необходимо отметить, что взаимодействие – это также функция управления. Выдвижение ее на особое место в деятельности руководителя есть реальное осуществление процесса совершенствования социального

управления служебными коллективами. В таком случае можно говорить о взаимодействии как о координационно-согласующей функции субъектов управления.

Два начала, «командное» и «социальное», реализуясь в организаторской работе руководителя органа внутренних дел, включающей как руководство, так и взаимодействие, осуществляются через функции органов управления. Отсюда следует, что взаимодействие должно рассматривать как воздействие субъектов управления друг на друга в процессе управленческой деятельности, которое определяется их консолидацией, на основе компромиссов, при выражении определенных интересов и достижении конкретных целей.

Сущность управленческих отношений становится понятной, если изначально в любой социальной общности выделяются и исследуются такие признаки, как совпадение интересов и единство целей. Именно это формирует взаимодействие людей и тем самым – целостные социальные системы. В ином случае последние распадаются или трансформируются в другие по содержанию, составу и структуре.

Ключевым условием для возникновения взаимодействия являются интеграция в единое общесистемное действие каждой из взаимодействующих сторон и несводимость их по своим показателям к частным усилиям изолированно действующих компонентов. В теории систем имеются достаточно весомые доказательства того, что взаимодействия вне названных признаков просто не существует.

Во всех случаях результат совместной деятельности не может быть достигнут единичными усилиями или осуществляться лишь в течение отрезка времени либо не в полном объеме. Эффект, когда сотня стоит тысячи, если она организована, возникает не случайно, а на основе понимания, что интеграция частных усилий каждого и их приращение достигается при четкой организации взаимодействия. Иные согласованные действия субъектов, не связанные с достижениями единых целей и не являющиеся выражением интересов, как правило, не содержат признаков взаимодействия и к данной категории относиться не будут. Следовательно, к категории «взаимодействие» необходимо относить только такие согласованные действия субъектов, в которых их усилия интегрируются до уровня, превышающего просто сумму частных чисел. Не все то взаимодействует, что одновременно и согласованно действует.

Вместе с тем, в процессе взаимодействия перед руководителем встает задача по его организации, что в данном случае выступает как функциональная обязанность. При этом со стороны руководителя как ведущего субъекта взаимодействия этот процесс приобретает специфическую окраску.

Все сказанное позволяет заключить, что взаимодействие руководителя с общественными организациями – это процесс прямой, активной, двусторонней связи, в результате чего происходит сближение точек зрения, их учет, выработка совместных позиций в ходе принятия управленческого решения, процесс, представляющий собой согласованные по целям, задачам, содержанию, способам и методам совместные действия, направленные в результате на установление правопорядка и стабилизацию уровня преступности.

До недавнего времени считалось, что субъектами взаимодействия, его участниками могут выступать не подчиненные друг другу подразделения и должностные лица, а при рассмотрении вопросов, связанных с деятельностью общественных организаций, акцент, как правило, смещался на руководство и представлялся как наиболее целесообразный вид управленческой деятельности. И это было в некоторой степени справедливо для прежних исторических условий развития общества. Основанием служило утверждение, что субъекты социального управления, при определенных отношениях и соответствующих условиях, между собой могут выступать как объекты воздействия. Причем в процессе взаимодействия возможен взаимопереход из одного взаимообусловленного состояния в другое.

Современный этап осуществления реформы правоохранительных органов характеризуется практическими усилиями по «налаживанию на новой основе взаимодействия с институтами гражданского общества» и предусматривает «возрождение и активизацию деятельности общественных объединений сотрудников органов внутренних дел», возрастание их роли в жизни служебных коллективов. Это представляет непростую задачу как для руководителей органов внутренних дел, так и для самих общественных институтов.

В нынешнем развитии демократические преобразования в органах внутренних дел идут крайне противоречиво, неся на себе следы переживаемого обществом переходного периода. Процесс налаживания взаимодействия осуществляется непросто. В последние годы наблюдается отрицательная тенденция принижения роли общественности в создании здоровой морально-психологической атмосферы в коллективах, её влияния на укрепление дисциплины и законности среди личного состава.

Допустив свертывание деятельности прежних общественных организаций в горрайорганах, не создано адекватной им замены, а компенсировать институты воспитания коллективизма и ответственности усилением индивидуальной воспитательной работы многие руководители оказались не в состоянии. Исследования показали, что 41,4% опрошенных видимых перемен в налаживании взаимодействия руководителей с общественными объединениями не наблюдают, 38,9% видят отчужденность и обособленность руководителей от общественности, нежелание опираться на коллектив, учитывать мнение рядовых сотрудников [8].

В соответствии с нормативно-правовыми документами, определяющими порядок и правила деятельности органов внутренних дел, взаимодействие на качественно новой основе предполагает:

- согласование усилий руководителей и общественности в проведении государственной политики, направленной на «защиту прав и свобод граждан, интересов общества и государства от преступных и иных посягательств» [9];
- достижение совместно с общественными организациями повышения общественной и служебной активности сотрудников и обеспечение на этой основе сознательного выполнения служебного долга; поддержка активности и инициативы, стимулирование личного вклада в поддержание правопорядка, рост профессионального мастерства;
- установление прочной живой связи руководителя с коллективом сотрудников, учет их интересов, потребностей и общественного мнения в практической деятельности, широкое личное участие начальника в работе общественных объединений и органов;
- предоставление самостоятельности общественным объединениям, признание их автономности в решении внутренних вопросов, в проведении своей работы;
- развитие культуры социального управления, овладение руководящим составом социально-политическими методами руководства, совершенствование межличностных отношений.

Поэтому характерно, что одним из принципов деятельности милиции является то, что она «решает стоящие перед ней задачи во взаимодействии с государственными органами, общественными объединениями, трудовыми коллективами и гражданами» [10].

В западной литературе неоднократно встречается понятие "Паблик Рилейшнз", которое представляет собой теорию и практику взаимодействия, направленную на развитие прочных связей с общественностью. Целью "Паблик Рилейшнз" является установление двустороннего общения для выявления общих представлений и общих интересов и достижения взаимопонимания, основанного на правдивости, знании и полной информированности.

Американскими учеными "Паблик Рилейшнз" рассматривается как одна из функций управления, способствующая установлению и поддержанию общения, взаимопонимания, расположения и сотрудничества между организацией (правительственным учреждением, администрацией, предпринимателями и т.д.) и общественностью. Это понятие помогает установлению взаимопонимания между отдельными группами и организациями в условиях плюралистического общества, обеспечивает гармонизацию частной и общественной жизни [11].

Усиление роли взаимодействия с общественностью в деятельности руководителя обусловлено изменением социально-экономических условий общества, реформой политической системы и, как следствие, обновлением нормативно-правовой базы деятельности общественных объединений и органов внутренних дел.

Серьезные изменения в сознании людей, повышение уровня информированности, чувство собственного достоинства, а также сложность и противоречивость процессов реформы правоохранительных органов вызывают неудовлетворенность определенной части сотрудников существующим состоянием их работы, порождает стремление отстаивать свои интересы через самодеятельные организации. В свою очередь это предполагает все больший учет общественного мнения и, следовательно, появление совершенно новых аспектов в процессе социального управления.

В содержании взаимодействия руководителя с общественными объединениями наиболее рельефно просматриваются следующие основополагающие аспекты: правовое регулирование взаимоотношений; организационная самостоятельность субъектов, разграничение функций руководителей и общественных институтов служебных коллективов; равноправное партнерство и деловое сотрудничество; доверие и уважение друг к другу; реализация прав сотрудников, их социальная защита.

В научной литературе выделяется несколько противоположных типов межсубъектных взаимодействий: взаимодействия координационные и субординационные; линейно-причинные и релятивные; борьбы и сотрудничества; интеграции и дифференциации; непосредственные и опосредованные; системоразвивающие и коррозийные. Такое дихотомическое деление является распространенным приемом типологического описания социальных взаимодействий. Причина этого коренится в двойственности, противоречивости социального бытия.

Как показывает практика, взаимодействие может охватывать самый широкий спектр форм проявления: от состояния, характеризуемого противостоянием, борьбой взаимодействующих сил, до такого положения, когда интересы отдельно взятого субъекта наиболее оптимально соответствуют интересам других сил, а также объективным потребностям, интересам общества в целом. Вступая в общение и участвуя в совместной деятельности, руководитель органа внутренних дел и общественные объединения взаимодействуют по-разному.

Если взять в качестве основополагающего критерия соблюдение интересов субъектов, то можно выделить четыре основных типа взаимодействия: партнерство, доминирование, соперничество и противодействие.

Партнерство – это такой вид отношений, при которых субъекты взаимодействия способствуют удовлетворению интересов друг друга, соблюдая примерный паритет в ходе достижения определенной цели. Следовательно, партнерство предполагает оказание взаимного содействия в ходе решения какой-либо задачи, достижение социально значимой цели. При этом в равной мере соблюдаются интересы обеих сторон. В этом случае никто из субъектов не претендует на особое положение, не диктует свои условия, не пытается подмять под себя чужой интерес. Добровольность и взаимный интерес – стимулы партнерства, ведущего к обоюдной выгоде.

Однако ситуация может складываться таким образом, что один из субъектов взаимодействия, пользуясь слабостью позиции другого или иными причинами, начинает подчинять его интересы своим собственным. Тогда рождается другой тип взаимодействия – доминирование. *Доминирование* – это такой вид отношений, при котором нарушается равенство, исключается обоюдный интерес, а содействие становится односторонним. В результате слабый социальный субъект действует под влиянием более сильного в ущерб своим коренным интересам.

Если же попытки строить взаимодействие в свою пользу наталкиваются на достойное сопротивление, возникает соперничество – третий тип взаимодействия. *Соперничество* – это неустойчивый, переходный вид отношений субъектов взаимодействия, в результате которого участники пытаются занять приоритетное положение по отношению друг к другу. Соперничество, как правило, не имеет самостоятельного значения. Каждый из его участников вступает в борьбу в надежде победить или отстоять прежний статус.

Когда обнаруживается преимущество одной из сторон, равновесие нарушается и начинается доминирование, но равная борьба без надежды на успех имеет пределы. Соперники, не желая напрасно истощать свои силы, или договариваются о сотрудничестве, или переходят в состояние противодействия. Его коренное отличие от противоборства (по значению слова-синонимы) заключается в том, что здесь заложен элемент движения, и это один из его существенных признаков.

Во всех социальных общностях действуют две противоборствующие силы: одна стремится сохранить существующее состояние, другая – направлена на изменение и рост. Отношения между ними и приводят к состоянию *противодействия* – такого вида отношений, которые направлены на разрушение качественной определенности другого субъекта, целостности его компонентов, структуры, упорядоченности отношений с другими субъектами.

Взаимодействие, осуществляемое в виде совокупности последовательных противодействий, с целью достижения одной из сторон определенного результата, представляет закономерную, последовательную, непрерывную смену следующих друг за другом состояний в развитии объекта, обусловленных внутренними и внешними факторами воздействия. Возникающий феномен синергизма (кооперативного взаимодействия) заключается в том, что в условиях флюктуации разрозненные неравновесные компоненты системы либо конкурируют между собой («борьба за выживание»), либо, увлекаемые ускоряющимся потоком энергии, образуют новые соединения, стабилизируя при этом друг друга [12].

Каждый тип взаимодействия возникает и развивается только при наличии определенных условий. Доминирование возможно только при неравенстве органов и организаций, вступающих во взаимо-

действие, когда одна из сторон имеет явное преимущество в официальной власти, моральном авторитете, материальных ресурсах, социальной базе и т.д.

Примерное равенство сил или устойчивый мотив, закрепленный организациями и органами в своих нормативных документах и направленный на достижение социально значимых целей, как правило, порождает партнерство, путь к которому идет нередко через соперничество.

Первоначально соперничество возникает, когда интересы становятся альтернативными и предпринимаются попытки их удовлетворения за счет ущемления прав и интересов другого. В этих условиях успех одной стороны приводит к поражению другой. И если соперничество предполагает альтернативные интересы участников, то доминировать можно при любом их сочетании – была бы возможность подчинения их своим целям.

На характер взаимодействия, помимо соотношения сил общественных организаций и органов, влияет также характер сочетания интересов социальных групп и членов служебного коллектива. Если у них общие интересы, т.е. достижение целей одного, в данном случае руководителя, зависит от удовлетворения интересов другого – общественных организаций, то вся логика развития данного взаимодействия непременно подводит субъекты к необходимости партнерства.

Сотрудничество руководителя и общественности будет способствовать фактической децентрализации управленческого процесса, трансформации внутриколлективных и внеслужебных отношений, содействовать изменению моральной и нравственной атмосферы среди сотрудников. Главное правило демократического режима состоит в том, что именно правители должны служить, а не народ должен подчиняться проектам и прихотям своих правителей.

Кроме соотношения интересов, есть еще условие, оказывающее сильное влияние на процесс взаимодействия. Можно предположить, что каждый тип взаимодействия продуктивен лишь в сочетании с адекватным типом эмоциональных отношений участников, выступающих представителями тех или иных органов и организаций, осуществляющих взаимодействие между собой. Например, катализатором доминирования являются отношения страха перед сильным, чинопочитание, преклонение, конформизм и т.д. Личность руководителя особенно «влиятельна» в организациях, где отсутствует демократическая атмосфера, а у сотрудников нет элементарных прав.

Если отсутствуют сплачивающие эмоциональные связи, взаимопонимание, то сотрудничество обедняется, становится малоэффективным. Напротив, для успешного партнерства необходимы взаимное доверие, уважение друг друга, дружеские чувства и другие консолидирующие отношения. Без эмоциональной основы партнерство становится невозможным.

Новая социальная ситуация в стране изменила роль и место общественных объединений в правоохранительных органах. Принятые нормативно-правовые акты законодательно закрепили их правовой статус, позволили сотрудникам ощутить роль общественных организаций в решении острейших социальных проблем служебных коллективов. Постепенно стал исчезать психологический барьер отчужденности между руководством органа внутренних дел и общественными объединениями, сформировавшийся в течение многих лет неукоснительного предписания руководителей: «рассмотреть», «заслушать», «привлечь», «исключить».

В то же время исследования автора свидетельствуют, что часть руководителей органов внутренних дел (12,7%) продолжают следовать в работе «старым методам»: предпочитают авторитарный стиль, пытаются распоряжаться, командовать, покрикивать. Стремление быть «главным, организующим звеном механизма взаимодействия» продемонстрировали, в основном, молодые руководители (30–35 лет), имеющие стаж работы 3–5 лет (72,3%). Старшие, как по возрасту, так и стажу руководящей работы, начальники отдали предпочтение выполнению роли координатора (38,7%) и высказали желание строить свои отношения на основе равноправного партнерства (48,6%). «Юношеский» максимализм, стремление брать на себя все бремя ответственности уступает место умудренной опытом зрелости и прагматичному подходу в решении жизненных вопросов. В результате такой личной позиции руководителей новый тип отношений вступает в непримиримое противоречие с прежними, авторитарными методами работы.

На этой почве рождаются конфликты, возникает атмосфера взаимной отчужденности, царящей порой между представителями руководства правоохранительного органа и общественностью и непременно передающейся всему служебному коллективу. Вследствие этого возникают недоверие к руководителям и равнодушие к их требованиям, негативное отношение к службе в целом.

К сожалению, некоторая часть руководителей не видит этого противоречия и пытается решить проблему посредством директивных указаний, регламентирования деятельности общественных органов, призывов и т.д. Однако выход надо искать в выработке нового стиля руководства, основанного на методах, соответствующих требованиям времени, на сотрудничестве с представителями всего спектра общественных объединений в целях реализации задач в правоохранительной сфере, обеспечения прав и социальных гарантий сотрудников.

Существует два способа регулирования взаимодействия и развития социальных интересов: конфликтный и консенсусный.

Конфликтный – преодоление или даже ликвидация определенной группы интересов. При таком способе исключается совместный поиск истины, невозможно сотрудничество, единственное средство – насилие. Разрушив групповые интересы, власть все же не в состоянии уничтожить объективные условия, породившие их, а потому через какое-то время подавленные интересы вновь воспроизводятся. Лучший способ преодоления конфликтов, не унижающий ни одну из сторон, не оставляющий их по-прежнему в положении соперника, – это сотрудничество посредством взаимных уступок. Это намного эффективнее, чем противодействие и борьба до победы, которая всегда оказывается непрочной, т.к. в результате нового конфликта победителем может оказаться ранее проигравшая сторона. Без четкой гражданской позиции и гражданского мужества трудно идти на совместные действия, на отстаивание и корректировку своей позиции в конфликте. Согласие часто требует больших усилий и действий, отличных от применения силы. Оно требует незаурядности, интеллекта и долготерпения.

Консенсусный способ основан на признании разнообразных интересов и их носителей естественным состоянием общества, коллектива. Сторонники этого способа исходят из необходимости согласования интересов. Они ведут совместный поиск и отбор целесообразных форм социальной организации. Этот способ направлен на регулирование интересов, что в свою очередь будет содействовать как поддержанию правопорядка, так и удовлетворению интересов развития личности каждого члена коллектива. Именно на основе консенсуса взаимодействующих субъектов управления обеспечиваются необходимая стабильность, нормальное функционирование и развитие социального организма.

Достичь консенсуса труднее, но неизмеримо важнее и для самого руководителя органа внутренних дел, и для коллектива. Он возвышает руководителя в глазах противоборствующих сторон, расширяет его социальную опору и поддержку. Акты же насилия, произвола и жестокости усиливают его изоляцию, обрекают на поражение.

Важность умелого применения руководителем в повседневной практике всей совокупности методов объясняется в первую очередь тем, что именно этим обусловливается основное противоречие управленческой деятельности: несоответствие методов, используемых субъектом управления, состоянию объекта и изменившимся условиям влечет за собой, как правило, негативные последствия, и напротив, совокупность методов, отражающих объективные закономерности и подобранных в соответствии с принципами управленческой деятельности, позволяет добиться позитивных результатов.

Анализируя организацию социального управления, деятельность руководителей органов внутренних дел по обеспечению взаимодействия с общественными объединениями, уже сейчас можно сказать, что взаимодействие имеет, наряду с организационным, ярко выраженный социально-психологический аспект, т.к. взаимоотношение субъектов взаимодействия выступает как форма проявления человеческих отношений.

Взаимодействие между людьми – это диалектически противоречивый и динамичный процесс, представляющий собой необходимое условие общественных связей и способ реализации общественных отношений. Именно конкретный человек выступает выразителем интересов реальной социальной группы, объединенной в общественную организацию, именно конкретный человек как представитель этой организации является носителем определенных идей, взглядов, социальных ролей. Поэтому взаимодействие руководителя и общественных объединений выступает на обыденном уровне как особая форма взаимоотношений между людьми. В основе их лежат такие понятия, как взаимное доверие, взаимная связь и выгода, взаимообусловленность и зависимость, взаимная поддержка и общение, взаимопонимание, обмен материальными, духовными ценностями, информацией.

Расширяющееся взаимодействие руководителя органа внутренних дел с сотрудниками, выступающими от имени определенных общественных институтов, требует от всех должностных лиц, лидеров

общественности высокой культуры общения, постоянной готовности к диалогу. И руководителю здесь отводится главенствующая роль как знатоку психологии человеческих взаимоотношений.

В то же время, подходя к решению стоящих задач с позиции осуществления правоохранительной деятельности, начальник должен последовательно проявлять в любой ситуации твердость своих убеждений, умело отстаивать принципиальную линию в спорах с оппонентами, терпеливо разъяснять задачи, стоящие перед служебными коллективами, и роль данной организации, ее органов в их реализации.

Руководителям всех рангов важно постоянно учитывать моральное и психологическое состояние, нравственное сознание и умонастроение подчиненных на основе глубокого и всестороннего изучения их материальных и духовных запросов, преобладающих позитивных и негативных мнений [13].

Высокий профессионализм, общая культура и нравственный потенциал – это качества, которые лежат в основе межличностных взаимоотношений в процессе взаимодействия. Уважение к личности партнера, проникновение в круг его социально-ролевых функций, правдивая и полная информация о решаемых задачах и проблемах, стоящих перед органом внутренних дел, взвешенная оценка событий и людей будут содействовать установлению отношений делового сотрудничества и партнерства на личностном уровне – руководителя органа внутренних дел с лидером общественной организации, что в итоге приведет к укреплению правопорядка и сокращению преступности.

Потенциал общественных объединений сотрудников является хорошим резервом совершенствования, дополнения системы социального управления в органах внутренних дел. В этом смысле вполне актуально звучит мысль о том, что общественные объединения – это «одна из форм сближения, сотрудничества государственного и общественного управления, их взаимодополнения» [14].

Привлечение различных категорий сотрудников к управлению означает их участие в принятии решений, касающихся деятельности коллектива. Чем шире и активнее это участие, тем более обоснованными будут решения, принимаемые в коллективе. Отношения руководителя и руководимого – это отношения равных граждан, каждый из которых выполняет свои функции. Опыт коллектива всегда богаче опыта отдельного руководителя, поэтому нужно уметь понять, услышать и использовать этот бесценный опыт [15].

Только поддерживая тесный контакт со всеми членами коллектива, руководитель может успешно осуществлять управленческие функции. Подчиненные должны иметь полное представление о действительном положении дел. Привлекая рядовых исполнителей к активному участию в решении всех вопросов, советуясь с ними, руководитель приобщает массы к управлению, что является насущной потребностью сегодняшнего дня.

Литература:

1. См.: Туманов Г.А. Организация исполнения управленческих решений в свете охраны общественного порядка. - Москва, 1972, с.185.
2. См.: Философский энциклопедический словарь. - Москва: Советская энциклопедия, 1989, с.88.
3. Малков В.Д. Сущность и содержание социального управления // Проблемы теории и социологии управления органами внутренних дел: Труды / Академия МВД России. - Москва, 2002.
4. Комментарий к Конституции Российской Федерации. - Москва, 1994, с.14.
5. В качестве объекта исследования понятие "взаимодействие" рассматривается как философская категория; сущность управления; характеристика структуры внутренней формы социальных систем; метод сотрудничества; связь в управленческом понимании.
6. См.: Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. - Москва, 1977, с.5.
7. См.: Кайдалов Д.П., Суименко Е.И. Психология единоначалия и коллегиальность. - Москва, 1979, с.6.
8. Эмпирической базой явились материалы социологических исследований, проведенных автором в 2005-2006 гг. среди сотрудников органов внутренних дел УВД Калининградской области.
9. О милиции: Закон РСФСР от 18 апреля 1991 г. // Ведомости Съезда народных депутатов РФ и Верховного Совета РФ. - 1991. - № 16. - Ст.503. С.426.
10. О милиции: Закон РСФСР от 18 апреля 1991г, с.426.
11. О милиции: Закон РСФСР от 18 апреля 1991г, с.16-17.
12. См.: Хайек А.Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. - Москва: Новости, 1992, с.25.
13. См.: Федоров В. Призваны сформировать личность // Щит и меч. - 1996. - № 19. - С.8.
14. Политология / Под ред. В.С.Пусько. - Москва, 2003, с.128.
15. См.: Козлов Ю.М., Фролов Е.С. Научная организация управления и право. - Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2006, с.241.

Prezentat la 15.11.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМАМ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

А.Н. СОКОЛОВ, К.С. СЕРДОБИНЦЕВ

Калининградский юридический институт МВД России

În prezentul articol autorii, pornind de la concepțiile teoretice relatate în literatura de specialitate din țările Europei Centrale, au solicitat anume acele criterii în baza cărora pot fi tratate problemele societății civile, frecvent întâlnite actualmente pe teritoriul național al statului.

Autorii abordează un şir de probleme cu care se confruntă statul şi societatea civilă la etapa actuală, propunând în acelaşi timp căi şi modalități de soluționare a problemelor în cauză.

In this article, the authors basing on the theoretical concepts presented in the special literature of the countries of the Central Europe, have researched namely those criteria related to the problems of the civil society encountered currently within the national territory.

As a result of the profound studies of the theoretical problems, the authors tackle a whole number of problems, which the state and the civil society face at present, suggesting the ways and methods of these problems solving at the same time.

Среди проблем, решение которых имеет важное значение для ряда стран и регионов и прежде всего для нашего общества, одно из ведущих мест занимает проблема формирования и развития гражданского общества. Интерес к этой теме продиктован глубокими экономическими и политическими изменениями, происходящими в нашей стране с конца 80-х годов прошлого века. Незрелость и неоформленность гражданского общества предопределяют конфликтность и неустойчивость отношений, складывающихся в политической сфере. Особое место здесь занимают взаимоотношения гражданского общества и государства. В сложившейся ситуации вполне естественно, что весьма актуальными становятся вопросы перспектив развития, оценки исходных позиций и путей достижения нового уклада жизни. Это требует соответствующего теоретико-концептуального и практического (прикладного) осмысления всего спектра проблем, связанных со становлением гражданского общества в России. Данная статья и нацелена на анализ этих проблем и путей их разрешения.

Движение к политической стабильности и экономической эффективности гражданского общества – одна из основных тенденций в развитии современной цивилизации. Только такое общество способно создать прочную базу для демократического государства, невзирая на языковые, религиозные и прочие различия. Процесс функционирования и развития гражданского общества в различных странах обладает, разумеется, своими особенностями, обусловленными историческими и культурными традициями, однако общим является *признание и практическая реализация прав и свобод личности.*

В недавнем прошлом в отечественной науке развитие общества рассматривалось преимущественно через призму его экономической и политической организации, детерминационных отношений между базисом и надстройкой, а человек, с его мыслями и чувствами, свободой и правом выбора, как правило, отходил на второй план. С утратой в философских и социологических концепциях категории *«гражданское общество»* в значительной степени упрощались взгляды на общественные отношения в целом.

Весьма дискуссионным остается вопрос об исторических судьбах гражданского общества, его месте и роли в системе общественных отношений. Несмотря на то, что понятие гражданского общества широко используется при описании общественных процессов в прошлом и настоящем, до сих пор не определены еще четко границы отражаемого им феномена, его внутренняя структура, специфика отношений с другими структурными элементами общества.

В сложившейся ситуации рассмотрение проблем гражданского общества, его истоков и тенденций функционирования и развития позволяет преодолеть крайности догматического мышления, по-новому взглянуть на систему общественных отношений, на взаимодействие общества и государства. Всесторонний анализ гражданского общества, взаимодействие его структурных форм с государством в раз-

личных общественно-политических системах позволяет адекватно оценить степень соответствия принимаемых политических и управленческих программ социальной реальности, потребностям развития общества.

Динамичные, хотя и весьма противоречивые, общественные процессы, происходящие сегодня, активизация политических объединений и партий в решении проблем будущей организации общества и формирования его общественных и властных структур, поиск новых моделей устройства гражданской жизни лишний раз свидетельствуют об актуальности темы.

Плодотворным является исследование данной проблематики, которую можно представить как дихотомию Россия-Запад, в историко-цивилизационном аспекте, так как различия в цивилизационных основаниях детерминируют различные модели гражданского общества.

Проблема государства, права, гражданского общества, отношения к личности, к ее судьбе – одна из важнейших цивилизационных доминант, противоположных на Западе и на Востоке. «На Западе в ходе переосмысления традиций римского права складывается жесткая, корпоративная общественная система, в которой каждый член общества посредством принадлежности к определенной корпорации приобретает совокупность законных, а потому нерушимых и безусловных прав, обязанностей и свобод. Постепенно эти права расширялись и наполнялись содержанием. Этап за этапом европейский человек уверенно вычленялся из своего социального, корпоративного, культурного контекста и превращался в автономную личность» [1]. Население городов вело со своими сеньорами непрерывную борьбу за свободу.

Анализ различий Западной и Восточной цивилизаций позволяет сделать вывод о том, что типология доминирующей ментальности задает социальные формы общества. Византийское и русское сознание было синкретическим. Православие наделяет нерасчлененное состояние сознания высшей ценностью. В русской философии этой ценности соответствует понятие соборности, но оно, в свою очередь, противостоит автономному личностному мироощущению. Невычленённость отдельной личности – одна из существенных характеристик византийского социокультурного организма. Подавление неизбежных тенденций к автономизации было заложено на всех уровнях культуры. Рационально-дискурсивное мышление, превалирующее на Западе, апеллирующее к рациональным аргументам, разваливая мифологическую целостность, позволило отдельному человеку сформировать самодостаточный автономный космос. Происходит неизбежная субъективизация человека, которая находит свое выражение в системе социальных отношений.

Еще одно важное различие Запада и Востока заключается в принципах социальной регуляции. В основание западной модели социальной регуляции положено право. Оно неизменно носит общий характер, т.е. уравнивает права всех и вся, гарантирует человеку определенные неотъемлемые права и очерчивает круг его обязанностей. Право рассматривается как высочайшая социальная ценность. Все индивиды и социальные группы могут достичь своих целей только в рамках права.

Основание восточной модели социальной регуляции составляет иерархия, т.е. власть. При этом власть самодостаточна и осознается как высшая ценность. Она сакрализуется. Такая власть тоже порождает право, однако оно носит сугубо практический, утилитарно-подчиненный характер. Право направлено сверху вниз, а сам источник права, т.е. власть, находится вне и над правом.

История Запада – история борьбы права с иерархией, которая завершается победой права. Социальные интересы обеспечиваются путем борьбы за расширение прав и привилегий, отраженных в законе. Культура Запада пронизана юридическим духом.

В Византии господствует сакральный образ власти. Византийская законность никогда не перерастает в право с большой буквы и практически всегда подчинена задачам и велениям власти. Эта традиция во многом перешла в Россию, так как именно православная, заимствованная из Византии парадигма формирует мысли и идеалы власти.

Таким образом, и проблема отношения «государство-общество» на Западе и Востоке решается поразному. Главная функция государства – отправление власти, и оно на какой-то момент своего существования может раздвигать свои пределы, свои полномочия, покушаясь на то, что принадлежит обществу: на его внутренние связи, автономные области существования и т.д. А общество может и контратаковать, наступать – эта обратная связь должна существовать.

Специфика русской истории, на наш взгляд, в том, что эта обратная связь была, во-первых, слаба и, во-вторых, понималась иначе, нежели в Западной Европе.

Первое отличие государственности западноевропейских стран от российской в том, что там кодифицированное право, во многом унаследованное от Римской империи (прежде всего гражданское право), имело более высокий авторитет в глазах народа и правителей. Это создавало предпосылки для успешной борьбы за признание формального равенства сословий и, по замечанию Ю. Жуковского, «вглядываясь в гражданские признаки среднего сословия, мы открываем в них созданную в XVI веке основу формальной свободы, которую этот класс в конце своего исторического поприща внес до известной степени в политические отношения европейской жизни... Итак, начало свободного труда и формальной гражданской равноправности, – вот что прежде всего нас поражает в практической жизни среднего сословия» [2].

Второе отличие – Реформация и рожденный ею «дух капитализма». «Неотчуждаемое и одинокое душевное сокрушение индивидуализирует лютеровского мирянина, выделяет его как из церковной “соборности”, так и из традиционных общинно-корпоративных объединений. Разумеется, это выделение еще не имеет материального (социального и экономического) характера: приход, цех, корпорация, сельская община и т.д. по-прежнему остаются для индивида фактической силой, с которой приходится считаться. Однако они утрачивают силу авторитета, перестают быть инстанциями, уставам и кодексам которых человек повинуется по внутреннему убеждению. Кризис повиновения, к которому приводит Реформация, исторически предваряет разложение всей системы феодального подчинения и появление на исторической арене фигур независимого предпринимателя и члена “гражданского общества”» [3]. Тем самым процесс вычленения автономной личности находит свое завершение в создании личной формы христианства. Труд (особенно в кальвинизме) становится основной добродетелью. Таким образом, в период Реформации совершилось преобразование нравственных и социальных ориентаций. Причем этот процесс затронул не только протестантские страны. Католический мир мобилизовал все свои силы в борьбе с протестантизмом и сам претерпел огромную эволюцию [4].

Третье отличие – буржуазные революции XVI века в Нидерландах, XVII века в Англии, XVIII века во Франции, которые смели последние преграды, стоящие на пути свободного развития капитализма.

И, наконец, – французские мыслители XVIII века Руссо и Монтескье, а позднее немецкие Кант и Гегель, разработавшие политико-правовую теорию буржуазного общества и обосновавшие необходимость развития гражданского общества.

В этой связи ясно, что рационализация сознания и деятельности индивидов и плюрализация общества как целого составляют первую пару процессов социокультурной реформации в России и являются факторами, обеспечивающими необратимость перемен, а, следовательно, в перспективе – и создание развитого гражданского общества. Российское государство выступало в двух ипостасях: оно сворачивало реформы и уничтожало элементы гражданского общества, и в то же время только оно и выступало всегда инициатором реформ. Россия в течение последних трех столетий, отставая в экономическом отношении от стран Западной Европы, пыталась время от времени проводить реформы по инициативе самодержавной власти. «Вызов» Запада принуждал власть вводить реформы, к которым население в подавляющем большинстве не было готово. Эта ситуация объясняет причину сильного сопротивления реформам, особенно на начальном этапе колебания маятника «реформы-контрреформы». В этой ситуации на Западе обеспокоены: «Если русские, перестав быть марксистами, не примут либеральную демократию и начнут вести себя как россияне, а не как западные люди, отношения между Россией и Западом опять могут стать отдаленными и враждебными» [5]. Такое вероятно, так как менталитет не в состоянии быстро адаптироваться к стремительным социально-экономическим переменам.

Менталитет складывается, формируется и вырабатывается исторически, представляя собой ряд наиболее глубоко укоренившихся традиций, стереотипов поведения, способов, форм и норм жизнедеятельности. Он является совокупностью социально-психологических качеств и черт, образующих определенную целостность, проявляющуюся во всех сторонах жизнедеятельности данной человеческой общности (в данном случае российской) адекватной реакцией на изменения окружающей среды, выступая одним из системообразующих цивилизационных факторов. Важно подчеркнуть, что менталитет не представляет собой раз и навсегда сформировавшуюся константу. Он постоянно трансформируется в процессе исторического развития. Культура, ядро которой составляет менталитет, включает два уровня. Внешний уровень образует защитный пояс, а внутренний – культурное ядро. Защитный пояс меняется быстро и сравнительно легко, но культурное ядро – гораздо стабильнее. Тем

не менее, в условиях ускоряющегося перехода к рыночной экономике, демократизации и быстрой дифференциации политических процессов начинают действовать мощные факторы, ведущие к изменению экономического, социального, политического, бытового поведения людей. Это не может не сопровождаться глубинными изменениями в самом менталитете (ядре культуры).

В этом смысле современный кризис имеет и позитивное значение. Обычно различают стабильное и кризисное состояние общества. Первое означает устойчиво воспроизводящийся социальный порядок. Второе выражает нарушение стабильности, служит острой формой проявления социального конфликта, способом движения социальной системы от прежнего ее состояния через дезинтеграцию и конфликт к новому состоянию.

Огромную положительную роль в этом движении может сыграть реформирование российской государственности и построение правового государства, являющегося необходимым условием существования развитого гражданского общества, хотя именно правовое государство основывается на гражданском обществе. Политические реформы последних лет создают необходимую основу для построения такого государства и осуществления других преобразований на принципах западной цивилизации.

Вместе с тем в этом аспекте, думается, безусловно прав профессор В.Н.Синюков, когда говорит о том, что всякое правовое государство имеет конкретно-исторические особенности [6]. Они могут быть настолько существенными, что в случае принятия к непосредственному внедрению в России концепции современных западных правовых государств ситуация ведет не к прогрессу правопорядка, а оборачивается откатом на уже пройденные рубежи. Государственность России, по В.Н.Синюкову, – это громадный жизненный мир русских, который не поддается однозначной юридической номинации. Поэтому у России свое соотношение правовой системы и государства: Российское государство не может быть правовым в смысле обоснованности своими же собственными нормативными установлениями, принятыми через общественное согласование интересов. Государство «выше» и «первичнее» этих интересов и этой процедуры согласования. Право и государство в России, по В.Н.Синюкову, – это ее духовная община, где государство получает легитимность непосредственно в правовом укладе жизни: в общественном сознании право прочно «склеено» с государством как духовным миром, но не аппаратом власти.

В нашей стране нужна социокультурная реформация. Она происходит, но будет более длительной, нежели политические преобразования. Свидетельством социокультурной реформации являются те социальные порядки, которые вырастают из самостоятельных действий множества граждан, движимых собственными интересами и формирующих собственные рациональные представления о своем настоящем и желательном для них будущем. Дефицит рациональности сознания и действий был едва ли не главной причиной многих социальных превращений и бед, произошедших с нами в XX веке. Поэтому рационализация представлений и действий всевозрастающего числа граждан – важнейшая составляющая социокультурной реформации. И этот процесс в России пошел, а вульгарные его издержки служат тому подтверждением.

Только успехи в экономическом развитии могут явиться гарантом необратимости происходящих сегодня в России перемен. Трудно не согласиться с мнением Э. Геллнера, который пишет: «Характерное для России страстное стремление к свободной жизни, соединенное с экономической несостоятельностью, которое в полной мере проявилось во время и после перестройки, вызывает чувство глубокой симпатии. Нет другой страны, история которой прошла бы под столь мощным влиянием грубейшего авторитаризма, как нет и страны, литература которой была бы проникнута столь сильным стремлением к диаметрально противоположным ценностям. Происходящая сегодня в России безрассудная либерализация – прямое продолжение этой противоречивой тенденции. На этом фоне трезвый расчет китайцев, посчитавших, что реконструкция экономики должна идти впереди, а с политическими изменениями (если таковые вообще последуют) можно и повременить, – такой холодный расчет, вряд ли может согреть чье-то сердце. Однако самое печальное заключается в том, что, по-видимому, такая стратегия является правильной, ибо в процветающей, благополучной стране можно безболезненно осуществлять либерализацию, в то время как либерализация, происходящая в пору кризиса и развала экономики, может неожиданно остановиться и привести к какой-нибудь новой диктатуре» [7].

Проблема осложняется тем, что за 80 лет, прошедших со времени Октябрьской революции, сменилось несколько поколений, то есть произошел разрыв культурной традиции, исторической преемст-

венности. Было уничтожено не только само гражданское общество, но и основания для его возрождения. В последнее десятилетие утратили свою привлекательность ряд традиционных социальных и духовных ценностей русского общества – коллективизм, общинность, соборность, братолюбие, совместность. Ценности, выработанные советским обществом, также ушли в прошлое вместе с СССР.

В сегодняшней России как никогда остро стоит задача поиска новых духовных ценностей, способных консолидировать общество и одновременно стимулировать его развитие. Только успехи в экономике, рост уровня жизни могут реально способствовать сохранению социальной стабильности и национальных традиций. В противном случае российская культурная традиция может быть разрушена инокультурным влиянием стран с развитой экономикой и высоким уровнем жизни. Таким образом, поиск новой духовной идентичности очень важен и для развития гражданского общества, которое должно стать основой новой России, конкурентоспособной в экономическом отношении.

В России превалирует этатистский тип социальности, и формирующееся гражданское общество, несомненно, несет в себе специфические черты этого типа. Данный тип социальности формирует статусное общество, которое дает людям ощущение стабильности и безопасности (к чему привыкли в России), отличаясь этим от «модульного» общества (характерного для рыночного типа социальности) с присущим его гражданам чувством незащищенности и нестабильности. «Динамичная экономика несовместима с тотальной централизацией большевистского типа, она, наверное, может ужиться с более плюральным, свободным, хоть и несомненно общинным духом» [8].

При построении гражданского общества нужно иметь в виду, что оно нигде не существует в законченном виде. Постоянно идет процесс изменения, эволюции. Современное социальное государство уже не противостоит ему, а гармонично дополняет, решая задачи, которые не способно решить гражданское общество (поддержка неимущих, нетрудоспособных и т.д.). Традиции также являются мощным фактором, который не следует игнорировать.

В плане данной статьи более пристальное внимание направлено как на теоретико-концептуальные, так и на практические (прикладные) подходы к соотношению гражданское общество – государство. Гражданское общество – это не просто автономная по отношению к государству сфера жизни и деятельности граждан. Сам факт существования отношений и институтов, защищающих индивидуальные и групповые интересы, отражает как суть государства, так и состояние общества. Демократии процветают, когда о них заботятся граждане, желающие использовать свои завоевания и свободы для участия в жизни своего общества. В гражданском обществе нет нужды «организовывать» граждан через государство или партию, как это было в советском обществе [9]. Они организуются сами, свободно вступая друг с другом в общение в тех или иных сферах жизни и деятельности. Формирование общественных отношений не обходится без участия государства. Но главная точка роста общественных связей находится не «вверху», а «внизу», на уровне «корней травы», как говорят американцы. Вот почему истинное правовое государство может утвердиться в стране только на основе развитого гражданского общества. России же одновременно приходится решать сложную двуединую задачу: формировать гражданское общество и правовое государство.

Исторический опыт взаимодействия государства и гражданского общества свидетельствует о контрпродуктивности подмены внутренне присущей современному обществу двухполюсной структуры (государство и гражданское общество) структурой монолитной (одно государство). Наибольшего успеха в XX веке добились не демократические страны, где государство и гражданское общество, эти две половинки «социального целого», соседствуют, сосуществуют (пусть не всегда безоблачно), дополняя, уравновешивая, корректируя, сдерживая друг друга (Швеция, Швейцария, США, ФРГ, Франция и т. д.) Отсюда следует еще один закономерный вывод: условием существования демократического строя является не только традиционное разделение государственной власти на ветви и установление между ними динамического баланса сил (сдержек и противовесов), но и дополняющее его разделение власти между государством и гражданским обществом. В этом и заключается глубинный смысл и непреходящее значение идеи «общественного договора». Этот договор (консенсус, компромисс) создается в постоянном возобновлении, обогащении его новыми идеями, отражающими требование времени. Именно на это направлены усилия цивилизованных государств, именно поэтому они процветают.

В гражданском обществе реализуется свободная воля личности, ее частные интересы во всех областях жизни и деятельности, но прежде всего, и главным образом, в определяющей сфере – экономической.

Свободная воля реально возможна только у частного собственника. В свое время еще И.Кант четко определил этот постулат, провозгласив, что «… политическое мое и твое состоит из свободы и собственности, где свобода как условие необходимо должна предшествовать собственности» [10].

Действительно, свобода и собственность тесно связаны и взаимообусловлены. Поясним это на конкретном примере. Как известно, существует два способа хозяйствования: свободный труд заинтересованного свободного человека и рабский труд человека принуждаемого, подневольного. В результате поглощения государством гражданского общества (это имело место во всех тоталитарных государствах, в том числе и в СССР) в экономике исчезает свободный, компетентный, инициативный и ответственный хозяин, в политике – свободный, самодеятельный, активный гражданин, в духовной сфере – свободный творческий ум. То есть перекрываются живые источники, питающие не только гражданское общество, но и непосредственно государство. Лишенная живительных соков тоталитарная система, в конце концов, иссыхает и разваливается под собственной тяжестью. Ущерб, причиненный гражданскому обществу в России, – огромен, вплоть до основательного разрушения генофонда многонационального народа России. Чтобы восполнить этот ущерб, нужны усилия не одного, а многих поколений. Достаточно привести лишь некоторые цифры. С «легкой руки» Я.Свердлова, ликвидировавшего после Октябрьского переворота 1917 года казачество как сословие, было репрессировано 4,5 млн. казаков [11]. В годы коллективизации (1929-1932) массовые репрессии, связанные с ликвидацией кулачества как класса, охватили 9,5 млн. человек, из которых свыше 3 млн. человек погибли в «Архипелаге ГУЛАГ» [12]. В середине 30-х годов было репрессировано 43 тысячи командиров Красной Армии, в том числе три маршала Советского Союза [13]. Репрессиям подверглись целые народы. Больше всего жертв было у самого многочисленного народа – русского. Взрывали не только храмы, взрывали в целом российскую государственность. Подобное соотношение государства и гражданского общества ставит под сомнение существование российской государственности как таковой.

Проблемы формирования в России правового гражданского общества обусловлены тем, что этому предшествовали три столетия крепостного строя, столетия абсолютизма и свыше семидесяти лет тоталитаризма. Все это накладывает свой крайне негативный отпечаток на весь процесс. Речь идет, прежде всего, об изменении взаимоотношений личности и государства. Специфика этих взаимоотношений обусловлена складывающейся рыночной экономикой, а также многонациональным составом населения страны, ее культурными и географическими факторами. Вместе с тем характер данных взаимоотношений вмещается в рамки двух известных уже более ста лет теоретических конструкций, которые в определенной степени модернизированы представителями современной западной науки.

Так, суть прежней модели свободы индивида – свобода гарантирована государством, в том числе от вмешательства прежде всего в экономическую сферу. Цель – обеспечить справедливость в обществе за счет развития структур свободного рынка. Обновленная конструкция – это свобода индивида, но с обязательным участием государства в осуществлении равных прав и возможностей личности (социальное государство). Цель – смягчить социальное неравенство, повысить уровень защищенности человека (социальные статьи бюджета).

В Российской Федерации претворяется в жизнь центристская модель строительства гражданского общества. Она представляет собой соединение позитивных моментов либеральной и социал-демократической научных концепций. Эта модель не допускает господства государства в какой бы то ни было сфере. Она устанавливает разумные пределы действия государственной власти, способствуя тем самым осуществлению равноправия и обеспечению фундаментальных свобод. Но данная модель не умаляет и роли государства в социальной сфере, в создании условий для развития самоуправления народа, защиты демократии. Данная модель рассматривает человека и гражданина в качестве высшей ценности, а отношения между личностями и государством – на принципе изначальной свободы индивида.

Однако в России имеет место целый ряд серьезных проблем и противоречий, которые препятствуют или тормозят развитие правового гражданского общества. ***Главным препятствием*** в данном аспекте ***является широкомасштабная коррумпированность чиновничества.*** Бюрократия рассматривает государство, по образному выражению К.Маркса, как свою частную собственность. Причем, по оценке Генеральной Прокуратуры РФ, коррумпированность должностных лиц в государственных и муниципальных органах колеблется от 80 до 90 с лишним процентов. Прежде всего этот «тормоз» негативно действует при формировании среднего класса (слоя), то есть прежде всего среднего и мел-

кого бизнеса. Если в цивилизованных странах средний класс составляет от 60 и более процентов, то в России он чуть более 20. А от этого процентного соотношения напрямую зависит стабильность общества.

Второй проблемой является некачественное, неэффективное законодательство. Оно не только не правовое, а зачастую – лоббированное, то есть с массой различных лазеек для олигархов. Причем законодательство, особенно налоговое, не стимулирует, а подавляет бизнес, особенно мелкий. В связи с этим Президент Российской Федерации В.В.Путин отмечал, что «отечественная правовая система находится в стадии формирования. И сегодня нам приходится принимать много законов для того, чтобы быстрее адаптироваться к изменяющимся экономическим и социальным условиям. Между тем даже это не может оправдать того, что принятые законы часто противоречат друг другу. Будучи принятыми, (они) не исполняются, постоянно подвергаются изменениям» [14]. Прав и профессор В.С.Нерсесянц, когда отмечает: «В обществе нет еще общего начала. Отсюда из стен парламента выходят законы, выражающие частные, групповые интересы, а не общую идею. Без этого закон еще не закон, а парламент, представляющий частные, групповые интересы, – еще не парламент» [15]. И хотя сказано это было профессором почти 10 лет назад, однако не утратило своей актуальности и сегодня.

Третья проблема вырисовывается как существенное различие между провозглашаемыми целями общества на идеях господства права и фактической правотворческой и правоприменительной практикой. Не Конституция служит юридической гарантией охраны и защиты прав и свобод личности от произвола властей (как во всех цивилизованных государствах), а ее исполнительная власть в лице Президента является гарантом Основного закона РФ, прав и свобод человека и гражданина (ч.2, ст.80). Не авторитет права способствует укреплению механизма властвования, а бюрократический аппарат пытается подчинить своим корыстным интересам государственные интересы.

В качестве ***четвертой проблемы*** нельзя сбрасывать со счетов и опасности авторитаризма. Она обусловлена коммунистическим прошлым России, закономерностями исторического становления ее государственности в условиях экономического и политического кризиса, а также нынешними перекосами в проведении в жизнь принципа разделения властей. И в правовом пространстве, и в реальной действительности исполнительная власть в России занимает доминирующее положение.

Негативом ***(пятая проблема)*** является и то, что государство пытается вмешиваться во все сферы жизни общества. Главная же его задача должна состоять в укреплении границ между различными сферами гражданского общества, а не в регулировании того, что происходит. Исключением является экономическая сфера с ее приоритетом частной собственности, которая подлежит правовому регулированию, но в весьма ограниченных пределах.

Серьезной проблемой ***(шестой)*** за последнее время стал процесс возрастающего влияния экономических групп и различных экономических кланов на региональный уровень управления. Это влияние никак не связано с интересами общества в целом, вне зависимости от национальной принадлежности.

Огромным недостатком ***(седьмой проблемой)*** в формировании гражданского общества является отсутствие реально функционирующей многопартийной системы. Универсальным механизмом строительства гражданского общества выступает демократия. Однако в связи с тем, что в России нет развитой политической системы, в частности – ее негосударственных институтов, коэффициент полезного действия демократии невысок. К тому же Россия страдает дефицитом народного волеизъявления.

Таким образом, создание в России подлинно демократического правового государства возможно лишь при условии формирования развитого гражданского общества. А это означает, что ***практика работы государственных органов должна быть подчинена:***

1) цели четкого выполнения их функций по отношению к обществу;

2) содействию развитию общественных институтов и инициатив в сфере экономической, политической и духовно-культурной, способных не только выдвигать конкретные задачи строительства общества, но и добиваться их реализации;

3) формированию механизма власти рыночного типа;

4) корректировке государственной социальной политики и отказ от государственного патернализма: развитое гражданское общество само должно заботиться о себе;

5) налаживанию надежных механизмов диалога между общественными и государственными структурами;

6) поддержке добровольных объединений граждан, прежде всего – законодательно;

7) укреплению государства на основе сложившихся в обществе интересов;

8) созданию эффективной системы социальной и юридической защиты прав и свобод человека и гражданина.

Связующим звеном достижения целей структурирования гражданского общества во всех сферах является общественное единство, то есть солидарность общества.

Литература:

1. Яковленко И.Г. Православие и исторические судьбы России // Общественные науки и современность. - 1994. - №2. - С.44.
2. Жуковский Ю. Политические и общественные теории XVI века. - СПб, 1866, с.36.
3. История философии: Запад-Россия-Восток. Книга вторая: Философия XV-XIX вв. - Москва, 1996, с.53-54.
4. См.: Лемэтр Н. Католики и протестанты: религиозный раскол XVI века в новом освещении // Вопросы истории. - 1995. - №10. - С.50-52.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Политические исследования. - 1994. - №1. - С.45.
6. Синюков В.Н. Российская правовая система. - Саратов, 1994, с. 298 и далее.
7. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. - Москва, 1995, с.185.
8. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. - Москва, 1995, с.202.
9. Соколов А.Н. Гражданское общество и важнейшие гаранты его стабильности. Монография. - Калининград, Калининградский юридический институт МВД России, 2005.
10. Кант И. Собрание сочинений: В 6-ти томах. - Москва, Мысль, 1963-1966, т.6, с.334.
11. Соколов А.Н., Бабенко Ю.И. Закон в российской правовой мысли. Монография. - Калининград: КлЮИ МВД России, 2007. - С.24.
12. Российская газета, 2003, 4 марта.
13. Россия на рубеже веков: укрепление государственности / Под ред. проф. А.Н.Соколова. - Калининград: Янтарный сказ, 2001, с.110.
14. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию РФ «О положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики государства. Стенограмма выступления. - Москва, 2002, с.17.
15. Нерсесянц В.С. Конфликт закона и правовая реформа // Государство и право. - 1997. - №12. - С.11.

Prezentat la 15.11.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

ПСИХОЛОГИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Г.К. КОПЫЛОВА

Калининградский юридический институт МВД России

Articolul de față este consacrat unei probleme dintre cele mai complicate cu care se confruntă societatea civilă contemporană – infracționalitatea juvenilă, fiind relevate aspectele psihologice ale acesteia. Supunând cercetării problema privind comportamentul deviant al minorilor, autorul a specificat în plan general întregul spectru de motive care îi face pe minori să săvârşească fapte incriminate de legea penală. Accentul se pune pe factorii interni (psihologici) şi cei externi care condiționează acest comportament.

This article is devoted to one of the most complicated problems in the modern civil society – problems of the psychology of the deviant behavior of the minors. Researching the problem of the deviant behavior of the minors, the author generally specified the entire range of reasons, which make the minors to resort to the deviant behavior. In the result of this problem research, the author also indicates the internal and external signs that psychologically make the minors to have a deviant behavior.

В современных условиях одним из приоритетных направлений уголовно-правовой политики Российского государства является предупреждение преступлений несовершеннолетних. Это позволяет решать задачи борьбы с преступностью с наименьшими затратами для общества, поскольку сокращая преступность несовершеннолетних общество одновременно добивается и снижения общей криминализации государства. Преследуя истинно гуманные цели, предупреждение преступлений призвано оказать своевременную помощь тем подросткам, формирование личности которых протекало в неблагоприятных условиях либо которые попали в трудную жизненную ситуацию и не нашли сил или возможностей самостоятельно преодолеть эти трудности.

Проблема девиантного поведения отнюдь не нова. Ученые давно пытаются объяснить истоки и причины отклоняющегося поведения. Одни считают, что люди предрасположены к определенным типам поведения ввиду своего биологического склада и что «криминальный тип», в частности, есть результат деградации на более ранних стадиях эволюции (Ч.Ломброзо). Другие связывают девиантное поведение с особенностями строения тела (Э.Кречмер, Х. Шелдон), аномалиями половых хромосом (Прайс, Уиткин). Третьи находят психологическое объяснение девиации, обосновывая ее «умственными дефектами», «дегенеративностью», «слабоумием» и «психопатией» (З.Фрейд). Согласно теории «фокального» («фокусного») взросления Дж. Коулмена, взросление имеет квантовую природу – трудности возникают в определенные периоды развития подростка. Своими «пиками» (или «фокусами») характеризуются взаимоотношения подростка с родителями, сверстниками, отношения самоидентификации, процесс полового созревания, что приводит к девиациям в поведении и сознании.

В отечественной психолого-педагогической литературе девиантное поведение связывают главным образом с трудными детьми и подростками, представляющими собой группу повышенного социального риска. Этих подростков называют «трудновоспитуемыми», «педагогически запущенными», «дезадаптивными», «асоциальными». При этом их поведение характеризуют рядом особенностей: недостаточностью жизненного опыта и низким уровнем самокритики, отсутствием всесторонней оценки жизненных обстоятельств, повышенной эмоциональной возбудимостью, импульсивностью, двигательной и вербальной активностью, внушаемостью, подражательностью, обостренностью чувства независимости, стремлением к престижу в референтной группе, негативизмом.

При оптимальных условиях воспитания указанные особенности подростков могут быть нейтрализованы соответствующей социально-положительной деятельностью. При неблагоприятных социальных условиях эти особенности «катализируют» вредные влияния, приобретают негативную направленность.

Исследуя психологию девиантного поведения, Е.В. Змановская пишет, что это устойчивое поведение личности, отклоняющееся от наиболее важных социальных норм, причиняющее реальный ущерб обществу или самой личности, а также сопровождающееся ее социальной дезадаптацией. Автор отмечает, что «данное определение носит скорее дескриптивный (описательный) характер и прежде всего ориентировано на практическую работу с людьми, имеющими отклоняющееся поведение… Это определение может помочь в реализации таких профессиональных целей, как диагностика отклоняющегося

поведения в конкретном случае, планирование профессионального воздействия, оценка динамики поведения личности и эффективности работы с ней» [1].

При всей относительности понятия «девиантное поведение», за ним, тем не менее, скрываются вполне реальные и различимые социальные явления, проявляющиеся в различных видах и формах. Необходимость даже далеко не полного их анализа позволяет лучше понять эти сложные элементы общественной жизни и предпринимать попытки их ранней профилактики.

Распространенной формой девиантного поведения являются побеги из дома и бродяжничество. В 30% случаев они сочетаются с противоправным поведением. Как указывают некоторые исследования (С.А. Бадмаев, А.Л. Гройсман, В.Ф. Матвеев и др.), повторяющиеся побеги из дома и бродяжничество преимущественно бывают в период от 7 до 16 лет в основном у мальчиков. Чаще в период от 7 до 13 лет. Начиная с 14-15 лет, уходы и бродяжничество проявляются реже, а затем постепенно прекращаются. Это своеобразная форма выражения протеста или обиды на учителей, родителей. Иногда подобные побеги обусловлены страхом перед возможным физическим наказанием за совершенный неблаговидный поступок или за плохую оценку. Значительно реже уходы из дома и бродяжничество возникают без очевидных мотивов. В основе их может лежать внезапно изменившееся настроение, отрицательно влияющее на критическую оценку подростком ситуации. Как правило, такие дети не могут объяснить, почему сбежали из дому.

В литературе описываются побеги четырех видов:

1) 45% от всех побегов – это эмансипационные побеги, которые совершаются для того, чтобы избавиться от опеки, контроля родителей и педагогов, от надоевших обязанностей и наставлений с целью насладиться свободной, веселой, легкой жизнью;

2) 26% побегов – следствие жестокого обращения с подростками, расправ со стороны родных или сверстников; таким побегам способствует положение «изгоя» или «золушки» в семье, преследование со стороны сверстников; совершаются они с целью освобождения от угнетенного, зависимого состояния пария;

3) 20% побегов – демонстративные побеги как следствие оппозиции, желания привлечь к себе внимание, особое расположение, или вернуть его, если оно утрачено по какой-либо причине. Совершают такие побеги истероидные, реже эпилептоидные акцентуанты;

4) 9% побегов являются следствием внезапно изменившегося настроения у подростков (скука, тоска), когда возникает немотивированная тяга к перемене обстановки, стремление в дальние края на поиски приключений; часто при таких побегах внезапно появляется желание вернуться домой [2].

Важно отметить, что уходы из дому осуществляются чаще всего в одиночку, без всякой подготовки и раздумий о возможных трудностях и лишениях. Подростки ночуют на вокзалах, чердаках, питаясь впроголодь, попрошайничая или воруя.

Стремление к бродяжничеству, как правило, возникает периодически и может быть связано с сезонными факторами (весенне-летние, летне-осенние циклы). Нередко бродяжничая, подросток попадает в асоциальную или криминальную компанию и начинает употреблять алкоголь и наркотики.

Суицидальное поведение несовершеннолетних – одно из социальных явлений, к сожалению все чаще заявляющих о себе в последние годы. Согласно данным статистики, в России ежедневно кончают жизнь самоубийством пять-шесть её граждан в возрасте до 18 лет, или почти две тысячи человек в год. При этом необходимо иметь в виду, что по статистике ВОЗ, например, на каждое оконченное и зарегистрированное самоубийство приходится десять попыток (покушений), не завершенных по различным причинам.

В основе суицидального поведения лежит сверхценное переживание обиды, острого недовольства окружающими и собой, стремление отомстить, наказать тех, кто виновен в этих переживаниях. Чаще всего суицидальное поведение бывает вызвано незаслуженным наказанием, унизительным замечанием, даже получением плохой отметки.

У девочек преобладают попытки отравления различными медикаментами, растворителями, средствами для борьбы с насекомыми. У мальчиков могут быть попытки самоповешения. Решение покончить с собой, как правило, заранее не обдумывается, возникая в большинстве случаев по механизму «короткого замыкания». Выбор средств для реализации суицидальной попытки часто имеет случайный характер и во многом зависит от складывающейся ситуации.

При истерических демонстративных суицидальных попытках нередко имеют место определенные «излюбленные» способы «самоубийства» – нанесение себе порезов в области запястья, на коже груди,

причем, афишируя и привлекая внимание и сочувствие окружающих, в отличие от выражения реакции протеста, когда суицидальная попытка совершается в одиночестве и после нее дети и подростки стыдятся своего поведения.

Среди подростков попытки самоубийства встречаются существенно чаще, чем среди детей, причем лишь немногие из них достигают своей цели. Частота законченных суицидов подростков не превышает 1% от всех суицидальных действий [3]. Суицидальное поведение в этом возрасте чаще имеет демонстративный характер, в том числе – шантажа. А.Е. Личко отмечает, что лишь у 10% подростков имеется истинное желание покончить с собой (покушение на самоубийство), в 90% – это крик о помощи [4, с.73]. Б.Н. Алмазов, обследовав группу подростков 14-18 лет, умышленно нанесших себе порезы, установил, что только 4% из них в момент самопореза имели мысли суицидального содержания. Большинство же эксцессов были совершены после ссоры со сверстниками, а также как бравада или обряд «братания» [4, с.132]. А.Е. Личко, А.А. Александров, проведя обследование группы подростков в возрасте 14-18 лет, пришли к выводу, что у 49% суицидальные действия были совершены на фоне острой аффективной реакции [4, с.133].

В целом можно говорить о значительном влиянии на суицидальное поведение подростков межличностных отношений со сверстниками и родителями.

Другим чрезвычайно важным фактором, к сожалению относительно мало изученным, выступает влияние подростковой субкультуры. Так, в ответ на сообщение в СМИ в 1999 году о самоубийстве Игоря Сорина, лидера молодежной поп-группы «Иванушки интернешнл», несколько девочек-подростков последовали примеру своего кумира.

Характерным поведенческим стереотипом для подросткового возраста является реакция группирования. Она осуществляется путем создания неформальных групп сверстников и подростков, несколько старших или младших по возрасту. Эти группы обычно отличаются определенной устойчивостью.

Наиболее склонны к объединению подростки, запущенные и безнадзорные. Активность таких групп нередко носит антисоциальный характер (хулиганство, мошенничество, воровство).

Следует понимать, что сами по себе факты формирования групп подростков и юношей – процесс закономерный. Известно, что подростковый возраст именуют взрывоопасным, ранимым, трудным, жестокосердным, кризисным. Расставшись с детством, подросток жаждет скорее стать самостоятельным, пытается порвать с жестким контролем взрослых, стремится к независимости, активно ищет себя, причем посредством проб и ошибок. Это повышенное стремление к взрослости объясняется возрастными закономерностями психического развития в подростковом возрасте, основным психологическим новообразованием которого является самосознание, формирующееся в общении, во взаимодействии с себе подобными.

Следовательно, опасность таит в себе не вообще подростковое общение и неформальные подростковые группы, а лишь те, в которых происходит криминализация несовершеннолетних.

По мнению одного из ведущих исследователей неформального общения несовершеннолетних И.С. Полонского, около 85% подростков и юношей проходят через стихийное групповое общение [5]. При этом автор считает, что организованный школьный коллектив и стихийное общение подростков различаются по ряду параметров. Стихийная группа склонна к самоизоляции, крайнему обособлению от взрослых, прежде всего от родителей и школы. В таких группах возникает узкогрупповая мораль, которая в искаженном виде представляет «взрослые» нормы и ценности, столь желанные для несовершеннолетних.

По характеру социальной направленности И.С. Полонский подразделяет стихийные группы на три типа:

- просоциальные или социально положительные;
- асоциальные, стоящие в стороне от основных социальных проблем, замкнутые в системе узкогрупповых ценностей;
- антисоциальные – социально отрицательные группы.

3/5, то есть большинство изученных подростковых объединений принадлежит, по мнению автора, к просоциальным, то есть социально положительным и близким к этому типу объединениям.

Среди просоциальных групп особо следует выделить самодеятельные неформальные группы молодежи, с социально значимым конструктивным началом. Они имеют свои цели, задачи, программу действий. Это могут быть экологические, исторические, общественно-политические и другие программы, добровольно объединяющие единомышленников.

Как отмечают отдельные исследователи (Е.Н. Михайлова и др.) [6], «питательной средой» для криминальных подростковых групп является отнюдь не самодеятельное движение неформальной молодежи. Такой средой становятся промежуточные досуговые группы («фанаты», «рокеры» и т.д.), которые формируются на основе общности эстетических вкусов, приверженности к отдельным течениям, музыкальным, спортивным кумирам. Причиной, порождающей такие замкнутые групповые объединения, нередко служит чрезмерная регламентация, отсутствие подростково-юношеских досуговых центров и объединений по интересам, «запретительское» отношение к молодежной моде, перестраховка. Отсюда лучшим воспитательно-профилактическим средством, предупреждающим перерастание подобных досуговых объединений в асоциальные и антиобщественные группы, является «легализация» увлечений молодежи, предоставление возможности свободного выбора досуговых занятий, возможности для реализации своих вкусов и интересов в подростково-юношеских клубах, центрах, где несовершеннолетние могут чувствовать себя автономно и независимо.

Особой группой стоят неформальные молодежные объединения, где интегрирующим, объединяющим стержнем является образ жизни, собственная мораль, духовные ценности, своеобразная субкультура, атрибутика, сленг. Такие объединения и сообщества строятся на отрицании общепринятой морали, на противопоставлении ей групповой, часто весьма экстравагантной субкультуры. Это, например, хайлайфисты. Они пропагандируют «красивую жизнь», изысканные манеры, роскошный образ жизни, устроенный быт, связи, а также противопоставляют свою групповую субкультуру окружающим их людям, которых считают вторым сортом.

Было бы неправильно за каждой, даже самой экстравагантной молодежной группой видеть потенциальных преступников, к которым необходимо применять специальные профилактические меры.

Однако следует отметить, что групповая изолированность, корпоративность, замкнутость молодежных неформальных групп, не включенных в систему более широких общественных отношений, создает предпосылки для неблагоприятной динамики групповой социальной направленности, «трансформации», перерастания просоциальных, досуговых объединений в асоциальные, антиобщественные группы. Таким образом, создание широких возможностей для реализации различных пристрастий в сфере досуга, самостоятельное участие членов молодежных группировок в организации своего досуга, спортивного, музыкального и другого творчества, можно отнести к мерам общей профилактики, предупреждающим возможную криминализацию неформальных групп.

Внутри чрезвычайно сложной и многообразной категории «отклоняющееся поведение личности» выделяется подгруппа так называемого зависимого поведения, или зависимостей. Зависимое (аддиктивное) поведение личности представляет собой серьезную социальную проблему, поскольку в выраженной форме может иметь такие негативные последствия, как утрата работоспособности, конфликты с окружающими, совершение преступлений.

Аддиктивное поведение характеризуется стремлением к уходу от реальности окружающего мира путем изменения своего психического состояния посредством приема психотропных веществ или постоянной фиксацией внимания на определенных предметах или видах деятельности.

Описанное стремление принимает такие размеры, что начинает управлять жизнью человека, делает его беспомощным, лишая воли к сопротивлению аддикции. Стремление к психофизиологическому комфорту, желание постоянно находиться в активном тонусе, не испытывая отрицательных эмоций, и приводит человека к состоянию аддикции, то есть зависимости.

Такое отклонение в поведении подростка может иметь как внешние, так и внутренние причины.

К внешним причинам относятся:

- стойкие неприятности в учебе;
- межличностные конфликты с близкими людьми, в том числе с родителями;
- разрушение привычных стереотипов жизни (смена места жительства, обучения; изменения в семье);
- необходимость принятия ответственных решений;
- ошибки воспитания.

Общественные отношения также могут стимулировать личностные психологические механизмы возникновения аддикций:

– прагматическая ориентация окружающих на достижение успеха любой ценой, с использованием принципа «цель оправдывает средства», что стимулирует пренебрежение к гуманной природе человека, без учета антитезы «каковы средства достижения – такова и цель»;

– клише, предлагаемые обществом («американская мечта», например), требующие жертвенности, пренебрежения к духовности ради достижения высокого материального уровня жизни;
– невнимание в процессе формирования личности к воспитанию эмоциональной культуры.

В настоящее время наиболее распространенными формами зависимого поведения являются:
- химическая зависимость (алкоголь, наркотики и другие психотропные вещества);
- гэмблинг – игровая зависимость (компьютерная зависимость, азартные игры);
- религиозное деструктивное поведение (религиозный фанатизм, вовлеченность в секту).

У подростков, начинающих употреблять спиртные напитки, большую роль в этом играют механизмы подражания и просто любопытство. Немаловажное значение при этом имеют такие психологические особенности, как повышенное стремление к самостоятельности, самоутверждению. У подростков пьянство служит зачастую проявлением реакции оппозиции, эмансипации. Девочки чаще пьют тайком или в компании старших подростков. Выпивая, подросток стремится погасить характерное для него состояние тревожности и одновременно избавиться от избыточного самоконтроля и застенчивости. Важную роль играет также стремление к экспериментированию и особенно нормы молодежной субкультуры, где употребление алкоголя традиционно считается одним из признаков мужественности и взрослости. И, само собой, разумеется, действует отрицательный пример родителей.

Подростковая наркомания, как и пьянство, связана с психологическим экспериментированием, поиском новых, необычных ощущений и переживаний. Согласно наблюдениям врачей-наркологов, две трети молодых людей приобщаются к наркотическим веществам из любопытства, желания узнать, что там, за гранью запретного. Иногда первую дозу им навязывают обманом, под видом сигареты или напитка. Вместе с тем – это групповое явление, связанное с влиянием группы и подражанием старшим.

«Обращение к наркотикам может выполнять и протестные функции. Хотя в генезисе индивидуального приобщения к наркотикам могут лежать самые различные социальные, психологические и даже биологические факторы», – отмечает Ю.А Клейберг [7]. Однако, в конечном счете, «уход» в наркотики – результат прежде всего социальной неустроенности, неблагополучия, отчуждения в бездушном обществе, утраты или отсутствия смысла жизни – «экзистенциального вакуума» (В.Франкл).

Одной из психологических субъективных причин наркомании среди несовершеннолетних является неудовлетворенность жизнью в связи с самыми различными обстоятельствами: личные трудности; недостатки социально-культурной сферы; неорганизованный досуг; социальная несправедливость; неустроенность быта; неудачи в учебе или на работе; разочарование в людях.

Исследуя наркоситуацию в Татарстане, Ю.Ю. Комлев отмечает: «удовлетворяя определенные потребности людей, наркотики выполняют явно или неявно социальные функции. Однако за «кайф» и удовлетворение своих потребностей наркоэкспериментаторам рано или поздно приходится дорого «расплачиваться» физической и психической зависимостью от наркотиков. Страх перед «ломкой» со временем становится одной из причин, заставляющих больных наркоманией постоянно возобновлять употребление наркотических веществ, приобретать их у наркораспространителей и наркодельцов» [8].

Одной из актуальных на сегодняшний день является проблема взаимодействия человека и компьютера. С увеличением количества людей, увлекающихся играми, растет число потенциальных игровых компьютерных аддиктов. Зависимость развивается постепенно. Начинается от неосознанного «нечего делать», или отчетливого стремления отвлечься от проблем, испытать новые ощущения.

Влиянию компьютерных технологий в большей степени подвергаются подростки. По некоторым данным, 10-14% (живущих в городах) увлекаются ими серьезно, уделяя этому занятию много времени, часто в ущерб учебе и личностному развитию. Это подтверждается результатами выборочных опросов: 80% учащихся 6-8 классов городских общеобразовательных школ увлекаются компьютерными играми, а дети в возрасте 12-14 лет имеют «игровой опыт» с 6-8 лет [2].

В увлечении компьютерными играми имеет место существенный дисбаланс между эмоциональной и физической нагрузкой, при явном перевесе первой вследствие напряжения, порождаемого азартом. Частые переживания, напряжение, не снимаемые физической разрядкой, приводят к существенным нарушениям психического здоровья. Работа на клавиатуре стимулирует только микродвижения, которых недостаточно для полноценного снятия общего физического напряжения. Как известно, только общая физическая нагрузка на скелетную мускулатуру приводит к релаксации, поддержанию устойчивого эмоционального состояния.

Ролевые игры в детском возрасте являются частью познавательной деятельности человека. Игра типична для этого возраста и через нее подростки бессознательно удовлетворяют потребность в познании окружающего мира. Обнаружены и экспериментально подтверждены (С.А. Шапкин, М.С. Иванов) негативные изменения поведения у подростков, увлекающихся компьютерными играми, несмотря на то, страдают они компьютерной зависимостью или нет.

Под игровой компьютерной зависимостью Шмелев А.Г. имеет в виду болезненное увлечение ролевыми компьютерными играми, в которых играющий принимает на себя роль виртуального персонажа и живет его жизнью, в реальности ощущая себя дискомфортно [9].

Ролевые игры, согласно исследованиям М.С. Иванова [10], следует отделять от не ролевых, так как они существенно различаются по мотивации игровой деятельности и уровню влияния на психику человека. Нельзя отрицать риск формирования психологической зависимости и от не ролевых компьютерных игр. Но в первую очередь принято считать, что только ролевые игры способны провоцировать устойчивую психологическую зависимость, так как именно в процессе ролевой игры наблюдается некий «эгораспад» на «Я-реальное» и «Я-виртуальное». Отмечается нарастание противоречия между ними, усиление дезадаптации и, как следствие, нарушения в сфере психических состояний.

В исследованиях М.С. Иванова отмечается также, что в эмоциональной сфере личности игровых аддиктов проявляются некоторые устойчивые отклонения от показателей нормы. Они выражаются в изменении психического состояния подростков, например: ухудшение настроения; снижение активности; ухудшение самочувствия; проявление дисфории (упадочного настроения) вплоть до депрессии.

Изучение отклонений в сфере эмоциональных состояний и реакций аддиктов, а также снижение их адаптивных возможностей, необходимо для понимания как самого феномена игровой зависимости, так и специфики его влияния на человека, особенно это касается подростков, длительно и регулярно находящихся в виртуальном мире компьютерной игры.

В результате продолжительного пребывания за компьютером, в ущерб общению с близкими, сверстниками, деформируется психика подростка, а также ухудшается его физическое состояние.

Одной из форм отклоняющегося поведения детей является их разрыв с родительской семьей и уход в религиозные общины. Подобная форма протеста детей против стремления родителей ограничить их самостоятельность появилась сравнительно недавно, с начала 90-х гг., когда на территории нашей страны активизировали свою деятельность не только отечественные, но и многие зарубежные религиозные организации. В последние годы уход детей и подростков в религиозные общины приобретает массовый характер. Чаще всего они связывают свою судьбу с так называемыми альтернативными религиями, оказываются вовлеченными в нетрадиционные религиозные культы.

Человек, связывающий свою жизнь с какой-либо религиозной организацией, исходит из ряда потребностей, присущих ему как личности, сформированной в конкретных социальных условиях. Что касается детей, то их стремление в религиозную организацию зачастую обусловлено семейным неблагополучием, порождающим у них неудовлетворенность своим существованием. Конечно, существует множество причин, порождающих желание бежать из дома. Но суть их одна: непонимание и неприятие потребностей друг друга. В противоположность этому в религиозных обществах, где все члены объединены общим делом, царит атмосфера доброжелательности и сплоченности, создаваемая пониманием человека и его попыток реализовать свои способности; здесь человека принимают и приветствуют таким, каков он есть.

Пребывание в религиозной общине не проходит бесследно для любого человека, тем более для подростка, чей душевный мир чрезвычайно хрупок и отличается особой чувствительностью и ранимостью. Исследования специалистов по поводу влияния религиозных организаций, и прежде всего нетрадиционных, на психическое состояние и личность вовлеченных в них детей показали, к каким негативным последствиям может привести пребывание сознания человека под культовым контролем. Даже непродолжительное пребывание в религиозной общине приводило к выраженным изменениям в физическом и психическом состоянии, личностном становлении и поведении молодых людей.

У многих детей и подростков, втянувшихся в деятельность религиозных общин, впоследствии обнаружено расстройство личности, связанное с развитием психологической зависимости от проповедников, крайним нарушением личностной идентичности. У большинства из них проявлялись социальная дезадаптация, инфантильность (задержка достижения зрелости). Наряду с этим отмечены также психические расстройства: галлюцинации, искаженное восприятие реальности, расщепленность личности,

нервные срывы, эпизоды психопатии, паранойя, мания величия, суицидальное мышление, приступы паники, тревожности [11].

Существует и оригинальная форма проявления девиантного поведения среди подростков и молодежи – граффити. В нашей стране этот феномен изучен мало (В. Седнев [12]; Т.Б. Щепанская [13].).

Термин «граффити» происходит от итальянского (graffito) и означает «нацарапанный», «проводить линии», «писать каракули». Первоначально этот термин относился лишь к древним надписям и употреблялся историками и археологами. Сейчас он обозначает всякую неразрешенную надпись, знак, сделанные любым способом на объектах общественной и частной собственности. Граффити составляют неотъемлемую часть пейзажа современных городов и сел, а также внутренней обстановки общественных зданий. Их можно обнаружить на стенах домов, заборах, скамейках, в транспорте, лифтах, на лестницах, в общественных туалетах, на столах и даже на памятниках культуры. Они выполнены всевозможными способами – мелом, ручками и карандашами, маркерами, краской, иногда выцарапаны или выбиты. Граффити содержат разнообразные сообщения, ругательства, изречения, рисунки и символы.

Настенные рисунки и надписи представляют собой весьма неоднородные явления – от детских каракулей до политических лозунгов. Однако рассматривая их особенности, можно попытаться провести некоторую классификацию.

Рассматривая феномен городских надписей, М. Кокорев выделяет три их вида [14].

Первый – содержательные граффити, т.е. надписи, содержащие эксплицитное сообщение разнообразной тематики.

Второй – разрушающие граффити. Они появляются преимущественно на рекламных плакатах и стенах. Это знаки, нарушающие целостность и изменяющие содержание официального сообщения или образа. К ним относятся подрисованные усы и клыки, раскрашенные глаза, стертые или приписанные буквы и т.п.

К третьему виду относятся специфические надписи, сделанные в стиле «хип-хоп» и принадлежащие соответствующей подростково-молодежной субкультуре. Субкультура «хип-хоп» появилась в начале 70-х годов в Нью-Йорке и включает в себя музыку рэп, брейкдансинг и настенную живопись. Впоследствии эта субкультура распространилась не только в США, но и в большинстве европейских стран. Граффити в стиле «хип-хоп» представляют собой надписи и рисунки, выполненные чаще всего пульверизатором с краской. Наиболее распространенный вид – динамичные росчерки, автографы, украшенные различными символами (крестами, коронами, звездами, стрелами и т.д.). Однако встречаются и целые многоцветные картины большого размера, снабженные текстами.

В. Седнев собрал и классифицировал надписи и рисунки в общественном транспорте города Донецка [12]. Его классификация содержит три вида.

К первому относятся идентифицирующие надписи – имена, клички, места жительства или учебы, дата или цель поездки, номера телефонов.

Второй вид образуют асоциальные надписи – нецензурные слова и символы в чей-либо адрес или без адреса.

Третий вид представлен символическими граффити, относящимися к популярным музыкальным группам и исполнителям, а также наименованиям фирм, производящих обувь, одежду, аппаратуру.

Зарубежные авторы Е.Л. Эйбл и Б.Е. Бекли [15] различают публичные и личные граффити. К первым относятся городские надписи и рисунки, сделанные, как правило, на внешних сторонах зданий, заборах, деревьях, в метро и представляющие собой чаще всего сообщение о групповой идентичности. Вторые размещают внутри зданий. К ним относят граффити в туалетах, на стенах общественных мест, столах, партах и т.п., Эти надписи чаще являются выражением личностных установок, эмоциональных состояний или внутриличностных конфликтов. Кроме того, в личных граффити в большей степени обнаруживается воздействие обстановки.

На основании изучения ценностей субкультур рисовальщиков и исследуя содержательные классификации надписей и рисунков, Ю.А. Клейберг описывает причины, побуждающие к созданию граффити [16].

Утверждение личностной или групповой идентичности. Граффити порождены желанием оставить след, сообщить о своем существовании, выразить привязанность. Знаки, подчеркивающие идентичность, составляют значительную часть надписей и рисунков. По данным В. Седнева [12], на них приходится 50,3% от общего количества.

Написание имен популярных исполнителей, спортивных команд и т.п. передает чувство причастности и симпатии, обозначает принадлежность к той или иной группе, приверженность определенному стилю жизни. Субкультурная символика эмоционально наполнена. Особенность российских граффити состоит в том, что многие из них исполнены на английском языке. Объясняется это в первую очередь тем, что он является языком молодежной музыкальной субкультуры.

Протест против социальных и культурных норм. Граффити влечет порчу общественного или частного имущества, что само по себе является нарушением социальных запретов. Многие надписи содержат агрессивные сообщения с употреблением слов и символов, которые в большинстве культур являются социальным табу. Как отмечает Эйбл [15], надписи и рисунки дают возможность человеку выразить его асоциальность одновременно на трех уровнях – поведенческом, вербальном и лингвистическом. Причем граффити представляют собой относительно безопасный для индивида способ заявить о своей оппозиции к социальным институтам.

Стремление обозначить свою непричастность к господствующей культуре является важным фактором отбора субкультурных символов. При этом, как пишет Щепанская [15], отбираются символы, максимально противоположные символам общепринятых ценностей. Так, для субкультуры российских хиппи в годы, когда религия подавлялась, были характерны образы, связанные с христианством. По мере утверждения церкви в качестве официально признанного института все большее распространение начали получать знаки чертовщины. Из этого следует, что значение символа, используемого граффити, не всегда выражает традиционно приписываемые ему установки.

Злобные реакции. Многие надписи представляют собой обидное или грубое высказывание в адрес конкретных людей, политических, этнических и других социальных групп, их лидеров, субкультур, социальных институтов. Подобные типы граффити содержат мотивы борьбы, соперничества и символического насилия.

Мотивы творчества. Некоторые граффити весьма изощрённы по стилю. Встречаются целые картины. Усложненность стиля представляет собой не только средство достижения славы, но и самоцель. Многие рисовальщики считают себя художниками, придающими унылой и безликой городской среде красивый вид. Подготовка к раскрашиванию включает в себя долгие тренировки и упражнения по совершенствованию умений.

Сексуальные мотивы. Надписи и рисунки часто отражают сексуальные желания. Иногда граффити служат средством коммуникации, когда они расположены в определенных местах (например, в туалетах). Кроме того, познание сексуальности является важным мотивом детской граффити.

Развлекательные мотивы. Практически во всех эмпирических исследованиях граффити фигурирует категория «разное». В «разное» включают каракули, отдельные слова, которые нельзя отнести ни к одной из содержательных категорий. По-видимому, рисование является частью игры и само по себе представляет удовольствие.

В современном мире граффити является одной из распространенных форм вандализма и наносит значительный финансовый и социальный ущерб городской среде во многих странах. Например, по данным американских исследователей в 1989 г. округ Лос-Анджелес, города Нью-Йорк и Сан-Франциско потратили на борьбу с этим явлением, соответственно, 50, 55 и 2 млн. долларов. Какие-либо данные об ущербе от граффити в России неизвестны, но можно догадаться, что он не малый. Граффити относятся к тому типу разрушений, ущерб от которых рассматривается как «неизбежные издержки» и институционализирован (т.е. он ожидаем), а деятельность по устранению надписей является рутинной обязанностью. Действительно, по сравнению с другими разновидностями вандализма (поджоги, осквернение памятников и т.д.) и насильственными преступлениями граффити представляют собой мелкие, незначительные, относительно безопасные проявления девиантного поведения человека. Но мелкие формы агрессии, к числу которых относится вандализм, получая положительное подкрепление, влекут за собой более крупные. Это означает, что в той степени, в какой граффити выражают деструктивные импульсы человеческой природы, они порождают усвоение агрессивных образцов поведения.

Городское пространство, насыщенное граффити, снижает психологическую и функциональную поддержку со стороны окружающей среды. Граффити, как и разбитые стекла, мусор и другие признаки неухоженности, воспринимаются как симптом деградации, вызванной ослаблением механизмов социального контроля, что порождает у людей беспокойство, чувство страха и уязвимости. Кроме того, ощущение беспорядка и упадка понижает порог сдерживания от деструктивных действий, а это,

в свою очередь, увеличивает вероятность дальнейших разрушений. Некоторые виды граффити, например, порча информационных стендов и знаков, особенно предупреждающих, препятствуют функциональному воздействию дизайна.

В то же время граффити выполняют и некоторые положительные социальные функции. Настенные рисунки и надписи – разновидность коммуникации, свободной от повседневных общественных ограничений в силу своей анонимности. Они являются способом выражения установок, конфликтов и проблем, большей частью подавленных и скрытых.

Таким образом, граффити можно рассматривать как разновидность подростково-молодежной девиантности. Однако создание целостного образа данного феномена требует более широких обобщений и междисциплинарных комплексных исследований.

По мнению И.Л. Первовой, подрастающее поколение является наиболее уязвимым для влияния и последствий кризиса как в России, так и в любой другой стране мира. Контингент несовершеннолетних правонарушителей отличается более остро выраженными особенностями подросткового возраста, такими, как недостаточная зрелость мышления и сознания, волевого развития, недостаток социального опыта. На это накладываются объективные факторы онтогенетического (индивидуального) развития подростка, связанные с началом перестройки его организма, ускоренным физическим развитием и половым созреванием. Нарушение прежней слаженности в жизнедеятельности организма является основой общей неуравновешенности подростка, его раздражительности, взрывчатости, резких колебаний настроения в диапазоне от бурной активности до состояния вялости и апатии. В этом же ряду находятся и такие особенности в эмоциональной сфере, как повышенная возбудимость, легко переходящая в запальчивость и агрессию, психическая неуравновешенность, порождающая «немотивированные», подчас аффективные вспышки, повышенная потребность в самоутверждении любыми средствами, «глухота» к чужому страданию, ослабление чувства стыда [17].

В этом возрасте групповые интересы, инстинкты подражания решительно доминируют над общепринятыми понятиями долга, ответственности, чести. В последние годы распространенным становится убеждение, что совершать преступления, нарушать любые нравственные запреты вовсе не стыдно, если это приносит выгоду или дает иное удовлетворение. Проявляется это в стремлении испытать острые ощущения, любопытстве, в недостаточной способности прогнозировать последствия своих действий, гипертрофированном стремлении быть независимым. Противоречие между биологической и социальной незрелостью подростков, с одной стороны, и требованиями общества – с другой, служит реальным источником девиации.

Исследования социологов и психологов показали, что возникновение правонарушений несовершеннолетних в большинстве случаев связано с отрицательной микросредой, с аномалиями внутрисемейных отношений. Анализ результатов проведенных автором исследований 132 полных неблагополучных семей показал, что в большинстве своем господствуют плохие и конфликтные взаимоотношения между родителями (74%) . Отрицательная психологическая атмосфера семьи пагубно влияет на формирование нравственных качеств подростков, в подобных семьях дети получают искаженное представление о нормах морали и нравственности. Для подростков, которые выросли в неблагополучных семьях, криминальный риск возрастает в 4-5 раз по сравнению с их сверстниками из обычных семей.

По данным исследований, проведенных В.Н. Булгаковым [18], в полных семьях подростки с девиантным поведением контролируются эпизодически, время от времени, то есть слабо (61%); несовершеннолетние дети и вовсе бесконтрольно проводят время (17%), жесткий контроль наблюдается у 20% семей. В неполных семьях, где воспитанием подростка занимается одна мать (отцы не участвуют в воспитании по следующим причинам: алкоголизм, наркомания, нахождение в местах лишения свободы…) уровень эпизодического контроля и бесконтрольности еще выше (65% и 19% соответственно).

Следует согласиться с мнением В.Н. Булгакова, утверждающего, что важным условием формирования социальных ценностей у подростка является родительский контроль. Родительский контроль должен строиться на проявлении постоянного интереса ко всем сферам деятельности ребенка, знании внесемейного общения подростка, а также внутрисемейном общении. Отрицательный микроклимат неблагополучной семьи, асоциальное поведение ее взрослых членов способствует тому, что дети, воспитывающиеся в таких семьях, не просто перенимают отрицательные образцы поведения, но и усваивают ценностные ориентации, реализуя их уже в личном антиобщественном поведении.

Таким образом, ни поведенческие, ни личностные деформации не возникают у ребенка спонтанно. Но бывает и так, что он просто перенимает от родителей или других взрослых неправильные взгляды. Детей надо постоянно учить правильному поведению, причем учить в доступной форме, не забывая о том, что моральные нормы должны стать для ребенка лично значимыми. А для этого недостаточно лишь сформулировать нравственные требования; они должны быть предъявлены так, чтобы тот, к кому они обращены, принял их. Это отправной момент.

Борьба против слабых и дурных сторон в человеке будет успешной, если удастся открыть в нем силы, которые при соответствующем управлении ими смогут послужить доброй цели. За шалостями и баловством нередко скрываются силы, не находящие должного применения.

Вступая в борьбу с человеческими недостатками, надо самого человека сделать союзником в этой борьбе. Это правило действенно для воспитания детей любого возраста. Воспитание проходит легче и успешней, если оно осуществляется совместно с детьми, если родители видят в детях своих союзников. Совместные занятия родителей и детей приводят к совместным переживаниям и впечатлениям. Совместно преодоленные критические ситуации развивают доверие и взаимопонимание. Воспитание человека и человечности во многом определяется той психологической атмосферой, которая существует в семье.

Литература:

1. Змановская Е.В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения): Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений. - 2-е изд., испр. - Москва: Издательский центр «Академия», 2004.
2. Осложненное поведение подростков. Причины, психолого-педагогическое сопровождение, коррекция: Справочные материалы / Авт.-сост. Т.А. Шишковец. - Москва: 5 за знания, 2006.
3. Амбрумова А.Г., Бородин С.В., Михлин А.С. Предупреждение самоубийств. - Москва, 1980.
4. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. - Ленинград,1983.
5. Полонский И.С. Внешкольное общение как фактор формирования личности подростков и юношей // Прикладные проблемы социальной психологии. - Москва: Наука, 1983.
6. Михайлова Е.Н. Неформальное молодежное движение: Динамика развития //Сов. педагогика. - 1990. - №7.
7. Клейберг Ю.А., Шахзадова Н.В. Социальная работа и профилактики девиантного поведения подростков. - Тверь; Нальчик.- 2000.
8. Комлев Ю.Ю. Наркоситуация в Татарстане: специфика, тенденции, перспективы.- Казань: ЗАО «Новое знание», 2004.
9. Шмелев А.Г. Мир поправимых ошибок//Компьютерные игры. Обучение и психологическая разгрузка. - Москва, 1988.
10. Иванов М.С. Влияние ролевых компьютерных игр на формирование психологической зависимости человека от компьютера. - http//tlogiston.ru//projechs/articles/gameadict.shtml.
11. Целуйко В.М. Психология неблагополучной семьи: книга для педагогов и родителей. - Москва: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006.
12. Седнев В. Надписи и рисунки в общественном транспорте//Философская и социологическая мысль. - 1993. - №1.
13. Щепанская Т.Б. Символика молодежной субкультуры: опыт этнографического исследования системы. 1986-1989 гг. - СПб., 1993.
14. Kokoreff M. Tags et zoulous: Une nouvelle violence urbaine// Esprit. - 1992. - №2.
15. Abel E.L. Buckley B.E. The handwriting on the wall: toward a sociology and psychology of graffiti. - Westport: Greenwood Press, 1977.
16. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учебное пособие для вузов. - Москва: ТЦ Сфера, 2003.
17. Первова И.Л. Асоциальное поведение детей и подростков. - СПб.,1999.
18. Булгаков В.Н. Основы профилактики правонарушающего поведения несовершеннолетних. - СПб, 1992.
19. Васильева Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений. - 2-е изд., испр. - Москва: Издательский центр «Академия», 2004.
20. Сибиряков С.Л. Ребенок в опасности (как предупредить беду: наркоманию, пьянство, насилие, преступность…). - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002.
21. Социальная педагогика/ Под ред. М.А. Галагузовой. - Москва, 2000.
22. Шапкин С.А. Компьютерная игра: новая область психологических исследований // Психологический журнал. - 1999. - Том 20. - №1.
23. Бадмаев С.А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников. - Москва, 1997.

Prezentat la 26.02.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ ПРАВА

С.Л. ЯШИНА

Калининградский юридический институт МВД России

În prezentul articol autorul abordează una dintre cele mai importante probleme la etapa actuală a gândirii filosofice contemporane, relevându-se tendința de reexaminare a metodelor clasice, de reanalizare a sensului dreptului. În viziunea autorului, în ultimii ani au început a fi aplicate noi metodologii de cercetare a dreptului, cum ar fi hermeneutica. Anume în baza acestei metodologii autorul cercetează problemele filosofiei dreptului la etapa contemporană.

In this article the author tackles one of the most important problems at the present time of the modern philosophic conceptions, which have a tendency of reexamination of the classical methods, of re-analyzing of the law sense. In the author's opinion, the new methods of the law research started to be applied, such as hermeneutics in the recent years. Applying namely this methodology, the author researches the problems of the law philosophy at the contemporary period of time.

Для современной философской мысли характерно стремление к радикальному пересмотру классических способов осмысления сущности права. Это стремление проявляется в отказе от традиционных западно-европейских установок в изучении права, которые представлены как в юридическом позитивизме, так и в наиболее распространенной концепции естественного права.

В последние десятилетия все более популярным становится применение новой методологии в исследовании права. Одним из таких методологических приемов является герменевтика.

Сущность герменевтического метода можно сформулировать в следующем тезисе: «Фундаментальная истина герменевтики такова: истину не может познавать и сообщать кто-то один. Всемирно поддерживать диалог, давать сказать свое слово и инакомыслящему, уметь усваивать произносимое им – вот в чем душа герменевтики» [1].

Поскольку герменевтический анализ появляется как новый тип рационального осмысления социального бытия, он представляет собой мировоззренческую реакцию на всевозрастающую потребность современного общества – потребность в освобождении человека от всевозможных форм насилия. Как известно, принуждение, насилие, «ограничение нормой» и т.д. – необходимая форма существования права. В этом смысле герменевтическая философия права представляет особый интерес, т.к. стремится рационально обосновать смысл и значение права вне контекста насилия. Таким образом, осуществляется решение актуальной проблемы современности: проблемы допустимости применения насилия в рамках права.

С точки зрения герменевтики, право должно исследоваться посредством специфических герменевтических техник, одной из которых является способ изучения права как определенного типа коммуникации. Поскольку сущность всех социальных явлений определяется через «коммуникацию», то и право осмысливается как средство социального общения.

Если синтезировать идею о коммуникативной природе права с фундаментальной его задачей – преодоления всех возможных форм насилия над личностью, то задается специфический способ нового юридического мышления.

Одну из таких методологических посылок удачно сформулировал известный французский философ, представитель герменевтической философии права П. Рикер. Согласно Рикеру, суть права заключается в «торжестве языка над насилием» [2]. Следовательно, проблемы современной теории и практики права обусловливаются недостаточностью и неразвитостью процесса перехода от существующих форм правового принуждения к языковому принуждению, и, в конечном счете, к сфере языка как инструмента коммуникации.

Другими словами, насилие не выводится из права и не обосновывается правом, а как раз наоборот, право представляет собой универсальный, общечеловеческий способ трансформации насилия в регулятор, ненасильственный социальный «механизм».

Попробуем реконструировать методологические принципы герменевтического подхода.

Во-первых, право в своей основе содержит механизм социального общения и создает условия для «мирного», «ненасильственного» типа социальной коммуникации во всевозможных ее видах и формах.

Во-вторых, коммуникативная природа права позволяет рассматривать язык (как средство общения) в качестве правового института. Как отмечает П. Рикер, именно это обстоятельство раскрывает источник правовых конфликтов, связанных с невозможностью «языковых» меньшинств реализовать свое право на участие в социальной, политической и т.д. жизни, т.е. на равное участие в коммуникации. Актуальность такой постановки вопроса очевидна.

В-третьих, осмысление сущности права через систему норм, законов подвергается критике, поскольку акцентирование внимания юристов на «нормативной» природе права ведет к «извращенной коммуникации». Понятие «извращенной коммуникации» ввел известный немецкий философ Ю. Хабермас, понимая под ним все типы коммуникации, построенные по принципу вертикали («сверху – вниз»).

В самом деле, если сущность права сводить к норме, то устанавливается «вертикальная» структура права («закон» – «личность»), где норма образует «коммуникацию сверху», а личность тем самым рассматривается «как коммуникация снизу». Отсюда связь «право – личность» трактуется как первичность права и вторичность личности. Понятие «прав личности» становится лишь их декларацией и носит сугубо рекомендательный характер. Именно такое «принижение» правового статуса личности вызывает острую критику со стороны герменевтики. Это и есть «запуск» механизма критики «извращенной коммуникации», при которой личность есть «осознание своих прав» и осмысление себя как правовой ценности. Любая «девальвация» прав личности есть форма подавления и насилия.

В-четвертых, критика «нормативистики» приводит к другому основанию права: если суть права не в норме, то она в природе субъекта права.

Согласно П. Рикеру, основной задачей современной юриспруденции является ответ на вопрос: «Кто является субъектом права?». Так, например, П. Рикер отмечает, что юридический вопрос – «Кто является субъектом права?» подчеркивает важность вопроса «Кто?». Его важно отличать от вопроса «что?» и «почему?», ибо ответом на вопрос «что?» является описание, ответом на вопрос «почему?» – объяснение, вопрос же «кто?» требует идентификации. Первая форма, в которой мы встречаем вопрос «кто?» – это вопрос «Кто говорит?», «Кто является субъектом высказывания?»[3]. Старая европейская традиция ставила вопрос: «Что такое право?», порождая тем самым взгляд на человека как на объект правового регулирования. Вопрос о субъекте права («кто?»), собственно говоря, формулирует т.н. «либерально-гуманистическую» установку (Ю. Хабермас) в юридическом познании, которое осмысляет право как «горизонтальную» структуру субъект-субъектного взаимодействия. Иными словами, о праве можно говорить только в том случае, если отношения между личностями, как и отношения «государство – личность», «закон – личность», являются горизонтальным (равноценным) типом коммуникации. Межличностная коммуникация первична, а нормы представляют собой механизм ненасильственного достижения «универсального примирения» (Ю. Хабермас) разнообразных притязаний. Способ «реализации межличностного диалога, коммуникация, понятая как субъект-субъектное взаимодействие, позволяет воплотить историческую идею «истинного согласия».

Одному из современных исследователей права американскому социологу Н. Луману принадлежит значимая идея о сущности права как оптимального способа разрешения социальных конфликтов ненасильственным способом.

В-пятых, поскольку задача права изначально понимается как устранение всех видов насилия, то сфера современных интересов юридической науки существенно изменяется. Если прежде профессионализм юриста определялся знанием законодательства, то сегодня уровень юридической подготовки оценивается по способности «утрясать конфликт». В философии права такое смещение интересов отразилось в переходе от задач истолкования смысла закона к задаче осмысления деятельности системы судопроизводства. Т.к. процесс законотворчества не способствует реализации истинной коммуникации, то подлинная «горизонтальная» коммуникация осуществляется только в процессе обсуждения обществом (и в лице суда) того или иного конфликта. Именно в деятельности суда отражается и получает свое реальное воплощение фундаментальная идея герменевтики: «умение услышать Другого» (в классической философии права так принято называть сущность или смысл права). В самом деле, изначальный смысл суда – перевести конфликтную ситуацию, возникающую в социальном общении, в ненасильственное русло. С другой стороны, суд являет собой правовое воплощение «конфликта интерпретаций», поскольку только в суде выслушиваются все возможные способы толкования того или иного действия, поступка, события. Здесь необходимо отметить возрастающую роль адвокатуры в решении правовых конфликтов, поскольку сам закон, регламентирующий деятельность суда, «априори» допускает «другую» точку

зрения на сущность конфликта. Как уже указывалось выше, «умение встать на позицию другого» – суть идейных исканий герменевтики.

С точки зрения герменевтики, по-новому осмысливается и роль суда присяжных, поскольку истолкование правового конфликта присяжными опять же «априори» допускает позицию, альтернативную закону, и более того – вообще не из законности исходящую. Суд присяжных являет собой «опыт иного», перенос языка профессиональной юриспруденции на язык современной культуры, требующей «примирения». В то же время в признании смысла предоставления разрешения правовых конфликтов судам присяжных есть реализация еще одного методологического принципа герменевтики – установка на «эмпатию», «вживание во внутренний мир субъекта», «вчувствование в субъективность».

В-шестых, в связи с истолкованием суда как «дискуссионного поля», как «общественного пространства дискуссии» (П. Рикер), интересно отметить рассуждение о смысле судопроизводства известного политического и социального мыслителя XX века Х. Арендта.

Приведем следующий образец понимания сущности суда Х. Арендтом как правового института, осуществляющего коммуникацию.

Иллюстрация №1. Два полководца, Клеон и Диодот, спорят перед лицом всесильной афинской публики. Первый доказывает, что афинянам, согласно древним законам, пристало быть судьями и вершить суд: строго наказать провинившихся мятежников из г. Метилены. Диодот же не только предлагает более мягкое наказание, но, и это главное, отказывается обосновать свое предложение из вины бунтовщиков. Он говорит скорее с точки зрения включенного участника действия, чем судьи: он не желает позволить другому быть источником практического решения.

Иллюстрация №2. Дмитрий Карамазов привлекается к суду за убийство своего отца. Сам факт убийства, так же, как и вина Дмитрия, – вне сомнений. Тем не менее, Дмитрий, по-видимому, не совершал убийства, его путают с другим, и даже сам он не вполне способен провести различие. Прокурор в своей речи объясняет его предполагаемый поступок социальными и биографическими условиями, разрушая тем самым активность и этическую вменяемость подсудимого. Адвокат обвиняет прокурора в литературности, сочинении «романа», но сам не удерживается от того, чтобы вывести и оправдать действия Мити из романтической психологии. Оба юриста, можно сказать, отказываются от своей собственной ответственности и активности в совершении суждения, подставляя «теоретический» контекст на место практического [7].

Общим для оценки двух иллюстраций герменевтического метода является процедура «не-суждения». Другими словами, функция суда неверно трактуется как осуждение или вынесение оценки. С точки зрения Арендта, как раз «осуждение» и есть демонстрация «извращенной коммуникации». Когда одна социальная сила судит другую, реализуется проект «вертикальной» коммуникации. Одному субъекту предоставляется право судить, в то время как другой субъект заранее занимает «страдательное» положение, т.е. превращается из субъекта в объект. Такое превращение есть одна из форм «скрытого», завуалированного насилия и, по всей видимости, в силу своей завуалированности наиболее опасного для личности. Очевидность подчеркивается всей философской мыслью XX века, т.к. современное общество вынуждает личность конструировать себя как объект. Поэтому справедливо отмечает Арендт: функция суда есть «не-суждение».

Осмысление назначения суда как «не-суждения» предполагает не оценку, а обсуждение. В связи с этим смысл судопроизводства трактуется как ограничение бесконечности процесса обсуждения. В самом деле, любая дискуссия предполагает некоторую «конечность» в сфере бесконечного процесса обмена мнениями. Требование общества, таким образом, преобразуется из требования наказания, которое по своей сути есть форма насилия, в требование, так сказать, временного прекращения дискуссии, и не более того, поскольку дискуссия есть не самоцель, а лишь средство, механизм реализации коммуникативной природы права.

В свете такой постановки проблемы права, по-новому осмысливаются реальные правовые процессы, характерные для современного общества.

Историческая тенденция всех правовых установлений – «либерализация» института наказания, тенденция к смягчению мер наказания, повсеместный (по крайней мере, в европоцентристских культурах) отказ от телесных мер наказания.

В свое время И. Кант характеризовал природу наказания как «карательную поблажку», тем самым подчеркивая «ненасильственную» сторону наказания как основную и доминирующую. В любом случае любое наказание в меньшей степени насилие, чем месть, возмездие, отмщение.

Не менее интересен подход Г. Гегеля к оценке природы наказания. В своей т.н. «абсолютной теории наказания» Гегель указывает, что единственная подлинная и действительная функция наказания – это функция наделения виновного правом. Наказание есть право преступника, честь, которую оказывает общество преступнику как субъекту. В этом смысле «насилие» – лишь исторически вынужденная форма реализации этого права. В силу этого насилие исторически преходяще и есть лишь проявление незрелости права и его слабости, а не силы. Сила права заключается не в праве на физическое, духовное и т.д. насилие, а как раз в отказе от него.

Эта тенденция проявляется и в отказе от «смертной казни». Проблема допустимости «смертной казни» рассматривалась в целом с позиций целесообразности (нецелесообразности) такого вида насилия, возможности пресечения зла силою. Такая плоскость обсуждения (приятие или неприятие смертной казни) не дает возможности окончательного решения этой проблемы. Это как раз тот случай, когда осуществляется «бесконечность дискуссии», дискуссии, не имеющей своего конца.

Другим вариантом осмысления этой проблемы является выведение ее за рамки права с подключением этического, религиозного и социально-культурного контекста. Как нам представляется, в герменевтике дается наиболее удачное решение проблемы применения смертной казни в качестве наказания, поскольку необходимость отмены смертной казни объясняется не за счет расширения контекста обсуждения, а за счет осмысления «внутренней» природы права. Поскольку право в герменевтике исследуется как «институт коммуникации», то смертная казнь в рамках такой установки трактуется как невозможность, неумение общества осуществлять коммуникацию ненасильственными средствами, как лишение субъекта возможности выступать в качестве субъекта коммуникации. «Смертная казнь» – это «расписка» права в бессилии продолжать коммуникацию, в бессилии разрешить социальный конфликт коммуникативными средствами. Тем самым право порывает связь со своей первоосновой и становится неоправданным в самой системе права.

Как отмечает П. Рикер, «меч правосудия и меч власти» – не одно и то же, поскольку меч власти отрубает голову, тогда как меч правосудия «разит только словом», поэтому «правосудие – не ответ насилием на насилие, не дополнительное наказание: правосудие высказывает то, что общество в данный момент рассматривает как правовое состояние»[4].

Чем же характеризуется современное правовое состояние? Нам представляется, что правовая ситуация наших дней четко отражает духовное состояние общественной жизни, а именно – ситуацию максимального стремления к универсализации и рационализации общечеловеческих норм права при минимальных социокультурных основаниях. Мы бы назвали это состояние «усталой рациональностью», когда процессы глобальной рационализации общественной жизни сталкиваются со сложнейшей системой межкультурных связей, обеспечивающих целостность общественной жизни. Другими словами, в современном обществе наблюдаются фундаментальные противоречивые процессы: с одной стороны, «дух права» требует общезначимости европейских по своей природе норм и ценностей права, с другой стороны, сама эта идея или проект правового международного пространства противоречит самому «духу права», праву каждого свободного гражданина, праву каждого государства и народа универсализировать свои максимы поведения. Такая ситуация современного общества получила свое мировоззренческое обоснование в таких современных философско-правовых подходах, как постмодернизм и мультикультурализм.

Далее мы предпримем попытку исследовать методологические возможности постмодернистской парадигмы, которая приобретает все большую популярность в современной науке, особенно в области гуманитарных наук. Постмодернизм в качестве новейшей философской методологии предлагает новые подходы к изучению явлений социального бытия и прежде всего права как необходимого онтологического основания социума. Постмодернистская методология фундируется на разнообразных мировоззренческих концептах, среди которых одним из наиболее «значимых» является принцип «Differance», или близкий по смыслу концепт «рассеивание».

Категория «Differance» («рассеивание») означает процесс распадения, рассеивания исследуемых системных объектов на «присутствующее» (элементы) и признание присутствия как «следа» (следствия)

процедуры рассеивания. Другими словами, отношение к присутствующей реальности, к сущему – всегда различно. Различение (differance), а не отождествление, есть методологический фундамент любого исследования.

Таким образом, «Differance» означает, что самоотождествление явления (права, например) есть результат его различения от других элементов . Как отмечает Ж. Деррида, один из ярчайших представителей постмодернизма, «Differance» – это то, … «когда каждый элемент, именуемый «наличным» и являющийся на сцене настоящего, соотносится с чем-то иным, нежели он сам; хранит в себе отголосок, порожденный звучанием прошлого элемента, и в то же время разрушается вибрацией собственного отношения к будущему элементу» [5].

Итак, «различие» («различение») предшествует присутствию, сущему, является их онтологическим условием. Что же означает данная методологическая посылка для постижения сущности права?

Чтобы ответить на этот вопрос, мы прибегнем к метафорическому приему, который использовал один из авторов «Difference» Ж. Деррида, а именно, к метафоре «Колодца» и «пирамиды».

«Колодец» – образ старой классической парадигмы исследования сущего, т.е. в нашем исследовании – бытия права. Из глубин сущности («колодца») мы черпаем «живительную воду», питающую «присутствие» познаваемых явлений. Иначе, объяснение присутствия права и его онтологических оснований означает поиск присутствия более глубинных, «скрытых в недрах колодца» причин его присутствия. Погружаясь в изучение права вглубь «скрытых» сущностей, исследователь обрекает себя на постепенное удаление от сферы познаваемого объекта и, в конце концов, на его потерю. Его присутствие объясняется присутствием более значимого и фундаментального, т.е. Другого. Однако это Другое не отличается (differe) от изучаемого объекта, а скрыто присутствует в нем в «снятом» виде. Различие между сущим и сущностью, скрытой в глубине «колодца», есть лишь временное проявление их тождества. Таким образом, различие вторично, производно. Тождество, совпадение сущности и существования есть цель развития права и одновременно его первопричина. Этим и объясняется настойчивость философских поисков Абсолютного Блага, максим правового сознания, идеальных, «конечных» моделей правового бытия.

«Пирамида» – образ новейшей, постнеклассической парадигмы, являющейся «немым знаком бытия» – и есть символ принципа «Differance», поскольку форма пирамиды означает не столько «многообразие в основе», фундаментальность различения, сколько то обстоятельство, что настоящее различает себя от прошлого, будущего и, самое главное, сохраняет силу самого отношения к тому, чем оно само не является. Образ «Пирамиды» есть памятник различию (Differance), но различию, не преодолеваемому в процессе развития общества, а как раз сохраняющемуся в существующем «теле» культуры. «Пирамида» – немое напоминание, что в обществе возможны и другие «элементы», сопоставимые по возможности и онтологической значимости с правом. Если «колодец» символизирует преимущество права среди других форм упорядочения общественных отношений, что мы и наблюдаем в современном мире, в котором все социально значимые (например, военные конфликты) и социально не значимые (например, проблема прав гомосексуалистов) действия и решения сопровождаются отсылкой к праву и правам свободной личности, то «Пирамида» демонстрирует историческую привлекательность и действенность иных способов регуляции общественных действий и прежде всего обычаев, традиций и элементов религиозной культуры.

В этом смысле «пирамида» в отличие от «колодца» есть «немое», т.е. необъяснимое через «сущность» звучание присутствия иных differe наряду с правом структур человеческого поведения.

Итак, метафоры «колодца» и «пирамиды» являют нам два подхода к исследованию права: классический и постмодернистский. Классический философский подход, «окутывая» право понятиями, универсальными сущностями и словесными формами, делает его закрытым элементом общественной системы, закрытой подсистемой, представляющей себя в силу этого самодовлеющей, самоопределяемой силой. Право тем самым становится абстрактным понятием, отрывается от конкретного жизненного пространства, порывает свою внутреннюю связь с другими социокультурными основаниями. С мировоззренческих позиций такой способ воззрения на право ведет к усилению процесса «отчуждения», «противополагания», к осмыслению права как некой внешней силы, противостоящей субъекту. Этим объясняется общая тенденция снижения правовой культуры, ярко выраженная абсентистская и апатичная правовая позиция (особенно в России, где ранее право всегда соотносилось и фундировалось на Другом – православии).

Закрытость права подразумевает также понимание его как «принуждения», как некий тип ограничения, что на первый план при изучении права выводит достаточно второстепенные его признаки (например, принуждение, силу) и, соответственно, «забвение» первостепенных его признаков. К ним мы бы отнесли «свободное признание права», «очевидность» его для мыслящего, наделенного разумом и включенного в определенную культуру человека.

С практической (как и с теоретической) стороны «зарытость» права в «колодец» означает появление внутрисистемных противоречий, парадоксальных ситуаций, которые ведут к кризису права.

Так, в современных философско-правовых исследованиях особенное внимание уделяется все более нарастающей тенденции деперсонализации права в современном мире. Симптомами данного процесса рассматриваются следующие:

А) Формализация права, проявляющаяся в доминировании подзаконных актов. Примеры эти многочисленны, начиная от научно-практических комментариев к кодексам, затем Конституции и до огромного (исчисляемого тысячами) количества подзаконных актов практически в любой отрасли права. Требования буквального прочтения норм права аналогичны процедуре обоснования нормы другой нормой, более «нормальной», более точной. Символом этой манипуляции и является «колодец».

Б) Парадоксальность свободы как абсолютной правовой ценности.

Процесс формализации права скорее отрицает свободу, чем защищает ее, не создает условий существования свободы личности. Часто отмечается, что процесс «разрастания, усложнения и рассыпления (т.е. Differance – авт.) властных механизмов поглощает личностное начало вопреки формальной свободе, действительно ставшей достоянием каждого.

Часто в качестве аргумента приводят идеи известного философа-постмодерниста Ж. Бодрийяра о парадоксальном положении современной личности, которая принуждена быть личностью, вынуждена быть свободной. «Предоставив человеку право на свободу и собственную волю, с беспощадной логикой заставляют его спросить себя, в чём же состоит его собственная воля»; для современного общества характерно «заражение, эпидемия ценности свободы», что ведет к переизбытку, девальвации. «Мы умеем произносить только речи о свободе и правах человека – об этой слабой и бесполезной ценности». Оценка Запада как «свалки свободы и прав Человека», в которой «свобода умерла самой настоящей смертью», основывается на тезисе, что «Запад желает свободы не как действия, но как виртуального согласованного взаимодействия» [6]. Бодрийяр также отмечает, что в современном мире личность одновременно выступает как субъект потребления и объект экономического спроса, свобода личности обменивается на материальные символы, победы души заменяются материальным комфортом.

В) Потеря субъекта права в юридической практике. Признается приоритет судебной практики над законотворчеством, но при этом право (суд) оценивает человеческие поступки «не с точки зрения включенного участника действия», что позволяет «Другому (а не мне – авт.) быть источником практического решения» . Юристы отказываются от своей собственной ответственности и активности в совершении суждения, подставляя теоретический контекст на место практического. «Суждение творит, обобщает, вырывает из контекста – следовательно теряет» [7].

Г) Снижение эффективности правового регулирования. Как отмечают постмодернистские исследования, «регулярность человеческих поступков, сохранение и воспроизводство рутины совместной жизни превосходно обходятся сегодня без мелочного вмешательства государства. С насущными нуждами теперь успешно справляется рынок. Вместо легитимации власти – пресс-центры и пресс-бюро» [8].

Д) Возрастание степени институционализации права. Право как социальный институт становится социальной реальностью, которую воспринимают и с которой действуют как с внешней по отношению к отдельному человеку. Цель института – повышение социального контроля, выработка системы правил как кодов поведения.

Такая кодификация и рецептуарность (Э.Ф. Фромм) поведения современного человека ведет к минимизации творческого личностного начала в деятельности человека.

Е) «Комичность» правовой действительности.

Использование категории «комического» в анализе права демонстрирует такой социальный факт, как «насмешка над правом». Как отмечает Ж. Делез, современное мышление открыло возможность новой иронии и нового юмора по отношению к праву. В своем труде «Представление Захер – Мазоха» Делез пишет, что «нужно немало юмора, чтобы убедить нас повиноваться Абсолютному благу». В то

же время «закон всегда мыслится через иронию, т.к. правовая мысль допускает обоснования правоты закона в бесконечно превосходящем его Благе». Юмор же есть «игра мышления, допускающего санкционирование закона бесконечно более справедливым, чем он» [9]. Юмор проявляется в нисхождении от закона к следствиям; закон ловят на слове, воспринимая его буквально; с законом можно юмористически обходиться.

Кроме вышеуказанных симптомов правового кризиса, с которым столкнулся современный мир, сущность кризиса сводится к следующей характеристике ситуации нашего времени, с которой возможно согласиться: «Ситуация с правом может быть квалифицирована как парадоксальная: с одной стороны, факт мультикультурности современных обществ релятивизирует государственное право, повышает ценность обычного права и морали, а с другой стороны, он делает официальное право единственно приемлемым средством обеспечения целостности общественных систем. Активные философско-правовые исследования направлены в первую очередь на разрешение данной ситуации» [10].

Если осмыслить вышеприведенное высказывание с позиции «Differance», то мы бы предложили возможным следующее его толкование: *право возникает в истории общества благодаря «рассеиванию» (размещению) в социальном пространстве различных форм регуляции общественной деятельности (и прежде всего обычая и морали).*

Наличие Другого есть онтологическое условие и культурные основания для присутствия права в данном пространстве. Именно методологическое «невнимание» к онтологическому характеру различий послужило причиной кризиса внутри самой философии права, в системе обоснования права.

Как было отмечено, в современном обществе повышается ценность обычая. Это, в свою очередь, означает, что право в поисках своих оснований все более осознает необходимость присутствия рядом Иного, отличного, иначе оно перестает быть самим собой. Таким Иным, как правило, признается «дух права», «правовая традиция», «реальность живого правосознания». Другими словами, Иное есть культурный контекст, анализ которого становится настоятельным требованием современного философского исследования права. Например, в последнее время все больше внимания уделяется культурному единству права и религии. Достаточно известным становится трактат Дж. Г. Бермана «Право и закон: примирение права и религии» , в котором изложена потеря целостности общества, если систему ценностей права сделать более предпочтительной по сравнению с другим рядом духовных ценностей. Кризис права в данном случае проявляется в процессе «самокритики» права, распада правовой монополии. Процесс «рассеивания» (Differance) монополистического положения права в сфере регуляции общественного поведения сопровождается выходом на арену социального порядка других форм регулирования общественных отношений.

В противном случае общественная система утрачивает «внутрисистемные различия, исчезновение которых заставляет современную существующую целостность искать «жертву» (или «козла отпущения»), виновную в отсутствии культурных различий.

В изданной в Париже в 1982 г. книге Р. Жирара, которая так и получила название – «Козел отпущения», проводится идея, что в обществе в ситуации потери культурных и социальных различий возрастает необходимость в «специально создаваемой» жертве, с целью демонстрации того, что различия все же присутствуют, а следовательно, присутствует и право. В качестве такой «жертвы» в современном обществе становятся такие группы населения, как религиозные меньшинства, представители нетрадиционных сексуальных ориентаций и т.д. Право как бы «ищет» и обязательно находит (чтобы остаться правом) жертву, приписывая ей отличия, часто носящие искусственный характер. Как отмечает Р. Жирар, жертвам приписывается не отличие вообще, а отсутствие «правильных» отличий или недостаток отличительных признаков. В данном контексте категория «Differance» понимается как «россыпь элементов», которые, приобретая определенную самостоятельность, теряют всякую возможность отличаться друг от друга. Потребность в «жертве», ведущая к искусственно созданному социальному конфликту, есть очевидное действие принципа «Difference» в объяснении общественных явлений.

В философских исследованиях сущности кризиса права интересным является методологический прием «деконструкции», разработанный Ж. Деррида. Этот прием означает «развенчание логоцентристского дискурса западной культуры», в основе которого – критика абсолютизации теоретического, рефлексивного изучения права. В работе Ж. Деррида «Призраки Маркса» проводится сравнительное исследование значительных произведений западной культуры – «Гамлета» (призрак замка) и «Манифеста Коммунистической партии» (призрак коммунизма).

«Призраки» в творчестве Шекспира есть символ «распадения королевств», «призраки» Маркса демонстрируют нам распадение великих объединяющих проектов человеческого разума. «Призрак» – это умерший и значит не присутствующий в этой жизни Другой … Призрак присутствует … в нашей жизни, но не бытийствует. Призрак – это Другой, обнаруживающий себя в каких-то измерениях нашей жизни.

Современное «распадение» мощнейшего государства, основанного на призраках, ведет к оценке нашей эпохи (в том числе и правовых проектов нашего времени) как эпохи погребения и оплакивания. Оплакивание есть попытка онтологизировать останки великих правовых идей. «Мертвящее дыхание безжизненного правового идеала» (Ж. Деррида) привело человечество к невиданным пароксизмам смерти и истреблению огромного количества людей.

В данном контексте понятие «Differance» направляет философско-правовое исследование в русло жизненного правового пространства, поскольку абсолютизация любого классического правового концепта есть абсолютная жизнь, что в то же время абсолютная смерть.

В наше время «оплакивания» идеалов требуется серьезная работа по созданию новых образов философского исследования. К такому дискурсу и относится концепт «Differance», образ «пирамиды», который не есть призрак, требующий оплакивания и жертвы, погребения вглубь «колодца», а есть реальное тело живой культуры.

Тема разрастания и рассеивания тела культуры, тема многообразия и многоликости межкультурного пространства, тема сохранения этого живого растущего (по принципу ризомы) общественного организма получила свое идейное обоснование в новейших философско-правовых исканиях и прежде всего в т.н. концепции мультикультурализма. Особое внимание этой концепции уделено в недавно выпущенном учебнике по философии права Санкт-Петербургского университета МВД РФ. Авторы,как мы уже указывали выше, связывают современную ситуацию общества с феноменом мультикультурности, осмысление которого является ведущей философско-правовой задачей. Еще раз процитируем точку зрения авторов: «Ситуация с правом может быть квалифицирована как парадоксальная: с одной стороны, факт мультикультурности современных обществ релятивизирует государственное право, а с другой стороны он делает официальное право единственно приемлемым средством обеспечения целостности общественных систем» [10].

Данная характеристика современного звучания правовой проблемы фиксирует факт наличия двух, противоположных по сути, философско-правовых парадигм: **парадигм правового централизма** и **правового плюрализма**. Как известно, правовой централизм исходит из следующих тезисов:

- Существует всеобщее универсальное и, следовательно, абсолютное по своему характеру право.
- Определяющим в праве является постулат наличия общечеловеческих ценностей (таких как свобода, справедливость, благо и т.д.).
- Общечеловеческие ценности «снимают» специфические социокультурные особенности того или иного общества, тем самым являясь «абстрактными» ценностями.
- Правовые системы, центрирующиеся вокруг таких «абстрагирующихся» от национальных и культурных своеобразий правовых ценностей, претендуют на «правовую монополию», выступать в качестве образца права.
- Если к вышеуказанным особенностям прибавить западноевропейский универсализм, который любое «иное» воспринимает по аналогии с «собственным», как вариацию на «заданную тему», то становится понятным следующий тезис: «*осмысление своеобразия иных правовых культур становится сегодня делом самих этих культур*» [11].

Таким образом, сущность правового централизма можно обозначить как утверждение единственного толкования права как совокупности универсальных, абстрактных ценностей, абсолютно пригодных для любых культур и народов.

Напротив, правовой плюрализм, как еще нарождающаяся концепция права, фиксирует факт непригодности абстрактного звучания правовых идей и требует выявления имманентной связи права не с рационализированными правовыми конструкциями, а с реальными культурными основаниями, среди которых в первую очередь выделяются религиозные обычаи, традиции, нравственные нормы, т.е. все то, что в правовой мысли издавна называлось «живым правом». «Живое право» сверхпозитивно, поскольку оно является наиболее естественной и безболезненной формой существования права» и представляет собой неактуализированную часть права, которая живет в общественном сознании или в

коллективном бессознательном». Акцент на данные аспекты регулирования общественных процессов и их ведущей роли в праве известен правовой мысли уже давно. Особенно ярко эта идея была высказана в исторической школе права, которая рассматривала право как «продукт внутренних, молчаливо действующих сил народа» (К. Савиньи), как «общий народный дух» (Г. Пухта). Указание на глубокую укорененность права в прошлом нации, в народной вере и «здравом смысле» народа уже в прошлом веке пошатнуло теорию абсолютного универсального права. Однако сейчас, на рубеже XX-XXI века, это указание приобрело особую актуальность, что и получило свое отражение в мультикультуралистской философии права, которая и исходит из принципа правого плюрализма.

Сущность правового плюрализма мы бы свели к следующим тезисам.

- Существует «различие» в осмыслении права, которое объясняется своеобразием культур, толкованием общественного целого как «мозаичного мира, как комплекса разнородных, гетерогенных элементов, лишь «по воле случая данных нам в единстве». Другими словами, идея «различия» в праве есть следствие постмодернистского «прощания с навязчивой идеей единства» (Ж. Лиотар).
- Отрицание всеобщих, универсальных правовых ценностей утверждает не столько наличие у разных народов своих «культурогенных» представлений о свободе, справедливости, благе и т.д., сколько факт критики любого стремления свести право к некой обобщающей норме.
- Отказ от универсализма права непосредственно связан с возрастанием роли субъекта права, с процессом формирования активистской правовой культуры, с осознанием степени «участия» в правотворчестве и реализации права. Становление правового активизма тождественно разворачиванию личностного начала и прежде всего личности как «индивидуализированной системы культуры» (З.Фрейд).
- Понимание личности как носителя культуры, как ее продукта, соотносящего свою «самость» не с социумом вообще, а со своей принадлежностью к определенной группе. «Различие» в данном случае есть «средство обеспечения индивидуальной и групповой идентичности».
- Отождествление субъекта права с «индивидуализированной системой культуры» ведет к тезису о правомерности «разночтения» норм права. Однозначное или «буквальное» прочтение любой правовой нормы как раз и означает «отрыв от контекста», неспособность выстроить его (субъекта) правовую и этическую вменяемость» (Х. Арендт).
- В рамках правового плюрализма формируются новые юридические понятия, такие как «полуавтономное социальное поле» (С.Ф. Мур), «хайфекация» (Дж. Александер), «право как автопооэтическая система» (Н. Луман), «сетевая концепция права» и др. Так, например, понятие «автопооэтической системы» отражает такое фундаментальное свойство права, как противодействие всем формам подавления индивидуальности и самобытности. Термин «автопооэтический» буквально означает «самосозидающий», т.е. самоопределяющий себя как субъект права.

Таким образом, правовая позиция, исходящая из однозначности права, говорит не с точки зрения включенного участника действия, а с точки зрения суждения для действия Другого… Как верно указано, право, существующее лишь как «мера для поступка Другого», не знает себя, не «способно нести ответственности за свою позицию» (Х.Арендт).

Как видим, правовой плюрализм как бы выстраивает два «поля» своего применения: с одной стороны, методология правового плюрализма применима для обоснования права (человека, народа, социальной группы) на самостоятельное самоопределение, на своеобразное соотнесение с той или иной культурой – другими словами, со свободой субъекта не в абстрактной, принципиально теоретической форме, как это принято в западноевропейской традиции, а с реальной свободой, осознаваемой поразному в определенных социокультурных пространствах.

С другой стороны, методология правового плюрализма не просто фиксирует имманентную связь права и культурной традиции и вытекающую отсюда многоликость права, сколько выявляет бессмысленность права как «прочтения» без «различия», т.е. безразличного, не различающего «личного начала». Право, не видящее «различия», не способное признать позицию Другого, превращается в своего рода бесправие.

Безличное право, отстаивающее абстрактные ценности, по сути дела есть его деперсонализация (М. Вебер.).

Симптомы деперсонализации права сейчас налицо: во-первых, правовую ситуацию современности можно обозначить как «защиту» абстрактной свободы, справедливости и неприятие ее реальных культурно-исторических форм. Как известно, бессмысленно формально защищать свободу, если не признавать ее реально.

Во-вторых, отсутствие осмысление «Своего» и «Иного» (различного) оборачивается наведением искусственно насаждаемого порядка; «установление и поддержание искусственного порядка, опирающегося на законодательство и государственную монополию на средства принуждения, лояльность обывателей и нормирование их поведения, нынче не кажется столь первоочередным и общеобязательным как в начальной стадии процесса «осовременивания», когда надо было заполнить нормативную пустоту после распада местных общин, ломки механизмов соседского контроля и осмеяния традиций» (12). Мы позволили себе столь длинную цитату, поскольку в ней подчеркиваются в неявной форме идеи мультикультурализма: естественный порядок социального поведения успешно регулируется нормами неправового характера и прежде всего экономическими регуляторами, вместо нормативного регулирования – соблазнение потребителя. Поэтому проявлением «безразличия права» является превращение личности как субъекта права в «личность потребителя». По словам Ж.Бодрийяра, человек в обществе потребления буквально принужден осуществляться как личность.

В-третьих, симптомом деперсонализации права является т.н. «демократический тоталитаризм» (И. Джохадзе). Данная оценка правового состояния современного общества примечательна своей двуплановостью. «План» первый – современное общество настолько повысило планку демократичности, что «свободной» личность должна быть по принуждению, она лишается личного выбора. «План второй» – современное общество сделало «свободу личности» оружием, средством для достижения социально значимых целей. Это означает, что «свобода лица» перестает быть целью права, а принижается до роли средства реализации целей, носящих явно неправовой, далекий по своей сути от права характер (например, экономический или сугубо политический).

Поэтому сам термин «демократический тоталитаризм» в этом смысле равноценен термину «мультикультурность». В самом деле, право перестает быть самостоятельным, автономным институтом, теряет свою независимость от «живого социального организма», «основой» которого является культура.

В-четвертых, одним из наиболее дискутируемых аспектов современного мира являются процессы глобализации. Однако и этот «глобальный» процесс глобализации тесно сопряжён с пересмотром прочтения принципа свободы личности. Если глобализацию рассматривать как естественный процесс, т.е. эволюционный процесс восприятия различными социокультурными традициями достижений других социокультурных традиций», то свобода лица рассматривается как «преимущественно добровольное восприятие и усвоение той или иной социокультурной традиции, осознанное стремление личности применить на деле те или иные достижения иных культур. Однако в современной политико-правовой ситуации преобладающей тенденцией является т.н. «искусственная глобализация», при которой свои социокультурные нормы навязываются силой и другими методами – обманом, убеждением, подкупом». В данном случае «свобода личности» – это свобода одних ценностей подавлять другие, свобода одной «индивидуализированной системы культуры» выступать в качестве образца для «Другого». Другими словами – «свобода не знать различия», а следовательно, «свобода без ответственности, без действия», «свобода без субъекта».

Таким образом, идея мультикультурализма в философии права есть мировоззренческая реакция на правовые и политические процессы, происходящие в современном мире. Суть этих процессов, как нам представляется, заключается в том, что в действительности реализуется «восхождение от абстрактного к конкретному» в праве, «от формального однозначного «прочтения» норм права к их прочтению в конкретной социокультурной среде, где право становится действительно «синтезом многих определений», включающих в себя особенности экономики, традиций и естественных форм поведения людей. «Многие определения» должны войти в сущность права. Так что «многоликость» правовых процессов есть реализация идей права в исторической действительности. И всякие попытки отрицания наличия «многих определений» есть тупик для истории права как в теории, так и в исторической практике. Правовой плюрализм поэтому есть не «крах» идеи права, а лишь ее историческое порождение и воплощение. Следовательно, и идея мультикультурализма есть историческое завершение классического правового централизма, что еще раз доказывает, что любое преувеличение логического, формального,

всеобщего ведет к противоречию с реальным ходом истории, что в свою очередь ведет к «силовым» методам его разрешения. Но что еще важнее, как нам представляется, в современной философии права – это не противопоставлять право и культурные традиции, а искать их исторические формы единства. Другими словами, философия права, чтобы не потерять свой объект исследования, т.е. право, должна опуститься (или подняться) с высот теоретических абстракций к исследованию реального, осуществляющегося в конкретной историческо-культурной перспективе правового бытия. Как верно отмечено, «статус автономной культурной группы подразумевает, что эта группа обладает всеми политическими, экономическими и социальными правами [13].

Литература:

1. Гадамер Г. Актуальность прекрасного.- М., 1991, с.8.
2. Рикер П. Торжество языка над насилием // Вопросы философии. -1996. -№4. - С.27.
3. Там же, с.28.
4. Там же, с.33.
5. История философии. Энциклопедия. - Минск, 2002, с.283.
6. Си.: Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. - М., 1990.
7. Мигун А.В. Понятие суждения в философии Х.Арендт // Вопросы философии. - 1991. - №11, - С.107-108.
8. Бауман З. Спор о постмодернизме // Социологический журнал. - 1994. - №4. - С.27
9. Делез Ж. Представление Захер-Мазоха. - М., 2002, с.185.
10. Чукин С.Г.. Сальников В.П., Балахонский В.В. Философия права. - М., 2002, с.5.
11. Там же, с.125.
12. Гнатенко Е.А. Симптомы деперсонализации права в современном мире и православный персонализм // Философские науки. - 2002. - №2. - с.79.
13. Чукин С.Г., Сальников В.П.., Балахонский В.В. Философия права. - М., 2002, с.128.

Prezentat la 20.02.2008

ПРОБЛЕМЫ ЭТНИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

(ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ)

А.Н. СОКОЛОВ, О.С. ЗИБЕРОВА

Калининградский юридический институт МВД России

Problemele abordate de autori în prezentul articol sunt considerate ca fiind dintre cele mai dificile cu care se confruntă nu numai Federația Rusă ca stat unitar multinațional, ci şi oricare stat din lume pe al cărui teritoriu locuiesc şi conviețuiesc popoare şi grupe de populație minoritare.

În urma cercetării acestei probleme, autorii au formulat noțiunea juridică de *criminalitate etnică*. La fel, sunt prezentate motivele comiterii infracțiunilor de către persoane ce fac parte din minoritățile etnice, precum şi căile, modalitățile de combatere a acestora.

The problems tackled by the authors in this article are considered as some of the most difficult problems not only for the Russian Federation as a multinational unitary state, but also for any other state of the world, on the territory of which the peoples and national minorities live.

As a result of the research of this problem, the authors formulated the legal notion of „ethnic criminality". Moreover, the authors present the reasons of appearance, commitment of crimes by the ethnic minorities as well as ways and methods of fighting with them.

После распада многонационального СССР, признак национальной идентификации в современной России перестал существовать. Современная Россия стала домом для представителей различных национальностей, как граждан, так иностранцев и апатридов. Последние весьма активно пополняют ряды жителей нашей страны благодаря всевозрастающим потокам трудовой миграции. В этой связи меняется не только лицо населения России, но и «внешний» вид организованной преступности, приобретающей этнический окрас. Такая преступность получила название этнической. Тема этнической преступности изучена еще недостаточно. Восполнить этот пробел и призвана настоящая статья.

Под этнической преступностью понимается совокупность преступлений, совершённых организованными группами, члены которой принадлежат к одному этносу. Существует много понятий этноса. Одно из них даётся в толковом словаре русского языка: этнос — это исторически сложившаяся общность людей (племя, народность, нация) [1]. В наиболее общем смысле слова, под этнической преступностью следует понимать явление повышенного уровня преступности среди лиц, составляющих определённую этническую группу. Чаще всего эти группы формируются в силу долгого проживания на общей территории, в результате чего формируются единые национальные и религиозные черты, традиции и этнокультурные установки. Исторически сложилось так, что малым народам свойственна сплоченность (для выживания). Даже если семья небольшой народности по каким-либо причинам покидает свою исконную родину и переезжает в другую часть страны (уезжает за границу), нередко она «примыкает» к уже осевшим на новой территории землякам (диаспоре), с которыми устраивает общие праздники, тесно общается (помогают друг другу в устройстве на новом месте, лоббируют интересы земляков при устройстве на работу или продвижении по службе, пр.).

Определенные тенденции национального сплочения можно наблюдать и в криминальной сфере. В современной России сложился целый ряд национальных группировок, контролирующих определённые сферы жизнедеятельности (торговля, финансы, производство). На территории России эти группировки, в основном, состоят из представителей некоренных наций (азербайджанцы, таджики, китайцы и т.д.). Существуют также организованные преступные сообщества, состоящие из выходцев некоторых республик в составе России (чеченцы, дагестанцы и т.д.), которые ведут свою «деятельность» на территории исторического проживания других наций.

В целом на протяжении 2000-2006 гг. в стране отмечен устойчивый рост числа преступлений, совершенных иностранными гражданами, составивших к 2006 г. 49,4%. Подавляющее большинство таких фактов в 2006 году (99,6%) пришлось на долю граждан СНГ и стран Балтии [2]. Причем преступность граждан Таджикистана за пять лет увеличилось в 3,3 раза, Азербайджана – на 41,4%,

Узбекистана – в 7,3 раза, Молдовы – на 54,8%, Кыргызстана – в 9,5 раз. В то же время незначительно (на 1,3%) снизилось количество преступлений, совершенных гражданами Украины, число же преступлений граждан Китая сократилось в 2,4 раза, Вьетнама – в 2,2 раза [3]. Статистика свидетельствует о серьезности проблемы преступности различных этнических групп, общностей, национальностей.

Немаловажную роль в формировании этой статистики играют миграционные процессы. По одному из прогнозов до 2027 года в Россию приедут около 100 миллионов мигрантов из-за рубежа [4]. С 1992 года по 2002 год у нас выехало из страны 3,5 миллиона человек, а въехало более 7,5 миллиона человек. За эти годы внутри государства переместилось 27 миллиона человек, или каждый четвертый житель. Эти впечатляющие цифры говорят о том, что действительно мы стали страной очень высокой миграции и миграционной притягательности для наших соседей. Если в 93-94-е годы это, в основном, были беженцы и вынужденные переселенцы, то с 1998 по 2003 гг. – это уже трудовая миграция. У нас, по отдельным данным аналитиков, 3/4 части мигрантов находятся за пределами видимости, и лишь 1/4 часть зарегистрирована и является участником юридических и социально-экономических процессов. Во многом инициирует волну миграции Запад. К примеру, ежегодная легальная потребность в иностранной рабочей силе стран Евросоюза составляет 500 тысяч человек, а прибывает – до 3,5-4 миллионов [5]. В Калининградской области за счет миграционного прироста увеличилась численность немцев – в 6,4 раза, армян – в 5,2 раза, корейцев – в 4,3 раза, чеченцев – в 2,7 раза, таджиков – в 2 раза, лезгин – в 1,9 раза, азербайджанцев – в 1,6 раза. Национально-культурные объединения этнических общностей в области представлены 150 тысячами жителей (около 16%) [6].

Вместе с тем, говоря об этнической преступности, необходимо отметить два аспекта:

- единичные преступления, совершаемые представителями различных национальностей (национальный признак не является определяющим или объединяющим фактором при совершении преступлений, а субъекты преступлений не выделяются из массы преступников, совершающих преступления общеуголовной направленности);
- преступления, носящие сплоченный, организованный характер (квартирные кражи, кражи автотранспорта, а также криминальные сферы, приносящие сверхдоход при минимальных затратах личных ресурсов: наркопреступность, криминальный автобизнес, др.) или специфичные виды преступлений, характерные для отдельных этнических общностей, например, мошенничества, совершаемые цыганками, в том числе и с использованием цыганского гипноза, элементов отвлечения внимания гаданием, предсказанием и прочее. Нередко объединяющим фактором организованной этнической преступности (лидеров преступной группы) выступает этнокультурная или религиозная общность людей. На первый план выходит факт доверия «своему».

Причем под этнической преступностью как таковой следует рассматривать преступления, отнесенные ко второй группе. Единичные преступления общеуголовной направленности, совершаемые представителями той или иной нации, стоит рассматривать самостоятельно, все категории этнической преступности. Борьба с преступностью по национальному признаку недопустима. Например, милиционеры в г. Москве останавливают каждое лицо кавказской национальности для предъявления документов о регистрации, и если у данных лиц не все в порядке с регистрацией, то это заносится в карту правонарушений и создается впечатление, что масштабы такой преступности в городе огромны. Если после каждого преступления, совершенного русским, указывать его национальность, то получится, что и русские – по-настоящему преступная нация. Поэтому совершение тех или иных отдельных преступлений представителями различных национальностей нельзя рассматривать как проявления этнической преступности, в то же время индивидуальная характеристика личности преступника может нести этнокультурные черты.

«Я не могу одобрить выборочные действия по этническому принципу. Наоборот, призываю правоохранительные органы, административные органы не только воздержаться от этих действий, но и считаю эти действия недопустимыми», – сказал глава государства во время «прямой линии», отвечая на вопрос о борьбе с грузинскими преступными группировками в России [7]. Полагаем, что и употребление понятия «этническая преступность» как обвинение какой-либо нации или ее представителей в совершении правонарушений в многонациональной и многоконфессиональной стране недопустимо и неэтично. Разделение правонарушителей по национальному признаку приводит также и к предвзятому к ним отношению правоохранительных органов, что отражается на несправедливости вынесенных в ряде случаев судом приговоров [8].

Другой характерной чертой этнической преступности выступают ее мотивирующие факторы – исторически сложившиеся этнокультурные установки, «поощряющие или оправдывающие» совершение преступлений. Рассматривая этот аспект, можно ответить на вопрос о существовании русской этнической преступности. Под данное определение, думается, потенциально могут попасть только преступления «скинхедов», заключающиеся в столкновениях с конкретными национальными диаспорами. Славянские преступные группировки стоит рассматривать отдельно от этнических. Славянскую же этническую преступность можно выделить за рубежом – это организованные преступные группировки, состоящие преимущественно из русских, украинцев, белорусов.

Национальная идея никогда не являлась объединительным компонентом преступных группировок. Исключение как раз и составляют правонарушители, проживавшие и проживающие в едином этнокультурном пространстве. Хотя нередко внешне этническая преступная группировка включает в себя представителей различных национальностей, но объединяющим, руководящим звеном такой группировки выступают, как правило, представители одной национальности.

В 2006 году на территории Российской Федерации зарегистрировано свыше 53 тысяч преступлений, совершенных иностранными гражданами, уголовные дела о которых закончены расследованием. Из них 5721 преступление совершено в составе групп. В 2006 году и первом квартале 2007 года следственными подразделениями органов внутренних дел и иных правоохранительных органов окончено расследование по уголовным делам о 447 преступлениях, совершенных лицами, имеющими международные связи. Выявлено 200 участников организованных групп и преступных сообществ с международными связями, из них 34 иностранных гражданина и лиц без гражданства [9]. В Калининградской области статистика выглядит следующим образом: в 2003 г. было выявлено 63 ОПГ [10], из них выявлена 21 этническая группировка численностью 59 человек. Пресечена деятельность 18 этнических групп, численностью 47 человек. Но только в первом полугодии 2006 года выявлено 38 ОПГ с числом участников 149 человек, пресечена деятельность 59 ОПГ (186 человек), из них выявлено 5 этнических группировок, включающих 17 участников, пресечена деятельность 14 этнических групп, составлявших 59 человек. Почти 100% инкриминированных им составов преступлений – тяжкие или особо тяжкие [11].

На наш взгляд, можно выделить следующие категории этнической преступности в России:

1. Организованная этническая преступность различной степени организованности, сплоченности и направленности деятельности (в том числе транснациональные преступные группировки).
2. Этническая преступность, деятельность которой основана на «этническом антураже» (классический пример – цыганское мошенничество).
3. Экстремистские преступные группировки, в том числе и террористической направленности.
4. «Воры в законе».

Организованная этническая преступность. В деятельности транснациональных этнических организованных преступных групп наблюдаются определенные приоритетные направления, обусловленные во многом спецификой региона и криминальными традициями, например: Центральная Азия – преимущественно незаконный оборот наркотиков; Северный Кавказ и Закавказье - хищение оружия и боеприпасов, торговля людьми; Прибалтика - валютные и экспортно-импортные операции со стратегическим сырьем и продукцией; Дальний Восток - махинации с автомобилями, ввозимыми из-за рубежа, рэкет, внешнеэкономические преступления, в частности связанные с контрабандным вывозом природных ресурсов.

Активность преступных организаций, сформировавшихся в России по этническому признаку, растет высокими темпами. Наряду с либерализацией пограничного контроля, несовершенством иммиграционного законодательства этому способствует естественная, а порой и искусственно формируемая национальная замкнутость иностранных диаспор: круговая порука в этнических и земляческих общинах, засилье в них организованных преступных групп, высокая зависимость благосостояния этнических диаспор от участия их членов в теневой и откровенно криминальной экономике, коррупция в органах государственной власти и местного самоуправления, а также неготовность общественных объединений этнических и земляческих общин и диаспор к участию в социальной профилактике преступности иногородних лиц. По мнению экспертов, сильно выраженными факторами, препятствующими борьбе с преступностью мигрантов, являются круговая порука в этнических общинах и диаспорах (индекс 0,571), а также коррупционные связи во влиятельных кругах государственных и муниципальных органах столицы (индекс 0,564) [12].

Индексы зависимости материального благополучия многих московских этнических общин и диаспор от доходов теневой экономики, выведенные по результатам опроса экспертов, очень высоки и выглядят следующим образом. Так, наиболее высокие индексы выведены в отношении чеченской (0,768), цыганской (0,755), китайской (0,718), азербайджанской (0,700), дагестанской (0,700), ингушской (0,681), таджикской (0,673), вьетнамской (0,669), абхазской (0,647), грузинской (0,609), армянской (0,564) и корейской (0,544) национальных общин и диаспор. В наибольшей мере, как считают эксперты, влияние этнических организованных криминальных структур сказывается на жизни азербайджанской (0,720), чеченской (0,698), дагестанской (0,667), китайской (0,647), ингушской (0,646), абхазской (0,632), грузинской (0,629), таджикской (0,604), цыганской (0,590) и армянской (0,589) национальных общин и диаспор [13].

Специалисты отмечают наличие у этнических преступных группировок, действующих в России, криминальной специализации. Так, азербайджанская группировка контролирует рынки; армянская – наладила нелегальные каналы ввоза в Армению из мест добычи в России драгоценных металлов и камней с последующей их переработкой и сбытом за рубеж; грузинская – навязывает уголовную субкультуру своих «воров в законе»; китайская – совершает грабежи и рэкет в отношении соотечественников, в частности в поездах сообщением «Москва - Пекин – Москва», и занимается нелегальным бизнесом. Чеченская группировка, связанная с российскими и зарубежными преступниками, контролирует экспорт сырья и импорт потребительских товаров, осуществляемые через порты Владивостока, Находки и Санкт-Петербурга. Имеются данные о том, что группы азербайджанских преступников монополизировали мелкооптовую торговлю наркотиками в Москве, Санкт-Петербурге и ряде других крупных городов России. Отмечены также высокая активность и негативные качественные изменения криминальной деятельности вооруженных группировок из числа граждан Афганистана, Вьетнама, Китая, Монголии, Шри-Ланки, специализирующихся на совершении корыстно-насильственных преступлений и отличающихся особой жестокостью в отношении жертв, а также вооруженным сопротивлением силам правопорядка.

Преступные группировки в зависимости от условий их функционирования и конъюнктуры «черного» рынка, меняют свою криминальную специализацию, если это содействует росту доходов, или сразу включаются в многоаспектную криминальную среду [14].

Начинает распространяться и преступный антикварный бизнес: хищения и контрабандный сбыт предметов, представляющих историческую, научную, художественную или культурную ценность. Ежедневно в мире похищают 450-500 произведений искусства, но только 8-10% из них возвращаются владельцам [15]. Деятельность этнических преступных группировок, занимающихся этим «промыслом», носит транснациональный характер. И Россия по этому направлению криминального промысла занимает одно из первых мест в мире.

Традиционными для приграничных районов России являются такие преступные промыслы, как контрабанда, нелегальная торговля потребительскими импортными товарами, вымогательство и другие. В последнее время этот перечень дополнился широкомасштабными операциями по незаконному вывозу из России сырья, энергоносителей, цветных, редкоземельных металлов и других природных ресурсов. Особенно неблагоприятны в этом отношении границы со странами СНГ, Балтией, Китаем и Кореей. В приграничье активно промышляют криминально ориентированные лица, которые стараются извлечь максимальную выгоду из неудовлетворительного состояния охраны вновь образованных участков государственной границы (обустроено не более пятой ее части при общей протяженности в 60 тыс. 932 км) и слабой правовой урегулированности внешнеэкономической деятельности [16]. Только за последние шесть лет количество лиц, пытавшихся незаконно пересечь российскую государственную границу, возросло в десять раз.

По данным МВД России, в 1995 году более тысячи организованных преступных групп поддерживали межрегиональные, а 363 – международные связи, в том числе в странах ближнего (65%) и дальнего зарубежья, а именно в Германии, США, Италии, Израиле, Финляндии, Швеции, Польше, Венгрии, Турции, Китае и др. Одной из наиболее хорошо зарекомендовавших себя форм сотрудничества правоохранительных органов является проведение совместных широкомасштабных оперативно-профилактических операций на приграничных территориях сопредельных государств. В 2006 году оперативно-профилактические операции «Граница» были проведены на территории приграничных районов России с такими государствами, как Финляндия, Украина, Казахстан.

Этническая преступность, деятельность которой основана на «этническом антураже» (на примере цыганской народности). Наиболее популярным механизмом получения цыганами денег у населения выступают гадание и предсказания, попрошайничество, а на их фоне - нередко мошенничество, воровство (причем этим промыслом занимаются именно женщины, мужчины выступают в роли «прикрытия»). В целом, можно выделить следующие категории цыганок-гадалок: «русские цыганки» действуют в сельской местности; цыганки-ловарки надолго поселяются в городе, делают себе «рекламу» и принимают клиентов на дому, окружая сеанс ореолом таинственности и загадочности; третья категория цыганок «работает» на базарах и рынках. Те, кто идет на «промысел» в массы, выбирают именно «цыганский образ» – яркие юбки, шали, узелки с провизией и множеством детей. Интересны и факты явления, именуемого цыганским гипнозом и способностью угадывать и предсказывать прошлое, настоящее и будущее. Цыганский гипноз, как явление, требует отдельного более глубокого рассмотрения, а что касается предсказаний, то не исключено, что отдельные одаренные женщины-цыганки способны предсказывать истинные факты, но в большей степени их способности заключаются во многовековом опыте самой народности и десятилетнем – каждой женщины в отдельности. Благодаря богатому жизненному опыту, они действительно могут сделать достоверный прогноз, проанализировать психологическое состояние человека, угадать в зависимости от возраста, особенностей одежды, поведения, речи, род занятий, специфику жизни, возможные проблемы, разочарования, надежды, выгодно при этом заработав.

Экстремистские преступные группировки, в том числе и террористической направленности

Ваххабитам на территории Российской Федерации и незаконным вооруженным формированиям Чечни оказывают поддержку более 60 исламских организаций экстремистского толка из 30 стран дальнего зарубежья (в первую очередь, Саудовская Аравия, Пакистан, Афганистан, Турция, Иордания) и 10 государств-участников СНГ (в т.ч. Грузия, Азербайджан, Узбекистан, Таджикистан): более 100 иностранных фирм и 10 банковских групп [17].

В последнее время все чаще начинают появляться преступные группировки из числа участников вооруженных формирований, которые по различным причинам покидают зоны межнациональных конфликтов в бывших республиках Союза и перемещаются в Россию. Такие группы хорошо вооружены, дисциплинированы, имеют опыт ведения боевых действий и, как правило, находятся на нелегальном положении. Организованные преступники, действующие в Кавказском и Среднеазиатском приграничных районах, нередко выступают вместе с экстремистскими группами, ведущими вооруженную борьбу на политической арене. Лидеры криминальных группировок осуществляют активные попытки к проникновению в органы власти, создавая под их прикрытием вооруженные формирования из числа ранее судимых лиц. На Северном Кавказе, где проживает 12 % населения России и представители свыше 140 национальностей, совершается 2/3 российских актов терроризма, пятая часть – бандитизма, значительная часть преступлений, связанных с наркотиками и применением оружия [18].

Наибольшую опасность среди экстремистских организаций представляет радикальное исламское течение "ваххабизм", получившее распространение в республиках Дагестан, Ингушетия, Карачаево-Черкессия, Кабардино-Балкария, Татарстан, Башкортостан, Ставропольском крае, Саратовской, Самарской, Астраханской, Волгоградской, Оренбургской областях. Своей конечной целью ваххабиты провозглашают создание единого исламского государства на всей территории Кавказа. Лидеры и идеологи экстремистских организаций считают одним из главных направлений своей деятельности работу среди молодежного населения России по навязыванию деструктивной идеологии. Более чем в 20-ти субъектах Российской Федерации функционируют так называемые «летние лагеря» исламской молодежи.

МВД России совместно с ФСБ России проводятся мероприятия по пресечению преступной деятельности чеченских преступных группировок в Москве, Московской области, других крупных промышленных центрах России. Проводится проверка членов расположенных на территории России представительств и филиалов международных экстремистских группировок "Хезболла", "Хамас", "Братья-мусульмане", "Серые волки", "Талибан", "Аль-Хараймен", "Хизбут-Тахрир", "Союз абхазских добровольцев Адыгеи", "Исламская партия возрождения", "Кавказский фонд" (Турция) на предмет причастности к финансированию бандформирований. Эффективность работы подтверждает статистика: так, если в 2005 году количество терактов на территории России составило 250, то в 2007 году – 25 [19].

«Воры в законе». Понятие «вор в законе» появилось в конце XIX века, к концу 60-х годов XX века сформировался воровской кодекс, а к 80-м годам появились первые этнические организованные преступные группы. Основные направления их деятельности – вымогательство и рэкет. В начале 90-х началось масштабное воровское движение, а к середине этого десятилетия количество этнических организованных преступных групп превысило количество славянских [20].

В конце 2006 года по России прокатилась волна задержаний лидеров этнических организованных преступных групп, «воров в законе». Задержания производились не «за титул», а за другие основания – незаконное ношение оружия, наркотиков и т.д. По воровским законам «вор в законе», при вопросе о принадлежности ему «титула» «вора в законе», обязан признаться в этом, иначе в воровской среде он становится развенчанным. Но при задержании далеко не все воры признавались в «титуле». Здесь явный диссонанс между современными «ворами в законе» и ворами советской эпохи, когда воровские законы были априори (ворам нельзя было иметь семью, работать, включаться в государственную и общественно-политическую среду; для коронования вор должен быть очень авторитетен в криминальной среде, иметь определенное количество «отсидок», а многие нынешние воры «коронуются» отходящими от дел «старостами» этого института). Сегодняшние воры пользуются всеми «благами» и активно «очищают» свое положение, «отмывая деньги».

Задерживать же и доказывать непосредственно преступную деятельность «воров в законе» крайне сложно [21], ввиду того, что по воровским законам они лично не совершают тяжких преступлений, за них это делают другие.

На сегодняшний день официально в России числится 43 «вора в законе», чья деятельность задокументирована. Реально же их число в разы превышает эти цифры. Так, коллегиальный орган управления организованной преступности, «сходка», свидетельствует о масштабах преступной деятельности. Самая большая сходка была зафиксирована в конце существования СССР. Тогда на обсуждение вопросов воровского ордена съехалось 499 «воров в законе». В Калининградской области, по оперативным данным, «воров в законе» нет. Этому благоприятствует эксклавное положение области, хотя, по словам сотрудников Управления по борьбе с организованной преступностью, попытки взять под контроль этот регион были неоднократно [22].

Целесообразным представляется выделить несколько признаков, составляющих сущность этнических преступных группировок:

1. Общность людей по национальному признаку. Заключается в объединении членов преступной группировки в одно целое преступное образование. Объединение происходит на основе знания языка, обычаев, уважения к старшим, родственных и земляческих отношений и так далее.

2. Структурность данного объединения. Любая преступная группировка отличается наличием структурных элементов и их чёткой регламентацией. Это осложняется этническим элементом: каким-либо обычаем, обрядом вступления в группу и прочее.

3. Специализация преступной деятельности, то есть сосредоточение всех ресурсов преступной деятельности на конкретной сфере общественной жизни, преступном промысле. Одновременно имеет место появление этнических преступных групп многопрофильной криминальной сферы.

4. Наличие механизма защиты от социального контроля и наказания. Выражается в наличии коррумпированных связей с работниками правоохранительных органов и других органов государственной власти, с одной стороны, и «этническим» сопротивлением – переход на национальный язык под видом незнания русского, упор на общую неграмотность и непросвещенность, а также на религиозность и врожденную порядочность.

5. Наличие специфических отличительных черт, выделяющих членов группировки от других граждан и членов других криминальных группировок. Обычно это определённые правила поведения, ритуалы, обычаи, языково-понятийная система (жаргон, клички).

6. Распределение территориальных сфер влияния в зависимости от достигнутых договоренностей между лидерами этнических преступных группировок.

7. Международные преступные сообщества нередко включают в себя различные этнические пресступные группировки.

8. Глобализация организованной преступности, расширение ее возможностей в организации устойчивых криминальных каналов.

9. Активное «развитие» этническими преступными группировками «географии» криминальной сферы в сторону высокоинтеллектуальных, а также приносящих сверхдоход – преступлений в финансово-кредитной сфере, компьютерные преступления, торговля людьми, похищение людей и т.д.

Таким образом, можно сделать вывод, что феномен этнической преступности несомненен: в самом начале статьи говорилось о том, что многонациональность состава населения предполагает существование этнического фактора в его деятельности, в том числе и в криминальной. Задача правоохранительных органов – постоянно осуществлять мониторинг, использовать накопленный научный и прикладной опыт в эффективном противодействии этнической преступности.

Литература:

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. - Москва, 2001.
2. Состояние преступности в России за январь-декабрь 2006 г. - Москва, с.64.
3. Состояние и тенденции преступности в РФ. Криминологический и уголовно-правовой справочник. - Москва, 2007, с.232-234.
4. www.inosmi.ru: 24 мая 2007, 08:24.
5. http://priznanie.org.ru/arhiv/n25/25p38.pdf .
6. Информационный справочник национально-культурных объединений Калининградской области. - Калининград, 2005, с.3-8.
7. Прямая линия Президента РФ // ОРТ, 14:03, от 25. 10. 2006.
8. www.my-rossiane.ru.
9. Материалы пресс-службы Следственного комитета при МВД России // www.mvdinform.ru
10. ОПГ – организованные преступные группы.
11. О криминальной обстановке и основных результатах работы УВД Калининградской области за 2003 – 2006 гг. Статистические материалы аналитического отдела штаба УВД Калининградской области. - Калининград, 2007.
12. Индексы свыше 0,500 свидетельствуют о сильной выраженности этих факторов.
13. Там же.
14. В Калининградской области половина всех преступных групп, занимающихся кражами автотранспорта, является этническими. Помимо криминального автобизнеса, эти группы одновременно промышляют квартирными кражами, кредитными мошенничествами и т.д.
15. Кобец П.Н. Особенности предупреждения преступности иностранных граждан и лиц без гражданства. Москва, 2006, с.99.
16. Правоохранительная органы стран Балтии. Учебное пособие / Под ред. А.Н. Соколова. - Калининград, 2004, с.133.
17. Задачи органов (подразделений) внутренних дел по эффективному противодействию проявлениям ксенофобии, национального, расового и религиозного экстремизма. Лекция. - Калининград (в печати), с.10.
18. Материалы регионального круглого стола «Национальное согласие и национальный экстремизм в современной России: исторические корни, реалии и перспективы». - Саратов, 2000, с.58.
19. Материалы прямой линии Президента РФ // ОРТ, 18.10.2007г.
20. Этнические преступные группировки. Специальное расследование // ОРТ, 19.02.2007г.
21. В УК РФ отсутствует указание на институт «вора в законе», в Грузии, например, ему посвящены две статьи.
22. Таких потенциальных «воров в законе» оперативники встречают уже на границе, препровождают в УБОП, дактилоскопируют, проводят профилактическую работу и «депортируют» за пределы региона.

Prezentat la 27.02.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

LE REGIME DE L'ORIGINE DES MARCHANDISES DES PAYS DU MAGHREB: UN SYSTEME EN CONSTRUCTION

Ghenadie RADU, Violeta COJOCARU*

Université de Grenoble 2 (France)
**Université d'Etat de Moldova*

Viteza cu care comerțul se mondializează, face ca procesul de integrare să apară ca o etapă indispensabilă care le permite statelor să fie cât mai prezente în economia mondială. Acest proces își propune ca obiectiv liberalizarea schimburilor comerciale între țările ce fac parte din aceeași zonă integraționistă. Însă, lansarea unui asemenea proces se confruntă cu problema regulilor de origine. În asemenea condiții, analiza procesului integrationist prin care trec țările din Maghreb (Algeria, Maroc, Tunis) se impune ca extrem de interesantă, deoarece aceste țări sunt implicate în două procese de integrare concomitente şi paralele (Nord-Sud şi Sud-Sud). Pe de o parte, aceste state participă la promovarea parteneriatului euro-maghrebin, numit „procesul de la Barcelona". Acest parteneriat priveşte 27 state ale UE şi 12 state de pe malul de sud al Mediteranei şi pune un accent important pe regulile de determinare a țării de origine a mărfii. Pe de alta parte, țările din Maghreb participă la procesul de integrare intra-maghrebin, care acordă şi el o atenție deosebită regulilor de origine. Acest proces priveşte integrarea lor in Marea Zonă Arabă de liber schimb, precum şi participarea la procese integrationiste subregionale, cum ar fi Uniunea Maghrebului Arab şi Acordul de liber schimb de la Agadir.

Les pays du Maghreb (l'Algérie, le Maroc et la Tunisie) sont engagés dans deux processus d'intégration concomitants et parallèles. D'un côté, ces Etats participent à la mise en œuvre du partenariat euro-maghrébin *(§1)*; de l'autre côté, ces mêmes pays sont concernés par le processus d'intégration intra-maghrébin, mais également par le processus d'intégration avec les autres pays de la Ligue Arabe *(§2)*. Ces processus d'intégration se proposent comme objectif la libéralisation des échanges commerciaux, processus dans lesquels la question des règles d'origine occupe une place importante.

§1. Le partenariat euro-maghrébin et la question de l'origine

Le partenariat euro-maghrébin fait partie du partenariat euro-méditerranéen. Comme point de départ de ce dernier est considérée la Conférence des Ministres des affaires étrangères, tenue à Barcelone le 27 et 28 novembre 1995. Ce partenariat, appelé également «le processus de Barcelone», concerne les 27 pays membres de l'Union européenne (U.E.) d'un côté et les 12 pays de la rive Sud-méditerranéenne[1] de l'autre côté. La Déclaration de Barcelone s'articule autour de trois volets, à savoir le volet politique et de sécurité, celui économique et financier et enfin le volet social, culturel et humain. Le partenariat euro-méditerranéen s'appuie sur des accords bilatéraux dits «accords d'association», conclus entre la Communauté européenne (C.E.) d'un côté et chaque pays Sud-méditerranéen pris individuellement de l'autre côté. Ces accords contribuent à l'intensification des relations entre les Parties et convergent vers la création d'une zone de libre échange euro-méditerranéenne. Il s'agit certes d'un processus long et fastidieux, nécessitant des efforts considérables de la part de l'U.E. et des pays Sud-méditerranéens. Concernant les pays maghrébins, la mise en marche de la zone de libre échange entre l'U.E. et la Tunisie est prévue à l'horizon de 2010, entre l'U.E. et le Maroc en 2012, enfin entre l'U.E. et l'Algérie en 2017. Du point de vue économique, à part le fait que les accords d'association euro-méditerranéens mettent l'accent sur la libéralisation des échanges (suppression des restrictions quantitatives et des mesures d'effet équivalent entre les Parties à l'accord) et le démantèlement tarifaire (suppression des droits de douane et des taxes d'effet équivalent), ils réservent une place centrale aux règles d'origine des marchandises.

Malgré le fait que dans les détails il existe des différences entre les règles d'origine résultant d'accords d'association euro-maghrébins conclus entre la C.E. et l'Algérie[2], la C.E. et le Maroc[3], la C.E. et la Tunisie[4], on observe que sur le fond ces règles sont similaires.

[1] Les 12 pays sont: l'Algérie, l'Autorité palestinienne, le Chypre, l'Egypte, l'Israël, la Jordanie, le Liban, Malte, le Maroc, la Syrie, la Tunisie et la Turquie.
[2] Accord signé le 22 avr. 2002 et entré en vigueur le 1er sept. 2005, J.O.U.E. n° L 265 du 10 oct. 2005.
[3] Accord signé le 26 fév. 1996 et entré en vigueur le 1er mars 2000, J.O.C.E. n° L 70 du 18 mars 2000.
[4] Accord signé le 17 juil. 1995 et entré en vigueur le 1er mars 1998, J.O.C.E. n° L 97 du 30 mars 1998.

Il paraît naturel que seules les marchandises originaires des Parties contractantes peuvent prétendre à un régime préférentiel à l'importation prévu par les accords d'association. Les critères applicables afin de déterminer le pays d'origine restent traditionnels. Il s'agit des produits entièrement obtenus dans un pays (art. 6 du Protocole d'origine) et des produits suffisamment ouvrés ou transformés (art.7), critère qui doit nécessairement tenir compte des ouvraisons ou transformations considérées comme insuffisantes (art.8).

Il est à noter que l'article 7 du Protocole d'origine de l'accord d'association C.E.-Maroc et C.E.-Tunisie indique sur la règle du saut de position tarifaire comme critère primaire. Quand ce critère se voit inapplicable, des critères subsidiaires (listes de transformations et règle *ad valorem*) peuvent être employés. En revanche, l'article 7 du Protocole d'origine de l'accord d'association C.E.-Algérie, indique que la règle à respecter sera celle de la liste des ouvraisons ou transformations à appliquer aux matières non originaires pour que le produit transformé puisse obtenir le caractère originaire (v. l'Annexe II du Protocole d'origine). En d'autres termes, le critère primaire n'est pas spécifié, ce qui signifie que la règle à appliquer pour déterminer le caractère originaire est précisée produit par produit : il s'agit donc soit des transformations ou d'ouvraisons conférant l'origine, soit du saut de position tarifaire, soit de la règle *ad valorem*.

Le Protocole d'origine de l'accord d'association entre la C.E. et chaque pays du Maghreb prévoit le cumul bilatéral d'origine (art.3). Cela signifie que les produits originaires de la C.E. ou du pays Partenaire, peuvent contenir des matières originaires de l'autre Partie de l'accord, sans que ces produits fassent l'objet d'opérations d'ouvraisons ou de transformations suffisantes ; néanmoins, ces opérations doivent aller au-delà d'ouvraisons et de transformations insuffisantes prévues par l'article 8 du Protocole d'origine. Par conséquent, seuls les produits non originaires de la C.E. et du pays Partenaire doivent être suffisamment ouvrés ou transformés pour que le produit fini puisse acquérir le caractère originaire. Le cumul bilatéral permet ainsi l'intégration industrielle et commerciale entre les deux Parties de l'accord, incitant chacune d'entre elles à s'approvisionner en matières premières auprès de son pays Partenaire. Le même principe cumulatif s'applique non seulement pour le cumul des matières, mais également en cas de cumul d'ouvraisons ou de transformations (art.5). Des règles similaires aux celles du cumul bilatéral s'appliquent dans le cadre du cumul multilatéral partiel, qui ne fait qu'ajouter un pays du Maghreb au schéma du cumul bilatéral (art.4).

Les échanges préférentiels entre la C.E. et les pays du Maghreb reposent sur la règle du transport direct des produits originaires entre les Parties de l'accord d'association. Cette norme est fixée par l'article 14 du Protocole d'origine C.E.-Algérie et par l'article 15 du Protocole d'origine C.E.-Tunisie et C.E.-Maroc. Toutefois, le transport de produits constituant un seul envoi peut s'effectuer en empruntant d'autres territoires que ceux des pays Partenaires, avec transbordement ou entreposage temporaire dans ces territoires, à condition que les produits restent sous la surveillance des autorités douanières du pays de transit ou d'entreposage et qu'ils ne subissent pas d'autres opérations que le déchargement ou le rechargement ou toute autre opération destinée à assurer leur conservation en l'état. Il va de soi que le non-respect de la règle du transport direct conduit au refus d'accorder le bénéfice du régime préférentiel.

La preuve de l'origine est apportée par un certificat de circulation des marchandises EUR 1. Ce certificat est délivré par les autorités douanières du pays d'exportation à la demande de l'opérateur économique. En cas d'erreurs, d'omissions involontaires ou de circonstances particulières, mais également dans le cas où le certificat EUR 1 n'a pas été accepté à l'importation pour des raisons techniques, il pourrait alors être délivré *a posteriori*. La preuve de l'origine peut être apportée également sous forme de déclaration sur facture. Cette déclaration peut être faite par tout exportateur, à condition que la valeur totale des produits originaires n'excède pas le montant de 6000 euros. Tout comme le certificat EUR 1, la déclaration sur facture doit être conservée au moins trois ans par l'opérateur économique et les autorités du pays d'exportation et d'importation.

Il est à noter que les autorités douanières du pays d'exportation peuvent octroyer le statut d'exportateur agréé à tout opérateur économique qui effectue fréquemment des exportations vers l'autre Partie contractante de l'accord d'association et qui offre toutes les garanties aux autorités douanières pour contrôler le caractère originaire des produits, ainsi que le respect de toutes les autres conditions fixées par le Protocole d'origine. Le statut d'exportateur agréé permet ensuite à l'opérateur économique d'établir des déclarations sur facture quelle que soit la valeur des produits concernés.

Le délai de validité de la preuve de l'origine est fixé par le Protocole d'origine à 4 mois de la date de délivrance par les autorités du pays d'exportation. Ce délai passé, la production de la preuve de l'origine auprès des autorités du pays d'importation peut être acceptée lorsque le non-respect du délai est dû à des circonstances

exceptionnelles. La présentation tardive de la preuve de l'origine peut également avoir lieu lorsque les produits originaires ont été présentés aux autorités du pays d'importation avant l'expiration du délai de 4 mois.

Dans certains cas, le Protocole d'origine prévoit l'exemption de la preuve de l'origine. Il s'agit de petits envois adressés à des particuliers par des particuliers et de produits contenus dans les bagages des voyageurs. Ces importations doivent être dépourvues de tout caractère commercial. Il s'agit donc des importations qui présentent un caractère occasionnel et qui portent uniquement sur des produits réservés à l'usage personnel. La valeur globale de ces produits est fixée par le Protocole d'origine et ne doit pas excéder la somme de 500 euros pour les petits envois et de 1200 euros pour le contenu des bagages des voyageurs.

§2. Les échanges intra-maghrébins et la question de l'origine

La question de l'avenir des échanges commerciaux entre les pays de la Ligue Arabe en général et les Etats maghrébins en particulier est plus que jamais à l'ordre du jour. Il est vrai que ces derniers temps le processus de régionalisation caractérise le commerce international. Par conséquent, la libéralisation du commerce sur une base régionale s'accentue. Vu la vitesse à laquelle le commerce se mondialise, le processus d'intégration apparaît comme une étape indispensable permettant aux Etats d'être plus intégrés dans l'économie mondiale. En revanche, la non-intégration freine à long terme le développement économique du pays et l'écarte de la vie commerciale internationale. Ainsi, la création d'une zone de libre échange permettrait de réduire le coût de production et d'attirer des investissements directs étrangers. Du point de vue économique, la stratégie d'intégration peut rapporter beaucoup plus que la simple perte de la recette douanière provenant de l'importation des produits originaires des pays Partenaires.

Il semble que les pays de la Ligue Arabe et notamment les Etats du Maghreb ont bien compris les avantages que peut apporter l'intégration. Certes, cette idée a encore du chemin à parcourir, car le processus intégrationniste commencé dans les années 50 du siècle passé est en chantier et loin d'être terminé. Malgré le fait que sur le terrain le processus d'intégration rencontre de sérieux problèmes[5], on constate néanmoins que la volonté de s'intégrer est bien présente dans les relations inter-arabes. A part un nombre de plus en plus important d'accords bilatéraux conclus entre les pays de la Ligue Arabe, ces Etats sont arrivés à s'entendre sur plusieurs accords d'une portée régionale. On n'en citera que quelques-uns: l'Accord inter-arabe sur le commerce et le transit, signé à Caire le 7 septembre 1953; la Convention de l'Union économique entre les pays arabes signée dans la capitale égyptienne, le 3 juin 1957; l'Accord mettant les bases d'un Marché commun Arabe, signé dans la même capitale, le 13 août 1964. Même si nul ne met en cause la volonté de s'intégrer, on est encore loin aujourd'hui d'un Marché commun Arabe ou d'une Union économique des pays arabes. Il faut d'abord passer par la première étape d'intégration, celle de la construction d'une zone de libre échange.

En ce sens, la signature à Tunis, le 27 février 1981, de l'Accord de facilitation et de développement des échanges commerciaux entre les pays arabes a servi de fondement pour la relance de la Grande Zone Arabe de libre-échange (G.Z.A.L.E.) par la Déclaration du Caire du 19 février 1997[6], qui prévoit entre autres l'approbation du Programme exécutif de l'accord en question. La G.Z.A.L.E. est entrée en vigueur le 1er janvier 2005. Cela signifie que le démantèlement tarifaire prévu initialement pour 2008 a été réalisé avec trois années d'avance. La G.Z.A.L.E. regroupe actuellement 18 pays des 22 pays de la Ligue Arabe. Les autres pays-membres de la Ligue Arabe (les Comores, Djibouti, la Mauritanie et la Somalie) ont également exprimé leur souhait de s'intégrer dans cette zone.

Concernant la notion d'origine, l'art.9 al.1 de l'Accord de facilitation et de développement des échanges commerciaux entre les pays arabes prévoit qu'il «sera considérée comme marchandise arabe toute marchandise satisfaisant aux règles d'origine décidées par le Conseil Economique et Social de la Ligue Arabe et dont la valeur ajoutée issue de sa production équivaudrait à au moins 40% de sa valeur finale au moment de sa production. Ce ratio pourrait être ramené jusqu'à un minimum de 20% pour les industries d'assemblage». Si le taux de 40% correspond aux critères habituels, il apparaît comme limitatif pour les échanges commerciaux inter-arabes. En effet, ce taux de 40% pourrait handicaper certains secteurs de sous-traitance (mécaniques, électromécaniques, équipements électroniques) qui pratiquent l'importation massive des composants. C'est

[5] On peut penser aux disparités économiques substantielles entre les pays arabes qui possèdent ou non des ressources pétrolières et gazières; à l'insuffisance d'infrastructures modernes; à la production des marchandises similaires pour le marché extérieur, ce qui pousse les pays de la zone intégrationniste à adopter à l'intérieur un comportement concurrentiel plutôt qu'opter pour le renforcement des relations partenariales; etc.

[6] Il s'agit de la Décision du Conseil Economique et Social de la Ligue Arabe n° 1317.

le cas de la Tunisie, du Maroc et de l'Egypte, pays étroitement liés en affaires aux opérateurs économiques européens. Il est à noter qu'une révision profonde des règles d'origine applicables entre les pays de la Ligue Arabe est nécessaire. Ces règles, telles qu'elles sont aujourd'hui, freinent souvent les échanges commerciaux inter-arabes. On peut alors admettre que le renforcement du système de cumul d'origine permettra de renforcer les liens économiques sur l'axe Sud-Sud.

A part la G.Z.A.L.E., qui représente une tentative régionale d'intégration, les pays du Maghreb participent aux processus d'intégration sous-régionale comme l'Union du Maghreb Arabe (U.M.A.) instituée par le Traité de Marrakech, le 17 février 1989. Or, cette union composée par les Etats maghrébins, la Libye et la Mauritanie apparaît comme peu opérationnelle. Malgré de fortes ambitions politiques et économiques, la signature d'un bon nombre de conventions et même d'un Protocole d'origine, l'U.M.A. «semble aujourd'hui davantage concurrencée par d'autres formes d'intégration qui attirent ses membres fondateurs».

Un autre processus d'intégration sous-régionale a vu le jour avec l'Accord d'Agadir de libre-échange. Cet accord a été signé le 25 février 2004 par le Maroc, la Tunisie, l'Egypte et la Jordanie. Il est entré en vigueur le 27 mars 2007, date à laquelle le Maroc a publié, après les autres pays signataires de l'accord, la tant attendue circulaire permettant aux autorités de cet Etat d'appliquer les dispositions de l'accord. L'Algérie, le Liban et la Syrie se sont montrés très intéressés pour adhérer à cet accord.

L'Accord d'Agadir s'est fixé comme objectif principal la mise en place d'une zone de libre-échange entre les pays signataires. Il offre un cadre normatif permettant de coordonner les politiques économiques, de dynamiser les échanges commerciaux, de développer le secteur industriel, de soutenir l'emploi, etc. L'Accord d'Agadir prévoit un démantèlement immédiat des droits de douane entre les pays signataires (à l'exception de quelques produits agricoles), la suppression des obstacles non tarifaires, et même la mise en place d'une procédure de règlement des différends. Ces normes accordent une attention toute particulière aux règles d'origine. Il s'agit de mettre en place le cumul pan euro-méditerranéen de l'origine, qui constitue un assouplissement considérable aux règles d'origine appliquées jusque là. Rien n'empêche, par exemple, qu'un opérateur économique marocain achète les tissus en Jordanie ou en Egypte pour en fabriquer des vêtements et les exporter ensuite vers l'U.E., tout en bénéficiant à l'importation d'un régime d'origine préférentiel. L'Accord d'Agadir prévoit également que tout pays arabe, membre de la Ligue Arabe et de la G.Z.A.L.E. et lié par un accord d'association ou de libre-échange à l'U.E., peut adhérer à l'accord, à condition que les autres pays-membres de l'accord donnent leur consentement.

Bibliographie:

1. Berr J., Trémeau H. Le Droit douanier communautaire et national. - Paris : Economica, collection Droit des Affaires et de l'Entreprise, 7ème éd, 2006. - 621 p.
2. Boussetta M. Espace euro-méditerranéen et coûts de la non intégration Sud-Sud: le cas des pays du Maghreb. Programme de recherche FEMISE, n° FEM21-43, août 2004. - 120 p.
3. Dehousse F. Vincent Ph. Les règles d'origine de la Communauté européenne. - Bruxelles: Bruylant, collection Pratique du droit communautaire, 1999. - 202 p.
4. Le Grand Maghreb / Sous la direction de Troin Jean-François. - Paris: Armand Colin, 2006. - 384 p.
5. Habeeb H. Le partenariat euro-méditerranéen. Le point de vue arabe. - Paris: Publisud, 2002. - 162 p.
6. Hadhri M. La Grande Zone Arabe de libre-échange et les perspectives d'intégration Sud-Sud en Méditerranée, Forum euro-méditerranéen des Instituts économiques (FEMISE), Marseille, 29-30 mars 2001. - 147 p.
7. Mekaoui A. Partenariat économique euro-marocain. Une intégration régionale stratégique. - Paris: L'Harmattan, 2000. - 320 p.
8. Moisseron J.-Y. Le partenariat euro-méditerranéen: l'échec d'une ambition régionale. - Grenoble: P.U.G., 2005. - 168 p.
9. Natarel E. Le rôle de la douane dans les relations commerciales internationales. - Alger: ITCIS, collection Droit douanier, 2007. - 125 p.
10. Le partenariat euro-méditerranéen à l'heure du cinquième élargissement de l'Union européenne, sous la direction de Berramdane A. - Paris: Karthala, 2005. - 430 p.
11. Radu Gh. L'origine des marchandises: un élément controversé des échanges commerciaux internationaux. - Grenoble, Thèse de doctorat dirigée par C.J. Berr, soutenue le 22 juin 2007. - 400 p.

Prezentat la 28.02.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

INDIVIDUALIZAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU CRIME DE RĂZBOI COMISE ÎN CADRUL CONFLICTELOR ARMATE NON-INTERNAȚIONALE: STUDIU AL PRACTICII JUDICIARE A STATELOR ŞI A ORGANISMELOR INTERNAȚIONALE

Vitalie GAMURARI, Nicolae OSMOCHESCU

Catedra Drept Internațional şi Drept al Relațiilor Economice Externe

La responsabilité pénale individuelle pour certains actes graves contraires aux normes du droit international applicable lors des conflits armés est mise au grand jour; les termes de «crimes contre la paix», «crimes de guerre» et «crimes contre l'humanité» trouvent leur consécration.

La conjonction de ces dernières constatations vient souligner le caractère fortement désirable de la reconnaissance d'une compétence universelle pour la répression des violations graves du droit international humanitaire applicable aux conflits non internationaux. Mais qu'en est-il vraiment? La compétence des États pour poursuivre et juger les auteurs de telles violations est-elle aujourd'hui bien admise en droit international? Quelle en est la forme, quels en sont les contours?

La mijlocul secolului trecut două evenimente majore au marcat dreptul internațional penal. În primul rând, procesele asupra marilor criminali de război ce s-au derulat la Nürnberg şi Tokyo după cel de-al doilea război mondial au avut un rol decisiv la acest capitol. Răspunderea penală individuală pentru unele acte grave ce contravin normelor de drept internațional aplicabile în timpul conflictelor armate a fost pusă în aplicare: termenii „crime contra păcii", „crime de război" şi „crime contra umanității" au fost unanim recunoscuți. Puțin mai târziu, odată cu adoptarea celor patru Convenții de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor de război, şi-a făcut apariția şi cel de-al doilea eveniment. Aceste instrumente stabilesc un cadru represiv individual pentru violările cele mai grave ale dreptului şi cuprind expresia tehnică a „infracțiunilor grave".

Este bine cunoscut că această evoluție cuprinde doar conflictele armate internaționale. În 1949 era aşteptat că o extindere a sistemului de infracțiuni grave, a conflictelor interne ar fi constituit un atentat inacceptabil în raport cu suveranitatea statelor. Până la adoptarea Protocoalelor adiționale la Convențiile de la Geneva, la 8 iunie 1977, poziția statelor rămânea neschimbată. Intenția era de a avea credibilitatea noilor state independente, propusă prin Protocolul II (relativ la conflictele armate non-internaționale) pentru a avea un interes față de afacerile lor interne.

Or, majoritatea conflictelor armate sunt de origine non-internațională şi nimic nu permite să pretindem că protagoniştii unui conflict armat se comportă diferit în dependență de calificarea conflictului din punctul de vedere al dreptului internațional – fie este conflict armat internațional, fie non-internațional. Istoria confirmă, cu regret, absența reținerii în comportamentul distrugător, fapt ce caracterizează în egală măsură şi războaiele civile. Drept exemplu pot servi Cambodgia, Somalia sau Rwanda. În fața unor asemenea evenimente, poziția liberală a comunității internaționale are anumite limite. Dorința de a vedea autorii atrocităților comise în timpul conflictelor armate responsabili pentru actele lor din zi în zi se manifestă tot mai tare; în plus, evoluția corpului de norme privind drepturile omului deja şi-a adus aportul față de argumentul tradițional al suveranității.

Conjunctura ultimelor constatări vine să atenționeze caracterul net al recunoaşterii unei competențe universale pentru reprimarea violărilor grave de drept internațional umanitar aplicabil conflictelor armate non-internaționale. Aici ne punem întrebările: care este situația reală la moment? Competența statelor de a urmări autorii unor asemenea violări, este ea oare admisă în dreptul internațional? Şi care ar fi forma şi contururile ei?

Articolul dat este o continuare a analizei acestei problematici, începute de autori şi expuse la una din conferințele internaționale din România [1]. Dacă în lucrarea precedentă a fost analizată în special practica statelor *usus*, ce constituie element al normei de drept internațional cutumiar [2] şi cea a instanțelor judiciare internaționale, atunci lucrarea în cauză îşi propune ca obiectiv studiul asupra practicii judiciare a statelor şi practicii organismelor internaționale. Examinarea practicii judiciare a statelor şi a practicii organismelor internaționale ne permite să argumentăm caracterul obligatoriu al *usus*, prin acceptarea lui în calitate de *opinio juris* [3].

Dacă manualele şi actele legislative naționale sunt, pentru cel mai recent timp, probabil, un răspuns la noile tendințe, favorabile unei incriminări a violărilor grave de drept umanitar, aplicabil în timp de conflicte interne

sau dacă ele lasă larg deschisă uşa în faţa unei asemenea incriminări prin generalitatea sa sau imprecizia definirii crimelor de război, termenii legali încadrând urmărirea eventuală sunt de o altă importanţă. Este vorba deci, în lipsa examinării jurisprudenţei, despre îndreptarea spre diverse acte legislative ce prevăd aplicarea Convenţiilor de la Geneva şi a Protocoalelor adiţionale, despre legi penale generale sau/şi coduri penale militare.

Practica judiciară a statelor

În afara amendamentului la *War Crimes Act* din 1996 şi memoriul *amicus curiae* remis de Tribunalul Penal Internaţional pentru ex-Iugoslavia (TPIY) în cazul Tadic [4], un al treilea element, de această dată de natură jurisdicţională, trebuie să fie menţionat, în special în raport cu poziţia americană. În cadrul unei acţiuni privind răspunderea civilă înaintată de un grup de victime (musulmani bosniaci) contra lui Radovan Karadzic, o Curte de Apel americană a fost nevoită să se exprime în raport cu crimele de război comise în cadrul unui conflict intern. Fiind vorba despre o acţiune civilă, obiectivul urmărit de Curte conţine unele elemente ce ţin de interes în cazul nostru. Văzându-se obligată de a stabili în mod clar caracterul încălcării din punctul de vedere al dreptului internaţional pentru a putea admite competenţa jurisdicţiilor americane în baza *Alien Tort Act* din 1789, Curtea examinează problema atribuirii în dreptul internaţional a unei responsabilităţi individuale pentru încălcarea dreptului războiului. În categoria „crime de război" ea examinează actele ce pretind că ar fi încălcat exigenţele prevăzute de art.3 comun Convenţiilor de la Geneva. Ea situează în mod clar esenţa sa în cadrul unui conflict armat non-internaţional şi admite prezenţa unei răspunderi penale individuale, referindu-se la procesele tribunalului de la Nürnberg. Pentru a demonstra aceasta, ea operează în cazul dat cu prevederile din domeniul dreptului penal. Pornind de la existenţa unei asemenea individualizări a răspunderi şi detaşându-se de la aspectul penal, Curtea deduce competenţa jurisdicţiilor naţionale în materie civilă în raport cu actele ce constituie crime de război. Exprimându-şi poziţia în raport cu principiul competenţei universale, ea recunoaşte capacitatea sa în raport cu crimele de război, o declară prioritară în raport cu prevederile dreptului penal, dar o utilizează ca bază pentru a afirma că „... *international law also permits states to establish appropriate civil remedies*" [5]. În final, Curtea s-a convins că noţiunea de crimă de război, acompaniată de principiul competenţei universale, acoperă în egală măsură unele încălcări ale dreptului aplicabil conflictelor armate non-internaţionale.

Unele elemente ce ne interesează în timpul interpretării dispoziţiilor ce reies din legislaţia olandeză sunt aduse de o speţă ce se referă la comiterea de către un sârb din Bosnia a unor acte criminale, cum ar fi deportarea, omorul sau violul comise pe teritoriul Bosniei şi Herţegovinei în iunie 1992. Camera militară a tribunalului de circumscripţie Arnhem (Ţările de Jos) a trebuit, în primul rând, să se pronunţe asupra bazei juridice a urmăririi pornite de jurisdicţiile militare contra unui non-olandez în raport cu actele comise în afara teritoriului naţional. Calificând situaţia ca război civil şi invocând faptul că acest tip de conflict este similar conflictelor cuprinse de legea penală de război (art.1 §3), Camera acceptă lipsa necesităţii de a stabili o legătură cu statul olandez (art.12 §1) şi indică la faptul că noţiunea de legătură cu statul olandez nu apare decât în raport cu cazuri bine determinate, deci, nu este o chestiune ce şine de esenţă (art.1 §2). Drept consecinţă, Camera confirmă competenţa jurisdicţiilor olandeze, atribuind-o, în primul rând, camerelor militare. Urmat de un recurs pe lângă Curtea Supremă, cazul revine la aceeaşi Cameră pentru reexaminare din motivul unui viciu de procedură. Această reexaminare i-a dat Camerei militare a tribunalului de circumscripţie Arnhem ocazia de a se pronunţa, de această dată, în favoarea competenţei jurisdicţiilor ordinare. Un al doilea recurs i-a dat Curţii Supreme posibilitatea să confirme lipsa unor limite ale competenţei jurisdicţiilor olandeze, din punct de vedere teritorial sau în raport cu naţionalii săi (ca victime sau ca autori). O interpretare corectă a art.3 al legii penale de război referitor la competenţa acestor jurisdicţii implică, după ea, nevaliditatea oricăror restricţii impuse de termenii primului articol. La rândul său, Curtea a reîntors cazul camerelor militare [6].

În aprilie 1997, un tribunal militar elveţian s-a ciocnit pentru prima dată cu un caz referitor la crimele de război. Cazul implica un sârb bosniac acuzat că a atentat la integritatea psihică, precum şi la demnitatea prizonierilor şi a civililor internaţi în lagărele din Omarska şi Keraterm. Tribunalul s-a pronunţat definitiv în favoarea unei achitări, invocând caracterului slab al probelor. Două elemente trebuie să fie relevate. În primul rând, actul de acuzare se referă explicit la Protocolul II adiţional şi la art.3 comun celor 4 Convenţii de la Geneva, în timp ce faptele au fost comise în afara teritoriului Confederaţiei şi fără a implica cetăţeni elveţieni. În al doilea rând, tribunalul estimează în hotărâre că conflictul din ex-Iugoslavia trebuia privit din punct de

vedere global, fiind calificat ca un conflict internațional. Tribunalul lasă în egală măsură să se înțeleagă că o calificare diferită a conflictului nu va avea efecte determinante asupra competenței sale, în baza art.108 şi109 ale Codului penal militar [7].

Un caz similar a fost examinat şi de o Curte daneză. Acuzat de numeroase tratamente inumane ce au avut loc într-un lagăr de prizonieri, care ar fi putut duce inclusiv la decesul victimei, un croat bosniac a fost judecat şi declarat de instanță culpabil în baza articolelor ce se referă la infracțiuni grave prevăzute de Convențiile III şi IV de la Geneva, fiind aplicat Codul penal danez [8]. Luând în considerație ca actele de tratament inuman au avut loc în perioada iulie-august 1993 în cadrul unui conflict, care din start era un conflict non-internațional, trebuie de menționat că instanța nu s-a pronunțat asupra naturii acestui conflict, fapt ce permite să constatăm că ea nu a estimat că aceasta este obligatoriu pentru aplicarea regimului infracțiunilor grave [9].

Această opinie a fost susținută şi de o instanță judiciară din Franța. Sesizat printr-un recurs ce emană de la resortisanții bosniaci, care au avut de suferit în urma unui tratament neadecvat într-un lagăr de detenție sârb din oraşul Kozarac, Tribunalul înaltei instanțe de Paris s-a declarat incompetent în raport cu crime de genocid şi crime contra umanității, însă a admis competența sa pentru crimele de război şi tortură. Referindu-se la ultimele, tribunalul s-a bazat pe articolele ce se referă la infracțiuni grave, fără a-şi pune întrebări ce țin de natura conflictului, şi a stabilit competența sa obligatorie privind aducerea persoanelor culpabile în fața tribunalelor naționale (sau extrădarea lor), prevăzută de aceste articole [10]. Procurorul Republicii a înaintat un apel în raport cu această hotărâre. Referindu-se la crimele de război, respingerea competenței îşi găseşte originea în motivul că dispozițiile invocate de Convențiile de la Geneva nu sunt de o aplicabilitate directă în raport cu termenii ce au fost înaintați şi că nu există nici un text ce s-ar referi la adaptarea legislației franceze la aceste dispoziții. Camera penală a Curții de Casare, la rândul său, a confirmat hotărârea tribunalului [11].

În Belgia, o speță ce implică un rwandez acuzat că ar fi comis pe teritoriul Rwandei crime definite de legea belgiană din 16 iunie 1993 [12] ca infracțiuni grave de drept internațional umanitar a permis diverselor instanțe să confirme competența jurisdicțiilor belgiene în raport cu actele incriminate de această lege, chiar dacă ele au fost comise în timp de conflict intern, în afara teritoriului şi fără a implica naționalii săi [13].

Fiind sesizată referitor la constituționalitatea unui proiect de lege privind procedura pentru represiunea infracțiunilor penale comise în timpul evenimentelor din 1956, în special în raport cu imprescriptibilitatea acestora, Curtea Constituțională a Ungariei a afirmat că încălcările art.3 comun celor 4 Convenții de la Geneva puteau fi impuse imprescriptibilității în baza dreptului constituțional maghiar ce prevede o excepție de la regulile privind termenul de prescripție pentru crimele de război şi crimele contra umanității, aşa cum sunt definite de dreptul internațional. Altfel spus, Curtea clasifică aceste încălcări ale art.3 comun drept crime contra umanității, neacordând acestui concept o mare claritate. Ceea ce reiese din această rezoluție este că Curtea nu consideră aceste încălcări drept infracțiuni grave în sensul Convențiilor de la Geneva din 1949. Ea critică cu această ocazie neclaritatea ce s-ar putea stabili în raport cu interpretarea celui de-al doilea articol al proiectului de lege pe care l-a examinat, dă indicații în forma unei posibile interpretări, însă între timp nu declară această normă neconstituțională (aşa cum a făcut în raport cu primul articol). Totodată, Parlamentul a integrat textul articolului 2 într-o nouă lege, fără a face vreo modificare. Curtea Constituțională a fost din nou chemată să se expună şi, în urma examinării, a anulat întregul text legislativ din considerentele neconstituționalității articolului care i-a fost înaintat. În motivare ea îşi repetă poziția privind lipsa legăturii posibile între încălcările art.3 comun şi dispozițiile privind infracțiunile grave. Stabilirea unei asemenea legături prin articolul contestat al legii naționale a şi motivat hotărârea de a-l declara neconstituțional [14].

Rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU

Fiind în stare să concureze la demonstrarea existenței unei *opinio juris* referitor la criminalizarea internațională a unor încălcări de drept internațional umanitar aplicabilă în timp de conflicte armate, trebuie să amintim cele două rezoluții adoptate în unanimitate de Consiliul de Securitate în raport cu evenimentele din Somalia, prin care Consiliul de Securitate declară că autorii acestor încălcări grave vor fi traşi la răspundere penală individuală [15]. Un conținut asemănător îl găsim în unele rezoluții adoptate în raport cu conflictele din Rwanda [16] şi Burundi [17]. La fel, drept exemplu putem aduce câteva rezoluții ce se referă la ex-Iugoslavia, în măsura în care ele se referă la situații de conflict intern [18].

Prin adoptarea rezoluțiilor de acest gen, Consiliul de Securitate plasează în mod clar răspunderea penală a indivizilor care au comis sau au ordonat comiterea unor încălcări ce constituie un atentat pentru întreaga

comunitate internaţională, lăsându-se să se înţeleagă că conceptul unei asemenea responsabilităţi este deja recunoscut. Deoarece termenii utilizaţi lasă deschisă tema unei precizări relative sau a nivelului global pe care aceste încălcări îl cuprinde, se pare că prin diversele rezoluţii ale Consiliului de Securitate se acoperă în mod general ceea ce numim „încălcări grave" ale dreptului internaţional umanitar aplicabil inclusiv conflictelor armate non-internaţionale.

Statutele Tribunalelor Penale Internaţionale pentru ex-Iugoslavia şi Rwanda

Statutul TPIY, rezultatul unei munci de redactare relativ prudente, nu redă nici o indicaţie în favoarea sau defavoarea posibilei incriminări a încălcărilor grave comise în timp de conflicte interne. Totodată, adoptarea Statutului de către Consiliul de Securitate, obiectivele determinate, competenţa *ratione tempori*, definită în primul articol al Statutului şi conştientizarea de către Consiliu a naturii mixte a conflictului (constituit din elemente de conflict internaţional şi intern), sugerează ideea că „... Consiliul de Securitate aştepta ca, în măsura posibilităţii, competenţa *ratione materiae* a Tribunalului internaţional să se extindă asupra acestor două categorii de conflicte armate" [19]. Însă, dacă în cazul dat putem deduce o dorinţă a Consiliului de Securitate, nu avem (doar prin simpla adoptare a Statutului) o afirmare clară privind acceptarea *de iure* a acestui fapt.

Şi este diferit în situaţia adoptării Statutului Tribunalului Penal Internaţional pentru Rwanda (TPIR). În principiu, „Statutul vine să noteze că în cazul dat Consiliul de Securitate a mers mai departe în comparaţie cu cel al TPIY în ceea ce se referă la dreptul aplicabil şi a inclus în competenţa *ratione materiae* instrumente ce nu au fost considerate ca fiind parte a dreptului internaţional cutumiar sau că încălcarea nu fusese în mod obligatoriu considerată ca angajând răspunderea penală individuală a autorului său" [20]. Prin adoptarea art.4 referitor la încălcările grave ale art.3 comun celor patru Convenţii de la Geneva şi a Protocolului adiţional II Consiliul de Securitate clasifică o categorie de acte, uneori confirmând existenţa actuală a unei norme ce atribuie o asemenea răspundere penală individuală. Această dezvoltare putea fi un pic anticipată în viziunea raportului preliminar al Comisiei de experţi independenţi pentru Rwanda. Acest document califică fără dificultăţi situaţia de conflict armat non-internaţional şi dezvoltă în aşa fel problema răspunderii individuale [21].

Lucrările Comisiei de Drept Internaţional

Constituind un cadru privilegiat pentru expunerea poziţiilor doctrinare, Comisia de Drept Internaţional (CDI) a avut ocazia să abordeze această problemă sub două unghiuri diferite. Chestiunea elaborării unui statut pentru o Curte Penală Internaţională, parvenită prima la nivelul adoptării unui proiect, fără a fi din punct de vedere cronologic anterioară, a impus CDI să se refere la problema conflictelor non-internaţionale în măsura în care este vorba despre determinarea câmpului competenţelor posibile ale viitoarei curţi.

Cu excepţia crimelor contra umanităţii, a crimei de genocid sau a crimei de agresiune, Curtea este la fel competentă, conform proiectului, în determinarea încălcărilor grave ale legilor şi obiceiurilor aplicabile în timp de conflicte armate şi a crimelor definite de aceste reguli sau vizate prin tratatele enumerate de CDI. Această listă exclude Protocolul II, deoarece el nu răspunde criteriilor fixate de CDI, unul din ele fiind „... că tratatul a creat fie un sistem de competenţă universală bazată pe principiul *aut dedere aut judicare*, fie posibilitatea pentru o Curte Penală Internaţională de a fi cunoscută cu o crimă, fie ambele" [22]. Ce ţine de comentariul referitor la încălcările grave ale legilor şi obiceiurilor aplicabile în timp de conflicte armate, nu este indicat în mod clar nici despre faptul dacă este acoperită în cazul dat noţiunea de „crime de război" [23], nici dacă conflictele non-internaţionale sunt în egală măsură vizate. Referitor la ultimul punct, CDI face referinţă la proiectul de cod contra crimelor şi securităţii umanităţii, cel ce fusese adoptat în prima lectură. Or, comentariul anexat indică: „... expresia „conflict armat" este clară şi precisă şi a avut o explicaţie totală. Definirea crimelor de război ca încălcări ale „regulilor de drept internaţional aplicabile în timp de conflicte armate" ţinea cont la moment de prevederile dreptului convenţional şi ale dreptului cutumiar, aplicabile atât conflictelor armate internaţionale, cât şi celor non-internaţionale" [24].

Cel de-al doilea proiect elaborat de CDI este asemănător cu primul. În urma câtorva ezitări asupra punctului discutat mai sus, CDI a finisat cu adoptarea unui proiect, făcând să figureze alineatul (f) al articolului intitulat „crime de război", acte comise cu încălcarea dreptului internaţional umanitar ce se aplică conflictelor interne [25]. În comentariul său la acest articol, CDI atenţionează că principiul răspunderii penale individuale pentru asemenea încălcări este la moment admis [26]. Fără a conta de a se înscrie în evoluţia actuală a dreptului, acest alineat (f) ajunge până la o eventuală recunoaştere a posibilităţii pe care o are, în situaţie de conflict intern, vizând

comiterea crimelor contra păcii şi securităţii umanităţii, categorie extremă, în viziunea CDI, care, la rândul său, implică aplicarea principiului *aut dedere aut judicare* [27]. Comisia precizează în comentariul său că paragraful (g) al art.20 (prejudiciu cauzat mediului) va trebui să se aplice conflictelor armate internaţionale şi non-internaţionale, deci se declară că este vorba despre o crimă de război în viziunea dreptului existent [28].

Aspecte terminologice

Înainte de a concluziona, trebuie să ne referim la faptul că lipseşte uniformitatea în vocabularul utilizat: vorbind despre „crime de război", putem oare utiliza termenul „infracţiuni grave" în cazul comportamentului ce cuprinde în substanţă dispoziţiile convenţionale referitor la această categorie de infracţiuni?

Hotărârea Tribunalului Internaţional Penal pentru ex-Iugoslavia în cazul Tadic

Camera de Apel a TPIY se expune asupra problemei în hotărârea referitor la cazul Tadic din 2 octombrie 1995. Printre mijloacele de apel apărarea bazându-se pe caracterul intern al conflictului în cauză, susţinea că art.2 (infracţiuni grave la Convenţiile de la Geneva din 1949), art.3 (încălcarea legilor şi obiceiurilor de război) şi art.5 (crime contra umanităţii) din Statut nu puteau fi aplicate. În ce priveşte art.2, Camera menţionează că regimul infracţiunilor grave, la care ea face trimitere, se limitează la persoanele şi bunurile protejate de Convenţiile de la Geneva şi nu trebuie considerate ca fiind ajustat situaţiilor acoperite de art.3 comun. Ea ocupă o poziţia destul de strictă referitor la acest punct, afirmând că este vorba despre singura lectură posibilă a dispoziţiilor prevăzute. Însă, făcând în acelaşi timp trimitere la memoriul *amicus curiae* al Statelor Unite, ea îşi expune poziţia, declarând că „o eventuală modificare a dreptului cutumiar referitor la conţinutul regimului „infracţiunilor grave" ar putea fi considerată progresivă" [29]. Cu referire la ceea ţine de art.3 din Statut, Camera porneşte prin atenţionarea că este vorba în principiu despre interpretarea lui ca o „clauză generală" care ar permite acoperirea oricărei norme ce răspunde criteriilor pe care le enumără [30]. Ea procedează, în aşa fel, la o lungă examinare a câtorva norme cutumiare referitor la conflictele interne, apoi trece la studierea problemei răspunderii penale individuale. Ea admite la acest capitol existenţa unei reguli cutumiare, ceea ce o face să concluzioneze următoarele: „Fiind dată intenţia Consiliului de Securitate şi interpretarea logică şi sistematică a art.3 din punctul de vedere al dreptului internaţional cutumiar, Camera de Apel conchide că Tribunalul internaţional este competent pentru a examina infracţiunile prezumate ce figurează în actul de acuzare, care au fost comise într-un conflict armat intern sau internaţional" [31].

Fără a examina însuşi termenul, Camera pare că estimează că există „crime de război" în cadrul conflictelor interne. Însă, în viziunea stării actuale a dreptului, ea refuză să le accepte ca „infracţiuni grave".

Dacă aceasta este poziţia majoritară a Camerei, judecătorul Abi-Saab s-a expus în opinia separată diferit. El estimează că „în baza materialelor prezente în Hotărâre, un solid argument ar putea fi înaintat în favoarea aplicării art.2, deci chiar şi atunci când actul incriminat intervine într-un conflict intern" [32]. Pentru a explica evoluţia unei interpretări „tradiţionale" a „infracţiunilor grave" spre noul conţinut normativ al acestui termen, două posibilităţi sunt propuse (prima fiind preferabilă):

- „practica ulterioară" şi *opinio juris* a statelor părţi la Convenţie au dus la o nouă interpretare teleologică a acestora, având ca efect includerea conflictelor non-internaţionale în regimul „infracţiunilor grave";
- noua substanţă normativă a stabilit „o nouă regulă cutumiară subsidiară convenţiilor, atribuind regimul „infracţiunilor grave" conflictelor interne" [33].

Practica şi opiniile statelor

Ceea ce ţine de vocabular, constatăm că întâlnim expresia „infracţiuni grave" cu o frecvenţă notabilă. Ar trebui să relevăm poziţia Statelor Unite în memoriul *amicus curiae* prezentată în raport cu cazul Tadic, textele manualelor militare germane şi italiene, legea belgiană din 16 iunie 1993, ordonanţa Tribunalului de înaltă instanţă de Paris şi hotărârea Curţii Supreme daneze. Ceea ce nu putem neglija este că toate aceste evenimente au avut loc după anii 1990. În acelaşi timp, aceste contribuţii au şi partea lor slabă. Poziţia americană nu este bazată nici pe un element concret, manualul german nu este susţinut în ambiţiile sale prin cadrul legislativ, iar ce se referă la ordonanţa franceză şi instanţa daneză, ele nu sunt explicite privind natura conflictului examinat. Opunându-se fără echivoc calificării „infracţiunilor grave", Ungaria constituie, printre altele, un caz aparte cu hotărârile Curţii Constituţionale pledând pentru termenul „crime contra umanităţii".

În principiu, poziţia cea mai des acceptată (uneori implicit) şi, probabil, cea mai convingătoare este de a cuprinde încălcările grave incriminate în câmpul terminologic mai larg al „crimelor de război", la fel pentru ca comportamentul să poată fi calificat ca infracţiune gravă în caz că a fost comis în cadrul unui conflict internaţional.

Chiar dacă din punctul de vedere al vocabularului, balanţa pare a pleda în favoarea termenului generic „crimă de război", nu trebuie să neglijăm importanţa sensului real pe care statele îl atribuie termenilor pe care îi utilizează. Atenţionăm în cazul dat că, deoarece este vorba despre infracţiuni grave conform conceptului „tradiţional", statele la fel urmează să propună uneori vreo originalitate. În toate cazurile, urmate în special după adoptarea Protocolului I, care marchează un pas semnificativ în apropierea dreptului de Haga şi a dreptului de Geneva (sau includerea progresivă a unuia în altul), pare stranie intenţia de a diferenţia aceste două concepte din punct de vedere normativ. În rezultat, elementul ce le diferenţiază cu claritate se referă, probabil, la mecanismele de punere în aplicare.

În legătură cu aceasta se impune o constatare: dacă câteva state îşi recunosc dreptul de a urmări non-naţionalii ce au comis în străinătate încălcări grave ale dreptului internaţional umanitar aplicabil conflictelor interne (şi dacă lucrările CDI, statutele şi practica judiciară a tribunalelor penale internaţionale ad-hoc pornesc în egală măsură de la principiul competenţei universale), pare foarte dificil a se ajunge la concluzia că un număr suficient semnificativ de state ar putea supune influenţei în baza unei pretinse obligaţii de a urmări. Nu am fi putut admite din cele expuse că astăzi există un regim de infracţiuni grave pentru situaţiile de conflict interne.

Concluzii

În final, pare rezonabil de a se afirma că încălcările grave ale dreptului internaţional umanitar aplicabil în timp de conflicte non-internaţionale constituie astăzi „crime de război" în viziunea dreptului internaţional – această afirmaţie fiind bazată în mare măsură pe principiul competenţei universale.

Doctrina, ce reprezintă la fel un mijloc de interpretare a dreptului internaţional, pare a susţine în egală măsură o asemenea poziţie [34]. În februarie 1997, Comitetul Internaţional al Crucii Roşii a prezentat Comitetului de lucru pentru constituirea unei Curţi Penale Internaţionale un document de lucru asupra crimelor de război ce conţine în cea de-a treia parte (după infracţiunile grave şi alte încălcări grave ale dreptului internaţional umanitar aplicabil conflictelor armate internaţionale) ceea ce CICR califică în declaraţia ce însoţea acest document drept crime de război comise în timp de conflicte armate non-internaţionale [35].

Prezentat de Noua Zeelandă şi Elveţia şi susţinut de mai multe delegaţii, acest document pentru început s-a văzut ţinut pentru a forma, în paralel cu propunerea americană (ce conţinea la fel o parte referitor la conflictele non-internaţionale), una din esenţa discuţiilor şi una din sursele unui proiect de text de sinteză referitor la crimele de război [36]. La începutul lui decembrie 1997, Comitetul de lucru a urmărit examinarea chestiunii. Un nou proiect de articole asupra crimelor de război, care include numeroase opţiuni (art.20 C), conţine două secţii consacrate conflictelor armate non-internaţionale. Secţiunea C tratează încălcările grave ale art.3 comun şi secţiunea D enumără mai multe alte încălcări ale dreptului aplicabil conflictelor armate non-internaţionale [37].

Mai multe state şi-au arătat acordul favorabil vis-à-vis de prezenţa primei sau celor două secţiuni (cu unele nuanţe asupra conţinutului celei de-a doua). Dar, unele s-au arătat reţinute şi puţine dintre ele s-au declarat opuse la orice includere a elementelor ce vizează conflictele armate interne. Opoziţia marcată de aceste state nu presupune, printre altele, pertinenţa noţiunii de crimă de război pentru conflictele armate non-internaţionale. Ele se pot limita la singura chestiune de a lărgi câmpul competenţei particulare a viitoarei Curţi [38].

În orice caz, este incontestabil faptul că în ultimii ani ne aflăm în faţa unei dezvoltări extrem de rapide în direcţia atribuirii unei responsabilităţi penale individuale autorilor încălcărilor grave ale dreptului internaţional umanitar comise în cadrul unui conflict armat non-internaţional.

Referinţe:

1. V.Gamurari, A.Barbăneagră. Răspunderea pentru comiterea crimelor de război în cadrul conflictelor armate non-internaţionale: studiu asupra practicii statelor şi a instanţelor judiciare internaţionale. În „Reglementări juridice naţionale şi comunitare în Europa începutului de secol XXI". - Constanţa, România, 11-12 mai 2007.
2. V.Gamurari. Practica statelor (*usus*) ca element al normei de drept internaţional cutumiar // Legea şi Viaţa (publicaţie ştiinţifico-practică). Septembrie, 2006, p.11-14.
3. V.Gamurari. *Opinio juris* ca element al normei de drept internaţional cutumiar // Studia universitatis. Revista ştiinţifică. Anul I. Seria „Ştiinţe sociale". - 2007. - №3. - P.20-24.

4. Submission of the Government of the United States of America Concerning Certain Arguments Made by Councel for the Accused in the Case of The Prosecutor of the Tribunal v. Dusan Tadic (Case N IT-94-I-T), 17 July 1995, p.35-36.
5. Court of Appeals for the Second Circuit, hotărârea din 13 octombrie 1995 în cazul S. Kadic v. R. Karadzic. - În: International Legal Materials. - Vol.34. - 1995. - P.1601.
6. Arrondissementsrechtbank te Arnhem, militaire kamer, hotărârea din 21 februarie 1996; Hoge Raad der Nederlanden, Strafkamer, hotărârea din 22 octombrie 1996; Arrondissementsrechtbank te Arnhem militaire kamer, hotărârea din 19 martie 1997; Hoge Raad der Nederlanden, Strafkamer, 11 noiembrie 1997. - În: G.Thomas. La responsabilité pénale individuelle pour violation du droit international humanitaire applicable en situation de conflit armé non international // Revue internationale de la Croix-Rouge. - No 829. - P.29-57.
7. Tribunal militaire de division 1, décision du 18 avril 1997 en affaire Auditeur c. G. Grabec. - În: G.Thomas. Op.cit.
8. Østre Landsret (Division orientale de la Haute Cour danoise), 3e Chambre, décision du 25 novembre 1994 en affaire Procureur c. R. Saric. - În: G.Thomas. Op.cit.
9. *A se vedea* în acest sens cazul: Tribunal pénal international pour l'ex-Yougoslavie. Le Procureur c. Dusco Tadic and alias „Dule". Arrêt relatif à l'appel de la défence concernant l'exception préjudicielle d'incompétence, arrêt du 2 octobre 1995, affaire n IT-94-1-AR72, p.51, §83. http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-f/51002JN3.htm
10. Tribunal de grande instance de Paris, Ordonnace d'incompétence partielle et de recevabilité de constitution de parties civiles dun 6 mai 1994 en l' affaire *E. Javor, K. Kussuran, M. Softic, S. Alic et M. M. Mujdzic contre X*. Datele sunt preluate din arhiva personală a autorilor.
11. Cour d'appel de Paris, quatrièm chambre d'accusation, Appel d'une ordonnance d'incompétence partielle et de recevabilité de constitution de parties civiles, arrêt du 24 novembre 1994 en l'affaire *E. Javor, K. Kussuran, M. Softic, S. Alic et M. Mujdzic contre X*; Cour de cassation, chambre criminelle, arrêt du 26 mars 1996, l'affaire *E. Javor, K. Kussuran, M. Softic, S. Alic et M. Mujdzic contre X*. Datele sunt preluate din arhiva personală a autorilor.
12. Referitor la legile belgiene din 16 iunie 1993 şi 10 februarie 1999, care au trezit multe discuţii în doctrina de drept internaţional, fiind examinate şi în cadrul Curţii Internaţionale de Justiţie a ONU, *a se vedea*: Barbăneagră A., Gamurari V. Compatibilitatea mandatului de arest internaţional în raport cu persoanele ce se bucură de imunităţi şi privilegii: teorie şi practică // Avocatul poporului (revistă ştiinţifico-practică şi informativă de drept). - 2007. - Nr.9.
13. Cour d'appel de Bruxelles, chambre de mise en accusation, arrêt du 17 mai 1995 en l'affaire V. Nt.; Cour de cassation, deuxième chambre, F., arrêt du 31 mai 1995, l'affaire V. Nt.; Tribunal de première instance de l'arrondissement de Bruxelles, chambre du Conseil, ordonnance du 22 juillet 1996, l'affaire V. Nt. Datele sunt preluate din arhiva personală a autorilor.
14. Curtea Constituţională a Republicii Ungaria, Hotărârea Nr.53/1993 (X.13) AB şi Hotărârea Nr.36/1996 (IX.4) AB. Datele au fost prezentate în cadrul Conferinţei ştiinţifico-practice „Dreptul internaţional umanitar cutumiar: conţinut şi obiective", Moscova. 23-24 noiembrie 2006, la care a participat şi unul din autori.
15. S/RES/794 din 3 decembrie 1992 şi S/RES/814 din 26 martie 1993.
16. SRES/935 din 1 iulie 1994, S/RES/955 din 8 noiembrie 1994 şi S/RES/978 din 27 februarie 1995.
17. S/RES/1012 din 28 august 1995 şi S/RES/1072 din 30 august 1996.
18. S/RES/787 din 16 noiembrie 1992, S/RES/808 din 22 februarie 1993, S/RES/819 din 16 aprilie 1993, S/RES/820 din 17 aprilie 1993, S/RES/827 din 25 mai 1993, S/RES/859 din 24 august 1993, S/RES/913 din 22 aprilie 1994, S/RES/941 din 23 septembrie 1994, S/RES/1010 din 10 august 1995, S/RES/1019 din 9 noiembrie 1995 şi S/RES/1034 din 21 decembrie 1995.
19. Tribunal pénal international pour l'ex-Yougoslavie. Le Procureur c. Dusco Tadic and alias „Dule". Arrêt relatif à l'appel de la défence concernant l'exception préjudicielle d'incompétence, arrêt du 2 octobre 1995, affaire n IT-94-1-AR72, p.47, §78. http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-f/51002JN3.htm
20. Nations Unies, Rapport présenté par le Secrétaire général en application du paragraphe 5 de la résolution 955 (1994) du Conseil de sécurité, 13 février 1995, Doc. ONU S/1995/134, p.3-4, §12.
21. Nations Unies, Rapport préliminaire de la Commission d'experts indépendants établie conformément à la résolution 935 (1994) du Conseil de sécurité, Doc. ONU S/1994/1125, 4 octobre 1994, p.20, §89-91 et p.28, §125-128.
22. Nation Unies, Rapport de la Commission du droit international sur les travaux de sa quarante-sixième session (2 mai-22 juillet 1994), Doc. ONU A/49/10, p.84
23. Ibidem, p.80.
24. Rapport de la Commission du droit international sur les travaux de sa quarante et unième session, in Annuaire de la Commission du droit international, 1989, vol. II, 2e parte, p.59, §105.
25. Doc. ONU A/CN.47L.532, 8 iulie 1996.
26. Rapport de la Commission du droit international sur les travaux de sa quarante-huiti unième session, doc. ONU A/51/10. p.141.
27. Ibidem, p.136.
28. Ibidem, p.142-143.

29. Tribunal pénal international pour l'ex-Yougoslavie. Le Procureur c. Dusco Tadic and alias „Dule". Arrêt relatif à l'appel de la défence concernant l'exception préjudicielle d'incompétence, arrêt du 2 octobre 1995, affaire n IT-94-1-AR72, p.50-51, §83. http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-f/51002JN3.htm
30. Ibidem, p.56-57, §94.
31. Ibidem, p.79, §137.
32. Tribunal pénal international pour l'ex-Yougoslavie. Le Procureur c. Dusco Tadic and alias „Dule": Opinion séparée du Juge Abi-Saab relative à l'appel de la défense concernant l'exception préjudicielle d'incompétence, 2 octobre 1995, affaire № IT-94-1-AR72, p.6.
33. Ibidem, p.7.
34. MERON Theodor. International Criminalization of Internal Atrocities. American Journal of International Law, vol.89, 1995, pp. 559-562; GRADITZKY Thomas. La responsabilité pénale individuelle pour violation du droit international humanitaire applicable en situation de conflit armé non international // Revue internationale de la Croix-Rouge. - 1998. - No829. - P.29-57.
35. CIRC, Crimes de guerre, Document de travail préparé par le CICR pour le Comité préparatoire pour l'établissemnet d'une cour criminelle internationale, New York, 14 février 1997, p.4.
36. Nations Unies, Comité préparatoire pour la création d'une cour criminelle internationale. Groupe de travail sur la définition des crimes, Document de travail présenté par les délégations de la Nouvelle-Zélande et la Suisse, 14 février 1997, doc. ONU A/AC.249/1997/WG.1/DP.2, Proposition présentée par les États-Unis, 14 février 1997, doc. ONU A/AC.249/1997/WG.1/DP.1 et Projet de texte de synthèse, 20 février 1997, doc. ONU A/AC.249/1997/WG.1/CRP.2.
37. Nations Unies, Comité préparatoire pour la création d'une cour criminelle internationale. Groupe de travail sur la définition des crimes. Crimes de guerre, 12 décembre 1997, doc. ONU A/AC.249/1997/WG.1/CRP.9.
38. Se are în vedere Curtea Penală Internațională, care la moment încă nu era constituită.

Prezentat la 17.09.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

MIGRAȚIA INTERNAȚIONALĂ ŞI DREPTURILE OMULUI

Diana CUCOŞ

Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

Nowadays, one human being out of 35 is an international migrant and the total number of migrants is estimated at 185 million worldwide. They are a vulnerable group in the society, often unable to know and assert their rights. While skilled migrants enjoy full protection of their human rights in the country of transit and destination, unskilled and undocumented migrants confront a problematic situation. As one of the largest vulnerable group, migrants have special protection needs. The United Nation's International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Their Families came to addresses the human rights spectrum of migration, including the rights of irregular migrants. It doesn't create new rights, but it extends to migrants the rights set forth in other United Nation's documents. Protection of the rights or all migrant workers and their families take two forms: through diplomatic protection and the human rights treaty system.

Introducere

Protecția drepturilor omului, garantarea statului de drept şi a standardelor muncii reprezintă elemente esențiale pentru asigurarea stabilității politice şi a dezvoltării socioeconomice. Procesul de globalizare a încurajat circulația globală a bunurilor, serviciilor, capitalului, dar nu şi a forței de muncă. Iar consecința acestui fenomen este discordanța dintre numărul de indivizi care migrează[1] şi oportunitățile lor legale de a migra. De asemenea, conform dreptului internațional, migranții se bucură de anumite drepturi, însă ei, totuşi, se mai confruntă cu dificultăți în țările de reşedință sau tranzit. Această discordanță între dreptul internațional şi realitate afectează demnitatea şi drepturile migranților, accentuând vulnerabilitatea lor.

Migranții în calitate de grup vulnerabil

Vulnerabilitatea migranților rezultă din statutul lor de străin. Intrarea şi aflarea lor pe teritoriul statului străin este condiționată de exprimarea consimțământului autorităților acestuia. Aflându-se pe teritoriul unui alt stat, migranții se confruntă cu problema cunoaşterii limbii, legislației şi a practicii statului de reşedință. Ei pot fi subiecți ai unui tratament inadecvat atât în viața cotidiană, cât şi la locul de muncă. Problemele privind rasismul, xenofobia, intoleranța şi naționalismul exagerat iau amploare în cazul migranților, iar în procesul unor tensiuni politice migranții sunt considerați factori de risc. Pericolul ca migranții să fie supuşi unor abuzuri sau exploatări creşte în cazul intrării ilegale pe teritoriul statului străin sau în cazul pierderii statutului de şedere legală. Acest risc se dublează, însă, în situațiile ce implică migrația ilegală a femeilor.

Migrația a luat amploare în ultimii ani, iar datele statistice şi sociologice privind realitățile acestui fenomen continuă să fie imperfecte şi incomplete. Aflați într-o situație de vulnerabilitate, migranții ezită să informeze autoritățile naționale şi internaționale despre dificultățile cu care se confruntă şi să apeleze la procedurile juridice pentru apărarea drepturilor lor.

Reglementări din domeniul drepturilor omului

Protecția drepturilor migranților este privită ca un aspect care presupune identificarea a două situații, şi anume:

1. Migranți calificați care se bucură de toate drepturile omului pe teritoriul statului de reşedință;
2. Migranți necalificați care sunt excluşi din societate, majoritatea fiind femei. Pentru această categorie de migranți intersectarea drepturilor omului şi a procesului lor de migrație reprezintă o experiență negativă.

Problemele cu privire la protecția drepturilor migranților celei de a doua categorii sunt cauzate de discriminare [1] şi rasism, fiind însoțite şi de exploatare, muncă forțată, expulzări, deportări, trafic de ființe umane, inclusiv trafic de copii etc. Deşi cadrul legal de protecție a migranților nu este perfect, victimele unor astfel de abuzuri ar trebui să epuizeze toate căile legale şi accesibile pentru protecția drepturilor lor.

[1] În prezent, 1 din 35 indivizi au statut de migrant internaționl, iar numărul celor care şi-au stabilit reşedința într-o altă țară este estimat la 185 milioane, ceea ce constituie 3% din populația globului. Aproximativ toate țările sunt afectate de problema migrației, fie în calitate de țară de trimitere, tranzit, primire sau țară care combină toate aceste elemente.

Drepturile omului au fost supuse unui proces de evoluţie continuă, astfel încât ele s-au transformat din principii abstracte, prevăzute de Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, în prerogative legale ale indivizilor şi obligaţii juridice pentru state. În prezent, ca rezultat al procesului de negociere şi elaborare a tratatelor, există şase instrumente de bază cu privire la drepturile omului: Pactele internaţionale cu privire la drepturile omului, Convenţia cu privire la drepturile copilului, Convenţia asupra eliminării tuturor formelor de discriminare faţă de femei, Convenţia cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială şi Convenţia împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Statele au convenit asupra unui cadrul legal privind asigurarea drepturilor şi libertăţilor omului, stabilind şi un sistem de răspundere internaţională pentru nerespectarea angajamentelor asumate. Instrumentele internaţionale promovează şi garantează drepturile omului sub aspectul respectării universale şi efective a acestora. Deci, drepturile omului se adresează indivizilor şi nu sunt afectate de cetăţenia persoanei.

Dreptul internaţional a consacrat principiul nediscriminării în domeniul drepturilor omului şi, în mod special, în ce priveşte aplicarea lor. Totuşi, statele pot face distincţie între cetăţenii lor şi străinii aflaţi pe teritoriul lor. De exemplu, statele pot stabili restricţii privind libertatea circulaţiei, însă nici o diferenţiere între cetăţeni şi străini nu se poate face sub aspectul drepturilor fundamentale ale omului.

Statele au recunoscut că unii indivizi sau grupuri de indivizi (femei, copii, refugiaţi, migranţi) sunt în mod special „vulnerabili". Deşi ei se bucură de aceeaşi protecţie universală generală, statele le-au mai acordat o protecţie specială. Analizând sistemul de protecţie al migranţilor şi cel al refugiaţilor, putem concluziona că ultimul este mai dezvoltat şi se bucură adiţional de un organism internaţional (ICNUR) abilitat cu mandat de protecţie.

Dreptul internaţional acordă migranţilor protecţie prin aplicarea a doua instrumente: a Pactului internaţional cu privire la drepturile civile şi politice şi a Convenţiei cu privire la protecţia drepturilor tuturor muncitorilor migranţi şi ale membrilor familiilor acestora. Cu toate acestea, este dificil a afirma existenţa unui „regim" de protecţie a migranţilor. Se constată aplicarea unui amalgam de instrumente din mai multe domenii (drept internaţional, drepturile omului, dreptul muncii, drept internaţional penal) la care pot recurge migranţii atunci când le-au fost încălcate drepturile sau interesele lor legitime. Drepturile migranţilor nu constituie, însă, obiectul nemijlocit de reglementare al acestor acte, iar protecţia este consecinţa aplicării normelor respective „tuturor indivizilor". Aceasta demonstrează că migranţii, în calitate de grup special, sunt „invizibili" nu doar în textele instrumentelor internaţionale pentru protecţia drepturilor omului, dar şi în discuţiile în acest domeniu. Prezenţa nesemnificativă a problemei drepturilor migranţilor în dialogurile cu privire la drepturile omului este cauzată de mai mulţi factori, precum: lipsa informaţiei, divergenţe între diferite mandate instituţionale, aplicarea paralelă a mai multor sisteme de protecţie a drepturilor omului, implicarea insuficientă a societăţii civile [2], dominarea protecţiei refugiaţilor în domeniul migraţiei etc.

Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice prevede că statele părţi se angajează să respecte şi să garanteze drepturile enunţate „tuturor indivizilor care se găsesc pe teritoriul lor" (art.2 (1)). Rezultă că fiecărui individ, indiferent de naţionalitatea sa, i se va asigura: dreptul la viaţă, dreptul la libertate şi securitatea persoanei sale, dreptul la libera circulaţie şi libera alegere a reşedinţei sale, dreptul la un proces echitabil, dreptul la libertatea gândirii, conştiinţei şi religiei, dreptul fiecărei persoane de a se asocia în mod liber cu altele, inclusiv dreptul de a constitui sindicate şi de a adera la ele pentru ocrotirea intereselor sale, dreptul de a se căsători şi de a întemeia o familie, dreptul copilului la ocrotire din partea familiei sale, a societăţii şi statului, precum şi se vor interzice acţiunile de supunere torturii şi tratamentelor inumane, sclaviei, muncii forţate, arestului şi detenţiei arbitrare.

În Pactul internaţional cu privire la drepturile economice, sociale şi culturale se stipulează obligaţia statelor parţi de a acţiona prin eforturi proprii, cât şi prin asistenţă şi cooperare internaţională, pentru a asigura exercitarea drepturilor prevăzute în el în mod progresiv şi fără discriminare în aplicarea acestor drepturi (art.2 (2)). Pactul reglementează realizarea drepturilor sociale, economice şi culturale, inclusiv a dreptului la sănătate fizică şi mintală, a dreptului la educaţie, a dreptului la muncă, a dreptului la securitate socială şi asigurare socială.

Comitetul pentru Eliminarea Discriminării Rasiale susţine aplicarea egală a legilor împotriva discriminării rasiale, indiferent de cetăţenia persoanei sau statutul său de migrant. La fel, dreptul umanitar, de exemplu Convenţiile de la Geneva, protejează indivizii în mod egal împotriva violărilor normelor de drept umanitar.

Odată ce statele au ratificat tratatele din domeniul drepturilor omului, ele şi-au luat angajamentul de a respecta tot setul de obligaţii prevăzute de tratate, atât în domeniul public, cât şi în cel privat.

Convenția cu privire la protecția drepturilor tuturor muncitorilor migranți și ale membrilor familiilor acestora

Conform celor expuse, se observă că drepturile omului nu aveau ca obiectiv de reglementare directă drepturile migranților, ei nici nu erau recunoscuți drept grup vulnerabil. Abia la 18 decembrie 1990[2], Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, prin Rezoluția nr.45/158, a adoptat Convenția cu privire la protecția drepturilor tuturor muncitorilor migranți și ale membrilor familiilor acestora [3]. Convenția a intrat în vigoare la 1 iulie 2003, urmând depunerea a douăzeci instrumente de ratificare. În prezent, 37 țări au ratificat Convenția, ultima fiind Albania. Deși conținutul Convenției este inspirat din tratatele fundamentale cu privire la drepturile omului și standardele Organizației Internaționale a Muncii, statele de destinație nu manifestă interes pentru semnarea ei. Cel mai important motiv care determină statele la această ezitare îl constituie acordarea de către Convenție a unei protecții și migranților cu statut de ședere ilegală [4].

Convenția înglobează într-un instrument unic toate drepturile pentru protecția muncitorilor migranți, iar Comitetul pentru Muncitorii Migranți monitorizează implementarea acesteia. Scopul Convenției nu este de a crea noi drepturi pentru muncitorii migranți și membrii familiilor lor. De fapt, textul ei extinde într-o manieră explicită volumul drepturilor prevăzute în alte documente de profil ale Organizației Națiunilor Unite. În același timp, Convenția accentuează conexiunea dintre fenomenul migrației și drepturile omului. Finalitatea acestui instrument constituie protecția drepturilor muncitorilor migranți și ale membrilor familiilor acestora. Astfel, Convenția stabilește nu doar un anumit standard moral, dar servește și un îndrumar pentru promovarea drepturilor migranților în toate țările.

Obiectivul primar al Convenției îl constituie garantarea egalității de tratament a migranților (care se află în mod legal pe teritoriul statului de reședință) cu resortisanții statului de reședință în ceea ce privește angajarea la muncă și condițiile de muncă. Convenția mai prevede și egalitatea șanselor cu privire la locurile de muncă, drepturile sindicale, drepturile culturale, libertățile individuale și colective. Din prevederile sale rezultă că toți muncitorii migranți și membrii familiilor acestora trebuie să beneficieze de drepturile și libertățile fundamentale ale omului, indiferent dacă ei se află în mod legal sau ilegal pe teritoriul statului de reședință. Conform dreptului internațional, intrarea ilegală a migranților pe teritoriul unui stat sau pierderea statutului de ședere legală nu anulează obligația statului de a proteja fără nici o discriminare drepturile lor fundamentale. Convenția, însă, oferă drepturi adiționale migranților cu statut de ședere legală și membrilor familiilor acestora, oferindu-le acces la instituțiile de învățământ, asistență socială și medicală, participare la viața culturală și politică. De asemenea, Convenția propune întreprinderea măsurilor în vederea combaterii migrației clandestine, prin eliminarea informației false care instigă indivizii să migreze, sancționarea traficanților etc.

Convenția cu privire la protecția drepturilor tuturor muncitorilor migranți și ale membrilor familiilor acestora este importantă din șase aspecte [5]:

1. Migranții nu mai sunt priviți doar ca simpli muncitori sau entități economice. Ei reprezintă niște entități sociale cu familii, care beneficiază de anumite drepturi, inclusiv de dreptul la reunificarea familiei.
2. Convenția recunoaște că muncitorii migranți și membrii familiilor acestora, fiind străini pe teritoriul statului de origine, de tranzit sau destinație, nu beneficiază de protecție. Deseori, legislațiile acestor state nu reglementează drepturile lor. Din aceste considerente, comunitatea internațională, prin intermediul sistemului Organizației Națiunilor Unite, are responsabilitatea de a asigura măsuri de protecție.
3. Pentru prima dată, Convenția prevede o definiție a muncitorului migrant și prezintă categoriile muncitorilor migranți. Conform Convenției, termenul „muncitor migrant" se referă la „o persoană care urmează să fie angajată, este angajată într-o activitate remunerată într-un stat al cărui cetățean nu este" (art.2 (1)). De asemenea, au fost stabilite standardele de tratament prin intermediul elaborării unui set de drepturi și libertăți fundamentale ale muncitorilor migranți și ale membrilor familiilor acestora.
4. Drepturile fundamentale ale omului sunt aplicabile atât muncitorilor migranți cu statut legal, cât și celor cu statut ilegal, prima categorie, inclusiv membrii familiilor acestora, beneficiind și de anumite drepturi adiționale, precum egalitate de tratament cu cetățenii statului de reședință în domeniile juridic, politic, economic, social și cultural.
5. Convenția are ca scop prevenirea și eliminarea exploatării muncitorilor migranți și a membrilor familiilor acestora.

[2] Spre deosebire de drepturile copiilor sau ale refugiaților, care sunt prevăzute în textele unor Convenții speciale, drepturile migranților nu erau concentrate într-o Convenție similară.

6. Convenţia urmăreşte asigurarea unui anumit standard minim de muncă şi de viaţă muncitorilor migranţi şi membrilor familiilor acestora. Ea constituie un instrument de încurajare pentru statele cu legislaţie imperfectă, care ar trebui să armonizeze legislaţiile naţionale cu standardele internaţionale.

La nivel mondial se duce o campanie care încurajează statele să ratifice şi să adere la instrumentele juridice internaţionale din domeniul migraţiei, în mod special la Convenţia cu privire la protecţia drepturilor tuturor muncitorilor migranţi şi ale membrilor familiilor acestora.

Mecanismele de protecţie

Protecţia drepturilor migranţilor ia două forme:

1) Protecţia diplomatică, fiind un mecanism de protecţie incipient şi mai vechi, a cărui importanţă este în creştere. Conform dreptului internaţional, în caz de arest, autorităţile statului de reşedinţă trebuie să avertizeze „fără întârziere" persoana arestată despre dreptul său de a cere ca autorităţile consulare ale statului naţional să fie informate conform Convenţiei de la Viena cu privire la relaţiile consulare (1963) (art.36 (1) (b)). Convenţia prevede că „orice comunicare adresată postului consular de către persoana arestată, încarcerată sau pusă în stare de detenţie preventivă sau reţinută în orice altă formă de detenţie, trebuie, de asemenea, transmisă fără întârziere" autorităţilor consulare ale statului naţional.

Articolul 23 al Convenţiei cu privire la protecţia drepturilor tuturor muncitorilor migranţi şi ale membrilor familiilor acestora prevede: „Muncitorii migranţi şi membrii familiilor acestora au dreptul la protecţie şi ajutor din partea misiunilor diplomatice şi consulare ale statului de proveniență sau ale statului care reprezintă interesele acestui stat, când sunt încălcate drepturile recunoscute de prezenta Convenţie". Totuşi, Convenţia nu obligă statul naţional de a acorda protecţie ca rezultat al solicitării [6].

2) Protecţia prin intermediul mecanismelor drepturilor omului. Urmând procedura de ratificare a convenţiilor din domeniul drepturilor omului, statele îşi iau obligaţia de a implementa prevederile convenţionale în legislaţia şi politicile naţionale. De asemenea, drepturile migranţilor sunt protejate conform convenţiilor regionale.

Aplicarea protecţiei diplomatice ca metodă de protecţie a drepturilor migranţilor are la bază criteriul cetăţeniei. Mecanismele drepturilor omului garantează, însă, anumite drepturi migranţilor în baza acordului liber exprimat în acest sens de către state.

Cel mai mare obstacol întâlnit în procesul de protecţie a drepturilor migranţilor îl constituie ignoranţa, precum şi cunoştinţele limitate ale migranţilor despre drepturile lor. Obligaţia de redresare a acestei situaţii ţine, în primul rând, de statul naţional.

Procesul de migraţie a devenit element intrinsec al globalizării. Având în vedere că pieţele muncii se caracterizează printr-o cerere de migraţie legală bine gestionată, la nivel mondial, este necesară o abordare globală şi coerentă a problemei migraţiei. Astfel, gestionarea eficientă a fluxurilor de migraţii necesită şi înţelegerea faptului că migranţii sunt fiinţe umane care se bucură de anumite drepturi garantate de către statul naţional.

Refefinţe:

1. Bell M. Invisible Actors: Irregular Migrants and Discrimination, în: Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives, Leiden [etc.]: Nijhoff, 2004, p.345-362.
2. Taran Patrick A. Migration: Imperatives for Civil Society and International Organizations, în: Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives, Leiden [etc.]: Nijhoff, 2004, p.259-290.
3. Internatioanl Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, 1990, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/m_mwctoc.htm.
4. Bosniak Linda S. Human Rights, State Sovereignty and the Protection of Undocumented Migrants Under the International Migrant Workers' Convention, în: Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives, Leiden [etc.]: Nijhoff, 2004, p.311-341.
5. http://www.migrantsrights.org.
6. Warbrick C. Protection of Nationals Abroad: Current Legal Problems, I.C.L.Q., 1988, vol.37, p.1004.

Prezentat la 25.03.08

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

UNELE ASPECTE ALE APLICĂRII ÎN PRACTICĂ A RĂSPUNDERII PENTRU SUSTRAGERE

Sergiu BRÎNZĂ
Catedra Drept Penal şi Criminologie

Some aspects of applying into practice the responsibility for the offence of evasion are treated in the present article. The analysis of some cases from the judicial practice is carried out. Although the number of the registered evasions is continuously decreasing, these offences keep their tendency of having the greatest percentage amongst the offences committed in Republic of Moldova. If taking into consideration all the offences committed by means of evasion (theft, swindle, embezzlement, robbery), it may be affirmed that almost half of the committed offences refer to evasions. This makes even more important the identification of the ways of improving the practice of applying the responsibility for the offences committed by means of evasion, so that this practice would have a unitary character, which means respecting the legality principle. Besides, the theoretical exam of some cases from the judicial practice regarding the offences committed by means of the evasion is tackled in the present article. Some of the most up-to-date problems that are faced by the practitioners in the process of applying the responsibility for the evasion are put into discussion. The author examines the quality of the interpretation of the previsions of the art.186-188, 190-192 of the Criminal Code of Republic of Moldova by the institutions that apply the penal law.

Deşi numărul sustragerilor înregistrate este în continuă scădere, aceste infracţiuni îşi păstrează tendinţa de a ocupa ponderea cea mai mare în rândul infracţiunilor săvârşite în Republica Moldova. Astfel, în 2005 au fost înregistrate 11506 furturi (faţă de 21345, câte au fost înregistrate în 2000). Cât priveşte jafurile şi tâlhăriile, numărul acestor infracţiuni, înregistrate în 2005, este de 1449 (faţă de 2932, câte au fost înregistrate în 2000). În 2005, proporţia furturilor înregistrate este de 41,7% din numărul total de infracţiuni înregistrate. În acelaşi an, proporţia jafurilor şi tâlhăriilor înregistrate constituie 5,25% [1]. Astfel, dacă luăm în consideraţie şi celelalte infracţiuni săvârşite prin sustragere (escrocheria, delapidarea averii străine, pungăşia), putem constata că aproximativ jumătate din infracţiunile săvârşite sunt cele care fac parte din rândul sustragerilor.

Cu atât mai importantă devine identificarea căilor de perfecţionare a practicii de aplicare a răspunderii pentru infracţiunile săvârşite prin sustragere, astfel încât această practică să aibă un caracter unitar în sensul respectării principiului legalităţii. De aceea, în cele ce urmează ne propunem să analizăm unele abordări litigante, care apar în practica judiciară de aplicare a răspunderii penale pentru sustrageri.

Astfel, într-o speţă, T.M. a fost condamnată pentru faptul că, exercitând funcţia de inspector principal al Inspectoratului Fiscal de Stat al jud. Cahul, împreună cu o altă persoană – inspector superior în cadrul aceleiaşi autorităţi publice – s-a legitimat faţă de vânzătoarea F.O. şi, contrar atribuţiilor de serviciu, au efectuat în mod abuziv un control al activităţii economice a unităţii comerciale, la care era angajată F.O., urmărind de fapt scopul de a obţine gratuit produse alimentare.

În procesul controlului, ameninţând-o pe F.O. cu tragerea la răspundere administrativă pentru încălcările descoperite în activitatea economică, T.M. şi-a trecut în posesie produse alimentare în valoare de aproximativ 200 de lei, în lipsa consimţământului lui F.O.

În aceeaşi zi, împreună cu aceeaşi persoană, T.M. a săvârşit acţiuni similare într-o altă unitate comercială, în privinţa vânzătoarei A.A. De această dată, suma prejudiciului patrimonial a fost de aproximativ 150 de lei.

Conducându-se de prevederile Codului penal din 1961, instanţa de fond a calificat acţiunile condamnatei conform alin.2 art.123 (ca sustragere prin abuz de serviciu, săvârşită în mod repetat şi în urma înţelegerii prealabile de către un grup de persoane) şi alin.2 art.184 (ca abuz de putere sau abuz de serviciu, săvârşit în mod repetat).

Prin Decizia nr.1 r/a-46/2002 din 2.04.2002, Colegiul penal al Curţii Supreme de Justiţie a admis recursul procurorului, considerând că din sentinţă urmează a fi exclusă condamnarea lui T.M. în baza alin.2 art.184 CP RM din 1961 [2].

O calificare finală de altă natură a fost efectuată în privinţa lui C.I., inspector superior al Inspectoratului Fiscal de Stat al jud. Cahul care a însoţit-o pe T.M. în săvârşirea activităţii infracţionale. În acest sens, Colegiul penal al Curţii Supreme de Justiţie, prin Decizia nr.1 r/a-50/2002 din 16.04.2002, a confirmat că instanţa de fond a procedat just, calificând cele săvârşite de C.I. conform alin.2 art.123 şi alin.2 art.184 CP RM din 1961 [3].

În cele ce urmează, raportându-ne la obiectul de referinţă al prezentului studiu, vom încerca să răspundem la următoarele întrebări:

1) au săvârşit oare T.M. şi C.I. sustragerea prin abuz de serviciu?;

2) cum ar fi calificată fapta celor două persoane, luând în consideraţie prevederile legii penale în vigoare?

Amintim că în art.123 CP RM din 1961 se prevedea răspunderea pentru însuşirea sau delapidarea avutului proprietarului, încredinţat celui vinovat sau care se află în administrarea lui, precum şi sustragerea avutului proprietarului de către o persoană oficială (împuternicită) prin abuz de serviciu.

Atât T.M., cât şi C.I., şi-a trecut ilegal în posesie bunuri străine. Ilegal, deoarece a lipsit consimţământul posesorului legitim al acestor bunuri. Mai mult, ceea ce este mai important, sustragerea săvârşită de cei doi a fost posibilă anume datorită abuzului de serviciu pe care l-au comis. Or, din dispoziţia alin.1 art.123 CP RM din 1961 rezultă că, în ipoteza sustragerii prin abuz de serviciu, bunurile străine nu sunt încredinţate făptuitorului, nici nu se află în administrarea lui. În contrast, în cazul însuşirii sau delapidării, bunurile străine sunt încredinţate făptuitorului sau se află în administrarea lui. Astfel, prin situaţia-premisă vizând regimul juridic al bunurilor care formează obiectul material al infracţiunii, sustragerea prin abuz de serviciu se deosebeşte de celelalte două modalităţi normative – însuşirea şi delapidarea – prevăzute în art.123 CP RM din 1961.

Aşadar, pentru sustragerea prin abuz de serviciu este tipic că bunurile străine nu se află în posesia legitimă a făptuitorului, dar trec ilegal, datorită folosirii de către făptuitor a situaţiei sale de serviciu, în posesia acestuia [4]. De aceea, răspunzând la prima întrebare din cele specificate mai sus, susţinem că T.M. şi C.I. au săvârşit tocmai sustragerea prin abuz de serviciu. Or, imposedarea bunurilor străine a fost făcută prin darea de către făptuitori, în calitatea lor de persoane cu funcţie de răspundere, a unor dispoziţii verbale ilegale către persoane materialmente responsabile, cu privire la eliberarea gratuită a bunurilor respective făptuitorilor. În acest mod, făptuitorii au utilizat prerogativele, care le revin în virtutea funcţiei ocupate, de a emite dispoziţii în privinţa persoanelor materialmente responsabile, care posedă legitim bunurile râvnite de către făptuitori.

În alt context, a fost oare justificată calificarea celor săvârşite de T.M. şi C.I. conform regulilor concursului de infracţiuni, în baza alin.2 art.123 şi alin.2 art.184 CP RM din 1961?

Privitor la raportul dintre cele două infracţiuni concurente, în Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea averii proprietarului", nr.5 din 6.07.1992, se arată: „Delimitând sustragerea prin abuz de serviciu şi abuzul de serviciu, e necesar a reieşi din faptul că infracţiunea urmează a fi încadrată în baza art.123 CP RM (se are în vedere Codul penal din 1961 – *n.a.*) doar în cazurile în care abuzul de serviciu ... a servit drept mijloc de sustragere ... Dacă abuzul de serviciu a fost săvârşit din motive de profit, dar nu a avut drept scop sustragerea averii, acţiunea va fi încadrată în baza art.184 CP RM (se are în vedere Codul penal din 1961 – *n.a.*)" [5]. Aşadar, interpretând cele reproduse, conchidem că nu este cu putinţă concursul ideal dintre infracţiunea de sustragere prin abuz de serviciu (prevăzută la art.123 CP RM din 1961) şi infracţiunea de abuz de putere sau abuz de serviciu (prevăzută la art.184 CP RM din 1961).

Dar poate în speţa exemplificată *supra* se atestă nu concursul ideal, dar concursul real? În opinia lui A.I. Boiţov, „se impune calificarea suplimentară conform articolului care prevede răspunderea pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu în acele cazuri, când se atestă concursul real, adică atunci când abuzul de putere sau abuzul de serviciu a constituit nu metoda de săvârşire a sustragerii, dar o infracţiune de sine stătătoare, care e săvârşită de rând cu sustragerea prin abuz de serviciu" [6]. Considerăm că această regulă de calificare, care este corectă de altfel, nu poate fi aplicată în raport cu cele săvârşite de T.M. şi C.I.

Cele două persoane au săvârşit o infracţiune unică de sustragere prin abuz de serviciu, infracţiune din care nu poate fi defalcată o altă infracţiune: cea de abuz de putere sau abuz de serviciu. Or, controlul activităţii economice a celor două unităţi comerciale a servit ca pretext pentru săvârşirea acţiunilor abuzive. Atât acest control, cât şi ameninţarea cu aplicarea răspunderii administrative, nu poate fi detaşat de contextul sustragerii prin abuz de serviciu. Unitatea de motiv, scop, victimă, loc de săvârşire a infracţiunii etc. mărturisesc în mod clar despre prezenţa unei infracţiuni unice: cea de sustragere prin abuz de serviciu. Faptul că această infracţiune presupune două etape nu trebuie confundat cu faptul că ea ar coexista alături de infracţiunea de abuz de putere sau abuz de serviciu: la prima etapă, cea a acţiunii adiacente, se comite abuzul de serviciu; la cea de-a doua etapă, cea a acţiunii principale, se comite luarea ilegală şi gratuită a bunurilor străine. Cele două tipuri de acţiuni au la bază aceeaşi intenţie infracţională, formând un sistem de acţiuni, şi nu acţiuni independente una faţă de cealaltă. Deci, se integrează perfect în tiparul infracţiunii unice, reliefat în art.28 CP RM.

Din aceste considerente, nu este corectă condamnarea lui C.I. conform alin.2 art.123 şi alin.2 art.184 CP RM din 1961. Acesta, ca şi T.M., trebuia condamnat numai potrivit alin.2 art.123 CP RM din 1961. De fapt, C.I. a fost tras la răspundere de două ori pentru acelaşi abuz de serviciu. Este absolut neclar de ce instanța superioară a calificat diferit fapta celor doi, odată ce ei, împreună, au săvârşit acțiuni similare? De ce excluderea condamnării în baza alin.2 art.184 CP RM din 1961 a fost acceptată doar în privința lui T.M., odată ce C.I. nu a comis un exces de autor?

Acum să încercăm să răspundem la cea de-a doua întrebare, pe care am formulat-o mai sus: cum ar fi calificată fapta celor două persoane – T.M. şi C.I. – luând în considerație prevederile legii penale în vigoare?

Este adevărat că la lit.d) alin.(2) art.191 CP RM se prevede răspunderea pentru delapidarea averii străine, săvârşită cu folosirea situației de serviciu. Însă, nu putem face abstracție de faptul că obiectul material al infracțiunii de delapidare a averii străine îl pot constitui numai acele bunuri străine care, până la începerea executării activității infracționale, au fost încredințate în administrarea făptuitorului. Această condiție nu este pretabilă în nici un caz bunurilor care au fost sustrase de către T.M. şi C.I. Or, la momentul începerii executării activității infracționale aceste bunuri se aflau în posesia vânzătoarelor F.O. şi A.A. Aşadar, prevederea de la lit.d) alin.(2) art.191 CP RM nu este aplicabilă faptelor săvârşite de T.M. şi C.I.

Cu atât mai puțin este inaplicabilă prevederea de la lit.d) alin.(2) art.190 CP RM, care stabileşte răspunderea pentru escrocheria săvârşită cu folosirea situației de serviciu. Nici T.M., nici C.I. nu au înşelat victimele, dar nici nu au abuzat de încrederea lor. Legitimațiile pe care le-au prezentat victimelor erau autentice. Deci, T.M. şi C.I. nu şi-au arogat atribuții, pe care nu le-au deținut în realitate. Ambele persoane au săvârşit fapta infracțională tocmai în virtutea competenței de serviciu, pe care au deținut-o efectiv.

Invocând practica, I.A. Klepițki şi V.I. Rezanov propun să fie calificate, ca abuz de putere sau abuz de serviciu, acțiunile neviolente ale persoanei cu funcție de răspundere, care intră în posesia bunurilor străine, abuzând de putere sau de serviciu (de exemplu: în cazul percheziției corporale, ia de la victimă banii; ia bunurile străine sub acoperirea efectuării unor acțiuni aparent legale (sub formă de amendă, la efectuarea percheziției etc.); ia bunurile ilegal comercializate de la comercianții stradali etc. [7]. Observăm că cele exemplificate se înscriu în registrul faptelor săvârşite de T.M. şi C.I. Însă, nu putem fi de acord cu soluția de calificare propusă de I.A. Klepițki şi V.I. Rezanov.

În sensul art.327 CP RM (ca şi în sensul articolului corespondent din Codul penal al Federației Ruse – art.285), abuzul de putere sau abuzul de serviciu nu poate presupune luarea ilegală şi gratuită a bunurilor străine. Dacă o persoană cu funcție de răspundere ia deschis – ilegal şi gratuit – bunurile străine, fapta ei formează componența de jaf (art.187 CP RM). Anume aceasta este soluția de calificare, aplicabilă faptelor lui T.M. şi C.I., luând în considerație prevederile legii penale în vigoare.

În art.187 CP RM nu este stabilită circumstanța agravantă „cu folosirea situației de serviciu". Deci, prezența faptică a acestei circumstanțe nu poate determina agravarea răspunderii penale pentru T.M. şi C.I. În schimb, nu se poate ignora că, atât în privința lui F.O., cât şi în privința lui A.A., şi-a găsit exprimare agravanta „de două sau mai multe persoane" (prevăzută la lit.b) alin.(2) art.187 CP RM). Întrucât celor săvârşite de T.M. şi C.I. nu le poate fi incumbată prevederea de la alin.(4) art.186 CP RM, activitatea lor infracțională reprezintă nu repetarea infracțiunii de jaf, dar concursul real dintre două infracțiuni de jaf, săvârşite de două sau mai multe persoane.

Dacă ar fi existat o intenție unică de a sustrage bunurile, atât de la F.O., cât şi de la A.A., ar fi existat o singură infracțiune de jaf, săvârşită de două sau mai multe persoane. Aceasta deoarece pluralitatea de victime nu condiționează necesarmente pluralitatea de infracțiuni. Determinantă este stabilirea lipsei sau existenței intenției infracționale unice, pentru a se stabili dacă cele săvârşite formează infracțiunea unică prelungită sau concursul de infracțiuni. În opinia noastră, examinării acestui aspect instanța de fond nu i-a acordat o atenție adecvată, în legătură cu stabilirea vinovăției lui T.M. şi C.I.

În final, este necesar să reproducem opinia lui Z.A. Neznamova: „Excluderea sustragerii prin abuz de serviciu din rândul formelor de sustragere nu este oportună, deoarece persoanei cu funcție de răspundere în această ipoteză, indiferent de atribuțiile pe care le are, bunurile străine nu-i sunt încredințate" [8]. În acest plan, putem menționa că neprevederea expresă în Codul penal în vigoare a sustragerii prin abuz de serviciu nu înseamnă dezincriminarea unei asemenea fapte: ea nu mai există în parametrii pe care i-a avut în contextul art.123 CP RM din 1961, însă se regăseşte în alte norme penale (de exemplu, aşa cum s-a putut vedea, în art.187 CP RM). Totodată, trebuie de menționat că sfera de aplicare a art.123 CP RM din 1961 (în partea în

care se referea la sustragerea prin abuz de serviciu) nu este deloc echivalentă cu sferele de aplicare a prevederilor de la lit.d) alin.(2) art.190 şi de la lit.d) alin.(2) art.191 CP RM, privite laolaltă. De aici rezultă principalul (dar nu unicul) dezavantaj al calificării faptelor săvârşite de T.M. şi C.I. conform articolului care prevede răspunderea pentru jaf: în planul diferenţierii răspunderii penale, la calificare nu poate fi luat în consideraţie faptul că ei şi-au folosit situaţia de serviciu. Astfel, deşi sunt persoane cu funcţie de răspundere, vor fi tratate ca şi oricare alte persoane care săvârşesc jaful.

În vederea perfecţionării legii penale, ar fi, probabil, îndreptăţită completarea art.187 CP RM cu o prevedere, în care ar fi stabilită agravanta „cu folosirea situaţiei de serviciu". Astfel, legea penală ar reacţiona mai eficient în cazurile în care persoanele decidente uzează exagerat de prerogativele ce le-au fost conferite, pentru a comite sustragerea deschisă. O asemenea soluţie *de lege ferenda* ar fi de preferat, în locul celei pe care ne-o sugerează Z.A. Neznamova. Or, restabilirea incriminării sustragerii prin abuz de serviciu ar crea interferenţe indezirabile cu dispoziţia de la lit.d) alin.(2) art.190 CP RM. Deci, ar reprezenta un potenţial de aplicare eronată a legii penale.

Într-o altă ordine de idei, semnalăm existenţa în practica judiciară a unei alte probleme legate de calificarea infracţiunii de jaf.

Astfel, prin sentinţa judecătoriei Bălţi, S.V. a fost condamnat în baza alin.3 art.120 CP RM din 1961 (care prevedea răspunderea pentru jaful săvârşit prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă), pentru faptul că a pătruns în locuinţa lui T.V., de unde a sustras bunuri în valoare totală de aproximativ 100 de lei. După ce a părăsit locuinţa, S.V. a fost observat de stăpânul casei. La somaţia verbală a lui T.V. făptuitorul nu a răspuns şi a dispărut.

Este interesant cum, în şedinţa de apel, Tribunalul municipiului Bălţi a argumentat existenţa în fapta lui S.V. a semnelor componenţei de furt, şi nu ale celei de jaf: „Pe tot parcursul dezbaterilor judiciare, inculpatul a declarat că nu a văzut pe nimeni după ce părăsise locuinţa şi a negat săvârşirea faptei de jaf. În acelaşi timp, L.T. (unicul martor al celor săvârşite – *n.a.*) nu a declarat judecăţii că a observat cum inculpatul a sustras bunurile. Mai mult ca atât, după părăsirea locuinţei, S.V. nu a aplicat nici o violenţă faţă de L.T. şi nici nu a ameninţat-o cu nimic pentru a reţine bunurile nemijlocit după sustragere" (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) [9].

Ce vrea să semnifice această ultimă remarcă? Căci lui S.V. nu i-a fost incriminată săvârşirea faptei de jaf cu aplicarea violenţei nepericuloase pentru viaţa sau sănătatea persoanei ori cu ameninţarea aplicării unei asemenea violenţe. Ceea ce este mai grav rezidă în faptul că instanţa de apel consideră că aplicarea violenţei nepericuloase pentru viaţa sau sănătatea persoanei ori cu ameninţarea aplicării unei asemenea violenţe reprezintă o circumstanţă indispensabilă pentru oricare infracţiune de jaf. Cu alte cuvinte, o modalitate agravată a jafului este percepută eronat ca variantă-tip a jafului. Categoric, o asemenea poziţie nu poate fi acceptată, reprezentând o înţelegere distorsionată a literei legii penale.

Dintr-o altă perspectivă, trebuie de menţionat că în practica judiciară a Federaţiei Ruse au fost atestate mai multe cazuri când jaful a fost incorect calificat ca tâlhărie. Aceasta deoarece fie 1) sustragerea a fost săvârşită în lipsa vreunei violenţe sau ameninţări cu violenţa [10], fie 2) s-a considerat eronat că violenţa (sau ameninţarea cu violenţa), care însoţeşte sustragerea, este periculoasă pentru viaţa sau sănătatea victimei, deşi în realitate această violenţă (sau ameninţare cu violenţa) este nepericuloasă pentru viaţa sau sănătatea victimei [11].

Relevantă în acest sens este condamnarea pentru tâlhărie a lui Jigalov, Şumeiko şi Sergheeva. Această soluţie a instanţei de fond este criticată de instanţa superioară, pe motiv că nu se întemeiază pe probele administrate în cauză: instanţa de fond a indicat în sentinţă că condamnaţii i-au legat victimei ochii şi mâinile. Aceste acţiuni au fost apreciate drept ameninţare cu violenţă periculoasă pentru viaţa sau sănătatea victimei. Însă, instanţa de fond nu aduce probe care ar demonstra că legarea ochilor şi mâinilor victimei ar fi ameninţat în vreun fel viaţa sau sănătatea acesteia. Nu se confirmă nici faptul că, în procesul sustragerii, condamnaţii ar fi ameninţat într-un alt mod viaţa sau sănătatea victimei [12].

Există un real pericol ca asemenea erori să fie admise şi în practica judiciară a Republicii Moldova. Afirmăm aceasta, întrucât în Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor", nr.23 din 28.04.2004 [13], se conţin explicaţii care se contrazic: „Violenţa nepericuloasă pentru viaţa şi sănătatea victimei ... e considerată cauzarea unei vătămări uşoare a integrităţii corporale sau a sănătăţii (sublinierea ne aparţine – *n.a.*), precum şi aplicarea intenţionată a loviturilor sau altor acţiuni violente care au cauzat numai dureri fizice" (pct.5); „Drept violenţă periculoasă pentru viaţă şi sănătate ..., urmează a fi considerată vătămarea uşoară a integrităţii corporale sau

a sănătății, urmată de o dereglare de scurtă durată a sănătății (sublinierea ne aparține – *n.a.*), sau vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății, care a fost urmată de dereglarea de lungă durată a sănătății, precum şi alte acțiuni care, deşi nu au pricinuit vătămările menționate, au creat la momentul aplicării lor un pericol real pentru viața şi sănătatea victimei" (pct.6).

Să admitem că o persoană săvârşeşte o sustragere care este însoțită de vătămarea intenționată uşoară a integrității corporale sau a sănătății. Ce soluție de calificare trebuie să adopte instanța de judecată? Reieşind din cele două explicații ale Plenului Curții Supreme de Justiție, persoana respectivă ar trebui trasă la răspundere atât conform lit.e) alin.(2) art.187 CP RM, cât şi conform art.188 CP RM. Dar o asemenea soluție, de-a dreptul paradoxală, nu poate fi aplicată, deoarece este de neconceput concursul ideal dintre tâlhărie şi jaful săvârşit cu aplicarea violenței nepericuloase pentru viața sau sănătatea persoanei ori cu amenințarea aplicării unei asemenea violențe. Aceeaşi violență nu poate fi, în acelaşi timp, periculoasă pentru viață sau sănătate şi nepericuloasă pentru viață sau sănătate.

Mai grav este că existența explicațiilor controversate din Hotărârea Plenului nr.23/2004, consemnate mai sus, este stimulată, într-o anumită măsură, de unii doctrinari.

Astfel, într-o culegere de teste şi spețe pentru examenul de licență, V.Cuşnir, V.Berliba şi R.Cojocaru propun pretendenților la absolvire următorul subiect:

„Ce presupune violența nepericuloasă pentru viața sau sănătatea persoanei (art.187 alin.(2) lit.e) C.pen):

a. cauzarea unei vătămări uşoare a integrității corporale sau a sănătății, precum şi aplicarea intenționată a loviturilor sau a altor acțiuni violente care au cauzat numai dureri fizice;
b. vătămarea uşoară a integrității corporale sau a sănătății persoanei, urmată de o dereglare de scurtă durată a sănătății, sau vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății, care a fost urmată de dereglarea de lungă durată a sănătății, precum şi alte acțiuni, care, deşi nu au pricinuit vătămările menționate, au creat la momentul aplicării lor un pericol real pentru viața şi sănătatea victimei;
c. vătămarea corporală gravă sau crearea unei stări de pericol efective pentru viața victimei;
d. vătămarea uşoară a integrității corporale sau a sănătății persoanei, urmată de o dereglare de scurtă durată a sănătății?" [14].

Se presupune că una din cele patru variante de răspuns trebuie să fie corectă. Dar, observăm că nici una din variantele de răspuns nu este corectă. Varianta corectă de răspuns este următoarea: fie cauzarea intenționată a leziunii corporale, care nu a avut drept urmare o dereglare de scurtă durată a sănătății, nici o pierdere neînsemnată dar stabilă a capacității de muncă, fie aplicarea intenționată a loviturilor sau săvârşirea altor acțiuni violente care au cauzat o durere fizică, dacă acestea nu au creat pericol pentru viața sau sănătatea victimei.

Interesant, cum ar fi apreciată o asemenea variantă de răspuns, formulată de către pretendentul la absolvire, de către cei care verifică răspunsurile: ca răspuns corect sau ca răspuns greşit? După cum observăm, ceea ce este obiectiv corect nu întotdeauna încape în tiparul a ceea ce este subiectiv corect.

În alt context, suscită interes soluționarea în practica judiciară a problemei privind momentul de consumare a sustragerii.

Astfel, într-o speță, s-a constatat că S.I. a pătruns în curtea casei lui B.V., de unde, de pe sfoara de rufe, a luat o cămaşă şi un pulover. În momentul în care părăsea curtea cu bunurile luate, S.I. a fost văzut de către M.D., care i-a cerut să lase bunurile luate. Însă, S.I. nu s-a conformat cererii, a ieşit pe poartă şi şi-a continuat calea. Văzând aceasta, M.D. a intrat în casa lui B.V. şi i-a comunicat că i-au fost sustrase bunurile. B.V. l-a ajuns din urmă pe S.I. şi i-a cerut să-i restituie bunurile. De această dată, S.I. s-a conformat.

În protestul său, prim-adjunctul procurorului general a afirmat că, în cazul dat, din motive care nu depind de voința făptuitorului (la concret, datorită intervenției victimei), acesta nu şi-a putut realiza integral intenția de sustragere deschisă.

La rândul său, Colegiul penal al Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova, în decizia nr.2 d-199/96 din 25.04.1996, consideră că această concluzie este incorectă: infracțiunea de jaf se consideră consumată din momentul în care făptuitorul obține posibilitatea reală de a dispune de bunurile luate şi de a le folosi [15].

Susținem poziția instanței superioare. Or, la momentul intervenției victimei, întrucât făptuitorul părăsise curtea victimei, el obținuse posibilitatea reală de a dispune de bunurile luate şi de a le folosi. Deci, infracțiunea de jaf depăşise momentul de consumare. Alta ar fi fost situația, dacă făptuitorul şi-ar fi încetat activitatea infracțională, abandonând bunurile, în momentul în care a fost somat de către martorul M.D. La acel moment,

făptuitorul se afla încă în curtea casei victimei. Deci, nu obţinuse încă posibilitatea reală de a dispune de bunurile acesteia şi de a le folosi. Dacă făptuitorul s-ar fi supus cererii martorului, cele săvârşite de el trebuiau calificate ca tentativă la infracţiunea de jaf.

Pune în gardă menţiunea despre săvârşirea infracţiunii de furt, care apare în sus-numita decizie a Colegiului penal al Judecătoriei Supreme [16]. Bineînţeles, nu poate fi susţinută o asemenea idee. Probabil, iniţial, făptuitorul a avut intenţia să comită infracţiunea de furt. Însă, înainte de consumarea activităţii infracţionale, această intenţie a suferit transformări. Iar transformările date se datorează intervenţiei martorului M.D.: odată ce făptuitorul a fost surprins în procesul săvârşirii sustragerii, el a ignorat descoperirea sa, continuând realizarea sustragerii. Implicit, intenţia iniţială (de a săvârşi furtul) s-a transformat în intenţia supravenită (de a săvârşi jaful). Întrucât momentul apariţiei intenţiei supravenite nu a depăşit momentul de consumare a sustragerii, cele săvârşite constituie infracţiunea de jaf.

De asemenea, prezintă interes o altă speţă din practica judiciară: S.V. a fost condamnat pentru furt şi tentativă de furt, întrucât a pătruns în bucătăria de vară a lui Z.L., din care a sustras bunuri în valoare de 460 de ruble. Aceste bunuri le-a învelit într-un pulover şi le-a aruncat peste gard. Apoi S.V. s-a întors la locul faptei, încercând să pună în sac alte bunuri aparţinând lui Z.L. Însă, a fost reţinut.

Prezidiul Judecătoriei Supreme a RSS Moldoveneşti a recalificat cele săvârşite de S.V. în baza doar a prevederilor cu privire la tentativa de furt: S.V. nu obţinuse posibilitatea reală de a dispune de bunurile luate şi de a le folosi, inclusiv de bunurile aruncate peste gard. Intenţia a fost îndreptată spre sustragerea bunurilor în câteva tranşe din aceeaşi sursă. Rezultă că infracţiunea nu a fost dusă până la capăt din cauze ce nu depind de voinţa făptuitorului [17].

Este absolut corectă critica în privinţa sentinţei instanţei de fond. Nu pot fi aplicate regulile concursului de infracţiuni, odată ce S.V. a avut intenţia să comită o infracţiune unică. Or, sustragerea nu poate fi considerată consumată în cazul în care a fost scoasă numai o parte din bunuri, existând intenţia făptuitorului de a sustrage toate bunurile selectate. Cele două episoade infracţionale, în care evoluează S.V., alcătuiesc în ansamblu infracţiunea unică prelungită de furt. Nu putem să nu-i dăm dreptate lui M.Basarab, care afirmă: „Constituind o unitate de infracţiune, infracţiunea continuată (altfel spus, infracţiunea prelungită – *n.a.*) nu se poate fragmenta în acte componente tratate autonom" [18]. Dezvoltând ideea, menţionăm că, potrivit alin.(2) art.30 CP RM, infracţiunea prelungită se consumă din momentul săvârşirii ultimei acţiuni sau inacţiuni infracţionale. Deci, fapta lui S.V. trebuie considerată consumată din momentul în care a încercat să sustragă bunurile constituind cea de-a doua tranşă. Întrucât primul episod infracţional îşi pierde autonomia în economia infracţiunii unice prelungite, momentul lui de finalizare trebuie interpretat doar ca moment de debut al următorului episod infracţional. Nicidecum ca moment de consumare a unei infracţiuni de sine stătătoare.

Uneori, în practica judiciară apar dificultăţi în determinarea momentului de consumare a infracţiunilor săvârşite prin sustragere. Considerăm că examinarea unei asemenea probleme trebuie făcută prin prisma analizei unei alte probleme: realizarea parţială de către făptuitor a intenţiei infracţionale.

De exemplu, prin sentinţa judecătoriei Edineţ, V.D. a fost recunoscut vinovat pentru faptul că, având scopul sustragerii în proporţii deosebit de mari a avutului proprietarului prin escrocherie, a încercat să însuşească 63 tone de zahăr în valoare de 125426 lei 70 bani, însă nu a dus intenţia până la capăt din motive ce nu au depins de voinţa lui, deoarece camioanele cu zahăr au fost reţinute de poliţie.

Colegiul penal al Curţii Supreme de Justiţie, prin decizia nr.1r/e-138/98 din 13.08.1998, a constatat că instanţa de fond a stabilit eronat că V.D. a săvârşit o tentativă de sustragere a bunurilor menţionate în proporţii deosebit de mari şi că nu şi-a dus intenţia până la capăt din motive ce nu depindeau de voinţa lui: în realitate, faptul că camioanele cu zahăr sustras au fost reţinute de către poliţie dincolo de perimetrul fabricii şi, chiar, ale raionului, demonstrează că V.D. a reuşit să sustragă zahărul [19].

Nu putem să nu fim de acord cu motivaţia instanţei superioare: faptul că reţinerea lui V.D., împreună cu bunurile luate, s-a produs la o distanţă considerabilă de locul faptei denotă că infracţiunea de sustragere s-a consumat. În intervalul de timp ce s-a derulat din momentul săvârşirii luării zahărului până în momentul reţinerii sale V.D. a avut posibilitatea reală să se folosească şi să dispună de acesta. Chiar dacă cantitatea de zahăr a constituit 63 de tone.

Provoacă reticenţă altceva: instanţa superioară stabileşte că cele săvârşite de V.D. urmează a fi calificate în baza art.123^1 CP RM din 1961 (sustragerea în proporţii deosebit de mari din avutul proprietarului), şi nu conform art.15 şi 123^1 CP RM din 1961 (tentativa de sustragere în proporţii deosebit de mari din avutul pro-

prietarului), întrucât infracțiunea de sustragere se consumă atunci când făptuitorul, luând bunul mobil, îl scoate din posesia sau detenția altei persoane cu scopul de a şi-l însuşi pe nedrept [20].

Această improvizare nu-şi poate avea originea în explicațiile oferite de Plenul Curții Supreme de Justiție. Or, în pct.6 din Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea averii proprietarului", nr.5 din 6.07.1992, se prevede: „Furtul, jaful şi escrocheria se consideră consumate, dacă averea a fost sustrasă şi infractorul are posibilitatea reală de a utiliza sau a dispune de ea la discreția sa (sublinierea ne aparține – *n.a.*)..." [21]. În mod similar, în pct.23 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor", nr.23 din 28.06.2004, se menționează: „Furtul, jaful, escrocheria şi delapidarea averii străine se consideră consumate din momentul în care făptuitorul, intrând în posesia ilegală asupra bunurilor altei persoane, obține posibilitatea reală de a se folosi şi a dispune de acestea la dorința sa (sublinierea ne aparține – *n.a.*)" [22].

Se poate remarca că scoaterea bunurilor străine din posesie este doar o premisă a consumării infracțiunii de sustragere*, însă nu poate fi identificată cu consumarea însăşi a acestei infracțiuni. Criteriul în baza căruia e determinat momentul de consumare a sustragerii se întemeiază nu pe deposedare (scoaterea bunului din sfera de posedare a victimei), dar pe imposedare (trecerea acelui bun în sfera patrimonială a făptuitorului). Dacă deposedarea (condiție necesară, dar nu şi suficientă) nu este urmată de imposedare, nu putem vorbi despre sustragere în formă consumată.

Posibilitatea reală de a se folosi sau a dispune de bunurile altuia nu presupune în mod necesar ca făptuitorul să înceapă să se folosească efectiv sau să dispună de acele bunuri. În context, e cazul să ne amintim că dreptul subiectiv de proprietate presupune existența a trei atribute – posesia, folosința şi dispoziția. Cu o mare doză de rezervă am putea să ne imaginăm că făptuitorul ar avea dreptul de proprietate asupra bunurilor pe care le ia. În această ipoteză, pentru a considera că sustragerea este consumată, primul atribut – posesia – trebuie să existe la modul obiectiv. Însă, aceasta nu e de ajuns, pentru că celelalte două atribute – folosința şi dispoziția – este suficient să fie prezente la modul subiectiv, adică în sfera psihică a făptuitorului. Aşadar, prin „posibilitatea reală de a se folosi şi a dispune de bunurile străine" trebuie să se înțeleagă situația când aceste bunuri se află în posesia făptuitorului şi el singur hotărăşte cum să procedeze cu ele mai departe – să le consume, să le vândă, să le transmită altor persoane etc. În alți termeni, are loc o îmbinare a două criterii: a criteriului obiectiv (bunurile se află în posesia făptuitorului) şi a criteriului subiectiv (făptuitorul se consideră proprietar al bunurilor luate). La momentul scoaterii bunurilor din sfera de posedare a victimei nu este prezent nici unul din aceste criterii. Iată de ce, nu poate fi acceptată teza că sustragerea se consumă atunci când făptuitorul, luând bunul mobil, îl scoate din posesia (sau detenția) altei persoane, cu scopul de a şi-l însuşi pe nedrept.

Chestiunea privind consumarea sau neconsumarea sustragerii comportă implicații nelipsite de interes în planul tipurilor nenormative ale intenției şi al mărimii prejudiciului produs prin sustragere.

Astfel, V.Semionov afirmă că, dacă făptuitorul are intenția de a sustrage bunuri în proporții mari, iar această intenție nu a fost realizată din cauze ce nu depind de voința lui, atunci fapta trebuie calificată ca tentativă de sustragere a bunurilor în proporții mari, indiferent de mărimea efectivă a prejudiciului. În cazul intenției nedeterminate (privitor la mărimea prejudiciului), cele săvârşite se califică în funcție de valoarea efectivă a bunurilor sustrase [23].

Este incomplet tabloul prezentat de V.Semionov, deoarece problema abordată de el are conotații mult mai complexe. În funcție de gradul de determinare în conştiința făptuitorului a urmărilor prejudiciabile cuantificabile ale infracțiunii, intenția se clasifică în: intenție determinată, intenție nedeterminată. La rândul său, intenția determinată cunoaşte două varietăți: intenția determinată simplă; intenția determinată alternativă.

În opinia lui V.N. Kudreavțev şi A.V. Naumov, intenția determinată simplă se atestă în acele cazuri când făptuitorul are o reprezentare precisă cu privire la urmările prejudiciabile individual determinate ale infracțiunii; intenția determinată alternativă se atestă atunci când făptuitorul prevede posibilitatea, aproximativ egală, de producere a două sau a mai multor urmări individual determinate; intenția nedeterminată se atestă în cazurile în care făptuitorul are nu o reprezentare individual determinată, dar o reprezentare generală despre urmările prejudiciabile pe care le produce infracțiunea [24].

De exemplu, într-o speță, M. a avut posibilitatea să sustragă bunuri în valoare de 1134 ruble, însă *de facto* a sustras doar 21 de ruble. În legătură cu acest caz, instanța de judecată a indicat că inculpatul urmează a fi

* Nu ne referim la sustragerea sub formă de tâlhărie sau pungăşie.

condamnat pentru sustragerea acelei sume de bani, pe care a sustras-o în mod efectiv şi spre a cărei sustragere i-a fost orientată intenţia [25]. În această situaţie, făptuitorul a manifestat intenţia determinată simplă să sustragă bani în mărime de 21 de ruble (deşi a avut posibilitatea reală să sustragă bani în mărime de 1134 ruble). Făptuitorul şi-a realizat intenţia integral, urmând a fi tras la răspundere pentru sustragerea consumată, care a produs un prejudiciu de 21 de ruble.

O situaţie mai interesantă s-ar fi înregistrat dacă făptuitorul ar fi dorit să sustragă bani anume în mărime de 1134 ruble, însă, din cauze independente de voinţa lui, a reuşit să sustragă bani în mărime de numai 21 de ruble.

În acest caz, cele săvârşite trebuie calificate ca tentativă de sustragere a 1134 ruble, nu ca sustragere consumată a 21 de ruble. În contrast, dacă făptuitorul manifestă intenţie determinată alternativă sau intenţie nedermnată, calificarea trebuie făcută nu în funcţie de orientarea intenţiei (întrucât nu este cu putinţă a o particulariza), dar în funcţie de urmările prejudiciabile produse în mod efectiv.

În acest registru, nu putem să nu reproducem un punct de vedere exprimat în doctrina penală. Astfel, referindu-se la dispoziţia de la alin.(2) art.30 „Infracţiunea prelungită" din Codul penal, V.Berliba şi R.Cojocaru menţionează: „... ceea ce prescrie legea se referă la epuizarea infracţiunii, momentul consumării fiind dictat de comiterea chiar şi a celei de-a doua fapte cu caracter infracţional, de fapt întrunindu-se de acum semnele constitutive ale conţinutului infracţiunii.

Spre exemplu, însuşirea unor bunuri în valoare de 50 de mii de lei determină încadrarea faptei potrivit art.195 alin.2 C.pen. al Republicii Moldova, deşi persoana a urmărit sustragerea unei sume de 100 de mii de lei. În acest context, fapta avea să fie încadrată, oricum, în art.195 alin.2 C.pen. În ipoteza ideii menţionate, fapta s-a consumat în momentul în care a fost însuşită averea în proporţii deosebit de mari ..., deşi nu este încă prezent momentul de epuizare. Dacă am accepta ideea legiuitorului, am fi reţinut doar o tentativă de infracţiune" [26].

Analizând acest punct de vedere, să examinăm, în primul rând, teza conform căreia momentul consumării infracţiunii prelungite „este dictat" (adică, determinat) de comiterea chiar şi celei de-a doua fapte cu caracter infracţional.

Atenţionăm că este o interpretare arbitrară a prevederii de la alin.(2) art.30 CP RM, în care se specifică: „Infracţiunea prelungită se consumă din momentul săvârşirii ultimei acţiuni sau inacţiuni infracţionale". S-ar putea obiecta, totuşi, că în alin.(1) art.30 CP RM definitorul conţine sintagma „două sau mai multe acţiuni infracţionale identice". Să rezulte oare din aceasta că, dacă au fost săvârşite două asemenea acţiuni, infracţiunea prelungită poate fi considerată consumată?

Înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să observăm că opinia lui V.Berliba şi R.Cojocaru, prezentată mai sus, aminteşte mult de părerea lui A.N. Popov: „Cum trebuie calificată încetarea de a lipsi de viaţă două sau mai multe persoane, dacă, în astfel de condiţii, s-a produs moartea nu a tuturor persoanelor la a căror viaţă s-a atentat? De exemplu, făptuitorul a intenţionat să cauzeze moartea a cinci persoane, însă a reuşit să omoare trei din acestea, iar celelalte două au rămas în viaţă din cauze care nu depind de voinţa făptuitorului.

În opinia noastră, cele săvârşite trebuie calificate ca omor consumat asupra a două sau a mai multor persoane (adică, în condiţiile legii penale moldoveneşti, se are în vedere infracţiunea prevăzută la lit.a) alin.(3) art.145 CP RM)... Întrucât, efectiv, moartea câtorva persoane s-a produs în rezultatul acţiunilor intenţionate ale făptuitorului, fapta urmează a fi calificată anume ca omor consumat săvârşit asupra a două sau a mai multor persoane" [27].

Logica lui A.N. Popov pare a fi dezarmant de simplă: legiuitorul prevede în textul legii penale: „omorul săvârşit asupra a două (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) sau a mai multor persoane"; deci, dacă se produce moartea a două persoane, condiţia cerută de legiuitor e îndeplinită, iar infracţiunea de omor, săvârşită asupra a două sau a mai multor persoane, trebuie considerată consumată. Chiar dacă făptuitorul intenţiona să omoare mai mult de două persoane. În esenţă, rezultă că contează doar numărul victimelor lipsite de viaţă. Restul e lipsit de importanţă.

Dar poate nu e lipsit de importanţă? Poate nu e atât de infailibilă logica lui A.N. Popov, precum pare?

În ce ne priveşte, considerăm că orientarea intenţiei făptuitorului nu poate fi ignorată. Atât A.N. Popov, pe de o parte, cât şi V.Berliba şi R.Cojocaru, pe de altă parte, scapă din vedere existenţa clasificării intenţiei în funcţie de gradul de determinare în conştiinţa făptuitorului a urmărilor prejudiciabile cuantificabile ale infracţiunii. Varianta de calificare, pe care ei ne-o propun, este doar una dintre variantele de calificare posibile. Dar mai sunt şi altele.

Astfel, dacă făptuitorul doreşte să lipsească de viață mai multe persoane (însă nu are o reprezentare precisă cu privire la numărul acestor persoane), în rezultat murind cel puțin două persoane, atunci putem aplica prevederea de la lit.a) alin.(3) art.145 CP RM. Or, făptuitorul manifestă intenție nedeterminată, deci calificarea se face în funcție de rezultatul infracțional care se produce în realitate. Adică, funcționează regula „*dolus indeterminatus determinat eventu*".

În ipoteza intenției determinate alternative, făptuitorul prevede posibilitatea, aproximativ egală, de producere a două rezultate infracționale: de exemplu: 1) moartea unei singure persoane; 2) moartea a trei persoane.

În acest caz, calificarea se face, de asemenea, în funcție de rezultatul infracțional care se produce în realitate. Astfel, dacă a murit o singură persoană, nu poate fi aplicată prevederea de la lit.a) alin.(3) art.145 CP RM. Din contra, în cazul în care s-a produs moartea a trei persoane, aplicăm tocmai această prevedere.

În fine, în ipoteza intenției determinate simple, realizarea parțială a intenției infracționale trebuie tratată calitativ diferit. În acest caz, nu mai putem face calificarea în funcție de rezultatul infracțional care se produce în realitate, deoarece acest rezultat nu coincide cu rezultatul pe care şi l-a dorit făptuitorul.

De aceea, dacă făptuitorul manifestă intenție determinată simplă să lipsească de viață, de exemplu, cinci persoane, dar, în rezultat, din cauze care nu depind de voința lui, s-a produs moartea a trei persoane, cele săvârşite trebuie calificate conform art.27 şi lit.a) alin.(3) art.145 CP RM. Aceeaşi soluție de calificare se impune şi în cazul în care o singură persoană ar fi decedat, sau atunci când nici o persoană nu a decedat (deşi făptuitorul a urmărit să lipsească de viață cinci persoane).

Dacă urmăm concepția lui A.N. Popov, a lui V.Berliba şi R.Cojocaru, în cazul în care nu decedează nici o persoană (deşi făptuitorul a urmărit să omoare cinci persoane, manifestând intenție determinată simplă), nu există în genere temei de aplicare a răspunderii penale. Doar nu a murit nimeni, nu-i aşa? Atunci care mai este sensul să vorbim despre latura subiectivă a infracțiunii, ca element constitutiv al infracțiunii, având aceeaşi importanță ca şi obiectul infracțiunii, latura obiectivă a infracțiunii şi subiectul infracțiunii? Să ne întoarcem la vremurile incriminării obiective, când nu avea nici o valoare atitudinea psihică a făptuitorului față de infracțiunea comisă? Da, fără îndoială, aşa ar fi mai simplu. Mai simplu pentru organele de aplicare a legii penale. Nu pentru justițiabili. În această ipoteză, prevederea de la alin.(3) art.1 CP RM, potrivit căreia Codul penal „se aplică în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova şi ale actelor internaționale la care Republica Moldova este parte", nu ar mai fi decât un grotesc element de decor.

În exemplul oferit de V.Berliba şi R.Cojocaru făptuitorul a urmărit sustragerea nu a unei sume oarecare de bani, care să depăşească marja de 30 de mii de lei (adică limita proporțiilor deosebit de mari). Nici nu a prevăzut posibilitatea, aproximativ egală, de producere a două rezultate infracționale (dintre care cel care s-a produs este reprezentat de prejudiciul constând în suma de 50 de mii de lei). Înşişi autorii nominalizați afirmă: „... persoana a urmărit sustragerea unei sume de 100 de mii de lei" [28]. Anume acesta este rezultatul infracțional dorit de făptuitor. Un rezultat individual determinat, nu unul abstract. Unicul rezultat, nu unul dintre mai multe. Oare nu este clar că făptuitorul are intenție determinată simplă? Dacă da, atunci de ce calificarea recomandată se face în funcție de rezultatul infracțional care se produce în realitate? Poate există vreo excepție, care trebuie însuşită pe de rost şi care s-ar aplica unor cazuri speciale? În ce ne priveşte, nu remarcăm nici o excepție de la următoarea axiomă: regulile de calificare a infracțiunii, săvârşite cu intenție determinată simplă, nu pot fi substituite arbitrar prin regulile de calificare a infracțiunii săvârşite cu intenție nedeterminată sau cu intenție determinată alternativă.

În sfârşit, nu putem trece peste propoziția cu care finalizează citatul aparținând lui V.Berliba şi R.Cojocaru: „Dacă am accepta ideea legiuitorului, am reține doar o tentativă de infracțiune" [29]. Deci, să acceptăm poate ideea celor doi autori, cu care nu putem fi de acord?

Însă, această idee vine în disonanță cu prevederile art.27 şi 30 CP RM. Dacă aceste prevederi nu sunt perfecte, de ce nu s-a propus la concret îmbunătățirea lor calitativă? Care este mesajul afirmației că legiuitorul nu are dreptate, odată ce lipseşte o recomandare *de lege ferenda*? Nu vom promova decât nihilism juridic, dacă spunem: când vrem, luăm în considerație ce este scris în art.27 şi 30 CP RM; când nu vrem, nu luăm în considerație.

Are dreptate T.Würtenberger, când consemnează: „Atât puterea executivă, cât şi cea judecătorească, se supune legilor şi Constituției. Este imperativă aplicarea strictă a actelor normative în vigoare şi, respectiv, este interzisă orice deviere de la textul legii ... Orice interpretare a unui text normativ, care contrazice sensul literar al textului adoptat de Parlament, demonstrează lipsa de respect față de organul reprezentativ al poporului şi este inadmisibilă" [30].

Nu suntem nici pe departe adepţii unor teoretizări împietrite prin soluţii de drept. Legea penală trebuie supusă unei perfecţionări continue. Dar, voinţa subiectivă a interpretului (altul decât legiuitorul) nu poate fi echipolentă cu voinţa legiuitorului. Operaţia de interpretare a legii penale presupune tălmăcirea voinţei legiuitorului, şi nu a voinţei interpretului. Dictonul „legea sunt eu" demult nu mai este de actualitate.

Revenons a nos moutons. Căci mai există şi alte aspecte, nu mai puţin controversate, ale practicii aplicării răspunderii pentru infracţiunile săvârşite prin sustragere.

În special, ne referim la problema interpretării de către instanţele judecătoreşti a noţiunii „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă", noţiuni prevăzute la lit.c) alin.(2) art.186, lit.d) alin.(2) art.187 şi la lit.d) alin.(2) art.188 CP RM.

Astfel, într-o speţă, judecătoria Anenii-Noi l-a condamnat pe L.P. conform art.27 şi alin.(1) art.186 CP RM, pentru că acesta a intrat pe poartă în gospodăria lui I.F., cu scopul de a cumpăra pâine, deoarece ultimul comercializa produse alimentare. Văzând în ograda casei mai multe produse alimentare stocate, L.P. a încercat să le sustragă. Însă, din cauze independente de voinţa lui, nu şi-a dus intenţia până la capăt: a ieşit din casă I.F., iar făptuitorul a lăsat bunurile în valoare de 215 lei şi a fugit de la locul infracţiunii.

În recursul său, procurorul a considerat neîntemeiată neluarea în consideraţie de către instanţa de fond a unor circumstanţe agravante, inclusiv a celei stabilite la lit.c) alin.(2) art.186 CP RM.

Colegiul penal al Curţii Supreme de Justiţie, prin decizia nr.1ra-379/2004 din 9.06.2004, a confirmat că instanţa de fond a constatat corect că pătrundere nu a avut loc, deoarece L.P. a intrat în gospodăria lui I.F. nu în scop de sustragere, ci pentru a cumpăra pâine [31].

Într-adevăr, pentru imputarea agravantei „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă", este necesar a proba că scopul de sustragere a apărut la făptuitor până la pătrunderea lui în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă. Prin urmare, dacă făptuitorul a intrat în asemenea locuri, conducându-se de scopuri legitime, iar scopul de a sustrage a apărut ulterior, în cele comise lipseşte circumstanţa agravantă analizată.

De menţionat că unii teoreticieni supun criticii maniera în care legiuitorul a conceput circumstanţa agravantă „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă" [32]. Ei propun reformularea acesteia, după cum urmează: „din încăpere, din alt loc pentru depozitare sau din locuinţă". Ca principal argument al unei asemenea modificări se invocă faptul că organele abilitate nu întotdeauna pot înainta acuzarea care să fie adecvată gravităţii celor săvârşite. Aceasta întrucât este important a se stabili momentul de apariţie a intenţiei de a comite sustragerea. În majoritatea cazurilor, acesta poate fi stabilit doar în baza depoziţiilor învinuitului, care nu întotdeauna sunt veridice.

Nu putem fi de acord cu o asemenea propunere. Unicul ei avantaj ar consta în facilitarea activităţii organelor care aplică legea penală. Însă, introducerea unei astfel de inovaţii nu ar eficientiza apărarea penală a ordinii de drept. În eventualitatea recunoaşterii legislative a agravantei „din încăpere, din alt loc de depozitare sau din locuinţă", aceasta nu ar atinge potenţialul de agravare a răspunderii penale, pe care îl are agravanta „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă". De ce? Pentru că s-ar face abstracţie de ilegalitatea pătrunderii făptuitorului. Doar locul de săvârşire a sustragerii nu poate constitui factorul suficient pentru a determina agravarea răspunderii penale pentru furt, jaf sau tâlhărie. Desprins de alte împrejurări, locul de săvârşire a sustragerii nu poate să reflecte adecvat pericolul social al faptei, dar mai ales periculozitatea socială a făptuitorului. Să nu uităm că sustragerea, săvârşită prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă, este o infracţiune pluriobiectuală. Ea aduce atingere, în primul rând, relaţiilor şi valorilor sociale care sunt apărate inerent împotriva oricăror fapte de sustragere. Dar, în afară de aceasta, infracţiunea examinată aduce atingere relaţiilor sociale cu privire la inviolabilitatea încăperii, a altui loc pentru depozitare sau a locuinţei (a nu se confunda cu inviolabilitatea domiciliului, care este o noţiune tangentă, iar uneori o noţiune mai îngustă).

În acest sens, este cazul de a fi menţionat dreptul la viaţa privată socială, ca extensiune a dreptului la respectarea vieţii private şi de familie (prevăzut de art.8 al Convenţiei pentru apărarea drepturilor şi a libertăţilor fundamentale ale omului) [33]. De asemenea, trebuie de menţionat că în art.1 al Protocolului Nr.1 adiţional la Convenţia pentru apărarea drepturilor şi a libertăţilor fundamentale ale omului se prevede că orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. În acest sens, fosta Comisie Europeană a Drepturilor Omului a decis că noţiunea „bunuri" din textul respectiv cuprinde nu doar bunurile mobile, dar şi bunurile imobile [34]. Or, oricare pătrundere ilegală în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuinţă înseamnă

fie încălcarea drepturilor la respectarea vieții private, fie tulburarea folosinței bunurilor imobile (deci, o atingere colaterală a dreptului de proprietate), fie amândouă acestea.

În contextul analizei circumstanței agravante „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință", să ne referim la o altă speță.

Astfel, instanța superioară menționează că afirmația condamnatului Jukov despre netemeinicia calificării faptei lui ca tâlhărie săvârşită prin pătrundere în locuință merită atenție. Or, însăşi instanța de fond a stabilit că Jukov a venit în apartamentul victimei cu acordul acesteia, că ea i-a deschis uşa singură, având încredere în Jukov [35].

Într-adevăr, agravanta examinată lipseşte în acele cazuri, când făptuitorul intră în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință cu acordul victimei sau al persoanelor sub a căror pază se află bunurile, în virtutea relațiilor de rudenie sau contractuale, a cunoaşterii reciproce sau a altor împrejurări care exclud înşelăciunea. Aşadar, din punct de vedere juridic, pentru imputarea agravantei „prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință", este necesar ca pătrunderea să aibă un caracter ilegal. Adică, făptuitorul nu trebuie să posede dreptul de apariție în genere sau în anumite momente în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuința respectivă, atunci când el se află totuşi acolo, în pofida interdicției sau fără ştirea şi consimțământul persoanelor abilitate, fie pe calea înşelării acestora.

Într-o altă speță, în Decizia Colegiului penal al Judecătoriei Supreme a RSS Moldoveneşti se menționează: „Vagonul special este recunoscut drept locuință şi furtul din acest vagon urmează a fi considerat ca furt săvârşit prin pătrundere" [36]. În ce ne priveşte, considerăm că, ținând seama de destinația funcțională a locuinței, nu poate fi considerat locuință oricare compartiment dintr-un vagon feroviar. Or, destinația funcțională a unui compartiment (cupeu) dintr-un vagon feroviar constă în asigurarea confortului transportării pasagerilor, nu în locuirea acestora. În acelaşi timp, tocmai destinația de locuire provizorie a persoanelor o are cupeul dintr-un vagon feroviar, în care locuiesc însoțitorul de vagon, constructorii, refugiații etc. „A locui" şi „a călători" reprezintă uneori noțiuni apropiate, dar calitativ diferite. Tot aşa cum sunt diferite noțiunile „pasager" şi „locatar". Diferența dată se bazează mai cu seamă pe atitudinea persoanei care se află în locul de habitat respectiv: pe timpul călătoriei, ea nu-şi adaptează locul de aflare pentru locuire. Pentru că nu concepe un asemenea loc în calitate de locuință. Şi pentru că îşi dă seama că e prea limitată în timp aflarea ei într-un asemenea loc.

Referințe:

1. Numărul infracțiunilor înregistrate // www.statistica.md/statistica/dat/932/ro/Justitie_1998_2005_ro.htm
2. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1r/a-46/2002 din 2.04.2002 // Molfinfolex.
3. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1r/a-50/2002 din 16.04.2002 // Molfinfolex.
4. Brînză S. Infracțiuni contra proprietății. - Chişinău: USM, 1999, p.179.
5. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). - Chişinău, 2002, p.325-333.
6. Бойцов А.И. Преступления против собственности. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.640.
7. Клепицкий И.А., Резанов В.И. Получение взятки в уголовном праве России. - Москва, 2001, с.62.
8. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - Москва: Норма-Инфра·М, 1998, с.223-224.
9. Decizia Colegiului penal al Tribunalului mun.Bălți al Republicii Moldova nr.1a-188/98 din 6.05.1998 // Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 1998. - Nr.8. - P.13.
10. Надзорная инспекция переквалифицировала действия осужденного с пп.«а», «б» ч.2 ст.162 (разбой) на ч.3 ст.30 и пп.«а», «б», «в» ч.2 ст.161 УК РФ (покушение на грабеж) (Извлечение) // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2004. - №3. - С.16; Постановление Президиума Верховного Суда Российской Федерации №458П04 // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2005. - №4. - С.18; Постановление Президиума Верховного Суда Российской Федерации №164П04 от 14.04.2004 // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2004. - №12. - С.16.
11. Действия осужденного обоснованно переквалифицированы с пп.«а», «б» ч.2 ст.162 УК РФ (разбой) на пп.«б», «г» ч.2 ст.161 УК РФ (грабеж) (Извлечение) // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2004. - №2. - С.14; Определение №9-Д04-43 по делу Тюрева и Герасименко // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2005. - №12. - С.6.

12. Действия виновных в отношении потерпевшего при совершении хищения имущества не были сопряжены с насилием, опасным для его жизни и здоровья, либо с угрозой применения такого насилия, поэтому они переквалифицированы с разбоя на грабеж (Извлечение) // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2003. - №1. - С.17.
13. Buletinul Curţii Supreme de justiţie a Republicii Moldova. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
14. Cuşnir V., Berliba V., Cojocaru R. Drept penal. Culegere de teste şi speţe pentru examenul de licenţă. - Chişinău, 2007, p.75.
15. Определение Коллегии по уголовным делам Верховного Суда Республики Молдова №2d-199/96 от 25.04.1996 г. // Бюллетень Верховного Суда Республики Молдова. - 1996. - №6. - С.29.
16. Ibidem.
17. Постановление Президиума Верховного Суда Молдавской ССР от 10.04.1986 г. // Обзор законодательства и судебной практики Верховного Суда Молдавской ССР. - 1996. - №1. - С.15.
18. Antoniu G., Mitrache C., Stănoiu R. şi alţii. Noul Cod penal comentat / Sub red. Lui G.Antoniu. - Bucureşti: C.H. Beck, 2006, p.580.
19. Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova nr.1r/e-138/98 din 13.08.1998 // Sinteza practicii judiciare. - Chişinău, 2000, p.314.
20. Ibidem.
21. Culegere de hotărâri ale Plenului Curţii Supreme de Justiţie (mai 1974-iulie 2002). - Chişinău, 2002, p.325-333.
22. Buletinul Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
23. Семенов В. Квалификация кражи при наличии особо квалифицирующих признаков // Российский судья. - 2005. - №10. - С.32-33.
24. Российское уголовное право. Часть Особенная / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. - Москва: Юристъ, 1997, с.144-145.
25. Определение Президиума Краснодарского краевого суда по делу М. // Бюллетень Верховного Суда РСФСР. - 1973. - №3. - С.16.
26. Berliba V., Cojocaru R. Infracţiunea continuă şi continuată în legea penală a Republicii Moldova // Revista de drept penal. - 2006. - Nr.4. - P.130-142.
27. Попов А.Н. Убийство при отягчающих обстоятельствах. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.82-83.
28. Berliba V., Cojocaru R. Op. cit., p.130-142.
29. Ibidem.
30. Würtenberger T. Rolul metodologiei juridice în cadrul statului de drept şi democratic // Revista Naţională de Drept. - 2005. - Nr.5. - P.33-41.
31. Decizia Colegiului penal al Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova nr.1ra-379/2004 din 9.06.2004 // Buletinul Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova. - 2004. - Nr.10. - P.21.
32. Попов И.А. Уголовно-правовые и криминологические аспекты краж в условиях экономической и правовой реформы: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Калининград, 2000, с.21; Тузлуков А.М. Уголовная ответственность за кражу по действующему законодательству России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Рязань, 2001, с.23.
33. A se vedea mai mult: Bârsan C. Convenţia europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol.I. Drepturi şi libertăţi. – Bucureşti: ALL Beck, 2005, p.618-621.
34. Case of Wiggins versus United Kingdom // hudoc.echr.coe.int
35. Постановление Президиума Верховного Суда Российской Федерации от 14.01.2004 №830 т 2003 (Извлечение) // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 2004. - №6. - С.13-14.
36. Decizia Colegiului penal al Judecătoriei Supreme a RSS Moldoveneşti nr.4y-188/86 din 20.11.1986 // Moldinfolex.

Prezentat la 20.07.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

POLITICA PENALĂ – ETAPE, OBIECTIVE ŞI DIRECŢII DE ACŢIUNE

Igor A. CIOBANU, Iulian GROZA

Catedra Drept Penal şi Criminologie

This article is bringing important explanations about the "Preventive Criminology" chapter, especially for the "penal politics" notion and on the "criminology" subject. And in the way to make the purport much clearer, both of the mentioned notions are studied in complicity. Also, there is reminded, with strong facts about what a minutely process is the "criminology research", describing it stage by stage. As well, the author detected serious changes toward the crime meaning. He explains the new policies of crime and how to make the crimes easier to prevent. In conclusion, a batch of steps are encouraged in the way to improve the fight against crime.

În literatura criminologică naţională şi străină la capitolul „Criminologie preventivă" întâlnim un şir de noţiuni şi concepte, orientate spre diminuarea criminalităţii, cum ar fi: politică penală; lupta cu criminalitatea; contracararea criminalităţii; preîntâmpinarea criminalităţii; profilaxia criminalităţii şi chiar războiul cu criminalitatea etc. Cu toate că aceste noţiuni şi concepte se referă la un obiect comun – criminalitatea – totuşi, sensul lor nu este întotdeauna identic.

Cel mai larg ni se pare a fi termenul de *„politică penală"* termen diferit, desigur, de „politică" în sensul conducerii statului. Nu se cunoaşte cu certitudine cine a utilizat pentru prima dată noţiunea de „politică penală", dar în anul 1804 Feuerbach îl folosea pe larg pentru a defini unele concepte ale dreptului penal. Pe larg acest termen era utilizat în Rusia sec. XIX de către Ciubinschi, Foinițchi, Piontkovschi ş.a., ca în perioada contemporană să fie preluat de Kudreavțev, Babaev, Minkovschi, Dagheli, Dolgova etc. În criminologia rusă [1] se menţiona că „politica penală este parte componentă a politicii generale a statului, care, alături de politica economică, socială, culturală ş.a., are drept scop coordonarea activităţii organelor de luptă împotriva criminalităţii... ".

Noţiunea de *politică penală* poate fi privită în două sensuri:

1) în sens larg (lato sensu),

2) în sens restrâns (stricto sensu).

Lato sensu, prin politică penală se înţelege *ansamblul măsurilor* îndreptate spre diminuarea criminalităţii, cum ar fi cele juridice, economice, sociale etc.

Stricto sensu, politica penală presupune prezenţa doar a măsurilor *juridice*, axate pe activitatea nemijlocită a organelor de drept.

Am fi de părere că lupta împotriva criminalităţii trebuie organizată în toate planurile: juridic, economic, social etc., în asemenea mod acceptând sensul larg al noţiunii de politică penală. Întru a argumenta această opinie, afirmăm că *cercetarea criminologică* este un proces foarte minuţios care presupune studierea legităţilor apariţiei şi dezvoltării criminalităţii, a cauzelor şi condiţiilor (sociale, economice, demografice, culturale, politice etc.) apariţiei acestui fenomen social negativ, a locului şi rolului în acest fenomen a personalităţii infractorului, ca, în cele din urmă, să fie elaborate *programe* optime de *prevenire a criminalităţii.*

La rândul său, *cercetarea criminologică* se constituie din trei etape:

1) *pregătirea* (formularea întrebărilor, elaborarea ipotezelor ştiinţifice şi a direcţiilor prioritare de cercetare etc.);

2) *de lucru* (pregătirea şi distribuirea anchetelor; studierea documentelor, observarea şi alte metode de culegere a informaţiilor; valorificarea statistică a informaţiilor şi a datelor obţinute etc.);

3) *finală* (formularea concluziilor; elaborarea măsurilor concrete în baza cercetării efectuate; realizarea practică ş.a).

Desigur, toate etapele cercetării criminologice sunt importante, dar fără *realizarea practică* munca criminologilor ar fi lipsită de sens. Iată de ce aplicării în practică a rezultatelor cercetărilor i se acordă o importanţă deosebită, şi anume la:

- elaborarea planurilor complexe de prevenire a criminalităţii;
- determinarea priorităţii luptei şi elaborarea în aceste direcţii a planurilor curente şi de perspectivă a activităţii organelor de drept (de exemplu, în domeniul traficului de fiinţe umane);

- elaborarea planurilor de dezvoltare socială;
- pregătirea şi înaintarea iniţiativelor legislative pe problemele actuale de combatere a fenomenului 3k (crimă, criminal, criminalitate);
- publicarea rezultatelor cercetărilor criminologice;
- organizarea şi petrecerea conferinţelor, seminariilor şi meselor rotunde;
- prelucrarea şi înaintarea recomandărilor ştiinţifice ce au drept scop îmbunătăţirea formelor, mijloacelor şi metodelor de profilaxie şi combatere a criminalităţii [2].

De rând cu noţiunea de politică penală întâlnim destul de frecvent şi noţiunea *lupta împotriva criminalităţii*, care desemnează sfera de influenţă a cauzelor şi condiţiilor care determină şi/sau favorizează comiterea crimelor. Tot aici sunt incluse şi activităţile organelor de drept în descoperirea şi tragerea la răspundere a vinovaţilor în comiterea crimelor.

Unii autori [3] propun înlocuirea termenului *„luptă"* cu *„controlul"* asupra criminalităţii, deoarece „lupta" presupune o ciocnire activă a intereselor diametral opuse: interesele societăţii, pe de o parte, şi ale criminalităţii (lumii criminale), pe de altă parte. „Noi reieşim din faptul că lupta împotriva criminalităţii ca categorie social-politică este o activitate strict direcţionată de către stat şi societate ..." [4]. În izvoarele criminologice mai recente tot mai des întâlnim noţiunea de *control asupra criminalităţii:* „Criminologia – ştiinţă teoretică despre metodele de *control* asupra criminalităţii şi lupta împotriva ei ..." [5].

Am fi de părere că mai puţin importante sunt noţiunile şi conceptele utilizate, unica ce ar avea importanţă este rezultatul final. Totuşi, considerăm că cele mai raţionale concepte ar fi cele de *politică penală,* care determină *lupta împotriva criminalităţii,* priorităţile acestei lupte etc. Conceptul de *contracarare,* folosit pe larg în practica din Republica Moldova, îl considerăm tendenţios, el fiind prea maximalist: până la lichidarea din „rădăcină" a cauzalităţii, ceea ce ţine de domeniul criminologiei „romantice".

Criminologia îşi propune să evalueze măsurile ce se impun în planul luptei cu criminalitatea şi să *elaboreze programe* reale, adecvate de prevenire şi combatere a acesteia, de resocializare a delincvenţilor şi reabilitare a victimelor. Iată de ce am putea defini *scopul general* al criminologiei ca fiind fundamentarea unei *politici penale* eficiente în *lupta împotriva criminalităţii.* Anume criminologia contribuie cel mai esenţial la particularizarea principiilor de politică penală ale oricărui stat, fundamentând *strategiile* posibile, procedeele şi mijloacele, metodele şi tehnicile de înfăptuire a acestei lupte în prevenirea şi combaterea criminalităţii. Ţinem să menţionăm că lupta împotriva criminalităţii nu depinde doar de programele teoretice elaborate, dar şi de mijloacele şi resursele financiare, materiale şi umane pe care statul poate să le atribuie acestui scop. La acest capitol strategia naţională de luptă împotriva criminalităţii are încă multe rezerve.

Obiectivul principal al politicii penale este *prevenirea* criminalităţii. Înţelegem foarte bine că acesta este un concept vag, puţin definit teoretic şi, deoarece vizează un domeniu atât de vast, la un moment dat el devine irealizabil.

Anume pentru realizarea acestui obiectiv şi este chemată în ajutor *criminologia*, care are *scopul* de a realiza *studiul ştiinţific al criminalităţii şi al profilaxiei acesteia* prin prisma reacţiei sociale antiinfracţionale. Pe de altă parte, criminologia operează şi cu conceptul de *personalitate a infractorului* în sensul legii penale, iar aici *obiectivul prevenirii* îl constituie asamblul de factori care determină şi/sau favorizează săvârşirea infracţiunii. Toţi aceşti factori precedă comiterea faptei ilicite. Unii autori [6] consideră că acţiunea preventivă nu va produce efectele scontate dacă se va desfăşura izolat, pe domenii sau tipologii infracţionale, ci este necesar ca prevenirea criminalităţii să vizeze fenomenul în întregul său, nu ca totalitate de infracţiuni săvârşite pe un anumit teritoriu, într-o anumită perioadă de timp, ci ca sistem, înţeles ca ansamblu superior organizat de elemente aflate în relaţii atât între ele, cât şi cu întregul căruia i se subordonează.

Parţial am fi de acord, considerând totuşi că obiectivele, sfera de acţiune şi direcţiile prevenirii criminalităţii urmează a fi studiate în *mai multe planuri*, nu doar la general. Aşa, prevenirea şi profilaxia criminalităţii urmează a fi îndreptată spre următoarele *sfere* şi *direcţii* de acţiune:

1) prevenirea criminalităţii la nivel *social*;
2) *volumul* prevenirii criminalităţii;
3) *teritoriul* (prevenirea criminalităţii la nivel teritorial);
4) *etapele* prevenirii şi influenţei asupra obiectivelor profilaxiei;
5) *direcţiile* şi conţinutul prevenirii şi profilaxiei criminalităţii;
6) *subiecţii* faţă de care se aplică prevenirea şi profilaxia.

Prevenirea şi profilaxia criminalității la nivel *social* deosebeşte trei *niveluri:*

a) prevenirea şi profilaxia socială *generală,* legată de activități sociale de lungă durată şi de amploare, cu referire la toată populația țării. Aici scopul principal constă în înlăturarea *contradicțiilor*, a problemelor, a greutăților şi a greşelilor intervenite pe parcursul dezvoltării sociale.

Toate acestea vizează schimbări spre bine în sfera social-economică, ridicarea nivelului de trai al membrilor societății, îmbunătățirea calității vieții sociale. Aceste măsuri pot fi realizate doar *stabilizând* situația în *economia* Republicii Moldova, iar ca rezultat se va ridica capacitatea de plată a maselor largi ale populației şi se va micşora criminalitatea economică şi corupția;

b) profilaxia socială *specială* este îndreptată nemijlocit spre înlăturarea factorului criminogen şi spre corectarea persoanelor aflate în grupul de risc (care au mai comis anterior crime sau au o situație preinfracțională). Elaborarea şi realizarea profilaxiei speciale este generată direct de criminalitate, de starea, structura şi dinamica ei;

c) profilaxia *patologiilor sociale* sau a anomaliilor ce apar în societate. Acest nivel reprezintă o îmbinare a primelor două, dar expuse separat din cauza vocației criminogene bine cunoscute. Aşa, alcoolismul, consumul de droguri şi de alte substanțe cu efecte similare, prostituția, vagabondajul, cerşetoria, nefrecventarea şcolii etc. reprezintă categoria principală de risc şi față de ea urmează a fi aplicat grupul de măsuri profilactice: primare, intermediare şi principale.

După *volumul* şi *teritoriul* prevenirii şi profilaxiei criminalității deosebim măsuri:

a) *generale,* îndreptate la descoperirea, înlăturarea sau neutralizarea cauzelor şi condițiilor care pot genera comiterea actului infracțional. Aceste măsuri pot fi îndreptate față de grupuri mari de persoane (măsuri îndreptate spre lupta împotriva traficului de droguri, traficului de arme, traficului de persoane etc.);

b) *speciale,* îndreptate spre anumite categorii de infracțiuni sau grupuri de infractori (de exemplu, consumători de droguri, cerşetori, prostituate etc.);

c) *individuale,* adică acele măsuri care se aplică față de persoanele concrete, care se află în pragul comiterii crimei.

Etapele prevenirii şi profilaxiei criminalității pot fi clasificate în:

a) etapa *preinfracțională* şi

b) etapa *postinfracțională.*

Am prefera totuşi ca aceste etape să fie studiate mult mai amănunțit, iar pentru aceasta avem nevoie de o clasificare mai amplă, şi anume:

1) etapa *prevenirii* şi *profilaxiei primare la nivel social;*

2) etapa prevenirii şi profilaxiei *nemijlocite* față de persoanele din grupul de risc;

3) etapa prevenirii şi profilaxiei în faza *pregătirii* şi/sau *tentativei* de infracțiune;

4) etapa profilaxiei *după comiterea* infracțiunii (în faza de anchetă penală şi judecată);

5) etapa prevenirii şi profilaxiei *după pronunțarea sentinței*, adică în timpul executării pedepsei private sau nonprivate de libertate;

6) etapa prevenirii şi profilaxiei *recidivei,* după executarea pedepsei privative de libertate (adică în perioada de resocializare postcondamnatorie).

Direcțiile prevenirii şi profilaxiei criminalității sunt numeroase, şi anume:

1) *social-economică,* adică acele măsuri relatate deja în cadrul acestei secțiuni, care au ca scop înlăturarea cauzelor şi condițiilor care generează şi/sau favorizează criminalitatea;

2) *de organizare şi administrare (conducere)*, prin care se înțelege perfecționarea măsurilor statale şi obşteşti de control social. Acest lucru este extrem de important în sfera activității organelor de drept: promptitudinea intervenirii; coordonarea activităților la diverse niveluri şi între structuri; specializarea față de anumite genuri infracționale etc.;

3) *juridică*, care are misiunea pregătirii bazei pentru elaborarea şi realizarea tuturor măsurilor de prevenire şi profilaxie a criminalității. Aceste măsuri juridice urmează să includă:

- perfecționarea legislației, în special penale, administrative, de muncă, economică ş.a.;
- stimularea cetățenilor la participarea activă în prevenirea criminalității;
- reglementarea juridică a activității subiecților profilaxiei (MAI, Procuratura, MJ etc.);
- ridicarea conştiinței juridice a populației;

4) *ideologică* care ar implica pe larg mass-media în popularizarea cunoştinţelor juridice; crearea unui climat negativ, ostil, faţă de criminalitate; formarea la cetăţeni a unei poziţii morale înalte; ridicarea nivelului de educaţie şi cultură etc.;

5) *psihologico-pedagogică*, care prin intermediul instituţiilor obşteşti, de învăţământ şi de informare în masă ar: ridica încrederea populaţiei faţă de organele de drept şi activitatea acestora; înlătura iluzia că lupta împotriva criminalităţii este doar sarcina poliţiei; participa la readaptarea şi reintegrarea persoanelor eliberate din detenţie, a alcoolicilor, consumatorilor de droguri, vagabonzilor etc.;

6) *medicinală,* care are scopul profilaxiei bolilor şi tratamentul pacienţilor; de exemplu, tratamentul consumatorilor de droguri, alcoolicilor, bolnavilor psihici etc.;

7) *tehnică,* care are scopul utilizării mijloacelor tehnice pentru prevenirea şi profilaxia criminalităţii. Aşa, de exemplu, sistemele de signalizare; de informare rapidă a poliţiei; camerele de signalizare; camerele de luat vederi din magazine, depozite etc. ar reduce considerabil riscul comiterii faptei infracţionale [7].

În criminologia rusă [8], lupta împotriva criminalităţii este orientată în trei direcţii principale:

1) *organizarea generală a luptei;*

2) *prevenirea criminalităţii;*

3) *activitatea organelor de drept.*

Pe lângă direcţiile de luptă antiinfracţională aici vedem *obiectivele* şi *sfera de acţiune* atât în plan general, cât şi în plan concret.

În cele din urmă, am concluziona că:

- *politica penală* determină *obiectivele, sfera de acţiune* şi *direcţiile* luptei împotriva criminalităţii;
- fiecare din aceste segmente poate fi realizat doar după activitatea *informaţional-analitică de înregistrare* a crimelor;
- ulterior este necesară *studierea* ansamblului de factori care au determinat şi/sau au favorizat săvârşirea faptei ilicite, precum şi rezultatele luptei cu criminalitatea la etapele precedente;
- *prognoza criminologică* este următorul pas care asigură aprecierea viitorului criminalităţii şi a consecinţelor acesteia;
- pentru efectuarea unei prognoze sunt necesare *expertizele criminologice* (a proiectelor de legi, a diverselor proiecte sociale, a programelor naţionale de luptă împotriva tipurilor de criminalitate concretă etc.); această sferă a criminologiei este încă mult neglijată în Republica Moldova, de aceea numeroasele recomandări propuse de persoane fără experienţă în domeniu (criminologică!) nu au sorţi de izbândă;
- în baza aprecierii situaţiei criminologice se determină *strategia* luptei cu criminalitatea; aceasta, manifestându-se ca o artă în lupta dintre două grupuri de interese (noncriminale şi criminale), determină direcţiile atacului în scopul obţinerii victoriei;
- prioritare în strategia luptei anticriminale sunt *măsurile preventive*, care au scopul de a influenţa, până la diminuarea de proporţii, cauzele şi condiţiile criminalităţii (spre exemplu, în lupta împotriva criminalităţii organizate transnaţionale ca măsuri preventive importante ar fi: arestarea conducătorilor, blocarea conturilor bancare şi/sau arestarea acestora, încercarea măsurilor de convingere în cazul membrilor de rând ş.a.);
- strategia luptei cu criminalitatea poate fi realizată doar prin *programe* concrete de luptă; această *programare* poate fi de *lungă* durată (până la 5-10 ani), *medie* (până la 1-2 ani) şi de *scurtă* durată (de la o lună până la şase);
- pentru viabilitatea programelor de luptă cu criminalitatea este necesară *fundamentarea unei politici penale eficiente,* asigurată de *procesul legislativ;* aşa, în Republica Moldova lupta împotriva traficului de fiinţe umane a fost posibilă doar după adoptarea unei legislaţii complexe în domeniu (specialiştii discută aprins problema priorităţii legii penale concrete sau a programului concret de luptă; Academicianul rus V.N. Kudreavţev menţiona: „Procesul criminalizării faptelor socialmente periculoase cuprinde câteva faze: înregistrarea şi aprecierea tipului concret de manifestări deviante; studierea cauzelor şi condiţiilor care au generat apariţia acestora; determinarea perspectivelor luptei cu ele; elaborarea proiectului noii legi" [9]);
- pe parcursul realizării programelor de luptă cu criminalitatea pot fi întâlnite anumite piedici, de aceea este necesară *corectarea* şi *coordonarea* acestor programe;
- pentru o realizare cât mai eficientă a luptei împotriva criminalităţii este necesară crearea unei *reţele de instituţii ştiinţifice,* pregătirea criminologilor şi a altor cadre ştiinţifice necesare acestui domeniu, perfecţionarea tehnicilor şi metodelor de cercetare a fenomenului, şi, nu în ultimul rând, realizarea cercetărilor ştiinţifice în activitatea practică.

Referințe:

1. Герцензон А.А. Уголовное право и социология. - Москва, 1970, с.178.
2. Желудков А. Криминология (Конспект лекций). - Москва, 2004, с.14-15.
3. Криминология / Под ред. Долговой А.И. - Москва, 1999, с.317-324.
4. Бородин С.В. Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы. - Москва, 1990, с.13-15.
5. Карпец И.И. Криминология. - Москва, 1995, с.17.
6. Nistoreanu Gh., Păun C. Criminologie. - Bucureşti, 1995, p.248-251.
7. Желудков А. Op.cit., p.40-48.
8. Криминология / Под ред. Долговой А.И., p.317-334.
9. Кудрявцев В.Н. Криминология: оптимальные модели // Уголовное право в борьбе с преступностью. - Москва, 1981, с.3.

Prezentat la 11.02.2008

SISTEMUL DE PEDEPSE ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT

Ludmila DUMNEANU

Catedra Drept Penal şi Criminologie

Les sanctions peuvent être classées de manière différente, mais dans leur totalité, elles forment le système des peines qui incombe une échelle des peines. Les sources de ce système peuvent être les lois pénales ou autres actes de suppléance. Toutefois, le principe de légalité des peines lui impose de limiter son choix à la palette offerte par la loi, laquelle classe les sanctions en différentes catégories: peines principales, peines complémentaires, peines accessoires, etc. En cette occurrence on soulève trois problèmes: l'élaboration des peines, leur prononcé par le juge et leur application.

Sistemul de pedepse cuprinde o multitudine de categorii de pedepse (elementele sistemului) şi subsisteme, care includ gruparea categoriilor de pedepse în funcţie de diverse temeiuri [1].

Totalitatea sancţiunilor aplicate la un popor într-o perioadă istorică determinată formează ***sistemul de pedepse***. Dacă diverse sancţiuni sunt stabilite de către legiuitor într-o anumită succesiune, trecerea de la cele superioare la inferioare se numeşte scara pedepselor [2].

De regulă, sistemele de pedepse din diferite state nu se deosebesc esenţial. Sistemul de pedepse este însoţit şi de sistemul de măsuri juridico-penale speciale – aşa-numitele *măsuri de siguranţă,* care se deosebesc de primele prin scopurile, temeiurile de aplicare şi durată.

Este de remarcat că în majoritatea statelor sistemul de pedepse penale este fixat de legislaţia penală, însă, uneori (spre exemplu, în dreptul englez-american) unele categorii aparte de pedepse (de regulă, cu caracter complementar) sunt reglementate de normele penale ce îşi au sediul în alte acte normative. A se menţiona însă că la momentul actual în SUA se întreprind tentative serioase de a ordona sistemul de pedepse existent, fapt confirmat de unele coduri penale ale unor state americane din nordul SUA.

De remarcat, în această ordine de idei, că legiuitorul francez a evoluat mai rapid, stabilind sistemul de pedepse pentru crime, delicte şi contravenţii doar în Codul penal, deşi semnele infracţiunilor sunt depistate şi în alte acte subordonate legilor. Pe lângă acestea, trebuie de subliniat că sistemul pedepselor în Franţa poartă un caracter dualist, deoarece există pedepse pentru persoane fizice şi pedepse pentru persoane juridice.

În general, sistemul de pedepse în dreptul penal comparat include următoarele tipuri principale de pedepse: *privaţiunea de libertate (închisoarea), amenda*; în Anglia şi în unele state din SUA se mai păstrează şi *pedeapsa cu moartea*. În afară de categoriile principale, se prevede un număr mare de *pedepse complementare*, care ţin de limitarea condamnatului în unele drepturi (de a conduce automobilul, de a purta şi păstra arma, de a realiza o activitate profesională etc.). La aceste categorii de pedepse în multe state se atribuie şi *confiscarea.* Dar aici este de menţionat că se are în vedere în cele mai dese cazuri confiscarea specială, deoarece confiscarea totală, potrivit normelor internaţionale, atentează la proprietatea privată a persoanei.

În majoritatea statelor, alături de pedepsele în cauză, se mai prevăd şi unele măsuri de securitate, specificate pentru aplicarea în anumite „stări de pericol" (mai detaliat aceste măsuri vor fi examinate într-un capitol aparte).

Aşadar, în domeniul pedepselor, în dreptul penal comparat se pun trei mari probleme: elaborarea, pronunţarea de către judecător şi aplicarea pedepselor.

Într-un număr mare de state, şi anume – în statele economic dezvoltate, legislaţiile au parcurs mai multe etape, fiecare dintre ele consemnând una sau mai multe pedepse privilegiate, excluzându-le pe altele sau, cel puţin, umbrindu-le.

Prima fază, cea a pedepselor corporale (pedeapsa capitală, tortura, munca silnică), se încheie în secolul al XVIII-lea. A doua fază, cea a privaţiunii de libertate, despre care P.Rossi spunea că ea constituie „o pedeapsă prin excelenţă a ţărilor civilizate", datează cu secolul al XIX-lea [3].

Toate codurile penale apărute în sec. al XIX-lea şi la începutul sec. al XX-lea optează masiv pentru privaţiunea de libertate, chiar pentru mici delicte. Totuşi, la sfârşitul sec. al XIX-lea primele incertitudini apar în Germania. Astfel, începe să fie criticată scurta pedeapsă de întemniţare care desocializează fără a trata. Dubiile au condus la apariţia celei de a treia faze, în cadrul căreia fără a lichida privaţiunea de libertate au fost create două tehnici de tratare noi: probaţiunea de tip anglo-american şi suspendarea executării pedepsei

franco-belgiană. Începând cu sec. al XX-lea apar alternative ale privațiunii de libertate, dar care nu inspiră încredere: amenda, retragerea permisului, confiscarea, interdicțiile profesionale etc. Aceasta este cea de-a patra fază.

În sfârşit, cea de-a cincia fază începe în SUA în anii 1980-1990, cu pedepse intermediare între privațiunea de libertate şi probațiune, printre care: probațiunea prin supraveghere intensivă, arestul la domiciliu, munca în interesul comunității, detenția de o noapte sau de o zi etc.

În literatura de specialitate, fiind luate în considerație etapele de apariție a unor tipuri de pedepse, s-a efectuat clasificarea acestora în pedepse tradiționale şi pedepse noi.

Mai puțin ideologizată, dar mai tehnică este clasificarea pedepselor în pedepse principale (care se pronunță de sine stătător), pedepse complementare (care nu pot să existe fără ca o pedeapsă principală să fi fost pronunțată) şi pedepse accesorii (care, fără a fi pronunțate de judecător, se aplică sistematic). Această trilogie este cunoscută mai multor drepturi. Astfel, Codul penal italian enumeră pedepsele accesorii pentru delicte (interdicția de a ocupa o funcție publică sau de a exercita un serviciu public etc.) şi pentru contravenții (suspendarea din exercitarea unei profesiuni). Legea din Luxemburg prevede că întotdeauna condamnarea la închisoare comportă interdicția anumitor drepturi (dreptul la vot, dreptul de a purta o decorație, dreptul de a fi expert etc.). Însă, Codul penal francez din 1994 nu acceptă conceptul de pedeapsă accesorie pentru infracțiunile pe care le prevede: „nici o pedeapsă nu poate fi aplicată dacă instanța nu a pronunțat-o expresiv".

Potrivit dreptului englez, sancțiunile sunt de două feluri: absolut determinate (pedeapsa cu moartea şi închisoarea pe viață) şi relativ determinative (închisoarea de la o zi până la 25 ani şi amenda ale cărei limite sunt diferite, cu excepția unor cazuri expres stabilite).

Sancțiunile relative în Anglia se deosebesc prin faptul că ele fixează numai maximul, iar instanța care examinează cazul dispune în cel mai înalt grad de libera convingere la pronunțare. Aceeaşi situație este caracteristică şi pentru Franța: legiuitorul a determinat plafonul maxim al sancțiunii în norme concrete din Partea Specială a Codului penal.

Toate sancțiunile în Anglia au un caracter alternativ, adică pot fi înlocuite una cu alta. Uneori, ele pot fi pronunțate împreună. De regulă, închisoarea pe termen şi amenda sunt prevăzute împreună, ceea ce permite alegerea uneia sau alteia, sau în unele cazuri ambele. Totodată, în ultimul caz nici una dintre ele nu se consideră ca pedeapsă complementară, deoarece în dreptul penal englez nu există clasificarea pedepselor în principale şi complementare.

Limita maximă este determinată numai în cazurile neordinare, denumite „cazurile cele mai grave" (*the worst-case)*, care, de fapt, sunt lăsate la libera apreciere a instanței, stabilirea celui mai înalt grad de vinovăție al persoanei dezvăluind prezența unor circumstanțe agravante care şi condiționează caracterul cazurilor date. La ele se atribuie, de obicei, praeintenția, cruzimea deosebită, daunele în proporții mari etc.

În Anglia, pe lângă *confiscare*, mai există şi alte tipuri de pedepse: lipsirea de dreptul electoral pasiv şi activ, lipsirea de drepturile de a conduce mijloace de transport pe un termen de până la trei ani etc. Pedepsele corporale au fost excluse încă în anul 1948. Până în anul 1967, potrivit izvoarelor existente, ele au fost păstrate în calitate de măsuri de influență disciplinare în locurile de deținere.

Deşi dreptul american derivă din dreptul englez, sistemul de pedepse în SUA este puțin altul. Aproape în toate statele SUA sistemul de pedepse este construit în funcție de clasificarea infracțiunilor pe categorii, fiecăreia dintre acestea revenindu-i subsistemul de măsuri juridico-penale.

Astfel, de exemplu, în statul New York, pentru comiterea unei *felony* de clasa A instanța este în drept să aplice închisoarea în limitele de la 15 la 25 de ani sau detențiunea pe viață. Pentru felony de clasa B maximul privațiunii de libertate este de până la 25 de ani, de clasa C – 15 ani, de clasa D – 7ani, de clasa E – 4 ani. Termenul minimal, de regulă, nu poate fi mai mic de un an. În cazul comiterii unei *felony* de clasa D şi E, instanța este în drept să pronunțe o sentință determinată de privațiune de libertate pe un termen de un an, dacă va conveni că o sentință nedeterminată este o măsură prea agravată în acest caz pentru condamnat [4].

Pentru săvârşirea unei *misdeamenours,* potrivit aceluiaşi Cod penal, instanța trebuie să pronunțe o sentință determinată.

În funcție de categoria faptei infracționale, este aplicată şi mărimea amenzii, care poate fi stabilită odată cu privațiunea de libertate [5].

În SUA, spre deosebire de Anglia, pedepsele sunt clasificate în principale (privațiunea de libertate şi amenda) şi complementare (lipsirea de drepturile electorale, privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții

sau de a exercita anumită activitate, confiscarea averii, interzicerea de a folosi patrimoniul pe un anumit termen, arestul sau constrângerea de a vinde patrimoniul, impunerea obligaţiei de a repara dauna cauzată etc.).

Pedeapsa cu moartea s-a păstrat doar în unele state ale SUA [6].

Anumite măsuri de influenţă stabilite pentru comiterea infracţiunilor în unele state sunt considerate drept pedepse penale, iar în altele – drept sancţiuni civile. Prin urmare, liberarea din funcţie sau interzicerea de a practica o anumită activitate sunt considerate, potrivit normelor Codul penal din California, ca pedepse penale, iar prevederile Codului penal din New York le determină ca sancţiuni civile.

Legislaţia federală prevede în calitate de pedeapsă complementară lipsirea de cetăţenia SUA pentru trădare de patrie, tentativă în scopul răsturnării puterii de stat, inclusiv prin utilizarea forţei sau aplicarea armei.

Potrivit Codului penal al Californiei, pentru comiterea violului unei minore în vârstă de până la 10 ani instanţa poate aplica în calitate de pedeapsă complementară o pedeapsă netradiţională – castrarea.

Legislaţia penală americană prevede pedepse speciale pentru persoanele juridice (corporaţii): amenda (pentru *felony* – până la 10 000 de dolari, dacă este prevăzut altceva). În unele state se aplică probaţiunea sau răspândirea sentinţei emise de către instanţă.

Codul penal - Model al SUA, pentru comiterea unei *felony* de gradul întâi prevede următoarele pedepse: închisoarea minimală de la un 1 an până la 10 ani şi maximală – închisoarea pe viaţă, amenda până la 10 000 de dolari. Pentru *felony* de un grad mai mare se prevăd pedepse mai aspre.

În baza celor constatate putem afirma că la momentul actual sistemul de pedepse în statele SUA a fost ordonat aproape pe deplin.

În sistemul de pedepse din Franţa, în raport de clasificarea faptelor infracţionale, există trei tipuri de pedepse: pentru infracţiuni – *pedepse penale*, pentru delicte – *pedepse de corectare*, iar pentru contravenţii – *pedepse de poliţie*.

Cele mai aspre sunt pedepsele penale, care se împart în pedepse *pe termen* şi pedepse *fără termen*. La cele pe termen se atribuie: închisoarea penală şi întemniţarea penală pe termen; la cele fără de termen: închisoarea penală pe viaţă şi întemniţarea penală pe viaţă. Codul penal din 1810 a stabilit cuantumul maximal de 20 de ani în cazul pedepselor penale pe termen. Diferenţa de timp dintre 20 de ani şi închisoarea pe viaţă era atât de izbitoare, deoarece diferenţierea răspunderii era pusă în dependenţă de dauna produsă. După abolirea pedepsei cu moartea, în 1981, toate faptele infracţionale pentru care era prevăzută această pedeapsă au început a fi sancţionate prin închisoarea pe viaţă.

Codul penal francez în vigoare stabileşte privaţiunea de libertate până la 30 de ani, iar minimul pedepselor pe termen este de 10 ani.

Deoarece infracţiunile se clasifică în infracţiuni penale şi politice, pedepsele de asemenea sunt clasificate în penale (întemniţarea pe viaţă sau pe termen) şi politice (închisoarea pe viaţă sau pe termen). În art. 131-1 al Codului penal francez se combină şi unele, şi altele [7].

Aceste pedepse pot avea numai calitatea de pedepse principale.

Pedepsele penale sunt considerate de un grad de gravitate mai mare decât cele politice. Condamnaţii politici sunt supuşi unor metode de constrângere specifice, care se realizează în limitele unui sistem penitenciar special în scopul neutralizării lor. Aceştia nu sunt constrânşi la muncă, nu poartă îmbrăcăminte specială şi dispun de unele privilegii. Potrivit opiniei unor jurişti francezi, deoarece sistemul penitenciar se află într-un proces de umanizare generală, diferenţierea regimurilor de detenţie la momentul actual îşi pierde importanţa.

Între timp, odată cu abrogarea pedepsei capitale, din categoria pedepselor penale au fost excluse exilul şi degradarea civilă.

Cumulativ cu închisoarea sau privaţiunea de libertate poate fi numită şi amenda (pentru persoanele fizice maximul 50 mln. de franci) sau unele dintre pedepsele complementare.

Pedepsele de corectare constituie închisoarea (minimul nu se stabileşte, iar maximul este de 10 ani) sau amenda. Pentru delicte pot fi numite *amenda-zile*, *munca în folosul societăţii* (aceste două nu sunt stabilite în normele Părţii Speciale pentru o faptă infracţională, ele constituind pedepse alternative închisorii), pedepse *ce lipsesc de unele drepturi* sau alte pedepse complementare [8].

Pedepsele de poliţie sunt *amenda* (pentru persoanele fizice minimul nu se stabileşte, iar maximul depinde de gradul contravenţiei) şi pedepsele care privează sau limitează anumite drepturi (art.131-12) [9].

În afară de clasificarea pedepselor în funcţie de natura lor, care, de fapt, este o clasificare esenţială, mai există şi clasificarea pedepselor în *principale, complementare* şi pedepse care pot fi concomitent şi *principale,* şi *complementare.*

Codul penal francez fixează în Partea Generală numai pedepsele principale, adică norma penală care stabileşte răspunderea penală pentru o faptă infracțională concretă, iar în Partea Specială a Codului penal la fiecare capitol aparte se prevăd pedepsele complementare, stabilindu-se categoria de pedepse specifice pentru categoria dată de infracțiuni.

În calitate de pedepse principale sunt fixate: privațiunea de libertate, amenda, amenda-zile, munca în folosul societății, precum şi pedepsele de corectare.

Pentru comiterea unei infracțiuni sau a unui delict pot fi aplicate două pedepse principale – privațiunea de libertate şi amenda, ele rămânând a fi pedepse principale, fapt întâlnit foarte rar în practică, de exemplu, la stabilirea unor circumstanțe agravante.

Alternative pentru pedepsele de corectare sunt amenda-zile şi munca în folosul societății, care nu pot apărea ca pedepse complementare.

Codul penal francez oferă instanței de judecată mai multe posibilități de individualizare a răspunderii şi pedepsei penale. De exemplu, aceasta poate numi o pedeapsă mai puțin severă decât cea prevăzută pentru fapta infracțională comisă. Instanța poate numi în loc de închisoare pe viață privațiunea de libertate pe termen, dar nu mai mic de doi ani, iar în caz de privațiune de libertate poate micşora termenul privațiunii nu mai mic de un an. O asemenea posibilitate există şi în cazul amenzii: poate micşora suma amenzii prevăzute.

Atenuarea pedepsei a făcut că în Codul penal nu se mai prevede minimul pedepsei, ci doar limita maximă care nu poate fi prevalată de către instanță.

În Germania, spre deosebire de Franța, sistemul pedepselor este diferit. Acest sistem include, pe lângă pedepsele *principale* şi *complementare*, şi *consecințe complementare* în calitate de măsuri juridico-penale deosebite.

În Capitolul 1 al Codului penal german sunt prevăzute două categorii de pedepse, care, conform naturii lor, pot fi atribuite la pedepsele principale: *privațiunea de libertate* şi *amenda bănească*. La pedepsele complementare se referă: *interdicția de a conduce mijloace de transport*. O altă categorie de pedeapsă o formează *amenda patrimonială*, care prin natura sa nu poate fi atribuită nici la pedepsele principale, nici la cele complementare.

Complementare mai sunt numite şi pedepsele care nu pot fi pronunțate decât în cumul cu privațiunea de libertate sau amenda bănească. Uneori ca pedeapsă complementară poate fi numită *confiscarea obiectelor infracțiunii,* dacă nu are un caracter de asigurare.

Interdicția de a conduce mijloace de transport se pronunță în cumul cu privațiunea de libertate (de la 1 an până la 3 ani) sau amenda bănească dacă fapta a fost comisă cu sau în legătură cu mijlocul de transport. Această categorie de pedeapsă poate fi executată numai din momentul intrării în vigoare a sentinței.

O particularitate a legislației germane cu referire la pedepse este că, în afară de categoria de amendă patrimonială, mai sunt prevăzute *consecințele complementare*, care survin, de regulă, fără fixarea specială a acestora în sentință, adică condamnatul automat este privat de dreptul de a ocupa anumite funcții, de dreptul de a beneficia de drepturile dobândite în urma alegerilor publice, de dreptul electoral, de a alege şi a fi ales (art.45) [10]. Asemenea instituție a existat în dreptul penal francez până la adoptarea Codului penal din 1992. Pedepsele de asemenea tip erau denumite ca ajutătoare şi urmau după stabilirea unor categorii de pedepse principale.

Codul penal german indică următoarele tipuri de consecințe complementare:

- persoana condamnată la privațiune de libertate pe o perioadă nu mai mică de un an se privează de dreptul de a ocupa funcții publice (legate de administrarea statului sau de activitatea organelor de justiție) şi de a beneficia de drepturile obținute în rezultatul alegerilor publice pe un termen de până la 5 ani (art.45 alin.1 CP german). Această consecință complementară apare automat, nu este necesară o anumită fixare în sentință în legătură cu asemenea fapt;
- în unele cazuri prevăzute de Codul penal, în cumul cu privațiunea de libertate pe un termen nu mai mic de 6 luni, instanța poate priva persoana de dreptul de a ocupa funcții publice pe un termen de la 2 până la 5 ani (art.45 alin.2). Asemenea consecință nu survine automat, de aceea acest fapt trebuie să fie consemnat în sentință;
- instanța poate lipsi condamnatul de dreptul electoral activ pe un termen de la 2 până la 5 ani, dacă aceasta este prevăzut în mod special în Codul penal (în caz de comitere a infracțiunii de trădare de Patrie, de amenințare a securității interne a statului etc.).

Privarea de statutul juridic şi de drepturi intră în vigoare din momentul când sentinţa a devenit definitivă. Posesiunea în drepturi se consideră din ziua executării privaţiunii de libertate, expirării termenului de prescripţie sau liberării de pedeapsă.

Consecinţă complementară specifică se consideră şi darea publicităţii a sentinţei pe cazurile penale despre calomnie.

În redacţia Codului penal din 1871 pedepsele corporale nu au fost prevăzute, iar pedeapsa cu moartea a fost abrogată de Constituţia din 1949.

În dreptul penal german se evidenţiază şi un sistem de „măsuri" care nu pot fi atribuite nici la pedepse, nici la consecinţele complementare. Acest sistem cuprinde „orice măsură de corectare şi securitate, confiscarea averii, sechestrarea obiectului infracţiunii, distrugerea instrumentelor infracţiunii, interzise în circuitul civil" (pct.8 art.11 CP german). De exemplu, în Legea despre animale se prevede o măsură specifică – interdicţia de a întreţine animale; Legea despre exercitarea jurisprudenţei pe cazurile cu minori atribuie la acest tip măsurile de corectare şi educare.

Sistemul de pedepse în Codul penal spaniol include categorii de pedepse principale şi complementare. *Amenda, munca socială şi privarea de unele drepturi determinate* pot fi aplicate atât în calitate de pedepse principale, cât şi complementare. Celelalte pedepse pot fi pronunţate numai în calitate de pedepse principale. Pedeapsa cu moartea este exclusă din categoriile de pedepse prevăzute de legea penală spaniolă.

În funcţie de caracterul şi durata pedepsei, Codul penal spaniol clasifică pedepsele în trei categorii: *severe, mai puţin severe* şi *neînsemnate.* La pedepsele severe se referă privaţiunea de libertate pe un termen mai mare de 3 ani, limitarea completă în drepturi, privarea de dreptul de a practica o anumită activitate pe un termen mai mare de 3 ani, privarea de dreptul de a conduce un mijloc de transport pe un termen mai mare de 6 ani şi altele. Mai puţin severe sunt următoarele categorii de pedepse: privaţiunea de libertate pe un termen de la 6 luni până la 3 ani, amenda în mărime de două salarii lunare, amenda proporţională cu mărimea daunei cauzate, arestul pe o durată de la 7 până la 24 de zile rentabile şi altele. La pedepsele neînsemnate se atribuie: privaţiunea de dreptul de a conduce un mijloc de transport pe un termen de la 3 luni până la 1 an, amenda în mărimea venitului pentru cinci zile până la două salarii lunare, arestul pe un termen de la o zi până la 6 zile rentabile etc.

Codul penal elveţian din 1937, cu modificările ulterioare, stabileşte sistemul de măsuri juridico-penale, care includ *pedepsele, măsurile de siguranţă* şi *alte măsuri*. Pedepsele includ privaţiunea de libertate, amenda şi privarea de anumite drepturi în calitate de măsuri complementare. Totodată, privaţiunea de libertate poate fi numită împreună cu amenda, în caz că ambele se prevăd de sancţiune.

Codul penal prevede o enumerare vastă a unor categorii de pedepse complementare, de exemplu: liberarea din serviciu, privarea de drepturile părinteşti sau tutelare, interdicţia de a practica o profesie, expulzarea din ţară şi altele.

Codul penal elveţian determină unele măsuri de siguranţă, cum ar fi: izolarea infractorilor, măsuri aplicabile unor persoane care suferă de o boală psihică, alcoolism sau narcomanie.

La alte măsuri juridico-penale se referă amanetul preventiv, confiscarea, compensarea, publicarea sentinţei [11].

Potrivit Codului penal japonez, sistemul de pedepse este constituit din pedepse principale şi complementare. Codul penal stabileşte ierarhia categoriilor de bază ale pedepsei în funcţie de gravitatea lor. Pedepsele principale sunt: pedeapsa cu moartea, privaţiunea de libertate însoţită de munca prin constrângere sau fără de aceasta, amenda, arestul penal şi amenda neînsemnată. La pedepsele complementare se referă confiscarea averii.

Sistemul de pedepse în dreptul penal musulman se deosebeşte prin caracter aspru, sunt prezente pedepsele corporale, formele calificative ale execuţiei cu moartea. Totodată, pedepsele se clasifică în categorii aparte în funcţie de tipurile de infracţiune stabilite de *şariat*. Astfel, în funcţie de clasificarea infracţiunilor în *infracţiuni asupra drepturilor lui Allah, atentări la drepturile altor persoane* şi *alte încălcări*, pedepsele la fel se clasifică în trei tipuri. Pentru cele mai grave infracţiuni, din punctul de vedere al dreptului musulman, se aplică pedeapsa prevăzută de *Coran – hadd.* În cadrul acesteia nici o instanţă nu este în drept să atenueze pedeapsa sau în oricare alt mod să o modifice sau să o înlocuiască. De exemplu, furtul, fiind atribuit la prima categorie, se pedepseşte cu amputarea mâinii, iar pentru adulter, infracţiune de aceeaşi gravitate, comisă de către o persoană de origine musulmană, care este căsătorită, ca pedeapsă i se aplică o sută de lovituri cu bâtul şi lovituri cu pietre până la moarte.

Pentru a doua categorie de infracțiuni se prevăd pedepsele de categoria *chisas,* ceea ce înseamnă „răsplată egală". Acestea, de asemenea, sunt fixate în dreptul penal, însă există posibilitatea înlocuirii lor cu alte măsuri, la dorința părții vătămate. Omorul, în pofida principiului de răsplată, trebuie să aibă consecința morții infractorului, dar rudele şi moştenitorii celui asasinat sunt în drept să-l ierte sau să primească *diia* (răsplată pentru sânge). În acest caz, sentința cu moarte nu poate fi pronunțată, instanța fiind legată de voința părții vătămate. Actualmente, instanțele şariate recurg mai des la metoda prin *diia*, adică la aplicarea compensării băneşti a daunei cauzate prin infracțiunea comisă. De exemplu, în Sudan cuantumul maximal al compensării constituie o sută de cămile sau echivalentul bănesc al acestora. Acest tip de pedeapsă se aplică în cazurile de omor, de pierdere a tuturor degetelor de la mână sau de la picior, de disfuncționare deplină a creierului sau a organelor de simț, de pierdere a unei părți a unui organ par etc.

A treia categorie de infracțiuni se pedepseşte cu al treilea tip de pedeapsă – *tazir,* care se aplică la aprecierea instanței de judecată. În eseurile privind tipul dat de pedeapsă se numesc de la patru până la unsprezece categorii de pedepse: *admonestare în mod oral, manifestare de condamnare în mod tacit, rasul pe cap, înnegrirea feței, răstignirea pe trei zile fără a lipsi de viață persoana, pedepsele corporale, privațiunea de libertate* şi *pedeapsa cu moartea.* Dreptul musulman permite aplicarea unor asemenea pedepse chiar şi în mod preventiv, dacă aceasta o cere interesul public [12].

În aşa mod, în dreptul penal comparat sistemul de pedepse se construieşte, de regulă, în funcție, în primul rând, de categoriile de fapte infracționale. Totodată, în multe state se instituie un sistem dualist de măsuri juridico-penale, care include, în afară de pedepse în sensul adevărat, şi măsuri de siguranță, a căror aplicare nu ține de vinovăție, dar se bazează pe constatarea unei „stări periculoase" a persoanei, care se stabileşte în funcție de comiterea infracțiunii sau de comiterea unei fapte socialmente periculoase de către unele persoane care nu sunt recunoscute de normele în vigoare în calitate de subiecți ai infracțiunii.

În dreptul penal comparat sistemul de pedepse este constituit şi în funcție de importanța acestora pentru realizarea scopurilor pedepselor (principale, complementare, ajutătoare, alternative), de esența şi conținutul acestor măsuri (corporale, patrimoniale şi altele), de subiecții răspunderii penale (pentru persoanele fizice sau juridice), în funcție de alte criterii.

De fapt, sistemul de pedepse principale nu se caracterizează printr-o diversificare mare a tipurilor. Dimpotrivă, pedepsele cu caracter complementar, alternativ sau ajutător sunt foarte multe şi țin de limitarea diferitelor drepturi şi libertăți ale condamnatului, inclusiv în drepturile cu caracter personal, politic, social-economic.

Referințe:

1. Курс уголовного права. Часть Общая. Том 2. - Москва: Зерцало, 1999, с.24.
2. Фойницкий И.А. Учение о наказании… - Москва: Добросвет, 2000, с.71.
3. Jean Pradel. Droit Penal Compare. - Paris: Dalloz, 1995, p.569.
4. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. - Москва: Зерцало, 1999, с.142-143.
5. Ibidem, p.172-174.
6. Unele state din SUA la categoria de pedepse principale atribuie şi probațiunea în variantele în care ea există (cu supraveghere simplă sau cu numirea unui supraveghetor, cu aplicarea unui monitoring electronic etc.) şi arestul la domiciliu. În literatura de specialitate însă există opinii diverse în vederea stabilirii esenței şi conținutului acestora: unii le atribuie la categorii de pedepse, iar alții le consideră categorii de liberare de pedeapsă.
7. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии), с.199.
8. Ibidem, p.199-200.
9. Ibidem, p.202.
10. Ibidem, p.263.
11. Серебренникова А.В. Уголовный кодекс Швейцарии: основные черты книги первой // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. - 1997. - № 6. - С.52-60; Никифоров А.С. Закон о контроле над насильственной преступностью // Государство и право. - 1996. - №3. - С.131.
12. Курс уголовного права. Часть Общая. Том 2, с.350-351.

Prezentat la 06.12.2007

LIMITELE ADMISIBILITĂŢII ACTULUI DE PRELEVARE ŞI TRANSPLANT DE ORGANE SAU ŢESUTURI UMANE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Adriana EŞANU

Catedra Drept Penal şi Criminologie

Under liberal medical practice conditions, which are directed towards insuring the person's health, the biomedical activities get a large content. One of those conditions is the act of withdrawing and transplant of the human organs and tissues.

„De lege lata", those are subordinated to some limiting conditions which ensure the legality of transplant and withdraw. Revealing the corroborate conditions with the existing reality, especially the phenomenon of „organs traffic and human tissues", comes from the wonder of real abuses linked with the scientific researches in this field.

Progresele realizate în medicină în pragul mileniului al treilea au depăşit cu mult tratamentele tradiţionale, acordându-se o mai mare prioritate unor tehnologii biomedicale.

Însă, fără o reglementare juridică a cuceririlor ştiinţifice în domeniu s-ar putea instala o bioputere negativă, distructivă, în locul unei pozitive şi utile omului. În vederea evitării unor consecinţe nefaste, se impune cu titlu de necesitate corelarea descoperirilor ştiinţifice cu sistemul de valori socioumane, instituindu-se totodată anumite norme legale, capabile să monitorizeze riscurile ce rezultă din dimensiunea succeselor ştiinţifice. Doar legea poate avea o valoare supremă de referinţă, care ar dirija şi ar ţine sub control utilizarea biotehnologiilor medicale, deoarece dreptul la viaţă şi la integritatea psiho-fizică rămâne a fi „dreptul drepturilor".

Legiuitorul autohton a fost preocupat de instituirea unui cadru juridic asupra actului de prelevare şi transplant, adoptând în acest sens *Legea privind transpalntul de organe şi ţesuturi umane*, nr.473-XIV din 25.06.1999 [1], care poate fi considerată prima lege de bioetică din ţara noastră. De fapt, până la adoptarea acestei legi, exista o normă embrionară care se referea la prelevarea şi transplantul de ţesuturi şi organe umane, prevăzută la art.30 al Legii ocrotirii sănătăţii, nr.411-XIII din 28.03.1995 [2], care era insuficientă şi reclama cu vehemenţă apariţia unei legi speciale.

Legea privind transplantul de organe şi ţesuturi umane (în continuare – Legea) defineşte, în art.1, transplantul de organe şi ţesuturi umane ca fiind o metodă terapeutică de salvare a vieţii şi sănătăţii oamenilor care constă în înlocuirea organelor şi ţesuturilor lor compromise cu structuri similare sănătoase şi care se efectuează în conformitate cu legislaţia naţională, drepturile omului şi principiile umanismului, proclamate de comunitatea internaţională.

Analiza prevederilor de la art.2 alin.(1) al Legii ne permite a constata că, ori de câte ori păstrarea vieţii bolnavului nu poate fi garantată prin hemodializă sau restabilirea sănătăţii (spre exemplu, acuitatea vederii nu poate fi garantată prin lentile de contact sau intervenţii chirurgicale), aşa cum „fabricarea" organelor şi ţesuturilor umane nu este posibilă încă [3], singura cale rămâne a fi prelevarea unor asemenea elemente ale corpului uman, act care pune în „scenă" un donator şi un recipient în rolurile principale şi o echipă de medici în rolurile secundare.

Însă, turnarea unui asemenea spectacol impune respectarea anumitor condiţii, expres prevăzute de Lege. Convenţional, acestea pot fi împărţite în condiţii referitoare la actul de transplant şi condiţii referitoare la actul de prelevare. La rândul său, ultimele vor fi analizate în funcţie de realizarea actului de prelevare a organelor şi/sau ţesuturilor de la o persoană *ex vivo* şi *post mortem.*

I. a) **Condiţii referitoare la actul de prelevare a organelor şi/sau ţesuturilor de la o persoană *ex vivo:***

1) Prelevarea de organe şi ţesuturi pentru transplant de la un donator în viaţă poate fi făcută numai în beneficiul terapeutic al recipientului (alin.(1) art.12 al Legii). Prin prelevare de organe şi ţesuturi umane, conform art.1 al Legii, se subînţelege recoltarea de organe şi ţesuturi umane sănătoase morfologic şi funcţional, în vederea realizării unui transplant. Într-o asemenea manieră defineşte prelevarea şi Dicţionarul de medicină Larousse [4]. Prin urmare, prelevarea de organe şi ţesuturi umane în alt scop decât cel terapeutic, spre exemplu: canibalism, executarea ritualurilor, prepararea unor seruri etc., reprezintă o practică intolerabilă, fiind strict interzisă.

2) Prelevarea de organe şi ţesuturi pentru transplant de la un donator în viaţă poate fi făcută numai în cazul în care nu sunt disponibile organe şi ţesuturi corespunzătoare prelevate de la o persoană decedată [5].

3) Riscul la care va fi supus donatorul trebuie să fie mai inferior avantajului oferit recipientului (art.12 alin.(2) lit.a) al Legii). Această condiţie presupune că actul de prelevare nu va afecta considerabil sănătatea donatorului. În acest sens, Consiliul medicilor specialişti [6] efectuează în prealabil un examen medical minuţios, în rezultatul căruia se validează sau nu posibilitatea prelevării de organe şi/sau ţesuturi pentru transplant.

4) Totodată, conform art.14 alin.(1) al Legii, pot fi prelevate doar unul din organele pare, o porţiune din organ sau ţesut, a căror lipsă nu provoacă dereglări ireversibile de sănătate. Prelevarea cordului, spre exemplu, sau a ambilor rinichi de la o persoană sănătoasă ar duce, indubitabil, la decesul donatorului. În asemenea situaţii, vom fi în prezenţa salvării vieţii unei persoane pe contul alteia, act care contravine principiului umanismului.

5) Prelevarea organului şi/sau ţesutului trebuie să se realizeze doar cu consimţământul [7] în scris, liber şi conştient al donatorului (art.12 alin.(2) lit.c) al Legii). Totodată, consimţământul poate să parvină numai de la o persoană majoră – imperativ al Legii prevăzut la art.4 alin.(1) lit.a) şi c). Prin urmare, nu pot fi donatori în viaţă persoanele care nu au atins vârsta de 18 ani (cu excepţia prelevării de măduvă osoasă), precum şi persoanele declarate în modul stabilit incapabile.

Structural, un consimţământ informat presupune două aspecte:

- ✓ aspecte ***informaţionale***, care constă în prezentarea şi înţelegerea informaţiei;
- ✓ aspecte ***propriu-zise,*** adică voluntariatul şi competenţa psihică (capacitatea de exerciţiu).

Capacitatea de exerciţiu deplină se impune din mai multe raţionamente, astfel încât, de pildă în cazul eşuării transplantului, deci al neacceptării grefei de către noul organism, urmat de moartea recipientului, donatorul să fie mai bine protejat de eventualele traume psihice [8]. În calitate de raţionament poate fi invocat şi faptul că doar odată cu atingerea vârstei de 18 ani persoana dobândeşte şi o abilitate intelectuală, ceea ce duce la o înţelegere şi la o apreciere corectă a eventualelor implicaţii şi riscuri pe plan fizic, psihic, familial şi profesional, rezultate din actul prelevării, iar, pe de altă parte, capacitatea deplină de exerciţiu mai presupune şi o posibilitate de a face faţă eventualelor presiuni externe, parvenite fie de la membrii familiei, fie de la terţe persoane. Aici poate fi ridicată următoarea problemă: poate fi prelevat un organ sau un ţesut de la o persoană care a dobândit capacitatea deplină de exerciţiu înainte de a atinge vârsta de 18 ani, ca efect al emancipării sau al căsătoriei? Desigur, aceste condiţii nu pot fi satisfăcute, deoarece legiuitorul utilizează sintagma „vârsta de 18 ani", nu însă dobândirea „capacităţii depline de exerciţiu".

De fapt, consimţământul donatorului reprezintă problema-cheie a legislaţiei. Donarea de ţesuturi regenerabile (de exemplu, ţesut epitelial, conjunctiv) nu ridică probleme deosebite privind consimţământul la donare, deoarece art.14 alin.(3) al Legii stabileşte expres că, în condiţiile de respectare a prevederilor legislaţiei, prelevarea ţesutului regenerativ de la o persoană aflată în imposibilitate de a-şi exprima liber consimţământul poate fi autorizată numai dacă sunt întrunite următoarele condiţii cumulative:

- nu există donator compatibil care poate să-şi dea liber consimţământul;
- recipientul este frate sau soră cu donatorul;
- donarea face posibilă salvarea vieţii recipientului.

Cu totul altă situaţie ridică problema consimţământului în cazul în care recoltarea altor ţesuturi modifică în mod ireversibil şi drastic starea de sănătate a donatorului. În acest context, dar chiar şi în ipoteza prelevării unui organ, în vederea evitării unor constrângeri de natură fizică sau psihică, care au în calitate de scop obţinerea unor componente sau elemente ale corpului uman, înaintăm în calitate de propunere *de lege ferenda* următoarea condiţie obligatorie ce va guverna actul de prelevare: exprimarea consimţământului în faţa instanţei de judecată sau în faţa unei alte autorităţi instituite în acest sens.

Referitor la propunerea de ranforsare a consimţământului în faţa instanţei de judecată, considerăm că ar fi oportun de a institui o nouă pricină în cadrul procedurii speciale, analogic examinării cauzelor de încuviinţare a adopţiei, fiind supranumită ***încuviinţarea prelevării de organe şi/sau ţesuturi umane pentru transplant.*** Această opţiune este justificată pe fundalul inexistenţei unui litigiu de drept. Perspectiva ar putea fi transpusă în realitate prin completarea corespunzătoare a art.279 al Codului de procedură civilă al Republicii Moldova, legiuitorul introducând o nouă literă – (l) la alin.(1) al articolului nominalizat – „Încuviinţarea prelevării de organe şi/sau ţesuturi umane pentru transplant" şi a unui Capitol separat în contextul procedurii speciale, care ar avea menirea de a reglementa în detalii aspectele procesuale ale novelei propuse.

Trebuie menţionat faptul că donatorul poate reveni în orice moment, anterior prelevării, asupra consimţământului dat. Clauza de dezicere este expres prevăzută de art.13 alin.(3) al Legii, fiind instituită în scopul garantării exprimării libere şi conştiente a consimţământului. Rezultă astfel că până în ultimul moment – începerea actului prelevării, consimţământul poate fi revocat, cu excepţia cazului când stoparea prelevării şi revenirea la poziţia iniţială sunt imposibile sau prezintă un pericol pentru sănătatea şi viaţa donatorului. Specificăm că revocarea consimţământului nu este ţinută de o oarecare formalitate, ceea ce presupune că legea autohtonă solemnizează consimţământul şi consensualizează revocarea acestuia.

6) Donatorul trebuie să fie informat asupra eventualelor riscuri pentru sănătatea sa, legate de intervenţia chirurgicală pentru prelevarea organului şi/sau ţesutului său (art.12 alin.(1) lit.b) al Legii).

Informaţiile cu privire la riscurile care pot apărea în cursul intervenţiei sau în variantele alternative la aceasta trebuie să cuprindă nu doar riscurile inerente pentru acest tip de intervenţie, dar şi orice alt risc aflat în legătură cu caracteristicile individuale ale fiecărui pacient, cum ar fi vârsta sau alte patologii. Cererilor de informaţii suplimentare din partea donatorului trebuie să li se răspundă în mod adecvat.

7) Prelevarea de organe şi ţesuturi de la donatorul în viaţă este permisă numai dacă acesta este compatibil genetic (mamă, tată, frate, soră) cu potenţialul recipient [9], cu excepţia prelevării de măduvă osoasă [10] (art.12 alin.(3) al Legii);

Nota bene: După efectuarea actului de prelevare, donatorul dobândeşte calitatea de pacient şi, ca efect, beneficiază de tratament gratuit în instituţiile medicale de stat în legătură cu intervenţia chirurgicală suferită, precum şi de compensaţii pentru vătămări exagerate, realitate normativă expres prevăzută la art.13 alin.(4) al Legii.

I. b) **Condiţii referitoare la actul de prelevare a organelor şi/sau ţesuturilor de la o persoană *post mortem*:**

1) Prezumţia consimţământului pentru prelevare [11].

Legiuitorul autohton a preluat modelul consimţământului austriac, denumită **„soluţia existenţei negaţiei prelevării",** căci, potrivit art.9 al Legii, prelevarea de ţesuturi şi organe umane de la cadavru este interzisă, dacă instituţia medicală la momentul prelevării deţine date precum că persoana respectivă în timpul vieţii sau rudele ei apropiate ori reprezentantul ei legal s-au pronunţat împotriva prelevării de organe şi ţesuturi pentru transplant după moartea acesteia.

De fapt, voinţa defunctului exprimată în timpul vieţii primează asupra celei a rudelor. Totuşi, în caz de conflict între consimţământul la o prelevare de organe de la o persoană decedată şi opoziţia apropiaţilor la o asemenea prelevare, considerăm că ar fi mai potrivit de a se renunţa la operaţia de prelevare.

În concluzie, prelevarea de organe/ţesuturi umane de la un cadavru este justificată din punct de vedere legal atunci când există indicii temeinice [12] că donatorul nu s-ar fi împotrivit acesteia, ori rudele lui apropiate sau reprezentantul legal nu se opun actului de prelevare.

2) Prelevarea de ţesuturi şi organe umane de la persoane decedate se efectuează numai dacă moartea a fost confirmată medical. În acest sens, abilitatea de confirmare cade pe seama Consiliului medicilor specialişti, în a cărui componenţă este inclus şi un expert medico-legist (art.10 alin.(1) al Legii).

De altfel, dispunem şi de o reglementare referitoare la criteriile clinice şi la modalitatea de constatare a morţii cerebrale [13]. Aceste aspecte fac obiectul Instrucţiunii cu privire la confirmarea decesului în baza constatării morţii ireversibile a creierului (moarte cerebrală) [14]. Necesitatea adoptării Instrucţiunii vizate rezidă, în primul rând, în aceea că prin reglementarea particularităţilor de constatare a morţii se va asigura o prevenţie a abuzurilor legate de constatarea intenţionat eronată a morţii unei persoane. Mai mult ca atât, prin intermediul ei, pentru prima dată au fost definite legal aşa noţiuni ca „decesul" şi „moartea cerebrală", ceea ce a pus capăt discuţiilor doctrinare vis-à-vis de momentul determinării sfârşitului vieţii omeneşti.

3) La diagnosticarea decesului, este interzisă prezenţa medicilor transplantologi şi a colaboratorilor care asigură funcţionarea serviciului de donare. Această interdicţie presupune următorul fapt: medicii care constată moartea cerebrală, pe de o parte, şi cei care efectuează prelevarea şi transplantul organelor, pe de altă parte, trebuie să facă parte din unităţi funcţionale sau servicii sanitare distincte.

4) Prelevarea de organe şi ţesuturi de la cadavru se efectuează cu autorizarea conducătorilor instituţiei medicale (art.11 alin.(1) al Legii).

5) În cazul în care cadavrul necesită o expertiză medico-legală [15], prelevarea de organe şi ţesuturi se efectuează cu autorizarea expertului medico-legist. Prin urmare, se interzice prelevarea organelor şi ţesuturilor

de la cadavru, dacă aceasta ar compromite efectuarea unei autopsii medico-legale solicitate în condiţiile legii sau când această autopsie medico-legală este obligatorie conform legii, fără o autorizare a expertului medico-legist. Această precizare este obligatorie şi vine să excludă impedimentele ce pot apărea la faza de urmărire penală, în legătură cu cercetarea cauzelor morţii. Prin urmare, interesul justiţiei în acest caz este prioritar celui de natură umanitar.

6) Actul de prelevare de organe şi ţesuturi umane pentru transplant se permite numai în instituţiile medicale de stat (art.5 alin.(1) al Legii).

În conformitate cu Anexa nr.2 a Ordinului Ministerului Sănătăţii al Republicii Moldova despre aplicarea *Legii privind transplantul de organe şi ţesuturi umane* [16], instituţiile medicale (secţiile de reanimare sau terapie intensivă) abilitate cu drept de prelevare şi conservare a organelor şi ţesuturilor umane de la cadavru pentru transplant sunt: Spitalul Clinic Republican, Institutul de Cercetări Ştiinţifice în Domeniul Ocrotirii Sănătăţii Mamei şi Copilului, Spitalul Clinic Municipal de Urgenţă, Spitalul Municipal „Sfânta Treime", Spitalul Clinic de Traumatologie şi Ortopedie al MS, Spitalul Republican de Psihiatrie, Dispensarul Republican de Narcologie şi spitalele centrale raionale.

În concluzie, specificăm că prin reglementarea aspectelor ce ţin de prelevarea organelor şi/sau ţesuturilor de la o persoană *post mortem*, sub aspect civil, legea a îmbrăţişat o poziţie umanistă sau liberală, căci, indirect, persoanei i se atribuie calitatea de titular de drepturi chiar şi după moartea sa, în timp ce legea penală în vigoare are o atitudine conservatoare vis-à-vis de acest aspect, apărând astfel persoana din momentul declanşării naşterii şi până la încetarea ei din viaţă. Indubitabil, căci Codul penal al Republicii Moldova supune punibilităţii doar faptele reprobatorii care impietează condiţiile actului de prelevare a organelor sau ţesuturilor umane *ex vivo*, adică:

- ✓ Omorul intenţionat, cu scopul de a preleva şi/sau utiliza ori comercializa organele sau ţesuturile victimei (art.145 alin.(3) lit.l) CP);
- ✓ Vătămarea intenţionată gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii, cu scopul de a preleva şi /sau utiliza ori comercializa organele sau ţesuturile victimei (art.151 alin.(3) lit.d) CP);
- ✓ Constrângerea persoanei la prelevarea organelor sau ţesuturilor pentru transplantare (art.158 CP);
- ✓ Traficul de fiinţe umane, în scop de prelevare a organelor sau ţesuturilor pentru transplantare (art.165 alin.(1) CP);
- ✓ Traficul de copii, în scopul prelevării organelor sau ţesuturilor pentru transplantare (art.206 alin.(1) lit.f) CP) şi Traficul de copii însoţit de prelevare a organelor sau ţesuturilor pentru transplantare (art.206 alin.(2) lit.f) CP).

O incriminare distinctă referitoare la prelevarea ilegală a organelor sau ţesuturilor umane de la persoane decedate nu este prevăzută, cu toate că în ultimul timp extragerea organelor cadaverice a devenit o afacere profitabilă. Creşterea bruscă a cererilor, atât din partea instituţiilor medicale, cât şi din partea particularilor, îi provacă pe morfopatologi să recurgă la prelevarea materialelor biologice cadaverice, contrar condiţiilor evidenţiate mai sus.

Mai mult ca atât, considerăm că există anumite aspecte lacunare strecurate la reglementarea actului de prelevare a materialelor biologice de la un cadavru. O primă remarcă în acest sens se axează pe tăcerea legii în privinţa precizării numărului de ţesuturi/organe admise pentru a fi recoltate. Pledăm pentru această oportunitate, în condiţiile în care persoana dobândeşte din ce în ce o mai mare protecţie, chiar şi după încetarea ei din viaţă – dreptul la respectarea inviolabilităţii şi integrităţii corporale [17], explicate prin lumina unor raţionamente de ordin etico-moral, iar luarea în considerare a acestora reprezintă una dintre condiţiile decisive de aliniere europeană a Republicii Moldova în domeniu. De aici decurge şi necesitatea apărării corespunzătoare a drepturilor garantate de diversele mecanisme care depăşesc cadrul naţional, imperativ care nu este de natură pur declarativă, ci şi aplicativă, fapt demonstrat prin condamnarea Olandei de către Curtea Europeană [18] pe motivul că nu a adoptat o legislaţie penală suficient de eficace pentru a apăra drepturile garantate de Convenţie.

II. Condiţii referitoare la realizarea actului de transplant:

1) Transplantul trebuie să se facă cu scopul salvării vieţii unei alte persoane sau restabilirii sănătăţii [19], iar dezideratele determinate de curiozităţile medicale sunt dovedite a fi lipsite de etică, imorale, dar şi ilegale.

2) Nu există metode terapeutice alternative cu eficienţă comparabilă.

3) Pentru realizarea unui transplant de organe şi/sau ţesuturi umane este necesar şi consimţământul scris al recipientului în stare de conştiinţă. În cazul în care recipientul nu a atins vârsta de 18 ani sau este incapabil,

transplantul se realizează cu consimţământul scris al părinţilor sau al reprezentantului lui legal, ori al instituţiei de tutelă şi curatelă. Ca excepţie, transplantul se poate realiza şi fără consimţământul persoanelor nominalizate mai sus, atunci când tergiversarea intervenţei chirurgicale i-ar pune viaţa recipientului în pericol, iar obţinerea consimţământului în timp util ar fi imposibilă (art.7 al Legii).

4) Transplantul de organe sau ţesuturi umane poate fi realizat doar de medici care dispun de cunoştinţe medicale şi deprinderi tehnice pe care le-au dobândit prin specializări, cursuri şi experienţe practice.

5) Transplantul de organe şi ţesuturi umane se permite numai în instituţiile medicale de stat specializate, al căror nomenclator este stabilit de Ministerul Sănătăţii (art.5 alin. (2) al Legii).

Nota bene: Se interzice divulgarea de către medici şi alţi colaboratori ai instituţiilor medicale a informaţiei despre donator şi recipient. Considerăm că legiuitorul a avut prin această stipulaţiune şi intenţia de a interzice divulgarea oricăror informaţii care ar permite recipientului identificarea celui care a donat un ţesut sau organ (în cazul prelevării *post mortem*), această perspectivă fiind motivată, aşa cum se afirmă în literatura de specialitate [20], de sentimentul de culpabilitate pe care primitorul îl poate încerca faţă de defunct.

Pronunţându-ne asupra evaluării reglementărilor în materie de transplant, contestăm de această dată omisiunea legiuitorului de a stabili expres criteriile de selectare a recipienţilor. În mod imperios se impune de a fi stabilite condiţii justificate şi echitabile, care ar asigura un acces egal la listele de aşteptare. O asemenea reglementare va garanta, indubitabil, prevenirea diverselor abuzuri, va exclude instaurarea dreptului discreţionar de repartizare a materialelor transplantologice.

O ultimă remarcă incontestabilă se impune a fi făcută: transplantul de organe şi/sau ţesuturi umane, precum şi actul de prelevare nu trebuie să urmărească scopuri meschine sau mercantile (*Legea privind transplantul de organe şi ţesuturi umane*, art.17 – „Inadmisibilitatea vânzării organelor şi ţesuturilor umane"). Prin urmare, legiuitorul a scos în evidenţă importanţa principiului indisponibilităţii corpului uman.

Într-o manieră similară, Consiliul Internaţional pentru Ştiinţă stipulează că legea trebuie să neutralizeze orice tentativă de comercializare a corpului uman [21] care, ca valoare intrinsecă, nu are preţ (nonliceitatea oricărui contract şi lipsa oricăror negocieri în acest sens), fiecare element al corpului având un caracter uman, integritatea corpului fiind astfel superioară obiectului ei. Prin urmare, dreptul are menirea de a regândi puterea pe care omul o are asupra propriului corp şi, totodată, să protejeze acest corp.

Cu toate restricţiile existente atât pe plan naţional, cât şi pe cel internaţional, comerţul cu organe şi/sau ţesuturi umane a devenit un fenomen global ce se practică atât în ţările dezvoltate, cât şi în cele slab dezvoltate [22]. În ultimii 30 de ani, transplantul de organe a intrat în obişnuinţele medicilor, dar şi ale pacienţilor, care în disperarea lor de a rămâne în viaţă sunt dispuşi să plătească oricât. Tabloul nu este greu de închipuit: cererea a devenit exponenţial mai mare decât oferta. Această constatare a fost expusă şi la Congresul Internaţional de Transplantologie din 2004, unde gazda acestuia – Asociaţia Romtransplant – a evidenţiat faptul că se atestă o rată extrem de scăzută a donatorilor. Prin urmare, tendinţa acoperirii acestui deficit a condiţionat apariţia fenomenului de comercializare a materialelor biologice de origine umană, dar nu numai, căci, în legătură cu actul de prelevare şi transplant, au apărut o mulţime de fapte care prezintă un anumit grad de pericol social.

Fenomenul traficului de organe şi/sau ţesuturi de origine umană în Republica Moldova nu este o invenţie sau o versiune a unor articole din presă. Este, spre regret, o realitate crudă a destinului acestor victime. O probă în acest sens îl constituie Raportul Comisiei de Sănătate a Consiliului Europei asupra traficului de organe în Republica Moldova în colaborare cu OSCE (2003) [23]. Experţii au studiat activitatea reţelei, identificând toţi participanţii la această activitate: donatori, recipienţi, traficanţi interni şi internaţionali, medici care efectuează transplanturile şi spitalele care găzduiesc aceste operaţii.

Menţionăm că Raportul Comisiei de Sănătate a Consiliului Europei (2003) a constatat doar existenţa fenomenului, acţiunile de stopare şi prevenire a fenomenului, precum şi de ameliorare a situaţiei victimelor fiind o problemă de perspectivă care urmează să fie asigurată prin implementarea unor proiecte în Republica Moldova, responsabili fiind chiar autorităţile autohtone.

Cu toată susţinerea acordată de cele două organizaţii europene, traficul de organe umane nu a fost stopat. Un argument cu valoare probantă îl constituie publicarea la începutul anului 2005 de către Parlamentul European a listei statelor în care comerţul cu organe umane prosperă. Acuzarea a fost înaintată faţă de Estonia, România, Federaţia Rusă, Ucraina etc., Republica Moldova fiind plasată pe al doilea loc în acest top.

Totuşi, un indiciu calitativ a fost înregistrat, acesta fiind tragerea la răspundere penală a persoanelor care s-au făcut vinovate de prelevări ilicite ale organelor şi țesuturilor în contextul infracțiunii de trafic de ființe umane, fiind deferite justiției şapte cauze penale [24]. Această prerogativă a devenit posibilă grație activității unor organizații neguvernamentale care se ocupă cu prevenirea şi combaterea traficului de ființe umane, printre care un merit deosebit îl are Centrul pentru Prevenirea Traficului de Femei [25].

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.94-95/474.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1995. - Nr.34.
3. La nivel teoretic se face discutabilă posibilitatea obținerii unor organe şi/sau țesuturi cu o compatibilitate incontestabilă, ca efect al conservării celulelor stern din cordonul ombilical la naştere şi utilizarea acestora în scopul obținerii organului necesar prin tehnica clonării şi realizarea în caz de necesitate a transplantului prin înlocuirea corespunzătoare a organului sau țesutului, obținut din materiale biologice proprii organismului recipientului (cu aceeaşi informație genetică).
4. Dicționar de medicină Larousse. - Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1998, p.847.
5. Este situația cea mai frecventă în practica medicală a transplantului, apărând în cazul morții cerebrale a unei persoane, organele sale putând fi menținute în viață în mod artificial în scopul de a fi transplantate.
6. Conform Anexei nr.6 a Ordinului Ministerului Sănătății al Republicii Moldova, nr.297 din 16.12.1999 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.029), în componența Consiliului medicilor specialişti intră: şeful secției (clinicii), medicul curant, chirurgul, medicul anesteziolog, cu implicarea, în caz de necesitate, a altor specialişti consultanți.
7. Pe plan internațional, reglementări cu privire la consimțământul necesar pentru prelevare de organe sau țesuturi de la o persoană în viață în scopul transplantării le găsim în *Convenția privind drepturile omului şi biomedicina* (art.19) şi în *Protocolul adițional cu privire la transplantul de organe şi țesuturi de origine umană* (art.13).
8. Moldovan A.T. Tratat de drept medical: Curs universitar. - Bucureşti: ALL Beck, 2002, p.276.
9. Experiențele au demonstrat că transplanturile erau mai bine tolerate în situațiile în care grupele HLA ale donatorului şi ale primitorului erau identice sau difereau foarte puțin. Cu timpul, s-a demonstrat şi posibilitatea realizării unor transplanturi de rinichi între veri primari, în general numărul transplanturilor fiind destul de mare şi operațiile efectuându-se cu succes. *A se vedea:* Duculescu V., Duculescu G. Justiția Europeană. Mecanisme. Deziderate şi perspective. - Bucureşti: Lumina LEX, 2002, p.404.
10. Referindu-ne la această excepție, este necesar a preciza că, actualmente, transplantul de măduvă osoasă se practică cu succes în rezultatul dezvoltării cercetărilor din ultimele decenii. Măduva unui donator sănătos poate fi utilizată pentru a o înlocui pe cea alterată şi incapabilă de o empoieză normală sau de producerea unor celule imunocompetente, precum în cazul aplaziei medulare, leucocemiilor, sindromului de imunodeficiență, în unele afecțiuni metabolice congenitale şi în talasemia majoră.
11. La momentul actual în Europa sunt trei modele de reglementare a consimțământului la prelevarea organelor sau țesuturilor *post mortem*:
    - **Soluția exprimării consimțământului**, denumită şi **Teoria exprimării consimțământului**, conform căreia pentru a se putea preleva organe, pacientul trebuie să-şi fi dat acordul sau să aibă asupra sa un aşa-numit „certificat de donator". Lipsa consimțământului este asimilată refuzului, ceea ce duce la imposibilitatea de efectuare a prelevării.
    - **Soluția informării,** conform căreia lipsa unei declarații în acest sens a persoanei decedate nu înseamnă nici împotrivirea, nici acordul la donarea de organe. Rudele decedatului sunt chemate în acest caz să hotărască după o informare prealabilă. Prelevarea de organe se poate realiza numai dacă acestea îşi dau acordul sau nu se împotrivesc prelevării într-un termen stabilit de comun acord cu medicul.
    - **Soluția existenței negației prelevării,** conform căreia o prelevare de organe este posibilă doar dacă persoana decedată nu şi-a exprimat voința în sens contrar. Lipsa unei declarații potrivnice echivalează cu acordul. *A se vedea:* Moldovan A.T. Op. cit., p.283.
12. Prin indicii temeinice trebuie de înțeles inexistența unui înscris care certifică faptul că persoana nu doreşte să i se preleveze organe sau țesuturi *post mortem*. Despre absența acestuia poate să ne comunice o rudă a acesteia sau reprezentantul ei legal.
13. În literatura de specialitate a fost îndelung discutată problema privind determinarea momentului morții, întrucât moartea cerebrală nu reprezintă prin sine însăşi o moarte reală, dat fiind posibilitatea subzistenței unei activități cardiace chiar şi după constatarea ei. Astfel, se afirmă că „argumentele de deontologie medicală, dar deopotrivă şi de respect pentru corpul uman, ne îndreptățesc să considerăm că prelevarea de țesuturi şi organe nu ar trebui admisă decât în prezența morții cardiace pe lângă moartea cerebrală". *A se vedea:* Moldovan A.T. Op. cit., p.283.

14. Anexa nr.3 la Ordinul Ministerului Sănătăţii al Republicii Moldova, nr.297 din 16.12.1999 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.029.
15. În cazul existenţei temeiurilor suficiente de a presupune că moartea este rezultatul unor agresiuni sau sinucideri, se interzice prelevarea organelor sau ţesuturilor cadaverice respective, până când nu se stabilesc condiţiile şi împrejurările în care au survenit acestea.
16. Ordinul Ministerului Sănătăţii al Republicii Moldova, nr.297 din 16.12.1999 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.029.
17. În textele tuturor documentelor internaţionale care se referă la drepturile omului se prevede că „corpul omenesc este sacru, intangibil, trebuie respectat atât în timpul vieţii, cât şi după moarte...". Există o singură excepţie de la principiul inviolabilităţii corpului uman chiar şi după moarte, când nu este necesară autorizarea prealabilă, şi anume: la autopsierea cadavrului, când prelevarea se face în scopul descoperirii cauzei decesului.
18. Cauza *X şi Y versus Olanda* / Hotărârea Curţii Europene din 26.03.1985. *A se vedea:* Luke Clements, Nuala Mole, Alan Simmons. Drepturile europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenţiei / Trad. de Florin Sicoie. - Chişinău: Cartier juridic, 2005, p.66-67.
19. De notat că problema legată de gradul în care statul are obligaţia de a proteja starea de sănătate a unei persoane este în mare măsură neexploarată de către Curtea Europeană. Ea depăşeşte zona politicii stării de sănătate, în care problemele de finanţare sunt acute şi controversate. *A se vedea:* Karen Reid. Ghidul specialistului în Convenţia Europeană a Drepturilor Omului / Trad. de Camelia Boca, Florin Sicoie. - Chişinău: Cartier juridic, 2005, p.564.
20. Moldovan A.T. Op. cit., p.286.
21. Există însă ţări (ca, de exemplu, Iranul), unde nu există liste de aşteptare, deoarece comerţul cu rinichi este legalizat. Activitatea comercială este organizată şi controlată prin intermediul a două organizaţii: The Charity Association for the Support of Kidney Patiens (CASKP) şi Charity Foundation for Special Diseases (CFSD). Rolul celor de la CASKP este de a realiza contacte între potenţialii donatori şi acceptori şi de a organiza teste de compatibilitate sau de stabilire a echilibrului mintal al donatorilor. După ce s-a realizat transplantul, CFSD este obligată să plătească donorului o sumă care provine din fonduri guvernamentale. Adeseori, beneficiarul transplantului promite donorului o slujbă sigură sau sume suplimentare de bani.

    Membrii CFSD spun că acest sistem reprezintă un nou capitol în istoria mondială a transplantului, o dezvoltare a relaţiei dintre donor şi acceptor şi, nu în ultimul rând, o inovaţie în Republica Islamică. *A se vedea:* http: // www.farmaline.ro / news.php?cid=8&nid=36
22. Organs Watch este o organizaţie neguvernamentală americană care monitorizează traficul de organe umane din întreaga lume. Cartierul general al acesteia se află la Universitatea California, Berkeley. Aici o echipă de cercetători condusă de Nancy Scheper-Hughes, profesor de antropologie la Berkeley şi unul dintre fondatori, a realizat un studiu ştiinţific despre situaţia la nivel global, cu precădere în Argentina, Brazilia, Cuba, Israel, Turcia, Africa de Sud, SUA, Marea Britanie şi India. Studiul arată că abuzuri asociate cu transplanturile de rinichi (îndeosebi) se constată sub diferite forme, aproape în toate ţările. Abuzurile variază de la colectarea organelor de la prizonierii condamnaţi la moarte unde medicii sunt implicaţi în procesul de execuţie pentru ca organele interne să rămână intacte, până la extragerea organelor din corpurile defuncţilor fără permisiunea şi cunoştinţa familiilor îndoliate. *A se vedea:* http: // www.farmaline.ro / news.php?cid=8&nid=36
23. http: //garda.com.md/3/social
24. Date oferite de către CPTF – situaţia existentă până în 2005; alte date statistice nu există.
25. www.antitraffic.md sau cptf@antitraffic.md

Prezentat la 08.11.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

CONDIŢIILE DE FOND ALE EXTRĂDĂRII

Mariana GRAMA

Catedra Drept Penal şi Criminologie

In the way of giving the extradition there must be fulfilled a series of background and formal conditions. When we refer to background conditions, we talk about persons and the crimes submitted to extradition. The formal conditions report those aspects which are connected to the phases of the extradition procedure that consists of the legitimacy ascertainment and of the regularity of the extradition application, the procedure ahead of inquiry devices and juridical instance. Among the formal conditions there are the rules that are talking about the preferences of the states succession ahead of extradition.

Pentru a fi acordată extrădarea trebuie îndeplinite o serie de condiţii de fond şi de formă. *Condiţiile de fond* vizează persoanele supuse extrădării şi infracţiunile care formează obiectul cererii de extrădare. *Condiţiile de formă* se referă la acele aspecte legate de etapele procedurii de extrădare, care constau în verificarea legitimităţii şi regularităţii cererii de extrădare, procedura în faţa organelor de urmărire şi a instanţei judecătoreşti. Dintre condiţiile de formă mai fac parte şi regulile referitoare la ordinea de preferinţă a statelor la extrădare, atunci când sunt, în acelaşi timp, formulate cereri din partea mai multora.

Unii autori [1] atribuie la principalele condiţii de fond ale extrădării următoarele:

1) fapta pentru care se cere extrădarea să fi fost prevăzută ca infracţiune în legislaţia ambelor state, în conformitate cu principiul dublei incriminări;
2) persoana extrădată să nu fie judecată pentru altă infracţiune decât cea pentru care a fost solicitată extrădarea (principiul specialităţii);
3) fapta să prezinte o anumită gravitate, concretizată printr-un minim de pedeapsă privativă de libertate prevăzut în legislaţia ambelor ţări;
4) să nu fi intervenit prescripţia incriminării sau a executării pedepsei respective sau o altă cauză care înlătură răspunderea penală;
5) făptuitorul să nu mai fi fost condamnat sau să se fi dispus scoaterea sa de sub urmărire penală pentru fapte pentru care se cere extrădarea;
6) neextrădarea propriilor cetăţeni, precum şi a persoanelor care au comis infracţiuni politice.

Alţi autori [2] clasifică condiţiile de fond ale extrădării în:

1) condiţii privind persoana;
2) condiţii privind fapta;
3) condiţii privind pedeapsa.

Clasificarea dată conţine, în principiu, aceleaşi condiţii ce au fost enumerate mai sus, fiind însă altfel sistematizate. Luînd drept bază această din urmă clasificare, vom încerca să elucidăm condiţiile de fond ale extrădării.

Condiţii privind persoana

În practica internaţională, extrădarea are lor cu privire la persoane care sunt urmărite penal sau faţă de care s-a pronunţat o hotărâre de condamnare (care nu a rămas definitivă încă) [3].

Orice individ recunoscut sau presupus a fi săvârşit o faptă penală şi care s-a refugiat pe teritoriul altui stat ar trebui extrădat. Există însă şi excepţii de la acest principiu.

Este obligatoriu ca *persoana a cărei extrădare se cere să fie cetăţean străin sau o persoană fără cetăţenie ce domiciliază în străinătate*.

Această condiţie priveşte cetăţenia persoanei. În dreptul internaţional este dominant principiul că persoana a cărei extrădare se cere trebuie să fie un străin pentru statul solicitat. În conformitate cu art.42 alin.1 din Legea cu privire la asistenţa juridică internaţională în materie penală nr.371-XVI, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 01.12.2006, „poate fi extrădat din Republica Moldova, la cererea unui stat, cetăţeanul străin sau apatridul urmărit penal sau condamnat în acel stat”.

Prevederi analogice se conţin şi în art.13 alin.(2) din Codul penal al Republicii Moldova şi în art.19 alin.(2) din Constituţia Republicii Moldova, doar cu precizarea că aceştia pot fi extrădaţi numai în baza unui tratat internaţional la care Republica Moldova este parte sau în condiţii de reciprocitate în temeiul hotărârii instanţei

de judecată. Principiul dat este numit „principiul neextrădării propriilor cetăţeni" şi presupune că este inadmisibilă extrădarea cetăţenilor părţii solicitate (extrădare pasivă; dimpotrivă, extrădarea activă priveşte, de regulă, pe cetăţenii statului solicitant). Unii autori în locul termenului „cetăţean propriu" folosesc termenul „naţional": „este inadmisibilă extrădarea naţionalilor" [4]. Acelaşi termen este utilizat şi în art.6 din Convenţia europeană de extrădare din 13 decembrie 1957 [5] la care Republica Moldova este parte.

Cazurile în care nu poate opera extrădarea decurg din prevederile Legii cu privire la asistenţa juridică internaţională în materie penală, ale Constituţiei, ale Codului penal [6], ale Codului de procedură penală [7] şi ale convenţiilor internaţionale la care Republica Moldova este parte.

În virtutea acestor prevederi, nu pot fi extrădaţi de pe teritoriul Republicii Moldova:

1) cetăţenii Republicii Moldova;
2) persoanele cărora li s-a acordat drept de azil;
3) persoanele cărora li s-a acordat statutul de refugiat politic;
4) persoanele străine care se bucură în Republica Moldova de imunitate de jurisdicţie, în condiţiile şi în limitele stabilite în tratatele internaţionale;
5) persoanele străine citate din străinătate în vederea audierii ca părţi, martori sau experţi în faţa unei autorităţi judecătoreşti sau a unui organ de urmărire penală, în limitele imunităţilor conferite prin tratatul internaţional.

Art.3 din Titlul III al celui de al doilea Protocol adiţional la Convenţia europeană de extrădare prevede că partea solicitată poate refuza *extrădarea persoanelor condamnate în lipsă*. Dispoziţia din acest protocol este următoarea: „Când o parte contractantă cere unei alte părţi contractante extrădarea unei persoane în vederea executării unei pedepse sau măsuri de siguranţă pronunţate printr-o hotărâre dată în lipsă împotriva sa, partea solicitată poate refuza extrădarea în acest scop, dacă, după părerea sa, procedura de judecată nu a satisfăcut minimul de drepturi de apărare recunoscute oricărei alte persoane învinuite de o infracţiune". În acest caz, „extrădarea se va acorda totuşi, dacă partea solicitantă dă asigurări apreciate ca suficiente spre a garanta persoanei a cărei extrădare este cerută dreptul la o nouă procedură de judecată care să-i salvgardeze drepturile la apărare. Această hotărâre îndreptăţeşte partea solicitantă fie să execute judecata în cauză, dacă cel condamnat nu se împotriveşte, fie să-l urmărească pe extrădat, în caz contrar".

De asemenea, nu pot fi extrădaţi cetăţenii străini sau apatrizii cu domiciliul în străinătate, dacă au săvârşit o infracţiune pe teritoriul Republicii Moldova. Aceştia, potrivit prevederilor art.11 alin.(1) CP RM (principiul teritorialităţii aplicării legii penale) şi art.546 alin.(2) pct.1 CPP RM, vor fi judecaţi şi condamnaţi în ţara noastră, vor executa pedeapsa pronunţată, după care vor putea fi extrădaţi (art.7 din Convenţie).

În ceea ce priveşte *persoanele cărora li s-a acordat dreptul de azil în Republica Moldova,* în art.19 din Constituţia Republicii Moldova este prevăzut că dreptul de azil se acordă şi se retrage în condiţiile legii, cu respectarea tratatelor internaţionale la care Republica Moldova este parte. Persoanele cărora li s-a acordat *azil politic* în Republica Moldova, în caz de săvârşire a unei infracţiuni în străinătate, nu pot fi extrădate în cazul în care se află pe teritoriul Republicii Moldova şi vor fi supuse răspunderii penale conform Codului penal al Republicii Moldova.

Azilul este o instituţie juridică prin intermediul căreia statul oferă străinului protecţie, acordându-i statut de refugiat, azil politic sau protecţie temporară. După cum vedem, în prevederile actelor normative naţionale termenul „azil politic" este utilizat doar de Codul penal, pe când celelalte (Constituţia, CPP RM, Legea cu privire la asistenţa juridică internaţională în materie penală [8]) utilizează termenul „dreptul de azil".

Referiri la azilul politic găsim în art.18 din Legea Republicii Moldova cu privire la Statutul refugiaţilor [9], în care se menţionează: „În cazuri excepţionale, persoanele care au deţinut funcţii politice, diplomatice sau de interes public în alte ţări sau în organismele internaţionale, persoanele care au demonstrat un deosebit ataşament, respect şi interes pentru Republica Moldova, alte personalităţi marcante, care sunt persecutate în ţara lor de origine, pot solicita Preşedintelui Republicii Moldova acordarea de azil politic.

Cererile prin care se solicită azil politic se examinează de către Comisia pentru problemele cetăţeniei şi acordării de azil politic pe lângă Preşedintele Republicii Moldova.

Persoanele cărora li s-a respins cererea de acordare a azilului politic pot solicita acordarea statutului de refugiat.

Persoanele cărora li s-a acordat azil politic au aceleaşi drepturi şi obligaţii, ca şi refugiaţii".

Dreptul internaţional mai deosebeşte şi alte tipuri de azil, cum ar fi, spre exemplu, azilul teritorial, azilul diplomatic [10].

În opinia unor autori [11], cu referire la actele normative naţionale dreptul de azil cuprinde, de fapt, găzduirea şi protecţia din partea Republicii Moldova a străinilor şi apatrizilor. Azilul se acordă numai celor urmăriţi pentru activităţi politice (numit azil politic) şi nu pentru fapte de drept comun. Cu această opinie suntem de acord, menţionând necesitatea modificării legilor sus-numite din ţara noastră cu specificarea termenului de „azil politic".

Potrivit principalelor documente juridice internaţionale, precum şi practicii statelor în acest domeniu, orice persoană are dreptul de a cere azil şi de a obţine azilul într-o altă ţară. Un asemenea drept nu poate fi însă invocat de persoanele asupra cărora există raţiuni serioase de a le considera că au comis o crimă contra păcii, o crimă de război sau o crimă contra umanităţii (art.14 din Declaraţia Universală a Drepturilor Omului).

O altă condiţie de fond a extrădării referitoare la persoană este cea a *neextrădării persoanei care ar putea fi condamnată la moarte* ori ar exista riscul de a fi *supusă torturii, tratamentelor inumane sau degradante*. Pentru a stabili dacă există asemenea motive, autorităţile competente vor ţine seama de toate consideraţiile pertinente, inclusiv, dacă este cazul, de existenţa în statul vizat a unui ansamblu de violări sistematice ale drepturilor omului, grave, flagrante sau de proporţii [12].

În cazul în care fapta pentru care se cere extrădarea este pedepsită de legea ţării solicitante cu pedeapsa capitală, extrădarea persoanei poate fi refuzată dacă partea solicitantă nu va da asigurări, considerate ca suficiente, că pedeapsa capitală nu va fi executată în privinţa persoanei extrădate (art.546 alin.(3) CPP RM).

O altă condiţie ce poate întemeia extrădarea şi care se referă la persoana făptuitorului este acea prevăzută în pct.7 art.546 CPP RM, când *„persoanei cerute i-a fost acordat statut de refugiat politic"*.

Convenţia ONU din 1951 privind statutul refugiaţilor defineşte conţinutul termenului „refugiat" în următorul fel: „orice persoană care, datorită unei temeri de a fi persecutată pe motive de rasă, religie, naţionalitate, apartenenţă la un anumit grup social sau opinie politică, se află în afara ţării a cărei cetăţenie o are şi nu poate sau, datorită acestei temeri, nu doreşte să se pună sub protecţia acelei ţări; sau care, neavând cetăţenia nici unei ţări şi aflându-se în afara ţării în care şi-a avut reşedinţa, nu poate să se reîntoarcă în această ţară".

Astfel, potrivit Legii Republicii Moldova cu privire la statutul refugiaţilor, refugiat este străinul căruia, în conformitate cu prezenta lege, i-a fost recunoscut statutul de refugiat (în cazul nostru – de refugiat politic).

Altă categorie de persoane ce nu pot fi extrădate *sunt persoanele străine care se bucură de imunitate de jurisdicţie*, oferită în condiţiile şi limitele stabilite de tratatele internaţionale. Potrivit prevederilor Convenţiei de la Viena cu privire la relaţiile diplomatice din 1961 (art.31 p.1), imunitatea de jurisdicţie penală, civilă şi administrativă constituie o imunitate diplomatică. Spre deosebire de diplomaţi, care beneficiază de imunitate de jurisdicţie absolută, imunitatea acordată posturilor consulare poartă caracter funcţional şi este de drept procesual (şefii misiunilor consulare sunt exceptaţi de la jurisdicţia locală).

Imunitatea de jurisdicţie se înfăţişează astfel ca o excepţie de ordin procedural, constând în imposibilitatea chemării în judecată a unor persoane datorită calităţii sau situaţiei pe care o deţin în ţara noastră unde se află temporar. Neputând fi chemate în judecată şi trase la răspundere penală, implicit nu se poate vorbi nici despre aplicarea legii penale în raport cu aceste persoane.

Imunitatea de jurisdicţie apare ca o derogare de la principiul teritorialităţii. Aceasta nu înseamnă însă că unui reprezentant diplomatic îi sunt îngăduite comportări interzise de legea penală. Dimpotrivă, în cazul în care acesta comite o faptă gravă, se pot lua măsuri, declarându-l *persona non grata*, după care, potrivit uzanţelor diplomatice, urmează rechemarea lui în statul de reşedinţă.

În afară de reprezentanţii diplomatici şi şefii misiunilor consulare mai sunt şi alte persoane, care, în conformitate cu Convenţiile internaţionale, nu sunt supuse jurisdicţiei penale a Republicii Moldova. În această categorie intră: şefii statelor străine, şefii de guverne, misiunile diplomatice temporare (ad-hoc). Tot aici pot fi atribuite şi persoanele care fac parte din echipajele vaselor militare şi care – potrivit regulilor internaţionale – sunt supuse legislaţiei ţării de origine; echipajul aeronavelor militare străine aflate într-un aeroport al Republicii Moldova (Chişinău). Sunt asimilate navelor şi aeronavelor militare şi navele sau aeronavele cu cracter ştiinţific, poştale etc., aparţinând unui stat străin.

În practica internaţională se obişnuieşte ca şi în cazul echipajelor vaselor de comerţ sau ale aeronavelor de acest fel să se aplice legea penală a pavilionului pentru faptele privind activitatea interioară, dacă comandantul vasului sau al aeronavei nu a făcut apel la autorităţile ţării-gazdă [13].

Prin convenţii internaţionale se pot stabili şi alte categorii de persoane care să nu fie supuse jurisdicţiei penale a unui stat.

Şi ultima specificare se referă la *persoanele străine citate din străinătate în vederea* audierii ca părţi, martori sau experţi *în faţa unei autorităţi judecătoreşti sau a unui organ de urmărire penală* în cazul când acestora printr-un tratat internaţional le sunt conferite anumite imunităţi, în limitele unor condiţii.

La condiţiile privind persoana făptuitorului putem atribui şi *principiul specialităţii extrădării*. Acest principiu presupune că persoana extrădată nu poate fi judecată decât pentru infracţiunea ori infracţiunile pentru care a fost extrădată, şi tot astfel nu poate fi pusă să execute decât pedeapsa sau pedepsele stabilite pentru fapta pentru a cărei săvârşire a fost extrădată. Persoana este astfel sub protecţia statului care a acordat extrădarea.

Condiţiile aplicării acestui principiu sunt specificate în art.543 CPP RM.

Principiul specialităţii se opune judecării persoanei extrădate pentru orice infracţiune săvârşită anterior remiterii şi care nu a format obiectul cererii de extrădare.

Unii autori [14] opinează că există însă posibilitatea ca atunci când statul solicitant ar vrea ca cel extrădat să fie judecat şi pentru alte infracţiuni săvârşite anterior extrădării, să solicite, printr-o nouă cerere, statului solicitat permisiunea de a-l judeca pe cel extrădat şi pentru aceste infracţiuni. Aceiaşi autori fac şi remarca că principiul specialităţii nu se opune însă posibilităţii de schimbare a calificării. Cu alte cuvinte, persoana extrădată poate fi judecată sub o altă calificare decât cea stabilită în cererea de extrădare. Astfel, de exemplu: dacă persoana a fost extrădată pentru omor, ea va putea fi judecată pentru vătămarea intenţionată gravă a integrităţii corporale sau a sănătăţii care a provocat decesul victimei, şi invers.

Prin definiţia dată principiului specialităţii se poate formula concluzia că aceasta nu are nici un efect în ce priveşte infracţiunile posterioare remiterii. În cazul în care persoana extrădată după ce a fost trimisă statului solicitant săvârşeşte o nouă infracţiune în acest stat, ea va fi judecată în prezenţă.

Regula specialităţii mai implică şi alt moment stipulat în art.543 alin.(2) CPP RM: „extrădarea se acordă numai dacă se garantează următoarele:

1) persoana nu va fi pedepsită în statul solicitant fără consimţământul Republicii Moldova pentru un motiv apărut anterior predării sale, cu excepţia infracţiunii pentru care se acordă extrădarea, şi libertatea ei personală nu va fi limitată, iar ea nu va fi persecutată prin intermediul măsurilor ce por fi luate şi în absenţa ei;
2) persoana nu va fi predată, transferată sau deportată într-un stat terţ fără consimţământul Republicii Moldova; *precum şi*
3) persoana va putea părăsi teritoriul statului solicitant după încheierea procedurii pentru care a fost acordată extrădarea ei".

Condiţii privind fapta

În cadrul condiţiilor de fond ale extrădării, fapta penală joacă rolul principal, este condiţia primordială.

La rândul ei, pentru a da loc extrădării fapta penală trebuie să îndeplinească anumite condiţii complementare, fiind vorba despre:

1) principiul reciprocităţii;
2) principiul dublei incriminări;
3) principiul specificităţii;
4) infracţiunea să prezinte o anumită gravitate;
5) infracţiunea să se fi comis pe teritoriul statului solicitant sau prin fapta săvârşită sa fi fost lezate interesele acestui stat.

1. Principiul reciprocităţii

Regula conform căreia extrădarea se decide numai în baza unei convenţii internaţionale sau în condiţii de reciprocitate este stabilită de Constituţie (art.19), de Codul de procedură penală (art.541), de Codul penal (art.13).

Reciprocitatea trebuie înţeleasă ca un schimb între două state. Ea poate preexista actului de extrădare în virtutea relaţiilor existente între două state ori se poate instaura, fiind suficientă, în acest sens, o declaraţie de reciprocitate.

Acest principiu este prevăzut şi în Convenţia europeană de extrădare (art.19) care dispune că „părţile contractante se angajează să-şi predea reciproc, potrivit regulilor şi sub condiţii determinate, persoanele care sunt urmărite pentru o infracţiune sau căutate în vederea executării unei pedepse sau a unei măsuri de siguranţă de către autorităţile judiciare ale părţii solicitante".

Ratificarea de către Republica Moldova a acestei Convenții presupune asumarea de către ea a obligației de a respecta necondiționat, în raporturile cu oricare dintre statele semnatare ale Convenției, membre ale Consiliului Europei, prevederile acesteia ori de câte ori solicită sau este solicitată să predea o persoană urmărită sau condamnată.

Neasigurarea reciprocității în sfera extrădării poate forma motiv pentru ca Republica Moldova să refuze extrădarea persoanei cerute de statul solicitant (art.546 alin.(2) pct.8 CPP RM).

2. Principiul dublei incriminări

Principiul dublei incriminări cere ca fapta care formează obiectul cererii de extrădare să fie prevăzută de legislația ambelor state, să fie incriminată atât de legea statului solicitant, cât şi de legea statului solicitat.

Art.45 din Legea Republicii Moldova cu privire la asistența juridică internațională în materie penală expres prevede dubla incriminare: „Extrădarea poate fi admisă, potrivit Codului de procedură penală art.544 alin.(3), numai dacă fapta pentru care este învinuită sau a fost condamnată persoana a cărei extrădare se solicită este prevăzută ca infracțiune atât de legea statului solicitant, cât şi de legea Republicii Moldova”.

Prin derogare de la aceste dispoziții, extrădarea poate fi acordată şi în cazul în care fapta nu este prevăzută de legislația Republicii Moldova, dacă pentru această faptă este exclusă cerința dublei incriminări printr-un tratat internațional la care Republica Moldova este parte.

Diferențele existente între calificarea juridică şi denumirea dată aceleiaşi infracțiuni de legile celor două state nu prezintă relevanță dacă prin tratatul internațional sau, în lipsa acestuia, prin declarație de reciprocitate nu se prevede altfel.

În concepția clasică dată condiției dublei incriminări se porneşte de la ideea că fapta care formează obiectul cererii de extrădare trebuie să fie, potrivit legilor ambelor state, susceptibilă de urmărire şi judecare. Cu alte cuvinte, îndeplinirea acestei condiții presupune inexistența în ambele legislații a vreunei cauze care înlătură răspunderea penală.

Deoarece extrădarea poate fi cerută şi cu privire la o faptă judecată deja, cele mai sus menționate se completează cu condiția ca hotărârea la care se referă extrădarea să fie susceptibilă de executare conform legilor ambelor state.

Acest principiu domină instituția extrădării, însă în literatura de specialitate s-a atins şi problema despre posibilitatea, datorită particularităților specifice diferitelor state, ca o faptă incriminată într-un stat să nu fie incriminată în alt stat datorită imposibilității de a fi săvârşită.

S-a pus întrebarea dacă în astfel de cazuri va fi sau nu respinsă cererea de extrădare.

Institutul de drept internațional în sesiunea de la Oxford [15] a exprimat părerea că, „de regulă, trebuie să se prevadă ca faptele să fie pedepsite de legislația celor două țări, exceptând cazurile când, datorită situațiilor particulare sau condițiilor geografice ale țării de refugiu, circumstanțele de fapt care constituie infracțiunea nu se pot produce”.

Extrădarea poate fi deci acordată în aceste cazuri fără a constitui o încălcare a principiului dublei incriminări. De altfel, cazurile în care pot să apară asemenea situații nu sunt decât cu totul excepționale. La încheierea tratatelor (acordurilor) de extrădare statele pot să prevadă dispoziții care să reglementeze şi aceste situații.

Principiul dublei incriminări poate să nu fie aplicabil în cazul aşa-numitei extrădări accesorii. Prin extrădare accesorie se înțelege situația când persoana extrădată pentru o infracțiune pentru care este posibilă extrădarea a săvârşit în statul solicitant şi alte fapte pentru care nu sunt îndeplinite condițiile extrădării; între acestea pot fi şi fapte care nu sunt incriminate în legea statului solicitat. Extrădarea accesorie este prevăzută în Convenția europeană de extrădare (art.2 alin.2). Extrădarea accesorie are ca scop, după unii autori [16], simplificarea procedurii, persoana extrădată fiind judecată deodată pentru toate infracțiunile (cu acordul statului solicitat), soluție care ar fi convenabilă şi persoanei extrădate, „aceasta neavând temerea că va fi din nou judecată după scurgerea termenului de protecție de care se bucură în virtutea dispozițiilor relative la principiul specialității” [17].

În practică, datorită libertății pe care statele o au de a insera în cuprinsul tratatelor pe care le încheie dispozițiile care convin, ele pot renunța la principiul dublei incriminări, păstrându-se numai condiția ca infracțiunea să fie prevăzută de legea statului solicitant.

3. Principiul specificității

Acest principiu expus doar de unii autori [18] presupune, în opinia lor, că atât statul solicitant, cât şi cel solicitat au obligația să respecte condițiile din actul de extrădare. Astfel, în cererea statului care solicită să-i

fie predat infractorul trebuie să fie indicată infracţiunea săvârşită, în acest mod fiind posibil de verificat dacă sunt întrunite condiţiile legale pentru a opera extrădarea.

Nu se admite extrădarea pentru altă infracţiune sau altă pedeapsă decât cea indicată în cererea statului solicitant şi care a fost admisă, şi nici ca persoana remisă acestuia să fie extrădată apoi altui stat, în afară de cazul în care Republica Moldova şi-a dat acordul sau dacă cel extrădat nu a părăsit teritoriul statului solicitant timp de 45 de zile de la încheierea procedurii pentru care a fost acordată extrădarea ei, deşi a avut posibilitatea şi dreptul să o facă, ori, după părăsirea teritoriului statului solicitant, s-a reîntors sau a fost trimisă înapoi de către un stat terţ.

4. Infracţiunea să prezinte o anumită gravitate

Extrădarea este acordată de Republica Moldova în vederea urmăririi penale sau a judecăţii numai pentru fapte pasibile de pedeapsă privativă de libertate mai mare de 1 an, potrivit legislaţiei Republicii Moldova şi a statului solicitant.

Extrădarea în vederea executării unei sancţiuni penale se acordă numai dacă este permisă extrădarea în condiţiile expuse în alineatul anterior şi dacă urmează a fi executată o pedeapsă privativă de libertate. În acest caz, extrădarea se va acorda în situaţia în care termenul de detenţie ce urmează a fi executat sau cumulul termenelor de detenţie ce urmează a fi executate este de cel puţin 6 luni dacă tratatul internaţional la care Republica Moldova este parte nu prevede altfel.

Persoana condamnată la o pedeapsă privativă de libertate cu suspendarea condiţionată a executării pedepsei poate fi extrădată în caz de anulare a condamnării, cu suspendarea condiţionată şi trimiterea condamnatului pentru a executa pedeapsa stabilită prin hotărâre judecătorească, dacă pedeapsa care a rămas să fie executată răspunde exigenţelor de gravitate expuse în alineatul anterior şi nu există alte impedimente legale la extrădare.

5. Infracţiunea să se fi comis pe teritoriul statului solicitant sau prin fapta săvârşită să fi fost lezate interesele acelui stat

Este vorba de săvârşirea oricărei fapte incriminate de lege ca infracţiune şi pedepsită ca tentativă sau infracţiune consumată şi la care persoana a participat în calitate de autor, organizator, instigator sau complice.

La condiţiile elucidate mai sus unii autori [19] adaugă şi alte condiţii de ordin internaţional, şi anume:

– *infracţiunea pentru care se solicită extrădarea să fie o infracţiune de drept comun sau crimă contra păcii, crimă de război ori crimă contra umanităţii;*
– *obiectul infracţiunii pentru care se solicită extrădarea să fie prevăzut într-o convenţie internaţională.*

Vorbind despre condiţiile extrădării privind fapta penală ţinem să menţionăm că cererea de extrădare trebuie să aibă ca obiect o faptă pentru care extrădarea este posibilă, adică o faptă care nu face parte din categoria celor exceptate de la extrădare.

Extrădarea nu poate fi admisă dacă fapta prin natura sa sau prin menţiune specială este exclusă de la posibilitatea de extrădare.

În acest sens Convenţia europeană de extrădare consemnează în art.2 alin.3-6: „Orice parte contractantă, a cărei legislaţie nu autorizează extrădarea pentru anumite infracţiuni,…, va putea, în ceea ce o priveşte, să excludă aceste infracţiuni din câmpul de aplicare a Convenţiei.

Orice parte contractantă, care doreşte să se prevaleze de facultatea respectivă, va notifica Secretarului General al Consiliului Europei, odată cu depunerea instrumentului său de ratificare sau aderare, fie o listă a infracţiunilor pentru care extrădarea este autorizată, fie o listă a infracţiunilor pentru care extrădarea este exclusă, cu indicarea dispoziţiilor legale care autorizează sau exclud extrădarea. Secretarul General al Consiliului Europei va comunica aceste liste celorlalţi semnatari.

Dacă, ulterior, alte infracţiuni vor fi excluse de la extrădare prin legislaţia unei părţi contractante, aceasta va notifica o atare exludere Secretarului General al Consiliului Europei, care va informa despre aceasta pe ceilalţi semnatari. Această notificare nu va produce efect decât la expirarea unui termen de 3 luni calculat de la data primirii ei de către Secretarul General".

Din categoria faptelor exceptate de la extrădare fac parte:

1) infracţiunile politice sau faptele conexe unor asemenea infracţiuni;
2) infracţiunile militare;
3) infracţiunile fiscale;
4) infracţiunea pentru care se cere extrădarea face parte din categoria celora pentru care, potrivit legii, urmărirea penală poate fi pornită numai la plângerea prealabilă a victimei, însă o asemenea plângere lipseşte;

5) infracțiunea a fost săvârşită pe teritoriul statului solicitat;

6) infracțiunea a fost definitiv judecată pe teritoriul statului solicitat (regula *non bis in idem*);

7) s-a împlinit termenul de prescripție al tragerii la răspundere penală pentru infracțiunea respectivă, conform legislației naționale, sau a intervenit amnistia.

1. În baza pct.5 alin.(2) art.546 CPP RM, extrădarea va fi refuzată dacă infracțiunea pentru care se cere extrădarea persoanei este considerată de legea națională infracțiune politică sau faptă conexă unei asemenea infracțiuni.

Exceptarea de la extrădare a infracțiunilor politice este una dintre cele mai delicate şi controversate probleme ale extrădării. Delicată pentru că este strâns legată de interesele politice ale statelor, față de o anumită persoană sau în raport de un anumit moment istoric. Controversată, pentru că pe acest tărâm, mai mult ca oriunde, diversitatea de concepții între state este evidentă, iar o concepție unică asupra definirii infracțiunilor politice este greu de realizat.

În justificarea principiului neextrădării infractorilor politici s-a pornit, în primul rând, de la ideea caracterului local al infracțiunilor politice, socotindu-se că acestea aduc atingere numai statului împotriva căruia sunt săvârşite şi ca atare ele nu prezintă pericol pentru restul statelor şi deci nu există un interes comun în combaterea lor.

Un alt motiv al neextrădării infractorilor politici ar fi parțialitatea organelor judiciare ale statului solicitant manifestată în mod special în aceste cazuri.

Referitor la noțiunea de infracțiune politică, în doctrina dreptului penal s-au conturat diferite concepții fără a se ajunge la un numitor comun. „Infracțiunea politică este o materie în care se manifestă cel mai acut conflictele între doctrinele sociale şi politice” [20].

Privind infracțiunile politice, Convenția europeană de extrădare în art.3 declară următoarele:

„Extrădarea nu se va acorda, dacă infracțiunea pentru care este cerută este considerată de partea solicitată ca infracțiune politică sau ca faptă conexă unei asemenea infracțiuni.

Aceeaşi regulă se va aplica, dacă partea solicitată are motive temeinice de a crede că cererea de extrădare motivată printr-o infracțiune de drept comun a fost prezentată în vederea urmăririi sau pedepsirii unei persoane pentru considerente de rasă, de religie, de naționalitate sau de opinii politice ori că situația acestei peroane riscă să fie agravată pentru unul sau altul dintre aceste motive.

În aplicarea acestei Convenții, atentatul la viața unui şef de stat sau a unui membru al familiei sale nu va fi considerat ca infracțiune politică”.

Protocolul adițional la Convenție prin articolul 1 vine să completeze art.3 al Convenției cu următoarele prevederi:

„Nu vor fi considerate infracțiuni politice:

a) crimele împotriva umanității prevăzute de Convenția pentru prevenirea şi reprimarea crimei de genocid, adoptată la 9 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Națiunilor Unite;

b) infracțiunile prevăzute la art.50 al Convenției de la Geneva din 1949 pentru îmbunătățirea soartei răniților şi bolnavilor din forțele armate în campanie, la art.51 al Convenției de la Geneva din 1949 pentru îmbunătățirea soartei răniților, bolnavilor şi naufragiaților forțelor armate maritime, la art.130 al Convenției de la Geneva din 1949 cu privire la tratamentul prizonierilor de război şi la art.147 al Convenției de la Geneva din 1949 cu privire la protecția persoanelor civile pe timp de război;

c) orice violări analogice ale legilor războiului, în vigoare la data intrării în vigoare a Protocolului dat, şi a cutumelor războiului existente la acel moment care nu sunt deja prevăzute în dispozițiile sus-menționate ale convențiilor de la Geneva”.

2. În art.4 al Convenției europene de extrădare se prevede că extrădarea motivată de infracțiuni militare care nu constituie infracțiune de drept comun este exclusă din câmpul de aplicare a Convenției, fiind, aşadar, inadmisibilă.

Infracțiunea militară este definită în art.128 din Codul penal al Republicii Moldova: „Prin infracțiuni militare se înțeleg infracțiunile prevăzute de Codul penal al Republicii Moldova contra modului stabilit de îndeplinire a serviciului militar, săvârşite de persoanele care îndeplinesc serviciul militar în termen sau în bază de contract, trec pregătirea militară obligatorie sau sunt chemate la concentrări”.

3. Infracțiunile fiscale sunt enumerate în art.46 din Legea Republicii Moldova cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. Astfel, în materie de taxe şi impozite, de vamă şi de schimb valutar,

extrădarea va fi acordată, potrivit dispoziţiilor tratatului internaţional aplicabil, pentru fapte cărora le corespund infracţiuni de aceeaşi natură, conform legislaţiei Republicii Moldova.

Extrădarea nu poate fi refuzată pe motivul că legislaţia părţii solicitate nu impune acelaşi tip de taxe şi impozite sau că nu cuprinde acelaşi tip de reglementare în materie de taxe şi impozite, de vamă şi de schimb valutar, cu legislaţia părţii solicitante.

4. În cazul în care infracţiunea pentru care se cere extrădarea face parte din categoria celora pentru care, potrivit legii, urmărirea penală poate fi pornită numai la plângerea prealabilă a victimei, însă o asemenea plângere lipseşte, nu se dispune extrădarea, deoarece atât potrivit legii statului solicitant, cât şi legii Republicii Moldova, acţiunea penală nu poate fi pusă în mişcare decât la plângerea prealabilă a persoanei vătămate. Codul de procedură penală al Republicii Moldova în art.276 expres prevede cazurile când urmărirea penală se porneşte numai în baza plângerii prealabile a victimei.

5. Dacă infracţiunea a fost săvârşită pe teritoriul Republicii Moldova în baza principiului teritorialităţii expus în alin.(1) art.11 CP RM, se aplică legea penală a Republicii Moldova. Aşadar, este consacrat principiul conform căruia infracţiunile săvârşite pe teritoriul statului solicitat intră în jurisdicţia sa, în virtutea principiului suveranităţii, astfel încât făptuitorul nu poate face obiectul extrădării.

În acest context Convenţia europeană de extrădare în art.7 dispune că partea solicitată va putea refuza să extrădeze persoana reclamată pentru o infracţiune care, potrivit legislaţiei sale, a fost săvârşită în totul sau în parte pe teritoriul său, ori într-un loc asimilat teritoriului său. Când infracţiunea, motivând cererea de extrădare, a fost comisă în afara teritoriului părţii solicitante, extrădarea nu va putea fi refuzată decât dacă legislaţia părţii solicitante nu autorizează urmărirea unei infracţiuni de acelaşi fel, săvârşită în afara teritoriului său ori nu autorizează extrădarea pentru infracţiunea care formează obiectul cererii. Astfel, este vizată nu numai ipoteza în care infracţiunea este săvârşită pe teritoriul statului solicitat, respectiv Republica Moldova, ci şi cea în care infracţiunile au fost săvârşite în afara teritoriului statului solicitat. Nu sunt vizate infracţiunile care cad sub incidenţa legii penale a Republicii Moldova.

6. Regula *non bis in idem* este consacrată în pct.2 alin.(2) art.546 CPP RM şi în art.9 din Convenţie. Extrădarea nu se va acorda când persoana reclamată a fost judecată definitiv de către autorităţile competente ale părţii solicitate pentru fapta sau faptele pentru care extrădarea este cerută. Extrădarea va putea fi refuzată, dacă autorităţile competente ale părţii solicitate au hotărât să nu întreprindă urmăriri sau să pună capăt urmăririlor pe care le-au exercitat pentru aceeaşi faptă sau aceleaşi fapte.

Prin această regulă se recunoaşte dreptul de jurisdicţie al statului solicitat, fiind în concordanţă cu principiul neextrădării infractorilor pentru fapte care cad sub incidenţa legii penale a statului solicitat.

Extrădarea unei persoane judecate definitiv într-un stat terţ, parte contractantă la Convenţia europeană de extrădare, pentru fapta sau faptele care motivează cererea prezentată, nu se va acorda când:

a) prin hotărârea respectivă s-a pronunţat achitarea acelei persoane;

b) pedeapsa privativă de libertate a fost executată integral sau a făcut obiectul unei graţieri sau amnistii, în totalitatea ei asupra părţii neexecutate;

c) judecătorul a constatat vinovăţia autorului infracţiunii fără să pronunţe vreo sancţiune.

În aceste cazuri, extrădarea va putea fi totuşi acordată:

a) dacă fapta care a format obiectul judecăţii a fost săvârşită împotriva unei persoane, instituţii sau bun având caracter public în statul solicitant;

b) dacă persoana care a fost subiectul judecăţii avea ea însăşi un caracter public în statul solicitant;

c) dacă fapta care a dat loc judecăţii a fost săvârşită, în totul sau în parte, pe teritoriul statului solicitant.

7. Extrădarea va fi refuzată dacă s-a împlinit termenul de prescripţie al tragerii la răspundere penală pentru infracţiunea respectivă, conform legislaţiei Republicii Moldova, sau a intervenit amnistia (pct.3 alin.(2) art.546 CPP RM). Menţiunea dată se bazează pe art.10 din Convenţie: „Extrădarea nu se va acorda, dacă prescripţia acţiunii sau a pedepsei este împlinită potrivit legislaţiei fie a părţii solicitante, fie a părţii solicitate".

Această prevedere consacră însăşi îndeplinirea scopului extrădării. Potrivit legii penale a Republicii Moldova, împlinirea termenului de prescripţie al tragerii la răspundere penală se calculează în baza art.60 din Codul penal. Depunerea cererii de extrădare întrerupe prescripţia neîmplinită anterior.

Amnistia reprezintă un act de suveranitate prin care un stat renunţă anticipat, prin lege, din raţiuni de politică penală, la tragerea la răspundere penală pentru anumite infracţiuni, în considerarea naturii lor, a împrejurărilor deosebite în viaţa statală sau socială ori a altor date ale realităţii care fac preferabilă, pentru interesele majore ale societăţii, renunţarea la răspunderea penală pentru infracţiunile astfel săvârşite.

Convenţia europeană de extrădare a fost completată prin cel de al doilea Protocol adiţional cu dispoziţia din Titlul IV art.4 privitoare la amnistie. Aici se prevede că extrădarea nu se va admite pentru o infracţiune acoperită de amnistie în statul solicitat, dacă acesta era competent, potrivit legislaţiei sale penale, să realizeze urmărirea penală pentru infracţiunea respectivă.

Condiţii privind pedeapsa

Condiţiile date sunt legate, în principal, de gravitatea faptei. Pedeapsa prevăzută de legea penală în cazul când se cere extrădarea persoanelor urmărite, precum şi pedeapsa pronunţată în cazul când extrădarea priveşte persoane condamnate trebuie să fie privativă de libertate (1 an ori 6 luni).

În unele tratate sau dispoziţii de drept intern există prevederea că pedepsele să nu fie dintre cele pe care statul solicitat nu le îngăduie, pedepse care degradează fiinţa umană, o înjosesc. De exemplu, potrivit lit.c) pct.6 alin.(2) art.546 CPP RM, Procurorul General, Ministrul Justiţiei sau instanţa care soluţionează chestiunea privind extrădarea poate refuza extrădarea, dacă are motive serioase să creadă că în cazul în care persoana va fi extrădată ea va fi supusă torturii, tratamentului inuman sau degradant în ţara solicitantă.

La fel poate fi refuzată extrădarea, când în ţara solicitantă pedeapsa prevăzută pentru cel extrădat este moartea.

În ţara noastră această pedeapsă a fost abolită odată cu ratificarea celui de-al doilea Protocol facultativ la Pactul Internaţional cu privire la drepturile civile şi politice privind abolirea pedepsei cu moartea şi a Protocolului nr.13 la Convenţia europeană pentru protecţia drepturilor şi a libertăţilor fundamentale ale omului privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanţele, la fel şi cu modificarea art.24 din Constituţie. De aceea, Republica Moldova nu admite extrădarea pentru o infracţiune pedepsită cu moartea în statul solicitant.

Toate acestea sunt obişnuitele (tipice) condiţii de fond ale extrădării. Lor li se pot adăuga prin convenţii sau prin legi anumite precizări sau limitări care constituie cadrul complementar al condiţiilor obişnuite.

Referinţe:

1. Moldovan A.T. Expulzarea, extrădarea şi readmisia în dreptul internaţional. - Bucureşti: ALL Beck, 2004, p.139.
2. Stănoiu R.M. Asistenţa juridică internaţională în materie penală. - Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1975, p.129.
3. Moldovan A.T. Op. cit., p.139.
4. Stănoiu R.M. Op. cit., p.110.
5. Convenţia europeană de extrădare adoptată la Paris la 13 decembrie 1957. - În: Culegere de acte normative naţionale şi internaţionale în domeniul penal. Vol.I // Revista de ştiinţe penale, Supliment 2007. - Chişinău: Cartea Juridică, 2007, p.128-142.
6. Codul penal al Republicii Moldova adoptat prin Legea Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128-129.
7. Codul de procedură penală al Republicii Moldova adoptat prin Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.104-110/447.
8. Legea Republicii Moldova cu privire la asistenţa juridică internaţională în materie penală, nr.371-XVI din 01.12.2006. - În: Culegere de acte normative naţionale şi internaţionale în domeniul penal. Vol.I // Revista de ştiinţe penale, Supliment 2007. - Chişinău: Cartea Juridică, 2007, p.430-469.
9. Legea Republicii Moldova cu privire la Statutul refugiaţilor, nr.1286-XV din 25.07.2002.
10. Geamănu Gr. Dreptul internaţional penal şi infracţiunile internaţionale. - Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1977, p.235-237.
11. Cârnaţ T., Cârnaţ M. Protecţia juridică a drepturilor omului. - Chişinău, 2006, p.68.
12. Convenţia împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York la 10 decembrie 1984, art.3. - În: Drepturile omului. Principalele instrumente cu caracter universal. - Chişinău: Garuda-Art, 1998, p.107-120.
13. Vasiliu T., Antoniu G., Daneş Şt. ş.a. Codul penal al RSR comentat şi adnotat. - Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1972, p.42.
14. Stănoiu R.M. Op. cit., p.127.
15. Ibidem, p.125.
16. Ibidem, p.126.
17. Ibidem.
18. Moldovan A.T. Op. cit., p.146.
19. Andronovici C. Drept internaţional public. - Iaşi: Graphix, 1993, p.187.
20. Stănoiu R.M. Op. cit., p.116.

Prezentat la 20.11.2007

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ДЕТОУБИЙСТВА В СВЕТЕ СТАТЬИ 147 УК РМ

Лилия ГЫРЛА

Кафедра уголовного права и криминологии

Prezentul studiu este dedicat problemelor contradictorii ce apar în procesul studierii infracțiunii de pruncucidere prevăzute de art. 147 CP RM. Legiuitorul a procedat corect prin a stabili un tratament atenuat în cazul pruncuciderii. Starea de tulburare fizică sau psihică, cauzată de naștere, care se poate menține un scurt timp după aceasta, diminuează discernământul făptuitoarei, determinând-o să-și concentreze agresiunea asupra propriului copil care este identificat cu cauza tuturor vicisitudinilor ei de ordin psihosocial.

This article is concerned to the penal research of neonaticide according to the Criminal Code of Republic of Moldova. Killing of the newborn child is considered to be a type of voluntary manslaughter committed with mitigating circumstances only for the mother whose mental state was disturbed at the moment when crime was committed. The Corpus Delicti of this criminal offence is analyzed. Some useful recommendations were suggested in order to improve the process of interpretation of the certain crime.

Согласно действующему законодательству Республики Молдова, детоубийство включено в перечень убийств со смягчающими обстоятельствами наряду с эвтаназией (ст. 148 УК РМ) и убийством, совершенным в состоянии аффекта (146 УК РМ).

Детоубийство представляет собой умышленное причинение смерти новорожденному ребенку его биологической матерью во время родов или непосредственно после них, в результате особого аффектированного психофизического состояния женщины, вызванного родовым процессом.

Изучение дел о детоубийстве показывает, что к этому преступлению относятся такие убийства ребенка, которые совершены сразу же после его рождения, когда не предпринимается никаких мер к отделению пуповины и кормлению, то есть всё свидетельствует о том, что для сохранения жизни новорожденного не предпринималось каких-либо мер. Когда же мать активно действовала, чтобы сохранить жизнь ребенка, а затем убила его, то такое убийство, по мнению некоторых ученых, нельзя признать совершенным непосредственно, тотчас, сразу же после родов, поэтому и не следует относить его к убийству матерью новорожденного ребенка [1].

Непосредственным объектом детоубийства следует признать общественные отношения, обеспечивающие безопасность жизни новорожденного ребенка.

Одни авторы начальным моментом жизни человека считают начало дыхания или полное отделение ребенка от утробы матери, другие – момент появления какой-либо части тела ребенка из утробы матери. Однако большинство ученых, как юристов, так и судебных медиков, условным началом жизни человека признают ***необратимое начало физиологических родов***, то есть непосредственно процесс рождения [2]. В качестве аргумента приводится тот факт, что начало родов свидетельствует о завершении периода созревания плода и о его готовности к внеутробному существованию [3]. Следует рассматривать как детоубийство не только убийство новорожденного после отделения плода от утробы матери и начала самостоятельной жизни ребенка, но и убийство, совершенное во время родов, когда рождающийся ребенок не начал еще самостоятельной внеутробной жизни [4].

Н.С. Таганцев считает, что главное обстоятельство, подлежащее установлению при привлечении к ответственности за детоубийство, – это факт умерщвления живого ребенка, пусть даже и нежизнеспособного [5]. В настоящее время срок, разграничивающий аборт и искусственные роды, установлен в 22 недели. Поэтому причинение смерти живому ребенку, появившемуся в результате искусственного вызывания преждевременных родов или в результате естественных преждевременных родов, при беременности сроком более 22 недель, должно признаваться убийством.

В соответствии с Приказом Министерства здравоохранения Республики Молдова №152 от 13.08.1994 г. «Об отдельных мерах по охране здоровья женщины и уменьшении уровня абортов в республике», с

последующими изменениями от 04.01.1999 г., прерывание беременности возможно и еще допустимо между 12-ой и концом 21-ой недели по медицинским и/или социальным показаниям. Следует отметить, что, судя по формулировке «по медицинским и/или социальным показаниям», наличие хотя бы одного из этих условий достаточно для того, чтобы прерывание беременности в период внутриутробного развития признавалось законным. Вместе с тем, в медицине установлен еще один исключительный случай прерывания беременности – между 22 и 28 неделями. Единственным показанием к прерыванию беременности в столь поздний срок, по заключению генетика, следует считать обнаруженные тяжелые патологии развития плода, несовместимые с жизнью. Таким образом, такая операция производится по медицинским показаниям состояния не только матери, но и ее будущего ребенка. Вместе с тем следует отметить, что прерывание беременности свыше 28 недель не допускается ни при каких обстоятельствах.

Предметом преступления следует признать тело новорожденного ребенка.

Потерпевшим в результате преступления, предусмотренного ст. 147 УК РМ, признается новорожденный. Так, в педиатрии под новорожденным (neopatus) понимают ребенка с момента рождения до 28 дней [6], в акушерстве – с момента рождения до 7 дней [7], в судебной медицине – в первые 24 часа с момента появления на свет [8]. Долгое время при расследовании уголовных дел о детоубийствах применялся судебно-медицинский критерий определения новорожденности, равный 24 часам. С принятием нового уголовного закона концепция изменилась. Так, исходя из смысла выражения «сразу же после родов», следует понимать, что потерпевшим от детоубийства может быть только такой новорожденный ребенок, который несет на себе следы недавних родов, но, во всяком случае, не более 24 часов с момента рождения.

Новорожденный – плод (продукт зачатия), достигший жизнеспособности, то есть при массе тела 1000 г и более (или если масса тела при рождении неизвестна, то при длине тела 35 сантиметров и более или при сроке беременности 28 недель и более). Однако в медицинской практике многих стран, в том числе и в Республике Молдова, плод считается жизнеспособным при массе тела 500 г и более (или если масса при рождении неизвестна, то при длине тела 25 см и более или при сроке беременности 22 недели и более). В то же время, если плод, имея массу от 500 до 999 г, прожил более 168 часов после рождения (7 суток), он считается новорожденным и в случае его смерти подлежит регистрации в органах ЗАГСа.

Содержание ***объективной стороны*** детоубийства определяется, во-первых, сознательными действиями матери, направленными на лишение жизни младенца; во-вторых, преступным результатом этих действий – смертью новорожденного; в-третьих, причинно-следственной связью между преступным деянием и преступным последствием; и, в-четвертых, временем совершения данного преступления.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что объективная сторона детоубийства выражается в общественно опасном и противоправном деянии (действии или бездействии), направленном матерью на незаконное лишение жизни своего новорожденного ребенка во время родов или непосредственно после них, в результате которого наступает смерть данного ребенка.

Состав, предусмотренный статьей 147 УК РМ, является материальным, и преступление считается оконченным с момента наступления биологической смерти новорожденного ребенка.

Обязательным признаком объективной стороны детоубийства является *время совершаемого деяния,* определенное термином «во время родов или сразу же после них» (ст.147 УК РМ).

В целях устранения возможных ошибок в уголовно-правовой квалификации детоубийства, определимся относительно значения ряда сугубо медицинских терминов.

По мнению О. Погодина и А. Тайбакова, в целях сопоставления международной и отечественной статистики в области перинаталогии, следует придерживаться определений и понятий живорождения, мертворождения, перинатального периода и параметров развития новорожденного, принятых Всемирной Организацией Здравоохранения (ВОЗ) [9].

Живорождение – это полное изгнание или извлечение плода из организма матери вне зависимости от продолжительности беременности. Причем плод после такого отделения дышит или проявляет другие признаки жизни. Ощущается сердцебиение, пульсация пуповины или произвольное движение мускулатуры, независимо от того, перерезана ли пуповина и отделилась ли плацента. Каждый продукт такого рождения рассматривается как живорожденный.

Мертворождение – это гибель плода до его полного изгнания или извлечения из организма матери

вне зависимости от продолжительности беременности. На смерть указывает отсутствие у плода дыхания либо других признаков жизни – сердцебиения, пульсации пуповины или произвольных движений мускулатуры [10].

Период родов включает в себя непосредственно роды, то есть процесс изгнания плода, достигшего жизнеспособности, из полости матки и выделение плаценты [11]. *Под началом родов* в медицинской практике принято считать две схватки, происходящие одна за другой в течение 10 минут. *Под окончанием родов* следует понимать рождение ребенка и изгнание последа.

Понятие *«сразу же после родов»*, выделенное в диспозиции ст.147 УК РМ, тоже имеет четкое медицинское определение – это краткий промежуток времени после выделения плаценты (детского места) [12]. По мнению медиков, этот отрезок времени соответствует периоду, именуемому в акушерстве как ранний послеродовой период (2-4 часа). Нам представляется, что установление какого-то заранее определенного срока к ситуации «во время или сразу же после родов», когда ребенок считается новорожденным, вряд ли приемлемо. Срок определения послеродового периода должен устанавливаться в каждом конкретном случае отдельно.

Учитывая, что с 22-х недель любое прерывание беременности (искусственное или естественное) признается родами, периодом родов в смысле ст.147 УК РМ, следует считать промежуток времени, наступивший после 22-недельной беременности, с момента начала естественного или искусственного прерывания беременности до изгнания последа.

С практической точки зрения смерть ребенку можно причинить и во время родов, в процессе его появления на свет. Умышленное причинение смерти ребенку в процессе родов (естественных или искусственных) должно признаваться убийством.

Субъективная сторона рассматриваемого преступления характеризуется умышленной виной. Умысел при этом может быть как прямым, так и косвенным. Это означает, что, намереваясь совершить детоубийство, роженица осознает общественную опасность своих действий (бездействия), предвидит возможность или неизбежность причинения смерти новорожденному ребенку и желает либо сознательно допускает эти последствия, или же относится к ним безразлично. Лицо, воздействующее на рождающегося ребенка, сознает, что это не внутриутробный плод, не прерывание беременности (беременность уже прервана начавшимися родами), а уничтожение живого ребенка (человека), убийство [13]. Причиняя смерть своему новорожденному ребенку, мать осознает, что ее действия направлены на лишение жизни человека, а не на прерывание беременности. Они могут быть совершены как с прямым, так и с косвенным умыслом.

Момент возникновения умысла играет первостепенную роль. Согласно буквальному толкованию ст. 147 УК РМ, очевидно, что речь идет *об умысле аффектированном и внезапно возникшем*; поведение является спонтанным.

Вместе с тем, если будет установлено, что женщина скрывала беременность от окружающих и для нее она была нежелательной, то это может свидетельствовать о наличии заранее обдуманного умысла на причинение смерти ребенку и как минимум о нежелании сохранить ему жизнь [14].

Как следствие, приготовление к детоубийству, в смысле ст. 147 УК РМ, невозможно, так как действия подготовительного характера (выбор места для родоразрешения, удаление женщины в какое-нибудь безлюдное место, подбор инструментов для причинения смерти и т.д.) явно свидетельствуют о заранее обдуманном умысле, возникшем в процессе беременности. При аффектированном состоянии, в котором женщина пребывает скоротечно и болезненно, нет места обдумыванию, соответственно не может быть и речи о подготовительных действиях. Содеянное образует состав неоконченного умышленного убийства, совершенного с заранее обдуманным умыслом, предусмотренный ст. 26 и п. а) ч. (2) ст. 145 УК РМ.

Помимо вины, мотива и цели, субъективная сторона детоубийства обязательно содержит эмоциональный признак. Именно в нем заключается основная специфика этого вида убийства и его отличие от других видов и форм. По данным психологов, родовой акт сильно сказывается на нервной и сосудистой системе женщины и может привести к более или менее выраженным изменениям психики. По свидетельству самих рожениц, болезненные физиологические процессы при родах и эмоциональное состояние сливаются воедино в настолько бурный процесс, что могут полностью подчинить волю женщины и изменить ее действия в направлении скорейшего избавления от всех этих мук.

Серьезность данной проблемы обусловлена еще и тем, что ст.147 УК РМ закрепила законодательно

наличие «…состояния, вызванного родами, физического и психического расстройства с помрачением сознания».

Законодательная формулировка ст.147 УК РМ, закрепляющая понятие особого психического состояния матери – *«…с помрачением сознания»* – не совсем верна. Последнее неразрывно связано с временным психическим расстройством, образующим медицинский (биологический) критерий невменяемости. По нашему мнению, данное законодательное положение необходимо пересмотреть и сформулировать таким образом, чтобы при толковании закона явствовала не психопатологическая, а аффектированная психофизиологическая природа поведения женщины. Следует иметь в виду, что *контроль за действиями не отсутствует, а просто снижен.*

Субъект преступления – специальный, так как им признается только вменяемая, достигшая 14-летнего возраста женщина, которая выносила и родила данного ребенка (его биологическая мать). Иные лица, принимавшие участие в причинении смерти новорожденному ребенку, отвечают за содеянное на общих основаниях. Положения ст.147 УК РМ к ним абсолютно не применимы, а значит, *соучастие в детоубийстве невозможно* – виновные лица должны отвечать за умышленное убийство лица, заведомо для виновного находящегося в беспомощном состоянии (п.с) ч.(2) ст.145 УК РМ) и заведомо несовершеннолетнего (п.d) ч.(3) ст.145 УК РМ) со ссылкой на ст.42 УК РМ или без таковой.

Статья 147 УК РМ охватывает только убийство матерью *своего* ребенка, поэтому умерщвление чужого новорожденного (допустим, из мести) не может быть квалифицировано по этой статье.

Литература:

1. Бородин С.В. Преступления против жизни. - Москва: Юрист, 1999, с.114.
2. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. Уголовное право. Часть Особенная. Издание 2-е, дополненное и измененное. - Москва: Юрист, 1999, с.47.
3. Павлова Н. Убийство матерью новорожденного ребенка // Законность. - 2001. - №12. - С.43.
4. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права: В 6-ти томах. Том 5. Часть Особенная. - Москва: Наука, 1971, с.18.
5. Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. - Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2001, с.23.
6. Шабалов Р. Неонаталогия. - Москва: Медицина, 1988, с.30.
7. Бодяжина В.И., Жмакин К.Н., Кирющенков А.П. Акушерство: Учебник. - Москва: Медицина, 1986, с.34.
8. Томилин В.В. Судебная медицина. - Москва: Юридическая литература, 1987, с.218.
9. Погодин О., Тайбаков А. Убийство матерью новорожденного ребенка // Законность. - 1997. - №5. - С.16.
10. Смольянинов В.М., Ширинский П.П., Пашинян Г.А. Судебная диагностика живорожденности. - Москва: Медицина, 1974, с.85.
11. Бодяжина В.И., Жмакин К.Н., Кирющенков А.П. Указ.соч., с.33.
12. Волкова Л.С. Жизнь ребенка до рождения. Издание 2-е, дополненное и переработанное. - Москва: Медицина, 1969, с.45.
13. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. - Москва: Госюриздат, 1961, с.72.
14. Гырла Л. Отличие детоубийства от преступлений против жизни с квалифицированными и особо квалифицированными составами. Проблемы соучастия // Analele Ştiinţifice ale USM. Seria «Ştiinţe socioumanistice». Vol.1. - Chişinău: CEP USM, 2004, с.229.

Prezentat la 15.05.2007

LATURA OBIECTIVĂ A INFRACŢIUNILOR PREVĂZUTE LA alin.(2) art.217, alin.(2) art.217[1], art.217[2] ŞI LA art.217[3] CP RM

Igor HADÎRCĂ

Catedra Drept Penal şi Criminologie

The article represents a study on the objective side of the offences provided by the alin.(2) art.217, alin.(2) art.217[1], art.217[2] and art.217[3] of the Criminal Code of Republic of Moldova. In the case of all these four offences, the prejudicial deed consists from several alternative normative modalities, like illegal production, procurement, preservation, forwarding, transportation, preparation, experimentation, processing, alienation, extraction, transformation, distribution, fabrication, transmission and other illegal operation (with some exceptions). The notions that designate each of these alternative normative modalities are examined in the article.

Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.217 CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acţiunea de producere, preparare, experimentare, extragere, prelucrare, transformare, procurare, păstrare, expediere, transportare ilegală a substanţelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor lor. Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.217[1] CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acţiunea de producere, preparare, experimentare, extragere, prelucrare, transportare, distribuire sau alte operaţiuni ilegale cu substanţe narcotice, psihotrope sau analoagele lor, ori în înstrăinarea ilegală a acestor substanţe. Latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la art.217[2] CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acţiunea de producere, preparare, prelucrare, experimentare, procurare, păstrare, expediere, transportare, înstrăinare sau în efectuarea oricăror altor operaţiuni ilegale cu precursorii. În fine, latura obiectivă a infracţiunii prevăzute la art.217[3] CP RM constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acţiunea de producere, fabricare, procurare, păstrare, expediere, transmitere, transportare sau înstrăinare ilegală a materialelor ori utilajelor destinate producerii, preparării sau prelucrării substanţelor narcotice, psihotrope sau analoagelor lor ori cultivării plantelor care conţin aceste substanţe (în continuare – materialelor ori utilajelor).

În cazul tuturor celor patru infracţiuni, fapta prejudiciabilă este alcătuită din mai multe modalităţi normative alternative:

1) producere ilegală;
2) procurare ilegală;
3) păstrare ilegală;
4) expediere ilegală;
5) transportare ilegală;
6) preparare ilegală (cu excepţia infracţiunii prevăzute la art.217[3] CP RM);
7) experimentală ilegală (cu excepţia infracţiunii prevăzute la art.217[3] CP RM);
8) prelucrare ilegală (cu excepţia infracţiunii prevăzute la art.217[3] CP RM);
9) înstrăinare ilegală (cu excepţia infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.217 CP RM);
10) extragere ilegală (numai în cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 şi la alin.(2) art.217[1] CP RM);
11) transformare ilegală (numai în cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 şi alin.(2) art.217[1] CP RM);
12) distribuire ilegală (numai în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.217[1] CP RM);
13) fabricare ilegală (numai în cazul infracţiunii prevăzute la art.217[3] CP RM);
14) transmitere ilegală (numai în cazul infracţiunii prevăzute la art.217[3] CP RM);
15) alte operaţiuni ilegale (numai în cazul infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217[1] şi la art.217[2] CP RM).

Respectând aceeaşi ordine, în cele ce urmează vom examina noţiunile care desemnează fiecare din modalităţile normative alternative enumerate mai sus.

Noţiunea „producere" se utilizează în alin.(2) art.217, alin.(2) art.217[1], art.217[2] şi în art.217[3] CP RM. În diferite surse, această noţiune este definită în mod diferit. Astfel, în Legea Federaţiei Ruse cu privire la mijloacele narcotice şi substanţele psihotrope, prin „producere a mijloacelor narcotice sau substanţelor psihotrope" se înţelege acţiunea îndreptată spre obţinerea în serie a mijloacelor narcotice sau substanţelor psihotrope din substanţe chimice şi (sau) plante. Exact în aceeaşi manieră, noţiunea amintită este definită în Legea Republicii Kârgâze cu privire la mijloacele narcotice, substanţele psihotrope şi precursori.

În pct.12 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la practica în cauzele referitoare la infracțiunile legate de mijloacele narcotice, substanțele psihotrope, cu efect puternic sau toxice”, nr.14 din 15.06.2006 [1], prin „producerea mijloacelor narcotice, substanțelor psihotrope sau analoagelor lor” se înțelege acțiunea îndreptată spre obținerea în serie a unor asemenea mijloace sau substanțe din plante sau substanțe chimice ori de altă natură (de exemplu, cu folosirea unor dispozitive chimice speciale ori de altă natură; producerea mijloacelor narcotice sau substanțelor psihotrope într-o încăpere adaptată în acest scop; fabricarea mijloacelor narcotice, substanțelor psihotrope sau analoagelor lor în partide, în formă preambalată).

În acelaşi timp, A.Boroi, N.Neagu şi V.Radu-Sultănescu susțin că prin „producere de droguri” se înțelege realizarea printr-o activitate oarecare (amestecare, topire, fierbere, ardere, combinare etc.) a unuia din compuşii chimici care sunt cuprinşi în această categorie [2]. De menționat că aceiaşi autori afirmă că fabricarea presupune producerea drogurilor în serie şi în cantități mari, prelucrând materiile prime şi obținând astfel substanțe ilicite [3]. Cu alte cuvinte, ei înțeleg prin „fabricare” ceea ce, în Federația Rusă şi în Republica Kârgâză, se înțelege ca „producere”.

Care din opiniile exprimate mai sus sunt aplicabile în contextul legii penale a Republicii Moldova?

Considerăm că nici una. Aceasta deoarece ele neglijează prevederile convențiilor internaționale în materie de prevenire şi combatere a traficului ilicit de droguri. La concret, conform lit.t) art.1 din Convenția unică asupra stupefiantelor, adoptată la New York la 30.03.1961 [4], prin „producere” se înțelege operațiunea care constă în culegerea opiului, a frunzei de coca, a cannabisului şi a răşinei de cannabis din plantele care le produc. Potrivit lit.n) din art.1 al aceleiaşi Convenții, prin „fabricare” se înțelege toate operațiunile, altele decât producerea, care permit obținerea stupefiantelor şi care cuprind purificarea, precum şi transformarea stupefiantelor în alte stupefiante. În art.1 din Convenția asupra substanțelor psihotrope, adoptată la Viena la 21.02.1971 [5], nu este definită noțiunea „producere”. În schimb, este definită noțiunea „fabricare”: toate operațiunile care permit obținerea de substanțe psihotrope şi care cuprind purificarea şi transformarea substanțelor psihotrope în alte substanțe psihotrope; această noțiune cuprinde, de asemenea, fabricarea preparatelor, altele decât cele efectuate pe bază de prescripție medicală, într-o farmacie.

În strictă concordanță cu prevederile celor două convenții sus-menționate, noțiunile „producere” şi „fabricare” sunt definite în art.2 al Legii nr.339/2005 a României. Aproximativ în aceeaşi manieră, noțiunile date sunt definite în pct.3 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Ucrainei „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracțiunile din sfera circulației mijloacelor narcotice, substanțelor psihotrope, analoagelor sau precursorilor acestora”, nr.4 din 26.04.2002 [6].

În mod regretabil, în Republica Moldova noțiunea „producere” (ca şi noțiunea „fabricare”) nu şi-a găsit interpretare oficială nici în legislație, nici în practica judiciară. Totuşi, nu putem trece cu vederea că Republica Moldova este parte la Convenția unică asupra stupefiantelor şi la Convenția asupra substanțelor psihotrope. De aceea, nu există nici un impediment să nu luăm în considerație definițiile noțiunilor „producere” şi „fabricare” formulate în aceste convenții.

Iată de ce, prin „producerea substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora” (noțiune aplicabilă în contextul infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi la art.217^2 CP RM) trebuie de înțeles operația care constă în culegerea substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora din plantele care le produc.

Întrucât noțiunea „producere”, aşa cum este definită în Convenția unică asupra stupefiantelor şi în Convenția asupra substanțelor psihotrope, este inaplicabilă în contextul infracțiunii prevăzute la art.217^3 CP RM, vom apela la semantismul literar al noțiunii „producere” [7]. În acest plan, prin „producere a materialelor sau utilajelor” trebuie de înțeles acțiunea de realizare prin muncă a materialelor sau utilajelor.

Putem observa că noțiunea „producerea substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora” se referă la substanțele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, care sunt de origine naturală. Atunci, sub care noțiune cade obținerea prin sinteză a substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora? Considerăm că legiuitorul a omis să indice o astfel de noțiune în alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi în art.217^2 CP RM. Aşa cum rezultă din prevederile Convenției unice asupra stupefiantelor şi ale Convenției asupra substanțelor psihotrope, noțiunea având înțelesul care ne interesează este noțiunea „fabricare”. Din aceste considerente – pentru a asigura aplicarea corectă a legii penale în cazurile de obținere pe cale de sinteză a substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora – recomandăm ca, în alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi în art.217^2 CP RM, după termenul „producerea” să fie introdus termenul „fabricarea”.

Dar se impune operarea nu doar a acestui amendament legislativ. S-a menţionat că noţiunea „producerea substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora" se referă la substanţele narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, care sunt de origine naturală. Aşa cum vom remarca *infra*, la aceleaşi substanţe de origine naturală se referă noţiunea „extragerea substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora". Însă, prin „utilizare a plantelor care conţin substanţe narcotice sau psihotrope" se are în vedere folosirea acestor plante în procesul de producţie a substanţelor narcotice sau psihotrope. Cu alte cuvinte, sub această ultimă noţiune cade tocmai producerea şi extragerea substanţelor narcotice sau psihotrope. Deci, aceeaşi faptă antrenează răspunderea atât conform alin.(1) art.217 CP RM, cât şi conform alin.(2) art.217 CP RM (sau atât conform alin.(1) art.217^1 CP RM, cât şi conform alin.(2) art.217^1 CP RM). Pentru a se exclude această dublare, precum şi pentru a se evita tragerea la răspundere pentru aceeaşi faptă în conformitate cu două norme diferite, recomandăm excluderea termenului „utilizarea" din alin.(1) art.217 şi din alin.(1) art.217^1 CP RM.

Într-o altă ordine de idei, menţionăm că noţiunea „procurare" este folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM.

Ad litteram, prin „procurare" se înţelege acţiunea de a face rost de ceva, a obţine ceva [8]. Totuşi, această accepţie este prea generală pentru a clarifica sensul dispoziţiei incriminatoare aplicabile. De aceea, vom apela la instrumentul de interpretare oficială a noţiunii legale „procurare". Astfel, în acord cu pct.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie „Despre practica aplicării de către instanţele judecătoreşti a legislaţiei privind infracţiunile legate de mijloacele narcotice şi substanţele cu efect puternic şi toxic", nr.12 din 27.03.1997 [9], procurarea de substanţe narcotice constă în obţinerea lor printr-o tranzacţie ilicită (cumpărare, primirea cu titlu de împrumut, de plată în contul unei datorii, de cadou sau în schimbul altor mărfuri şi obiecte etc.), în urma căreia făptuitorul devine posesorul acestor substanţe.

Practic, în aceeaşi manieră, noţiunea „procurare" este definită în ştiinţa dreptului penal naţional [10].

Provoacă rezerve una din explicaţiile conţinute în pct.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie nr.12 din 27.03.1997: „Prin „procurarea ilegală" se înţelege obţinerea de mijloace narcotice în posesie reală, ceea ce însă nu generalizează în mod obligatoriu dreptul de proprietate asupra lor". Printr-o tranzacţie ilegală nu se poate obţine dreptul de proprietate. Având prin excelenţă un caracter legal, toate modurile de dobândire a dreptului de proprietate sunt prevăzute în art.320 din Codul civil al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 6.06.2002 [11]. Iată de ce, sugerăm ca, la interpretarea noţiunii legale „procurare", să nu fie luată în consideraţie explicaţia reprodusă mai sus.

A.Boroi, N.Neagu şi V.Radu-Sultănescu înţeleg prin „procurare" acţiunea de a face rost, de a obţine substanţe aflate sub control naţional; nu are relevanţă modalitatea faptică prin care se realizează procurarea [12]. Prea sumară, această definiţie nu reuşeşte să depăşească cadrul accepţiunii literare a noţiunii „procurare". Or, de regulă, cuvintele redau sensul aparent al normei, adică sensul care se impune la prima vedere; pentru a afla sensul real, trebuie să adăugăm procedeul gramatical literar şi procedeul raţional logic, supunând semnificaţia aparentă unui studiu mai profund, cum ar fi identificarea scopului normei (*ratio legis*), adică a necesităţilor sociale cărora legiuitorul încearcă să le dea satisfacţie prin norma de drept [13].

În încercarea de a identifica acel *ratio legis*, O.Pop merge până într-acolo încât afirmă că procurarea se poate prezenta sub următoarele modalităţi: producere, preparare, delapidare, altă infracţiune de sustragere etc. [14]. Un asemenea raţionament este inadmisibil: sfera de incidenţă a noţiunii „procurare" nu se poate suprapune sferelor de incidenţă ale altor noţiuni ce caracterizează latura obiectivă a infracţiunilor săvârşite în sfera circulaţiei substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora. În caz contrar, pentru aceeaşi faptă, persoana ar fi trasă la răspundere, de exemplu, atât conform alin.(2) art.217 CP RM (pentru procurarea ilegală a substanţelor narcotice, săvârşită în scop de înstrăinare), cât şi conform art.217^4 CP RM (pentru sustragerea substanţelor narcotice). Însă, o asemenea calificare ar nesocoti unul dintre principiile calificării, şi anume – principiul inadmisibilităţii dublei imputări: este interzisă imputarea multiplă a săvârşirii unei şi aceleiaşi infracţiuni; aceleaşi circumstanţe ale faptei nu pot fi luate în consideraţie de mai multe ori în procesul de calificare [15]. Din aceste considerente, nu putem susţine punctul de vedere exprimat de O.Pop.

Legislaţia Turkmenistanului este printre puţinele care conţine o definiţie legală a noţiunii „procurare": „cumpărarea, primirea în schimbul altor mărfuri sau obiecte, primirea cu titlu de împrumut sau de dar, ori în vederea achitării datoriei, precum şi însuşirea mijloacelor narcotice, substanţelor psihotrope sau precursorilor

care au fost găsiți, recoltarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope" (art.1 al Legii Turkmenistanului cu privire la mijloacele narcotice, substanțele psihotrope, precursori şi măsurile de contracarare a circulației lor ilegale). Observăm că, față de definiția similară din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.12 din 27.03.1997, în definiția din legislația turkmenă sunt prezente două elemente noi:

1) însuşirea mijloacelor narcotice, substanțelor psihotrope sau precursorilor care au fost găsiți;

2) recoltarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope.

În mod similar, noțiunea „procurare" este definită în pct.6 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracțiunile legate de mijloacele narcotice, substanțele psihotrope, cu efect puternic sau toxice", nr.14 din 15.06.2006 [16]. Numai că, printre modalitățile faptice ale procurării este menționată şi primirea mijloacelor narcotice, substanțelor psihotrope sau analoagelor acestora ca mijloc de recompensă pentru munca efectuată. De asemenea, ca procurare se consideră recoltarea nu a oricăror plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, dar numai a plantelor spontane de acest fel.

La fel, asupra recoltării de plante spontane care conțin substanțe narcotice sau psihotrope, ca modalitate faptică a procurării, se indică în pct.9 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Belarus „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracțiunile legate de mijloacele narcotice, substanțele psihotrope şi precursorii acestora, precum şi substanțele cu efect puternic şi toxic (art.327-334 din Codul penal)", nr.1 din 26.03.2003 [17].

Nu putem accepta opinia că recoltarea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope – indiferent dacă acestea ar fi sau nu spontane – constituie una dintre modalitățile faptice ale procurării. Anterior am prezentat argumente că recoltarea plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope reprezintă o modalitate faptică a cultivării unor astfel de plante (în contextul infracțiunilor prevăzute la alin.(1) art.217 şi la alin.(1) art.217^1 CP RM). Sprijinim în continuare acest punct de vedere.

Cu atât mai puțin, nu putem agrea punctul de vedere că cultivarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope este o modalitate faptică a procurării [18]. Această teză este o distorsionare a regulilor de calificare a infracțiunilor în cazul concurenței dintre o parte şi un întreg. Cultivarea de plante care conțin substanțe narcotice sau psihotrope nu poate fi a priori parte în raport cu procurarea de substanțe narcotice sau psihotrope. Aceasta deoarece cele două activități – cultivarea şi procurarea – poartă asupra unor obiecte materiale diferite: plantele care conțin substanțe narcotice sau psihotrope şi, respectiv, substanțele narcotice sau psihotrope.

În ce priveşte însuşirea bunurilor găsite, considerăm că aceasta trebuie privită ca modalitate faptică a procurării. Or, „a dobândi" este sinonim cu „a procura" [19]. Iar în cadrul Codului civil reglementările vizând luarea în posesie a bunului găsit (art.324-326) sunt plasate în secțiunea consacrată <u>dobândirii</u> dreptului de proprietate. În baza unui elementar silogism, putem conchide că însuşirea substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor, care au fost găsite, reprezintă o modalitate faptică a procurării aceloraşi bunuri.

Sub incidența noțiunii „procurare" cade şi efectuarea cumpărării unui lot de substanțe narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ca măsură operativă de investigație. Totuşi, această procurare nu poate avea un caracter ilegal, aşa cum se susține just în literatura de specialitate [20]. În context, este necesar să observăm că are dreptate I.Ionescu care afirmă: „În raport cu soluțiile pronunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, agentul sub acoperire are dreptul să observe şi să denunțe săvârşirea faptelor ilegale ale grupului infracțional, dar nu poate să determine săvârşirea infracțiunii" [21]. Prin urmare, nu trebuie considerate ilegale nici acțiunile persoanei care vinde substanțele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora unui agent provocator, care se află sub acoperire.

Persoana care intenționează să procure o substanță narcotică, psihotropă, un analoag sau precursor al acestora, ori materiale sau utilaje, dar care a obținut în posesie un bun „neutru", trebuie trasă la răspundere pentru tentativa la infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 sau la art.217^3 CP RM.

În literatura de specialitate a fost exprimată opinia că obținerea în farmacie a substanțelor narcotice sau psihotrope, în baza unei rețete false, trebuie calificată ca sustragere pe calea escrocheriei [22]. Considerăm această poziție unilaterală. Conform art.217^4 „Sustragerea sau extorcarea substanțelor narcotice sau psihotrope" din Codul penal al Republicii Moldova, cele săvârşite pot fi calificate doar atunci când obținerea substanțelor

narcotice sau psihotrope este făcută în baza unei reţete false care dă dreptul de obţinere gratuită a acestor substanţe. Dacă însă valoarea substanţelor narcotice sau psihotrope este integral compensată, lipsesc semnele sustragerii. Însă, nu putem susţine că nu s-ar atesta procurarea ilegală a substanţelor narcotice sau psihotrope.

Totuşi, în majoritatea cazurilor, caracterul gratuit sau compensat al procurării nu poate influenţa asupra calificării infracţiunii. Acest caracter urmează a fi luat în consideraţie la individualizarea pedepsei.

În doctrina penală este enunţat punctul de vedere că obţinerea în gaj a substanţelor narcotice sau psihotrope nu cade sub incidenţa noţiunii de procurare, deoarece dacă debitorul gajist îşi execută obligaţiile garantate prin gaj, atunci creditorul gajist poate doar să păstreze temporar substanţele narcotice sau psihotrope, fără însă a le procura; procurarea presupune nu numai posedarea, dar şi existenţa posibilităţii de folosinţă şi dispoziţie [23]. Pare absolut inconsistentă ideea că păstrarea poate să nu fie precedată de procurare. Prin definiţie, „a păstra" înseamnă „a ţine în posesiunea sa" [24]. Dar, înainte de a ţine în posesiune, trebuie să intri în posesiune. Or, în ipoteza reprodusă mai sus, se are în vedere gajul cu deposedare, când, conform alin.(2) art.455 din Codul civil, obiectul gajului se transmite în posesiune creditorului gajist sau unui terţ care acţionează în numele creditorului gajist. Transmiterea în posesiune este corelativă obţinerii în posesiune, adică procurării. Nu există nici un fel de motive pentru a afirma că procurarea, pe lângă posibilitatea de posesie, trebuie să mai presupună posibilitatea de folosinţă sau dispoziţie. Chiar în cazul infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.217^1 CP RM prezenţa scopului de înstrăinare nu semnifică neapărat că făptuitorul are posibilităţi de valorificare a substanţelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor acestora.

De una singură, posesia este suficientă pentru a confirma că a fost săvârşită procurarea. Această poziţie este susţinută, pe bună dreptate, în pct.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova nr.12 din 27.03.1997, conform căruia procurarea, în care se concretizează infracţiunea, se consideră consumată din momentul trecerii substanţelor narcotice în posesia făptuitorului.

În concluzie, prin „procurare" trebuie de înţeles obţinerea în posesie a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor, în urma unei tranzacţii ilicite, gratuite sau compensate (cumpărare, primire în schimbul altor bunuri, primire cu titlu de împrumut, acceptare ca dar, primire în contul unei datorii, primire ca recompensă pentru munca efectuată, obţinere în gaj pentru garantarea executării unei datorii etc.) sau în urma însuşirii acestor substanţe, materiale sau utilaj, care sunt găsite, sau în baza altor asemenea temeiuri de procurare.

În cele ce urmează vom supune analizei noţiunea „păstrare". Aceasta este folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM.

Literalmente, prin „păstrare" se are în vedere acţiunea de a ţine la loc sigur, păzind cu grijă, a pune bine; a ţine în bună stare, a avea grijă, a pune bine; a ţine în posesiunea sa [25]. Care din aceste sensuri exprimă cel mai bine noţiunea legală „păstrare"?

Considerăm că ultimul. Or, conform pct.3 din Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie, nr.12 din 27.03.1997, prin „păstrare" se înţelege acţiunea legată de aflarea mijloacelor narcotice în posesia făptuitorului (asupra sa, în ascunzătoare sau în alt loc).

În doctrina penală autohtonă, această noţiune este definită într-un mod asemănător [26].

În dreptul penal român, în locul noţiunii „păstrare" se utilizează noţiunea „deţinere". Ceea ce corespunde cu textul convenţiilor internaţionale relative la prevenirea şi combaterea traficului ilicit de droguri. La concret, prin „deţinere" se are în vedere fapta unei persoane fizice de a ţine, la domiciliul său ori în orice alt loc ştiut de ea, substanţe stupefiante, indiferent dacă este sau nu consumatoare de stupefiante şi dacă acestea îi aparţin ei sau altei persoane [27].

Practic, în aceeaşi manieră, noţiunea „procurare" este definită în pct.7 al Hotărârii Judecătoriei Supreme a Federaţiei Ruse „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracţiunile legate de mijloacele narcotice, substanţele psihotrope, cu efect puternic sau toxic", nr.14 din 15.06.2006: „acţiunea legată de posesiunea ilegală asupra mijloacelor narcotice, substanţelor psihotrope sau a analoagelor acestora, inclusiv pentru propriul consum (deţinerea asupra sa, în încăpere, în ascunzătoare sau în alte locuri) [28]. Conform pct.9 din Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Belarus „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracţiunile legate de mijloacele narcotice, substanţele psihotrope şi precursorii lor, substanţele cu efect puternic sau toxic (art.327-334 din Codul penal"), nr.1 din 26.03.2006, prin „păstrare" se înţelege acţiunea legată de aflarea faptică a mijloacelor narcotice, substanţelor psihotrope sau precursorilor acestora în posesiunea făptuitorului (asupra sa, în ascunzătoare, în încăpere sau în alte locuri) [29].

În Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracțiunile legate de mijloacele narcotice, substanțele psihotrope, cu efect puternic sau toxic", nr.9 din 27.05.1998, cu referire la exemplele de locuri de păstrare, se făcea următoarea explicație: „(asupra sa, dacă aceasta nu este legat de transportarea mijloacelor sau substanțelor respective, în încăpere, în ascunzătoare sau în alte locuri) [30]. De asemenea, noțiunea „păstrare" este definită, într-o manieră uşor nuanțată, în art.1 al Legii Turkmenistanului cu privire la mijloacele narcotice, substanțele psihotrope, precursori şi măsurile de combatere a circulației lor ilegale: „acțiunea legată de aflarea mijloacelor narcotice, substanțelor psihotrope sau precursorilor în posesiunea persoanei, asupra acesteia, în încăpere, pe un teren, în ascunzătoare sau în alte locuri".

Unii autori prezintă şi alte exemple, care contribuie la concretizarea noțiunii „alte locuri": acareturi sau locuri în afara acestora [31], locul de muncă [32] etc. În acelaşi sens, J.Drăgan, Gh.Alecu şi N.Țipişcă consemnează cu drept cuvânt: „Făptuitorul nu poate cere absolvirea de răspunderea penală motivând deținerea pentru altă persoană, chiar şi atunci când substanțele stupefiante nu au fost găsite la domiciliul ori reşedința sa, deoarece se presupune că are tot timpul reprezentarea mentală atât a posesiei, cât şi a caracterului ilegal al acesteia" [33].

Aşadar, nici locul păstrării, nici distanța de la acest loc la făptuitor nu influențează în nici un fel asupra calificării infracțiunii. Important este ca, *de facto*, substanțele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, ori materialele sau utilajele să se afle în sfera de stăpânire a făptuitorului.

Păstrarea poate fi atât ascunsă, cât şi deschisă. Păstrarea ascunsă are loc atunci când substanțele narcotice sau psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, ori materialele sau utilajele sunt tăinuite în diferite ascunzători, în locuință, în preajma locuinței, la locul de muncă ori în alte locuri. Păstrarea deschisă are loc atunci când făptuitorul păstrează numitele bunuri fără a le tăinui [34]. Bineînțeles, la calificarea infracțiunii, caracterul – ascuns sau deschis – al păstrării nu poate conta. În schimb, acesta trebuie luat în calcul la individualizarea pedepsei.

De asemenea, la calificare, nu are importanță dacă cel care păstrează substanțele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, ori materialele sau utilajele, anterior le-a produs, preparat, extras, transformat etc. sau le-a procurat.

În concluzie, prin „păstrare" trebuie de înțeles aflarea substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor – în mod ascuns sau deschis – în sfera de stăpânire a făptuitorului (asupra sa (dacă nu are loc transportarea concomitentă), în locuință sau în altă încăpere, la locul de muncă, pe terenul din preajma casei, în ascunzătoare etc.), indiferent dacă posedarea se face pentru sine sau pentru altă persoană, precum şi indiferent dacă făptuitorul este posesor primar (deoarece a produs, a fabricat, a extras etc. substanțele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, ori materialele sau utilajele) ori a procurat de la altcineva bunurile specificate.

Adoptând forma de păstrare, infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM este o infracțiune continuă. Deci, se consideră consumată din momentul încetării păstrării sau datorită survenirii unor evenimente care împiedică păstrarea.

În context, este nevoie de a consemna că infracțiunea continuă nu poate fi confundată cu infracțiunea prelungită, nici cu infracțiunea repetată. Astfel, infracțiunea prelungită se caracterizează prin episoadele care alcătuiesc infracțiunea. În contrast, infracțiunea continuă presupune o activitate infracțională neîntreruptă. Totuşi, atât infracțiunea continuă, cât şi infracțiunea prelungită, constituie infracțiuni unice. Spre deosebire de repetarea infracțiunii, care reprezintă *de facto* pluralitatea de infracțiuni. În conformitate cu alin.(1) art.31 CP RM, se consideră „repetare a infracțiunii" săvârşirea a două sau a mai multor infracțiuni identice ori omogene, prevăzute de aceeaşi normă penală, cu condiția că persoana nu a fost condamnată pentru vreuna din ele şi nu a expirat termenul de prescripție. De notat că circumstanța „repetat" determină agravarea răspunderii penale în ipotezele prevăzute la lit.a) alin.(3) art.217, lit.a) alin.(3) art.217^1, lit.a) alin.(2) art.217^3, lit.a) alin.(2) art.217^4, lit.a) alin.(2) art.217^6 şi la lit.a) alin.(3) art.218 CP RM.

Într-un alt registru, vom supune examinării noțiunea „expediere". Această noțiune este folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM.

Ad litteram, prin „expediere" se înțelege acțiunea de a trimite prin poştă, prin mesageri etc. scrisori, bani, pachete etc. la o anumită adresă [35].

Într-un mod asemănător, noţiunea dată este definită în pct.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie nr.12 din 27.03.1997: „expedierea dintr-un punct în altul prin poştă sau bagaj, adică fără participarea nemijlocită a expeditorului". Observăm că în această definiţie este încălcată una dintre regulile care guvernează definiţia – regula ireflexivităţii [36]. Aceasta deoarece definitorul repetă definitul, iar definiţia apare ca tautologică.

În încercarea de a îndrepta eroarea logică specificată, unii autori definesc noţiunea „expediere" ca fiind transmiterea substanţelor narcotice dintr-un loc în altul prin poştă sau bagaj, adică fără participarea nemijlocită a expeditorului [37].

„A transmite" are inclusiv înţelesul de „a înmâna" [38]. De aceea, termenul „transmitere" nu întotdeauna se referă la parcurgerea în spaţiu. Iar precizarea acestei nuanţe este esenţială pentru caracterizarea noţiunii „expediere". Din aceste considerente, pentru definirea noţiunii „expediere" apare mai corectă folosirea termenului „trimitere" pe post de definitor [39]. Într-adevăr, prin „trimitere" se are în vedere acţiunea de a dispune ca un obiect să fie dus, transportat, predat la o anumită destinaţie; acţiunea de a expedia [40].

În context, în conformitate cu pct.17 al Hotărârii Judecătoriei Supreme a Republicii Belarus „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracţiunile legate de mijloacele narcotice, substanţele psihotrope şi precursorii lor, substanţele cu efect puternic sau toxice (art.327-334 din Codul penal)", nr.1 din 26.03.2003 [41], prin „expediere" se înţelege trimiterea mijloacelor sau substanţelor corespunzătoare dintr-un punct în altul prin poştă, bagaj, curier, cu utilizarea mijloacelor de transport sau pe altă cale, când deplasarea în spaţiu are loc fără participarea expeditorului.

Unii autori definesc noţiunea „expediere" ca trimitere a mijloacelor narcotice sau a substanţelor psihotrope prin poştă, bagaj sau curier, fără a indica însă faptul deplasării ulterioare a respectivelor mijloace sau substanţe [42]. O asemenea interpretare este prea largă, deoarece, de exemplu, trimiterea prin poştă sieţi însuşi a substanţelor narcotice sau psihotrope reprezintă nu expedierea acestor substanţe, ci o formă voalată a păstrării lor.

În alt context, în doctrina penală este exprimată opinia că expedierea substanţelor narcotice sau psihotrope peste frontiera vamală reprezintă contrabanda cu substanţe narcotice sau psihotrope [43]. Într-adevăr, potrivit art.1 al Codului vamal al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 20.07.2000, prin „trecerea frontierei vamale" se are în vedere introducerea şi scoaterea de pe teritoriul vamal al Republicii Moldova de mărfuri şi mijloace de transport, inclusiv prin expedieri poştale internaţionale, prin conducte şi prin linii de transport electric [44]. Iar la alin.(2) art.248 „Contrabanda" al Codului penal se menţionează tocmai despre „trecerea peste frontiera vamală a Republicii Moldova a substanţelor narcotice, psihotrope...". În alţi termeni, în ipoteza analizată, alin.(2) art.248 CP RM se prezintă ca o normă specială în raport cu alin.(2) art.217 sau cu alin.(2) art.217^1 CP RM. În concluzie, expedierea substanţelor narcotice sau psihotrope peste frontiera vamală a Republicii Moldova urmează a fi calificată potrivit alin.(2) art.248 CP RM, fără calificarea suplimentară conform alin.(2) art.217^1 CP RM.

Printre mijloacele de expediere a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora se numără şi mijloacele animate: animalele (de exemplu, câinii) sau păsările (hulubii) [45]. Dar şi o persoană poate fi folosită ca mijloc animat de săvârşire a expedierii. În acest sens, în pct.17 din Hotărârea Judecătoriei Supreme a Federaţiei Ruse „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracţiunile legate de mijloacele narcotice, substanţele psihotrope, cu efect puternic sau toxice", nr.14 din 15.06.2006 [46], se menţionează nu pur şi simplu despre trimiterea mijloacelor sau substanţelor respective prin curier (cum se face în cazul Hotărârii nr.12 din 27.03.1997 a Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova). Astfel, se precizează că curierul nu are cunoştinţă despre obiectul deplasat, lipsind orice fel de înţelegere dintre el şi expeditor.

Poate această precizare este lipsită de importanţă? Nu, pentru că, în conjunctura examinată, ea este „condiţia subsumţiunii, adică a încadrării juridice corecte a faptelor, şi exercită o dublă funcţie; mai întâi – cea de clarificare a sensului dispoziţiei aplicabile (studiul normei şi al particularităţilor acesteia), iar în al doilea rând – de aplicare corectă a normei la faptele concrete" [47]. Astfel, dacă persoana cunoaşte despre conţinutul mărfii pe care o transportă, atunci cele săvârşite de ea constituie transportarea ilegală a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor. În acelaşi timp, fapta proprietarului mărfii date trebuie calificată ca organizare sau instigare la transportarea ilegală a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor.

Însă, dacă persoana nu cunoaşte conţinutul mărfii pe care o transportă, aceasta fiind camuflată în alte obiecte şi transportată ca respectivele, atunci, în virtutea art.20 „Fapta săvârşită fără vinovăţie (cazul fortuit)" din Codul penal, ea nu poate fi trasă la răspundere penală. Iar proprietarul mărfii, care a transmis-o spre transportare primei persoane, trebuie să răspundă pentru expedierea ilegală a substanţelor narcotice, psihotrope, analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor.

Există divergenţe în ce priveşte stabilirea momentului de consumare a infracţiunii, atunci când aceasta evoluează sub forma expedierii ilegale. Astfel, în pct.3 din Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie nr.12 din 27.03.1997 se menţionează că infracţiunea se consideră consumată din momentul primirii coletului poştal sau a bagajului, care conţine bunurile corespunzătoare, de către instituţia de comunicaţie sau de punctul de recepţie a bagajelor de la staţia de cale ferată etc. Din această explicaţie nu rezultă cu claritate unde se consideră consumată infracţiunea: în punctul de trimitere sau în punctul de recepţie? Mult mai clar este relevat momentul de consumare, în cazul expedierii ilegale, în pct.17 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Federaţiei Ruse „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracţiunile legate de mijloacele narcotice, substanţele psihotrope, cu efect puternic sau toxice", nr.14 din 15.06.2006: „din momentul trimiterii scrisorii, coletului, bagajului etc. cu mijloacele sau substanţele conţinute în acesta, indiferent de recepţionarea lor de către destinatar" [48]. În consecinţă, urmând acest model, se impune rectificarea de rigoare în pct.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie nr.12 din 27.03.1997, cu referire la momentul de consumare a infracţiunii în ipoteza expedierii ilegale.

În concluzie, prin „expediere" trebuie de înţeles trimiterea substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, a mijloacelor sau utilajelor către destinatar, prin poştă, bagaj, cu utilizarea transportului sau a animalelor, prin curier (atunci când acesta nu cunoaşte despre conţinutul mărfii pe care o însoţeşte, nici nu este în înţelegere cu proprietarul ei) etc., dacă trimiterea se face în interiorul teritoriului vamal al Republicii Moldova.

Următoarea noţiune care va fi supusă analizei este noţiunea „transportare". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM.

Potrivit pct.3 din Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie nr.12 din 27.03.1997, prin „transportare" se înţelege „permutarea substanţelor narcotice dintr-un loc în altul, atât asupra sa, cât şi cu utilizarea oricăror mijloace de transport, indiferent de locul păstrării mijloacelor sau substanţelor strămutate". În principiu, acelaşi punct de vedere este susţinut în literatura de specialitate [49].

În acelaşi timp, pune în gardă o altă explicaţie din Hotărârea Plenului Curţii Supreme de Justiţie nr.12 din 27.03.1997, conform căreia transportarea trebuie considerată formă a păstrării. Nici din contextul legii penale în vigoare, nici din contextul legii penale anterioare nu rezultă că transportarea este o formă a păstrării. Odată ce legiuitorul indică, în cadrul enumerării, transportarea alături de păstrare, rezultă că aceste obiecte din clasa definitului sunt de acelaşi nivel. Deci, nu se integrează una în cealaltă.

Alta este că apar dificultăţi la delimitarea transportării de păstrare, ca modalităţi sub care se prezintă laturile obiective ale infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM.

De exemplu, N.A. Miroşnicenko şi A.A. Muzâka afirmă că purtarea mijloacelor narcotice sau substanţelor psihotrope este o formă a păstrării acestor mijloace sau substanţe [50]. Însă, conform art.290 „Purtarea, păstrarea, procurarea, fabricarea, repararea sau comercializarea ilegală a armelor şi muniţiilor" din Codul penal, termenii „purtare" şi „păstrare" sunt folosiţi separat. Or, conform lit.e) art.19 din Legea nr.780/2001, terminologia utilizată este constantă şi uniformă în actul elaborat, iar folosirea repetată a unui termen exclude confuzia. Reieşind din aceasta, nu putem susţine că, în contextul alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi al art.217^3 CP RM, ar fi posibil ca termenii „purtare" şi „păstrare" să nu fie de acelaşi nivel. Aşadar, abordarea sistemică a prevederilor legii penale ne determină să nu fim de acord cu N.A. Miroşnicenko şi A.A. Muzâka.

La fel, nu putem fi de acord cu Decizia Colegiului penal al Curţii de Apel nr.1r-961/98 din 20.10.1998 [51], potrivit căreia ca păstrare au fost calificate cele săvârşite de T.N.: primirea, la intrarea în instituţia penitenciară, de la alte persoane, a unui pachet cu substanţe narcotice cu scopul de a-l transmite unei alte persoane; acest pachet nu a fost transmis, deoarece făptuitorul T.N. a fost reţinut de către colaboratorii instituţiei penitenciare.

În pct.3 al Hotărârii Plenului Curţii Supreme de Justiţie se prevede explicit, cu privire la noţiunea „transportare": „atât asupra sa, cât şi cu utilizarea oricăror mijloace de transport". De unde rezultă că transmiterea

nu implică neapărat utilizarea unui mijloc de transport, atunci când deplasarea substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor se face pedestru.

De aceea, vizavi de speţa menţionată mai sus, cele săvârşite trebuie considerate transportare, şi nu păstrare.

Manifestând consecvenţă, ca în cazul expedierii, trebuie să precizăm că transportarea substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor trebuie să se facă în interiorul teritoriului vamal al Republicii Moldova. În caz contrar, cele săvârşite vor forma componenţa de contrabandă.

De asemenea, interpretând prin analogie teza privitoare la momentul de consumare a infracţiunii, în cazul expedierii, trebuie să consemnăm că momentul de consumare a infracţiunii, în cazul transportării, este momentul începerii mişcării mijloacelor de transport sau a transportatorului pedestru.

În concluzie, prin „transportare" trebuie de înţeles deplasarea dintr-un loc în altul (însă în interiorul teritoriului vamal al Republicii Moldova), asupra sa ori cu utilizarea oricăror mijloace de transport, a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor.

În altă ordine de idei, va fi examinată noţiunea „preparare". Aceasta e folosită pentru a caracteriza latura obiectivă a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi la art.217^2 CP RM.

Literalmente, prin „preparare" se are în vedere acţiunea de a pregăti din timp ceva, a face ca ceva să fie gata (în vederea unei acţiuni sau a unei prelucrări ulterioare) [52]. Însă, această accepţie e prea generală pentru a servi la interpretarea semnificaţiei noţiunii „preparare" din textul legii penale. Din aceste motive, considerăm necesară definirea şi a unor noţiuni care derivă din noţiunea „preparare". Astfel, prin „preparator" se înţelege persoana care combină anumite materiale etc. spre a obţine un produs nou, a îmbunătăţi calitatea unor produse etc. [53]. De asemenea, prin „preparat" se înţelege produsul rezultat dintr-o operaţie de preparare [54]. Amintim că noţiunea „preparat" este definită în Legea nr.382/1999: „amestec de substanţe în orice stare fizică, ce conţin una sau mai multe substanţe narcotice ori psihotrope".

M.A. Liubavina înţelege prin „preparare" fabricarea preparatelor conţinând substanţe narcotice sau psihotrope, în farmacii, în baza reţetei [55]. În fine, A.Boroi, N.Neagu şi V.Radu-Sultănescu înţeleg prin „preparare" combinarea a două sau a mai multor substanţe, în final obţinându-se una din substanţele prevăzute ca drog [56].

Analizând toate aceste definiţii, este necesar să remarcăm următoarele:

1) nu putem identifica prepararea legală cu prepararea în genere, aşa cum o face M.A. Liubavina. De aceea, nu putem restrânge săvârşirea preparării la incinta farmaciei şi la prezenţa reţetei. Prepararea poate fi săvârşită în orice condiţii, fie că acestea sunt de o clandestinitate absolută, fie că reprezintă fondul unei aparente legalităţi;
2) nici una din definiţiile reproduse mai sus nu se referă la precursori, ca obiect material al infracţiunii. Între timp, ţinând cont de dispoziţia art.217^2 CP RM, precursorii trebuie luaţi în consideraţie, întrucât activitatea de preparare poate purta şi asupra lor.

Luând în seamă aceste observaţii critice, considerăm că prin „preparare" trebuie de înţeles combinarea a două sau a mai multor substanţe narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, pentru a se obţine un preparat nou.

Tocmai obţinerea unui preparat nou, ca produs al infracţiunii, este ceea ce deosebeşte prepararea de producere, transformare, experimentare etc., în urma cărora poate rezulta nu un preparat nou, dar o substanţă nouă având la bază o altă substanţă (şi nu un amestec de substanţe).

Infracţiunile prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 sau la art.217^2 CP RM, evoluând sub forma preparării, trebuie considerate consumate din momentul combinării substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora. Obţinerea preparatului nou, ca urmare a acestei combinări, marchează momentul de epuizare a infracţiunii, deci depăşeşte cadrul laturii obiective. Această precizare se impune datorită faptului că legiuitorul utilizează noţiunea „preparare", nu „obţinerea preparatului".

În alt context, vom supune analizei noţiunea „experimentare". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi la art.217^2 CP RM.

Ad litteram, prin „experimentare" se înţelege acţiunea de a încerca, a verifica prin experienţă [57].

În acelaşi făgaş, în literatura de specialitate definiţia noţiunii analizate e formulată în felul următor: „operaţie de dozare, de combinare ori de încercare a drogurilor" [58]; „efectuarea de experienţe cu produse sau substanţe stupefiante" [59]. Nici una din definiţiile date nu ne poate satisface demersul investigativ. Astfel, prima definiţie generează confuzii cu noţiunea „preparare", deoarece se referă inclusiv la combinarea drogurilor.

Cea de-a doua definiție este una tautologică şi nu clarifică în nici un mod comprehensiunea conceptului de experimentare.

De aceea, considerăm că, prin „experimentare" trebuie de înțeles verificarea prin experiență a proprietăților pe care le au substanțele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, prin încercarea lor în diferite condiții, în variate proporții sau asupra diferiților subiecți.

Ca subiect de experimente poate fi făptuitorul însuşi sau o altă persoană. În ultimul caz, se are în vedere că persoana îşi exprimă consimțământul de a fi subiect de experimente. În caz contrar, cele săvârşite trebuie calificate conform art.217^6 CP RM, ca introducere ilegală intenționată în organismul altei persoane, împotriva voinței acesteia, a substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor acestora.

Subiectul experimentelor îşi poate exprima consimțământul, însă este posibil să nu fie întrunite condițiile necesare efectuării testării unei substanțe narcotice sau psihotrope, utilizabile în scopuri medicale. Aceste condiții sunt stabilite în art.9-12 din Legea Republicii Moldova cu privire la medicamente, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 17.12.1997 [60], precum şi în art.14 al Legii Republicii Moldova cu privire la drepturile şi responsabilitățile pacientului, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 27.10.2005 [61]. În această ipoteză, experimentarea are un caracter ilegal, intrând sub incidența alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 sau a art.217^2 CP RM.

În cele ce urmează vom examina noțiunea „prelucrare". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi la art.217^2 CP RM.

În sens literar, prin „prelucrare" se înțelege acțiunea de a modifica forma, dimensiunile, constituția sau aspectul unui material (pentru a obține produse finite, materii prime etc.) [62]. Practic, în acelaşi fel, noțiunea „prelucrare" este definită de către unii autori: „obținerea unei materii prime sau a unui produs finit cu efect narcotic prin modificarea unui material care conține substanțe narcotice" [63]. Fiind prea vagă, această definiție nu poate satisface necesitățile studiului de față: nu este clar ce înseamnă „material care conține substanțe narcotice", dar „materia primă cu efect narcotic"? O valoare aplicativă preeminentă o are următoarea definiție: „modificarea calităților de consum ale substanțelor narcotice, psihotrope ori ale precursorilor acestora, în vederea sporirii acestor calități (de exemplu, când pulberea de opiu, care se concentrează în vid la 50-60ºC, se tratează cu soluție de clorură de calciu, iar din această soluție, prin filtrare, concentrare şi alcalinizare cu amoniac, se obține morfina bază)" [64].

Însă, această definiție apare ca fiind restrictivă, dacă ne aducem aminte că prin „prelucrare", ca noțiune ce caracterizează latura obiectivă a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 şi la alin.(2) art.217^1 CP RM, am desemnat tratarea, cu ajutorul unor agenți chimici, fizici, mecanici etc., a plantelor care conțin substanțe narcotice sau psihotrope.

Ideea dată este confirmată pe planul dreptului comparat. Astfel, conform Legii Federației Ruse cu privire la mijloacele narcotice şi substanțele psihotrope, prin „prelucrare" se înțelege acțiunea de rafinare (separare de impurități) a mijloacelor narcotice sau substanțelor psihotrope, de sporire în preparat a concentrației mijloacelor narcotice sau a substanțelor psihotrope, de obținere în baza acestora a unor substanțe care nu sunt nici mijloace narcotice, nici substanțe psihotrope. Exact în aceeaşi manieră, noțiunea „prelucrare" este definită în Legea Republicii Kârgâze cu privire la mijloacele narcotice, substanțele psihotrope şi precursori.

Într-un mod mai nuanțat, definiția noțiunii „prelucrare" este expusă în Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la practica judiciară în cauzele despre infracțiunile legate de mijloacele narcotice, substanțele psihotrope, substanțele cu efecte puternice şi substanțele toxice", nr.14 din 15.06.2006: „acțiunea de rafinare (separare de impurități) a amestecului solid sau lichid conținând unul sau mai multe mijloace narcotice sau substanțe psihotrope, de sporire în acest amestec (preparat) a concentrației mijloacelor narcotice sau a substanțelor psihotrope, ori de amestecare cu alte substanțe farmacologic active, în vederea sporirii efectului lor asupra organismului".

Sintetizând cele enunțate în definițiile prezentate mai sus, considerăm că prin „prelucrare" trebuie de înțeles tratarea cu ajutorul unor agenți chimici, fizici, mecanici etc. a substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora (de exemplu, rafinarea (separarea de impurități) a amestecului conținând una sau mai multe substanțe narcotice, psihotrope, analoage sau precursori ai acestora; sporirea în preparat a concentrației de substanțe narcotice sau psihotrope; obținerea în baza substanțelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora a altor substanțe care nu sunt substanțe narcotice, psihotrope, analoage sau precursori ai acestora; amestecarea cu alte substanțe farmacologic active în vederea sporirii efectului asupra organismului etc.).

Procedeele de prelucrare pot fi dintre cele mai variate (fierberea, opărirea, defalcarea din preparat a alcaloizilor narcotici în formă pură etc.). În acelaşi timp, trebuie de accentuat că dizolvarea substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora în apă, fără o tratare suplimentară sub formă de opărire, rafinare, decocţie etc., astfel încât să se modifice structura chimică a substanţei, nu poate fi considerată prelucrare. Aşadar, se are în vedere prelucrarea prin influenţarea asupra conţinutului, nu a formei.

De aceea, drept moment de consumare a infracţiunii, evoluând sub formă de prelucrare, trebuie considerat momentul tratării chimice, fizice, mecanice etc. a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, astfel încât să fie modificată structura chimică a acestora.

Dintr-o altă perspectivă, vom supune examinării noţiunea „înstrăinare". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217[1], art.217[2] şi la art.217[3] CP RM.

Literalmente, prin „înstrăinare" se înţelege acţiunea de a trece cuiva stăpânirea unui lucru; a aliena un bun material [65]. Din acest punct de vedere, noţiunea „înstrăinare" este preferabilă faţă de noţiunea „desfacere" (folosită în legea penală anterioară), care înseamnă „acţiunea de a vinde produse" [66]. Întrucât noţiunea „înstrăinare" este corelativă cu noţiunea „procurare", ar fi incorect a reduce sensul primei noţiuni doar la vânzare.

Prin corelarea cu noţiunea „procurare", prin „înstrăinare" trebuie de înţeles trecerea în stăpânirea altei persoane a substanţelor narcotice, psihotrope, a analoagelor sau precursorilor acestora, ori a materialelor sau utilajelor, prin vânzare, schimb, donare, dare de împrumut, dare în contul unei datorii, oferire a unei ţigarete conţinând o substanţă narcotică (de exemplu, haşiş).

Cât priveşte administrarea unei injecţii, aceasta nu întotdeauna poate fi privită ca exemplu de înstrăinare. Astfel, are dreptate M.A. Liubavina când afirmă că, dacă mijlocul narcotic sau substanţa psihotropă, care este injectată, aparţine consumatorului, atunci nu putem susţine că cel ce administrează injecţia săvârşeşte înstrăinarea [67]. Într-adevăr, în acest caz, nu are loc trecerea bunului (lucrului) în stăpânirea altei persoane. De aceea, se săvârşeşte nu înstrăinarea, dar complicitatea la consumul de mijloace narcotice sau substanţe psihotrope, adică complicitatea la fapta prevăzută la art.44 din Codul cu privire la contravenţiile administrative.

De asemenea, nu constituie înstrăinare administrarea unei injecţii, dacă substanţa injectată a fost procurată împreună de către consumator şi persoana care administrează injecţia, pentru consumul ambilor. Nici în această situaţie nu are loc trecerea în stăpânirea altei persoane. Iar faptele celor care îşi administrează reciproc injecţiile respective trebuie calificate drept complicitate la fapta prevăzută la art.44 din Codul cu privire la contravenţiile administrative.

Dacă, sub forma unei substanţe narcotice, psihotrope, a unui analog sau precursor al acestora, ori material sau utilaj, se înstrăinează un bun „neutru", iar făptuitorul urmăreşte scopul de cupiditate, atunci cele săvârşite de el se califică potrivit art.190 CP RM, ca escrocherie. Totodată, cel care procură falsurile respective, luându-le de bune, trebuie să poarte răspundere pentru tentativa de procurare.

În doctrina penală se susţine, pe bună dreptate, că administrarea de substanţe narcotice sau psihotrope unor animale nu formează înstrăinarea (de exemplu, administrarea de ketamină utilizată pentru narcoză de către veterinarii-chirurgi) [68]. Şi mai explicită este formularea din pct.15 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Federaţiei Ruse „Cu privire la practica în cauzele referitoare la infracţiunile legate de mijloacele narcotice, substanţele psihotrope, cu efect puternic sau toxice", nr.14 din 15.06.2006 [69]: „în cazurile în care persoana, în scopul tratamentului animalelor, utilizează mijloacele narcotice sau substanţele psihotrope procurate ilegal (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) (de exemplu, ketamina, hidroclorura de ketamină), semnele infracţiunii care atrag răspunderea pentru înstrăinarea ilegală a acestor mijloace sau substanţe lipsesc". Într-adevăr, prin definiţie, înstrăinarea înseamnă trecerea unui bun (lucru) în stăpânirea unei alte persoane. Însă, ar fi cu totul deplasat a identifica prezenţa înstrăinării atunci când trecerea substanţei narcotice sau psihotrope se face „în stăpânirea unui animal". Chiar dacă aceasta a fost precedată de procurarea ilegală a substanţelor respective.

Ne exprimăm susţinerea pentru opinia expusă de A.A. Maiorov şi V.B. Malinin, conform căreia drept moment de consumare a infracţiunii, în cazul înstrăinării, trebuie considerat momentul primirii de către altă persoană a substanţelor corespunzătoare [70]. Până la acest moment, dacă substanţele narcotice, psihotrope, analoagele sau precursorii acestora, ori materialele sau utilajele au ieşit din sfera de stăpânire a făptuitorului, dar, din cauze independente de voinţa lui, nu au ajuns în sfera de stăpânire a celui care procură, cele săvârşite trebuie calificate ca tentativă de înstrăinare.

Următoarea noțiune, căreia îi vom acorda atenție, este noțiunea „extragere". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 şi la alin.(2) art.217[1] CP RM.

În sens literar, prin „extragere" se înțelege acțiunea de a scoate o substanță dintr-un material, de a separa o substanță de alta prin diferite procedee [71].

În literatura de specialitate, prin „extragere" se înțelege separarea substanței narcotice din plantele sau materialele ce le conțin [72]. Nu putem agrea utilizarea termenului „materiale" în această definiție, termen care are o semnificație foarte precisă în contextul art.217[3] CP RM.

În opinia lui O.Pop, extragerea reprezintă scoaterea drogurilor din plantele care conțin astfel de substanțe, sau separarea unui drog de alte substanțe în acțiunea de „purificare" a drogurilor [73]. Considerăm că nu este corect a privi ca extragere activitatea de separare a unui drog de alte substanțe în acțiunea de „purificare" a drogurilor. Aceasta deoarece, aşa cum am stabilit anterior, într-o asemenea ipoteză este vorba de prelucrare, ca modalitate normativă distinctă.

Dar să analizăm o altă opinie, potrivit căreia prin „extragere" se are în vedere, corect, obținerea substanțelor corespunzătoare din plante [74]. Acest punct de vedere îl confirmă prevederea notei 1 la Hotărârea nr.79/2006 a Guvernului, conform căreia „cultivarea plantelor specificate (se au în vedere plantele care conțin substanțe narcotice sau psihotrope) este periculoasă nu numai din punct de vedere că sunt folosite ca materie primă pentru extragerea substanțelor narcotice (sublinierea ne aparține – *n.a.*), dar şi ca acțiune ilegală". Se au în vedere „plantele verzi nerecoltate" [75]. Or, conform aceleiaşi hotărâri de Guvern, marijuana verde, frunzele de coca şi paiul verde de mac somnifer sunt considerate substanțe narcotice, şi nu plante care conțin substanțe narcotice. De aceea, dacă, de exemplu, din paiul verde de mac somnifer se obține extractul de mac somnifer, vom fi în prezența prelucrării, ca modalitate normativă distinctă. Aceasta deoarece dintr-o substanță narcotică se obține o altă substanță narcotică, sporindu-se astfel efectul acesteia asupra organismului.

Alta e situația când se efectuează incizia capsulelor macului verde nerecoltat, pentru ca ulterior să se extragă latexul macului somnifer care este nu altceva decât opiul. Însă, la o analiză atentă, putem observa că această ipoteză cade sub incidența noțiunii „producere", aşa cum am acceptat-o noi *supra*, dând expresie prevederilor convențiilor internaționale în care e definită această noțiune.

Obținerea substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor acestora din plante (verzi nerecoltate), care le conțin, constituie producerea. Obținerea, pe cale de sinteză, a aceloraşi substanțe reprezintă, după caz, fie fabricare, fie prelucrare. Atunci, rezultă că noțiunea „extragere" nu poate fi aplicată nici unei ipoteze din realitatea socială. În consecință, propunem eliminarea termenului „extragere" din alin.(2) art.217 şi din alin.(2) art.217[1] CP RM. În condițiile reliefate, acest termen este inutil, iar menținerea lui în textul legii penale va spori confuzia în procesul de calificare a infracțiunilor.

În altă ordine de idei, vom analiza noțiunea „transformare". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la alin.(2) art.217 şi la alin.(2) art.217[1] CP RM.

Literalmente, prin „transformare" se are în vedere acțiunea de a schimba înfățişarea, a da alt aspect, altă formă [76]. În doctrina penală română, prin „transformare" se înțelege modificarea, schimbarea unor elemente caracteristice unei substanțe considerate drog, obținându-se în final o altă substanță, de aceeaşi natură, având însă efecte diferite [77].

Dar înțelesul care rezultă din această ultimă definiție este acelaşi cu înțelesul noțiunii „prelucrare", în accepțiunea legii penale autohtone. Această coincidență se datorează faptului că în art.386 şi 387 CP Rom. se utilizează noțiunea „transformare", nu cea de „prelucrare". În opoziție, în alin.(2) art.217 şi în alin.(2) art.217[1] CP RM se utilizează ambele noțiuni. De aceea, trebuie să le atribuim înțelesuri diferite.

În consecință, propunem ca prin „transformare" să se înțeleagă schimbarea formei substanțelor narcotice, psihotrope sau a analoagelor acestora (de exemplu, pentru a face dificilă identificarea lor), astfel încât să nu fie modificată structura chimică a acestor substanțe.

Se are în vedere schimbarea culorii, consistenței, mirosului, aspectului exterior etc. prin camuflarea sub forma altor bunuri (făină, zahăr, condimente etc.). Pe cale de consecință, pentru a readuce substanțele narcotice, psihotrope sau analoagele acestora în forma necesară consumului lor, transformării trebuie să-i urmeze prelucrarea. Astfel încât să se facă separarea de impurități.

În alt context, vom analiza noțiunea „distribuire". Aceasta e folosită pentru caracterizarea laturii obiective a infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.217[1] CP RM.

În sens literar, prin „distribuire" se are în vedere acţiunea de a împărţi ceva în mai multe locuri sau la mai multe persoane, dând fiecăreia una sau mai multe părţi [78]. Practic, în acelaşi mod, fără o adaptare la necesităţile legii penale, noţiunea „distribuire" este definită de către unii autori [79]. Atribuind acelaşi înţeles noţiunii „distribuire", O.Pop adaugă: „Nu contează dacă distribuitorul este însuşi proprietarul bunului, caz în care distribuirea constituie o vânzare, sau este doar un mijlocitor între vânzător şi cumpărător [80]. În primul rând, nu putem confunda distribuirea cu înstrăinarea, ca modalitate normativă distinctă. Distribuitorul nu poate vinde substanţele narcotice, psihotrope sau analoagele acestora consumatorului, pentru că în acest caz suntem în prezenţa înstrăinării. În al doilea rând, distribuitorul nu poate fi mijlocitor între vânzător şi cumpărător. Mijlocitorul este tras la răspundere fie pentru complicitate la înstrăinare (dacă reprezintă interesele celui care înstrăinează), fie pentru complicitatea la consum (dacă reprezintă interesele consumatorului). În ambele cazuri, se exclude răspunderea pentru distribuire.

În acest context, mult mai potrivită apare opinia, conform căreia prin „distribuire" se înţelege acţiunea de împărţire, repartizare a drogurilor în mai multe locuri şi la mai multe persoane, acestea urmând ca, la rândul lor, să le pună în vânzare şi să le vândă efectiv [81].

Adaptând această definiţie rigorilor alin.(2) art.217^1 CP RM, prin „distribuire" trebuie să înţelegem împărţirea substanţelor narcotice, psihotrope sau analoagelor acestora în mai multe locuri şi la mai multe persoane, acestea urmând, la rândul lor, să le înstrăineze efectiv. Reieşind din această formulare, drept moment de consumare a infracţiunii prevăzute la alin.(2) art.217^1 CP RM, când aceasta ia forma distribuirii, urmează a fi considerat momentul trecerii substanţelor narcotice, psihotrope sau analoagelor acestora în stăpânirea persoanei care urmează să le înstrăineze efectiv.

În alt registru, specificăm că noţiunea „fabricare" este utilizată pentru caracterizarea laturii obiective a infracţiunii prevăzute la art.217^3 CP RM. Am analizat această noţiune cu prilejul examinării noţiunii „producere". Ne menţinem punctul de vedere că este necesară completarea alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1 şi a art.217^2 CP RM, astfel încât noţiunea „fabricare" să caracterizeze latura obiectivă a infracţiunilor prevăzute de aceste norme.

În contextul laturii obiective a infracţiunii prevăzute la art.217^3 CP RM se utilizează şi noţiunea „transmitere".

Trebuie de menţionat că o astfel de noţiune nu este folosită nici în legile penale ale României, Federaţiei Ruse şi Ucrainei, nici în convenţiile internaţionale relative la prevenirea şi combaterea traficului ilicit de droguri.

Putem doar să admitem că această noţiune este o parafrazare *sui generis* a noţiunii „trimitere" din alin.(5) art.389 CP Rom. Atenţionăm însă că în această normă nu se utilizează noţiunea „expediere". De aceea, noţiunea „trimitere" apare ca un substituent al noţiunii „expediere". În opoziţie, în art.217^3 CP RM sunt folosite noţiunile „transmitere" şi „expediere". Mai mult, e utilizată şi noţiunea „înstrăinare". Astfel, devine clar că noţiunea „transmitere" e lipsită de sferă de acţiune şi deoarece este lipsită de funcţionalitate, reprezentând un element de decor, noţiunea „transmitere" din art.217^3 CP RM urmează a fi eliminată.

În fine, noţiunea „alte operaţiuni" este utilizată la caracterizarea laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217^1 şi la art.217^2 CP RM.

În contextul laturii obiective a infracţiunii prevăzute la alin.(1) art.217 CP RM, ne-am exprimat opţiunea privind necesitatea excluderii noţiunii „alte operaţiuni" din textul legii penale. Manifestând consecvenţă, recomandăm acelaşi amendament în privinţa alin.(2) art.217^1 şi a art.217^2 CP RM. Argumentele rămân aceleaşi: în acest fel, se va asigura respectarea principiului legalităţii, deoarece se va exclude posibilitatea interpretării extensive, defavorabile, a legii penale.

Încheind analiza laturii obiective a infracţiunilor prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM, consemnăm că, drept cerinţă esenţială pentru întregirea laturii obiective, apare ilegalitatea acţiunii prejudiciabile. Se are în vedere că acţiunile prevăzute la alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM sunt realizate în lipsa autorizaţiei eliberate de CPCD, deci contrar prevederilor Legii nr.382/1999 (în special, prevederilor art.11-38 din această lege).

Ne exprimăm dezacordul cu opinia că infracţiunea prevăzută la alin.(2) art.217 CP RM este o infracţiune materială [82]. Această infracţiune (ca şi infracţiunile prevăzute la alin.(2) art.217^1, art.217^2 şi la art.217^3 CP RM) este, prin excelenţă, o infracţiune formală. Survenirea urmărilor prejudiciabile nu are un caracter obligatoriu la stabilirea momentului ei de consumare. Iar sintagma „în proporţii mari" caracterizează nu urmările prejudiciabile, ci obiectul material.

Referințe:

1. Постановление Верховного Суда Российской Федерации №14 от 15 июня 2006 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // www.vsrf.ru/print_page.php?id=4348
2. Boroi A., Neagu N., Radu-Sultănescu V. Infracțiuni prevăzute de Legea nr.143/2000 privind combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri, p.57.
3. Ibidem.
4. Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.8. – Chişinău: Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, p.128-180.
5. Ibidem, p.181-213.
6. Постановление Верховного Суда Украины №4 от 26 апреля 2002 г. «О судебной практике по делам о преступлениях в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров» // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – №4. - С.6-11.
7. Dicționarul explicativ al limbii române. - Bucureşti: Univers enciclopedic, 1996, p.854.
8. Ibidem.
9. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). - Chişinău, 2002, p.360-366.
10. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alții. Drept penal. Partea Specială, p.366; Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială. - Chişinău: Tipografia Centrală, 2004, p.258; Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alții. Codul penal comentat şi adnotat. – Chişinău: Cartier, 2005, p.322.
11. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86.
12. Boroi A., Neagu N., Radu-Sultănescu V. Infracțiuni prevăzute de Legea nr.143/2000 privind combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri, p.58.
13. Antoniu G. Unele reflecții asupra interpretării legii penale, din perspectiva europeană (II) // Revista de drept penal. - 2006. - Nr.3. - P.9-34.
14. Pop O. Drogurile: un flagel al lumii contemporane, p.28.
15. Мубаракшин Р.Г. Принципы квалификации преступлений / www.tisbi.ru8science/vestnik/2006/issue8Jur3.html
16. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации №14 от 15 июня 2006 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // www.vsrf.ru/print_page.php?id=4348
17. Судовы вестник. - 2003. - №2. - С.11-16.
18. Дидковская С.П. Наркомания: уголовно-правовые и медицинские проблемы. - Киев, 1989, с.92.
19. Dicționarul explicativ al limbii române, p.312.
20. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2005, с.577.
21. Mitrache C., Stănoiu R., Molnar I. şi alții. Noul Cod penal comentat / Sub red. lui G.Antoniu. - Bucureşti: ALL Beck, 2006, p.429.
22. Музыка А.А. Квалификация органами внутренних дел преступлений, совершаемых на почве наркомании. - Киев, 1998, с.29.
23. Любавина М.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропнах веществ (часть 1-4 ст.228 УК РФ): Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Санкт-Петербург, 2000, с.133-134.
24. Dicționarul explicativ al limbii române, p.766.
25. Ibidem.
26. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alții. Drept penal. Partea Specială, p.365; Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alții. Codul penal comentat şi adnotat, p.321; Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială, 357;
27. Boroi A. Infracțiuni contra unor relații de convieţuire socială, p.85; Boroi A., Neaga N., Radu-Sultănescu V. Infracțiuni prevăzute de legea nr.143/2000 privind combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri, p.58; Pop O. Drogurile: un flagel al lumii contemporane. – Timişoara: Mirton, 2002, p.25.
28. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации №14 от 15 июня 2006 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // www.vsrf.ru/print_page.php?id=4348
29. Судовы вестник. - 2003. - №2. - С.11-16.
30. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации №9 от 27 мая 1998 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 1998. - №7. - С.3-8.

31. Гасанов Э.Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями связанными с наркотиками (антинаркотизм): Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. - Баку, 2000, с.249.
32. Любавина М.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств (части 1-4 ст.228 УК РФ): Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Санкт-Петербург, 2000, с.114.
33. Drăgan J., Alecu Gh., Ţipişcă M. Elemente introductive în dreptul drogurilor, p.119.
34. Hadîrcă I. Păstrarea, transportarea şi expedierea ilegală a substanţelor narcotice // Analele Ştiinţifice ale USM. Seria „Ştiinţe socioumanistice". Vol.I. - Chişinău: CE USM, 2002, p.218-221.
35. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.358.
36. Mateuţ Gh., Mihăilă A. Logica juridică. - Bucureşti: Lumina LEX, 1998, p.106.
37. Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială, p.258; Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alţii. Codul penal comentat şi adnotat, p.322.
38. Seche L., Seche M., Preda I. Dicţionar de sinonime. - Bucureşti: Vox, 2000, p.415.
39. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alţii. Drept penal. Partea Specială, p.367.
40. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.1113.
41. Судовы вестник. - 2003. - №2. - С.11-16.
42. Омигов В.И. Криминологические и правовые проблемы борьбы с наркоманией и наркотизмом. - Москва: Академия МВД РФ, 1992, с.77.
43. Прохорова М.Л. Наркотизм: уголовно-правовое и криминологическое исследование, с.142; Майоров А.А., Малинин В.Б. Наркотики: преступность и преступления, с.142.
44. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.160-162.
45. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2005, с.578; Майоров А.А., Малинин В.Б. Наркотики: преступность и преступления, с.142.
46. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации №14 от 15 июня 2006 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // www.vsrf.ru/print_page.php?id=4348
47. Antoniu G. Unele reflecţii asupra interpretării legii penale, din perspectiva europeană (II) // Revista de drept penal. - 2006. - Nr.3. - P.9-31.
48. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации №14 от 15 июня 2006 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // www.vsrf.ru/print_page.php?id=4348
49. Мирошниченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. - Киев-Одесса, 1988, с.60; Майоров А.А., Малинин В.Б. Наркотики: преступность и преступления, с.135; Прохорова М.Л. Наркотизм: уголовно-правовое и криминологическое исследование, с.191; Любавина М.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств (части 1-4 ст.228 УК РФ), с.143.
50. Мирошниченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией, с.60.
51. Curtea de Apel. Culegere de practică judiciară (august 1996-aprilie 1999). - Chişinău, 2000, p.41.
52. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.843.
53. Marcu F. Marele dicţionar de neologisme, p.732.
54. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.843.
55. Любавина М.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств (части 1-4 ст.228 УК РФ), с.83.
56. Boroi A., Neagu N., Radu-Sultănescu V. Infracţiuni prevăzute de Legea nr.143/2000 privind combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri, p.57.
57. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.358.
58. Drăgan J., Alecu Gh., Ţipişcă M. Elemente introductive în dreptul drogurilor, p.119-120.
59. Pop O. Drogurile: un flagel al lumii contemporane, p.27.
60. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 1998. – Nr.52-53.
61. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2005. – Nr.176.
62. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.841.
63. Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială, p.257; Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alţii. Codul penal comentat şi adnotat, p.321.
64. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alţii. Drept penal. Partea Specială, p.365.
65. Dicţionarul explicativ al limbii române, p.536.
66. Ibidem, p.286.
67. Любавина М.А. Уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств (части 1-4 ст.228 УК РФ), с.149.

68. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alții. Drept penal. Partea Specială, p.366.
69. Постановление Верховного Суда Российской Федерации №14 от 15 июня 2006 г. «О судебной практике по делам о преступлениях, связанных с наркотическими средствами, психотропными, сильнодействующими и ядовитыми веществами» // www.vsrf.ru/print_page.php?id=4348
70. Майоров А.А., Малинин В.Б. Наркотики: преступность и преступления, с.146.
71. Dicționarul explicativ al limbii române, p.361.
72. Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială, p.257; Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alții. Codul penal comentat şi adnotat, p.321.
73. Pop O. Drogurile: un flagel al lumii contemporane, p.28.
74. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alții. Drept penal. Partea Specială, p.365.
75. Hadârcă I. Fabricarea şi extragerea substanțelor narcotice, psihotrope sau a precursorilor ca formă de săvârşire a infracțiunii prevăzute la art.217 CP RM // Analele Ştiințifice ale USM. Seria „Ştiințe socioumanistice". Vol.I. - Chişinău: CEP USM, 2005, p.320-322.
76. Dicționarul explicativ al limbii române, p.1104.
77. Boroi A., Neaga N., Radu-Sultănescu V. Infracțiuni prevăzute de Legea nr.143/2000 privind combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri, p.58.
78. Dicționarul explicativ al limbii române, p.310.
79. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alții. Codul penal comentat şi adnotat, p.322; Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială, p.257-258.
80. Pop O. Drogurile: un flagel al lumii contemporane, p.29.
81. Boroi A., Neaga N., Radu-Sultănescu V. Infracțiuni prevăzute de Legea nr.143/2000 privind combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri, p.58.
82. Dumneanu L., Mutu-Strulea M. Album de scheme. Dreptul penal. Partea Specială, p.118.

Prezentat la 06.07.2007

TRATAMENTUL APLICAT MINORILOR DELINCVENŢI ÎN LEGISLAŢIILE PENALE ALE ALTOR STATE

Maria MUTU-STRULEA

Catedra Drept Penal şi Criminologie

Le droit pénal des mineurs est actuellement l'une des préoccupations essentielles des pouvoirs publics qui entendent apporter des réponses encore plus efficaces aux problèmes de la jeunesse. L'âge de la responsabilité pénale suscite des difficultés. D'après l'article 1 de la Convention internationale des droits de l'enfant, on considère en tant qu'enfant un être humain à l'âge de moins de 18 ans, sauf si le majorat pénal n'est atteint plus tôt, selon la législation qui lui est applicable. La convention et les textes internationaux passent sous silence les prévisions concernant l'âge de responsabilité pénale. Les législations nationales sont encore diverses et la justice pénale des mineurs donne lieu à d'importants débats.

Domeniul delincvenţei juvenile în Europa a apărut la începutul secolului al XX-lea, nu mult după apariţia sa în SUA, unde în 1899 s-a creat Instanţa pentru minori din Chicago. S-au stabilit jurisdicţii separate şi legi penale pentru copii în Olanda (1905), în Marea Britanie (1908). În Belgia şi Franţa au fost create Tribunale speciale pentru copii în 1912, ceea ce se experimentase deja în anumite oraşe din Germania în 1908. De asemenea, în Danemarca şi Italia s-a acordat o atenţie deosebită poziţiei pe care o aveau copiii în justiţia penală [1]. Industrializarea şi dezvoltarea ştiinţelor, inclusiv a medicinii şi psihologiei, sugerau un posibil control al problemelor sociale şi personale. În acest context, nu a fost surprinzător faptul că avusese loc o revoluţie atât în conceptualizarea comportamentului deviant juvenil, cât şi în natura reacţiei sociale faţă de delincvenţa juvenilă. De la o perspectivă strictă, legală şi represivă, atitudinea s-a schimbat într-o abordare medicală şi de asistenţă socială, urmărindu-se interesul copilului. Nu mult, după critica perioadă a anilor '60-'70, determinată de factori economici, macroevoluţiile din societăţile contemporane au influenţat profund delincvenţa juvenilă. Modificările demografice, economice, tehnologice, sociale şi culturale au dus la accentuarea migrării, la o societate duală, la creşterea urbanizării, provocând un control social scăzut, un grad mai mic de toleranţă faţă de abateri. Delincvenţa juvenilă s-a schimbat în natură şi volum. Opinia publică şi guvernele înclinau spre o abordare extrem de severă a delincvenţei. Drept urmare, atenţia acordată elementului de „justiţie" în tratarea infractorilor minori devenea din ce în ce mai importantă, incluzând orientarea spre o pedeapsă mai severă. De la sfârşitul anilor '80, aceste evoluţii se reflectă prin mai multe schimbări aduse regulamentelor oficiale privind justiţia juvenilă, şi anume: în Italia (1988), Anglia şi Ţara Galilor (1988-89), Germania (1990), Belgia (1994) şi Olanda (1994-1995).

În fiecare ţară există diferite organizaţii active care se ocupă de delincvenţii juvenili şi de familiile acestora. Totuşi, cel mai important lucru este să se ştie cine poate impune acele măsuri coercitive. Motivele pentru orice tip de măsură suscită diferit tip al asistenţei sociale. Cu excepţia Danemarcii şi Scoţiei, există instanţe speciale pentru minori, însă organizarea şi autoritatea lor diferă de la un loc la altul. Irlanda reprezintă un caz special, deoarece singura instanţă pentru minori deschisă permanent se află la Dublin, în timp ce tinerii delincvenţi sunt judecaţi, separat de adulţi, în alte regiuni de către tribunalele locale, în cadrul unei jurisdicţii speciale. În Italia, Franţa şi Olanda legea penală pentru minori are obiective educative şi orice pedeapsă trebuie să-şi propună pe cât e posibil reeducarea. În Germania, Anglia şi Ţara Galilor, competenţa judecătorească privind delincvenţii minori este strict separată de intervenţiile de asistenţă socială. În Germania, intervenţiile coercitive de asistenţă socială sunt ordonate de către o Instanţă locală de supraveghere, în timp ce condamnările delincvenţilor sunt impuse de către Instanţa pentru minori. În Anglia şi Ţara Galilor, Instanţa completului de judecată privind procedurile din cadrul familiei este autorizată pentru prima categorie de intervenţii, iar Instanţa pentru tineret – pentru cea de a doua. În majoritatea ţărilor, un judecător profesionist îşi are locul său în cadrul instanţei pentru minori, dar uneori el este asistat de doi judecători neprofesionişti. În Franţa şi Germania, jurisdicţia penală pentru minori are trei etape: judecătorul profesionist prezidează singur cazurile mai puţin grave; cauzele referitoare la fapte deosebit de grave sunt audiate de către o instanţă intermediară formată din judecător şi asesori; pentru infracţiunile excepţional de grave, cauza este deferită „Cour d'assises des mineurs" sau la „Jugendkammer". În Anglia, motivaţia pedagogică rămâne foarte importantă în emiterea sentinţei, însă

şi mai multă atenţie pare a fi acordată individualizării, repetării şi gravităţii infracţiunii, precum şi reprezentării atitudinii comunităţii în cauza respectivă, astfel încât orientarea spre justiţie pare a fi mai prioritară decât asistenţa socială. În unele state nu există instanţe speciale pentru minori.

Domeniul tratamentului minorităţii penale constituie obiectul multor controverse, adică dreptul penal al minorilor este mereu actual. Perceperea acestui cadru s-a schimbat, minorul nu mai este un adult redus, dar o fiinţă umană aparte în integralitatea sa. Corelativ, dreptul penal al minorilor şi-a câştigat autonomia: acesta nu mai este o derogare de la dreptul penal al adulţilor care formează dreptul comun, dar este un drept special.

Definirea minorităţii suscită dificultăţi. Limita superioară este stabilită la cea de 18 ani şi nu se neagă, prin însuşi art.1 al Convenţiei privind drepturile copilului, în afară de cazul când actul intern a prevăzut o derogare. Vârsta unui minor se apreciază în ziua comiterii infracţiii, fiind luată până şi ora în considerare. În cazul absenţei datelor concrete, se recurge la stabilirea vârstei probabile a individului prin recurgerea la o expertiză medicală.

Însă, limita inferioară a minorităţii penale este controversată, unii ajungând chiar până la momentul conceperii sau al naşterii. Actele internaţionale nu menţionează nimic în acest sens. Este regretabil că şi Convenţia lasă în tăcere acest subiect. În pofida faptului că se comit manipulări genetice faţă de embrion, experienţe sau acte de clonare, totuşi acesta nu poate fi protejat atâta timp cât nu îi sunt recunoscute anumite drepturi.

Dualitatea dreptului penal al minorilor: Din punct de vedere penal, situaţia minorilor este privită sub dublu aspect: fie minorul infractor, fie minorul victima infracţiunii. În calitate de infractor, vârsta diferă de la stat la stat. De obicei, ei comit fapte contra patrimoniului, acte de agresiune, fiind însă din ce în ce mai răspândite şi actele privind traficul de droguri. Minorul victimă nu are o limită de vârstă, de cele mai dese ori faţă de el se comit acte de maltratare.

Noile tendinţe ale dreptului penal al minorilor: În domeniul justiţiei pentru minori, sistemele de drept urmează două modele: cel tradiţional, conform căruia începând de la o anumită vârstă minorilor li se aplică pedepse, şi cel mai recent, care acordă prioritate măsurilor educative. În ambele modele, minorilor sub o anumită vârstă care au săvârşit fapte penale li se aplică doar măsuri de protecţie [2]. În privinţa sistemului sancţionator aplicabil minorilor există ţări care pun accentul pe măsurile educative, cum sunt Belgia, Portugalia şi Spania. În alte ţări, minorului care a săvârşit o infracţiune i se aplică cu preponderenţă măsuri disciplinare sau pedepse; este cazul Angliei şi Ţării Galilor. În Franţa, Germania sunt preferate măsurile alternative, ca medierea şi reparaţia penală. Minorilor care răspund penal li se aplică rareori pedepse [3].

Se evidenţiază două sisteme privind răspunderea minorilor. În primul rând, minoratul este folosit ca o diminuare a vinovăţiei, deoarece minorii sunt consideraţi ca având mai puţină „capacitate de înţelegere şi voinţă" (de exemplu, în Italia). Această scuză de minoritate (specifică sistemului francez) duce la reducerea pedepselor în comparaţie cu cele aplicate adulţilor. În al doilea rând, se consideră că tinerii infractori pot fi influenţaţi pozitiv mai mult decât adulţii. De aceea, pedepsele şi măsurile luate trebuie să fie pedagogice. În justiţia juvenilă caracterul punitiv şi-a pierdut din importanţă, în timp ce metoda instrumentală de reabilitare a devenit predominantă.

Medierea, o *primă tendinţă*, este din ce în ce aplicabilă în mai multe state, ca o modalitate de a evita răspunderea penală a minorilor. Ea reprezintă o modalitate alternativă de soluţionare a conflictului dintre părţi pe cale amiabilă, cu ajutorul unei terţe persoane. În acelaşi timp, medierea nu se aplică în cazul infracţiunilor deosebit de grave. În conformitate cu Legea Republicii Moldova cu privire la mediere din 14.06.2007, medierea se bazează pe încrederea pe care părţile o acordă mediatorului, ca persoană aptă să faciliteze negocierile dintre ele şi să le acorde asistenţă în soluţionarea conflictului prin obţinerea unei soluţii reciproc acceptabile, eficiente şi durabile. Munca în folosul comunităţi, o *a doua tendinţă* a legiuitorilor naţionali, constituie deja o pedeapsă aplicată minorilor, dar mai blândă şi cu un grad de reeducare mai înalt decât detenţia. A *treia tendinţă*, una anglo-saxonă, exprimă tratamentul intermediar. Se porneşte de la ideea că tinerii delincvenţi au nevoie mai mult de asistenţă socială decât de pedeapsă. Conţinutul tratamentului aplicat minorilor poate fi divers, dar primordial el trebuie axat pe educaţia socială şi şcolară.

Germania: În Germania, minorilor li se aplică dispoziţiile Codului penal, completate cu Legea privind tribunalul pentru minori din 1953, cu modificările şi completările ulterioare [4].

În Germania există instituţii speciale pentru minori. Legea privind tribunalul pentru minori este aplicabilă nu doar minorilor între 14 şi 18 ani, dar şi tinerilor între 18 şi 21 ani, din momentul în care o infracţiune penală a fost comisă. Un tânăr este responsabil penal dacă în momentul săvârşirii faptei este suficient de matur pentru a discerne gravitatea faptei şi pentru a acţiona în consecinţă. Articolul 1 din Legea privind tribunalul pentru minori defineşte tinerii delincvenţi ca fiind persoanele care la momentul săvârşirii faptei au vârsta cuprinsă

între 14 si 18 ani. Când sunt responsabili penal, acestor tineri nu li se aplică prevederile Codului penal, ci dreptul penal al minorilor, prevăzut de Legea privind tribunalul pentru minori. Menţionăm că legislaţia germană prevede posibilitatea de a reporta vârsta majorităţii penale până la 21 de ani. Astfel, tinerii între 18 şi 21 de ani răspund penal şi sunt judecaţi ca şi adulţii de către jurisdicţiile penale de drept comun. Totuşi, lor li se pot aplica dispoziţiile privitoare la minori, dacă în urma unei aprecieri globale a personalităţii autorului, ţinându-se cont şi de condiţiile de viaţă, reiese că, datorită dezvoltării morale şi intelectuale, în momentul săvârşirii faptei, acesta era asemănător unui tânăr [5].

A fost creată o instituţie judiciară autonomă, dar care este dependentă parţial de curţile criminale ordinare: tribunalele locale de instanţă şi tribunalele regionale. Legea privind bunăstarea minorilor priveşte copiii în dificultate din punct de vedere social, sau care necesită o grijă şi protecţie particulară. Tribunalele de competenţă sunt cele de tutelă ataşate la structura curţilor civile ordinare. Adică, există o strânsă legătură între procedura penală şi procedura civilă aplicabilă minorilor, cu atât mai mult că intervine acelaşi judecător şi acelaşi organism administrativ pentru a asigura protecţia tinerilor: acest oficiu acordă asistenţă socială pe lângă tribunalele de minori.

Dreptul german admite posibilitatea de plasare a unui minor în detenţie provizorie, dar aceasta are un caracter excepţional: de exemplu, plasarea minorului într-o instituţie educativă, control judiciar în libertate. Serviciul de ajutor social procedează la observarea minorilor şi prepară un dosar de personalitate care va fi ulterior transmis la autoritatea judiciară. În procesele privind minorii, urmărirea este condusă de către un procuror de stat, dar deciziile privative de libertate sunt luate de către un judecător de investigare.

În cazul audienţei, formalismul poate fi atenuat doar dacă a fost aplicată procedura simplificată: în această ipoteză se impun doar unele garanţii fundamentale, ca: dreptul de a tăcea, prezumţia nevinovăţiei sau dreptul la apărare. În orice caz, dezbaterile şi deciziile nu se fac şi nu se emit în public larg. Judecătorul poate pronunţa diferite măsuri: **educative** (asistenţă educativă, educaţie sub supravegherea unei organizaţii), **disciplinare** (scuze personale adresate victimei, repararea prejudiciilor cauzate, vărsarea unei sume de bani în contul unei organizaţii de interes general, detenţie pe termen scurt [*detenţia măsură disciplinară nu este considerată sancţiune penală şi nu este înscrisă în cazierul judiciar. Această măsură se execută într-o instituţie specializată şi îmbracă mai multe forme: detenţia de week-end (maxim 2 week-end-uri), pe termen scurt (de la 2 la 4 zile) şi pe termen lung (1-4 săptămâni)*]) şi **represive** (închisoarea).

Pedeapsa închisorii (Jugendstrafe) este dispusă când măsurile educative şi disciplinare sunt considerate insuficiente, ţinându-se cont de gravitatea infracţiunii săvârşite şi de comportamentul făptuitorului. Durata pedepsei poate ajunge la 10 ani, dacă legea prevede închisoarea mai mare de 10 ani pentru infracţiunea săvârşită în cazul adulţilor. Sancţiunile aplicabile delincvenţilor minori cu vârsta cuprinsă între 14 şi 18 ani şi tinerilor cu vârsta între 18 şi 21 de ani au ca scop principal educarea făptuitorului. Pentru minori sunt prioritare masurile educative şi disciplinare [6].

***Anglia*:** Reglementări în materia răspunderii penale a minorilor se regăsesc în Legea pentru prevenirea criminalităţii şi a tulburării liniştii publice (*Crime and Disorder Act*), adoptată la 31 iulie 1998 şi în *Police and Criminal Evidence Act* din 1984 [7]. Legea pentru prevenirea criminalităţii şi a tulburării liniştii publice (*Crime and Disorder Act*) a abrogat prezumţia de neresponsabilitate a minorilor cu vârsta între 10 şi 14 ani, de aceea actualmente vârsta răspunderii penale este de 10 ani, dar vârsta majorităţii penale este de 18 ani.

Dreptul englez cunoaşte instituţii specifice minorilor, în special: instituţii pentru tineri delincvenţi care sunt în detenţie, unde se tinde a li se asigura o formare şi de a favoriza reeducarea; centre de tratament pentru tineri care privesc adolescenţi cu serioase probleme de comportament; unităţi de securitate a autorităţilor locale, orientate spre tratament şi nu spre pedepsire; în fine, sunt centre unde se deţin tinerii înainte de judecare.

Dacă este un prim delict lipsit de gravitate, ofiţerii de poliţie pot lua **măsuri educative** faţă de minor. Când delictul are o gravitate mai mare, instanţa poate aplica una dintre următoarele **măsuri disciplinare**, dintre care majoritatea sunt destinate tinerilor care au împlinit 16 ani:

- supravegherea, pentru o durată de maxim 3 ani;
- munca în folosul comunităţii, pe o durată între 40 şi 240 de ore;
- sancţiune mixtă, cuprinzând supravegherea şi munca în folosul comunităţii;
- obligaţia de a nu părăsi domiciliul, care poate fi controlată, din 1996, prin purtarea unei brăţări electronice;
- o ordonanţă de supraveghere pe o durata de la 1 la 3 ani, cu obligaţia de reşedinţă, pentru tinerii sub 16 ani;
- obligaţia de a participa, 2 sau 3 ore pe săptămână, la activităţi organizate, adesea în şcoli, pentru tinerii între 10 şi 21 de ani.
- Alte măsuri sunt prevăzute de *Crime and Disorder Act* din 1998:

- dacă este la primul delict, tânărul va primi o mustrare, iar pentru delictul următor – un avertisment;
- despăgubiri în folosul victimei sau al comunităţii;
- munca în folosul comunităţii pe o durata de 3 luni [8].

Când fapta săvârşită de un minor este de o gravitate mare, iar punerea în libertate a minorului ar prezenta pericol pentru ordinea publică, instanţa poate pronunţa pedeapsa închisorii. Conform articolului 73 din *Crime and Disorder Act,* minorului supus pedepsei închisorii i se aplică o măsură specială, cuprinzând două etape: minorul este deţinut într-un centru special; ulterior, este eliberat, dar se va afla sub supravegherea unui agent de probaţiune. Durata acestei măsuri poate fi de 4, 6, 8, 12, 18 sau 24 de luni.

Decizia de pornire a urmăririi este luată de către poliţie şi serviciul de urmărire al Coroanei. Tribunalul pentru copii are un rol esenţial, dar dacă minorul a comis o crimă, în particular gravă, sau o infracţiune împreună cu un major, vor fi competente tribunalele pentru adulţi. Detenţia provizorie a minorilor este posibilă, dar tinerii delincvenţi pot fi eliberaţi sub cauţiune. Procedeele sunt duble: există ancheta socială, dar în acelaşi timp judecătorul englez poate solicita un raport de la şcoala tânărului delincvent. Urmărirea este dirijată de poliţie şi de serviciul de urmărire al Coroanei, dar nu există la această etapă a procedurii careva reguli specifice aplicate minorilor.

Audienţa este supusă formalismului. Chiar dacă uneori dezbaterile pot fi aduse la cunoştinţă publică, identitatea victimei totuşi nu poate fi divulgată. În calitate de măsuri educative sau pedepse pot fi aplicate amenda plătită de părinţi; supravegherea; plasarea sub autoritatea serviciului social; pedepse privative speciale.

Dreptul penal englez al minorilor se caracterizează prin aplicarea unui tratament intermediar care a fost introdus în 1969 (*Children and Young Persons Act*). Minorii fac iniţial obiectul unui anumit număr de teste, după care se apreciază 3 criterii: *periculozitatea* lor, *situaţia lor familială* şi *necesităţile lor educative* specifice. Lor li se aplică un tratament intermediar, pur individual pentru a preveni recidivarea lor, a-i reîntoarce la şcoală, la muncă, în cele mai bune condiţii. În general, tratamentul intermediar durează 12 săptămâni, după care se aplică judecarea (*after care*). Ea se compune din 4 părţi: tratamentul corecţional destinat a modifica comportamentul minorului; educarea socială; învăţarea şi formarea profesională; organizarea timpului liber.

Reformarea sistemului faţă de minori este în permanentă evoluţie; de exemplu, în ce priveşte impunerea unor măsuri copiilor sub 10 ani care au comis fapte delincvente sau restricţia de a fi însoţiţi de adulţi în public la orele serii.

Spania: Au fost adoptate mai multe texte normative pentru a aduce în concordanţă dreptul intern cu Constituţia. Reglementarea în materie este stabilită în Codul penal şi în Legea organică privind răspunderea penală a minorilor din 12 ianuarie 2000 [9].

Vârsta răspunderii penale este aceeaşi ca şi vârsta majorităţii penale. Articolul 19 din Codul penal, publicat la data de 24 noiembrie 1995 şi intrat în vigoare 6 luni mai târziu, dispune că „minorii până la vârsta de 18 ani nu răspund penal. Dacă un minor săvârşeşte o faptă penală, atunci el va răspunde conform dispoziţiilor legii privind răspunderea penală a minorilor". Legea organică privind răspunderea penală a minorilor din 2000 stabileşte lipsirea totală de răspundere penală pentru minorii sub 14 ani, dar răspundere penală parţială pentru minorii cu vârsta între 14 - 18 ani. Dintre minori se diferenţiază, în aplicarea legii şi a stabilirii consecinţelor pentru faptele comise, doua categorii: de la 14 la 16 ani şi de la 16 la 18 ani. Pentru minorii care au împlinit 16 ani legea prevede o agravare în cazul săvârşirii de infracţiuni cu violenţă, intimidare sau punerea în pericol a persoanei. Legea organică privind răspunderea penală a minorilor din 12 ianuarie 2000 se aplică şi persoanelor majore cu vârsta cuprinsă între 18 şi 21 de ani, care au săvârşit infracţiuni, când judecătorul de instrucţie constată îndeplinirea următoarelor condiţii:

- ✓ s-a comis un delict sau o infracţiune mai puţin gravă, fără aplicarea violenţei sau a intimidării unei persoane, fără punerea în pericol grav a vieţii sau a integrităţii fizice a persoanelor;
- ✓ nu există o condamnare pentru infracţiuni săvârşite după împlinirea vârstei de 18 ani;
- ✓ nu se va ţine cont de condamnările anterioare pentru infracţiunile săvârşite din culpă;
- ✓ circumstanţele personale ale delincventului şi gradul său de maturitate să recomande aplicarea acestei legi.

Minorului care nu a împlinit vârsta de 14 ani i se vor aplica prevederile referitoare la protecţia minorului din Codul penal şi din Legea organică ce vizează răspunderea penală a minorului.

Nu orice judecător poate cerceta cauza unui minor, ci doar acela care are un an vechime în muncă şi 6 luni de formare în domeniu. Minorilor sub 16 ani nu li se aplică pedepse, ci măsuri cu caracter educativ, care, totuşi,

pot fi destul de severe. Astfel de măsuri sunt admonestarea, restrângerea unor drepturi, internarea într-o instituţie specială. Măsurile educative sunt prevăzute de Legea organică privind răspunderea penală a minorilor din 12 ianuarie 2000 (art. 7) [10]:

- ✓ Internarea, se aplică pentru faptele de un pericol social sporit. Internarea poate fi de mai multe feluri:
  a) în regim închis, unde va participa la activităţi formative, educative şi de muncă,
  b) în regim semideschis, în care va avea contacte cu persoane şi instituţii din comunitate,
  c) în regim deschis, în care va participa la programe educative,
  d) internarea medicală, pentru minorii cu probleme de adicţie sau psihice;
- ✓ Tratamentul medical se aplică minorilor consumatori de alcool sau droguri;
- ✓ Asistenţa într-un centru de zi, în care minorul va desfăşura activităţi social-educative, suplinind prin aceasta implicaţia scăzută a familiei;
- ✓ Interdicţia de a părăsi domiciliul;
- ✓ Libertatea sub supraveghere în centrul de formare profesională sau la locul de muncă;
- ✓ Convieţuirea cu o altă persoană, familie sau grup educativ, pe o perioadă determinată;
- ✓ Munca în folosul comunităţii;
- ✓ Mustrarea;
- ✓ Ridicarea permisului de conducere sau a permiselor de portarmă.

Italia: Reglementări privind răspunderea penală a minorilor se regăsesc în Codul penal şi în Decretul nr.48 din 22 septembrie 1988 privind dispoziţiile relative la procesul penal pentru minori.

Vârsta răspunderii penale coincide cu cea a majorităţii penale, adică 18 ani, dar în anumite situaţii poate fi coborâtă la 14 ani. Codul penal instituie principiul lipsei absolute a răspunderii penale a minorilor care nu au împlinit 14 ani: „Nu este responsabilă persoana care în momentul săvârşirii faptei nu împlinise 14 ani" (art.97).

Minorilor li se aplică aceleaşi sancţiuni ca şi adulţilor, dar într-o modalitate atenuată. Aplicarea detenţiunii pe viaţă minorilor a fost declarată neconstituţională.

În Italia există instituţii specifice minorilor, judiciare şi administrative. Tribunalul pentru minori este compus din doi magistraţi şi din doi asesori experţi în ştiinţe sociale. Pe parcursul procedurii, judecătorul poate plasa tânărul delincvent în detenţie provizorie. Dar această măsură face obiectul unei reglementări stricte, pentru că ea nu poate fi aplicată decât pentru infracţiunile cele mai grave. De la începutul procedurii, minorul trebuie să fie în supravegherea serviciilor sociale ale Ministerului de Justiţie sau ale administraţiei locale. Avocaţii care intervin trebuie să fie specializaţi, ca de altfel şi parchetul pentru minori. Minorul beneficiază de mai multe garanţii procedurale. Prezenţa minorului la audienţă nu este obligatorie, judecătorul va lua o decizie în funcţie de interesul copilului. Minorul sub 14 ani este penalmente iresponsabil. Judecătorul poate aplica diverse măsuri, de exemplu, impunerea de a nu părăsi domiciliul sau plasarea într-o instituţie specială [11].

Referinţe:

1. Confronting youth in Europe: juvenile crime and juvenile justice / [edit.] Jill Mehlbye; Lode Walgrave. - Copenhagen: AFK, 1998. - 458 p.
2. Nicula C., Mînzală D. Răspunderea penală a minorilor şi regimul sancţionator în legislaţia altor ţări. - Bucureşti: Institutul Naţional de Criminologie, 2006, p.2.
3. Ibidem, p.3.
4. Renucci J-F., Courtin Ch. Le droit penal des mineurs. - Paris: PUF, 2001, p.3.
5. Nicula C., Mînzală D. Op. cit., p.9.
6. Jorg-Martin Jehle. Criminal Justice in Germany, p.35, published by the Federal Ministry of Justice, Fourth Edition 2005 http://www.bmj.bund.de/media/archive/961.pdf
7. http://www.swarb.co.uk/acts/1984PoliceandCriminalEvidenceAct.shtml
8. Nicula C., Mînzală D. Op. cit., p.24.
9. http://www.unifr.ch/derechopenal/legislacion/es/rpmenidx.html
10. http://www.unifr.ch/derechopenal/legislacion/es/rpmenidx.html
11. Renucci J-F., Courtin Ch. Le droit penal des mineurs. - Paris, p.17.

Prezentat la 19.02.2008

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

DISOCIEREA MIJLOCULUI DE SĂVÂRŞIRE A INFRACȚIUNII DE OBIECTUL MATERIAL AL INFRACȚIUNII: CONOTAȚII TEORETICE ŞI PRACTICE

Artur REŞETNICOV

Catedra Drept Penal şi Criminologie

Within the framework of this study, the main attention focuses on the different aspects and nuances which are assumed by the concept of crime committing mean. Especially, the crime instrument aspect that can be reached by the crime committing mean is analyzed. Based on some real criminal law regulations, there are exemplified the states when an entity or another adopts the role of the crime committing mean or of the material object of the criminal offenses. The conclusions contain the delimitation criteria of the material object of the criminal offenses from the crime committing mean.

În pofida semnificației juridico-penale de netăgăduit a mijlocului de săvârşire a infracțiunii, în Codul penal al Republicii Moldova nu există o definiție a noțiunii corespunzătoare. Deşi noțiunile unor tipuri de mijloace de săvârşire a infracțiunii sunt definite. Dovada o constituie art.129 „Armele" şi art.132 „Mijloacele de transport" din Codul penal.

Totodată, în textul Codului penal noțiunea „mijloc de săvârşire a infracțiunii" este utilizată în diverse contexte. Astfel, în cazul pregătirii de infracțiune (art.26 CP RM), se menționează despre procurarea, fabricarea sau adaptarea mijloacelor ori instrumentelor. În conjunctura studiului de față este de consemnat că în Codul penal al Republicii Moldova nu există reglementări de tipul art.192 din Codul penal al Albaniei [1] sau al art.176 din Codul penal al Filipinelor [2], care stabilesc răspunderea pentru producerea mijloacelor de falsificare a documentelor. Despre astfel de cazuri C.Bulai consemnează că sunt acte preparatorii, incriminate ca infracțiuni de sine stătătoare, fiind vorba despre acte determinate şi univoce de pregătire a anumitor infracțiuni [3].

Într-un alt context, conform alin.(5) art.42 CP RM, se consideră complice persoana care a contribuit la săvârşirea infracțiunii prin acordare de mijloace sau instrumente, ori persoana care a promis dinainte că va tăinui mijloacele sau instrumentele de săvârşire a infracțiunii. În legătură cu această prevedere, M.Grama explică: „Ca mijloace şi instrumente pot servi: diferite mijloace de transport, chei (şperacle), arme de foc sau albe, balonaşe de gaz, substanțe otrăvitoare, medicamente etc. Această enumerare nu poate fi completă, deoarece mijloacele şi instrumentele ce pot servi la săvârşirea unei infracțiuni sunt variate şi pot fi diferite de la caz la caz, în dependență de circumstanțele reale ale cauzei" [4].

Referirea la mijlocul de săvârşire a infracțiunii se face nu doar în textul Codului penal, dar şi în textul cu caracter oficial de altă natură. De exemplu, în pct.3 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Privind practica aplicării de către instanțele de judecată a dispozițiilor legale referitoare la confiscarea averii", nr.40 din 27.12.1999, se menționează, printre altele: „Bunurile folosite la săvârşirea infracțiunii sunt obiectele care au servit la săvârşirea infracțiunii, fiind unul dintre mijloacele de care condamnatul s-a folosit la săvârşirea infracțiunii ... (de exemplu: şperacle, instrumente pentru spargerea uşilor..., cuțite sau arme improvizate, instrumente de vânat interzise etc.)" [5].

Observăm că în această hotărâre explicativă se utilizează sintagma „mijloacele de săvârşire a infracțiunii". În contrast, în art.26 şi 42 CP RM e folosită expresia „mijloacele sau instrumentele de săvârşire a infracțiunii".

Sunt oare echivalente cele două expresii? Cu alte cuvinte, ce desemnează conjuncția „sau" din cea de-a doua expresie: 1) legătura dintre noțiuni care se exclud ca alternative sau 2) legătura dintre noțiuni sinonime care sunt interschimbabile?

În doctrina penală este exprimată opinia că instrumentul este o varietate a mijlocului de săvârşire a infracțiunii, reprezentând o entitate a lumii materiale, aplicată pentru realizarea nemijlocită a faptei infracționale [6]. Un punct de vedere similar îl exprimă C.Bulai [7]. În genere, în doctrina penală română se utilizează cvasiunanim noțiunea „mijloc de săvârşire a infracțiunii" [8]. Deci, nu se operează o disjuncție de tipul celeia care caracterizează expresia „mijloacele sau instrumentele de săvârşire a infracțiunii".

De asemenea, în literatura de specialitate ex-sovietică, unii autori definesc conceptul „mijloacele sau instrumentele de săvârşire a infracţiunii" ca pe un tot unitar: „metodele acţiunii (inacţiunii), componente animate sau neanimate, folosindu-se de care făptuitorul influenţează asupra obiectului apărării penale" [9]; „procesele sau entităţile lumii materiale, care influenţează considerabil asupra caracterului şi gradului de pericol social al faptei infracţionale, folosindu-se de care făptuitorul exercită un impact asupra obiectului apărării penale" [10]. Astfel, promotorii acestor puncte de vedre consideră că în sintagma „mijloacele sau instrumentele de săvârşire a infracţiunii" conjuncţia „sau" desemnează legătura dintre noţiuni sinonime care sunt interschimbabile.

În ce ne priveşte, suntem de părere că în sintagma specificată conjuncţia „sau" desemnează legătura dintre noţiuni care se exclud ca alternative. Ca urmare, prin „instrument de săvârşire a infracţiunii" înţelegem entitatea materială, aplicată nemijlocit pentru realizarea influenţării infracţionale, care reduce volumul de efort fizic sau care ajută la concentrarea forţei (de exemplu: arma; obiectul folosit în calitate de armă; obiectul special adaptat pentru vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii).

Totodată, prin „mijloc de săvârşire a infracţiunii" înţelegem entitatea, substanţa sau fenomenul, ale cărui calităţii sunt utilizate de către făptuitor pentru săvârşirea infracţiunii (de exemplu: documentul fals; substanţa radioactivă; preparatul medicamentos; preparatul chimico-farmaceutic; energia electrică; boala infecţioasă etc.).

Instrumentul e folosit pentru influenţarea destructivă asupra obiectului material al infracţiunii sau asupra victimei infracţiunii, pentru a le cauza un prejudiciu material, fizic sau moral, fiind aplicat pentru realizarea nemijlocită a faptei infracţionale. La rândul său, mijlocul e folosit pentru influenţarea asupra obiectului infracţiunii (inclusiv asupra obiectului material al infracţiunii), contribuind la atingerea rezultatului infracţional. Sub aspect volitiv, controlul asupra instrumentului de săvârşire a infracţiunii este exercitat, în mod permanent, de conştiinţa şi voinţa făptuitorului în procesul săvârşirii infracţiunii. În opoziţie, mijlocul de săvârşire a infracţiunii doar „e pus în funcţiune" de către făptuitor, după care procesul de influenţare asupra obiectului infracţiunii are loc în afara controlului conştient-volitiv al făptuitorului.

În legătură cu cele consemnate, atribuim noţiunea de document fals categoriei de mijloc de săvârşire a infracţiunii, şi nu celei de instrument de săvârşire a infracţiunii. De aceea, pe parcursul întregului studiu (începând cu denumirea lui) se operează anume cu sintagma „mijloc de săvârşire a infracţiunii". După această digresiune absolut necesară, să ne concentrăm atenţia asupra distincţiei dintre mijlocul de săvârşire a infracţiunii şi obiectul material al infracţiunii.

V.B. Malinin şi A.F. Parfenov definesc acest concept în felul următor: „obiectul sau procesul [11], utilizat de făptuitor în vederea influenţării asupra victimei sau obiectului material al infracţiunii (sublinierea ne aparţine – *n.a.*), adică pentru vătămarea obiectului protecţiei penale" [12].

Într-un mod similar, V.I. Saharov susţine: „mijlocul de săvârşire a infracţiunii influenţează nu în chip direct asupra obiectului infracţiunii, dar asupra expresiei materiale a acestui obiect (adică asupra obiectului material – *n.a.*) sau asupra victimei" [13]. O viziune analoagă o exprimă A.S. Denisova [14]. Şi A.V. Naumov este de părere că mijlocul de săvârşire a infracţiunii e folosit de făptuitor pentru a exercita influenţa asupra obiectului material al infracţiunii [15].

Aşadar, obiectul material al infracţiunii nu poate fi confundat cu mijlocul de săvârşire a infracţiunii, tot aşa cum factorul de influenţare nu poate fi echivalat cu obiectul influenţării. În caz contrar, este de neconceput însăşi influenţarea, deci chiar infracţiunea.

Mai există un aspect, nu mai puţin important, care se desprinde din opiniile reproduse mai sus aparţinând lui V.B. Malinin şi A.F. Parfenov, lui V.I. Saharov, A.S. Denisova şi A.V. Naumov: existenţa mijlocului de săvârşire a infracţiunii se atestă numai în acele cazuri când există un obiect al influenţării. De aici rezultă o altă concluzie: dacă în norma de incriminare este conturată – expres sau tacit – o entitate materială, şi numai aceasta, acea entitate o reprezintă obiectul material al infracţiunii. Şi nu mijlocul de săvârşire a infracţiunii. Ca exemplu de maximă relevanţă poate fi prezentat cazul folosirii documentelor oficiale false, caz prevăzut de art.361 CP RM. În ipoteza dată, ce reprezintă documentele oficiale false: obiectul material al infracţiunii sau mijlocul de săvârşire a infracţiunii? În literatura de specialitate română răspunsul la această întrebare este „obiectul material al infracţiunii" [16]. Totuşi, unii autori români consideră că, în ipoteza uzului de fals (similară cu cea a folosirii documentelor oficiale false), documentul fals îndeplineşte concomitent rolul de obiect material al infracţiunii şi de mijloc de săvârşire a infracţiunii [17]. În literatura de specialitate rusă se afirmă că, în ipoteza analizată, documentele oficiale false reprezintă: mijlocul de săvârşire a infracţiunii [18]; obiectul material al infracţiunii [19]. Considerăm că în cazul folosirii documentelor oficiale false (prevăzut la

art.361 CP RM) documentele oficiale false constituie obiectul material al infracţiunii. Nu pentru că aceasta e opinia majoritară, dar pentru că nu poate exista un factor al influenţării fără un obiect al influenţării. Un obiect al influenţării există în cazul oricărei infracţiuni. Pentru că oricare infracţiune are un obiect juridic special. Dar nu e obligatoriu ca făptuitorul în toate cazurile să se servească de anumite mijloace pentru a exercita o influenţare asupra unei entităţi materiale. Mai mult, aceeaşi entitate nu poate avea calităţile de obiect material al infracţiunii şi de mijloc de săvârşire a infracţiunii. Ar reieşi că o entitate se autoinfluenţează, ceea ce nu pare a fi posibil.

Unii autori afirmă că mijlocul de săvârşire a infracţiunii nu îşi are locul în cadrul infracţiunilor săvârşite din imprudenţă, de aceea entităţile materiale, specificate în dispoziţiile vizând asemenea infracţiuni, reprezintă, cu certitudine, obiectul infracţiunii: „metoda de săvârşire a infracţiunii este îndreptată spre atingerea altor scopuri, nelegate de vătămarea obiectului infracţiunii. De aceea, obiectele care sunt folosite la aplicarea acestor metode nu pot avea rolul de mijloace de săvârşire a infracţiunii" [20].

În ce ne priveşte, susţinem un alt punct de vedere, sprijinit de V.I. Gurov [21], conform căruia mijlocul de săvârşire a infracţiunii e specific atât pentru infracţiunile intenţionate, cât şi pentru infracţiunile săvârşite din imprudenţă.

Aceasta ne-o demonstrează, înainte de toate, analiza prevederilor penale privind infracţiunile săvârşite din imprudenţă. Astfel, din examinarea art.227 „Poluarea solului" din Codul penal rezultă cu claritate că, prin intermediul produselor nocive ale activităţii economice ori de altă natură (substanţe nocive, îngrăşăminte minerale, stimulenţi de creştere a plantelor, alte substanţe chimice sau biologice) se influenţează asupra solului. Cu alte cuvinte: solul este obiectul material al infracţiunii prevăzute la art.227 CP RM; produsele nocive ale activităţii economice ori de altă natură reprezintă mijlocul de săvârşire a infracţiunii date.

Din analiza art.228 „Încălcarea cerinţelor de protecţie a subsolului" din Codul penal reiese că subsolul constituie obiectul material al faptei infracţionale corespunzătoare. Totodată, deşeurile toxice şi substanţele nocive reprezintă mijlocul de săvârşire a faptei incriminate la art.228 CP RM.

La fel, în cazul infracţiunii de poluare a apei (art.229 CP RM), apele de suprafaţă sau subterane formează obiectul material al infracţiunii. În acelaşi timp, apele uzate sau alte deşeuri ale întreprinderilor, instituţiilor şi organizaţiilor industriale, agricole, comunale şi de altă natură reprezintă mijlocul de săvârşire a infracţiunii de poluare a apei.

În ipoteza infracţiunii de poluare a aerului (art.230 CP RM), aerul atmosferic reprezintă obiectul imaterial al infracţiunii, pe când poluanţii constituie mijlocul de săvârşire a infracţiunii.

Şi exemplele pot continua.

Este firesc ca despre mijloacele de săvârşire a infracţiunii să se relateze şi în cazul infracţiunilor săvârşite din imprudenţă. Or, mijlocul de săvârşire a infracţiunii ţine de aspectul exterior al infracţiunii, caracteristic oricărei fapte penale. În opoziţie, imprudenţa ţine de aspectul intrinsec al infracţiunii. Deşi corelează între ele, cele două aspecte nu se exclud reciproc. Aceleaşi mijloace de săvârşire a infracţiunii pot fi folosite la săvârşirea celor mai diverse activităţi infracţionale, indiferent de prevederea, dorinţa şi producerea unor sau altor urmări prejudiciabile.

În acest sens, nu putem să nu fim de acord cu V.N. Kudreavţev, care consideră că „mijlocul de săvârşire a infracţiunii are un caracter strict obiectiv şi, de aceea, se poate raporta nu doar la infracţiunile intenţionate, dar şi la infracţiunile săvârşite din imprudenţă" [22]. Într-adevăr, în cazul infracţiunilor săvârşite din imprudenţă, mijlocul de săvârşire a infracţiunii e utilizat nu pentru atingerea unor scopuri infracţionale. El e folosit în pofida regulilor de prudenţă, creându-se astfel pericolul pentru valorile şi relaţiile sociale ocrotite de legea penală.

În concluzie, sintetizând considerentele prezentate mai sus, propunem următoarele criterii de delimitare a obiectului material al infracţiunii de mijlocul de săvârşire a infracţiunii:

1) obiectul material al infracţiunii ţine de sistemul de referinţă al obiectului infracţiunii; mijlocul de săvârşire a infracţiunii e conectat la sistemul de referinţă al laturii obiective a infracţiunii;
2) obiectul material al infracţiunii este supus influenţării directe din partea făptuitorului (inclusiv presupunându-se utilizarea mijlocului de săvârşire a infracţiunii); mijlocul de săvârşire a infracţiunii nu poate fi supus influenţării din partea infractorului, cu atât mai puţin – influenţării care presupune utilizarea obiectului material al infracţiunii;
3) obiectul material al infracţiunii se găseşte într-o interconexiune de substanţă cu obiectul juridic special al infracţiunii; mijlocul de săvârşire a infracţiunii nu se poate afla într-o atare conexiune cu obiectul juridic special al infracţiunii.

Referinţe:

1. Prin „proces" se are în vedere, de exemplu, energia electrică sau termică.
2. Criminal Code of Albania // http://plosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_code.htm
3. Revised Penal Code of the Philippines. Book two (full text) // www.chanrobles.com/recisedpenalcodeofthephilippinesbook2.htm
4. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - Bucureşti: ALL, 1997, p.395.
5. Grama M. Participanţii la infracţiune şi particularităţile răspunderii lor. - Chişinău: CEP USM, 2003, p.91.
6. Culegere de hotărâri ale Plenului Curţii Supreme de Justiţie (mai 1974-iulie 2002). - Chişinău, 2002, p.283-287.
7. Уголовное право. Часть Общая. - Москва: МГУ, 1993, с.132.
8. Bulai C. Op. cit., p.197.
9. Ibidem, p.175; Mitrache C. Drept penal român. Partea Generală. - Bucureşti: Şansa, 1999, p.92; Ungureanu A. Drept penal român. Partea Generală. - Bucureşti: Lumina LEX, 1995, p.80; Dobrinoiu V., Pascu I., Molnar I. şi alţii. Drept penal. Partea Generală. - Bucureşti: Europa Nova, 1999, p.157.
10. Курс уголовного права. Часть Общая. Том 1: Учение о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. - Москва: Зерцало, 1999, с.251.
11. Кошанов У. Орудия и средства преступления // Тураби. - 2004. - №6. - Р.23-25.
12. Малинин В.Б., Парфенов А.Ф., Объективная сторона преступления. - Санкт-Петербург: Издательство Юридического института, 2004, с.236.
13. Сахаров В.И. Средства и орудия совершения преступления и их уголовно-правовое значение. - Москва: МЮИ МВД России, 1996, с.28.
14. Денисова А.С. Отграничение орудий и средств преступления от предмета преступления, с.121-125.
15. Наумов А.В. Средства и орудия совершения преступления // Советская юстиция. - 1986. - №14. - С.24.
16. Loghin O., Toader T. Drept penal român. Partea Specială. - Bucureşti: Şansa, 1999, p.487; Nistoreanu Gh., Boroi A., Molnar I. şi alţii. Drept penal. Partea Specială. - Bucureşti: Europa Nova, 1999, p.503; Nistoreanu Gh., Boroi A. Drept penal. Partea Specială. - Bucureşti: ALL Beck, 2002, p.396; Toader T. Drept penal. Partea Specială. - Bucureşti: ALL Beck, 2002, p.394.
17. Dongoroz V., Kahane S., Oancea I. şi alţii. Explicaţii teoretice ale Codului penal român. Vol.IV. Partea Specială. - Bucureşti: Editura Academiei, 2003, p.448.
18. Гричанин И., Щиголев Ю. Квалификация подделки и использования подложных документов // Российская юстиция. - 1997. - №11. - С.37-38; Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - Москва: Норма-Инфра·М, 1998, с.700; Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова. - Москва: Новый Юрист, 1998, с.700; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Ю.И. Скуратова и В.М. Лебедева. - Москва: Норма-Инфра·М, 1998, с.741; Уголовное право Российской Федерации. Часть Особенная / Под ред. Б.В. Здравомыслова. - Москва: Юристъ, 1999, с.485.
19. Калешина О.И. Как квалифицировать изготовление и последующее использование поддельного документа // «Черные дыры» в российском законодательстве. - 2006. - №3. - С.189-190; Денисова А.С. Уголовно-правовое значение орудий и средств совершения преступления. - Оренбург: Газпромсервис, Газпромпечать, 2005, с.23.
20. Сырков С.М. Орудия преступления: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Ленинград, 1973, с.53; Кругликов Л.Л. Способ совершения преступления: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Свердловск, 1971, с.5; Пономарева Н.П. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 1972, с.2.
21. Гуров В.И. Орудия и средства совершения преступления в советском уголовном праве. - Свердловск, 1983, с.5.
22. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. - Москва: Юридическая литература, 1983, с.36.

Prezentat la 01.11.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

LĂSAREA ÎN PRIMEJDIE ŞI UNELE INFRACŢIUNI CONEXE ACESTEIA. UNELE ASPECTE ALE APLICĂRII RĂSPUNDERII PENALE

Vitalie STATI

Catedra Drept Penal şi Criminologie

The article tackles the offence of leaving at risk and some other offences connected to it. Some aspects of the penal responsibility application are treated. The composition signs of the offence of leaving at risk provided by the art.163 of the Criminal Code of Republic of Moldova were not conceived in a successful manner by the legislator. The clarity and the precision of the juridical text, the essential features with a view to interpret and apply the penal law according to the legality principle are lacking. The connection level between the art.163 and art.266 (leaving the place of the accident) of the Criminal Code of Republic of Moldova is established.

1. Semnele componenţei infracţiunii de lăsare în primejdie, prevăzute la art.163 CP RM, nu au fost concepute de legiuitor într-o manieră tocmai reuşită. Lipsesc claritatea şi precizia textului juridic, calităţi esenţiale în vederea interpretării şi aplicării legii penale în corespundere cu principiul legalităţii. Uneori, aceasta constituie cauza unor concluzii discutabile, pe care le fac unii doctrinari.

Astfel, V.Holban afirmă: „Bunăoară, lăsarea copiilor, inclusiv pe teritoriul caselor pentru copii, maternităţilor, urmează a fi calificată în baza alin.(1) art.163 CP RM" [1]. Observăm că autorul citat a încercat să realizeze o inducţie de la particular la general. Însă, această inducţie nu are un caracter complet, deoarece nu a fost examinat fiecare obiect al clasei. De aceea, este incertă concluzia că toată clasa posedă proprietatea pe care o au unele din obiectele ei. Bineînţeles, nici pe departe, toate cauzele de lăsare a copiilor (adică a persoanelor în vârstă de până la 18 ani) pe teritoriul caselor pentru copii, maternităţilor sau altor asemenea instituţii pot fi calificate conform art.163 CP RM.

Or, prin definiţie, victima infracţiunii de lăsare în primejdie trebuie să se afle, la momentul săvârşirii infracţiunii, într-o stare periculoasă pentru viaţă. Pericolul pentru viaţă există în cazul când victima este lăsată într-un loc periculos prin natura sa. În aceste împrejurări, activarea factorilor de pericol (a surselor de pericol sporit, a forţelor naturii, a altor factori care se suprapun contribuţiei făptuitorului) face ca pericolul potenţial pentru viaţa victimei să se transforme într-un pericol iminent pentru aceasta.

Existenţa pericolului pentru viaţa victimei nu întotdeauna poate fi dedus doar din caracteristicile locului în care e lăsată victima. De cele mai multe ori, trebuie cercetate toate celelalte circumstanţe concrete ale faptei: timpul săvârşirii faptei (vară/iarnă; zi/noapte); condiţiile meteoclimaterice pe fondul cărora e săvârşită fapta sau care pot urma săvârşirii faptei; starea sănătăţii victimei; ambianţa ei vestimentară; anturajul în care se află victima etc.

Însă, nu e suficient ca victima să se afle într-o stare periculoasă pentru viaţă. Mai este necesar ca ea să fie lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinţei. Cele două condiţii se completează una pe alta. Iată de ce, dacă persoana se află într-o stare periculoasă pentru viaţă, însă are posibilitatea de a se salva, ea nu poate fi considerată victimă a infracţiunii de lăsare în primejdie. La fel, e valabil să afirmăm că, dacă persoana e lipsită de posibilitatea de a se salva, însă nu se află într-o stare periculoasă pentru viaţă (de exemplu, când pericolul este imaginar, existând doar în conştiinţa persoanei), această persoană nu poate fi considerată victimă a faptei incriminate la art.163 CP RM.

În acest plan, este ilustrativă o speţă din practica judiciară română: *„Fapta învinuitei de a lăsa (abandona) copilul nou-născut în casa scării unui bloc, în apropierea uşilor apartamentelor, nu constituie infracţiune de pruncucidere... întrucât asupra noului-născut nu s-au exercitat acte de violenţă şi nici alte manevre de curmare a vieţii... Fapta nu constituie nici tentativa la infracţiunea de omor calificat ... întrucât învinuita nu a exercitat acte violente asupra victimei, şi nici infracţiunea de punere în primejdie a unei persoane în neputinţă de a se îngriji ... deoarece nu s-a realizat latura obiectivă a acestei infracţiuni, care cuprinde acţiunea – inacţiunea sub forma unor manifestări alternative, cum ar fi părăsirea, alungarea, lăsarea fără ajutor sau punerea în pericol iminent a vieţii..."* (sublinierea ne aparţine – *n.a.*) [2].

Perfect aplicabilă realităţilor juridice autohtone, motivarea din această speţă este valoroasă prin faptul că denotă următoarele: nu oricare lăsare (abandonare) a unui copil de vârstă fragedă (mai mult, a unui nou-născut) sau a unei persoane având o vârstă înaintată, ori a unui bolnav sau a unei persoane aflate în stare de neputinţă trebuie catalogată ca lăsare în primejdie, în sensul art.163 CP RM. Pentru că sunt situaţii când o asemenea lăsare (abandonare) nu se califică nici conform art.163 CP RM, nici conform art.145 sau 147 CP RM, nici conform altor norme penale. Această teză o confirmă indirect chiar legiuitorul: la art.207 CP RM se stabileşte răspunderea, inclusiv, pentru abandonarea copilului în străinătate. Art.163 şi art.207 CP RM nu sunt norme concurente, în acea ipoteză când victima este un copil. Poate oare exista concurs ideal între infracţiunile prevăzute de aceste norme? Subliniem: poate. Pentru că la fel de posibil este ca art.207 CP RM să fie aplicat fără vreo conexiune cu art.163 CP RM.

2. În conformitate cu alin.2 art.135 din Codul penal ucrainean [3], răspunderea pentru lăsarea în primejdie se agravează, dacă această faptă e săvârşită de mamă asupra copilului ei nou-născut, cu condiţia că mama nu se află în starea specifică, prilejuită de naştere. Deşi în art.163 CP RM lipseşte o prevedere similară, problema delimitării infracţiunii de lăsare în primejdie, pe de o parte, de infracţiunea de pruncucidere (sau infracţiunea de omor intenţionat), pe de altă parte, nu este mai puţin importantă.

Uneori, problema delimitării celor două fapte infracţionale este abordată simplist, comparaţia reducându-se la prezentarea unor exemple deloc concludente. Astfel, A.I. Korobeev afirmă că, dacă mama nu-şi alăptează copilul şi, prin aceasta, îi cauzează moartea, cele săvârşite se califică drept omor intenţionat. Dacă însă mama îşi lasă copilul nou-născut noaptea, în timpul iernii, la intrarea de la casa vecinilor (în rezultat copilul murind de suprarăcire), atunci fapta ar urma să fie calificată ca lăsare în primejdie [4]. Dar, în această din urmă ipoteză, este posibilă şi calificarea, după caz, conform art.145 sau art.147 CP RM. Omorul intenţionat sau pruncuciderea pot fi comise şi prin inacţiune, atunci când din cauza nesăvârşirii unor acţiuni juridiceşte obligatorii, obiectiv necesare şi realmente posibile, nu s-a împiedicat sau nu s-a înlăturat desfăşurarea unor procese de natură să provoace moartea victimei.

Dacă făptuitorul doreşte sau admite în mod conştient producerea morţii victimei, cele săvârşite nu pot fi calificate conform art.163 CP RM. Răspunderea penală urmează a fi aplicată potrivit art.145 sau, după caz, potrivit art.147 CP RM. Aşa cum moartea se deosebeşte de pericolul morţii, omorul intenţionat sau pruncuciderea se deosebesc de lăsarea în primejdie. În ipoteza infracţiunii prevăzute la art.163 CP RM, făptuitorul doreşte producerea pericolului morţii. Cât priveşte atitudinea psihică faţă de moartea victimei, în ipoteza prevăzută la lit.b) alin.(2) art.163 CP RM, făptuitorul fie consideră în mod uşuratic că moartea va putea fi evitată (când el îşi dă seama de caracterul prejudiciabil al inacţiunii sale şi prevede producerea morţii), fie nu prevede posibilitatea producerii morţii, deşi trebuia şi putea să o prevadă.

Dacă făptuitorul doreşte sau admite conştient producerea morţii ori numai a pericolului morţii, dacă făptuitorul manifestă intenţie sau imprudenţă faţă de producerea morţii – toate acestea rezultă *ex re*, adică din materialitatea faptei.

În context, nu putem exclude cu totul probabilitatea că mama a dorit sau, cel puţin, a admis conştient producerea morţii copilului ei nou-născut, atunci când îl lasă noaptea, în timpul iernii, la intrarea de la casa vecinilor (sau în situaţii similare). Analiza detaliată a materialităţii faptei ne ajută să confirmăm sau să infirmăm această probabilitate. Iar analizate trebuie aceleaşi împrejurări care demonstrează lipsa sau prezenţa pericolului pentru viaţa victimei infracţiunii de lăsare în primejdie, pe care le-am specificat mai sus.

Astfel, locul în care a fost lăsată victima – intrarea în casa vecinilor – nu trebuie să eclipseze şi să reducă din semnificaţia celorlalte împrejurări de fapt. Nu este exclus că făptuitorul va miza tocmai pe faptul că acest loc se va impune atenţiei prin caracteristici izbitoare, va frapa, va „bate la ochi": una e să laşi noul-născut într-un loc neanimat şi cu totul altceva e să laşi noul-născut lângă uşa unei case locuite. În context, se prezintă ca relevantă o speţă din practica judiciară română: *„Abandonarea copilului nou-născut în câmp, fiind de natură să-i pună în primejdie viaţa, realizează obiectul infracţiunii de omor calificat, întrucât inculpata în mod deliberat a urmărit acest rezultat"* [5].

Intrarea la o casă locuită poate reprezenta locul de săvârşire a omorului intenţionat sau a pruncuciderii, la fel ca şi un câmp, o pădure, o fântână de canalizare, un alt loc neanimat. Desigur, este comparativ mai dificil pentru făptuitor să asigure producerea morţii într-un loc cum este intrarea la o casă locuită. Dificil, dar nu irealizabil: impactul celorlalte împrejurări de fapt (care sunt mai puţin izbitoare) trebuie să fie covârşitoare, astfel încât locul săvârşirii infracţiunii să rămână doar un element de decor.

Timpul săvârşirii faptei – noaptea şi iarna – nu este nici pe departe singurul care poate reprezenta „celelalte împrejurări". Fără a intra în detalii prea multe, vom menționa doar că toate împrejurările, în care e săvârşită fapta, trebuie evaluate în ansamblu, din punctul de vedere al coroborării lor. Această evaluare trebuie să comporte maximă precizie mai cu seamă în cazul delimitării: 1) tentativei de omor intenționat sau a tentativei de pruncucidere, pe de o parte, de infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.163 CP RM, pe de altă parte; 2) omorului intenționat sau a pruncuciderii, pe de o parte, de infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.163 CP RM, pe de altă parte.

După unii autori, dacă starea periculoasă pentru viața victimei a fost creată de conduita imprudentă a făptuitorului, după care victima a fost lăsată fără ajutor şi a decedat, răspunderea trebuie să survină pentru lipsirea de viață din imprudență [6]. Într-adevăr, lăsarea în primejdie este o infracțiune intenționată. De aceea, atunci când făptuitorul pune victima într-o situație periculoasă pentru viață, el îşi dă seama de aceasta. Mai mult, făptuitorul doreşte ca victima să se afle într-o asemenea situație. Atunci însă când făptuitorul manifestă imprudență față de apariția şi evoluarea stării de pericol pentru viața victimei – în rezultat ea fiind lăsată fără ajutor şi decedând – răspunderea penală se va aplica potrivit art.149, 183, 264 sau potrivit altor articole din Codul penal.

De aceea, nu putem fi de acord cu opinia lui Ia.A. Mâț, care propune abolirea, în contextul dispoziției care incriminează lăsarea în primejdie, a răspunderii pentru lăsarea în primejdie în modalitatea în care însuşi făptuitorul a pus victima într-o situație periculoasă pentru viață [7]. Delimitarea lăsării în primejdie (presupunând modalitatea specificată) de alte infracțiuni contra vieții şi sănătății persoanei trebuie făcută nu printr-o astfel de modificare a legii penale. Soluția constă în stabilirea exactă a atitudinii psihice a făptuitorului față de: 1) punerea victimei într-o situație periculoasă pentru viață; 2) producerea decesului (sau vătămării corporale sau a sănătății) victimei; 3) legăturii de cauzalitate dintre acțiunea prejudiciabilă şi urmările prejudiciabile, consemnate mai sus. Astfel, numai art.163 CP RM (şi anume: lit.a) sau b) alin.(2) art.163 CP RM) poate fi aplicat în cazul în care se manifestă intenție față de prima componentă a laturii obiective menționată mai sus şi imprudență față de ultimele două componente ale laturii obiective indicate mai sus.

Problema poate să apară la delimitarea lăsării în primejdie de astfel de infracțiuni, cum sunt cele prevăzute la art.183 şi 264 CP RM. Aceasta deoarece, în cazul acestora din urmă, făptuitorul poate manifesta nu numai imprudență, dar şi intenție în raport cu acțiunea (inacțiunea) prejudiciabilă. Totuşi, în ipoteza infracțiunilor prevăzute la art.183 şi 264 CP RM (şi altora ca ele) acțiunea (inacțiunea) prejudiciabilă trebuie să se exprime în încălcarea unor reguli. Deci, ca situație-premisă pentru săvârşirea infracțiunilor corespunzătoare apare existența unor reguli pe care trebuie să le respecte făptuitorul. Însă, şi în cazul infracțiunii de lăsare în primejdie situația-premisă poate consta în existența unor reguli pe care trebuie să le respecte făptuitorul. Aceste reguli obligă însă făptuitorul să-i poarte de grijă victimei. Nu să asigure respectarea de către salariați (şi alte categorii de lucrători) a regulilor de protecție a muncii, ca în cazul infracțiunii prevăzute la art.183 CP RM. Nici să asigure securitatea circulației sau exploatarea mijloacelor de transport, ca în cazul infracțiunii prevăzute la art.264 CP RM. Deci, conținutul regulilor, pe care trebuie să le respecte făptuitorul, este cu totul diferit. De fapt, acesta şi este criteriul de delimitare dintre lăsarea în primejdie şi infracțiunile de tipul celor care sunt prevăzute la art.183 şi 264 CP RM.

Adăugăm că, în ipoteza în care lăsarea în primejdie are ca subiect persoana care a pus victima într-o situație periculoasă pentru viață, nici nu este obligatoriu să existe o situație-premisă, în baza căreia făptuitorul să-i poarte de grijă victimei. Ea poate să existe. Dar, în aceeaşi măsură, poate să nu existe. Important este ca însuşi făptuitorul să pună victima într-o situație periculoasă pentru viață. În atare condiții, se prezintă şi mai facilă delimitarea infracțiunilor de tipul celor prevăzute la art.183 şi 264 CP RM de lăsarea în primejdie, în modalitatea în care starea periculoasă pentru viața victimei este creată de conduita făptuitorului, după care victima e lăsată fără ajutor şi decedează.

3. O altă problemă, care suscită interes, este cea a oportunității calificării şi conform art.163 CP RM, în cazul în care se comite tentativa de omor intenționat sau alte fapte infracționale ce implică violența.

Practica judiciară este unitară în această privință. *Astfel, în Decizia Colegiului penal al Judecătoriei Supreme a RSS Moldoveneşti nr.2d-117/87 din 4.08.1987 se menționează că, dacă făptuitorul a acționat cu intenția de a omorî victima, acțiunile lui nu pot fi calificate suplimentar ca lăsare în primejdie* [8]. *De asemenea, în Decizia Colegiului penal al Judecătoriei Supreme a RSS Moldoveneşti nr.2c-808/88 din 26.04.1988, se menționează că, în cazul în care făptuitorul a dorit survenirea urmărilor grave, acțiunile lui urmează a fi calificate ca vătămare intenționată gravă a integrității corporale; nu se cere o calificare suplimentară pentru lăsarea în primejdie* [9].

În context, este cazul să atragem atenţia la o altă speţă. *Astfel, prin sentinţa judecătoriei Ialoveni, T.V. a fost condamnat conform alin.1 art.95 CP RM din 1961 (adică, pentru vătămarea intenţionată gravă a integrităţii corporale) şi conform alin.2 art.114 CP RM din 1961 (adică, pentru lăsarea cu bună-ştiinţă fără ajutor a unei persoane, ce se află într-o stare periculoasă pentru viaţă şi este lipsită de posibilitatea de a lua măsuri de autoconservare din cauza vârstei fragede, bătrâneţei, bolii sau, în general, a neputinţei sale, în cazurile când cel vinovat fie că a avut posibilitatea de a acorda ajutor părţii vătămate, fiind obligat să-i poarte de grijă, fie că însuşi a pus-o într-o situaţie periculoasă pentru viaţă). Colegiul penal al Curţii Supreme de Justiţie, în decizia nr.1ra-166/2004 din 13.04.2004, a stabilit că condamnarea în baza alin.2 art.114 CP RM din 1961 este ilegală, deoarece lipseşte latura subiectivă a infracţiunii de lăsare în primejdie* [10].

Nu punem la îndoială că motivul invocat de instanţa supremă este unul care nu poate fi neglijat: dacă lipseşte măcar un semn, stabilit de legea penală, ce califică o faptă prejudiciabilă drept infracţiune concretă, lipseşte temeiul răspunderii penale. Dar ce a împiedicat instanţa supremă să constate că, în acelaşi timp, nu este oportună calificarea suplimentară potrivit alin.2 art.114 CP RM din 1961, odată ce s-a reţinut în sarcina făptuitorului săvârşirea infracţiunii prevăzute la alin.1 art.95 CP RM din 1961? În alţi termeni, de ce lipsesc concluziile pe care instanţa supremă le-a făcut cu ocazia soluţionării unor cauze similare, exemplificate mai sus?

În ce ne priveşte, considerăm că formularea unor astfel de concluzii nu ar fi fost de prisos, confirmând respectarea de către toate instanţele judecătoreşti a cerinţei de aplicare uniformă a legii penale.

Totuşi, există oare vreo explicaţie pentru faptul că nu este necesară calificarea conform art.163 CP RM, atunci când, după comiterea unei infracţiuni ce implică violenţă, făptuitorul lasă, cu bună-ştiinţă, victima acelei infracţiuni fără ajutor, deşi ea se află într-o stare periculoasă pentru viaţă şi este lipsită de posibilitatea de a se salva, iar făptuitorul a adus-o într-o asemenea stare?

Explicaţia constă în aceea că ar fi cu totul exagerat ca subiectul infracţiunii, ce implică violenţă, să fie tras la răspundere pentru atitudinea lui intimă faţă de rezultatul infracţiunii sale, precum şi pentru nedorinţa de a preîntâmpina urmările prejudiciabile ale infracţiunii respective. Aceasta ar însemna nu altceva decât aplicarea răspunderii de două ori pentru aceeaşi faptă. Or, făptuitorul pune victima într-o situaţie periculoasă pentru viaţă chiar prin infracţiunea sa, infracţiune ce implică violenţă. În termenii logicii juridice, respectând principiul noncontradicţiei, ar trebui să consemnăm în acest caz „că este imposibil să afirmăm şi să negăm în acelaşi timp acelaşi predicat despre acelaşi subiect" [11]. Odată ce făptuitorul e sancţionat pentru violenţă, este inacceptabil să fie sancţionat pentru aceea că nu a prevenit efectele acestei violenţe.

Aşa cum rezultă din dispoziţia lit.f) art.76 CP RM, preîntâmpinarea de către făptuitor a urmărilor prejudiciabile ale infracţiunii săvârşite este nu o obligaţie, ci un drept. Realizarea de către el a acestui drept va determina atenuarea pedepsei ce i se va stabili.

În situaţii de altă natură, acordarea de ajutor victimei infracţiunii pe care a săvârşit-o – în coroborare cu alte împrejurări – indică la faptul că făptuitorul a manifestat nu intenţie, dar imprudenţă faţă de producerea morţii ori a vătămării integrităţii corporale sau a sănătăţii. Dimpotrivă, neacordarea de ajutor victimei infracţiunii pe care a săvârşit-o, împreună cu alte împrejurări, denotă că făptuitorul manifestă intenţie. Aceasta o confirmă următoarea speţă: *„Împrejurarea că, după săvârşirea violenţelor, inculpatul a părăsit victima pe timp de noapte, la o temperatură scăzută, într-un loc unde nu se afla nici o persoană prin apropiere, care să poată da ajutor, evidenţiază ... intenţia sa de a-i cauza moartea..."* [12].

În concluzie la cele consemnate mai sus: nu este necesară calificarea suplimentară conform art.163 CP RM, dacă victimei omorului intenţionat sau a altei infracţiuni ce implică violenţa nu i se acordă ajutor de către subiectul acelei infracţiuni, atunci când ea se află într-o stare periculoasă pentru viaţă şi este lipsită de posibilitatea de a se salva.

4. Într-o altă ordine de idei, considerăm că nu mai puţin importantă este stabilirea gradului de conexiune dintre art.163 şi art.266 CP RM, respectiv, dintre infracţiunea de lăsare în primejdie şi infracţiunea de părăsire a locului accidentului rutier.

În literatura de specialitate uneori se atestă contradicţii când se încearcă a se tranşa această problemă. Astfel, A.Borodac consideră că părăsirea locului accidentului rutier, lăsând în primejdie victima accidentată, se încadrează în prevederile art.266 CP RM [13]. După care, acelaşi autor, referindu-se la infracţiunea prevăzută la art.266 CP RM, menţionează că, dacă făptuitorul a comis infracţiunea prevăzută la alin.(1) sau (2) art.264 CP RM, părăsind locul accidentului rutier, cele săvârşite intră în concurs cu infracţiunea de lăsare în primejdie [14].

Probabil, această contradicție se datorează perceperii defectuoase a recomandării conținute în pct.9 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Despre practica judiciară cu privire la aplicarea legislației în cadrul examinării cauzelor penale referitor la încălcarea regulilor de securitate a circulației şi de exploatare a mijloacelor de transport" nr.20 din 8.07.1999 [15]. În Codul penal din 1961 a lipsit o normă similară cu art.266 CP RM. Luând aceasta în considerație, adaptând recomandarea menționată la rigorile legii penale în vigoare, suntem nevoiți s-o reformulăm în felul următor: „Conducătorul mijlocului de transport, care după săvârşirea accidentului auto a părăsit persoana accidentată în pericol pentru viață, urmează să poarte răspundere conform art.163, 264 şi 266 CP RM. Dacă fapta lui nu poate fi încadrată în componența infracțiunii prevăzute la art.264 CP RM, dar viața persoanei a fost pusă în pericol în urma accidentului rutier săvârşit de către acest conducător al mijlocului de transport, lăsarea victimei cu bună-ştiință fără ajutor impune răspunderea în baza art.163 şi 266 CP RM. Însă, în cazul decesului imediat al persoanei accidentate, când făptuitorul era conştient de acest fapt, răspunderea în baza art.163 CP RM se exclude".

Pentru a stabili dacă îşi păstrează sau nu valabilitatea această recomandare, trebuie să stabilim care teză este validă:

1) art.266 CP RM este o normă specială în raport cu art.163 CP RM;
2) are loc concursul dintre lăsarea în primejdie şi părăsirea locului accidentului rutier, în cazul în care persoana, care conducea mijlocul de transport, părăseşte locul accidentului rutier, lăsând fără ajutor persoana accidentată, care se află într-o stare periculoasă pentru viață şi este lipsită de posibilitatea de a se salva.

Aşadar, conform art.266 CP RM, se prevede răspunderea penală pentru părăsirea locului accidentului rutier de către persoana care conduce mijlocul de transport şi care a încălcat regulile de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, dacă aceasta a provocat urmările indicate la alin.(3) sau (5) art.264 CP RM (adică vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății, decesul unei persoane ori decesul a două sau a mai multor persoane).

Nu putem fi de acord cu opinia că art.266 CP RM ar fi o normă specială în raport cu art.163 CP RM, aşa cum ar rezulta din opinia exprimată de către V.N. Kudreavțev [16]. Faptul că persoana care conduce mijlocul de transport nu va părăsi locul accidentului rutier nu garantează în nici un fel că această persoană va acorda ajutor celui accidentat. Pe de altă parte, în unele cazuri grave se impune ca cel accidentat să fie transportat de urgență, pentru a-i fi acordată asistența medicală calificată. Aşadar, în unele situații, părăsirea locului accidentului rutier este impusă tocmai de necesitatea de a-i acorda victimei ajutorul necesar. Necesar şi eficient, pentru că conducătorul mijlocului de transport poate şi trebuie să acorde primul ajutor medical. Dar ar fi incorect să fie obligat să acorde asistență medicală calificată. Şi ar fi imoral să fie obligat să asiste la suferințele celui accidentat, atunci când nu poate personal să acorde ajutor.

În concluzie: nu soluția concurenței dintre norma specială şi norma generală, dar soluția concursului de infracțiuni este cea care exprimă adecvat gradul de conexiune între lăsarea în primejdie şi părăsirea locului accidentului rutier.

5. Chiar cu riscul de a devia de la tema prezentului studiu, nu putem în cele ce urmează să nu ne exprimăm poziția față de oportunitatea menținerii incriminării faptei prevăzute la art.266 CP RM.

Care este *ratio legis*, de care s-a condus legiuitorul în vederea incriminării unei asemenea fapte? Cel mai probabil, obligarea persoanei care conducea mijlocul de transport de a rămâne la locul accidentului rutier, sub amenințarea suportării răspunderii penale, este dictată de necesitatea respectării intereselor tuturor participanților la trafic, precum şi de necesitatea asigurării executării de către aceştia a obligațiilor reciproce, care se nasc ca urmare a producerii accidentului rutier. În opinia legiuitorului, incriminarea faptei de părăsire a locului accidentului rutier nu contravine prevederilor art.54 „Restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți" din Constituția Republicii Moldova. Din punctul de vedere al legiuitorului, incriminarea acestei fapte nu aduce atingere nici exercițiului libertății de mărturisire împotriva sa, statuate la art.21 din Codul de procedură penală.

Cât priveşte obligarea făptuitorului de a rămâne la locul accidentului rutier, trebuie de menționat că, potrivit lit.a) alin.(1) pct.12 din Regulamentul circulației rutiere, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.713 din 27.07.1999 [17], el este obligat să oprească imediat vehiculul, semnalizându-l în conformitate cu lit.a) sau nota la pct.37 din acelaşi Regulament. Conform alin.(1) pct.12 din acelaşi act normativ, el este, de asemenea, obligat, printre altele: să declare la unitatea medicală identitatea sa, prezentând permisul de con-

ducere sau alt act, precum şi certificatul de înmatriculare al vehiculului, ulterior să revină la locul accidentului (lit.d)); să anunţe despre accident organele de poliţie, să noteze numele şi adresele persoanelor prezente la locul accidentului şi să rămână pe loc până la sosirea lucrătorilor de poliţie (lit.h)).

Dar, în opinia întemeiată a lui A.Cerbu, exercitarea de către bănuit, învinuit, inculpat a dreptului de a tăcea şi a nu mărturisi împotriva sa nu poate fi interpretată în detrimentul lui şi nu poate avea consecinţe nefavorabile pentru el [18]. Formal, obligarea făptuitorului de a rămâne la locul accidentului rutier nu contravine libertăţii persoanei de a mărturisi împotriva sa. În realitate însă, situaţia e alta. Dispoziţiile din cadrul Regulamentului circulaţiei rutiere citate mai sus, coroborate cu art.266 CP RM, transformă făptuitorul infracţiunii de părăsire a locului accidentului rutier în mijloc de obţinere a informaţiei în pofida propriilor lui interese. Făptuitorul este lipsit de alternativă: dacă părăseşte locul accidentului rutier, e supus răspunderii penale; dacă rămâne la locul accidentului rutier, e nevoit să mărturisească împotriva sa.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că posibilitatea de a face concluzii defavorabile din omisiunea unui acuzat de a răspunde la întrebările poliţiei necesită a fi limitată. Dacă în majoritatea cazurilor apare ca firesc faptul că o persoană inocentă este dispusă să coopereze cu organele de poliţie şi să explice că nu a participat la comiterea unei infracţiuni prezumate, un acuzat poate, într-o situaţie concretă, să aibă suficiente motive să nu dorească o asemenea cooperare [19].

În sens etimologic şi procesual, „a mărturisi" înseamnă a confirma sau a atesta un oarecare eveniment, al cărui martor ocular este cel care mărturiseşte, precum şi a prezenta informaţia probantă cu privire la circumstanţe şi fapte, pe care o deţine, cât şi a indica sursa acestei informaţii. Or, din conţinutul cuprins în principiul prezumţiei nevinovăţiei rezultă că, chiar sub ameninţarea suportării răspunderii penale, nimeni nu poate fi obligat să prezinte informaţie despre circumstanţe şi fapte, în temeiul cărora poate fi pornit procesul penal. Cu siguranţă, dreptul de a nu mărturisi împotriva sa şi prezumţia de nevinovăţie se referă şi la etapa care precede pornirii procesului penal (de exemplu, în cazul cercetării împrejurărilor în care a fost săvârşit accidentul rutier). Or, în cauza *Saunders contra Marii Britanii* şi în cauza *Funke contra Franţei*, examinate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, pe bună dreptate s-a decis că nu se îndreptăţeşte invocarea interesului public în vederea justificării folosirii în scopul acuzării a răspunsurilor obţinute pe calea constrângerii în cursul unei cercetări extrajudiciare [20]. Apropo, aceasta confirmă că art.266 CP RM vine în contradicţie cu alin.(1) art.54 din Constituţia Republicii Moldova, conform căruia în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului.

La art.266 CP RM (împreună cu dispoziţiile extrapenale de referinţă) nu se ţine cont de faptul că obligaţia de a comunica poliţiei despre accidentul rutier trebuie să fie limitată doar la informaţia necesară acordării eficiente a ajutorului celor accidentaţi, precum şi restabilirii în cel mai scurt timp a circulaţiei rutiere. O asemenea informaţie nu trebuie folosită în scopul urmăririi penale a conducătorului mijlocului de transport.

Conjunctura unui accident rutier este de o aşa natură, încât, rămânând pe loc până la sosirea poliţiei, conducătorul mijlocului de transport se denunţă inevitabil în calitate de persoană care conducea mijlocul de transport în momentul accidentului rutier. Mai mult, ambianţa de săvârşire a accidentului, a cărei păstrare îi revine conducătorului mijlocului de transport, este nu altceva decât un element de fapt, care serveşte la constatarea existenţei sau inexistenţei infracţiunii, la identificarea făptuitorului, la constatarea vinovăţiei lui. Dar, conform alin.(3) art.103 din Codul de procedură penală, bănuitul, învinuitul, inculpatul nu poate fi forţat să mărturisească împotriva sa ori să-şi recunoască vinovăţia şi nu poate fi tras la răspundere pentru refuzul de a face astfel de declaraţii. În atare împrejurări ar fi naiv să credem că garantarea dreptului de a nu mărturisi împotriva sa are un conţinut real în contextul art.266 CP RM.

După cum s-a putut observa, această normă penală vine în contradicţie cu principiile dreptului care asigură un proces penal echitabil, care apără bănuitul, învinuitul, inculpatul împotriva erorilor judiciare şi a erorilor de urmărire penală, precum şi împotriva abuzurilor persoanelor care efectuează urmărirea penală. Drepturile care rezultă din aceste principii nu pot fi restrânse din raţionamente de ocrotire a intereselor publice sau de preîntâmpinare a eschivării de la suportarea răspunderii penale. Totodată, conduita, care este interzisă de art.266 CP RM, nu reprezintă o ameninţare într-atât de mare la adresa ordinii de drept, încât să se facă o derogare atât de considerabilă de la principiile de incriminare. Stimularea conduitei postcriminale trebuie făcută pe alte căi decât cea stabilită de art.266 CP RM (de exemplu, prin atenuarea pedepsei penale). Mai mult, stabilirea răspunderii penale doar pentru conducătorul mijlocului de transport, care părăseşte locul accidentului rutier, vine în contradicţie cu regula că restrângerea exerciţiului unor drepturi şi libertăţi trebuie să fie proporţională cu situaţia care a determinat-o (regulă stabilită la alin.(4) art.54 al Constituţiei Republicii Moldova).

Să nu uităm nici că, potrivit alin.(3) art.1 al Constituției Republicii Moldova, demnitatea omului reprezintă o valoare supremă şi este garantată. Aceasta înseamnă că statul este obligat să apere demnitatea omului în toate sferele vieții sociale. Nimic nu poate justifica restrângerea demnității omului în orice fel de condiții. Respectarea demnității omului înseamnă că, în relațiile sale cu statul, omul apare nu ca obiect al activității statale, dar ca subiect egal în drepturi. Ca subiect a cărui libertate de acțiuni (inclusiv libertatea de a-şi apăra propriile interese) nu poate fi restrânsă în mod arbitrar.

Din aceste considerente, devine inoportună menținerea răspunderii penale pentru fapta de părăsire a locului accidentului rutier. Recomandăm legiuitorului abrogarea art.266 CP RM. De asemenea, recomandăm punerea în acord cu prevederile Constituției Republicii Moldova a dispozițiilor pct.12 al Regulamentului circulației rutiere.

Referințe:

1. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alții. Codul penal comentat şi adnotat. - Chişinău: Cartier, 2005, p.248.
2. Parchetul de pe lângă Tribunalul Dolj, rezoluția nr.811/P din 24.02.1997 // Crişu Şt., Crişu E.-D. Codul penal adnotat. - Curtea de Argeş: Argessis Print, 1999, p.439.
3. Уголовный кодекс Украины / Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
4. Коробеев А.И. Оставление в опасности: проблемы квалификации // sartracc.sgap.ru/Pub/korobeev(02-06-07).htm
5. Curtea de Apel Craiova, decizia penală nr.244 din 17.11.1994 // Crişu Şt., Crişu E.-D. Op. cit., p.86.
6. Андреева Л.А., Волженкин Б.В. Рецензия на книгу «Квалификация преступлений против жизни» // Правоведение. - 1978. - №2. - С.122; Бородин С.В. Преступления против жизни. - Москва: Юристъ, 1999, с.323.
7. Мыц Я.А. Оставление в опасности в уголовном праве России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2006, с.20.
8. Определение Коллегии по уголовным делам Верховного Суда Молдовской ССР № 2d-117/84 от 4.08.1987 // Обзор законодательства и судебной практики Верховного Суда Молдавской ССР. - 1987. - №2. - С.18.
9. Decizia Colegiului penal al Judecătoriei Supreme a RSS Moldoveneşti nr.2c-808/88 din 26.04.1988 // Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alții. Op. cit., p.249.
10. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ra-166/2004 din 13.04.2004 // Moldinfolex.
11. Mateuț Gh., Mihăilă A. Logica judiciară. - Bucureşti: Lumina LEX, 1998, p.70.
12. Curtea Supremă de Justiție, secția penală, decizia nr.740 din 23.03.1998 // Crişu Şt., Crişu E.-D. Op. cit., p.429.
13. Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială. - Chişinău: Tipografia Centrală, 2004, p.94.
14. Ibidem, p.382.
15. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). - Chişinău, 2002, p.340-345.
16. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. А.В. Наумова. - Москва: Юристъ, 1997, с.652.
17. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.83-86.
18. Dolea I., Roman D., Sedlețchi Iu. şi alții. Drept procesual penal. Partea Generală. Vol.I. - Chişinău: Cartdidact, 2005, p.78; Dolea I., Roman D., Vizdoagă T. şi alții. Codul de procedură penală. Comentariu. - Chişinău: Cartier, 2005, p.45.
19. Case of Saunders *versus* United Kingdom // hudoc.echr.coe.int
20. Case Funke *versus* France // hudoc.echr.coe.int

Prezentat la 20.07.2007

SIMILITUDINI ŞI DELIMITĂRI ALE LIBERĂRII DE PEDEAPSA PENALĂ DATORITĂ SCHIMBĂRII SITUAŢIEI CU ALTE INSTITUŢII PENALE SIMILARE

Ion TIPA

Catedra Drept Penal şi Criminologie

The presence of some penal institutions which makes for the condemned the possibility to be liberated from the real, partial or total execution of criminal punishment, is welcomed for the penal legislation, because it makes possible to achieve the target of penal law, and it's principles.

Some of settlements concerning kinds of liberation from penal punishment, are similar to other penal institutions, which however differs, but not to much, thus making the impression that the same situation can be treated in different legal ways. Therefore, in this article it will be analyzed the similarity and the distinction of the institution of liberation from penal punishment owing to the change of situation with other similar penal institutions.

Prin totalitatea măsurilor juridico-penale prezente în Codul penal al Republicii Moldova se reflectă, cu siguranţă şi inevitabil, atingerea scopurilor legii penale, respectării principiilor dreptului penal, precum şi atingerea scopului pedepsei penale. Astfel, se poate susţine că legea penală asigură restabilirea echităţii în cazul săvârşirii infracţiunilor. Desigur, nu întotdeauna legea penală a mizat pe faptul că infracţiunea trebuie să fie urmată de o pedeapsă penală, fie din considerentele axate pe împrejurările sau circumstanţele în care s-a săvârşit ilegalitatea dată, fie din anumite considerente legate de personalitatea infractorului. Or, dacă infracţiunea de fiecare dată ar fi urmată de o sancţiune penală, atunci care ar fi aprecierea împrejurărilor sau circumstanţelor ce se referă la săvârşirea unei infracţiuni? Totodată, e de menţionat că gravitatea infracţiunii de multe ori nu cere cu necesitate izolarea persoanei vinovate de săvârşirea acesteia sau inevitabilitatea aplicării unei sancţiuni penale de altă categorie, datorită posibilităţii atingerii scopului pedepsei în condiţii de libertate sau în condiţii de excludere a executării unei sancţiuni, alta decât pedeapsa cu închisoarea. De altfel, şi în ştiinţele juridico-penale şi procesual penale din perioada contemporană, după cum susţine autorul L.Golovkov, devine vădită tendinţa de a se căuta unele modalităţi de soluţionare a conflictelor de lege, care apar în legătură cu săvârşirea infracţiunilor de o gravitate mai redusă [1]. Evidenta preocupare de problema privind alternativa detenţiei penitenciare o întâlnim în Rezoluţia (76) 10, adoptată de Comitetul Miniştrilor al Consiliului Europei [2], în Recomandarea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 1981, privind înlocuirea pedepselor în forma detenţiunii pe termen scurt cu măsuri mai efective şi care nu ar contrazice principiilor pedepsei penale [3], precum şi în alte acte internaţionale în acest sens.

Acţiunile comunităţii europene, îndreptate asupra măsurilor alternative pedepsei cu închisoarea, se lasă uşor observate pe parcursul sec.XIX, măsuri care au şi generat ulterior apariţia în legile penale naţionale a unor instituţii axate pe excluderea executării pedepsei cu închisoarea.

Alternativitatea detenţiei penitenciare are însă un înţeles mai larg decât instituţia liberării de pedeapsa penală, care la momentul actual prezintă un interes deosebit pentru ştiinţa penală, procesual penală şi execuţional-penală. Astfel, instituţia liberării de pedeapsa penală ocupă un loc important în politica juridico-penală, axată pe depenalizarea unor fapte penale de o anumită gravitate. De altfel, directivele politicii penale, după cum susţin unii autori, nu se reduc doar la criminalizare, decriminalizare şi penalizare, dar şi la depenalizare [4].

Una dintre instituţiile liberării de pedeapsa penală care are o interpretare diferită în literatura de specialitate, privind condiţiile de aplicare, precum şi prezenţa conţinutului evaziv al prevederilor legale ale acesteia, o reprezintă instituţia liberării de pedeapsă penală datorită schimbării situaţiei. Totodată, e de menţionat că condiţia schimbării situaţiei îşi are o reglementare ambiguă în legea penală, deşi consecinţele juridico-penale pentru acestea sunt identice. Astfel, în practica judiciară se pot întâlni situaţii în care, în anumite condiţii postinfracţionale legate de anumite schimbări, fapta poate să-şi piardă caracterul prejudiciabil, iar, ca urmare, să aibă loc o apreciere juridico-penală deosebită. Atare schimbări care duc la o apreciere penală specifică condiţionează liberarea de pedeapsa penală, precum şi generează consecinţe juridico-penale mult mai favorabile celui liberat în astfel de situaţii, decât pentru cel condamnat la detenţie.

Întâi de toate, necesită a fi determinate condițiile liberării de pedeapsa penală datorită schimbării situației şi care sunt acele aspecte specifice ce o face să se deosebească de alte instituții juridico-penale, chiar şi similare.

Liberarea de pedeapsă datorită schimbării situației este prevăzută de art.94 CP RM, ca modalitate a liberării de pedeapsa penală şi care constă în excluderea executării totale a pedepsei penale pronunțate prin hotărârea instanței de judecată.

Printre condițiile de aplicabilitate a acestei instituții se regăsesc acelea care sunt legate de gravitatea faptei penale săvârşite (infracțiune uşoară sau mai puțin gravă), de pierderea caracterului prejudiciabil al faptei datorită schimbării situației la data judecării cauzei, precum şi de comportarea ireproşabilă al făptuitorului după săvârşirea infracțiunii, ce denotă posibilitatea corectării acestuia fără executarea pedepsei penale.

Cât priveşte gravitatea faptei penale, aceasta se determină reieşind din prevederile art.16 CP RM. Însă, în ce priveşte determinarea înțelesului noțiunii de schimbare a situației (aceasta urmând a fi apreciată de instanța de judecată), legea penală rămâne a fi incompletă. Totodată, în literatura de specialitate se dă o interpretare a noțiunii de schimbare a situației. Astfel, se determină că schimbarea situației se referă la schimbări de ordin obiectiv, rezultat al reformelor de ordin social-economic, politic în limitele întregii țări sau ale unei localități, indiferent de conştiința şi voința persoanei vinovate de săvârşirea infracțiuni [5]. O astfel de poziție cu referire la schimbarea situației o întâlnim şi la alți autori, menționând că schimbarea reprezintă un factor obiectiv ce nu depinde de voința inculpatului [6].

Însă, după cum am menționat mai sus, categoria schimbării situației îşi are reglementare juridico-penală ambiguă. Această rezultă din prevederile art.58 şi ale art.94 CP RM, care se referă la aceeaşi situație, însă cu unele delimitări. Astfel, una din aceste instituții se referă la liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației, iar alta – la liberarea de pedeapsă datorită schimbării situației.

Cât priveşte liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației, ea urmează a fi aplicată în urma întrunirii următoarelor condiții: a) săvârşirea unei infracțiuni uşoare sau mai puțin grave pentru prima oară, b) fapta săvârşită nu mai prezintă pericol social, la data judecării cauzei, datorită schimbării situației sau c) persoana, la data judecării cauzei, nu mai prezintă pericol social datorită schimbării situației.

Atât în cazul liberării de pedeapsă datorită schimbării situației, cât şi în cazul liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației, persoana urmează a fi liberată – fie de pedeapsa penală, fie de răspunderea penală – doar în cazul în care infracțiunea săvârşită de aceasta va fi una uşoară sau mai puțin gravă. Însă, şi aici legiuitorul a stabilit că în cazul liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației este nevoie ca cel vinovat de săvârşirea infracțiunii să o fi săvârşit pentru prima oară, spre deosebire de cel ce urmează a fi liberat de pedeapsă penală potrivit prevederilor art.94 CP RM. Totodată, în cazul aplicării prevederilor art.94 CP RM, toate condițiile ce urmează a fi întrunite sunt cumulative; astfel, dacă una din ele nu este întrunită, cel vinovat de săvârşirea infracțiunii nu poate beneficia de aceasta, pe când, în cazul aplicării prevederilor art.58 CP RM, prima condiție, ce se referă la categoria infracțiunii, este obligatorie, iar a doua condiție urmează a fi întrunită din alternativele prezentate de legiuitor: fie fapta penală şi-a pierdut pericolul social datorită schimbării situației, fie persoana a încetat a mai fi periculoasă datorită schimbării situației.

În cele din urmă, deşi la prima vedere în aplicarea celor două instituții se observă doar o diferențiere cumulativă a unor condiții în aplicare, totodată, schimbarea de situație, în una din formele liberării, se referă la faptul că *schimbarea de situație* este determinantul aprecierii caracterului prejudiciabil al persoanei şi al faptei penale, iar în alta – numai al faptei săvârşite. Astfel, dacă în cazul liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației *schimbarea situației* poate îmbrăca atât forma obiectivă, cât şi pe cea subiectivă, în cazul liberării de pedeapsa penală datorită schimbării situației aceasta poate îmbrăca doar formă obiectivă.

În acest context se poate aduce un exemplu care ar demonstra cele expuse. Aşadar, să admitem că o persoană cu funcție de răspundere săvârşeşte o faptă penală prevăzută de art.331 CP RM. În acest caz, reieşind din forma pe care o poate îmbrăca schimbarea de situație, pe care o prevede legea penală, în privința vinovatului poate fi aplicată una din formele liberării menționate mai sus. Astfel, dacă persoana cu funcție de răspundere a refuzat să îndeplinească legea, cauzând în aşa mod o anumită pagubă în cuantumul stabilit de legea penală, se eliberează din funcție din proprie inițiativă, aceasta, la aprecierea instanței de judecată, va putea fi catalogată ca o schimbare de situație, urmând să fie liberată de răspunderea penală. Liberarea în cauză va putea fi aplicată reieşind din următorul considerent: persoana nu va mai putea săvârşi o astfel de faptă penală în această funcție. În acest caz, persoana vinovată de săvârşirea infracțiunii îşi schimbă condiția în care se află, urmând a fi apreciată ca o persoană ce încetează a mai fi periculoasă, deşi pericolul social al faptei nu

s-a schimbat. Cât priveşte liberarea de pedeapsa penală, în acest caz ea nu va putea fi aplicată, deoarece ea se referă doar la schimbări de ordin obiectiv.

Un alt aspect discutabil privind instituţiile menţionate este cel al consecinţelor juridice pe care acestea le determină pentru cel vinovat. La prima vedere, acestea ar trebui să genereze consecinţe juridico-penale diferite pentru cel ce se face vinovat de săvârşirea infracţiunii, ceea ce însă nu se întâmplă.

Potrivit prevederilor art.389 CP RM, instanţa de judecată adoptă o sentinţă de condamnare [7] în ambele cazuri, atât cu referire la liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situaţiei, cât şi cu referire la liberarea de pedeapsa penală datorită schimbării situaţiei. În ambele cazuri se vorbeşte despre o sentinţă de condamnare, însă pentru unul din ele – fără stabilirea pedepsei penale cu liberarea de răspundere penală, iar pentru altul – cu stabilirea pedepsei penale, dar fără executarea ei. În acelaşi timp, urmează a fi menţionate prevederile art.110 CP RM, care invocă următoarele: antecedentele penale reprezintă o stare juridică a persoanei, ce apare din momentul rămânerii definitive a sentinţei de condamnare, generând consecinţe de drept nefavorabile pentru condamnat până la momentul stingerii antecedentelor penale sau reabilitării [8]. Astfel, reieşind din prevederile art.110 CP RM, ambele instituţii penale au consecinţa juridică de antecedent penal, din simplul motiv că în această privinţă se emite o sentinţă a instanţei de judecată de condamnare, urmând ca aceasta să întrunească condiţia calităţii definitive. Totodată, dispoziţia de la art.111 CP RM are un conţinut evaziv în privinţa stingerii antecedentelor penale. Respectiv, referinţa în cauză remarcă doar condiţia stingerii antecedentului penal în privinţa liberării de pedeapsa penală şi nicidecum a liberării de răspundere penală, cu excepţia actului de amnistie care se referă atât la liberarea de pedeapsa penală, cât şi la liberarea de răspundere penală.

Pornind de la cele invocate mai sus, putem conchide că instituţia liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situaţiei are aceleaşi consecinţe pe care le are liberarea de pedeapsa penală datorită schimbării situaţiei, deşi art.111 CP RM nu prevede modalitatea de stingere a antecedentului penal pentru liberarea de răspundere penală în legătură cu schimbarea situaţiei.

Existenţa acestor două instituţii denotă atât similitudini, cât şi deosebiri, însă, în consecinţă, au aceleaşi efecte pentru cel vinovat de fapta penală, care nu se deosebesc în fond. În aceste condiţii ar apărea întrebarea: care este sensul unor prevederi aproximativ repetate, ce se deosebesc după conţinut, dar identice ca efect? Răspunsul rămâne la latitudinea legiuitorului, însă nu înainte de a ne expune pe marginea acestui subiect.

Deşi în legea penală a Republicii Moldova *schimbării de situaţie* i s-a dat de către legiuitor o soluţie juridico-penală bicefală, se observă cu uşurinţă că existenţa acestora duce la aceleaşi consecinţe, dar, nu în ultimul rând, şi la anumite confuzii. Evident, problema în cauză vizează cei doi mari piloni ai ştiinţei penale: răspunderea penală şi pedeapsa penală, cea din urmă fiind parte integrantă a răspunderii penale [9], legiuitorul dorind, probabil, să reglementeze diferenţiat o astfel de situaţie, soluţie care, în viziunea noastră, nu este una tocmai cea mai reuşită. Dacă e să facem o comparaţie a instituţiei liberării de pedeapsa penală datorită schimbării situaţiei cu o astfel de instituţie prevăzută, spre exemplu, în Federaţia Rusă, în Ucraina, vom observa că legiuitorii acestor state au prevăzut o astfel de instituţie în legea penală, însă cu referire la liberarea de răspundere penală (art.77 CP FR [10] şi art.48 CP Ucr. [11]). Totodată, legea procesuală a Federaţiei Ruse prevede că în cazul liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situaţiei persoana urmează a fi liberată de răspundere penală fie prin actul procesual corespunzător al anchetatorului întărit prin actul procesual al procurorului, care prevede încetarea pe acest temei (art.212, art.213 CPP FR), fie în baza unei hotărâri a instanţei de judecată, alta decât cea de condamnare (art.239, art.256 CPP FR), de altfel situaţie reglementată şi de art.26 CPP FR [12]. Instituţia vizată este tratată similar şi de legea procesual penală a Ucrainei (art.7, art.282 CPP Ucr.) [13].

Observăm astfel că, spre deosebire de reglementările procesual penale ale Federaţiei Ruse, precum şi ale Ucrainei în privinţa liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situaţiei, legea procesual penală a Republicii Moldova prevede soluţia condamnării prin sentinţa emisă de instanţa de judecată aidoma celei care prevede liberarea de pedeapsa penală, soluţie care, în opinia noastră, nu este acceptabilă.

Astfel, putem conchide că legiuitorul trebuie să înlăture astfel de prevederi care au un conţinut evaziv, în privinţa consecinţelor instituţiilor nominalizate mai sus, precum şi existenţa bicefală a acestora, care nu se deosebesc prea mult.

În concluzie, propunem *de lege ferenda* fuziunea liberării de pedeapsa penală datorită schimbării situaţiei cu liberarea de răspunderea penală în legătură cu schimbarea situaţiei. Astfel, înlăturând neconcordanţa ce

rezidă în obscuritatea consecințelor ce le provoacă instituția liberării de răspundere penală în legătură cu schimbarea situației. În acelaşi timp, dispoziția ce prevede liberarea de pedeapsa penală datorită schimbării situației să cuprindă următorul conținut: *persoana care a săvârşit o infracțiune uşoară sau mai puțin gravă poate fi liberată de pedeapsă, dacă se va constata că, la data judecării cauzei, datorită schimbării situației, se va stabili că persoana sau fapta săvârşită nu mai prezintă pericol social.* Astfel, în acest caz *schimbarea situației* potrivit instituției liberării de pedeapsa penală datorită schimbării situației va îmbrăca atât forma obiectivă, cât şi forma subiectivă, aplicabilitatea acesteia fiind posibilă şi în cazul în care schimbarea situației este condiționată de factorul subiectiv al persoanei vinovate de săvârşirea infracțiunii uşoare sau mai puțin grave.

Referinte:

1. Головко Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном уголовном праве. - С.-Пб., 2002, с.14.
2. Rezoluția (76) 10 „Alternative la pedeapsa închisorii”, adoptată de către Comitetul Miniştrilor al CE la 9 martie 1976 //http://www1.umn-edu/humanrts/russian/euro/RRres (76)10.html;
3. United Nations Secretariat: „Alternatives to Imprisonment” International // Review of Criminal Policy. - 1980. - No36. - P.9.
4. Cuşnir V., Zosim A. Principalele alternative ale detenției penitenciare în dreptul penal contemporan: Studiu monografic. - Chişinău: Totex-Lux, 2007, p.107.
5. Botnaru S., Grama M., Şavga A., Grosu V. Drept penal. Partea Generală. Vol.I. - Chişinău: Cartier, 2005, p.520.
6. Гуцуляк В.И., Бужор В.Г. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова. Часть Общая. - Кишинэу: Tipografia Centrală, 2005, с.367.
7. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, Legea nr.122-XV din 14.03.2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.104-110/447.
8. Codul penal al Republicii Moldova, Legea nr.985-XV din 18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128-129/1012.
9. Уголовное право России. Часть Общая: Учебник / Отв. ред. д.ю.н. Б.В. Здравомыслов. - Москва: Юристь, 1996, с.66.
10. Уголовный кодекс Российской Федерации от 24.05.1996 / 05.06.1996 // Федеральные Законы. - 1996. - №161-Ф3.
11. Уголовный кодекс Украины от 15.04.2001 // Відомості Верховноі Ради України. Офиіцийное Видання. - 2001. - №25-26.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации принят Государственной Думой 22.11.2001 / Одобрен Советом Федерации 05.12.2001 // Федеральные Законы. - 2002. - №58-Ф3.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общей редакцией В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. - Харьков: Одиссей, 2005, с.282.

Prezentat la 20.11.2007

FOLOSIREA SITUAŢIEI DE SERVICIU LA SĂVÂRŞIREA INFRACŢIUNII DE LIMITARE A CONCURENŢEI LIBERE

Sorin TIMOFEI

Catedra Drept Penal şi Criminologie

The use of the employment situation for committing the offence of free competition limitation (art.246 of the Criminal Code of Republic of Moldova) is analyzed in the present article. The ideas contained in the Law with regards to competition protection are developed and the possible hypotheses where the use of the employment situation might be admitted are underlined. The opinions of some well-known scientist are presented and at places debated.

În una din publicaţiile anterioare a fost supusă analizei, prin prisma dreptului penal, noţiunea „acordul anticoncurenţă" [1]. Din conţinutul acesteia se poate concluziona că acordurile anticoncurenţă sunt încheiate de decidenţii având, de cele mai multe ori, calitatea de persoană cu funcţie de răspundere sau persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală.

În acest context, trebuie de menţionat că, în conformitate cu art.15 din Legea Republicii Moldova cu privire la principiile de bază de reglementare a activităţii de întreprinzător, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 20.07.2006, „activitatea autorităţilor administraţiei publice în relaţiile cu întreprinzătorii trebuie să fie proporţională asigurării intereselor societăţii şi protecţiei drepturilor întreprinzătorilor. Autorităţile administraţiei publice nu vor întreprinde acţiuni în exces necesităţilor atingerii scopurilor societăţii" [2]. De asemenea, la lit.c) art.5 al Legii Republicii Moldova cu privire la protecţia concurenţei, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 30.06.2000 [3], printre tipurile de acţiuni anticoncurenţă este specificată activitatea autorităţilor administraţiei publice de limitare a concurenţei. În art.9 al aceleiaşi legi legiuitorul stabileşte expres interdicţiile privitoare la acţiunile autorităţilor administraţiei publice care limitează concurenţa.

Contrar acestor interdicţii, persoanele cu funcţie de răspundere, dar şi persoanele care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală, săvârşesc fapte care aduc atingere libertăţii concurenţei, fapte care urmează a fi încadrate conform art.246 „Limitarea concurenţei libere" din Codul penal.

În legătură cu cele evocate, nu putem face abstracţie de următoarele întrebări ce apar la calificarea infracţiunii prevăzute la art.246 CP RM:

1) este oare subiectul infracţiunii date unul special (şi anume: persoana cu funcţie de răspundere sau persoana care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală) sau unul general (iar persoana cu funcţie de răspundere, dar şi persoana care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală, nu sunt decât categorii ale acestui subiect)?

2) este oare necesară calificarea suplimentară, atunci când infracţiunea de limitare a concurenţei libere este săvârşită de o persoană cu funcţie de răspundere sau de o persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală?

3) care trebuie să fie calificarea în cazul săvârşirii limitării concurenţei libere de două sau mai multe persoane, dintre care nu toate au calitatea de persoană cu funcţie de răspundere sau persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală?

În literatura de specialitate răspunsurile la aceste întrebări sunt contradictorii. În cele ce urmează ne propunem analiza punctelor de vedere litigante, precum şi fundamentarea propriei poziţii vizavi de aspectele examinate.

Înainte de toate, consemnăm că în art.246 CP RM nu se circumstanţiază nici „săvârşirea infracţiunii cu folosirea situaţiei de serviciu" (cum se face, de exemplu, în alin.(2) art.178 „Neadmiterea, limitarea sau înlăturarea concurenţei" din Codul penal al Federaţiei Ruse [4]), nici „săvârşirea infracţiunii cu folosirea funcţiei" (cum se face, de exemplu, în pct.3) alin.(2) art.195 „Practica ilegală anticoncurenţială" din Codul penal al Armeniei [5]). Dacă în art.178 din Codul penal al Federaţiei Ruse şi în art.195 din Codul penal al Armeniei se atestă posibilitatea agravării răspunderii penale faţă de o persoană cu funcţie de răspundere sau o persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală [6], înseamnă oare că persoana având numitele calităţi poate fi subiectul infracţiunii prevăzute la art.246 CP RM?

Clasificând infracțiunile economice în funcție de prezența sau lipsa calității speciale a subiectului, E.Muradov [7] distinge următoarele trei clase de infracțiuni:

1) infracțiuni economice având un subiect a cărui calitate specială este expres indicată în lege;
2) infracțiuni economice având un subiect general;
3) infracțiuni economice având un subiect special, deşi legiuitorul nu indică expres calitatea acestuia.

Autorul sus-numit raportează monopolismul infracțional la cea de-a treia clasă.

Această aserțiune îşi găseşte sprijin în doctrina penală națională. Astfel, în opinia lui V.Stati, persoana fizică, care apare ca subiect al infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM, trebuie să aibă calitatea unui subiect special, şi anume: „să aibă capacitatea de a încheia un acord în numele agentului economic sau al autorității administrației publice" [8]. Totuşi, numitul autor specifică: „... această cerință se aplică numai subiectului care realizează întreaga latură obiectivă sau doar acțiunea principală" [9]. Dacă subiectul este coautorul care execută numai acțiunea adiacentă, nu se cere ca acesta să aibă vreo calitate specială [10]. V.Berliba nu face careva precizare privitoare la ipoteza coautoratului, menționând doar că subiectul infracțiunii de limitare a concurenței libere este „persoana fizică care, pe baza situației de serviciu sau a puterii, a statutului juridic în sfera antreprenoriatului, poate realiza actele care formează latura obiectivă a infracțiunii, adică persoana împuternicită să ia decizii, ori persoana care apare în numele subiectului economic dominant sau din partea organului de stat în calitate de conducător, persoană cu funcție de răspundere sau altă persoană împuternicită" [11].

Din opiniile reproduse mai sus rezultă că: 1) trăsătura caracterizantă a subiectului infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM este lipsa descrierii calității acestui subiect în textul legii penale; 2) calitatea subiectului poate fi dedusă din descrierea laturii obiective a infracțiunii de limitare a concurenței libere.

În acelaşi timp, cele două opinii nu reuşesc să releve tranşant dacă calitatea de persoană cu funcție de răspundere sau de persoană care gestionează o organizație comercială, obştească sau altă organizație nestatală, pe care o poate avea subiectul infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM, este o calitate unică sau alternativă.

Pentru ca o persoană să poată fi considerată subiect special al infarcțiunii, ea trebuie să dispună de resursele de a o comite. Reieşind din prevederile art.123 şi 124 CP RM, facultatea de a exercita contrar legii funcțiile autorității publice sau acțiunile administrative de dispoziție ori organizatorico-economice reprezintă acele resurse care îi permit persoanei cu funcție de răspundere sau persoanei care gestionează o organizație comercială, obştească sau altă organizație nestatală să săvârşească infracțiunea de limitare a concurenței libere.

Cu siguranță, calitatea de persoană cu funcție de răspundere sau de persoană care gestionează o organizație comercială, obştească sau altă organizație nestatală este o calitate alternativă, şi nu unică, a subiectului infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM. În acest sens, este concludentă poziția lui O.G. Karpovici, care consideră că persoana fizică care apare ca obiect al monopolismului infracțional poate avea oricare din următoarele calități speciale:

1) întreprinzător individual;
2) conducătorul sau reprezentantul plenipotențiar al persoanei juridice care desfăşoară activitate de întreprinzător sau altă activitate economică;
3) persoana cu funcție de răspundere sau alt funcționar de stat sau municipal din cadrul unei autorități a administrației publice centrale sau locale [12].

Un punct de vedere similar este exprimat de către A.P. Kuznețov [13].

Ne raliem acestor opinii, astfel confirmând că subiectul infracțiunii de limitare a concurenței libere este un subiect special, nu un subiect general. De aceea, nu putem susține următoarea afirmație: „Deoarece în art.178 din Codul penal al Federației Ruse nu este indicat altceva, subiectul infracțiunii în cauză este persoana fizică responsabilă, care a atins vârsta de 16 ani (adică subiectul infracțiunii este un subiect general). Altă soluționare a chestiunii date ar echivala cu o interpretare restrânsă a legii penale, ceea ce este inadmisibil" [14]. Că nu oricare persoană, dar numai cea având o calitate specială poate fi subiectul faptei incriminate la art.246 CP RM ne-o demonstrează dispoziția de la lit.n) art.8 al Regulamentului Agenției Naționale pentru Protecția Concurenței (anexă la Legea cu privire la protecția concurenței), conform căreia agenția dată emite decizii cu privire la aplicarea amenzii agenților economici şi <u>conducătorilor acestora, precum şi factorilor de decizie din autoritățile administrației publice, pentru acțiuni anticoncurență</u>, pentru neexecutare a dispozițiilor sale şi pentru alte feluri de încălcare a legislației cu privire la protecția concurenței.

Din aceste considerente, nu putem sprijini opinia lui A.A. Vitviţki şi S.I. Ulezko, conform căreia subiectul monopolismului infracțional poate fi „doar subiectul activității economice – întreprinzătorul sau conducătorul

unei organizaţii comerciale" [15]. Or, noţiunea „factor de decizie" din Legea cu privire la protecţia concurenţei este definită practic în aceeaşi manieră ca noţiunea „persoana cu funcţie de răspundere" din art.123 CP RM: „persoana care într-o unitate economică, indiferent de tipul de proprietate, permanent sau provizoriu, în virtutea legii, prin numire, prin alegere sau în virtutea unei anumite însărcinări, este dotată cu drepturi şi obligaţii în vederea exercitării funcţiilor autorităţii publice, fie a acţiunilor de ordin administrativ şi de dispoziţie, economic şi organizatoric". Astfel, nu există nici un fel de motive de a nu recunoaşte posibilitatea ca o persoană cu funcţie de răspundere să evolueze ca subiect al infracţiunii de limitare a concurenţei libere.

În acelaşi timp, în doctrina penală se propun soluţii contradictorii de calificare a acţiunilor persoanelor cu funcţie de răspundere, care limitează concurenţa liberă. În opinia lui B.V. Voljenkin, asemenea acţiuni formează concursul dintre monopolismul infracţional şi infracţiunea de abuz de putere sau abuz de serviciu (ori infracţiunea de exces de putere sau depăşire a atribuţiilor de serviciu) [16]. După N.A. Lopaşenko, în această ipoteză, nu este necesară calificarea suplimentară potrivit normei care incriminează fapta de abuz de putere sau abuz de exces de serviciu (ori fapta de exces de putere sau depăşire a atribuţiilor de serviciu) [17].

În vederea rezolvării acestei dileme, este necesar a menţiona că, din punctul de vedere al lui L.D. Gauhman, „infracţiunile de serviciu cu conţinut alternativ sunt, printre altele, acele infarcţiuni al căror subiect special poate fi o persoană cu funcţie de răspundere" [18]. La rândul lor, alţi autori opinează că are loc concurenţa dintre norma specială şi norma generală; norma specială fiind cea care nu prevede expres posibilitatea săvârşirii infracţiunii de către o persoană cu funcţie de răspundere, însă învederează această posibilitate [19]. În fine, M.A. Semko este de părere că dacă infracţiunea de serviciu cu caracter alternativ nu presupune indicatorul „folosirea situaţiei de serviciu", nici nu învederează prezenţa acestuia, atunci săvârşirea unei asemenea infracţiuni de către o persoană cu funcţie de răspundere implică existenţa concursului de infracţiuni [20].

Reieşind din aceste opinii, trebuie să afirmăm că săvârşirea infracţiunii de limitare a concurenţei libere de către o persoană cu funcţie de răspundere (persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală) se va califica numai conform art.246 CP RM. Deci, nu este necesară calificarea suplimentară conform art.327 (335) sau art.328 (336) CP RM [21]. Aceasta tocmai datorită faptului că infracţiunea de limitare a concurenţei libere este o infracţiune cu subiect special, şi nu o infracţiune cu subiect general. Din această perspectivă, infracţiunea dată poate fi comparată cu infracţiunea prevăzută la art.176 CP RM. Conform acestui articol, se stabileşte răspunderea pentru „încălcarea drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor, garantate prin Constituţie şi prin alte legi, în dependenţă de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine naţională sau socială, apartenenţă la o minoritate naţională, avere, naştere sau orice altă situaţie: a) săvârşită de o persoană cu funcţie de răspundere; b) soldată cu daune în proporţii considerabile". Deosebirea constă în aceea că în art.176 CP RM persoana cu funcţie de răspundere se nominalizează explicit în dispoziţia de incriminare; în opoziţie, în art.246 CP RM nominalizarea dată transpare implicit din descrierea laturii obiective a infracţiunii de limitare a concurenţei libere.

Marele dezavantaj al dispoziţiei art.246 CP RM este că nu se face nici o diferenţiere în planul răspunderii penale dintre persoana cu funcţie de răspundere (persoana care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală) şi alte categorii de subiecţi speciali ai infracţiunii de limitare a concurenţei libere. Este imperioasă completarea art.246 CP RM cu alineatul (2), în care să fie reflectată agravarea răspunderii atunci când numita infracţiune este săvârşită cu folosirea situaţiei de serviciu. În acest fel, va fi legiferată ipoteza când persoana cu funcţie de răspundere (persoana care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală) – exercitându-şi funcţiile autorităţii publice sau acţiunile administrative de dispoziţie ori organizatorico-economice – limitează concurenţa liberă.

În opinia lui Iu.G. Babaeva, situaţia de serviciu reprezintă executarea obligaţiilor rezultând din funcţia ocupată într-o întreprindere, instituţie, organizaţie de stat sau a administraţiei publice locale (într-o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală), funcţie executată în ordinea şi în temeiurile stabilite de Constituţie, legi, acte normative subordonate legii şi contractul individual de muncă [22]. În deplină concordanţă cu această viziune, se exprimă S.Brînză, care consideră că, în cazul infracţiunii săvârşite în prezenţa agravantei „cu folosirea situaţiei de serviciu", ca subiect al infracţiunii poate să apară numai o persoană cu funcţie de răspundere sau o persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală [23].

Toate acestea confirmă elocvent că formula „cu folosirea situaţiei de serviciu", pe care am ales-o pentru proiectul dispoziţiei de la alin.(2) art.246 CP RM, se pretează ipotezei când infracţiunea de limitare a concu-

renței libere se comite de către o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală. Astfel, formula specificată îndeplinește funcția de circumscriere a cercului de subiecți pasibili de răspundere penală agravată pentru infracțiunea de limitare a concurenței libere. De asemenea, formula „cu folosirea situației de serviciu" îndeplinește funcția de contribuire la intensificarea apărării penale a relațiilor sociale cu privire la libertatea concurenței.

După ce am fundamentat necesitatea completării faptei incriminate la art.246 CP RM cu agravanta „cu folosirea situației de serviciu", să răspundem la întrebarea: care trebuie să fie calificarea în cazul comiterii limitării concurenței de două sau mai multe persoane, dintre care nu toate au calitatea de persoană cu funcție de răspundere sau persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală?

Precizăm că nu avem în vedere situația când: acțiunea principală este săvârșită de o persoană cu funcție de răspundere sau o persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală; acțiunea adiacentă este săvârșită de o persoană care nu are o astfel de calitate specială. În această situație, are loc coautoratul la infracțiunea prevăzută la art.246 CP RM. Așadar, calificarea se va face potrivit acestei norme, atât în privința acțiunii săvârșite de coautorul principal, cât și în privința acțiunii săvârșite de coautorul adiacent.

Mai multe dificultăți le comportă alte situații, atunci când: 1) persoana, neavând o calitate specială, contribuie la săvârșirea acțiunii principale din cadrul infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM; 2) persoana cu funcție de răspundere (persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală) execută întreaga latură obiectivă a infracțiunii de limitare a concurenței libere; 3) persoana neavând o calitate specială contribuie la executarea acesteia.

În această ordine de idei, nu putem fi de acord cu S.Avetisean, care susține că persoana care nu are calitatea de subiect special și care organizează, instigă sau ajută la săvârșirea infracțiunii va răspunde drept coautor al infracțiunii [24].

În timp ce coautorul săvârșește el însuși infracțiunea prevăzută la art.246 CP RM, ceilalți participanți la infracțiune contribuie numai în mod mediat, indirect, prin acte de organizare, determinare sau ajutor, la comiterea acesteia. Cu alte cuvinte, organizatorul, instigatorul sau complicele la infracțiunea de limitare a concurenței libere este participantul a cărui activitate nu a fost esențială pentru săvârșirea acestei infracțiuni, ea putând fi comisă și fără aportul său. În contextul infracțiunii prevăzute la art.246 CP RM, actele de executare, de săvârșire nemijlocită a faptei incriminate de această normă sunt reduse la acelea care se încadrează strict în acțiunea descrisă în textul de incriminare: încheierea unui acord ilegal care prevede diviziunea pieței, limitarea accesului la piață, înlăturarea altor agenți economici, majorarea sau menținerea prețurilor unice (acțiunea principală); aplicarea violenței (acțiunea adiacentă).

Toți cei care nu dispun de resursele necesare săvârșirii acțiunii principale (sau a laturii obiective în întregime) nu pot fi asimilați unei persoane cu funcție de răspundere sau unei persoane care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală. Deci, nu pot avea calitatea de coautor la infracțiunea prevăzută la art.246 CP RM.

Are dreptate Iu.G. Babaeva când afirmă că săvârșirea monopolismului infracțional presupune, cu predilecție, participația [25]. Într-adevăr, în alin.(4) art.9 al Legii cu privire la protecția consumatorului se disting două tipuri de acord anticoncurență la care ia parte o persoană cu funcție de răspundere:

1) acordul dintre o autoritate a administrației publice și o altă autoritate similară, inclusiv străină;

2) acordul dintre o autoritate a administrației publice și un agent economic.

În prima ipoteză, limitarea concurenței libere presupune folosirea situației de serviciu de către persoanele cu funcție de răspundere reprezentând autoritățile administrației publice, ca părți ale acordului anticoncurență.

În cea de-a doua ipoteză, limitarea concurenței libere presupune folosirea situației de serviciu de către persoana cu funcție de răspundere reprezentând autoritatea administrației publice (ca una din părțile acordului anticoncurență), precum și de către persoana care gestionează agentul economic (ca cealaltă parte a acordului anticoncurență). Atât în prima ipoteză, cât și în cea de-a doua, are loc coautoratul la limitarea concurenței libere săvârșite în prezența folosirii situației de serviciu.

Acordul anticoncurență, încheiat între două autorități ale administrației publice sau între o autoritate a administrației publice și un agent economic, poate fi organizat, determinat sau facilitat de către un terț. Fapta acestuia va fi calificată în conformitate cu alin.(3), (4) sau (5) art.42 și art.246 CP RM, respectiv ca organizare, instigare sau complicitate la limitarea concurenței libere. Această soluție se impune chiar dacă terțul

contribuitor are calitatea de persoană cu funcţie de răspundere sau persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală. Or, de vreme ce contribuţia lui nu a fost una „creatoare sau combativă" [26] – adică nu a constat în acţiunea tipică descrisă în norma de incriminare, nici nu s-a exprimat în paralizarea opunerii victimei, înlăturării obstacolelor din calea (co)autorului care realizează acţiunea consemnată mai sus – el nu poate fi considerat coautor al infracţiunii prevăzute la art.246 CP RM.

A.Andreev şi S.Gordeicik menţionează despre următoarea schemă privitoare la acţiunile autorităţilor administraţiei publice care limitează concurenţa: „Consilierii locali adoptă acte normative care interzic introducerea pe teritoriul unităţii administrativ-teritoriale corespunzătoare a anumitor mărfuri, care stabilesc cerinţe ilegale privind obţinerea licenţei (autorizaţiei) de către producătorii de mărfuri din alte unităţi administrativ-teritoriale, care statuează achitarea neîntemeiată de impozite şi taxe de către aceşti producători etc. După aceasta, persoanele cu funcţie de răspundere, având atribuţii executorii, aduc la îndeplinire cerinţele ilegale din actele normative respective" [27].

În aparenţă, faptele descrise reprezintă limitarea concurenţei libere, săvârşită în coautorat, presupunând folosirea situaţiei de serviciu de către persoane cu funcţie de răspundere. Dar numai în aparenţă. Pentru că nu toate acţiunile autorităţilor administraţiei publice, care limitează concurenţa (prevăzute în art.9 al Legii cu privire la protecţia concurenţei), intră sub incidenţa art.246 CP RM. Nu comportă relevanţă penală astfel de acţiuni ca: stabilirea de condiţii discriminatorii sau privilegiate pentru activitatea unor agenţi economici; emiterea deciziilor cu privire la stabilirea de interdicţii asupra comercializării mărfurilor dintr-o zonă în alta a Republicii Moldova; emiterea deciziilor cu privire la limitarea drepturilor agenţilor economici de procurare sau comercializare a mărfurilor etc. Doar dacă cauzează daune în proporţii considerabile intereselor publice sau drepturilor şi intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, asemenea acţiuni pot fi calificate conform art.327 sau 328 CP RM. Nu conform art.246 CP RM, întrucât nu implică <u>încheierea unui acord ilegal</u> care prevede diviziunea pieţei, limitarea accesului la piaţă, cu înlăturarea altor agenţi economici, majorarea sau menţinerea preţurilor unice. O soluţie contrară ar veni în dezacord cu principiul legalităţii, deoarece ar presupune interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale.

Referinţe:

1. Timofei S. Relevanţa penală a acordului anticoncurenţă // Revista Naţională de Drept. - 2007. - Nr.1. - P.54-58.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.126-130.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2000. - Nr.166-168.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. (с последующими изменениями от 21 июля 2005 г.). - Москва: Проспект, 2005.
5. Уголовный кодекс Республики Армения // www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus
6. În cazul săvârşirii infracţiunii cu folosirea situaţiei de serviciu, „ca subiect al infracţiunii poate să apară numai o persoană cu funcţie de răspundere sau o persoană care gestionează o organizaţie comercială, obştească sau altă organizaţie nestatală". – Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alţii. Drept penal. Partea Specială. - Chişinău: Cartier, 2005, p.264.
7. Мурадов Э. Признаки специального субъекта как критерий классификации преступлений в сфере экономической деятельности // Уголовное право. - 2003. - №4. - С.51-52.
8. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alţii. Op. cit., p.463.
9. „Latura obiectivă a limitării concurenţei libere include fapta prejudiciabilă care constă din: 1) acţiunea principală de încheiere a unui acord ilegal care prevede diviziunea pieţei, limitarea accesului la piaţă, înlăturarea altor agenţi economici, majorarea sau menţinerea preţurilor unice; 2) acţiunea adiacentă de aplicare a violenţei". - Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alţii. Op. cit., p.461.
10. Ibidem, p.463.
11. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. şi alţii. Codul penal comentat şi adnotat. - Chişinău: Cartier, 2005, p.391.
12. Карпович О.Г. Посягательства, препятствующие законной предпринимательской деятельности // Научные труды РАЮН. Вып.3. Том 2. - Москва: Юрист, 2003, с.473-484.
13. Кузнецов А.П. Уголовно-правовая ответственность за монополистические действия и ограничение конкуренции // Научные труды РАЮН. Вып.2. Том 1. - Москва: Юрист, 2002, с.543-552.
14. Некоторые проблемные вопросы квалификации преступлений, нарушающих отношения добросовестной конкуренции, совершенных организованной группой (ст.178, 179, 180 и 184 УК) // http://sarytaccc.sgap.ru/Explore/dosukova/t212f1.htm
15. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. В.Н. Петрашова. - Москва, 1999, с.240.

16. Волженкин Б.В. Экономические преступления. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 1999, с.138-139.
17. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказание. - Саратов, 1997, с.241.
18. Гаухман Л.Д. Проблемы уголовной ответственности за должностные преступления по УК РФ 1996 года // Уголовное право. - 1999. - №4. - С.4.
19. Уголовное право. Часть Особенная / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - Москва, 1998, с.595.
20. Семко М.А. Злоупотребление властью или служебным положением из корыстной заинтересованности (проблема соотношения со смежными преступлениями): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 1991, с.8.
21. În acest fel, renunțăm la teza susținută anterior, conform căreia acțiunile anticoncurență, constând în activitatea autorităților administrației publice de limitare a concurenței, se califică în toate cazurile conform art.327 sau 328 CP RM. – *A se vedea:* Timofei S. Parametrii obiectului juridic special al infracțiunii de limitare a concurenței libere // Analele Ştiinţifice ale USM. Seria „Ştiinţe socioumanistice”. Vol.I. - Chişinău: CEP USM, 2006, p.559-563.
Numai în unele cazuri acțiunile anticoncurență ale persoanei cu funcție de răspundere se califică nu conform art.246 CP RM, dar potrivit art.327 sau 328 CP RM.
22. Бабаева Ю.Г. Уголовная ответственность за недопущение, ограничение или устранение конкуренции с использованием служебного положения: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2007, с.14.
23. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. şi alții. Op. cit., p.264.
24. Аветисян С. Ответственность за организацию, подстрекательство и пособничество в преступлении со специальным составом // Закон и право. - 2004. - №2. - С.37-40.
25. Бабаева Ю.Г. Op. cit., p.15.
26. Mitrache C., Stănoiu R., Molnar I. şi alții. Noul Cod penal comentat / Sub red. lui G.Antoniu. - Bucureşti: C.H. Beck, 2006, p.420; Gliga R. Coautoratul şi complicitatea – forme ale participației penale. Diferențe // Doctrină şi jurisprudență. - 2005. - Nr.2. - P.9-21.
27. Андреев А., Гордейчик С. Монополистические действия и ограничение конкуренции: вопросы квалификации // http://jurqa.h12.ru/all.docs/u/a/pmhOv7t9.html

Prezentat la 12.06.2007

SUBIECTUL INFRACŢIUNII DE EUTANASIE

Mihaela VIDAICU

Catedra Drept Penal şi Criminologie

The subject of euthanasia represents one of the most discussed in criminal law, because of the fact that it depends of the legal regime of euthanasia and of the structure of legal norms provided by the Criminal Codes of different states. According to the opinions expressed in criminal law theory subject of euthanasia can be general or special one, in the same time the victim of euthanasia is recognized by majority of scientists to be the incurable ill person or person that supports unbearable sufferings.

La stabilirea subiectului infracţiunii de eutanasie urmează a fi luate în consideraţie particularităţile faptei respective şi categoriile de victime specifice acesteia, deoarece eutanasia, fiind o faptă ilegală şi prejudiciabilă, implică anumite criterii juridice şi medicale, care influenţează la determinarea cercului de persoane pasibile de răspundere penală. Nu în zadar doctrina, examinând problema stabilirii subiectului unei asemenea fapte, cuprinde o serie de opinii care variază de la un autor la altul, în dependenţă de noţiunea dată faptei de eutanasie şi aportul anumitor categorii de persoane (medic, rude, persoane terţe) la lipsirea acestuia de viaţă. Atât Codul penal al Republicii Moldova (art.148), cât şi literatura de specialitate autohtonă stabilesc în calitate de subiect al unei asemenea infracţiuni persoana fizică, responsabilă, care la momentul comiterii infracţiunii a atins vârsta de 16 ani, fapt care poate fi justificat prin modul de formulare a dispoziţiei normei penale (art.148 CP RM), care nu cere un subiect special şi caracterul atenuat al faptei date. În acest context, autorul O.S. Capinus menţionează că subiectul normei respective este unul general – persoana fizică, responsabilă, care a atins vârsta de 16 ani. El poate fi medic, felcer, soră medicală sau rudă apropiată, fie altă persoană. În legătură cu acesta apare următoarea întrebare: dacă lipsirea de viaţă este efectuată de un alt subiect, nu medic, poate el aprecia adecvat caracterul incurabil al bolii, prezenţa suferinţelor fizice insuportabile, de asemenea imposibilitatea înlăturării lor cu ajutorul analgezicelor eficiente? Dacă ar fi vorba despre dezincriminarea acestei fapte, adică despre legalizarea juridică şi faptică a eutanasiei, atunci în acest caz unica persoană învestită cu dreptul de a efectua eutanasia ar fi medicul. Dar, deoarece este vorba despre răspunderea penală pentru eutanasie, presupunem că în calitate de persoane care pot efectua eutanasia pot apărea nu doar lucrătorii medicali. Această opinie este confirmată şi de practică [1]. Suntem de acord cu opinia exprimată, deoarece justificarea comportamentului altor persoane, în afară de medic, în raport cu efectuarea eutanasiei riscă să nu găsească o acoperire legală şi ar atrage anumite probleme la stabilirea răspunderii penale pentru aceste persoane, începând cu unele greutăţi de încadrare juridică a faptei lor până la imposibilitatea atenuării răspunderii penale, datorită existenţei unui subiect special, expres prevăzut de legea penală pentru o asemenea faptă. Acelaşi autor menţionează în continuare că, analizând relaţiile sociale cu privire la realizarea eutanasiei, este necesar de a se lua în consideraţie că relaţiile sociale întotdeauna se prezintă ca un sistem unic. În sistemul relaţiilor sociale cu privire la efectuarea eutanasiei pot fi evidenţiate trei categorii de subiecţi: bolnavul incurabil (la a cărui rugăminte insistentă se efectuează eutanasia), lucrătorul medical care aplică eutanasia (subiect special) şi o altă persoană terţă care realizează eutanasia (subiect general), de asemenea, subiectul colectiv – statul în persoana organelor competente ale justiţiei penale... În acest fel, la efectuarea eutanasiei subiectul special sau general se află în poziţie orizontală şi nemijlocit interacţionează cu bolnavul incurabil aflat în poziţie verticală, care îşi exprimă rugămintea cu privire la eutanasie şi cu subiectul colectiv – organele de ocrotire a normelor de drept [2]. De fapt, această interpretare a subiecţilor participanţi la infracţiunea de eutanasie este una destul de largă, care include nu doar subiecţii răspunderii penale pentru o asemenea faptă, dar şi categoriile de persoane care pot fi considerate victime, precum şi organele care efectuează controlul respectării normelor de drept. Astfel, autorul a încercat să evidenţieze subiecţii specifici nu doar răspunderii penale în cazul infracţiunii de eutanasie, dar şi persoanele care au un rol sau altul în cazul în care o asemenea faptă este comisă.

Cu toate acestea, subiectul general, acceptat de legislaţia penală a Republicii Moldova, ridică unele critici din partea unor autori. Astfel, G.B. Romanovschi consideră că eutanasia este o varietate doar a activităţii medicale şi realizarea ei este posibilă numai de către personalul medical sau cu sancţiunea personalului medical. Esenţa constă în faptul că lucrătorul medical, conştientizând suferinţele chinuitoare şi lente ale bolnavului

incurabil, îi oferă o „moarte uşoară”. Respectiv, lipsirea intenționată de viață trebuie să fie precedată de un examen medical, care ar constata incurabilitatea bolii. Este necesară o observație medicală îndelungată, care trebuie să fixeze prezența suferințelor permanente, iar acestea trebuie să fie destul de mari, insuportabile pentru bolnav. Eutanasia este deci o măsură excepțională, care se foloseşte când oricare alte mijloace de uşurare a sorții bolnavului nu pot fi rezultative. În caz contrar are loc un omor elementar. Dacă lipsirea de viață este săvârşită de un alt subiect, care nu este medic, atunci cum poate el evalua caracterul incurabilității bolii, prezența suferințelor chinuitoare, care nu pot fi suportate, dar nici nu pot fi excluse cu ajutorul anestezicelor? Dacă medicul poate comite o eroare profesională, atunci cum i se poate încredința nespecialistului să pronunțe verdictul final [3]? Alți autori, datorită specificului exercitării profesiunii de medic, acordă acestuia drepturi mult mai largi, inclusiv dispunerea de viața bolnavului. În literatura medicală străină se exprimă opinia că medicul poate lua singur decizia cu privire la refuzarea reanimării, întreprinse pentru preîntâmpinarea morții bolnavului de la oprirea inimii sau respirației. Unica justificare a unei asemenea decizii este părerea întemeiată a medicului despre faptul că bolnavul se află într-o stare avansată şi ireversibilă a unei boli şi trebuie să moară într-un termen foarte scurt. Dacă bolnavul este conştient, lui i se aduce la cunoştință această hotărâre cu temeiurile de rigoare; în cazul în care el totuşi cere reanimarea, medicul este obligat să încerce să îi salveze viața. Dacă însă bolnavul este inconştient, hotărârea trebuie să se ia de medic personal, despre care fapt se face o înscriere în cartela medicală. Cu excepția cazului când bolnavul se află la întreținerea rudelor, consimțământul ultimelor la refuzul de la reanimare nu este obligatoriu. În continuare, autorul menționează că un asemenea punct de vedere are adepți în mai multe țări. Unii prin concluziile lor ajung la extremități, afirmând că „reanimarea pacientului într-o stare incurabilă, incapabil să iasă din starea de inconştiență, este inadmisibilă. Pentru încălcarea interdicției de reanimare vinovatul poate fi tras la răspundere penală pentru torturarea persoanei aflate sub îngrijirea sa”. Situația absurdă când medicul poate fi pedepsit pentru salvarea vieții (atunci când lipseşte vreo mențiune despre rugămintea bolnavului cu privire la aplicarea eutanasiei pasive) se adânceşte prin faptul că asemenea idei apar în legătură cu posibilitatea potențială de a folosi un bolnav concret în calitate de donator pentru prelevarea post mortem a organelor cu scopul transplantării unei alte persoane [4]. Este clar că o asemenea abordare a rolului medicului la efectuarea eutanasiei este inacceptabilă, iar interpretarea extensivă a capacităților şi abilităților sale profesionale (care ar include şi luarea deciziei în numele bolnavului) nu poate fi considerată una legală, datorită faptului că medicul poate să se pronunțe doar asupra stării de sănătate a bolnavului, fără a decide în locul acestuia de a-i continua sau a-i sfârşi viața. Conform art.3 lit.b) şi d) al Legii cu privire la exercitarea profesiunii de medic, nr.264-XVI din 27.09.2005 [5], printre principiile generale de exercitare a profesiunii de medic se include şi competența, responsabilitatea profesională a medicului şi înzestrarea lui cu calități etico-morale, respectarea principiului „nu dăuna”, respectarea primatului vieții şi a dreptului inerent la viață al ființei umane. Astfel, art.6 pct.1 din aceeaşi lege prevede că profesiunea de medic are un caracter uman prin faptul că orice act medical se exercită exclusiv în interesul păstrării, restabilirii şi fortificării sănătății individului şi în interesul societății, iar art.7 pct.2 stabileşte că medicul este obligat, prin utilizarea tuturor capacităților şi cunoştințelor profesionale, să contribuie la protejarea sănătății populației, să combată orice formă de cruzime şi înjosire a demnității umane, păstrând respectul față de ființa umană.

Autorul V.I. Tcacenko menționează că răspunderea medicului reanimatolog, care nu şi-a îndeplinit obligațiile sale profesionale, fapt care a dus la moartea bolnavului, trebuie să survină doar pentru crearea condițiilor de survenire a morții. Autorul consideră imposibilă realizarea omorului prin inacțiune, deoarece în cazul inacțiunii persoana nu efectuează acțiuni directe volitive cu privire la cauzarea prejudiciul fizic, ci doar creează condiții pentru acțiunea factorilor distructivi (în cazul de față – a proceselor patologice la nivelul celulei, țesutului sau organelor). Răspunderea medicului survine nu pentru procesele patologice care au loc în organismul bolnavului, pentru care, desigur, medicul nu poartă răspundere, dar pentru vina proprie – neluarea măsurilor care sunt în stare să neutralizeze acțiunea acestor procese, cu condiția că medicul trebuia (în virtutea profesiei sale) şi putea s-o facă. În cazul imposibilității de a acorda ajutor (survenirea morții biologice, lipsa aparaturii necesare etc.), răspunderea medicului, desigur, se exclude [6].

În acelaşi timp, legislațiile unor state, care acordă eutanasiei un statut special sau chiar unul legal, atribuie medicului rolul de persoană calificată în efectuarea eutanasiei, fapt justificat prin procedura specială prevăzută în acest sens. În timp ce legislațiile Australiei, Olandei şi cea a SUA reduc eutanasia la participarea personalului medical, practica judiciară a Elveției nu stabileşte un subiect special pentru efectuarea ei. După

procedura tradiţională de luare şi confirmare a deciziei poate fi invitată orice persoană interesată, care să acţioneze din interes umanitar. De regulă, este invitat membrul celei mai renumite organizaţii din Elveţia „EXIT". De la înfiinţarea organizaţiei nici unul din membrii ei nu au fost traşi la răspundere penală [7]. Ohio Bill din 1906 cu privire la eutanasie plasa eutanasia sub răspunderea medicului. Medicul este în drept să ofere moarte pacientului ca un tratament medical şi pacientul trebuie să decidă să-l accepte sau nu. Deoarece se cere consimţământul pacientului, prevederile acestui act stabilesc că legalitatea unei astfel de practici rezultă mai degrabă din logica medicală decât din autonomia pacientului [8]. Participarea obligatorie a medicului la efectuarea eutanasiei, în cazul în care aceasta este privită ca o practică medicală legală, poate fi explicată şi prin stabilirea unui anumit control al acestei activităţi, precum şi prin faptul că în acest caz nu mai există necesitatea efectuării eutanasiei de către alte persoane în timp ce ea este o măsura de tratament prestată în instituţiile medicale. Din acest considerent, când vorbim despre eutanasia legală (ne referim la eutanasia care a căpătat un statut juridic legal în baza unor legi speciale), participarea medicului nu poate fi considerată doar obligatorie; este una necesară pentru asigurarea rezultatului urmărit.

Trebuie de menţionat că practica occidentală apelează nu rareori la participarea obligatorie a rudelor apropiate la luarea deciziei cu privire la deconectarea aparaturii de menţinere a vieţii. În acest mod, personalul medical se eliberează de potenţialele cereri de chemare în judecată din partea anume a rudelor apropiate. În consecinţă, dându-şi consimţământul, ele nu mai pot cere compensaţii în instanţa de judecată făcând trimitere la încălcarea drepturilor lor. *De facto*, evenimentele derulează în felul următor. Rudele apropiate se adresează în instanţa de judecată să fie numit un tutore învestit cu dreptul de a hotărî întreruperea acordării ajutorului medical. În acest caz, instanţa de judecată îşi declină răspunderea, întrucât nu a obligat instituţia medicală să întrerupă acordarea ajutorului de menţinere a vieţii, ea doar a numit un tutore pe această problemă. Instituţia medicală la fel nu a participat la luarea hotărârii... În cazul existenţei unor situaţii extreme nu poate fi învinuit nimeni în afară de rudele apropiate. În 1976, în cazul In Quinlan Curtea Supremă a statului New Jersy „a dedus dreptul de întrerupere a procedurilor medicale persoanelor aflate în stare „vegetativă" persistentă; acest drept urma să fie realizat de tutorii numiţi în cazul respectiv de familia pacientului, deoarece el nu era în stare să-l realizeze [9].

Astfel, în dependenţă de cel ce poate să apară ca subiect al infracţiunii de eutanasie, doctrina clasifică eutanasia în două categorii: medicală şi nemedicală, ceea ce înseamnă că eutanasia medicală poate fi efectuată doar de lucrătorul medical, iar eutanasia nemedicală poate fi comisă de oricare altă persoană (de exemplu, de rude, cunoştinţe etc.) [10]. Suntem de părere că subiectul infracţiunii de eutanasie este unul general. Deci, această clasificare are o importanţă mai mult doctrinară decât practică, datorită faptului că în acest caz sunt considerate ca infracţiuni ambele forme menţionate mai sus şi nu prezintă un impediment la calificarea faptei date.

Dacă în cazul stabilirii subiectului infracţiunii de eutanasie opiniile variază între acceptarea unui subiect special sau a unui subiect general, atunci în cazul determinării persoanelor care pot fi supuse eutanasiei, *victime ale infracţiunii*, considerăm că acestea urmează să fie determinate în baza stabilirii conţinutului noţiunii de boală incurabilă sau suferinţe fizice insuportabile, fapt ce prezintă unele dificultăţi datorită sensului destul de abstract al criteriilor de determinare. De cele mai dese ori, ca victimă a infracţiunii de eutanasie este considerat pacientul, care în acelaşi timp se bucură şi de anumite privilegii, drepturi la o moarte demnă. Legislaţia Republicii Moldova stabileşte că principiile de bază ale realizării drepturilor pacientului includ şi recunoaşterea vieţii umane, a sănătăţii omului ca valoare supremă, orientarea spre menţinerea vieţii, a sănătăţii fizice şi a pacientului în procesul prestării serviciilor de sănătate [11]. Pacientul are dreptul la reducerea suferinţei şi la atenuarea durerii, provocate de o îmbolnăvire şi/sau intervenţie medicală, prin toate metodele şi mijloacele legale disponibile, determinate de nivelul atins de ştiinţa medicală şi de posibilităţile reale ale prestatorului de servicii de sănătate, precum şi dreptul la informaţii exhaustive cu privire la sănătate, metodele de diagnostic, tratament şi recuperare, profilaxie, eficienţa terapeutică a acestora, precum şi la riscul potenţial. Pacientul are dreptul la o îngrijire terminală (îngrijirea acordată unui pacient în cazul în care, prin metode de tratament disponibile, nu mai este posibilă o îmbunătăţire a prognozei fatale, precum şi îngrijirea acordată pacientului nemijlocit înainte de deces) demnă de o fiinţă umană [12]. Dreptul de a muri demn este proclamat şi în Declaraţia Asociaţiei Medicale Mondiale privind drepturile bolnavilor de la Lisabona din 1981. În toate cazurile urmează să se ţină cont de interesele pacientului şi să i se respecte decizia sa cu privire la un anumit tratament şi dreptul de a muri demn. Cu toate acestea, datorită faptului că pacientul este persoana care necesită, utilizează sau solicită servicii de sănătate, indiferent de starea lui de sănătate, nu putem susţine că noţiunea de

„pacient" este cea adecvată pentru a specifica victima absolut determinată a infracțiunii de eutanasie. Chiar dacă am interpreta în sens larg această noțiune, considerăm oportună folosirea termenului de „persoană" care suferă de o boală incurabilă fiind supusă unor suferințe fizice insuportabile.

Aspectul medico-biologic al problemei eutanasiei constă în faptul determinării categoriei de pacienți față de care este posibilă aplicarea eutanasiei. Aceştia sunt, întâi de toate, pacienții care, murind, încearcă suferințe fizice grele. Altă categorie – bolnavii care se află în stare vegetativă stabilă. În acest context, aspectul medical constă în determinarea gradului de gravitate a bolii, a posibilităților de tratare a acesteia, atunci când toate mijloacele medicale posibile s-au epuizat [13]. S.Ia. Dolețchi consideră că eutanasia poate fi aplicată față de bolnavii incurabili, paralizați, bolnavilor debili, pacienților care trăiesc doar cu ajutorul aparatelor de menținere a vieții, față de nou-născuții cu creierul atrofiat, față de plodul femeilor gravide dacă este dovedită malformația acestuia sau o patologie incompatibilă cu viața, deoarece omul se deosebeşte de animale prin inteligență şi morală [14]. John A. Behnke consideră că în categoria persoanelor care pot fi supuse eutanasiei se includ: idioții, senilii şi imbecilii, psihopații de ambele categorii, criminalii şi delicvenții, persoanele cu defecte, bolnavii incurabili, senilii epuizați. Mulți dintre aceştia nu sunt utili pentru societate. Ei au nevoie de îngrijire şi majoritatea nu au speranțe de îmbunătățire [15]. Conform proiectului juriştilor, în categoria persoanelor amenințate de eutanasie se includ persoanele grav bolnave al căror sfârşit letal inevitabil este strict determinat. Dar cine poate garanta că această categorie nu se va lărgi? S.Ia. Dolețchi consideră oportună aplicarea eutanasiei forțate față de persoanele debile, paralizate, față de nou-născuți cu malformații, iar M.N. Maleina – şi asupra „personalităților degradate" (cu toate că aşa concept în medicină nu există), deoarece în perioada degradației personalității asemenea persoane nu pot face nimic conştient; deci, şi dorința lor de a fi supuşi eutanasiei la fel este considerată contradictorie [16]. Observăm că doctrina atribuie la categoria de victime ale eutanasiei bolnavii incurabili, precum şi criminalii, persoanele cu defecte. În opiniile respective eutanasiei i se acordă un statut uman pentru societate, nu doar pentru pacientul supus unei asemenea fapte. Punct de vedere pe care îl considerăm incorect în raport cu scopul efectuării eutanasiei şi cu caracterul atenuat al acesteia, deoarece pe lângă bolnavii incurabili sunt menționate unele categorii de persoane care nu pot constitui victime ale eutanasiei (de exemplu, criminalii şi delincvenții, persoanele cu defecte etc.). Autorul A.P. Zilberg consideră, însă, că pot fi supuşi eutanasiei doar acei bolnavi care întrunesc următoarele criterii [17]:

a) bolnavul, incurabilitatea bolii căruia este dovedită de cercetări obiective veridice şi nu ridică dubii la un grup de medici, bine cunoscuți cu situația ştiințifică a problemei date;
b) bolnavul nu pur şi simplu este incurabil: el suferă de dureri provocate de dereglări ale căilor respiratorii, dispepsice sau alte dereglări care nu pot fi înlăturate decât prin deconectarea permanentă a conştiinței;
c) bolnavul nu pur şi simplu este incurabil şi suferă chinuri fizice, dar el inevitabil va muri în zilele sau săptămânile apropiate şi nu există nici o speranță că într-o perioadă atât de scurtă în medicină vor apărea mijloace de tratare a bolii respective.

Unele legislații, care acordau la un moment dat eutanasiei un statut legal, prevedeau, pe lângă criteriile de stabilire a stării pacientului, şi categoriile de persoane care pot fi supuse eutanasiei. Ohio Bill din 1906 prevedea că eutanasia poate fi aplicată față de următoarele categorii de persoane: 1) persoane care sunt prejudiciate fatal (de exemplu, în urma unui accident), 2) pacienții care nu se mai pot recupera din cauza unei boli, 3) orice persoană care suferă de vreo durere fără careva speranță de recuperare. Pentru toate trei categorii este comună noțiunea de ireversibilitate, suferințe care vor duce inevitabil la un deznodământ fatal. Cele două dimensiuni – incurabilitatea şi suferințele – discutate în propunerea precedentă a lui Williams sunt repetate aici ca condiții *sine qua non* [18]. Legea din Ohio prevedea că dacă un adult conştient a fost fatal prejudiciat sau era aşa de bolnav încât recuperarea era imposibilă sau dacă el suferea de o durere fizică extremă fără vreo speranță de recuperare, medicul său, dacă nu era o rudă a acestuia sau nu era în alt mod interesat în starea acestuia, putea să îl întrebe, în prezența a trei martori, dacă el vrea să moară. Dacă bolnavul indica că vrea să moară, atunci alți trei medici urmau să fie implicați în consultarea cazului. Dacă aceştia cădeau de acord că cazul este unul disperat, urmau să asigure condițiile pentru a scuti persoana de suferințe şi dureri şi de un disconfort cât mai puțin posibil [19]. The right of terminal ill Act din 1995 (Australia) prevedea că bolile suportate de o persoană care poate fi supusă eutanasiei includ prejudicierea sau degenerarea facultăților fizice sau mintale.

Atitudinea instanțelor de judecată islamice cu privire la stabilirea categoriilor de pacienți care pot fi supuşi eutanasiei pasive este una specială, datorită abordării legislative particulare, precum şi atitudinii sociale. Astfel, instanțele de judecată sunt împuternicite de comunitate şi legile Şariatului să decidă asupra terminării măsurilor de menținere a vieții pentru pacienții incurabili, ca în cazul prejudicierii creierului. Pentru aceasta

trebuie să se ia în consideraţie câţiva factori. Primul: lucrătorii medicali trebuie să stabilească starea pacientului şi şansele lui pentru recuperare. În multe cazuri instanţele de judecată utilizează opiniile experţilor ştiinţifici şi ale profesioniştilor. Doi sau mai mulţi experţi recunoscuţi vor prezenta probe medicale şi vor depune mărturii. În baza mărturiilor instanţa poate determina şansele de recuperare a pacientului. Instanţa de asemenea ia în consideraţie suferinţele şi bunăstarea familiei. Poverile financiare şi emoţionale cu care se confruntă familia sunt factorii-cheie, deoarece suportul familiei este esenţial pentru tratarea pacientului. Cu toate acestea, instanţa nu trebuie să fie influenţată de apelurile emoţionale ale membrilor familiei de a sfârşi viaţa umană din cauza suferinţelor familiei şi ale pacientului. Instanţa trebuie să cântărească cerinţele financiare şi de altă natură impuse de stat. Însă, extinderea vieţii pacientului cere o parte substanţială a resurselor statului, de aceea instanţa trebuie să echilibreze această necesitate, astfel încât îngrijirea medicală a pacientului să includă acele mijloace care i-ar asigura cele mai bune şanse de recuperare. Obligaţia principală a instanţelor islamice este de a asigura securitatea şi bunăstarea întregului stat islamic mai mult decât a unui individ [20].

O categorie specială de persoane care pot constitui victime ale infracţiunii de eutanasie, inclusiv conform Codului penal al Republicii Moldova (art.148), sunt minorii. Este foarte greu a hotărî definitiv problema posibilităţii acceptării eutanasiei la minori – persoane care nu au capacitate de exerciţiu deplină. Din nefericire, copiii ca şi maturii suferă de boli incurabile. Au oare maturii dreptul moral să satisfacă dorinţa minorilor cu privire la plecarea nedureroasă din viaţa plină de suferinţe? Va avea rugămintea lor putere juridică? M.N. Maleina consideră că până la vârsta de 14 ani problema întreruperii vieţii nu trebuie să se discute, deoarece minorul nu conştientizează deplin însemnătatea acţiunilor sale şi nu poate să le dirijeze. La vârsta de 14-18 ani minorul hotărăşte de sine stătător problema privind întreruperea vieţii sale cu luarea în consideraţie a criteriilor generale, care se aplică asupra pacienţilor maturi, cu acordul scris al părinţilor. Subiecţii care sancţionează eutanasia legală (consiliul medical, instanţa de judecată, procuratura) trebuie să posede dreptul de a amâna hotărârea asupra acestei probleme până la atingerea de către cel bolnav a vârstei de 18 ani [21]. Legea Olandei face distincţie între diferite categorii de vârstă ale minorilor care cer aplicarea eutanasiei. Copiii de 12-15 ani pot cere efectuarea actului de eutanasie, pentru a cărei realizare în fapt şi în drept este necesar şi consimţământul părinţilor sau al tutorelui. Cei cu vârsta mai mare de 16-17 ani pot lua o asemenea decizie de sine stătător. Şi în cazurile de eutanasiere a minorilor se cere respectarea cu stricteţe a prevederilor legii [22].

Precedentul judiciar, care în literatura de specialitate poartă denumirea „cazul baby Doy", are ca temei adresarea în instanţa de judecată a lucrătorilor medicali ai unei instituţii medicale din SUA. Părinţii unui nou-născut au refuzat efectuarea unei intervenţii chirurgicale, cu toate că li s-a explicat că acesta este unicul mijloc de îndepărtare a patologiei fizice (ocluzie intestinală) pe care o avea fiica lor şi de a-i salva viaţa. Refuzul părinţilor a fost motivat prin faptul că, pe lângă defectul fizic, copilul mai suferă, conform concluziei medicilor, şi de o boală psihică incurabilă. Justiţia americană, la care s-au adresat medicii, încercând să recunoască în sens larg drepturile părinţilor de a hotărî soarta copilului lor, a recunoscut motivele părinţilor întemeiate [23].

Cazul Kadijk (ginecologul Prins a efectuat eutanasia unui nou-născut, copil de 3 zile, cu acordul părinţilor săi, din cauza că acesta suferea de unele defecţiuni serioase) a demonstrat încă odată poziţia Curţii olandeze. Prins a invocat justificarea de necesitate, Curtea districtuală a acceptat acest argument, deoarece [24]:

1) suferinţele copilului erau insuportabile şi nu exista altă cale medicală de a le uşura;
2) atât luarea deciziei cu privire la întreruperea vieţii, cât şi procesul de executare a acesteia satisfăceau cerinţele unei practici atente;
3) comportamentul medicului era în conformitate cu hotărârea medicală ştiinţific întemeiată şi cu normele eticii medicale;
4) întreruperea vieţii a avut loc la cererea expresă şi repetată a părinţilor ca reprezentanţi legali ai celui nou-născut.

O atitudine diferită faţă de această problemă este exprimată de Comisia pentru reformarea legislaţiei din Canada, care menţionează că dacă un copil este născut cu sindromul Down sau cu mongolism şi, de asemenea, suferă de artezia tractului digestiv, copilul trebuie tratat de artezie. A abandona copilul şi a-l lăsa să moară de foame este inacceptabil şi contrar normelor dreptului penal. O decizie de a nu efectua tratamentul în acest caz nu este bazată pe speranţa de îmbunătăţire. Decizia este bazată pe faptul că tratamentul nu va schimba handicapul mintal al copilului. Dacă acest copil suferă de alte defecte serioase, pentru care tratamentul este ineficient din cauza unor circumstanţe particulare ale cazului, decizia de a întrerupe tratamentul trebuie considerată legală. În acest caz, decizia nu este bazată pe prezenţa acestei boli, ci pe decizia de a nu prelungi procesul morţii deja declanşat [25].

Autorii E.Verhagen şi P.J. Sauer menționează că minorii şi nou-născuții pentru care o asemenea decizie de sfârşire a vieții poate fi luată pot fi clasificați în trei categorii: 1) minorii care nu au nici o şansă de supraviețuire; această categorie include copiii care vor muri imediat după naştere în pofida îngrijirii corespunzătore conform tuturor metodelor accesibile; 2) minorii față de care există prognoze slabe şi care sunt dependenți de o îngrijire medicală intensivă. Aceşti pacienți pot supraviețui după o lungă perioadă de tratament intensiv, dar aşteptările cu privire la viitorul lor sunt foarte sinistre; 3) această categorie include pacienții care nu sunt dependenți de un tratament intensiv, dar pentru care este prognozată o calitate a vieții destul de slabă plină de suferințe [26].

Legislația penală a Republicii Moldova nu stabileşte unele criterii suplimentare cu privire la eutanasia minorilor, în afară de consimțământul rudelor, nu face nici o referire la vârsta sau categoria acestora. Astfel, ei sunt plasați pe picior de egalitate cu toate persoanele care pot constitui victime ale infracțiunii de eutanasie, conform regulilor generale, fiind considerate persoane care nu au atins vârsta de 18 ani, datorită faptului că nu poate fi stabilit un cerc exhaustiv de persoane care pot fi supuse eutanasiei, nici la nivel legislativ, nici la nivel doctrinar sau practic.

În concluzie putem menționa că subiectul infracțiunii de eutanasie este persoana fizică, responsabilă, care a atins vârsta de 16 ani, iar victimă a infracțiunii de eutanasie este considerată persoana bolnavă incurabil şi care este supusă unor suferințe fizice sau psihice insuportabile, fapt care urmează a fi determinat în dependență de criteriile de stabilire a acestor noțiuni.

Referințe:

1. Капинус О.С. Эвтаназия как социально-правовое явление. - Москва: Буквовед, 2006, с.314.
2. Ibidem, p.308, 309.
3. Романовский Г.Б. Право на жизнь. - Архангельск: Поморский Государственный Университет им. М.В. Ломоносова, 2002, с.93.
4. Кальченко Н.В. Права человека на жизнь (вопросы теории и практики). - Волгоград: Академия МВД России, 2003, с.64.
5. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2005. - Nr.172-175.
6. Крылова Н.Е. Уголовное право и биоэтика: проблемы, дискуссии, поиск решений. - Москва: ИНФРА-М, 2006, с.153-154.
7. Маляева Е.О. Уголовно-правовые проблемы медицины. - Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского Госуниверситета, 2004, с.116.
8. Shavi J. Lavi. The Modern Art of Dying. A history of euthanasia in the United States. - Woodstock: Princeton University Press, 2005, p.94.
9. Романовский Г.Б. Op.cit., p.31.
10. Красиков А.Н. Преступления против права человека на жизнь в аспектах *de lege lata* и *de lege ferenda*. - Саратов, 1999, с.195.
11. art.2 din Legea Republicii Moldova cu privire la drepturile şi responsabilitățile pacientului, nr.263-XVI // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2005. - Nr.176-181.
12. Ibidem, art.5 alin.1.
13. Маляева Е.О. Op.cit., p.93.
14. Ibidem, p.122.
15. Behnke John A. The dilemmas of euthanasia. - New York: Sissla Bok, 1975, p.43.
16. Рыбин В.А. Эвтаназия. Медицина. Культура: философские основания современного социокультурного кризиса в медико-антропологическом аспекте. - Челябинск: Изд-во Челябинского Госуниверситета, 2006, с.51.
17. Зильберг А.П. Трактат об эвтаназии. - Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского Госуниверситета, 1998, с.360.
18. Shavi J. Lavi. Op.cit., p.94.
19. Russell O. Ruth. Freedom to die. Moral and legal aspects of euthanasia. - New York: Laurel, 1975, p.60.
20. Berger A.S., Berger J. To die or not to die? Cross-disciplinary, cultural, and legal perspectives on the right to choose death. - New York: Greenwood Publshing Group, Inc., 1990, p.64.
21. Кальченко Н.В. Op.cit., p.57.
22. Barbăneagră A. Comentariu la legea Olandei cu privire la eutanasie // Symposia Professorum, Seria „Drept”, ULIM. - Chişinău, p.114.
23. Кальченко Н.В. Op.cit., p.57.
24. Griffiths J., Boad A., Weyers H. Euthanasia and Law in the Netherland. - Amsterdam: University Press, 1998, p.83.
25. Law Reform Commission of Canada. Working Paper 28. Euthanasia, aiding suicide and cessation of treatment. - Ottawa, 1982, p.61.

Prezentat la 27.11.2007

IMAGINEA DE ŢARĂ ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ

Ana GONŢA

Catedra Comunicare

Le processus d'intégration européenne représente aujourd'hui un projet qui intéresse de plus en plus la grande majorité des pays du continent, bien que l'idée de l'unification du vieux continent ne soit pas une invention du XX-ième ou du XXI-ième siècles. Au début du 3-ième millénaire, l'intégration européenne est directement liée à l'image du pays sur l'arène internationale. Dans l'article proposé on essaye de présenter le rapport existant entre ces deux notions et de voir quelle est la place de l'image du pays dans le contexte de son intégration européenne. L'Europe représente un ensemble des pays assez différents et loin de présenter une homogénéité reconnue. Cependant, à l'intérieur de l'Union Européenne on lutte constamment pour la définition d'une identité commune. L'ambiguïté dans le traitement de certains concepts liés à ce sujet suscite l'intérêt scientifique et invite à continuer les recherches d'une manière plus suivie. On constate que l'intégration européenne ne peut pas être analysée et étudiée séparément de l'image du pays.

Integrarea europeană reprezintă, în opinia noastră, cel mai ambiţios proces şi proiect economico-politic al secolelor XX-XXI. Niciodată ţările de pe vechiul continent nu au luptat cu atâta înverşunare pentru a deveni parte a unui grup select numit Uniunea Europeană. Cu toate acestea, ideea creării unei Europe unite nu reprezintă invenţia secolului XX. „Dacă ne întoarcem la Evul Mediu, subliniază Iordan Gheorghe Bărbulescu, întâlnim ideea unei creştinătăţi medievale nostalgice după Imperiul Roman, dar organizată conform unor proiecte precum cele ale francezului Pierre Dubois (1306) sau ale lui Raimundo Lulio (1232-1314). Comunitatea culturală a Europei medievale se caracteriza prin limbă şi religie comune" [1]. Ulterior, ideile de integrare şi unificare europeană aparţin pe rând: abatelui Saint-Pierre, care propunea crearea unei federaţii, şi lui Emanuel Kant, care dorea crearea unei „organizaţii europene". Secolul XIX vine cu alte propuneri la aceeaşi temă. Astfel, Charles Lemonnier „înfiinţa ziarul „Les Etats Unis d'Europe" (1867), Auguste Comte (1798-1857) credea într-o Europă federală, iar Victor Hugo (1802-1885) profetiza: „Va veni o zi când naţiunile europene, fără să-şi piardă specificitatea şi glorioasa lor individualitate, se vor uni într-o unitate superioară constituind fraternitatea europeană" [2].

Secolul XX, cu transformările sale majore, cu emergenţa celor două războaie mondiale care au schimbat definitiv faţa lumii pe toate planurile, aduce şi alte iniţiative în ceea ce priveşte integrarea europeană, iniţiative nu pe deplin şi nu întotdeauna noi. În acest context amintim proiectul unei „Europe confederale" al lui Richard Coudenhove-Kalergi (1894-1972), care propunea şi crearea unor instituţii europene, idee din care s-au inspirat ulterior făuritorii Uniunii Europene de astăzi, precum şi cea mai importantă din punct de vedere politic, iniţiativa ministrului de externe al Franţei Aristides Briand, expusă în anul 1929 în faţa Societăţii Naţiunilor, care prevedea crearea „unei federaţii numite „Uniunea Europeană"" [3]. Deşi rămasă în aer din cauza crizei economice din anii '30, a creşterii valurilor de naţionalism în Europa, mai ales în Germania, precum şi din cauza izbucnirii celui de-al doilea război mondial cu tot ce implică acesta, ideea lui Briand nu este dată uitării definitiv. Imediat după încheierea războiului s-a revenit la ea, precum şi la celelalte idei de unificare europeană expuse până la acel moment, tocmai pentru a le transforma într-un zid împotriva oricărei agresiuni la adresa continentului european. Aşa se creează Consiliul Europei, la 5 mai 1949, Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului (CECO), precum şi se pun bazele solide ale viitoarei UE prin declaraţia Schuman, la 9 mai 1950, prin care avea loc în primul rând reconcilierea franco-germană. Urmează cronologic crearea Comunităţii Economice Europene (CEE) şi a Comunităţii Europene a Energiei Atomice (EUROATOM), iar denumirea cel mai frecvent utilizată pentru a desemna organizaţia care a început să se extindă într-un mod surprinzător era cea de *Comunităţile Europene*. Prin Tratatul de la Maastricht, Olanda (1992), este instituită denumirea de Uniune Europeană, aşa cum o cunoaştem şi astăzi.

Deşi procesul de integrare europeană, astăzi, dar şi de-a lungul istoriei sale, este unul foarte complex, deloc uşor, şi de durată, din ce în ce mai multe state care se află mai mult sau mai puţin pe continentul european aspiră la titlul de „membru al UE", chiar dacă apartenenţa teritorială nu este singurul aspect care permite această aspiraţie. Calitatea de membru al Uniunii Europene presupune, deşi parţial, şi cedarea unei părţi din

suveranitatea statului, renunțarea la așa-numita „independență totală" a acestuia. Cu toate acestea, țărilor europene nu le este frică de faptul că o eventuală aderare la familia europeană le-ar putea „fura" din identitatea națională care se construieşte, totuşi, de-a lungul întregii istorii a unui stat.

Problema imaginii de țară în contextul procesului de integrare europeană devine, astfel, una extrem de importantă. Integrarea europeană este un proces de durată, care poate avea în calitate de punct culminant două deznodăminte: aderarea la UE sau poziția de vecin, partener, sau candidat perpetuu. Axarea într-o manieră exagerată pe ideea fixă de aderare poate influența, în opinia noastră, într-un mod negativ atât imaginea de țară, şi ritmurile de dezvoltare a acesteia, cât şi distrage atenția de la adevăratele probleme şi necesități ale statului şi ale poporului lui.

Crearea Uniunii Europene este văzută în moduri diferite, la fel ca şi extinderea şi viitorul acesteia. Francezii şi Germanii, considerați părinții Uniunii Europene moderne, pledează pentru ideea unei Europe puternice, politice, dar extinse doar până la un anumit punct. Alte state tradiționale europene se arată sceptice în privința extinderii, pe când cele primite de curând în marea familie sunt de cele mai multe ori favorabile acestui proces. Cercetătorii americani vorbesc, de cele mai multe ori, despre UE în termeni de genul: „Formarea Uniunii Europene poate fi privită în parte ca un efort conştient de a se opune amenințării pieților europene dominate de către capitalul multinațional bazat în SUA" [4]. UE ar putea deveni, un supra-stat, cu niveluri naționale şi locale subordonate, şi să devină, astfel, un bastion împotriva puterii politice a SUA şi a ambițiilor neoimperialiste ale acestora; cu toate acestea, UE rămâne clar subordonată SUA, care, la rândul lor, rămân vizibil dominante în arena economică şi geopolitică" [5]. Toate acestea pentru că „la nivel global, SUA rămâne puterea capitalistă dominantă, singura supraputere rămasă în lume" [6]. În opinia aceluiaşi cercetător, „crearea Europei devine un proiect de integrare bazat nu doar pe multiple sensuri ale identificării teritoriale, dar şi pe celebrarea multiplelor şi mixtelor identități de sine" [7]. „Europa, continuă autorul, va exista în calitate de comunitate politică incontestabilă numai atunci când identitatea europeană va pătrunde în viața oamenilor, în existența lor zilnică" [8].

Observăm, în urma celor expuse mai sus, că noțiunea de identitate, pe care am calificat-o în cadrul studiului de față drept un element al imaginii de țară, este una de bază şi în discursul privind crearea şi existența în sine a Uniunii Europene. Problema identității în cadrul UE este una fundamentală, organizația fiind compusă din 27 de state cu identități proprii, de multe ori foarte diferite. Crearea unei identități europene reprezintă astăzi un deziderat comun al membrilor Uniunii, deşi este foarte dificil să stabileşti ce înseamnă şi ce ar putea cuprinde exact această identitate. Conform uneia dintre multiplele definiții date identității, aceasta „este stabilită cognitiv în baza contrastului cu ceilalți" [9]. Or, națiunile care fac parte din UE sunt diferite, au identități care le contrastează pe celelalte, iar catalogarea tuturor drept „europeni" se prezintă în acest context inexactă şi nemulțumitoare, mai ales pentru cei care au o puternică identificare de sine în raport cu ceilalți.

Pentru ca să putem stabili dacă există sau nu o identitate europeană, şi în ce constă aceasta, trebuie să definim foarte clar ce este Europa, care sunt frontierele, atât geografice, cât şi ideologice, culturale, politice sau de oricare altă natură. Fără îndoială, „Europa este, în primul rând, un concept geografic pentru continentul care se întinde de la Atlantic la Ural" [10]. Într-o accepțiune mai largă, „Europa a fost redefinită în rezultatul efectelor combinate ale unui set complex de procese" [11], unul dintre cele mai importante fiind, evident, integrarea europeană. Pe de altă parte, este la fel de adevărat şi faptul că „în ultimii ani, conceptul „Europa" este folosit adesea în calitate de sinonim pentru UE" [12]. Şi totuşi, în opinia noastră, Europa şi Uniunea Europeană nu sunt sinonime, cel puțin nu sinonime absolute. Dacă e să urmăm logica primei teze, Europa înseamnă şi Belarus, Ucraina, o parte din Federația Rusă, Republica Moldova şi alte state care se află, sub aspect geografic, pe continentul european. Pe de altă parte, Uniunea Europeană este un concept mai mult sau mai puțin axiologic, care presupune unitatea şi unificarea ideilor, a mentalităților şi aspirațiilor membrilor săi, membri care, deşi diferiți, se regăsesc în anumite credințe comune. De asemenea, prezența factorului geografic în acest context nu poate fi neglijată, doar că Uniunea Europeană înseamnă mai mult decât atât. Revenind la identitate, aceasta „poate fi formată pe baza conştientizării aparținerii la aceeaşi regiune geografică" [13], lucru care s-a întâmplat în Europa istorică, de la Imperiul Roman până la Revoluția Franceză şi la cele două conflagrații mondiale ale secolului XX. Europa a însemnat, de-a lungul timpului, civilizație, cultură, originalitate, geniu, artă, iar după apariția „lumii noi", descoperite tot de europeni, noțiunea de Europa s-a folosit pentru a o contrapune Americii. Europa, în accepțiunea sa primară şi generalizată, a însemnat, totuşi, statele sale cele mai puternice, influente, bogate, aşa cum au fost şi continuă să fie Franța, Marea Britanie, Spania, Germania sau Italia.

Aşadar, în contextul celor menţionate, considerăm că însăşi noţiunea „identitate europeană" nu este una exactă şi precisă. Probabil că, în sens foarte larg, şi, mai ales, sub aspectul teritorial al noţiunii de Europa, astăzi, la începutul mileniului III, există o identitate europeană, aşa cum a existat şi acum 2-3 secole, ca antonim pentru SUA. În cazul extinderii UE şi al integrării europene, teza care trebuie testată şi/sau demonstrată trebuie, în opinia noastră, modificată. Ne interesează, astfel, dacă există sau nu o identitate în cadrul Uniunii Europene, care poate fi sau nu poate fi numită „europeană". Cercetătoarea de origine slovenă Ljiljana Šarić, într-un studiu despre identitatea popoarelor din Balcani, foloseşte noţiunea de *identitate europeană* referindu-se mai mult la UE şi menţionează că „identitatea europeană este construită pe un principiu negativ. Ea a fost bazată pe noţiunea preconcepută a unei Europe de Vest civilizate şi Balcanii ca sălbatici" [14]. Considerăm, cu titlu de teză, că ar fi mai corect şi mai aproape de realitate să nu folosim conceptul „identitate europeană" pentru desemnarea identităţii din interiorul UE, dacă aceasta există, tocmai pentru ca alte popoare, europene din punct de vedere geografic, dar şi istoric, să nu se simtă jignite, marginalizate sau aruncate undeva la periferia civilizaţiei. Referindu-ne la identitatea din cadrul UE, este dificil să spunem că ea se conturează perfect, că poate fi percepută fără echivoc şi că ea există. Uniunea Europeană nu reprezintă o naţiune, ci o multitudine de naţiuni distincte care au identitate şi imagine proprii. Fiecare naţiune „este o complexitate de imagini ale persoanelor care o constituie, şi aşa cum există o multitudine de persoane diferite, imaginile sunt la fel de multe şi de diferite" [15]. Uniunea Europeană de astăzi este o organizaţie a diversităţii de identităţi, mai mult decât posesoarea unei identităţi unice, proprii şi indiscutabile. Deşi trăim cu toţii în epoca globalizării, concept şi proces care „creează o lume unde nu există „alţii"" [16], fiecare dintre naţiunile statelor membre ale Uniunii Europene posedă anumite caracteristici identitare pe care nu este dispusă să le ignore sau să le pună pe planul doi în favoarea unei identităţi supranaţionale. Nu întâmplător francezii şi olandezii au votat împotriva Constituţiei comunitare. Dezbaterea privind identitatea comună a europenilor din UE este una actuală şi, se pare, pe termen lung. Consensul la care se va ajunge, eventual, în această problemă va reprezenta, potrivit analiştilor, consensul asupra viitorului Uniunii. Ingrid Hudabiunigg consideră că „încă mai este nevoie ca Uniunea Europeană să arate că în viitorul apropiat poate fi construită o identitate comună pentru toţi europenii, o identitate care să apeleze la toţi cetăţenii şi care să învingă tradiţiile naţionale antagoniste fără a reconstrui imagini ale duşmanului în estul continentului" [17]. Adică, exisă necesitatea de a defini şi de a profila identitatea cetăţenilor UE, pe care noi o numim în această cercetare „comunitară".

Interesul naţional european este un alt concept, a cărui retorică nu este una precisă, concretă şi clară. În mod logic, acest interes ar trebui să constituie, ca şi în cazul identităţii, totalitatea intereselor naţionale ale statelor membre ale UE. În realitate, însă, interesul naţional din cadrul UE, pe care îl vom numi în continuare *comunitar*, aduce în prim-plan interesul/interesele statelor-lider, minimalizând importanţa şi ponderea celor-lalte. Promovarea cu succes a dimensiunii europene rezultă, astfel, a fi o sarcină nu tocmai uşoară pentru cei 27 de membri cu drepturi depline ai Uniunii Europene. Cu toate acestea, noţiunea de „dimensiune europeană" este inclusă în toate discursurile oficialităţilor, în orice program electoral, fie el francez, german sau estonian, precum şi a devenit, considerăm, un fel de clişeu al secolului XXI pentru naţiunile europene care se respectă, indiferent că sunt sau nu membre ale UE.

În contextul celor menţionate, vom încerca în continuare să constatăm care este rolul imaginii de ţară în procesul de integrare europeană, deoarece, conform lui Robert Jervis, „comportamentul statului este influenţat nu doar de poziţia sa relativă cu alte state, ci şi de imaginea despre alte state şi intenţiile acestora pe care le dezvoltă" [18], aceasta în condiţiile în care ponderea naţiunii ca atare este diminuată în acest proces. Prin integrare europeană ne referim nu doar la statele membre ale UE care, deşi au aderat, continuă să se integreze în noua structură, dar şi la procesul mai larg care are loc astăzi pe întreg continentul european. Deşi integrarea europeană presupune alinierea la nişte standarde, idei, mentalităţi comune, această expresie ne duce inevitabil cu gândul la câteva ţari bogate, cu un nivel de viaţă respectabil, cu legi care se respectă, cu politicieni care ştiu ce vorbesc, cu funcţionari responsabili, cu presă liberă şi cu învăţământ de calitate. Este imaginea ideală a unei ţări cu care vrea să se identifice Europa, acea Europă care nu este Uniunea Europeană. Putem afirma cu certitudine că întreg continentul numit „bătrân" se află astăzi într-un proces de integrare europeană. 47 de state membre ale Consiliului Europei şi 27 ale Uniunii Europene, cele din UE fiind parte şi a CoE, reprezintă continentul european în totalitate. Statutul de membru al Consiliului Europei presupune existenţa minimă a unor principii democratice într-un stat, fapt care a condiţionat aderarea mai mult sau mai puţin facilă a tuturor ţărilor europene, cu excepţia Republicii Belarus, la această organizaţie. De fapt, aderarea la CoE reprezintă

un prim pas, un prim test pentru orice țară care dorește să adere ulterior la Uniunea Europeană, dar statutul de membru al Consiliului nu garantează nimănui și nici nu presupune ulterioara aderare la UE. Cu toate acestea, majoritatea țărilor europene, membre ale Consiliului Europei, nu neapărat pe deplin situate pe continentul european (Georgia, Turcia, Armenia, Azerbaidjan), dar care nu sunt membre ale UE, se doresc parte a acesteia din urmă, iar retorica politicii lor naționale și externe presupune aceeași activitate majoră: integrarea europeană. Tocmai aici intervine factorul imaginii de țară. În momentul în care un stat își declară intenția de a adera la o structură de calibrul Uniunii Europene, ea este percepută, apreciată, studiată, analizată după imaginea pe care o are în ochii și mintea celorlalte națiuni, state care trebuie să accepte sau să respingă candidatura celei dintâi (notăm, în acest context că, în conformitate cu procedurile practicate de Uniune, o țară care dorește să adere la UE își depune candidatura la Consiliu, care solicită Comisiei să evalueze capacitatea candidatului de a îndeplini condițiile impuse unui stat membru. Comisia emite un aviz pozitiv și Consiliul acceptă în unanimitate un mandat de negociere, negocierile se deschid oficial între candidat și toate statele membre). Așa cum „germanii au o reputație susținută pentru calitatea înaltă a ingineriei, iar Parisul este centrul modei" [19], fiecare stat are o imagine mai mult sau mai puțin pozitivă, mai mult sau mai puțin corect percepută în exterior. Dacă francezii sau germanii nu au nevoie să demonstreze în permanență ceea ce sunt, dat fiind faptul că generația actuală trăiește gloria strămoșilor care au construit o imagine puternică și greu de zdruncinat, mai ales că integrarea europeană în sine se bazează pe aceste imagini, ale Franței și Germaniei, în cazul altor state europene, defavorizate într-un fel de istorie, de maniera de guvernare a conducătorilor sau de amplasarea geopolitică, imaginea de țară reprezintă o problemă serioasă cu care se confruntă în contextul procesului de integrare europeană. De asemenea, contează și imaginea de sine despre care am menționat în studiul de față. Dacă aceasta din urmă este puternică, și mai ales bine promovată și susținută, ea se transformă în timp în imaginea de țară propriu-zisă. Un exemplu de autoimagine cu adevărat puternică este cea a SUA, pe care o menționăm în raport cu identitatea europeană amintită mai sus. Cel de-al 40-lea președinte al SUA, Ronald Reagan (1981-1989), a reprezentat un exemplu de credință și încredere în imaginea pozitivă a țării sale. Într-un studiu al cercetătoarei americane Shannon Lindsey Blanton, aceasta îl citează pe președinte spunând că „avea o puternică autoimagine națională și credea că nici o țară nu este superioară SUA, pentru că „America este minunată – deoarece atâtea grupuri diferite lucrează împreună, merg împreună spre un scop comun. Diversitatea culturală a acestei țări ne face mai puternici și mai liberi." „Democrația, continuă autoarea, este o valoare pe larg împărtășită, care reunește numeroase libertăți în care credea profund Reagan. Tot el credea că SUA regrupează „democrația, determinarea de sine, dezvoltarea economică și securitatea colectivă" – valori care ar trebui împărtășite în toată lumea"" [20]. De asemenea, „America este asociată cu clișee ca „democrație", „oportunitate" și „libertate"" [21]. Observăm că principiile despre care vorbesc autorii menționați stau și la baza Uniunii Europene: diversitate culturală, democrație, libertate, dezvoltare economică și mai puțin, poate, securitatea colectivă. În acest sens, imaginea de sine a UE ar putea fi considerată una foarte puternică, dacă nu ar exista multitudinea de divergențe și desincronizări în interiorul organizației. „Franța a revenit de astăzi în Europa" – spunea Nicolas Sarcozy îndată după alegerea sa în postul de președinte al Republicii Franceze, la 6 mai 2007. Noul șef al statului francez a făcut această declarație considerând că țara sa, unul dintre fondatorii UE, a neglijat în ultimii ani organizația, nu s-a aflat suficient de mult la cârma Europei unite. Pentru el, acest lucru este unul de esență, crezând că fără Franța Uniunea nu poate și nu trebuie să funcționeze eficient. Imaginea de țară a Franței, dar și a Germaniei, a Marii Britanii și/sau a Spaniei și a Italiei, fiind clară și mai mult pozitivă decât negativă, dă tonul atât în interiorul Uniunii Europene, cât și în discuțiile, dezbaterile privind procesul de extindere a acesteia. Imaginea țărilor-lider ale UE reprezintă, deocamdată, imaginea comunitară percepută în afara granițelor Uniunii. În contextul celor menționate, vom cita rezultatele unui studiu realizat de cercetătorii Erich Reigrotski și Nels Anderson cu privire la stereotipurile naționale despre francezi și germani și relațiile internaționale. Punând în discuție atât imaginea de sine, cât și imaginea altora despre națiunile menționate, autorii au ajuns la următoarele concluzii: „Germanii sunt văzuți ca fiind muncitori, practici, disciplinați, extrem de obiectivi, dominanți în relațiile cu alți oameni (popoare) și uneori brutali. În cadrul imaginii de sine Germanii acceptă majoritatea etichetărilor pozitive, dar le resping aproape în totalitate pe cele negative. Francezii sunt văzuți ca fiind prietenoși, simpatici, iubitori de viață, generoși, dar nu întotdeauna practici, artistici, deschiși și sociabili. De cealaltă parte ei sunt numiți leneși sau ocolitori ai muncii grele, impulsivi, temperamentali, dificili, dezordonați, certăreți și nu întotdeauna curați. Francezii acceptă majoritatea termenilor pozitivi și câțiva negativi" [22]. Observăm că etichetările pozitive predomină, totuși,

asupra celor negative, iar imaginea celor două ţări pe arena internaţională este, în fiecare caz, una puternică, preponderent pozitivă. Pentru majoritatea ţărilor europene care nu sunt membre ale UE, dar care se înscriu în lista celor prezente în procesul de integrare europeană, imaginea comunitară se apropie foarte mult de portretul Franţei şi al Germaniei. În ceea ce priveşte alte ţări europene, cu o imagine conturată şi recunoscută de masele largi, prezentăm în continuare concluziile altor cercetători care au studiat fenomenul. Aşadar, în opinia lui K.E. Boulding, „să fii un Englez înseamnă să fii conştient de 1066 şi tot ce înseamnă aceasta,... sau de 1776 şi tot ce înseamnă aceasta" [23], adică înseamnă să fii mândru de ceea ce eşti şi recunoscător istoriei pentru ceea ce ţi-a dat. Într-un alt studiu, realizat de cercetătorul Paul Ilie, găsim referinţe la naţiunea spaniolă care este caracterizată astfel: „...Spaniolii sunt gravi, circumspecţi, secretoşi, sobri, dar sunt acuzaţi de a face inutile aceste calităţi prin lenea lor; de asemenea, li se reproşează orgoliul şi mândria" [24]. Cu referiri la fel de pertinente la imaginea de ţară, sau la stereotipurile create în mintea oamenilor despre alte câteva ţări europene, vine cercetătoarea Giovanna Dell Osto, care precizează că „nu toţi Scoţienii sunt zgârciţi şi prea cumpătaţi, ei nu aleargă toţi în jurul fustanelelor şi nici nu cântă toţi la cimpoi. Nu toţi Elveţienii sunt bancheri şi nici nu-şi petrec tot timpul escaladând munţii. Iar Vienezii au alte lucruri de făcut în afară de a dansa valsuri" [25]. Totuşi, anume acestea sunt imaginile pe care le avem despre Scoţia, Elveţia şi Austria, chiar dacă, susţine Giovanna Dell Osto, nu vorbim decât despre nişte stereotipuri. Stereotipurile, însă, aşa cum am menţionat în studiul de faţă, reprezintă un element al imaginii de ţară.

Deplasându-ne, sub aspect geografic, dar şi din punctul de vedere al identităţii, în partea centrală, dar mai ales estică a continentului european, observăm o situaţie total diferită de cea din Europa de Vest. Aici sunt amplasate ţările pe care istoria le-a defavorizat în nenumărate rânduri, al căror destin s-a aflat mereu la latitudinea ambiţiilor şi jocurilor de culise ale marilor puteri şi al căror loc, drept şi importanţă pe harta europeană şi pe arena internaţională au trebuit demonstrate de fiecare dată, ca prima dată. Transformările care au avut loc în această parte a Europei şi a lumii în ultimele decenii au readus în atenţia publicului larg numele şi dorinţele, ambiţiile, aspiraţiile acestor ţări, care încep să revină, deşi foarte încet şi uneori foarte nesigur, la locurile şi rolurile care le aparţin. Referitor la identitatea ţărilor din centrul Europei, Neumann consideră că „eforturile intelectualilor Cehi, Ungari şi Polonezi, în anii 1980-1990, de a dezvolta o identitate central-europeană pentru popoarele lor, întâi pentru a scăpa de lanţurile care îi mărginea cu „Europa de Est", precum şi pentru a uşura drumul spre integrarea în instituţiile europene – UE şi NATO – susţin teza precum că indivizii sau grupurile îşi asumă o identitate prin asocierea cu o altă entitate sau cu mai multe entităţi, accentuându-şi diferenţele de alţii" [26]. Fiecare dintre cele trei ţări separat ar fi reuşit mai greu să-şi atingă scopurile propuse într-un moment extrem de favorabil din punct de vedere istoric şi conjunctural. Ideea de integrare europeană a reprezentat, astfel, consensul în jurul căruia şi-au unificat forţele şi au mers împreună. Factorul istoric şi cel al amplasării geografice au avut rolul lor în acest proces, poate unul determinant sub aspectul creării unei identităţi central-europene mai mult sau mai puţin credibile şi durabile. Ceea ce i-a ajutat pe central-europeni, dar şi pe alte naţiuni, să ajungă la performanţele incontestabile, vizibile astăzi, a fost, în opinia noastră, capacitatea lor de a-şi păstra identitatea naţională şi, implicit, imaginea de ţară, de naţiune, până şi în cele mai dificile momente din istoria lor. În acest context aducem în calitate de argument opinia lui K.E Boulding, la care subscriem în totalitate. Autorul consideră, pe bună dreptate, că „Polonezii au rămas Polonezi timp de 125 de ani de divizare între Germania, Austria şi Rusia. Finlandezii şi-au păstrat identitatea naţională timp de 800 de ani, de regulă străină, şi Evreii, timp de aproape 2000 de ani de dispersare. Dacă o naţiune pierde teritoriul ocupat de o populaţie cu care nu are nimic în comun, este cu mult mai puţin dăunător şi dureros decât pierderea teritoriului locuit de o populaţie loială şi binevoitoare. Astfel, Turcia, considerată „bolnava Europei" („sick man of Europe"), atâta timp cât şi-a menţinut imperiul eterogen, a asistat la o reînnoire substanţială a sănătăţii naţiunii, deşi smulsă de la imperiul său şi împinsă înapoi la harta relativ omogenă a Anatoliei. În acest caz pierderea unui imperiu care nu cuprindea elementul afecţiunii a fortificat unitatea naţională" [27]. Deşi, de exemplu, „Polonia, începând cu perioada Iluminismului, a fost stereotipizată de către vecinii săi vestici şi scandinavi prin expresia „Polish Wirtschaft", o expresie intraductibilă, care literal ar însemna „economie poloneză" şi care semnifică o stare generală de haos şi lipsa planificării acesteia" [28], atâta timp cât naţiunea rămâne intactă, atât cât permit circumstanţele istorico-politice, atâta timp cât coeziunea naţională are capacitatea de a fi mai puternică decât încercările de a o dispersa. Orice naţiune se poate ridica şi continua sau o poate lua de la capăt, aşa cum au făcut Polonezii, Cehii, Ungarii, Românii, dar şi Germanii, după tragicul capitol istoric în care numele lui Adolf Hitler era asociat cu ţara. Revenind la Finlanda, o ţară

care nu are nevoie de prezentare, aceasta şi-a construit şi a reuşit să păstreze şi să fortifice imaginea sa de țară europeană prin eforturi aparent simple, folosind legea şi principiile democrației. În felul acesta, Finlanda este țara cu cea mai liberă presă nu doar din Europa, dar din întreaga lume (conform clasamentului RSF, 2002, 2003, 2006, în 2004 şi 2005 plasându-se pe locul 2 după Danemarca), şi cea pe care o asociem cu brandul Nokia, cunoscut şi utilizat de tot mapamondul. De asemenea, „acordurile de la Helsinki, de exemplu, vor asocia pentru totdeauna acest oraş cu o imagine pozitivă în calitate de barometru al drepturilor omului" [29], aspect care se proiectează pozitiv şi asupra imaginii de țară a Finlandei.

Identitatea central-europeană, sau unitatea, consensul la care au ajuns țările în vederea atingerii unor obiective comune, a funcționat şi a ajutat actorii internaționali implicați să ajungă acolo unde şi-au propus. În anul 2007, atât Finlandezii, cât şi Polonezii, Cehii, Ungarii, Românii şi Bulgarii, sunt membri cu drepturi depline ai Uniunii Europene şi ai NATO, participând, alături de alte națiuni europene, la procesul de construire şi consolidare a unei identități comune. Statele din centrul şi nordul Europei, deşi mai vulnerabile decât cele vestice în ceea ce priveşte imaginea de țară şi identitatea, sunt totuşi mai bine poziționate la acest capitol decât cele din Est. Estul, pe de altă parte, în a cărui componență includem şi cele două recente membre ale UE, România şi Bulgaria, continuă să ia note joase la capitolul identitate, libertate, dezvoltare economică, determinare, conştiință națională şi imagine. În procesul abordării relațiilor Est-Vest se merge, deocamdată, pe acelaşi „stereotip al națiunilor vestice ca fiind dominate de raționalitate, iar cele din estul continentului ca fiind aruncate în imaginea iraționalității" [30]. Iraționalitatea la care se referă autoarea nu este, în opinia noastră, doar un stereotip, ci o realitate dictată de conjunctura geopolitică, social-economică, de tranziția perpetuă pe care o traversează o serie de state estice după destrămarea URSS şi după căderea comunismului în Europa. Clasa politică care s-a perindat la conducerea tinerelor democrații, compusă de multe ori din exponenții vechii ideologii, adaptați peste noapte la noile realități, nu a putut fi ghidată de rațional din primele momente ale noii etape istorice, debusolată fiind de schimbările radicale, neaşteptate, la care a asistat. În plus, în Europa de Est şi de Sud-Est problema identității, a naționalității şi a naționalismului fac sarcina imaginii şi a procesului de integrare europeană extrem de dificilă. Să nu uităm că „o națiune, în Europa de Est, nu este o „țară"" [31], teză cu care suntem în totalitate de acord. În acest sens şi imaginea de țară diferă de imaginea unei națiuni în Europa de Est. În procesul de globalizare la care asistăm astăzi, iar la nivel regional în procesul de integrare europeană, statele, dar şi națiunile din sud-estul Europei se confruntă cu o serie de probleme pentru care nu au soluții. Ideea națională, identitatea, liantul despre care aminteam în cazul statelor din centrul continentului este foarte slab, sau lipseşte cu desăvârşire în cazul țărilor din Est şi Sud-Est. Cercetătoarea Katherine Verdery, în lucrarea sa *Beyond the nation in Eastern Europe*, scrisă în anul 1994, punctează o teză interesantă despre conceptul de națiune şi despre ideea națională a țărilor din Est. Aceasta din urmă sună în felul următor: „Ideea națională devine un pretext pentru a discuta diverse probleme politice, cum ar fi: ar trebui noile guverne să atragă capitalul străin, sau aceasta este o „vindere a națiunii", ar trebui ele (guvernele estice) să copieze căile vestice (democrație, proprietate privată şi piețe), sau aceasta este o trădare a „esenței națiunii?.. națiunile din fostul bloc sovietic îşi creează, din nou, statele, furnizând simboluri legitime pentru a reconstitui un centru politic" [32]. Venind dintr-un sistem totalitar, socialist, aproape comunist, în care conceptele de „economie de piață", „capitalism", „proprietate privată", „idee națională", „identitate" sau „democrație participativă" erau tabu, noile state independente din estul şi sud-estul Europei, entuziaste la începutul anilor '90 ai secolului XX în ceea ce privea viitorul lor, deşi nu toate, au dat repede garda jos, dovedindu-se incapabile de a face față condițiilor dure de existență, de afirmare şi de menținere în lumea nouă pe care o descopereau. Când afirmăm că nu toate statele din fosta URSS au rămas încremenite în tranziție, ne referim, în primul rând, la statele baltice, care, pe lângă faptul că „au jucat un rol de start în drama dezintegrării URSS" [33], „pentru mulți cetățeni sovietici au reprezentat întotdeauna „Vestul"" [34]. Cele trei republici baltice sunt astăzi membre ale Uniunii Europene şi NATO şi, deşi nu au nivelul de dezvoltare economică şi de trai ca al altor state din Uniune, standardele estoniene, letone şi lituaniene lasă restante, sub toate aspectele, țări precum Republica Moldova sau Georgia, deşi în anii 1989-1990 au pornit de la aceeaşi linie de start. Şi acolo conceptele de identitate, idee națională, limbă şi istorie au fost foarte puternic utilizate în numele unui scop comun, iar coeziunea socială şi mobilizarea în jurul ideii de integrare europeană, dar mai ales de îndepărtare definitivă de Federația Rusă, i-au transformat pe baltici în actori şi participanți la dezbaterea privind existența şi/sau crearea unei identități comunitare în cadrul UE. La aproape două decenii de la destrămarea Uniunii Sovietice, neacceptând statutul de membri ai CSI şi mergând ferm şi sigur spre structurile euroatlantice, Estonia,

Letonia şi Lituania nu sunt doar trei state din Europa de Nord-Est, cu frontiere bine determinate şi membre ale UE, ci şi 3 naţiuni care şi-au (re)găsit locul pe harta continentului european. De foarte multe ori analiştii şi politicienii compară evoluţia şi performanţa la care au ajuns statele baltice cu situaţia altor ţări din regiune care au avut rezultate mult mai scăzute.

Europa de Est şi de Sud-Est rămâne, în felul acesta, o zonă dificilă din punctul de vedere al dezvoltării, al stabilităţii, dar şi al aspiraţiilor de integrare europeană. Delimitarea frontierelor, reminiscenţele trecutului, dilemele privind naţiunile rămân probleme fundamentale care încetinesc procesele de dezvoltare a ţărilor din regiune. În plus, interesele geopolitice ale Federaţiei Ruse continuă să se menţină, în pofida faptului că de aproape două decenii nu există nici o stipulare legală şi morală care ar permite acest lucru. Estul Europei depinde de Rusia din punct de vedere economic, în special energetic, în proporţii mari, ajungând chiar la 100%, lucru care îl face vulnerabil în faţa oricărui şantaj, ameninţare sau cerere. Dacă adăugăm la toate acestea lipsa unei idei naţionale puternice, a unei identităţi (de ce nu? – comune, cum a fost cazul ţărilor din Europa Centrală la începutul anilor '90) a statelor din regiune, înţelegem de ce ultimele s-au pomenit în situaţia actuală. Cercetătoarea Katherine Verdery, referindu-se la problema naţiunilor din statele est-europene, compară Europa de Est cu un ring de box în care lupta adevărată poate începe oricând. Ea subliniază că „ceea ce face din Europa de Est un adevărat ring de box este combinaţia unor procese care se dovedesc a fi trans-statale şi trans-etnonaţionale, în care conflictele caracteristice grupurilor naţionale trec peste graniţele politice şi sporesc posibilitatea unui război între statele suverane" [35]. Sensibilitatea şi fragilitatea încă foarte pronunţate ale tinerelor democraţii din estul continentului european le menţine atât la cheremul Federaţiei Ruse, cât şi relativ departe de un proces de integrare europeană eficient şi veritabil.

În felul acesta, este într-adevăr dificil să concepi o identitate europeană comună tuturor statelor de pe continent, în condiţiile în care „partea de vest şchiopătează în ideea unei unificări, în timp ce jumătatea de est este obsedată de frontiere şi de fluxurile de imigranţi" [36]. În plus, dimensiunea europeană în sine este percepută în mod diferit de la ţară la ţară. Spre exemplu, atât Ucraina, cât şi Georgia, Republica Moldova şi Belarus, sunt, din punct de vedere geografic, ţări est-europene. Nici una dintre ele nu este, deocamdată, membră a Uniunii Europene, iar Belarus nu este parte nici a Consiliului Europei. Toate statele menţionate şi-au declarat deschis intenţia de a merge pe calea integrării europene, cu excepţia Republicii Belarus, care consideră parteneriatul, şi poate chiar uniunea Rusia – Belarus, alegerea optimă pentru viitorul său. Pentru nici una dintre aceste state nu a fost fixată o dată la care ar putea adera la UE, dar relaţiile fiecărui stat cu Uniunea sunt reglementate de anumite acorduri, planuri de acţiuni sau strategii. Analiştii, politicienii, politologii şi futuriştii se întrec în prognoze şi speculaţii privind ordinea în care statele menţionate vor adera la UE, la acestea fiind adăugate şi ţări ca Armenia sau Azerbaidjan, dar Bruxelles-ul oficial îşi prezintă reticenţele în mod diplomat. „În mod mai mult speculativ, puncta Ray Hudson în anul 2000, s-a sugerat că unele state din CSI (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Moldova şi Ucraina) pot intra (în UE), numai că extinderea UE va trebui să se oprească undeva" [37]. În anul 2007, după ce am asistat la cea mai mare extindere din istoria Uniunii Europene (10 state în 2004), precum şi la extinderea de la 1 ianuarie 2007, dată de la care UE nu mai este nici a celor 15, nici a celor 25, ci a celor 27, putem afirma că, în cel mai bun caz, după integrarea Croaţiei şi, posibil, a Turciei, extinderea UE se va fi oprit „undeva". Undeva la graniţa cu Republica Moldova, undeva lângă ultima dictatură din Europa, Belarus, undeva aproape de Ucraina, o ţară mare ca teritoriu, declarată oficial una pro-europeană, dar încă măcinată puternic de dilema est-vest, încă nesigură pe sine şi încă victimă a nesfârşitelor crize interne.

În cazul Republicii Belarus, suntem de acord cu Stephen R.Burant, care, într-un studiu al său în care compară naţiunile ucraineană şi bielorusă după destrămarea URSS, sugerează că „are o identitate naţională slabă" [38], că „după 1990 Ucraina a demonstrat un mai mare interes în a stabili identităţi europene şi central-europene pentru sine decât Belarus. Ucraina posedă o conştiinţă naţională mai puternică" [39], precum şi cu afirmaţia aceluiaşi autor conform căreia „pentru elitele ucrainene, cel puţin până la mijlocul anului 1994, Rusia simboliza Asia şi o identitate imperială" [40]. Pe de altă parte, însă, ambele state au urmat politici slabe de europenizare şi de integrare europeană, mulţi ani după declararea independenţei pe arena europeană şi internaţională. Deosebirea primordială dintre ele constă în faptul că Ucraina, în special începând cu anul 2004, când puterea a fot preluată, cu mult efort şi cu multe consecinţe nefaste ţării şi poporului, de către forţe adepte ale integrării, duce o politică de integrare în structurile euroatlantice; iar Republica Belarus se află de 17 ani sub conducerea aceluiaşi om, ostil oricărei iniţiative şi idei de integrare într-o structură europeană sau

euroatlantică. Imaginea celor două țări este opusă astăzi în ceea ce privește aspectul integrării europene, dar nu diferă în mod esențial în linii generale în ochii europenilor din vestul continentului, așa cum imaginile celorlalte țări din Est sunt asemănătoare. Deși problemele, dificultățile, particularitățile statelor sunt altele, diferența dintre Georgia, Moldova, Ucraina sau Armenia este aproape insesizabilă pentru elitele, dar mai ales pentru popoarele din Vest. „Estul" se prezintă ca o marcă, un stereotip și o imagine preponderent negative ale țărilor din Est. „Estul" este eticheta comună a unor state extrem de diferite din toate punctele de vedere, iar profilarea clară a imaginii unei țări separate se dovedește a fi un proces dificil. „Estul", asemeni „Balcanilor", reprezintă catalogarea comună și simplistă de care încearcă să scape majoritatea noilor democrații, căutându-și locul și rolul pe continentul european. Cea mai răspândită, și deocamdată cea mai eficientă metodă de a face acest lucru este procesul de integrare europeană, în care s-ar părea că nu contează identitatea națională și imaginea, de vreme ce Uniunea luptă pentru o identitate și o imagine comune, teză absolut greșită, din punctul nostru de vedere.

De rând cu țările estice ale Europei, o altă parte a continentului, catalogată adesea în termeni nu tocmai pozitivi, sunt Balcanii, o regiune des și greu încercată de războaie și conflicte interetnice. Maria Todorava, care a investigat timp îndelungat imaginea Balcanilor în Vest remarcă faptul că „în secolul 20 balcanizarea înseamnă parcelizarea unităților politice mari în unele mici, sinonim cu revenirea la trib, înapoiere, barbaritate. În manieră similară cu cea a Orientului, Balcanii au devenit „Ceilalți" ai Europei" [41]. În continuarea aceleiași idei, Ljiljana Šarić, cercetătoare din Balcani, punctează că „imaginea Balcanilor din perspectiva vestică a unificat două concepte: conceptul unui loc sălbatic, violent și nepoliticos și conceptul unui loc mistic... Războaiele din fosta Iugoslavie au contribuit la extinderea unor prejudecăți și stereotipuri negative vizând această regiune. Iugoslavia a devenit în ochii vesticilor cea mai întunecoasă parte a Europei, a fost asociată cu sângele și cu violența.....Balcanii sunt antipodul Europei..... Balcanii sunt asociați cu un scop negativ, indezirabil, iar Europa – cu unul pozitiv, dezirabil" [42]. Din cele menționate putem conchide că imaginea țărilor din Balcani în Vest este chiar mai negativă decât cea a statelor din estul Europei. Menționăm, însă, că însăși denumirea de Balcani este una controversată și neclară. În ultimele decenii Balcanii sunt sinonimul războaielor din fosta Iugoslavie, tocmai de aceea regiunea este asociată în Vest cu elemente negative. Într-o definiție mai mult sau mai puțin acceptată în Occident privind țările care aparțin Balcanilor se susține că acestea ar fi: Albania, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Grecia, Muntenegru, Republica Macedonia, România, Serbia, Turcia (partea europeană), în această listă uneori fiind incluse Croația și Slovenia. În felul acesta, observăm că Balcanii reprezintă, de fapt, aceleași țări din Est, dar și din Sud-Est, unele dintre ele membre ale UE, state independente și suverane, care au ales calea integrării europene și pe cea a prosperității prin depășirea neînțelegerilor și a conflictelor. Este adevărat, de asemenea, și faptul că de multe ori, pentru a evita imaginea negativă pe care o provoacă cuvântul „Balcani", în locul lui este folosită expresia „Europa de Sud-Est", pentru a desemna aceeași regiune, doar că în acest caz țărilor menționate li se mai alătură Republica Moldova și Ucraina. Nu putem afirma că imaginea „Europei de Sud-Est" diferă radical în ochii vesticilor de cea a „Balcanilor", dar, dintr-o comoditate psihologică, primul termen este preferat celui din urmă, asociindu-se cu ceva mai puțin barbar, sângeros și periculos. „Balcani" reprezintă, la fel ca și „Est", o etichetă pe identitatea și imaginea țărilor din această regiune, care contribuie la frânarea proceselor de reafirmare, dar și de integrare europeană a acestora. Detronarea acestei etichete și construcția unor imagini noi, pozitive, necompromise, reprezintă acum o provocare primordială pentru statele din această parte a Europei.

În cazul parții de Est și de Sud-Est a Europei, inclusiv Balcanii, imaginea de țară funcționează, deocamdată, în defavoarea statelor, aceasta fiind o consecință a conjuncturii istorice și geopolitice în care s-au aflat acestea de-a lungul mai multor secole. Imaginea lor înseamnă astăzi imaginea întregii regiuni, aceasta din urmă fiind puternic generalizată și stereotipizată. Chiar dacă majoritatea statelor au avansat suficient de mult și s-au plasat bine pe linia de start în procesul de integrare europeană (România, Bulgaria, Grecia, Slovenia sunt membri ai Uniunii Europene, iar Croația și Turcia sunt candidați la aderare), discrepanța între acestea și vestul continentului rămâne una covârșitoare și lacunele de imagine – foarte importante. În acest context, nu vedem cum am putea vorbi despre existența unei identități sau a unei imagini comunitare bine conturate, precum și a unei imagini europene distincte, clare și precise.

Așadar, în urma celor expuse putem concluziona că în Europa anului 2007 nu există o identitate europeană clară și definitorie, așa cum nu există nici identitatea numită de noi în acest studiu *comunitară,* adică în interiorul Uniunii Europene, deși tendința organizației de a profila o astfel de identitate nu poate fi contestată sau

neglijată. Imaginea Europei şi a Uniunii Europene este generalizată, superficială şi bazată în mod primordial pe imaginile statelor mari şi puternice din punct de vedere politic şi economic de pe continent şi din interiorul Uniunii Europene, care, de altfel, coincid. Identitatea fiecărui stat în parte contează, aparent, în procesul de integrare europeană, sub lozinca diversităţii popoarelor europene, dar, în realitate, această identitate este pusă în umbră în condiţiile în care se luptă pentru o identitate comună.

Pe de altă parte, imaginea de ţară este un element de bază în contextul procesului de integrare europeană, proces care întruneşte astăzi majoritatea statelor de pe continent. Dacă în cazul unor state, preponderent al celor din vestul Europei, imaginea de ţară funcţionează în favoarea lor, indiferent de procesele în care se implică şi de deciziile pe care le iau, atunci în cazul statelor din estul şi sud-estul continentului imaginea fiind creată nu în baza unor strategii bine elaborate, ci în baza conjuncturii istorice şi geopolitice, lucrurile se prezintă în manieră contrară. Faptul că procese de genul celui de integrare europeană există şi tentează, provoacă tot mai multe state europene, ca teritoriu sau ca vocaţie, demonstrează că regiunea de pe mapamond numită Europa a ajuns la o maturitate istorică demnă de apreciat, iar colaborarea şi parteneriatul dintre state a luat, cu mici excepţii, ferm locul războaielor şi al neînţelegerilor. Aceasta la nivel general, precum şi în calitate de teze principale în discursurile oficiale ale liderilor europeni. Noi mai rămânem însă la părerea a doi cercetători chinezi care menţionau într-un studiu că „relaţiile interstatale ar trebui privite ca un tot unitar în care unul sau câteva state nu pot prospera în timp ce alte ţări pier" [43]. Şi aceasta în condiţiile în care nu contestăm şi nici nu neglijăm eforturile sincere şi conjugate ale tuturor statelor europene de a construi o identitate şi o imagine comune, comunitare, clare, precise, cu adevărat definitorii, aproape de fiecare stat şi de fiecare cetăţean european. Imaginea europeană şi cea comunitară de ţară se prezintă, deocamdată, *de iure*, în calitate de concept axiologic şi chiar ideologic, în raport cu imaginea SUA, dar nu este nici definită şi nici confirmată *de facto* de realitate. Este un concept general şi generalizat care trimite preponderent la statele-lider din Europa şi UE, dar şi unul pentru care se depun eforturi ca să se transforme într-o realitate incontestabilă.

Referinţe:

1. Bărbulescu I.Gh. Uniunea Europeană. Aprofundare şi extindere. Cartea I. De la Comunităţile Europene la Uniunea europeană. - Bucureşti: Trei, 2001, p.41.
2. Ibidem.
3. Ibidem, p.43.
4. Hudson R. One Europe or many? Reflections on becoming European // Transactions of the Institute of British geographers. New Series. - 2000. - Vol.25. - No4. - P.414.
5. Ibidem, p.417.
6. Ibidem, p.418.
7. Ibidem, p.420.
8. Ibidem, p.419.
9. Šarić L. Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs // Journal of multilingual and multicultural development. - 2004. - Vol.25. - No5&6. - P.405.
10. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe // Journal of multilingual and multicultural development. - 2004. - Vol.25. - No5&6. - P.380.
11. Hudson R. One Europe or many? Reflections on becoming European, p.409.
12. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.380.
13. Šarić L. Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs, p.394.
14. Ibidem, p.391.
15. Boulding K.E. National images in international systems // The Journal of Conflict Resolution. - 1959. - Vol.3. - No2. - P.121.
16. A critical study of „representing other": The case of SARS coverage on Vietnam an China by western–led English media in five countries, p.5.
17. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.386.
18. Dell Osto Giovanna. „We are all Americans!": a historical perspective on the evolution of discourses of America in Western European newspapers before and after September 11, 2001 // Conference Papers-International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.5.
19. Heath R. Low involvement processing-a new model of brand communication // Journal of Marketing Communications. - 2001. - No7. - P.29.
20. Blanton Sh.L. Images in conflict: the case of Ronald Reagan and El Salvador // International Studies Quarterly. - 1996. - Vol.40. - No1. - P.32.

21. Eli A., First Anat. Media. Power and Palce Image: ways of construting the periphery as the „other" // Conference Papers-International Communication Association, Annual Meeting. - New-York, 2005, p.2.
22. Reigrotski E., Anderson N. National Stereotypes and foreign contacts // The public opinion Quarterly. – (1959-1960). - Vol.23. - No4. - P.527-528.
23. Boulding K.E. National images in international systems // The Journal of Conflict Resolution. - 1959. - Vol.3. - No2. - P.122.
24. Ilie P. Exomorphism: cultural bias and the French image of Spain from the War of Succession to the Age of Voltaire // Eighteenth–Century Studies. - 1976. - Vol.9. - No3. - P.377.
25. Dell Osto Giovanna. „We are all Americans!": a historical perspective on the evolution of discourses of America in Western European newspapers before and after September 11, 2001 // Conference Papers- International Communication Association; 2003 Annual Meeting. - San Diego: CA, 2003, p.5.
26. Burant St.R. Foreign policy and national identity: a comparison of Ukraine and Belarus // Europe-Asia Studies. - 1995. - Vol.47. - No7. - P.1125.
27. Boulding K.E. National images in international systems, p.124.
28. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.372.
29. Giffard C.A. and Rivenburgh N.K. News Agencies, national Images, and Global Media Events // Journalism & Mass Communications Quarterly. - 2000. - Vol.77. - No1. - P.8.
30. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.372.
31. Verdery K. Beyond the nation in Eastern Europe // Social Text. - 1994. - No38. - P.3.
32. Ibidem, p.13.
33. Muiznieks N.R. The influence of the Baltic popular movements on the process of Soviet desintegration, p.19.
34. Ibidem, p.20.
35. Verdery K. Beyond the nation in Eastern Europe, p.10.
36. Ibidem, p.17.
37. Hudson R. One Europe or many? Reflections on becoming European, p.411.
38. Burant St.R. Foreign policy and national identity: a comparison of Ukraine and Belarus, p.1132.
39. Ibidem, p.1140.
40. Ibidem, p.1137.
41. Šarić L. Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs, p.390.
42. Ibidem, p.396.
43. Wang J., Lin Z. Chinese perceptions in the Post-Cold War era: threee images of the United States // Asian Survey. - 1992. - Vol.32. - No10. - P.916.

Prezentat la 15.10.2007

GLOBAL MASS-MEDIA

Valentina COJOCARU

Catedra Filologie Engleză

În articol sunt tratate o serie de aspecte ce ţin de procesul de globalizare care exercită un impact tot mai mare asupra mass-media. În prezent putem vorbi chiar de o globalizare a mass-media, atât pe plan internaţional, cât şi naţional (integrarea structurilor media în Republica Moldova).

Publicaţia se centrează pe trei aspecte-cheie: descrierea tipologiei şi specificarea funcţiilor organizaţiilor media (media comercială, guvernamentală, publică, organizaţională, individualizată, politică); implicarea Republicii Moldova în procesul global comunicaţional-informaţional, în special prin intermediul noilor tehnologii informaţionale; reliefarea tendinţelor inovatorii în mass-media.

Different countries mass-media systems reflect the diversity of their levels of development, prosperity, values and political systems. Often, a country's geography has a great impact on the type of media system it holds. The level of diffusion of different communication technologies offers a clear view to illustrate specific cultures and national identities.

The mass-media have grown in complexity, mostly in economically advanced countries. According to media professionals, media systems are classified into:

Commercial media

These are profit-seeking media. Media global commercialism has become marked by the extra power of mergers and associations between companies and by packaging of associated products for multiple audiencies. In the case of Disney' s 1996 ten- year deal with McDonald's worldwide (promoting children's meals and Disney characters and product), this business is not just about film. It owns or controls theme parks, it produces sound tracks and TV series.

Government media

Controlled by the government, it may coexist with commercial media. It concerns the government power to allocate resources. It provides the interaction of the press services and the public administration officials. This service's function is also to organize press conferences, interviews to participate at the state, official visits, appointments, negotiations with the Prime Minister participation. Being responsible to ensure the creation of an objective image, this type of media in collaboration with the Government, prepare the info-materials concerning the governmental activity [1].

Public media

It is usually financed by citizens and government money to foster the public good, like PBS and NPR in the US. Public media centers assist many nonprofit organizations with marketing, communications strategy, advocacy campaigns, advertising, direct response, constituency development, management consulting, research and media training.

Organizational media

Targeting at supporting and serving non-government organizations, such as professional groups, religions and corporations. It provides a comprehensive education in theory and practice of human and media based communication within organizations. The trained students are prepared to assume roles as communication professionals in media design and production, public information, special events planning, website design and promotional communication.

Individualized media

Media related to an individual need and concerns, by means of the web. There are organizations that initiate and train media-interested people for interviews. Some centers offer individualized media coaching, radio interview training that help first-timers feel comfortable speaking to any media, or in front of a live audience.

Political media

Used by political parties. Political media are communication vehicles owned, ruled, managed, or otherwise influenced by political entities, meant to propagate views of the related entity. In this sense, political media would often be meant to form or at least to influence public opinion, a least-common – dominator for all members of the society. They are a one-way street and sometimes misused. In some cases people in media careers have been previously selected by ruling apparatus, and often openly declared their political beliefs, admitting a lack of impartiality [2].

According to McQuails media thesis, there are four kinds of effect globalization:

1. Global media promote relationships of dependency rather than economic growth.
2. The imbalance in the flow of mass-media content undermines cultural autonomy or holds back its development.
3. The unequal relationship in the flow of news increases the relative global power of large and wealthy news producing countries and hinders the growth of an appropriate national identity and self image.
4. Global media flows rise to a state of cultural homogenization or synchronization, leading to a dominant form of culture that has no specific connection with real experience for most people [3].

The first media companies to extend their operations abroad considerably were news agencies such as the Associated press, Reuters and the United Press. At present, companies that produce all types of media messages, are engaged in searching for global markets.

Associated press is the largest news-gathering agency in the world, disseminating 20 million words and 1000-plus images a day. Subscribers from over 100 countries became its customers. About 1500 US daily newspapers, 6000 television, radio stations and a great number of cable systems carry AP news. In the US the AP has 3700 employees.

Time warner. Time Warner, operating in over 70 countries, is one of the biggest world media company, valuing about $ 83 billion. Its CNN can reach a billion people in over 200 countries. HBO OLE tempts numerous subscribers in Latin America. Warner Brother's movies and TV shows are distributed worldwide. Time publishes editions in Europe, Latin America and the South Pacific. The Discovery channel has 63 million subscribers in Asia, 30 million in Europe, the Middle East and Africa, 30 million in India, and 28 million in Latin America. The Cartoon Network is satellite and cablecast in 145 countries in 14 languages. Nickeledeon is the globe's most distributed kids channel, viewable in more than 320 million households. Mexican soap operas dominate the television schedules of Latin and South America. The four largest US record companies have international ownership. Japanese Sony owns Hollywood's Columbia Pictures, Rupert Murdoch's Australian corporation owns 20th Century Fox [4].

But the global stream of broadcasting is not welcomed by everyone French law requires that 40% of all music broadcast by its radio stations be in French. The Chinese government requires all Internet reports to be recorded with the police, in this way to ensure that its people do not access "counterrevolutionary" Internet content [5].

Media may know few national borders, but the concern of loosing of one's culture identity is increasing. Thus, today the world is seen as a global village due to the media expansion. Still, there are controversial views about the benefits of this trend away from nation specific culture. Global village proponents conceive the world community coming close together as a common culture is negotiated as we become more economically interconnected. As a result of the cultural interchange a global culture is created, piece by piece, but it grows more variegated and complex along the way. And even as geographically based identities blur and fade, new subcultures, based on shared tastes in music or literature or obscure hobbies, grow up" [6].

The global media phenomenon has contributed to the awareness of the ethnic stereotypes recognition in the media focus.

As media technology advanced and the broadcasting age emerged, the American media became increasingly national in scope and ethnic stereotypes evolved to reflect a "melting pot" ideology. Thus, while overtly racist media portrayals were largely marginalized in the early 20th century, perceptions and claims of subtly racist portrayals continue to the present day. Europeans are the dominant figures in American media, often playing the protagonist role. They appear in a broad spectrum of characters of varying complexity and are not generally limited in scope because of their race. Instead, they tend to be stereotyped with regard to gender, nationality, class and other factors. "Good" whites tend to be more fair in appearance, while "evil" whites

tend to have darker eyes, hair or skin. White women often represent safety, the familiar, the home, acting as a "civilizing center" by privilege of their whiteness. African Americans are generally portrayed as intellectually, economically, culturally inadequate being in constant need of assistance from white Americans and others. The stereotype of the dedicated non-African American teacher, social worker or mentor providing what African American family, culture and wealth is well established in films, television shows etc.

Moldova's attempt to join to the global village

The extensive implementation of the info-communicational technologies (ICT) by all society layers, represent a global tendency in the world development. The modern technologies have a crucial importance to raise the level of citizen's living and to the competitiveness of the national economy, the expansion of its integration opportunities in the world economic system.

The first satellite channel was launched by "Moldova Tele-Radio". The broadcasting of the mentioned channel extends in the Eastern and Western Europe, the West of Russia, North of Africa, Madagascar Island as well as in some countries of the Middle East.

The World Bank Public Information Center (PIC) in Moldova makes World Bank Group information available to the public is an effort to disseminate its work to the widest possible audience. PIC' s services include: on-line access to World Bank projects, documents, reports, and publications, access to development and research sites on the Internet, access to development-related publications by international institutions, governments, and NGO.

Globalization, innovatory tendencies in the media

The electronic media and communication sector, which ranges from telecommunication networks and the Internet, through to radio, television and film, is itself among the most active in the current drive for the globalization of production, markets and trade. Although varying among the subsectors, its rate of expansion has been phenomenal, the centralization of ownership has been among the most marked, the transition from national public ownership to global private ownership is almost total and international trade (facilitated by the rebranding of telecommunication services as "tradable goods") has expanded apace. This has been accompanied by the reorganization of hardware, software and content production, and the global redistribution of activities.

The social consequences of the globalization of the sector itself are comparable to those of many other sectors, and include the restructuring of employment relations and conditions, and international competition for footloose capital based on cheaper labour While these issues are very important in themselves, rather than being given special consideration on their own, they should be seen as part of the overall issues surrounding globalization. Yet the sector, in its current trajectory, occupies a special place in processes of globalization that sets it apart from others. It has a unique impact in two directions. The first is as an *enabler of globalization* [7].

The media and communication industries are a leading sector in facilitating overall globalization. In the first place, the role of telecommunication is critical to globalized production strategies. It is inconceivable that the pace and depth of globalization could have been sustained over the past decades in the absence of sophisticated telecommunications networking. Furthermore, content (or "copyright") industries, such as television, music, video, film and the Internet, directly through advertising and indirectly through the promotion of consumerist and individualistic lifestyles, are at the forefront of cultural preparation for consumerism, an essential precondition and accompaniment to the opening up of new markets for a huge variety of products, and to the breaking down of cultural and other barriers.

Directly in their role as enablers of globalization, the social consequences of the media and communication sector *are* primarily mediated through the sectors that they facilitate. For instance, the social consequences of facilitating the emergence of globalized financial transactions and manufacturing industries are ultimately a function of the globalization of these sectors, while the social consequences of the opening of markets for "lifestyle" products, such as fast food and cosmetics, are a result of the growth of these sectors. But these impacts bring us beyond the main focus of this presentation [8].

The second special characteristic of the globalization of the media and communication sector is as a *powerful agent* in the transformation of social, cultural and political structures. This is, of course, partly the flip side of media and communications as a means of opening new markets and softening up cultures for consumerism, although there is more to it than that. It is this set of (often unintended) side effects of the glo-

balization of media that have the most impact of all, namely the evolving cumulative impact of the gradual commercialization of media and communications on critical social functions, such as the formation of individual and community identity, cultural and language diversity, the capacity to participate in the political process and the integrity of the public sphere, the availability of information and knowledge in the public domain, and the use of media for development, educational and human rights purposes. These areas, the vital functions that media and communications must play in a society that respects democracy, human rights and economic, social and cultural needs.

The central hypothesis is that we currently find ourselves at a media crossroads. At stake is the type of communication and media environment that we are seeking, from the local to the global levels, for ourselves and for future generations. Major forces are strongly propelling us down one route, the commercialization of media sectors and outputs, subsuming media and communication 'products' under general market rules. An alternative route, currently much weaker, would lead us down the road of media and communications focused on fulfilling human needs and reinforcing human rights under a revised and invigorated structure of global governance. The crossroads metaphor is apt. If we travel down the former route, it becomes increasingly difficult to make our way back, as changes are locked into place, ratchet-like, by powerful institutions with an armoury of enforcement mechanisms and sanctions at their disposal. But building an impetus to move in the human rights direction will demand a conscious and coordinated effort from advocates in international institutions and in civil society.

References:

1. www.presa_guvern@moldova.md.
2. Ibidem.
3. Gorham Joan. Mass Media. - Canada, 2006, p.343.
4. Baron Stanley J. Introduction to Mass Media. - New York, 2007, p.503.
5. Ibidem, p.506.
6. Ibidem, p.519.
7. Vivian J. The Media of Mass Communication. - Pearson, 2007, p.312.
8. Ibidem, p.377.

Prezentat la 29.03.2007

ACTIVITATEA EDITORIALĂ ŞI SOCIETATEA INFORMAŢIONALĂ

Mihai LESCU

Catedra Jurnalism

In the present article the author reveals the role of the book and typing machine in the informational society. The theory is allied with practical reflections dealing with the evolution of the pollygraphic and editorial system and with the book distribution in Republic of Moldova.

The author focuses on the aspects, which came out in the editorial system while the transition period, putting forward definite solutions, which will expand the efficiency of the educative role of the book. There are emphasized new types of activities connected to the process of producing typed works and its promotion to the reader.

The article is very useful for the students specialized in Editorial Activity as well as for all those who are interested in the problem of the book's role in the contemporary media system.

Împărtăşind opinia că în această lume totul comunică, constatăm că atunci când vorbim despre comunicare avem în vedere, întâi de toate, transmiterea informaţiilor şi a ideilor puse în cuvinte şi imagini prin intermediul vorbirii, scrisului, tiparului, radioului, televiziunii şi, mai recent, al Internetului.

Aşa-numita „explozie" a informaţiei [1] – metaforă cu miros neplăcut de praf de puşcă – ar fi fost de neconceput fără inventarea tiparului.

Chiar dacă prima carte din lume a fost *Diamond Sutra,* în China, în anul 868 d.H., iar în 953 operele lui Confucius sunt imprimate pe plăci de lemn, gravate în relief, apoi, în 1038, chinezul Pi Shang inventează tipografia în care fiecare semn apare în relief pe un suport, literele de metal independente (caracterele), descoperite de aurarul din Mainz, Johann Gutenberg, după multe experimente, vreme de 20 de ani, au fost unice în istoria de până atunci [2].

Faptul acestei fascinante invenţii de către J.Gutenberg este indiscutabil. Se discută, însă, până azi despre data precisă de naştere a ei (pentru unii autori, tiparul a apărut în 1434, pentru alţii – în 1438, dar sunt şi care il datează cu 1439). Totodată, ca ani de debut ai tiparului european sunt indicaţi şi anii 1435 şi 1436. Şi locul apariţiei este notat de unii la Mainz, de alţii la Strasbourg [3].

Oricum, cert rămâne faptul că la mijlocul secolului al XV-lea, J.Gutenberg a inventat maşina de tipărit care folosea caractere de metal mobile, triumfând în faţa concurenţei pe care i-o făceau lucrările scrise manual, manuscrisele. Referindu-se la relevanta descoperire a lui Gutenberg, criticul literar din Canada Marshall McLuchan (1911-1980) în studiul *Galaxia Gutenberg* (1962) sublinia: „Tipografia a tins să transforme limbajul dintr-un mijloc de percepţie şi exploatare într-un bun de consum transportabil. Tiparul nu este numai o tehnologie, ci el însuşi este un izvor de materie primă sau o materie primă" [4].

Deloc întâmplător faptul că în studiile consacrate comunicării savanţii evidenţiază tiparul, calificându-l „revoluţie", epocă/eră [5] de rând cu altele, cum ar fi: a) Epoca semnelor şi semnalelor; b) Epoca vorbirii şi a limbajului; c) Epoca scrisului; d) Epoca mijloacelor comunicării de masă şi e) Epoca mijloacelor de comunicare computerizate.

În ce constă revoluţia produsă de tiparul cu caractere mobile, inventat de Gutenberg? „El a realizat câte o ştanţă de oţel pentru fiecare literă, apoi a ştanţat imaginile literelor într-un metal mai moale (alamă) şi în jurul acestor imprimări a făcut matriţe din lut. În aceste matriţe din lut a turnat, apoi, plumb topit, obţinând, pentru fiecare literă, mulajul ei. Literele puteau fi, acum, aranjate astfel încât să formeze cuvinte, matriţele permiţând reutilizarea pentru turnarea oricâtor litere. Peste aceste cuvinte, bine legate, se putea da un strat de cerneală, iar prin presarea hârtiei sau a pergamentului se obţinea pagina tipărită. Gutenberg a folosit o presă mare, pentru vin, pe care a adaptat-o pentru presarea pergamentului peste cuvintele viitoarelor pagini. Se obţineau pagini curate (prin ecrane de protecţie) şi fără greşeli, *Biblia* cu 42 de rânduri tipărită în 1455 stând mărturie peste timp pentru „arta" sa" [6].

Începutul secolului următor descoperirii lui Gutenberg a fost marcat de febra apariţiei „bunului de consum transportabil" – cărţilor – în toate limbile europene. Către sfîrşitul secolului al XV-lea erau întemeiate tipografii în mai mult de 250 oraşe din Europa: 80 – în Italia, 52 şi 43 respectiv în Germania şi Franţa. Numai în decurs de 10 ani (1466-1476) apar tipografii în Basel, Roma, Paris, Veneţia, Leuven, Valencia, Cracovia,

Buga, Westsminster şi doar la Praga prima tipografie este înființată în 1477. Până la finele secolului, la care ne raportăm, toate tiparnițele existente au pus la dispoziția celor 100 de milioane de europeni în jur de 27000 de ediții cu un tiraj de 13 milioane de cărți. Accentuăm în acest context faptul că „tiparul a pătruns încet în Rusia şi în general în lumea creştinismului ortodox (incluzând aici Serbia modernă, România şi Bulgaria), unde alfabetul era de obicei chirilic, iar ştiința de carte – un apanaj aproape exclusiv al clerului" [7].

Deşi datorită unor condiții economice şi politice tiparul cărții a pătruns mai târziu decât în țările Europei Occidentale, putem spune că şi aici s-au manifestat mai mulți meşteri tipografi iscusiți. În numărul lor, un loc de frunte îi revine ieromonahului tipograf Macarie, care tipăreşte în Țara Românească primele trei cărți: un *Liturghier*, terminat la 10 noiembrie 1508; un *Octoih* (la 1510) şi un *Tetraevanghel* (la 1412) – toate în limba slavonă [8].

În Moldova, începutul activității tipografice se datorează mitropolitului Varlaam. Anume Varlaam este autorul-traducător şi „editorul" primei cărți tipărite moldoveneşti *Cazania* (Cazania lui Varlaam), ieşită la lumină în 1643 de sub teascurile primei tiparnițe moldoveneşti, instalată la Iaşi în 1642.

Fiind mai ieftine, cărțile au mărit interesul pentru învățătură. În pofida faptului că unii oponenți consideră că „invenția" a pus adesea în circuit texte inexacte, a condus la crearea unor „pseudoevenimente", mai ales prin „revoluția grafică", a facilitat „plagiatul", amenințând tot mai mult proprietatea intelectuală, concluzia de sinteză este că tiparul a facilitat răspândirea cunoştințelor/educației, făcând ca descoperirile să fie cunoscute pe scară mai largă şi informațiile să se piardă mai greu. Tiparul a condus la o concepție relativ nouă asupra tipului de scris pe care noi îl numim astăzi *literatură*, precum şi asupra conceptului de *autor*, în legătură cu ideea de versiune corectă sau autorizată a unui text. O altă consecință a fost implicarea întreprinzătorilor în procesul de răspândire a cunoştințelor. Utilizarea noilor media a încurajat conştientizarea sporită a importanței publicității, fie economică, fie politică. În definitiv, tiparul a impulsionat nu numai editarea cărții, dar şi a presei scrise. Răspândirea cărților, mari sau mici, a ziarelor este numai o parte dintr-o istorie care include şi apariția a două genuri asociate în mod normal numai cu secolele XIX şi XX – afişul şi formularul oficial [9].

S-au perindat ani şi secole, dar până în zilele noastre presa de mână construită după principiul celei elaborate de Gutenberg se foloseşte în atelierele de zincografie, pentru tipare de corectură şi pentru lucrări de artă cu tiraje reduse. Aceste prese aflate lângă maşinile moderne de înaltă productivitate, prevăzute cu dispozitive automate, stau mărturie pentru faptul că teascul modest şi primitiv al primilor meşteri de la jumătatea secolului al XV-lea a fost punctul de plecare al tuturor marilor transformări prin care a trecut tipografia şi editarea de carte în cele peste cinci veacuri de la inventarea lor: elaborarea în 1886 a primului linotip (maşină de cules rânduri); construirea în 1897 a monotipului (maşină de cules literele separat, care, fixate pe o bandă prin perforații, declanşează matrița pentru tipar); inventarea în 1964 a maşinii de cules prin fotografiere (maşină ce se detaşează definitiv de la tradiția literelor de plumb) şi, în sfârşit, construirea în deceniul 1970-1980 a calculatoarelor electronice cu o capacitate de imprimare de 70-80 mii rânduri de text pe oră. Astfel, fără matrițele rudimentare şi primitive ale meşterului Gutenberg nu ar fi existat astăzi nici maşinile moderne care tipăresc sute de mii de exemplare de carte pe oră [10].

În pofida faptului că odată cu „era electronică" se făceau auzite voci care preziceau „sfârşitul" cărții, aceasta continuă să ocupe un loc de cinste în sistemul mediatic contemporan. Astăzi, în majoritatea țărilor, instruirea şi educația au devenit o necesitate vitală, fapt ce a determinat ca anual pe mapamond să fie editate peste un milion de titluri de cărți şi broşuri.

Noile tehnologii comunicaționale au transformat cartea şi receptarea ei. Suntem martorii conjugării proceselor tradiționale de editare cu performanțele calculatorului. Dezvoltarea şi modernizarea economiei, apariția tehnologiilor noi de tirajare au rentabilizat mult acest sector, cerând totodată de la editorii de carte perfecționarea etapelor de fabricare şi de distribuire. Industria europeană a editării a cunoscut şi ea un salt economic impunător: de la 18,5 mlrd. euro în 1993, la 27 mlrd. în 2000. Difuzarea, prin intermediul librăriilor, prin corespondență, instituții specializate sau Internet, este o operație facilă, în multe țări cu o infrastructură bine pusă la punct.

Schimbări substanțiale s-au produs şi în sectorul editorial de la noi. Astăzi în Republica Moldova activează 3 edituri de stat şi peste 200 de edituri private. Mare parte din aceste edituri îşi au sediul şi activează în Chişinău. În numărul acestora se înscriu editurile „Prut Internațional", „Muzeum", „Cartier", „Litera", „ARC" şi a. În scopul apărării drepturilor lor şi promovării politicii editoriale, participării active la expozițiile-târg de carte republicane şi internaționale, mai multe edituri private la ora actuală sunt membre ale Societății de

Distribuire a Cărţi „PRO-NOI", fondată în 1988. Actualmente, „PRO-NOI" are deschise 15 librării în Chişinău, extinzându-şi reţeaua şi în alte oraşe şi centre raionale din ţară. Nu demult în cadrul Salonului Internaţional de carte pentru Copii şi Tineret la Bălţi au fost deschise două librării „PRO-NOI", conducerea Societăţii obligându-se „să mai deschidă până la finele anului 2007 două librării în raioanele Orhei şi Căuşeni" [11]. Evenimentul de la Bălţi s-a desfăşurat în cadrul Proiectului naţional „Spre cultură şi civilizaţie prin lectură", care are menirea de a revitaliza sistemul de difuzare a tipăriturilor, care în ultimii ani a fost nu numai deteriorat, dar şi depăşit de timp. Menţionăm, că la ora actuală sectorului privat editorial îi revine cca 80% din numărul total de titluri (peste 2000) şi tiraje de carte editate anual în republică. Mai multe edituri particulare din ţară au stabilit relaţii de colaborare cu edituri din România, Ucraina, Rusia, Germania, Franţa, Ungaria, Bulgaria, organizând în comun cu acestea expoziţii-târg de carte, făcând schimb de experienţă în arta de editare şi promovare a tipăriturilor.

Era postindustrială conduce la asocierea cărţii cu alte media, influenţând conţinutul şi conceperea ei. Tot mai des unele cărţi sunt editate în baza unui film, în combinaţie cu aplicaţii informatice sau pe CD-Rom. Oricum, cartea supusă impactului noilor tehnologii mediatice nu-şi pierde importanţa. Ea continuă să transmită din generaţie în generaţie valorile spirituale şi idealurile umane.

Dezvoltarea tiparului cărţii în spaţiu şi timp, favorizată de revoluţia industrială, a condus la statornicirea *activităţii editoriale*, ramură care actualmente include trei etape principale în drumul cărţii de la autor la cititor: a) prepress, b) tipărire şi c) difuzare. La fiecare dintre aceste etape activează profesionişti de calificare înaltă, prin a căror muncă editarea cărţii a devenit o veritabilă industrie cultural-spirituală.

Referinţe:

1. Brigs A., Burke P. Mass-media. O istorie socială. - Iaşi, 2005, p.27.
2. Popa D. Mass-media, astăzi. - Bucureşti, 2002, p.112.
3. Ibidem, p.109.
4. Mc.Luhan M. Galaxia Gutenberg. - Bucureşti, 1975, p.450.
5. DeFleur M.L., Ball-Rokeach S. Teorii ale comunicării de masă. - Iaşi, 1999; Popa D. Op. cit.; McLuhan M. Op. cit.; Brigs A., Burke P. Op. cit.
6. Popa D. Op. cit., p.113.
7. Brigs A., Burke P. Op. cit., p.25.
8. Matei H. Enigmele Terei. Vol.2. - Bucureşti, 1990.
9. Brigs A., Burke P. Op. cit., p.69-70.
10. Lescu M. Activitatea editorială. - Chişinău, 2005, p.15-16.
11. Timpul, 21 septembrie 2007.

Prezentat la 02.11.2007

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

VIOLENȚA PERSUASIUNII ÎN PUBLICITATEA TELEVIZATĂ

Ludmila RUSNAC

Catedra Jurnalism

Sur le petit écran, les gens sont soumis à une pression publicitaire intense. Quel impact a-t-elle sur eux? Quels stéréotypes, quelles valeurs véhicule-t-elle? Comment influence-t-elle leur représentation du monde? Est-elle nocive pour les téléspectateurs? Or, les publicités utilisent des stratagèmes pour susciter leur intérêt et les séduire. Elles sollicitent leur inconscient et mettent en scène leurs peurs, leurs désirs et les difficultés auxquelles ils se confrontent au quotidien.

Conduites de consommation, styles de vie, modes de pensée: c'est un modèle uniforme d'individus illusoirement libres que façonnent chez les téléspectateurs la publicité qui rythme l'espace médiatique. Dressage du sujet – consommateur, focalisé sur le mythe du produit sauveur, qui doit doper son existence de jouissance et de puissance.

Publicitatea televizată reprezintă o formă de comunicare axată primordial pe capacitatea de a convinge telespectatorii să procure produsul reclamat sau sa utilizeze serviciile propuse de către diferiţi agenţi comerciali. Ceea ce vrem să punem în discuţie în paginile acestui articol este exacerbarea necontrolată şi uneori nemotivată a violenţei în sistemul publicitar, tendinţă ce prezintă o evoluţie alarmantă. Publicitatea agresivă este un fenomen relativ răspândit în televiziune şi nu numai. Zilnic de la ecranele azurii suntem nemilos bombardaţi cu tot felul de întrebări agasante de tipul: „ Transpiraţi?", „Vă doare burta?", Vă deranjează mătreaţa?„ „Dormiţi rău?" ş.a. Concomitent, asupra noastră se extinde o avalanşă de modalităţi „sigure" de a ne rezolva problema. Acest tip de publicitate utilizează toate modalităţile posibile care o ajută să atingă scopul scontat: atragerea atenţiei publicului ţintă şi convingerea acestuia să procure ce i se propune.

Spotul publicitar televizat reprezintă în esenţă doar una dintre etapele complexe ale unei campanii publicitare, efectuate pentru promovarea unui brand. Acesta este doar un element al etapei, denumită *Cumpărare Media***,** de rând cu reclama tipărită, publicitatea radio, panourile stradale, reclama on-line etc., iar televiziunea îl transformă automat în cea mai efectivă activitate de promovare din punct de vedere comercial. Industria de publicitate investeşte anual milioane de dolari în vederea vânzării de produse, imagini şi stiluri de viaţă unui auditoriu-ţintă. Chiar dacă interesul pentru mesajele pe care le furnizează publicitatea nu este unul major, totuşi sloganurile atractive şi tehnicile de merchandising reuşesc să modeleze atitudinile şi valorile acestuia. În „Legea Republicii Moldova cu privire la publicitate" (27 iunie 1997) noţiunea de „publicitate" este definită în felul următor: „*informaţie despre persoane, mărfuri (lucrări, servicii), idei sau iniţiative (informaţie publicitară, material publicitar), menită să suscite şi să susţină interesul public faţă de acestea, să contribuie la comercializarea lor şi să ridice prestigiul producătorului"* [1]. De remarcat că documentul în cauză realizează o sinonimizare a noţiunilor de „publicitate" şi „reclamă". De asemenea, aici lipseşte noţiunea de „telecumpărături" (teleshoping), definită în Convenţia Europeană privind televiziunea transfrontalieră (1998) ca fiind „*difuzarea de oferte directe pentru public în vederea furnizării contra plată a bunurilor şi serviciilor, inclusiv bunuri imobiliare, drepturi şi obligaţiuni"* [2]. Din această definiţie deducem că noţiunile „publicitate" şi „reclamă" nu sunt în totalitate sinonime şi deci nu trebuie să le confundăm. De exemplu, reclama televizată la imobil cu prezentarea adreselor şi numerelor de telefon nu va fi considerată publicitate, aceasta din urmă fiind construită după un anumit scenariu şi având anumiţi protagonişti. Cea mai relevantă definiţie pentru noţiunea de „publicitate" este, după părerea noastră, următoarea: „Publicitatea se ocupă cu promovarea bunurilor, serviciilor, companiilor şi ideilor, de cele mai multe ori prin mesaje plătite. Scopul direct ale acestor mesaje este stimularea dorinţelor clienţilor potenţiali şi formarea asociaţiilor pozitive în legătură cu produsul sau compania promovată, scop care este atins prin utilizarea metodelor de manipulare psihologică mai mult sau mai puţin subtile" [3]. Accentul este pus, deci, pe promovarea produselor, serviciilor etc., iar achiziţionarea acestora este scopul final al publicităţii.

Agresivitatea publicităţii poate fi analizată, în opinia noastră, din două perspective. Prima se referă la propagarea prin intermediul ei a fenomenelor sociale negative ca: viaţa sexuală atipică, fumatul, indecenţa, libertatea amorală, comportamentele antisociale. A doua perspectivă face uz de termeni precum: insistenţă, impertinenţă, impunere. Asemenea publicitate are de obicei scopul de a ne convinge cu orice preţ că avem anumite probleme sau că le vom avea în viitor dacă nu vom utiliza produsul reclamat.

Aşadar, în ce condiţii publicitatea devine agresivă? Oamenii s-au obişnuit să accepte acele spoturi publicitare din care pot extrage informaţie utilă pentru sine. Dar să nu uităm că scopul final al celui care vinde produsul nu întotdeauna corespunde cerinţelor consumatorului. În acest caz, publicitatea îşi asumă un şir de caracteristici negative, pentru a-l determina pe posibilul cumpărător să achite produsul. Totodată, calificativul „publicitate agresivă" se realizează în dependenţă de perceperea subiectivă a persoanelor cărora li se adresează publicitatea. Se consideră că violentă este acea publicitate care impune achiziţionarea produselor inutile, manipulează consumatorul, minţindu-l despre existenţa unor calităţi miraculoase, astfel modificându-i sau perturbându-i sistemul de valori. În principiu, însă, chiar şi publicitatea calitativă poate fi agresivă prin modalităţile de infiltrare în conştiinţa oamenilor.

Din punctul de vedere al modalităţilor de influenţă şi al pârghiilor de infiltrare, distingem două tipuri de publicitate – raţională şi emoţională. Publicitatea raţională informează publicul prin a se adresa raţiunii potenţialilor cumpărători şi se bazează exclusiv pe argumente pentru a-i convinge pe aceştia din urmă să procure produsele reclamate. Publicitatea emoţională (asociativă) operează exclusiv cu memoria şi amintirile oamenilor, deoarece face trimitere la sentimente, simţuri, emoţii şi se bazează pe asociaţiile de idei şi diverse reprezentări.

Emoţiile reprezintă acele procese psihologice în cadrul cărora se formează reacţiile şi atitudinile oamenilor faţă de situaţiile în care sunt implicaţi la un anumit moment. În ştiinţa psihologiei emoţiile umane caracterizează câteva stări de bază prin care trece fiecare om pe parcursul vieţii sale: bucurie, fericire, frică, tristeţe, suferinţă, mirare, ură, repulsie, dispreţ, vină etc.

Este bine cunoscut faptul că emoţiile pot fi atât pozitive, cât şi negative. Emoţiile pozitive îl animă pe subiect să tindă spre atingerea unui anumit scop, în timp ce emoţiile negative îl determină să evite obiectele care îi creează anumit disconfort psihologic. Dacă publicitatea nu are capacitatea de a-i trezi omului emoţii şi asociaţii, acesta poate să nu manifeste dorinţa de a achiziţiona produsul. Iată de ce spoturile publicitare, la a căror realizare nu s-au luat în consideraţie posibilele reacţii emoţionale ale consumatorilor, provoacă o atitudine negativă faţă de produsul publicitar.

Oamenii niciodată nu depun eforturi pentru a memoriza informaţiile care le trezesc emoţii şi asociaţii negative. Dacă publicitatea provoacă omului o stare de frică, disconfort sau îi induce anumite asociaţii violente, acesta va renunţa să vizioneze publicitatea în cauză. În acest context, un interes deosebit prezintă sensurile conotative pe care le comportă imaginile publicitare. Ca exemplu ne poate servi spotul publicitar la băutura răcoritoare „Fanta". În imagine apare un lichid de culoare brună care curge peste tot, servind ca fon, se prelinge pe pereţii clădirilor, „fierbe" în sticlă etc. Acest lichid are aici conotaţia sângelui, fapt care îl descoperim şi în finalul spotului; or, marca produsului este imprimată cu litere din acelaşi lichid care se prelinge, creând impresia că s-a scris cu sânge. Aceste influenţe tipice fac necesară o explorare detaliată a impactului publicităţii asupra publicului televizat; or, influenţă înseamnă manipulare – manipularea consumatorului pentru a achiziţiona un anumit produs. Care publicitate poate fi considerată agresivă, violentă şi, deci, manipulatorie? Ca să înţelegem acest lucru, enunţăm în continuare principiile unei publicităţi neagresive, corecte. Aşadar, corectă putem considera publicitatea onestă, autentică şi decentă. La realizarea unei astfel de publicităţi sunt utilizate forme, metode şi mijloace care nu aduc prejudicii spirituale, morale sau psihice consumatorilor ci, din contra, este responsabilă faţă de aceştia. Publicitate „neautentică, neonestă, imorală, camuflată, poate fi considerată publicitatea agresivă, prin intermediul căreia consumatorul este manipulat". O altă definiţie este propusă în Dicţionarul Explicativ Online: *„publicitate intensivă, în care mesajele, sloganele, nume de marcă, oferte promoţionale sunt repetate cu insistenţă o perioadă scurtă sau îndelungată de timp"* [4]. Ţinem să menţionăm că deseori în literatura de specialitate termenul „publicitate agresivă" este confundat cu termenul „publicitate violentă". Fără îndoială, între acestea două există interferenţe, dar şi un ceva ce le distinge substanţial. Publicitatea agresivă se referă mai mult la forma de promovare a publicităţii, la ideea de advertising, conceptul de publicitate în sine, pe când publicitatea violentă se referă la forma şi conţinutul spotului publicitar, adică la imagine, text şi scenariu. De aceea, considerăm incorectă şi promotoare a ideii de suprapunere definiţia precum că *„publicitate agresivă este publicitatea în care predomină violenţa textuală dublată de imagine"* [5]; or, aici se are în vedere doar forma şi conţinutul spotului publicitar şi nicidecum modalitatea de promovare a publicităţii.

Agresivitatea publicităţii televizate se manifestă prin:

✓ repetarea continuă a acesteia, care devine la un moment dat supărătoare

- ✓ incitarea la sex
- ✓ incitarea la agresivitate şi violenţă
- ✓ discreditarea persoanelor care nu folosesc produsele reclamate.

Iar violenţa publicităţii ţine de:

- ✓ scenariul inadecvat pentru un anumit segment al publicului
- ✓ imagine violentă
- ✓ text
- ✓ culoare
- ✓ sunet.

Schimbarea bruscă şi frecventă a cadrelor de asemenea deranjează. Trecerea de la planul mediu la grosplan, practică extrem de uzuală în publicitate, este asociată cu o incursiune violentă în spaţiul personal al telespectatorului, creându-i acestuia emoţii negative.

Un alt moment se referă la grafica computerizată. Utilizarea profesională a tuturor elementelor grafice transformă produsele în adevărate staruri, ale căror calităţi nu întotdeauna se adeveresc în realitate.

Publicitatea violentă ca formă şi conţinut conduce la o comunicare violentă, şi invers: o comunicare violentă naşte o publicitate violentă, iar o comunicare violentă înseamnă manipulare. Cercetătoarea Eva Rambala consideră că *„atunci când cineva comunică violent, scopul unuia dintre interlocutori este să-l manipuleze pe celălalt să facă ceva chiar dacă acest lucru nu este în avantajul lui”* [6]. Este observabil faptul că acelaşi scop şi-l propune şi publicitatea. În ambele cazuri se aleg soluţii, fără a se lua în consideraţie binele consumatorului şi necesităţile acestuia. Printre posturile de televiziune care pun pe post cele mai multe spoturi publicitare agresive şi cu conţinut violent se numără: Naţional TV, ORT, Pro-TV, care este lider în acest domeniu, HTB, THT.

Un moment foarte important pentru ca manipularea prin intermediul publicităţii să reuşească este distrugerea bareului psihologic de apărare a telespectatorului, a acelor norme care stau la baza achiziţionării critice a informaţiei. Conform teoriei cercetătorului american Charles Decker, televiziunea a devenit principala armă a societăţii [7]. Mai mult chiar, teoria lui Decker stă la baza publicităţii contemporane, deoarece, în principiu, scopul este acelaşi: de a cumpăra un lucru inutil.

Publicitatea îndeamnă oamenii să-şi dorească diverse lucruri, ceea ce duce la naşterea unei presiuni de ordin psihologic. Oamenii şi societatea sunt într-un permanent conflict în ceea ce priveşte achiziţionarea anumitor produse. Publicitatea *„ne creează impresia că ne putem procura fericirea prin obiecte”* [8], ceea ce nu este adevărat. Cu atât mai mult că nu fiecare cetăţean are posibilitate să-şi cumpere o maşină, în acelaşi timp indirect i se cere acest lucru, pentru „a fi în rând cu lumea”. Cel mai vădit se simte acest lucru în cazul copiilor. Atunci când un părinte spune: „Nu pot cumpăra asta pentru că nu avem suficienţi bani”, în mintea copilului se creează falsa impresie că mama sau tatăl nu răspunde la nevoile sale şi îl deposedează de acele lucruri care îl fac fericit. Actualmente, producătorii de reclamă utilizează personaje de desene animate, personaje fantastice pentru a atrage atenţia copiilor asupra produselor pe care le promovează. Acesta este unul dintre cele mai puternice instrumente de marketing folosite pe piaţă. În lumea din Vest, în special în ţările Comunităţii Europene, există la momentul actual o dezbatere foarte activă asupra protejării copiilor împotriva efectelor nefaste ale campaniilor publicitare, deoarece publicitatea conduce la o filosofie materialistă, de care vor fi dependenţi ulterior.

Alte trucuri promoţionale sunt:

- ✓ utilizarea cuvintelor care te îndrumă greşit, de exemplu: „studiile au arătat că...”, „ numai pentru o perioadă limitată de timp”, „gustul adevărat al...”, „numai cu produsul....vei căpăta încrederea în sine!”, „Ofertă limitată!” etc.;
- ✓ prezentarea exagerată a proprietăţilor produselor;
- ✓ folosirea personajelor de desene animate pentru a vinde nume de marcă;
- ✓ frustrarea prin deşteptarea unor nostalgii a căror împlinire este promisă prin consum;
- ✓ alienarea prin conformarea unei fiinţe umane la produse;
- ✓ infantilizarea consumatorului (când se consideră că fără agentul de publicitate consumatorul nu ştie ce produse trebuie să folosească).

Ca rezultat al monitorizării posturilor de televiziune PRO-TV, NIT, M1 şi ORT, am ales câteva slogane, relevante pentru a exemplifica tezele expuse mai sus: „Nu în zadar toţi copiii iubesc Huggis” (PRO-TV),

„Aquafresh – protecţie triplă pentru familia DVS!" (M1), „Dove – pentru ca pielea să emane sănătate" (M1), „Новый год всегда вкусней, если с вами MilkiWai" (NIT), „Blend-a-med – чтобы улыбка сияла здоровием" (ORT), „Nivea-Visage – pentru că meriţi!" (M1), „ Мизим – для желудка незаменим" (ORT) etc.

În general, caracterul violent al mesajului publicitar reiese din faptul că scopul final al acestuia este ca produsul să fie achiziţionat cu orice preţ de către consumator. S-ar părea că nu trebuie să întrevedem nimic rău în acest lucru, doar că, de multe ori, mijloacele utilizate la realizarea majorităţii spoturilor publicitare pentru promovarea unui produs sunt dubioase şi neoneste, anume din cauza că se cere a fi cumpărat cu orice preţ.

În lumea miraculoasă a reclamei principalul element este, desigur, piaţa imaginilor. Chiar şi o asemenea marfă cum este automobilul nu mai este reclamat ca fiind un simplu mijloc de a ne deplasa, ci imaginea care îl reprezintă pe proprietar. Piaţa imaginilor se conduce după legile proprii şi cel care vinde aceste imagini (Tele-compania) ia o plata dublă de la alţi vânzători care îşi reclamează propriile imagini prin intermediul canalului ei de televiziune. Din aceste considerente, fiecare post televizat se străduie să atragă şi să menţină atenţia telespectatorului asupra propriului canal. Deseori aceasta îi reuşeşte. În Vest reclama aduce circa 75% venit presei scrise şi 100% venit televiziunii (de exemplu, în SUA reclama ocupă ¼ din timpul de antenă). Chiar şi cele câteva posturi de televiziune de stat depind de reclamă circa 66% [9]. La finele anilor ′80 un spot publicitar difuzat de către un post de televiziune american în timpul derulării unui serial aducea circa 67 mii dolari venit, iar dacă publicitatea era pusă pe post în timpul translaţiei jocurilor olimpice suma putea atinge cifra de circa 345 mii dolari, iar în anul 2000 acelaşi spot publicitar de 30 de secunde pus pe post în timpul derulării match-ului final din cadrul campionatului SUA la fotbal costa deja 1,5 mln. dolari [10]. În Chişinău, circa 200 de companii prestează în prezent servicii de advertising, iar volumul pieţei publicitare a atins în 2006 cifra de circa 16 mln. dolari. Este o sumă net inferioară în comparaţie cu, de exemplu, 4 mlrd. dolari pe care la au SUA, dar sumă importantă totuşi pentru piaţa moldovenească.

Acest lucru se întâmplă din cauză că în societatea contemporană rolul ideologic al reclamei este mult mai important decât cel informaţional. Reclama creează o lume virtuală, construită după proiectul celui care plăteşte. Telespectatorul se pomeneşte astfel într-o lume de spectacol şi el îşi dă seama că trăieşte printre imagini artificiale, dar respectă legile acestei lumi. Este însă dovedit faptul că publicitatea influenţează asupra politicii culturale a unei televiziuni, deseori televiziunea, în lupta pentru atenţia telespectatorului, prezintă excesiv evenimente senzaţionale, în esenţă mutilând imaginea realităţii, iar publicitatea nu face altceva decât să preia acest model. Important este însă alt moment: cea mai facilă modalitate de a atrage atenţia telespectatorului, deci şi a utilizatorului de reclamă, este de a apela la instinctele şi dorinţele ascunse ale acestuia, care se păstrează în inconştient. Scopul producătorului de televiziune este doar să le elibereze. Iată ce ne spune un cunoscut producător din Occident: „Piaţa mă impune să caut şi să prezint senzaţii, ce rost are să prezint un preot care propovăduieşte oamenilor binele – este banal. Dacă însă acest preot a violat o bătrânică, acest lucru declanşează un interes aproape bolnăvicios. Cu publicitatea se întâmplă la fel: cu cât mai impertinenţi vom fi, cu atât succesul va fi mai mare. Tot ce ni se cere este să nu trecem neobservaţi" [11].

În practica publicitară autohtonă se face pe larg uz de o modalitate foarte efectivă de a-i impune pe telespectatori să memorizeze produsul – repetarea continuă şi supărătoare a publicităţii, până când este atins rezultatul scontat. Psihologii demult au dovedit faptul că memoria, în special memoria emoţională, reprezintă cel mai eficace tip de memorie. În acest context, este oportun să amintim că aceiaşi specialişti consideră că simpatia publicului faţă de anumite produse este direct proporţională cantităţii de informaţie achiziţionată prin intermediul publicităţii. Cu toate acestea, repetarea excesivă a publicităţii determină declanşarea diferitelor modalităţi de manifestare a emoţiilor negative din partea telespectatorilor. Este foarte obositor din punct de vedere psihologic să vizionezi aceleaşi imagini la infinit. Lipsa diversităţii satură.

Publicitatea agresivă ţine cont de acest lucru şi le aminteşte în permanenţă potenţialilor cumpărători despre neplăcerile pe care le vor avea în curând, dacă nu vor procura produsul reclamat. Majoritatea telespectatorilor niciodată nu au analizat faptul că în timpul cinei în aparatul digestiv se produc ireversibile schimbări la nivel de suc gastric. Publicitatea însă are grijă să-i amintească telespectatorului despre asta şi totodată să-i propună soluţia unică de înlăturare a problemei – achiziţionarea produsului-vedetă.

De exemplu, publicitatea la produsele farmaceutice îl obligă pe telespectator să se gândească la durere, la bătrâneţe, probleme sexuale etc. Sensul acestei publicităţi constă în faptul că fără produsul reclamat telespectatorul nu va scăpa de neplăceri, dar va rămâne în continuare infantil în cercul prietenilor săi. Savanţii însă au demonstrat că asemenea gen de publicitate îi privează pe oameni de echilibru psihic şi le creează un *„fon*

psihologic depresiv" [12]. Conform unui studiu sociologic efectuat în 2004 în Rusia, circa 20% din numărul total al consumatorilor înrăiţi de publicitate au cerut medicilor să le prescrie anume medicamentele reclamate la televizor, un fenomen absurd, desigur. În sfera sănătăţii nu popularitatea produsului trebuie să joace un rol central. Conform datelor statistice oferite de specialiştii-toxicologi ruşi, circa 60 mii de oameni mor anual pe motiv că au încercat să se autotrateze sub „supravegherea" publicităţii. În majoritatea ţărilor europene publicitatea la produsele medicamentoase este interzisă prin lege. La noi medicamentele nu sunt doar reclamate, dar prin intermediul publicităţii aşa-numiţii „specialişti" chiar ne oferă 100% tratament efectiv.

Oamenii sunt obişnuiţi să aibă încredere în persoanele cu autoritate, în mod special autoritate medicală, motiv pentru care „halatul alb" constituie pentru ei un argument forte pentru achiziţionarea produsului.

Deci, cu cât mai puţine şanse are consumatorul de a reduce contactul cu publicitatea unui produs, cu atât mai des devine obiectul manipulării şi cu atât mai agresivă este influenţa publicităţii, iar telespectatorului îi vine tot mai greu să se opună dorinţei de a procura produsul şi de a-şi analiza în mod critic comportamentul. Acest efect psihologic este întărit de faptul că publicitatea agresivă se adresează „anume Dumneavoastră". Ea în mod impertinent ne anunţă că „anume DVS aveţi probleme" care „sunt foarte serioase" şi anume aşa trebuie hotărâte. Ca rezultat, neplăceri cotidiene ca: celulita, cariesul, kilogramele în plus, ridurile, cu ajutorul publicităţii agresive se transformă în probleme enorme care pot fi înlăturate doar prin utilizarea cremelor şi pastilelor reclamate. La protecţia consumatorului nu se mai gândeşte nimeni, atâta timp cât legea nu ne aminteşte despre această obligaţie. De exemplu, art.18 din Legea Republicii Moldova privind protecţia consumatorului stipulează: „Este interzisă reclamarea produselor ori a serviciilor care în mod direct aduc daune consumatorului", şi în continuare: „ Lista acestor produse se stabileşte de către Guvern". Din acest articol nu este clar ce se are în vedere prin: „ ...care în mod direct aduc daune...?"

Reiese că cele care nu aduc în mod direct, ci indirect daune trebuie permise? Publicitatea în sine presupune un efect de durată, deci influenţa pe care o are asupra consumatorului nu poate fi percepută imediat. Iar lista produselor considerate ca fiind nocive pentru sănătatea consumatorului ar fi bine să fie introduse într-un cod de practică publicitară, de rând cu instrucţiunile de rigoare cu scopul de a stabili nişte rigori fixe pentru producătorii de publicitate. De remarcat că în România deja există un *Cod de Practică în Publicitate*, elaborat de către Consiliul Român pentru publicitate, Cod care este foarte util în activitatea Consiliului Naţional al Audiovizualului (CNA); de asemenea, există şi o companie care administrează publicitatea televiziunii publice.

Astfel, apar întrebările: În ce măsură publicitatea este efectivă şi îl ajută pe utilizator? Unde se încheie scopul informaţional al publicităţii şi derulează cel al impunerii procurării produsului? În general, toată publicitatea sugerează indirect consumatorului că achiziţionarea produsului îl etalează automat la societatea de elită, la cetăţenii instruiţi, cărora le pasă de confortul şi sănătatea lor: „Toţi fac aşa! Fă şi tu ca toţi!".

De asemenea, un moment important pentru urmărirea gradului de agresivitate al unui bloc publicitar se referă la frecvenţa punerii pe post a acestuia. Convenţia Europeană propune cota de 20% de publicitate pentru o oră de emisie. Acelaşi lucru este indicat şi în Legea Republicii Moldova cu privire la publicitate, doar că indicaţia precum că una şi aceeaşi marfă se permite de a fi reclamată nu mai mult de două ori, cu o durată totală de până la două minute, pe parcursul unei ore de emisie pe un canal de frecvenţă nu întotdeauna se respectă. Toată lumea are nevoie de publicitate calitativă, dar nu fiecare înţelege prin „calitativ" acelaşi lucru. Pentru vânzătorul produsului este bună orice reclamă care îl ajută să-şi vândă marfa, chiar dacă metodele utilizate nu întotdeauna sunt democratice. Utilizatorului însă nu-i place să i se impună un produs şi consideră bună acea publicitate care îi prezintă informaţie utilă anume pentru el. Astfel, dacă scopul producătorului nu corespunde necesităţilor utilizatorului de reclamă, aceasta din urmă devine agresivă prin formă şi conţinut. Publicitatea agresivă ca fenomen are un înţeles destul de relativ şi depinde de gradul de subiectivism al utilizatorului în înţelegerea acesteia. Se consideră că este agresivă acea reclamă care îi impune cumpărătorului un anumit produs, manipulează cu acesta, îl minte. În principiu însă, chiar şi publicitatea calitativă care reclamează un produs bun şi util poate părea agresivă dacă este „băgăreaţă".

Un loc important în crearea spotului publicitar îl ocupă elementele de umor şi anume aici intervin cele mai multe probleme. Luarea în derâdere (prin intermediul întrebărilor de tipul: „Încă îţi mai miroase subraţul?" (în imagine un personaj de sex masculin, ciufulit, somnoros şi cu o mină de idiot), „Ai obosit să lupţi cu mătreaţa?" (în imagine un personaj de sex masculin şi având mănuşi de boxer, care se pregăteşte să riposteze la atacul unei armate de soldaţi îmbrăcaţi în haine albe) etc.), poate provoca telespectatorul să acţioneze

precum i se sugerează, dar poate trezi telespectatorului şi repulsie faţă de cei care îl iau peste picior. Spre regret, deseori se uită faptul că scopul final al spoturilor publicitare este de a-i determina pe oameni să procure produsele reclamate, dar nu să le provoace oamenilor râsul. Este creată neprofesionist acea publicitate a cărei formă este memorizată mai bine decât conţinutul propriu-zis.

În aceeaşi ordine de idei, a fost scoasă interdicţia de a utiliza imaginile copiilor în reclamă referitoare la produsele care nu sunt destinate pentru copii (în afară de reclama la alcool, tutun şi arme). Legea stipulează că emisiunile şi filmele artistice nu pot fi întrerupte de către reclamă mai des decât peste fiecare 15 minute şi se permite de a întrerupe prin reclamă emisiunile pentru copii cu o durată mai mare decât 15 minute [13].

Elementele indispensabile ale publicităţii moderne sunt, fără îndoială, erotismul şi sexul. Producătorii mizează pe sex şi îl utilizează oriunde este posibil, acesta devenind practic un motor al reclamei. Sexualitatea este abordată la un nivel superficial, chiar infantil. În peste 90% din scenele cu conotaţii sexuale utilizate în spoturile publicitare protagoniştii nu pun deloc accentul pe latura afectivă, sexul fiind perceput de către creatorii de publicitate ca un act fizic primar şi nu ca o îndeplinire a unor sentimente profunde. Influenţând asupra instinctelor noastre biologice, reclama sexuală tinde să trezească cele mai puternice emoţii. Se consideră că acest lucru ajută la vânzarea mărfurilor. Cum funcţionează această publicitate? Prezentăm în continuare o scurtă analiză a mecanismelor psihologice ce se produc la nivelul inconştient al minţii consumatorului de publicitate. Instinctul sexual este unul dintre cei mai puternici stimuli biologici, care, fiind raportat la un anumit obiect, poate aduce rezultatul scontat. Majorităţii bărbaţilor le place să privească la televizor domnişoare tinere, drăguţe, cu sânii pe jumătate dezgoliţi. Aceasta declanşează emoţii pozitive, iar plăcerea pe care o primeşte telespectatorul de la imaginea fetei automat se extinde şi asupra produsului pe care aceasta îl promovează. Privită de o mulţime de ori, imaginea rămâne în memorie şi odată văzând acest produs cu marca respectivă pe etajerea unui magazin... îl va procura. De ce? Pentru că anume produsul cu această marcă din anumite motive, neînţelese chiar şi de cumpărător, îi place mai mult, îi trezeşte mai multă încredere decât produsele de o altă marcă. În mintea utilizatorului produsul achiziţionat se asociază cu ceva luminos, plăcut, sexual... Utilizând mecanismul relaţiei condiţionale, producătorii de reclamă deseori apelează la serviciile modelelor atrăgătoare îmbrăcate sumar; apropo, modele de ambele sexe. În calitate de exemplu ne poate servi publicitatea la o anumită marcă de ţigări. Pe pieptul unei domnişoare deghizate în ţigară este indicată marca superprodusului. Acesta este un exemplu tipic de utilizare a transpunerii identificaţionale, o metodă psihologică care în cazul dat acţionează fără greş asupra sexului masculin. Produsul reclamat, prin asociere, devine astfel simbolul potenţei masculine. Telespectatorul achiziţionează nu atât ţigara reclamată, cât, mai degrabă, posibilitatea de a place domnişoarei apetisante de la ecran. La nivel subconştient, fumatul acestor ţigări se asociază cu actul sexual simbolic. Astfel, calităţile sexuale se proiectează pe anumite obiecte care nu au nici o legătură cu sexul. Este un truc murdar, dar foarte des utilizat în reclama contemporană. În mod teoretic, un asemenea sens poate fi transmis oricărui obiect, adică produs reclamat, destinat bărbaţilor. De exemplu: „Ea m-a îndrăgit pentru instrumentul meu..." (publicitate pentru sfredel electric). În una dintre reclamele pentru chupa-chups se pune accentul pe erotismul reclamei, pe beţişor, iar într-o reclamă a unui producător rusesc înghеţata cu ciocolată foarte tandru şi erotic dispare în gurița cu buze sexuale ale unei domnişoare.

Agresivitatea publicităţii vine din fuga după rezultate. Conform unui studiu efectuat de Initiative Futures Worldwide, *„consumul mediu pe plan mondial de spoturi publicitare televizate a atins cifra de 69 în decursul unei singure zile"* [14]. S-a dovedit însă faptul că, pe termen lung, efectul acestei agresivităţi este negativ. Cursa pentru profit ajunge la etapa finală, acolo unde survin efectele. La un moment dat, obosiţi de atâta agresivitate şi insistenţa cu care sunt promovate produsele, oamenii renunţă la televizor. Psihologul român Victor Borza afirmă că *„spoturile publicitare agresive perturbă activitatea, distrag atenţia şi provoacă o iritare puternică. Peste 60% dintre telespectatori părăsesc un canal televizat anume din cauza publicităţii, iar dacă aceasta mai este şi agresivă..."* [15]. Această situaţie contravine însă intereselor producătorilor de publicitate. Se caută noi soluţii. După părerea unor specialişti în reclamă, publicitatea agresivă va deveni în curând un moment depăşit, locul acesteia va fi ocupat de către reclama cu efect de şoc. Aceasta a început să fie utilizată pe piaţa publicităţii relativ recent şi una dintre cauze a fost că alte metode asupra comportamentului consumatorului de publicitate deja nu mai acţiona după aşteptări. Zilnic telespectatorul este asaltat şi atacat de informaţii cu caracter comercial. De aceea, unul dintre scopurile principale ale oricărei reclame este de a atrage atenţia telespectatorului asupra sa. Tematica sexuală este cea mai potrivită pentru atingerea acestui scop. Imaginile sexuale (ca bază a instinctului de reproducere, cel mai puternic instinct uman, după instinctul

de autoapărare), constituie cea mai efectivă şi universală metodă de a atrage atenţia asupra mesajului reclamei. Prin expunerea nevoalată şi deschisă a sexului, încălcarea principiilor morale, reclamiştii se străduie ca atenţia să intre în faza de şoc psihologic. Se consideră că astfel creşte capacitatea de memorizare a reclamei, deci şi a produsului reclamat. Adevărul acestei afirmaţii a fost dovedit de practică. Companii ca Gucci, Calvin Clain şi Benetton au ajuns celebre anume după ce au pus pe post materiale publicitare cu caracter provocator datorită conţinutului erotic, fapt ce a declanşat un scandal de proporţii. Deseori aceste metode sunt utilizate în publicitatea hainelor şi a lenjeriei de corp. Psihologii afirmă că bărbaţii şi femeile au păreri diferite despre sex. Din aceste considerente şi publicitatea orientată către auditoriile masculin şi feminin diferă după conţinut. În cazul bărbaţilor totul este simplu. Pentru ei din punct de vedere biologic este caracteristică poligamia. Astfel, oricare femeie frumoasă şi tânără îi poate trezi dorinţa sexuală. Deci, producătorul se va strădui ca reclama să atragă atenţia bărbaţilor prin intermediul imaginii unui corp sexual feminin, de a-i crea utilizatorului asociaţia: dacă vei procura produsul respectiv, în timpul cel mai apropiat vei întâlni şi o femeie sexuală ca cea din reclamă. Logica publicităţii constă în faptul că femeile frumoase întotdeauna vor bărbaţi care utilizează anume acest produs. Metoda respectivă a devenit aproape un element obligatoriu în reclamarea parfumurilor, ţigărilor, gumei de mestecat, automobilelor. Datorită publicităţii şi calităţilor simbolice care le sunt atribuite acestor produse, ele ajung să fie considerate un fel de afrodiziace: „Mestecă această gumă şi poţi face cunoştinţă cu un grup de fete drăguţe!”, „Bea o cană de această cafea solubilă şi vei trăi o noapte de neuitat!”, „ Încalţă pantofii acestei mărci comerciale şi toate femeile frumoase vor cădea la picioarele tale!” etc. Producătorii de reclamă atât de des exploatează motivele sexuale, încât s-ar crede că efectivitatea reclamei nu poate fi contestată. Aceasta este însă mai degrabă un stereotip. În prezent nu există o bază experimentală serioasă care să confirme acest lucru. Cel mai des, reclama care sperie are un rezultat contrar celui aşteptat. Ea provoacă înstrăinare. Persoana va memoriza, desigur, mesajul şocant al reclamei, dar se va strădui să se apere de această reclamă şi nu se va grăbi să achiziţioneze produsul.

Încă un moment evaziv se referă la prezenţa în reclamă a modelelor ideale. Reclama sexuală înseamnă întotdeauna corpuri impecabile, fete frumoase şi tinere, forme apetisante ce transmit sensul de viaţă reuşită şi reuşită materială. Psihologii au demonstrat însă faptul că oamenii de rând cu o înfăţişare obişnuită privesc cu gelozie modelele de la televizor, considerându-le rivale. Însă, negând modelele, utilizatorul neagă automat şi produsul reclamat. De aceea, în ultimii ani s-a fortificat moda de a utiliza în reclamă oameni simpli care au mici neajunsuri.

Metodele reclamei de şoc, în care accentul se pune pe scandal, au început să fie pe larg utilizate la începutul anilor ′90 în Occident, dar practica aceasta continuă şi în prezent. Deşi în ultimii ani reclama este calificată ca fiind o formă a culturii de masă şi o parte a funcţiei educative „implementată” de către televiziune revine şi acesteia, ne permitem să calificăm totuşi asemenea strategii de promovare ca fiind extrem de agresive, preponderent pentru că sunt amorale. Putem vorbi chir de o anumită violenţă morală promovată, de rând cu produsele, de către publicitate. Or, prin intermediul majorităţii spoturilor publicitate se pune accentul pe un comportament ce *„subminează tradiţiile culturale, ridiculizându-le sau forţând persoana să adere la un alt sistem de valori”* [16].

Sticla de bere a devenit un simbol pentru generaţia în creştere, un atribut central al divertismentului, succesului şi al comunicării eficiente cu semenii. În publicitatea la ţigări şi băuturi alcoolice se investesc anual sume enorme. Creatorii de publicitate fac o defavoare societăţii atunci când încearcă asocierea acestor vicii cu libertatea, popularitatea, romantismul, transformându-le în deprinderi nu atât fiziologice, cât mai degrabă sociale. Sub masca unei publicităţi simpatice deseori putem descoperi cele mai diverse modalităţi de programare a consumatorilor prin intermediul tehnologiilor psihologice contemporane. Deseori acestea sunt utilizate pentru a schimba la nivelul inconştientului reprezentările clasice despre morală şi normele sociale. Trebuie să recunoaştem că neordinarul şi anomaliile focalizează mai repede atenţia publicului, de aceea, publicitatea se axează frecvent pe comportamentele nestandard ale eroilor, în acest sens creatorii de publicitate fiind foarte creativi în distrugerea stereotipurilor tradiţionale. Acest fapt transformă publicitatea într-o formă ideală de violenţă psihologică, căreia nu întotdeauna putem să-i rezistăm.

Aşadar, publicitatea presupune specularea cu slăbiciunile şi vulnerabilităţile consumatorului. Dorinţa de a vinde mai efectiv un anumit produs, de a promova o marcă, pentru ca în rezultat să fie înregistrată o creştere a veniturilor producătorilor de produse şi reclamă, nu ţine cont de norme şi legi morale. Contează doar scopul final. Politica de promovare a unui produs nu poate fi eficientă atâta timp cât se bazează pe corectitudine şi

moralitate. Să ne gândim, de exemplu, la modalitatea în care este promovată berea. Scenariul spoturilor publicitare pentru acest produs promovează lenea, gustul pentru odihna continuă şi convingerea că munca poate să aştepte. Pregătirea insuficientă a consumatorului în ceea ce se referă la analiza critică a publicităţii a condus la faptul că strategii campaniilor de publicitate au înţeles că oamenii pot şi trebuie să fie manipulaţi pentru a vinde, *„masa consumatorilor trebuie să fie credulă şi deschisă oricărui tip de produs. Dacă se mai speculează şi prejudecăţile existente la nivelul mentalului colectiv, ai toate şansele să vinzi absolut orice"* [17].

În condiţiile unei pieţe acerbe a produselor publicitatea apare de multe ori ca factor hotărâtor în lupta concurenţială. Totodată, utilizarea publicităţii doar în calitate de instrument menit de a ridica gradul de eficacitate comercială (aşa-numitul „pressing publicitar") poate conduce, contrar aşteptării, la un rezultat negativ.

Spre regret, acestea sunt deocamdată realităţile pieţei contemporane de publicitate şi, ca rezultat, aceasta este faţa publicităţii contemporane. În cazul promovării unei publicităţi agresive nu mai poate fi vorba de o simplă problemă de gust, ci de miza pentru profit a celor care o realizează, profit cu orice preţ, chiar şi prin tentativa de răsturnare neruşinată a întregului sistem de valori.

Referinţe:

1. Art.1 din Legea Republicii Moldova cu privire la publicitate din 27 iunie 1997 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1997, nr.67-68/655.
2. Art.2, p.g) din Convenţia Europeană privind televiziunea transfrontalieră, Strasbourg, 1998.
3. www.Wikipedia.com // Dicţionar On-Line englez-român.
4. www.dictionare.ro. // Dicţionar Explicativ On-Line.
5. Ibidem.
6. Rambala E. Comunicarea nonviolentă // Jurnal naţional, 2007, 22 ianuarie.
7. Decker Ch.L. Să câştigăm în afaceri cu Procter and Gamble / Traducere Robert Ciubotariu. - Bucureşti: Image, 1996.
8. Pruteanu G. Cu kitschul între dinţi // Jurnal naţional, 2007, 6 ianuarie.
9. Jones J.Ph. How advertising works. Sage Publications. - London, 1998.
10. Ibidem, p.43.
11. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. - Москва: Эксмо, 2005.
12. Cronin A.M. Advertising and the consumer citizenship: gender, images and rights: Routledge, 2000.
13. Art.11, § 3-4 din Convenţia Europeană privind televiziunea transfrontalieră, Strasbourg, 1998.
14. Initiativ Futures Worldwide, Initiative global media cost trends report. - London, 2005.
15. Borza V. Când calculatorul ne duce la balamuc // Cotidianul, 2006, 11 decembrie.
16. Williamson J. Decoding advertisements: Ideology and meaning in advertising. - London: Marion Boyars, 1998.
17. Kapferer J.-N. Căile persuasiunii: modul de influenţare a comportamentelor prin mass-media şi publicitate. - Bucureşti: Comunicare.ro, 2002.

Prezentat la 16.10.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4(14)

MASS-MEDIA CA INSTRUMENT DE IMAGINE DE ȚARĂ

Ana GONȚA

Catedra Comunicare

L'image d'un pays se profile à partir de plusieurs éléments et facteurs déterminants. Si on les analyse séparément, on risque toujours d'en créer une image faible, incohérente et ambiguë. Pourtant, un des instruments les plus forts et convaincants de création de l'image du pays sont les mass média, bien sûr, dans le contexte da la totalité des autres éléments. Dans la présente étude, on essaye de trouver la place de la presse dans le processus de création et de promotion de l'image du pays à l'étranger, d'analyser son importance dans ce processus complexe et pas toujours simple, et de mettre l'accent sur la manière dont on peut utiliser les média pour obtenir un degré de visibilité médiatique augmenté sur l'arène internationale. On constate avec inquiétude l'existence des différences symptomatiques dans les pratiques de promotion de l'image du pays par les média, dans les pays grands et riches, et dans les pays petits et en cours de développement.

Imaginea de țară se profilează în urma coagulării unui complex de instrumente şi elemente. Factorii care determină imaginea de țară nu pot exista separat, iar manifestarea lor în mod incomplet sau insuficient contribuie la crearea unei imagini de țară slabe, neclare sau ambigue. În contextul abordat de noi în prezentul studiu, considerăm necesar şi important să ne referim la noțiunea de Comunicare, pentru a analiza rolul acesteia în procesul de creare a imaginii de țară. Comunicarea, care derivă de la latinescul „communis", ceea ce înseamnă „comun", este o noțiune foarte largă şi complexă. Comunicarea, care poate fi definită în multiple feluri, dar care înseamnă în primul rând transmiterea informației, dar şi orice relație şi tip de comportament care se profilează în urma ei, stă la baza creării oricărei entități, comunități sau organizații. Uniunea Europeană, de exemplu, este rezultatul unui amplu proces de comunicare, readus pe primul plan al tuturor sferelor de activitate după mai mulți ani, în care Europa fusese aruncată dintr-un război în altul, cu toate că şi războiul este o formă de comunicare internațională. Bernard Paulre, citat de Constantin Marin în lucrarea sa „Comunicare instituțională", opinează că „fără papirus, deci fără informație, ar fi fost imposibilă crearea Imperiului Roman" [1]. Acelaşi lucru s-a întâmplat cu toate imperiile, organizațiile internaționale, entitățile şi statele. În acelaşi context, fortificăm ideea despre Comunicare în calitate de element important al imaginii de țară prin teza precum că „imaginile anumitor națiuni, indiferent că sunt corecte sau eronate, se formează prin intermediul unui proces de comunicare foarte complex care implică surse variate de informare" [2]. La aceste „surse variate de informare", precum şi la elementele care, în opinia noastră, constituie Comunicarea în contextul abordat, ne propunem să ne referim în cele ce urmează.

La capitolul elemente care constituie Comunicarea în calitate de factor determinant al imaginii europene de țară, politica externă are un rol, în opinia noastră, extrem de important. Relațiile diplomatice ale unei țări, participarea în cadrul organizațiilor internaționale, războiul, forumurile internaționale, summiturile, întâlnirile la nivel înalt, discuțiile dintre şefii de stat, de guverne sau de parlamente, adresările în fața unui public internațional sunt elemente ale relațiilor internaționale, dar şi părți componente ale politicii externe a unui stat. Orientarea statului sub aspectul politicii externe determină natura relațiilor lui cu alte țări din comunitatea internațională, precum şi modul în care este văzut în afara hotarelor naționale. În calitate de subiect de drept internațional o țară este prezentă, oricum, pe scena mare a politicii mondiale. Indiferent de ponderea unui stat în cadrul procesului decizional, vectorii politicii lui externe ies în evidență în situații concrete. Politica externă este parte a politicii internaționale, care este parte a relațiilor internaționale. Politica externă reprezintă relațiile pe care un stat le are cu celelalte. Politica internațională reprezintă relațiile dintre două sau mai multe state. Relațiile internaționale reprezintă politica internațională plus relațiile dintre entități (subiecte de drept internațional: ONG-uri etc.), inclusiv state, cu alte entități, inclusiv state. Iar relațiile internaționale sunt şi Comunicare internațională. Integrarea europeană este relația, sau comunicarea, creată sau în proces de creare, dintre mai multe entități care şi-au declarat în calitate de direcție prioritară a politicii externe vectorul european. Procesul de integrare europeană necesită, cu atât mai mult, claritate şi transparență, standarde unice şi profunzime în orientările pe care le au politicile externe ale statelor antrenate. Exemplul statelor din estul continentului european sunt relevante în acest context. Statele din fostul bloc socialist şi sovietic care au adoptat,

începând cu anii 90 ai secolului XX, concepţii de politică externă orientate clar şi concret spre Vest şi Uniunea Europeană, au reuşit să convingă şi să proiecteze în conştiinţa europenilor imagini ale unor parteneri serioşi şi responsabili, cu perspective reale de a se alătura membrilor tradiţionali ai UE. Este cazul Ţărilor Baltice, al Poloniei, Ungariei, Cehiei ş.a. De cealaltă parte a baricadei rămân ţări ca Republica Moldova, Ucraina, sau Georgia, state a căror politică externă a cochetat de la începutul perioadei de independenţă atât cu Estul, cât şi cu Vestul şi a oscilat nesigur între democraţie şi totalitarism, precum şi între independenţă şi influenţă masivă din partea foştilor protectori. În procesul de Comunicare dintre aceste din urmă state şi comunitatea europeană mesajul este cel care nu reuşeşte să construiască relaţia dintre emiţător şi receptor. Deci, concepţiile politicii externe a statului necesită o revizuire fundamentală în acest sens, în cadrul căreia să fie eliminate atât dublele standarde, cât şi ambiguităţile sau neclarităţile de orice fel.

În ceea ce priveşte Comunicarea, vorbim şi despre elemente cum ar fi expoziţiile, saloanele de carte sau de tablouri, icoane etc., conferinţele ştiinţifice, simpozioanele organizate de către o ţară, olimpiadele, campionatele de fotbal sau alte tipuri de sport practicate la nivel mondial, muzica, concertele, manifestaţiile culturale, filmul, teatrul, ca fiind părţi componente ale Comunicării în calitate de factor determinant al imaginii de ţară. Existenţa unuia, a câtorva sau a tuturor elementelor menţionate determină gradul mai mare sau mai mic de cunoaştere a unei ţări dincolo de hotarele ei. Ideal pentru o ţară aflată în tranziţie de la totalitarism la democraţie ar fi ca toate elementele citate să se conţină în strategiile şi planurile pe termen scurt, mediu şi lung ale politicii interne şi externe a ţării. În cazul acesta, Comunicarea ar fi un element de legătură între factorii care determină imaginea europeană de ţară şi Opinia Publică europeană. Impactul pe care îl poate avea o activitate sau alta asupra opiniei publice nu poate fi stabilit cu exactitate. El depinde, în opinia noastră, de abilitatea cu care este construit, dar mai ales, transmis mesajul. Participarea Republicii Moldova sau a altui stat din fostul bloc sovietic sau socialist la Salonul anual de Carte de la Frankfurt poate avea aceeaşi rezonanţă în cadrul publicului european ca şi organizarea şi găzduirea de către Moldova a concursului european de muzică EUROVISION. Aceasta dacă la Frankfurt Moldova ar impresiona prin calitate, standarde înalte, tematici inedite, originalitate şi unicitate, fapt ce ar cuceri (şi cucereşte, de fapt) un public european elevat, cunoscător, capabil să aprecieze şi să facă concluziile de rigoare; iar la Chişinău aceeaşi ţară ar reuşi să creeze nu doar un show memorabil, ci mai ales o legătură directă între Republica Moldova şi muzica, tradiţiile şi cultura europeană, demonstrând că ea, ţara, este parte integrantă a acestei culturi. Există, bineînţeles, şi posibilitatea ca impactul mesajului să fie diferit sau opus chiar în cele două cazuri. Tocmai din acest motiv noţiunea şi fenomenul de Comunicare necesită atât interpretarea în planuri multiple, cât şi existenţa în cadrul ei a unui ansamblu de elemente care, atunci când nu se completează, se pot înlocui reciproc.

Un element extrem de important al Comunicării, în calitatea sa de factor determinant al imaginii de ţară, îl constituie mass-media, adică sursele primare care utilizează informaţia şi comunicarea în calitate de instrumente de muncă, de influenţare, uneori de manipulare, dar întotdeauna de promovare, inclusiv a imaginii de ţară. Societăţile, ţările, organizaţiile internaţionale, cum ar fi Uniunea Europeană sau NATO, ONU sau OSCE, se află zilnic în vizorul presei pentru ca aceasta din urmă să informeze opinia publică despre evenimentele care au loc în interiorul lor, sau care le vizează. „În absenţa contactului personal, susţin cercetătorii Jarol B. Manheim şi Robert B. Albritton, imaginile indivizilor despre actorii şi evenimentele internaţionale sunt categoric dependente de mass-media" [3]. Mass-media reprezintă şi un liant dintre ţară şi Opinia Publică străină. Mass-media internă şi externă determină în mod decisiv uneori gradul de cunoaştere şi de apreciere a unei ţări de către alta. Chiar dacă „majoritatea ţărilor lumii, consideră Hess, citat de Giffard şi Rivenburgh, sunt văzute de mass-media rar, şi atunci doar pentru că găzduiesc un eveniment sau o persoană importantă, un preot sau un preşedinte, sau pentru că au loc uragane..." [4], rolul presei în procesul de Comunicare a unei ţări cu o comunitate este unul determinant. De asemenea, menţionăm teza emisă de către Salwen, citat într-un studiu din anul 2003, conform căreia „ştirile negative nu presupun în mod necesar faptul că naţiunile vor fi evaluate de către public în mod negativ" [5], aşa cum nici o „acoperire" totalmente pozitivă nu garantează evaluarea sută la sută pozitivă, mai ales în cazul unor state cu o imagine de ţară slabă, nepronunţată, ambiguă şi deseori foarte neclară. Cu toate acestea, mass-media definesc Comunicarea în calitate de factor determinant al imaginii de ţară.

Aşa cum a punctat Lippmann (1922), „oamenii îşi creează o imagine despre lume prin intermediul mass-media..., pentru majoritatea oamenilor, mass-media reprezintă sursa majoră de informaţii despre naţiunile străine, iar cunoştinţele despre acestea din urmă depind foarte mult de acoperirea mediatică" [6]. Cercetătorul

Kunczik, la rândul său, susţine această idee, spunând că „mass-media influenţează modul în care populaţia unei ţări îşi formează imaginea despre poporul şi guvernele altor ţări, deoarece mass-media diseminează cea mai mare parte a informaţiilor referitoare la ţările străine" [7].

Puterea presei, în special în secolul XXI, supranumit şi „secolul informaţiei", este inestimabilă, dat fiind faptul că putem fi uşor influenţaţi, înainte de a avea timp ca să verificăm gradul de autenticitate şi veridicitate al informaţiilor recepţionate. Pe de altă parte, responsabilitatea mass-media faţă de public este, sau cel puţin trebuie să fie, extrem de mare, în special în cazul în care vorbim despre imaginea altor ţări. Or, de capacitatea mass-media de a respecta principiile de echidistanţă, obiectivitate, imparţialitate, corectitudine în tratarea şi difuzarea informaţiei depinde modul în care publicul îşi va crea imagini despre o ţară sau un popor, cu care nu are contact direct. Dacă îi parafrazăm pe autorii Harris şi Karafa, putem spune că „mass-media joacă un rol important în formarea impresiei despre o ţară" [8].

Este adevărat că „imaginile mediatice ale regimurilor şi ale ţărilor sunt create şi modificate în timp, iar conţinutul lor, precum şi caracteristicile temporale pot fi dezvoltate în variabile dependente" [9], dar acest lucru nu diminuează din responsabilitatea mass-media în ceea ce priveşte furnizarea de informaţii care să formeze în definitiv percepţia despre o ţară.

În opinia aceloraşi autori, „imaginea naţională în mass-media constă din vizibilitate şi valenţă. Vizibilitatea este definită ca fiind totalitatea acoperirii mediatice de care ţara străină beneficiază în presa din ţara-gazdă. Valenţa este definită ca fiind gradul în care o ţară străină primeşte portretizări atât favorabile, cât şi negative în presa din ţara-gazdă" [10]. Bineînţeles că dacă o ţară doreşte să fie „portretizată" de către mass-media străine, trebuie să fie în permanentă acţiune, mişcare, activitate. Interesul ar trebui să fie mai mult al ţării vizate de mass-media din străinătate, decât al ţării-gazdă, dar problema unui număr mare de state constă tocmai în faptul că interesul nu este suscitat, demonstrat, promovat constant şi susţinut. Cu acest gen de dificultăţi se confruntă în special fie statele mici şi puţin atractive din punct de vedere geopolitic, economic sau cultural, fie cele care nu au o imagine de ţară bine conturată, clară şi suficient de promovată. În mod cert, de cele mai multe ori „guvernele sunt foarte active în construirea imaginii lor, preferabil una pozitivă, în mediile şi publicul altor ţări, deoarece o imagine naţională pozitivă şi favorabilă este privită ca o parte semnificativă a interesului naţional" [11]. Cu toate acestea, presa nu întotdeauna se mulţumeşte cu mesajele venite din partea guvernelor oficiale, dar, în dependenţă de gradul de interes pentru o ţară sau alta, prezintă opinii şi fapte diferite, opuse, tocmai pentru a arăta cât se poate de obiectiv realităţile specifice ţării de referinţă. Şi totuşi, ţara al cărei guvern se preocupă de imaginea pe care o are sau o poate avea în străinătate va fi întotdeauna cu un pas înainte faţă de cea în care această preocupare nu există sau, mai rău, al cărei guvern se compromite prin deciziile pe care le ia sau prin comportamentul pe plan extern. Ţări ca Franţa, SUA sau Marea Britanie, care au o imagine de ţară puternică, solidă, înrădăcinată şi cunoscută de tot mapamondul, deşi pot şoca presa prin anumite declaraţii, decizii sau acţiuni, nu o determină pe cea din urmă să reconstruiască imagini de ţară distincte, noi, opuse celor pe care ţările menţionate le-au creat de-a lungul multor secole. Deşi mult mai monitorizate decât alte state, mult mai urmărite şi mai observate, statele mari, cu imagini de ţară create şi promovate la scară largă, reuşesc să-şi menţină şi să-şi sporească în permanenţă gradul de cunoaştere şi percepere de către alte ţări. Cu excepţiile de rigoare, imaginile de ţară ale statelor mari şi importante tind întotdeauna să se amelioreze şi să sporească în intensitate. Pe de altă parte, ţările mai puţin importante, mai puţin bogate, mai puţin influente, pe lângă faptul că trebuie să muncească mult mai mult asupra imaginii pe care o creează în exterior, se confruntă şi cu problema atragerii atenţiei, provocării, suscitării interesului pentru ele din partea comunităţii internaţionale. În acest context, suntem de acord cu ideea expusă de către cercetătorii Galtung şi Ruge încă în anul 1965 într-un studiu asupra structurii ştirilor externe şi care se rezuma la faptul că „caracteristicile economice, sociale, politice şi geografice ale naţiunilor determină cantitatea şi natura acoperirii pe care o primeşte o ţară în mass-media altei ţări" [12]. De regulă, dacă o ţară nu este atractivă de la sine, date fiind aceste caracteristici, mass-media internaţionale nu le vor menţiona decât în situaţii şi contexte specifice. Acestea din urmă sunt create de întâmplări deosebite, crize politice, răsturnări de guvern, războaie civile sau interetnice, calamităţi naturale, orice ar putea eventual mişca, emoţiona sau interesa comunitatea internaţională.

În acelaşi timp, orice eveniment care ar putea spori nivelul de audienţă al posturilor de radio sau TV, dar şi tirajul ziarelor, va fi neapărat mediatizat, indiferent de imaginea care se profilează în raport cu ţara vizată. Din acest motiv, pentru ţările relativ noi apărute pe harta lumii, pentru cele cu o imagine slab conturată şi uşor

confundabilă pe arena internaţională, o strategie de creare şi promovare a imaginii lor peste hotare, precum şi o politică susţinută şi promovată continuu în acest sens, reprezintă elemente extrem de importante pentru existenţa lor ca entităţi şi ca actori internaţionali recunoscuţi. În condiţiile lumii de astăzi, când informaţiile circulă cu viteze inimaginabile, când o ştire de la ora 14 este depăşită la ora 16, atragerea atenţiei, dar mai ales menţinerea interesului presei internaţionale asupra unei ţări rezultă a fi un proces cel puţin dificil. Deşi orice ţară poate oricând conta pe faptul că „mass-media în mod cert au o preferinţă sau o uşurinţă în ceea ce priveşte acoperirea ţărilor similare din punct de vedere cultural" [13], acest lucru nu reprezintă o garanţie a promovării constante a imaginii de ţară. Mass-media secolului XXI nu difuzează orice şi oricum, iar dacă un eveniment a ajuns în atenţia presei, în special a celei internaţionale, aceasta denotă faptul că acţiunea, ştirea este cu adevărat importantă sau senzaţională.

Rolul şi puterea mass-media sunt deseori subestimate de către factorii decizionali din anumite ţări. În acelaşi timp, numeroase guverne ţin presa sub control tocmai pentru că sunt conştiente de influenţa pe care o poate avea aceasta asupra opiniei publice interne şi internaţionale. Cert este faptul că nimeni nu este astăzi indiferent faţă de „a patra putere în stat", deoarece dacă îşi propune, mass-media poate crea şi distruge mituri, poate influenţa şi manipula, iar războaiele mediatice sunt mai periculoase decât cele tradiţionale. Imaginea de ţară se află şi ea, într-o măsură sau alta, la cheremul presei. Imaginea noului stat european Kosovo, indiferent de gradul de obiectivitate şi de cantitatea de informaţii prezentate, va fi una în presa americană şi alta în cea rusă. Care dintre aceste imagini este cea adevărată, cine minte şi cine spune adevărul, cine prezintă obiectiv realităţile şi cine le modifică, sunt aspecte lăsate la discreţia publicului. În definitiv, „totul în viaţă este adevăr şi totul e minciună" [14], iar uneori chiar şi un public elevat şi pregătit se poate pierde în multitudinea de informaţii, prezentări şi imagini.

Astăzi nu ne putem imagina lumea şi lucrurile care se întâmplă în ea fără participarea presei. Chiar dacă este foarte dificilă stabilirea cu exactitate a gradului de corectitudine şi echidistanţă a acesteia, importanţa mass-media în societatea contemporană rămâne a fi la fel de mare. Chiar dacă, posibil, „acoperirea mediatică nu reflectă obiectiv lumea, ci mai degrabă producătorii de ştiri transformă în mod discret părţile de informaţii în poveşti puternice şi semnificative din punct de vedere social, care contribuie, la rândul lor, la construirea socială a rădăcinilor şi a identităţii" [15], societatea contemporană s-a obişnuit cu această stare de lucruri în măsura în care nu poate exista ignorând-o. Identitatea reprezintă un element extrem de important pentru orice entitate, ţară, popor. Mass-media, prin accentele pe care le pune şi prin temele pe care le tratează în mod predilect, contribuie, într-adevăr, la formarea unor sau altor opinii, credinţe şi convingeri despre lumea înconjurătoare, dar şi pune bazele, fortifică, confirmă sau infirmă conştiinţa populaţiei unei ţări despre sine, despre identitatea şi personalitatea pe care o reprezintă în contextul altor ţări, popoare, naţiuni. Ulterior, mass-media este şi principalul transportator de identitate şi, implicit, de imagine către alte ţări, alţi oameni, alte identităţi. De asemenea, „media este văzută ca fiind cea care colectează informaţia de la public, factorii de decizie şi mediul extern, pentru ca ulterior să o ambaleze pentru consum. Produsul acestei activităţi devine o sursă primară a opiniei publice şi a acţiunii politice. Mediile sunt vulnerabile faţă de manipulare şi, prin extindere, manipularea imaginii proiectate a realităţii are potenţialul să influenţeze opinia publică şi procesul politic" [16]. Tocmai aici rezidă, în opinia noastră, puterea mass-media. Ea este capabilă să transforme într-o măsură inimaginabilă informaţia obţinută sau luată de la public, din societate, din mediul extern, pentru ca ulterior să o prezinte aceluiaşi public în modul în care consideră că este potrivit, influenţând astfel atât opinia publică, cât şi procesul politic.

În acelaşi fel, mass-media deţine puterea incontestabilă, iar uneori şi exclusivă, în procesul de creare a imaginii de ţară. Din multitudinea de evenimente, activităţi, elemente care pot constitui subiectul unei ştiri, mass-media are libertatea de a selecta ceea ce consideră că este cu adevărat important pentru public, ceea ce ar putea să-i suscite interesul acestuia, sau ceea ce ar provoca anumite reacţii din partea societăţii civile şi a opiniei publice în general. În urma acestei selecţii, publicul asistă la proiectarea unei realităţi cu un grad de subiectivitate. Chiar şi presa care poate fi calificată ca fiind una obiectivă şi echidistantă are şi cel puţin o componentă subiectivă. În calitate de replică pentru mass-media în general poate servi opţiunea publicului de a urmări activitatea şi modul în care sunt prezentate aceleaşi evenimente de către mai multe surse mediatice. În felul acesta, publicul poate alege, la rândul său, părţile de informaţii care să îl ajute să-şi construiască propria opinie despre cele relatate. Această opţiune este una comodă şi total acceptabilă, dar uneori dificil de realizat în condiţiile secolului XXI, când timpul acordat consumului de ştiri şi viteza cu care se întâmplă şi se

modifică lucrurile duc mereu o luptă contra cronometru. De asemenea, se greşeşte când nu se ia în calcul şi lipsa de acces, pentru o parte importantă a publicului anumitor țări (de exemplu, în Republica Moldova), la mai multe surse de informare. Cu toate acestea, atât în cazul când publicul are alternative, cât şi în cel în care alternativele lipsesc, mass-media este capabilă să influențeze într-o măsură deloc neglijabilă procesul de înțelegere a lumii exterioare, precum şi pe cel de profilare a imaginii unei țări în ochii propriului public, dar şi în cei ai publicului altei țări.

În aceeaşi ordine de idei, când vorbim despre presă şi rolul pe care îl joacă aceasta în procesul de creare a imaginii unei țări, trebuie să luăm în considerație şi țara concretă la care ne referim. Conform ideilor expuse de către cercetătorii John T. McNelly şi Fausto Izcaray, „subliniind discursul contemporan despre comunicarea internațională, şi anume: ipoteza conform căreia mass-media poate contribui la înțelegerea sau la neînțelegerea de către un popor a altei țări..., criticii au acuzat că posturile internaționale de ştiri existente proiectează o vedere asupra lumii caracterizată de: 1) disproporționalitate, în sensul că națiunile Lumii a Treia sunt puțin mediatizate în raport cu națiunile dezvoltate şi 2) distorsiune, în sensul că națiunile Lumii a Treia sunt proiectate negativ, în termenii violenței, dezordinii şi ai eşecului" [17]. De asemenea, „mulți cercetători cred că mass-media contribuie la marginalizarea şi denigrarea „diferenței", astfel construind un stereotip negativ al multor țări în curs de dezvoltare sau postcomuniste în baza justificării superiorității vestice" [18].

Astfel, este o situație atunci când mass-media tratează subiecte referitoare la Franța sau Germania, şi e un caz diferit şi chiar opus atunci când aceeaşi presă povesteşte despre un eveniment care se petrece în Zimbabwe, dar şi, din păcate, în țările din fostul lagăr socialist şi comunist, printre care şi Republica Moldova. Interesul presei internaționale este suscitat, în cazul țărilor din Lumea a Treia sau în cel al țărilor în curs de dezvoltare, de evenimente neobişnuite, extraordinare, atipice. Numai în aceste condiții mass-media selectează aceste evenimente pentru a le transforma în ştiri. În felul acesta, un grad relativ înalt de vizibilitate în presa străină, o țară cum este Republica Moldova, l-a avut în primăvara anului 2002, când opoziția de la Chişinău organiza zilnic acțiuni de protest, scanda lozinci anticomuniste, cerea transformarea Companiei Teleradio Moldova în serviciu public, stoparea proiectului de declarare a limbii ruse în calitate de a doua limbă de stat, renunțarea la scoaterea din cadrul programelor şcolare a disciplinei Istoria Românilor ş.a. În acelaşi context, Republica Kosovo a ocupat prima pagină a celor mai importante ziare din lume, precum şi a constituit prima ştire timp de aproape 2 săptămâni, începând cu 17 februarie 2008, în momentul când şi-a declarat independența față de subiectul de drept internațional Republica Serbia, iar Indonezia a provocat interesul sporit al mass-media internaționale în decembrie 2004, când a fost lovită de seismul submarin cu magnitudinea de 9 grade pe scara Richter, luând peste 100.000 de vieți omeneşti şi provocând pagube materiale de ordinul miliardelor de dolari. Imaginea profilată de mass-media în cazul acestor țări nu este una pozitivă, şi nici măcar parțial pozitivă, iar aparițiile unor ştiri despre ele se dovedesc a fi, de cele mai multe ori, întâmplătoare. În felul acesta, în cazul în care publicul străin reuşeşte să rețină numele țării sau evenimentul relatat, acesta îşi va crea o imagine confuză, dispersată, incompletă şi preponderent negativă. În lipsa altor informații, a altor detalii, mai ales în condițiile referirii singulare la o astfel de țară, publicul din exterior va avea dificultăți în a profila o imagine de țară.

Problema cea mai gravă, din punctul nostru de vedere, în cazul țărilor în curs de dezvoltare, în raport cu mass-media din străinătate, constă în faptul că prima şi de multe ori singura expresie văzută pe fața unui străin la auzul numelui lor, inclusiv al numelui Republicii Moldova, este cea care exprimă gândul „Ce este asta şi, mai ales, unde?". Tocmai aici se ascunde ideea de la care trebuie începută schimbarea. Degeaba insişti asupra faptului că țara ta are o identitate puternică, o istorie bogată şi tradiții de milenii, dacă acestea nu te identifică imediat şi clar în ochii unui străin. Țările ca Republica Moldova, Ucraina, Belarus sau Georgia, deşi cu o istorie bogată, au o identitate încă foarte slabă în comparație cu cea a țărilor din Lumea Dezvoltată. Referindu-se la România în contextul creării şi promovării imaginii de țară, Alin-Valentin Angheluța susținea, pe bună dreptate, într-un articol publicat în anul 2004, că „problema României şi a celorlalte foste țări din blocul comunist este că oamenii nu le deosebesc! Nu au fost puține situații când personalități vizitează Bucureştiul şi spun „M-am simțit extraordinar aici la Budapesta!". Pe lângă faptul că acest lucru afectează măcar un pic orgoliul național, e un semnal de alarmă că, în cel mai bun caz, România e învăluită în ceață în mințile străinilor şi că ar trebui să conceapă o imagine care să reflecte specificul național şi să lanseze o campanie de promovare a acestei imagini care se doreşte a fi proiectată în afara granițelor" [19]. Aceeaşi situație este caracteristică şi pentru Republica Moldova sau alte state în tranziție sau în curs de dezvoltare, România

avansând, din punctul nostru de vedere, în acest sens din anul 2004. Diferenţa, care se aduce în faţa publicului străin într-un mod suficient de clar şi de explicit pentru ca acesta s-o reţină, este, în definitiv, Identitatea ca factor determinant al imaginii de ţară. Dacă presa nu sesizează această diferenţă, nu o găseşte şi nu o scoate în faţă, publicul va avea dificultăţi în a percepe o ţară sau alta ca pe ceva distinct, diferit, dar mai ales pozitiv.

Pe de altă parte, ţările dezvoltate, ţările mari şi importante de pe glob, nu numai că sunt prezente în permanenţă în mass-media de pe toate continentele, dar şi sunt foarte atente în ceea ce priveşte imaginea care rezultă din informaţiile difuzate. Ele folosesc mijloacele de comunicare în masă pentru a promova o imagine de ţară cât mai bună, şi orice greşeală în acest sens poate constitui un motiv pentru ca presa să distrugă o imagine formată sau să-i ştirbească din gradul de pozitivitate. Aşa cum menţionează cercetătorul Schiller, încă în anul 1973, „managerii din presa americană creează, procesează, cizelează şi dirijează spre circulaţie imaginea şi informaţia care ne determină credinţele şi atitudinile, dar şi, ulterior, comportamentul nostru" [20]. Această caracteristică poate fi atribuită presei în general, dar preponderent, totuşi, celei din ţările înalt dezvoltate, unde presa este o instituţie cu istorie şi reputaţie greu de contestat. În confirmarea aceleiaşi idei vin cercetătorii Jarol B. Manheim şi Robert B. Albritton, care menţionează că „...presa din Vest este văzută ca fiind instrumentul primar de influenţă" [21]. Guvernele statelor care sunt conştiente de gradul înalt de putere şi influenţă deţinut de mass-media o pot abil folosi pe aceasta din urmă în procesul de creare şi promovare a imaginii de ţară. Problema rămâne deschisă în ceea ce priveşte modalităţile prin care o ţară mai puţin atractivă pentru presa internaţională poate constitui obiectul unei ştiri mai frecvent decât o dată la câţiva ani, când în interiorul ei sau în raport cu ea se întâmplă evenimente neordinare. O strategie de promovare a imaginii de ţară prin intermediul mass-media din străinătate, elaborată în concordanţă cu necesităţile şi specificul ţării de referinţă, ar putea, din punctul nostru de vedere, contribui în mod esenţial la eficientizarea şi la creşterea gardului de percepere a ţării de către publicul străin.

Intenţia Federaţiei Ruse de a crea o Agenţie pentru promovarea imaginii pozitive a ţării, inclusiv prin intermediul mass-media, ni se pare exemplară în acest context. Guvernul rus consideră că „împotriva Rusiei se utilizează „armele informaţionale", cu ajutorul cărora anumite forţe străine influenţează mijloacele de comunicare în masă, iar unul dintre obiectele principale ale influenţei rămân oamenii şi concepţiile lor despre lume" [22]. Federaţia Rusă este una dintre marile puteri ale lumii care, deşi este prezentă în presa internaţională şi deţine pârghiile necesare pentru dirijarea şi controlul mass-media, conştientizează faptul că pe parcursul unei perioade importante de timp imaginea de ţară proiectată în presa din străinătate a fost una mai degrabă negativă decât pozitivă. Cel mai important lucru este, însă, că Rusia consideră o prioritate a politicii sale externe schimbarea acestei situaţii, distrugerea miturilor şi a stereotipurilor care pun ţara într-o lumină defavorabilă. O dovadă în plus în sprijinirea acestei idei sunt şi sondajele de opinie efectuate la comanda Rusiei în fostele ţări ale Uniunii Sovietice, sondaje prin care se doreşte aflarea gradului de cunoaştere şi a modului de percepere a limbii ruse şi a Rusiei în fostele ţări-surori.

Dacă Federaţia Rusă va reuşi să construiască, în anii care urmează, o structură independentă, competentă şi profesionistă, care să funcţioneze în baza legii, cu respectarea tuturor normelor internaţionale şi a drepturilor omului, aceasta ar putea constitui un bun exemplu şi pentru alte state care au o imagine de ţară negativă sau slab conturată în exterior. Aceasta cu toate că pentru Rusia nu va fi o sarcină uşoară, dat fiind faptul că în conştiinţa străinilor există deja o imagine mai mult sau mai puţin înrădăcinată despre această ţară. Spre deosebire de ţări ca Republica Moldova sau Georgia, orice străin a auzit de Federaţia Rusă şi poate spune ceva despre ea.

Pentru ca imaginea unei ţări să se schimbe radical într-un timp relativ scurt, mass-media trebuie să depună eforturi susţinute într-o singură direcţie – promovarea unei imagini pozitive, ignorând aspectele negative. În lipsa unei strategii, însă, de promovare a imaginii de ţară în mass-media din străinătate, acest deziderat va rezulta extrem de dificil dacă nu aproape imposibil pentru orice ţară. Mass-media nu va risca să vorbească pur şi simplu despre o ţară necunoscută sau puţin atractivă pentru publicul internaţional, deoarece audienţa şi tirajul se obţine cu ajutorul ştirilor de ultimă oră, al ştirilor de senzaţie şi al evenimentelor atipice. Din păcate, însă, o ţară care se respectă nu poate conta şi nici nu se poate mulţumi cu apariţii periodice, sporadice şi, mai ales, compromiţătoare în presa internaţională, pentru a-şi promova imaginea în exterior. Dacă elementul promovării şi ameliorării imaginii este unul important pentru o ţară, atunci, pe lângă faptul că presa nu trebuie neglijată, ea trebuie folosită în cadrul unor planuri şi concepţii pe termen scurt, mediu sau lung în ideea ca aceasta să constituie un instrument important şi credibil, puternic şi atractiv de imagine de ţară. De asemenea,

este important să se ţină cont şi de faptul că, în dependenţă de situaţie şi de context, „mass-media participă la dezvoltarea procesului de integrare socială. În acelaşi timp, s-ar părea, totuşi, că media ajută de asemenea la crearea lipsei de unitate şi la clivajul controlului social" [23]. Raportată la tematica imaginii de ţară, această idee poate fi luată în calcul în condiţiile în care mass-media are potenţialul de a crea, de a contura opinii comune, percepţii asemănătoare în conştiinţa publicului străin, sau, dimpotrivă, de a profila concepţii dispersate, diferite, contradictorii cu referinţă la aceeaşi ţară. În definitiv, mass-media poate decide felul în care urmează să prezinte o ţară în ochii publicului, în dependenţă de propriile valori şi concepţii, politica editorială, alte interese care pot fi sau nu în spatele unei instituţii mediatice. Pentru anumite ziare, posturi de radio sau TV, informaţiile referitoare la o ţară necunoscută, mică, săracă, neatractivă, poate constitui o provocare, o încercare de a modifica decorul sau accentele, pentru a observa reacţiile publicului şi interesul pe care acesta l-ar putea manifesta. Dar şi modul în care o ţară poate nimeri în vizorul unui astfel de interes rezultă a fi o ecuaţie nu tocmai uşoară. Din cele 192 de state ale Organizaţiei Naţiunilor Unite, maximum 20 se află în vizorul permanent al presei internaţionale. În competiţie cu cel puţin 170 de state ale lumii, trebuie să ai cu adevărat ceva deosebit şi convingător pentru a suscita interesul mass-media.

Pe de altă parte, la fel de adevărat este şi faptul că în era informaţiei, a comunicării, în perioada când există un număr impresionant de surse de informare, până şi cel mai „banal" eveniment poate deveni subiect de ştire şi poate pune astfel bazele unei ample campanii de creare şi promovare a imaginii unei regiuni sau a unei ţări. Astfel, câştigarea trofeului concursului „Hijos de Babel" din Spania, de către un zidar de 33 de ani, venit la muncă din România, a făcut ca cele mai importante surse de informare din peninsula iberică, dar şi din regiune, să vorbească despre România în alţi termeni decât înainte de acest eveniment, precum şi să facă cunoscută această ţară în ochii celor care nu auzise de ea până în anul 2008. Adăugăm în acelaşi context şi cazul băieţelului de 9 ani originar din Indonezia, dar care locuieşte în Hong Kong şi care s-a dovedit a fi un geniu la matematică, fiind admis la o universitate din localitate. Astfel de cazuri sunt singulare, dar ele există şi provoacă, sporadic, diversitate şi şoc în ochii publicului prin intermediul mass-media. Pentru că „mass-media nu reprezintă nişte simple instituţii care reflectă consensul, dar, de asemenea, şi instituţii care produc consensul şi consimţământul" [24]. Prin intermediul acestor instituţii de presă publicul are posibilitatea să reflecteze asupra ceea ce vede şi aude, schimbându-şi sau confirmându-şi opiniile şi credinţele, percepţiile despre un lucru, un eveniment, o persoană sau o ţară. De asemenea, publicul este uşor de influenţat în sensul manipulării, iar principiul „cred pentru că am văzut la televizor sau am auzit la radio" este unul puternic înrădăcinat în conştiinţa de masă. De aceea, dacă presa sau elementele din spatele ei îşi propun să producă un consens în privinţa unui eveniment sau a unei probleme mediatizate, ea va reuşi acest lucru prin pârghiile de influenţare pe care le deţine şi pe care le foloseşte abil şi profesionist. Acelaşi lucru se va întâmpla şi în cazul în care mass-media şi cei care o dirijează au nevoie de consimţământul populaţiei referitor la aceleaşi evenimente sau probleme, în cazul când este nevoie de unitate sau de dispersare a opiniilor. Mass-media a constituit dintotdeauna un puternic şi eficient instrument de influenţare a opiniei publice, în special prin manipulare şi dezinformare.

În contextul abordat de noi, o ţară poate de asemenea folosi mass-media naţională şi internaţională pentru a manipula opinia publică în sensul în care îi este convenabil. Acest lucru este valabil atât în cazul în care scopul este să se creeze o imagine de ţară pozitivă, cât şi în cazul în care se doreşte crearea unei imagini negative. Bineînţeles că ţara de origine nu va dori să proiecteze în străinătate o imagine proastă despre sine şi poporul său, dar se poate întâmpla ca, aşa cum menţionau factorii de decizie de la Moscova în pasajul menţionat mai sus, să existe interese şi scopuri din afară implicate în campanii de discreditare şi denigrare a imaginii unei ţări pe arena internaţională. În opinia noastră, pasibile de astfel de pericole sunt mai degrabă statele mari, influente, importante în contextul politic şi economic mondial, decât cele al căror cuvânt contează mai puţin pentru deciziile care se iau la nivel de mapamond. Este mai dificil să ne imaginăm situaţia în care cineva din afară să dorească să investească într-o campanie de discreditare a Republicii Moldova pe arena internaţională, pe când aceeaşi idee aplicată Federaţiei Ruse, Franţei sau SUA pare din start mai verosimilă. În acest context, subscriem la opinia expusă de cercetătorii Hyunmee Kang şi Jyotica Ramaprasad, care consideră că „implicarea unei ţări şi legăturile ei cu altă ţară, precum şi interesele primei în ceea ce o priveşte pe a doua, reprezintă determinante importante ale acoperirii mediatice" [25]. Ţările vecine, prietene, care se află în relaţii bune sau care tind să-şi amelioreze relaţiile, care nu au interese ascunse una faţă de alta, vor avea tendinţa

să creeze şi să perpetueze o imagine de ţară mai degrabă pozitivă între ele. Pe de altă parte, ţările, inclusiv vecine, dar care au divergenţe, neînţelegeri sau interese nedeclarate, se pot lansa cu uşurinţă în campanii de promovare a unei imagini negative pentru ţara concurentă. Amintim aici felul în care s-au atacat reciproc prin intermediul mass-media Federaţia Rusă şi Ucraina, în urma unei pleiade de scandaluri privind livrarea, tranzitarea şi preţul gazului, precum şi cazul Federaţiei Ruse cu Georgia, în cazul „războiului vinului şi al apei minerale". Este dificilă stabilirea gradului de obiectivitate al presei din cele trei ţări; or, fiecare din ele a avut scopul şi intenţia de a prezenta cât mai negativ şi mai nefavorabil posibil cealaltă parte implicată. În plus, tensiunile generate de situaţia social-politică în ansamblu existentă în relaţiile dintre ţările menţionate au contribuit esenţial la modul în care presa a prezentat evenimentele.

Într-o situaţie terţă se află ţările care nu sunt nici vecine, nici prietene, nu au interese de nici un fel una faţă de alta, sunt situate uneori şi pe continente diferite, dar au anumite elemente comune, cum ar fi o cultură apropiată, similitudini lingvistice, părţi ale istoriei comune sau asemănătoare. În cazul acestor state există, de asemenea, tendinţa de a se prezenta reciproc pe paginile ziarelor, în emisiunile radio sau TV. Astfel se explică, probabil, tonul cu care se scrie despre africani în presa franceză, despre latinoamericani în presa spaniolă, despre Moldova şi România în presa francofonă. Deşi mai degrabă real decât foarte pozitiv, acest ton este, totuşi, mai favorabil decât în cazul mass-media unor ţări mai îndepărtate din aceste puncte de vedere.

Cea de-a patra variantă o prezintă ţările care, pe lângă faptul că nu sunt nici vecine, nici prietene, nu au interese de nici un fel una faţă de alta, sunt situate uneori şi pe continente diferite, nici nu au nimic în comun sau asemănător. În acest caz, probabilitatea de a apărea în vizorul mass-media este extrem de mică, fiind generată de nişte simple întâmplări sau coincidenţe, de conjuncturi sau circumstanţe specifice.

În contextul tratării tematicii imaginii de ţară în raport cu mass-media, aspectul ideilor preconcepute, a stereotipurilor, a percepţiilor înrădăcinate în memoria publicului nu trebuie ignorat şi nici subestimat. În cazul Federaţiei Ruse, de exemplu, este cu adevărat extrem de dificil să se promoveze o imagine pozitivă în exteriorul ţării, fără să se ciocnească la un moment dat de prejudecăţile publicului extern în raport cu ţara. Catalogările de „dictatură", „autoritarism", „comunism", „deportări", „gulaguri", „lipsa de respect al drepturilor omului", „democraţie formală" şi altele de acest gen apar inevitabil în opiniile altor ţări cu referire la Rusia. Stereotipurile sunt foarte greu de modificat în timp, iar imaginile negative depozitate în memoria unui popor sunt mai dificil de şters sau de transformat în imagini pozitive. Pe de altă parte, pentru ca o ţară să reuşească mai uşor să depăşească astfel de dificultăţi, deschiderea, colaborarea, relaţiile, contactele directe sunt importante şi necesare. În lipsa acestor contacte şi relaţii, imaginile se formează sau se perpetuează în baza stereotipurilor existente, a opiniilor altora sau a părţilor de imagine desprinse în urma activităţii mass-media.

Erich Reigrotski şi Nels Anderson, în studiul lor „National Stereotypes and foreign contacts" (stereotipurile naţionale şi contactele externe), menţionează că „stereotipurile tind să fie modificate prin intermediul educaţiei, al contactelor şi al relaţiilor externe...., iar opiniile favorabile despre alte popoare par să crească direct proporţional cu educaţia" [26]. Adică, cu cât o naţiune este mai instruită, mai cultă şi cu o cultură socială, civică şi politică mai mare, cu atât mai obiectiv şi mai corect va aprecia o altă naţiune şi o altă ţară. Bineînţeles că intelectualii din orice ţară de pe glob care l-au citit pe Dostoevski, pe Puşkin sau pe Tolstoi, atunci când vor vorbi despre Rusia vor menţiona în primul rând faptul că această ţară deţine o cultură extraordinară şi minţi care au schimbat faţa lumii. Dacă presa internaţională s-ar baza doar pe părerile intelectualilor şi nu ar face ştiri şi reportaje decât sub acest aspect, cu siguranţă imaginea Federaţiei Ruse în străinătate ar fi una mai degrabă pozitivă. Dar, aşa cum realitatea şi cotidianul în secolul XXI sunt dictate preponderent de politic şi de deciziile care se iau la acest nivel, dar şi, aşa cum în nici o ţară din lume intelectualitatea nu reprezintă 100%, nu putem vorbi despre cazul ideal în care imaginea unei ţări ar putea fi reparată sau construită rapid într-o manieră pozitivă, scoţând în evidenţă elementele care o avantajează. În plus, tot ceea ce este intelectual este şi profund, plin de semnificaţii, şi oarecum dificil de perceput imediat şi corect. De aceea, presa nu are întotdeauna timp să se concentreze pe detalii şi pe o profunzime care e posibil să nu fie înţeleasă şi primită conform aşteptărilor. Senzaţiile, ştirile, care sunt uşor de digerat şi care pot provoca râsul, plânsul, indignarea, aprobarea sau negarea imediate, sunt preferate de mass-media mileniului trei, în goana ei permanentă după audienţă, tiraj şi popularitate.

Mass-media are un spectru larg de alegere în ceea ce priveşte procentul şi maniera în care prezintă o ţară sau alta publicului internaţional. Tocmai din acest motiv ţara, care are interesul de a fi prezentă pe paginile

ziarelor sau la posturile radio şi TV din străinătate, este cea căreia îi revine şi rolul de a se face atractivă şi interesantă pentru presa din afară. Şi nici acest deziderat nu este suficient pentru o promovare adecvată, în cazul în care mass-media este aleasă drept un instrument primordial de imagine. Odată suscitat interesul presei internaţionale, el trebuie menţinut pentru un termen cât mai lung, în aşa fel încât publicul să perceapă ţara vizată din toate perspectivele şi sub toate aspectele.

Aşadar, în urma celor expuse în studiul de faţă, vom concluziona punctând următoarele aspecte:

- Comunicarea se prezintă ca un factor determinant important al imaginii de ţară, în contextul altora care o profilează ca pe un tot unitar;
- Mass-media, la rândul ei, reprezintă un instrument primordial al Comunicării în cadrul promovării imaginii de ţară;
- Presa internaţională denotă o oarecare uşurinţă în prezentarea ţărilor cu o cultură şi o poziţie geografică apropiate de ţările de origine;
- Cu excepţia ţărilor mari şi influente, majoritatea statelor lumii sunt menţionate în presa străină cu ocazia unor evenimente speciale, neobişnuite, ieşite din comun;
- Puterea mass-media în ceea ce priveşte crearea şi promovarea imaginii de ţară nu trebuie subestimată. Ea trebuie folosită cât mai abil şi mai eficient pentru a obţine o acoperire mediatică internaţională pozitivă;
- În lipsa unor strategii pe termen scurt, mediu sau lung, majoritatea ţărilor lumii riscă să rămână în afara vizorului presei internaţionale sau să fie obiectul unor apariţii sporadice şi întâmplătoare, în urma cărora imaginea care li se profilează nu le avantajează.

Referinţe:

1. Marin C. Comunicare instituţională. Studiu. Centrul Tehnologii Informaţionale al FJŞC. - Chişinău, 1998, p.35.
2. The image of India in German Schoolbooks. An explorative study of textbooks in Geography, Religion, German lessons and History // Conference Papers - International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.3.
3. Jarol B. Manheim, Robert B. Albritton. Changing national images: International Public Relations and Media Agenda Setting // The American Political Science Review. - 1984. - Vol.78. - No3. - P.643.
4. C. Anthony Giffard and Nancy K. Rivenburgh. News Agencies, national Images, and Global Media Events // Journalism &Mass Communications Quarterly. - 2000. - Vol.77. - No1. - P.9.
5. Friend or Foe: the impact of media on perceptions of foreigns nations and foreign policy preferences.// Conference Papers - International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.3.
6. Image of nations: Coverage of foreign nations in the Korean media // Conference Papers - International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.5.
7. Ibidem.
8. Girardelli Davide. The image(s) of Americans among italian adolescents: an explorative study with the Q-methodology // Conference Papers - International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.11.
9. Jarol B. Manheim, Robert B. Albritton. Insurgent violence versus image manegement: the struggle for national images in Southern Africa // British Journal of Political Science. - 1987. - Vol.17. - No2. - P.204.
10. Image of nations: Coverage of foreign nations in the Korean media // Conference Papers - International Communication association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.12.
11. A theoretical model of national image processing and international public relations // Journalism &Mass Communications Quarterly, p.13.
12. Image of nations: Coverage of foreign nations in the Korean media // Conference Papers - International Communication association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.6.
13. A theoretical model of national image processing and international public relations // Journalism &Mass Communications Quarterly, p.12.
14. Paul Ilie. Exomorphism: cultural bias and the French image of Spain from the War of Succession to the Age of Voltaire // Eighteenth–Century Studies. - 1976. - Vol.9. - No3, p.386.
15. Autumn Miller and Susan Dente Ross. They are not Us: framing of American Indians by the Boston Globe // The Howard Journal of Communications. - 2004. - No15. - P.245.
16. Jarol B. Manheim, Robert B. Albritton. Changing national images: International Public Relations and Media Agenda Setting // The American Political Science Review. - 1984. - Vol.78. - No3. - P.546.
17. John T. McNelly and Fausto Izcaray. International news exposure and images of nations // Journalism Quarterly. - Summer/Autumn 1987. - Vol.64. - Issue 2. - P.546.

18. A critical study of „representing other": The case of SARS coverage on Vietnam an China by western–led English media in five countries, p.2
19. www.brandingromania.ro, accesat la 5 august 2005.
20. Terrorist images: the construction of Arabs as enemies // Conference Papers- International Communication association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.5.
21. Jarol B. Manheim, Robert B. Albritton. Insurgent violence versus image manegement: the struggle for national images in Southern Africa // British Journal of Political Science. - 1987. - Vol.17. - No2. - P.201.
22. http://newsru.com/russia/31jan2008/image.html, accesat la 31 ianuarie 2008, ora 18.06.
23. Avraham Eli, First Anat. Media, Power and Palce Image: ways of construting the periphery as the „other" // Conference Papers - International Communication Association; 2005 Annual Meeting; New-York, p.3.
24. Terrorist images: the construction of Arabs as enemies // Conference Papers - International Communication association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.4.
25. Hyunmee Kang, Jyotica Ramaprasad. The 1998 and 2002 World Cup events and national image of respective host countries, France and Soutn Korea/Japan, in U.S Newspapers // Conference Papers - International Communication Association; 2005 Annual Meeting; New-York, p.7.
26. Erich Reigrotski; Nels Anderson. National Stereotypes and foreign contacts // The public opinion Quarterly. - 1959-1960. - Vol.23. - No4. - P.527-528.

Prezentat la 17.03.2008

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr.4(14)

АРХЕТИПИЧЕСКОЕ КОДИРОВАНИЕ В РЕКЛАМЕ

Оксана РУСНАК

Кафедра журналистики

Tema acestui articol prezintă interes, deoarece sarcina prioritară a creatorilor de publicitate rămâne a fi căutarea metodelor şi tehnicilor eficiente ce ar permite pronosticarea impactului reclamei / publicității asupra consumatorului. Pentru a acționa la un nivel mai profund, una dintre cele mai eficiente metode o reprezintă „codificarea arhetipică". Din acest motiv, pentru a asigura eficiență maximală mesajului publicitar, trebuie să se țină cont de miturile care acționează în cadrul unui anumit mediu sociocultural. În articol sunt analizate esența mitului ca fenomen cultural, influențele acestuia asupra comportamentului uman la nivel subconştient. De asemenea, autorul oferă cele mai relevante exemple de mituri persistente în reclamă.

The subject of the present article is an interesting one, because the search of all the methods and techniques which permit to measure the depth and the duration of the advertising influence upon the consumer is still the task number one of the advertisers. The most efficient method of acting at a deeper level is the ***archetypical coding***, that is why in order to provide the maximum efficiency for the advertising message there should be taken into account myths which act in the framework of the specific social and cultural fields. The article reveals the essence of the myth as a cultural phenomenon, the basic impacts, which the myth exerts on the human being at the subconscious level. The author also brings examples of the most distributed advertising myths.

Для создателей рекламы, действующих в рамках современного медиа-пространства, перенасыщенного рекламными сообщениями, поиск методов и техник, позволяющих заранее рассчитать длительность и силу воздействия рекламы на потребителя, остается первостепенной задачей. Возможность прогнозирования воздействия рекламы на аудиторию позволяет обеспечить максимальную коммуникативную эффективность рекламного сообщения. Успешное привлечение внимания потребителя, обеспечение наиболее продуктивного извлечения информации из сообщения и ее запоминания ведет, в свою очередь, к коммерческой эффективности рекламы.

Оказание влияния подразумевает некое изменение в системе ценностей потребителя, которое происходит в соответствии с целями рекламодателя, при этом наиболее сложным является прогноз процесса изменения на эмоциональном уровне. Покупка товара сегодня осуществляется не столько ради самого товара, сколько ради удовлетворения глубинных потребностей (таких как престиж, надежда, принадлежность к более высокой социальной группе), связанных с определенным продуктом. По сути, потребители приобретают надежды, которые отвечают некоторым истинным ценностям, предчувствуемым на уровне подсознания.

Для воздействия на глубинном уровне наиболее эффективным методом является «архетипическое кодирование», главный принцип которого заключается в соединении конкретных признаков товара с живущими в сознании людей мифами и их героями – архетипическими сущностями. По мнению Арманда Дейяна, покупка или отказ от таковой зависит от принятия или отторжения человеком символического значения вещей. Сознание человека в корне мифологично, социокультурные мифы пронизывают всю нашу жизнь, составляя живую ткань глубинной психики, поэтому для обеспечения максимальной эффективности рекламного сообщения следует учитывать мифы, которые действуют в рамках определенного социокультурного пространства.

Основополагающий вклад в понимание мифа внесли Г. Гегель, З. Фрейд, К. Юнг, Д. Фрэзер, Л. Леви-Брюль, К. Леви-Стросс, А. Лосев. Именно на их исследования мы будем опираться для более глубокого понимания оснований того влияния, которое миф оказывает на поведение человека на подсознательном уровне, поскольку для эффективного использования мифа в рекламном сообщении следует уяснить сущность самого феномена, называемого мифом.

В обыденном понимании миф – это история о богах и героях далекого прошлого, некое волшебное повествование, в основе которого лежит человеческая фантазия. Однако миф выходит за рамки сказочной истории, так как является формой культуры и способом человеческого бытия. Дж. Робертсон полагает, что мифы являются моделями, в соответствии с которыми каждый народ пытается осознать

и оценить мир и свое место в нем. Миф сопровождал человеческую цивилизацию на каждом из этапов развития, являясь своеобразным измерением человеческой души.

Те или иные мифы лежат в основе культуры всех народов земли. Важнейшие из них – битвы героев с чудищами или дикими животными, фантастические метаморфозы; чудесное омоложение и вечная красота встречаются в фольклоре самых разных стран. Мифы передаются от одного поколения к другому, они могут трансформироваться или отодвигаться на задний план, но они не исчезают бесследно. Может изменяться их внешняя форма, однако внутреннее содержание мифа, его основная идея остается неизменной. В большинстве своем мифологические мотивы имеют моральную окраску: добро побеждает зло, верность и честь оказываются превыше предательства, а отвага получает вознаграждение. Отчасти это объясняет «живучесть» мифов и их неизменную привлекательность.

Миф – это способ человеческого бытия; для первобытного человека основой мироощущения служило его породнение с природными силами, выражаемое в мифе. «Миф – не только исторически первая форма культуры, в некотором смысле миф вечен, ибо мифологическое измерение присутствует в каждой культуре, а мифологические образы и переживания укоренены в бессознательных основах человеческой души».

В первобытном сознании смысловые характеристики вещей слились воедино с их природными характеристиками: «Миф есть царство всеобщего оборотничества: вещь не только вещь, но одновременно и одушевленное существо; животное – и животное (добыча), и священный дух; солнце – это и тот огненный шар, который мы каждый день видим на небе, но одновременно и грозный бог, дающий и плодородие, и засуху». Для первобытного человека это понимание мира являлось не результатом соединения ассоциаций двух образов, а неким изначальным представлением. Миф являлся проекцией человеческой души вовне, в космическое целое, в котором человек был не царем природы, а ее частью. Предназначение мифа состояло не в том, чтобы дать объективную картину мира, а в том, чтобы придать ему смысл. Миф упорядочивал человеческую жизнь, причем истинность самого мифа не подвергалась сомнению, а принималась как некая священная данность. Содержащаяся в нем мистическая связь бытия находила свое выражение в церемониях и ритуалах, а любая попытка выйти за пределы, обозначенные священными обычаями, воспринималась как покушение на гармонию космоса. В мифологическом космосе одушевлено все, мир пронизан мистическими связями, боги и люди мистически сопричастны и являются элементами космического целого.

В то же время миф является консервативной устойчивой системой, которая программирует интерпретацию мира и в выражении мудрости выходит за пределы рационального, используя символические образы.

Безусловно, сознание современного человека отличается от сознания человека первобытного, однако было бы ошибочным полагать, что в нем нет места мифам. Новая информационная культура с электронно-компьютерными средствами массовой информации, по утверждениям культурологов, предлагает новый вариант разработки «цивилизационной матрицы», в которой основой для механизмов воздействия СМИ на сознание человека становится мир культуры, включающий разнообразные системы символов, в том числе и мифы. Современное мифологическое мышление детерминировано психическими механизмами формирования идей, идеалов, идеологии и т.п.

П. Сорокин утверждал, что огромная часть умственного багажа современного человечества, не исключая и ученых, состоит не из знаний, а из верований, субъективно принимаемых за знания. Хосе Ортега–и–Гассет, различая идеи и верования, отмечал доминантное влияние последних на нашу повседневную жизнь. Верования «скрыто обуславливают всё, что мы делаем и думаем», являясь фундаментальными идеями о мире и самом человеке. Они не являются результатом размышлений, «наоборот, это идеи, которые составляют каркас нашей жизни…, это коренные верования, мы не отделяем их от реальности – они наш мир и наше бытие». Идея способна стать мифом, если она мифологична по сути и содержанию, т.е. она должна соответствовать базовым потребностям людей и быть основанной на аналогичности, стереотипичности поведения. Мифы являются иллюзорными идеями, которые утверждают определенные нормы и ценности и воспринимаются преимущественно на веру, без критического осмысления: «под псевдонаучными формулировками… можно обнаружить взгляд на вещи, странным образом напоминающий самые темные измышления и средневековую жизнь».

Ж. Сорель полагал, что миф отображает тенденции, инстинкты, ожидания народа, позволяет наглядно изобразить все его страхи и стремления в виде целостности. Лосев считал, что миф начисто и всецело реален и объективен; и даже в нем никогда не может быть вопроса о том, реальны или нет соответствующие мифические явления». По Юнгу, миф – проекция коллективного бессознательного (архетипов) на те или иные реальные объекты. Активизация архетипов приводит к созданию коллективных мифов. В современной культуре миф создает средства и способы символического мышления. Чувственное и рациональное в мифе сливаются, для мифа характерна полиморфность, т.е. один и тот же набор символов может присутствовать в разных мифах, одна и та же тема мифа может иметь разную направленность и различное эмоциональное восприятие. Миф использует ограниченное число символов, однако допускает их многочисленные комбинации. Миф опирается на допущения, не требующие проверки независимо от их истинности, он не соотносится с эмпирической действительностью.

Мифы и реклама создают особый мир, который в чем-то похож на объективную реальность, но в то же время существует по своим, зачастую не поддающимся логическому объяснению законам. Я. Голосовкер заявлял, что «у мира чудесного существуют свои, неотъемлемые от него черты. Это абсолютность качеств и функций его существ и предметов, будь то боги, чудовища или волшебные предметы». Мир рекламы, как и мир сказок, – идеален, он является проекцией тайных желаний души человека. По мнению И. Рожкова, «специфика воздействия рекламы – это не логика тезиса и доказательства, но логика легенды и вовлеченности в нее. Это логика Деда Мороза – волшебная связь с материнской опекой, дарами». В рекламе динамическая линия мифа служит базисом для образа или имиджа, являющегося статическим элементом всякой товарной рекламы. Миф в рекламном сообщении предлагает людям примеры для подражания и сообщает, каким образом что-либо произошло.

Чаще всего в рекламе используются следующие мифы: «Миф о золотом веке», «Миф о потерянном рае», «Космогонический миф», «Мифы, связанные с оживанием предметов», «Мифы о животных и природе».

М. Элиаде отмечал потаенное, но непреодолимое стремление людей вернуться к мифическому золотому веку. Все жизненные изменения архаичное сознание воспринимало как шаги на пути к золотому веку. Миф о золотом веке встречается в культуре многих народов. Образ золотого века присутствует в мифологии индийцев, иранцев, ацтеков, греков, шумеров, вавилонян и др. В рекламе этот миф зиждется на уважении к древним традициям. Например, реклама вина «Кримське Марочне» основана на стилизации под старину: средневековые подвалы с тяжелыми каменными сводами, деревянные бочки из светлого дерева, атмосфера добротности, основательности, свойственной виноделам прежних времен. Вино предстает не просто и не столько как товар, а как дар, который человек получает, вложив в труд свою любовь. Графически обыгрывается и само название: изображение заключено в рамку старой почтовой марки. В данном случае мы наблюдаем своеобразную игру дизайна и лексики: марка – «Марочне». К числу рекламных объявлений, основанных на возвращении к золотому веку, можно отнести бальзамы ТМ «Давній рецепт». Наименования «Кобзарь», «Богдан» – возвращение к прошлому народа, к его истокам. К этой же категории относится реклама столовых вин «Кадарка Десертное». Виноградная лоза, выполненная из древних золотых монет и драгоценных камней, символизирует золотую коллекцию рекламируемых вин. К тому же виноградная лоза является древнейшим символом плодородия, изобилия и жизненной силы, а виноград – традиционная эмблема виноделия. Сочетание красного и золотого цветов порождают эффект роскоши.

К золотому веку можно отнести и рекламу кофе «Русская кофейня» (изображение Петра 1), и рекламу косметических масок «100 рецептов красоты». Во всех рассмотренных нами рекламных объявлениях присутствует обращение к старине, возврат к многолетним традициям, т.е. составляющие мифа о золотом веке.

Миф о потерянном рае внутренне близок мифу о золотом веке. В христианстве – это изгнание первых людей из рая, в шумерском мифе – счастливая страна Дильмун. В рекламе этот миф очень распространен, особенно активно эксплуатируется различными туристическими агентствами. Например, в рекламе туристической фирмы «ELIT TUR» все элементы ассоциируются с истинным раем: пляж, море, облака – все дышит первозданным покоем и безмятежностью. Девушка, лежащая на песке, томно нежится на солнце. Во всем ощущается первоначальная, утерянная гармония человека с природой.

В рекламе радиостанции «MAESTRO FM 97.7» также подчеркивается первозданная чистота, покой, бескрайность, гармония. Пара на берегу моря безмятежно улыбается. Все выдержано в белых и бледно-голубых тонах. Белый цвет в европейской культуре символизирует мир, счастье, чистоту и саму жизнь. На языке католической символики «прозрачный» выражает идею беспорочной чистоты и ясности. Бледно-голубые тона порождают ощущение воздуха, открытости.

В рекламе магазина постельного белья «Хлопковый рай» уже само наименование отсылает нас к «раю». Все элементы дизайна подтверждают эту идею: нежные, умиротворяющие тона, воздушность, бабочки, колибри, цветы.

Рекламисты также активно эксплуатируют библейский миф «искушение запретным плодом». Реклама духов «Nina Ricci» апеллирует к библейскому сюжету: прекрасная девушка в бледно-розовом платье выбегает из белой комнаты (цвета символизируют невинность), спеша сорвать с ветки флакон духов, выполненный в форме яблока с серебряными листьями. На полу множество ярко-красных яблок (символ искушения и соблазна), которые остаются незамеченными девушкой, потому что она вожделеет духи «Nina Ricci». Таким образом, рекламное сообщение передает следующую идею: подлинное искушение, перед которым невозможно устоять, – это духи «Nina Ricci».

Библейский мотив прослеживается и в рекламе лака «O.P.I.». Изображена рука, держащая ярко-красное яблоко, а в нижнем правом углу помещен лак такого же сочного красного цвета. Использована аллегория соблазнения, искушения, извечной тяги к запретному плоду.

Реклама автомобиля CITROEN C3 служит ярко выраженным примером библейского мифа о падении первых людей. Среди райских кущ обнаженные (т.е. в данном случае безгрешные) Адам и Ева. Змей, обвив дерево, соблазняет их не плодом познания добра и зла, а автомобилем CITROEN C3. Автомобиль яркого сочного красного цвета символизирует искушение, перед которым невозможно устоять. По сути, перед нами удачная модификация старинной гравюры «Искушение Адама и Евы».

Космогонический миф-хаос преобразуется в упорядоченный космос. Хаос конкретизируется как мрак, ночь, как пустота или зияющая бездна. Примером космогонического мифа служит реклама товаров киевского витаминного завода: каждому продукту соответствует своя планета, а все вместе они составляют новую Вселенную, в центре которой распложен логотип производителя. Фон синий, от логотипа расходятся лучи, как от солнца, которое освещает каждую из пяти планет и служит точкой, в которой сходятся все нити «витаминной вселенной». В то же время круг – это архетип центра мира. Четко прослеживается и сходство с колесом. Спицы (лучи) и распложенные на их окончаниях планеты являются символом поступательного движения вперед, к центру мира. Логотип выступает в качестве центра мироздания. Таким образом, производитель как бы создает для своего потребителя новый мир: мир здоровья, гармонии и красоты. Слоган: «Вселенная здоровья. Найди свою витаминную звезду».

Мифы о животных и растениях наиболее архаичны. В мифологии роль анимального элемента была исключительно велика. На ранней стадии развития человечества животные служили своеобразной наглядной парадигмой, отношения между элементами которой служили определённой моделью жизни человеческого общества и природы в целом. Полезные свойства флоры и фауны выступают идеальным ориентиром в рекламе. Составители рекламы могут апеллировать к каким-то общеизвестным свойствам, характеристикам животных и растений. Так, в рекламе лекарственного препарата «Персен» используется изображение тигра. В тексте подчеркиваются такие качества этого животного, как собранность, способность к концентрации. В то же время мы отмечаем неудачный каламбур: призыв «укротите волнение» побуждает к ассоциации, «вызывает к жизни» устоявшееся выражение «укротить тигра». А поскольку в рекламе препарата используется изображение тигра, то он в данном случае «вынужден» выступать в двух ипостасях: и как «символ лекарства» и как «символ волнения», исходя из слогана. Мы наблюдаем пример неявного противоречия, вызванного неверным комбинированием текстовых и изобразительных элементов рекламного сообщения.

В рекламе зубной пасты часто используется такой персонаж, как бобер. Это удачный пример использования животного в рекламе, так как у боба, как всем известно, крепкие здоровые зубы. Ассоциации, которые возникают у потенциального потребителя, соответствуют целям рекламного сооб-

щения. Как правило, в рекламе используются изображения «благородных, вызывающих симпатии» животных. Например, кошка – символ независимости, лев – символ царственной власти, слон символизирует силу и власть, панда – символ дружелюбия, неагрессивности и др. В рекламе не увидишь гиены, ехидны или же осла. Это объясняется в первую очередь тем, что продаваемый товар должен вызывать у потребителя положительные эмоции.

Мифы об оживающих предметах – это оживание рекламируемого продукта. В рекламе популярен мотив очеловеченной, ожившей вещи со своим характером и манерой поведения. Это беседующие зубные щетки, танцующая посуда, шоколадные конфетки в глазури, которые переживают настоящие приключения. Взаимодействие персонажей рекламного ролика с вещами напоминает общение с людьми: шампунь «заботится», крем «ухаживает», бальзам «питает».

Реклама, в которой сюжетная линия мифа выполняет функцию базиса образа продаваемого товара, передает потребителю ощутимый эмотивный заряд и, взывая к архетипическому уровню сознания, побуждает потребителя совершить покупку. Рекламные мифы, действуя на уровне ощущений и ассоциаций, помогают продавать не товар, а сказку, волшебную иллюзию, надежду на то, что изначально недостижимые вершины (такие, как вечная молодость, например) будут покорены. И это один из лучших стимулов, побуждающих людей к покупке рекламируемых товаров.

Литература:

1. Абрамян Л. Первобытный праздник и мифология. - Ереван, 1982.
2. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. - Москва, 1994.
3. Голосовкер А.Я. Логика мифа. - Москва, 1987.
4. Гримак Л.П., Кордобский О.С. Техники психической саморегуляции // Человек. - 2001. - № 5.
5. Дейян А. Реклама. - Москва, 1993.
6. Земсков В.Б. Одноликий Янус. Пограничная эпоха – пограничное сознание // Общественные науки и современность. - 2001. - № 6.
7. Ионов И.Н. Историческое бессознательное и политический миф // Современная политическая мифология. Содержание и механизмы функционирования. - Москва, 1996.
8. Леви-Строс К. Структурная антропология. - Москва, 1985.
9. Лосев А.Ф. Диалектика мифа // Лосев А.Ф. Философия, мифология, культура. - Москва, 1991.
10. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. - Москва, 1995.
11. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. - Москва, 1992.
12. Тарасов Е.Ф. Психологические проблемы массовой коммуникации. // Психолингвистические особенности языка рекламы. - Москва, 1985.
13. Фрейд 3. Введение в психоанализ: Лекции. - Москва, 1991.
14. Шейнов В.П. Психология влияния. - Москва: Изд-во «Ось-89», 2002.
15. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. - СПб.: Петрополис, 1998.
16. Энциклопедия символов. - Москва, 2003.
17. Юнг К. Г. Архетип и символ. - Москва, 1991.

Prezentat la 24.03.2008

INTERDEPENDENŢA DINTRE AGENDA MASS-MEDIA ŞI AGENDA PUBLICĂ

Mariana TACU
Catedra Jurnalism

Mass media have, in the framework, of the social system, a functioning destination: producing and delivery of the messages which are to unite all the society sectors. The model's originality is focused on the mass media agenda – public agenda which can be defined trough several elements as: the explanation of the ways and techniques trough which the main accent being stressed upon the organization of the sent information. Media impact and effects should not be so searched deeply in the opinions and attitudes changes but in a knowing process of learning and assimilation by the persons of some criteria and ways of thinking and judging the importance of several social and political facts in every moment.

Mass-media reprezintă „instituţii care desfăşoară o activitate fundamentală ce constă în producerea, reproducerea şi distribuirea cunoaşterii [...], a cunoaşterii ce ne permite să conferim un sens lumii, modelează percepţia noastră asupra acesteia şi contribuie la cunoaşterea trecutului şi la asigurarea continuităţii înţelegerii noastre actuale" [1].

Există o relaţie biunivocă între mass-media şi audienţa sa, ce face obiectul de studiu pentru specialişti din cele mai variate domenii, care încearcă să descifreze cât mai exact natura, funcţionarea şi consecinţele acestei interacţiuni fundamentale a lumii noastre. Interrelaţiile pe care le susţine mass-media cu instituţiile sociale, politice, culturale provoacă enorme energii de înţelegere, explicare şi redefinire a unui cadru general supus mereu înnoirilor şi contestaţiilor.

Aceste relaţii sunt discutate preponderent printr-o serie de concepte care au centru de interes axat pe caracteristicile şi particularităţile atât ale agendei mass-media, cât şi ale agendei publice. Mass-media sunt considerate, în unele formulări, sisteme de conectare a indivizilor cu câmpul social, dar şi elemente ale acestuia [2].

O importantă tactică mediatică este de a crea tematica zilei, de a atrage atenţia asupra acesteia şi de a convinge auditoriul de însemnătatea unei probleme. Mass-media stabileşte agenda zilei, iar această capacitate la nivel cognitiv reprezintă unul dintre cele mai esenţiale aspecte ale puterii mediatice [3].

Mijloacele de informare în masă au drept destinaţie funcţională în sistemul social producerea şi difuzarea mesajelor care au rolul de a unifica sectoarele societăţii, susţinând reglarea lor funcţională. Mass-media dispun de facultatea de a organiza mental lumea în locul publicului; grupului ziariştilor îi revine puterea de a defini, eticheta şi construi actualitatea [4]. Această paradigmă are la bază ipoteza conform căreia marele organe de informare ar acţiona asupra opiniei publice insinuându-le, discret, decât spunându-le ceea ce trebuie să gândească [5].

La baza influenţei media se află natura raporturilor dintre sistemul social, rolul media în acest sistem şi raporturile dintre public şi media. Aici sunt indicate cele două căi de cercetare care şi-au găsit consacrare în teoria „Agenda-Setting". Una dintre căi este analiza conexiunii dintre sistemele sociale şi subsistemele media, iar cealaltă – definirea funcţiei propriu-zise de „aducere la ordinea zilei".

Întemeierea teoretică a modelului la baza căruia stă interdependenţa dintre agenda mass-media şi agenda publică se află într-o viziune sistemică de sorginte funcţionalistă de aşa natură încât impune comunicatorilor o anumită orientare în acţiunea lor mediatizatoare. Elementul-cheie al medierilor care se desfăşoară în spaţiul public între putere şi societatea civilă, între individ şi opinia publică îl formează sistemul mediatic [6].

Primul studiu sistematic al ipotezei privind relaţia mass-media – opinia publică a fost realizat în 1972 de către McCombs şi Shaw. Ei au studiat efectul de agendă în campania prezidenţială din 1968 şi au emis ipoteza precum că mass-media fixează agenda prin fiecare eveniment, accentuând atitudinile faţă de anumite probleme. Precursorii ipotezei, Kurt Lang şi Gladys Engel Lang (1959), au venit şi ei cu o formulare de început a ideii centrate pe faptul că mass-media focalizează atenţia asupra anumitor probleme şi construiesc imaginile publice. O altă formulare a fost cea a lui Bernard Cohen (1963) în legătură cu puterea presei: „poate că presa nu are succes în cea mai mare parte a timpului în a spune oamenilor ce să gândească, dar are un succes extraordinar în a spune cititorilor săi la ce să se gândească" [7].

Puterea de influenţă a maselor de către mass-media este amplificată de posibilitatea utilizării combinate a mai multor mijloace de comunicare. G.Donohue propune o interpretare integratoare a mijloacelor de informare, considerând „mass-media doar ca un subsistem social. Presa reflectă structura organizaţională existentă şi exprimă tensiunile ori relaţiile dintre centrele de putere. Mijloacele de informare în masă sunt funcţii mimetice ale comunităţii reprezentând nivelul de dezvoltare al acestora" [8].

Principalele funcţii ale presei în raport cu opinia publică sunt:

- ✓ formarea opiniilor individuale şi de grup;
- ✓ exprimarea şi difuzarea opiniilor;
- ✓ structurarea opiniilor şi modificarea atitudinilor şi comportamentului [9].

În baza conceptelor de analiză a relaţiei mass-media – public s-a stabilit că procesul de influenţă a presei asupra conştiinţei sociale decurge în felul următor: presa, interacţionând cu auditoriul, modelează conştiinţa acestuia şi conduce la formarea unui sistem de interese. Odată format, acesta începe să influenţeze modul de alegere a sursei din care persoana intenţionează să se informeze.

Potrivit filosofului şi jurnalistului American W.Lippmann, realitatea poate fi concepută de individ doar prin intermediul informaţiei, care devine o reacţie la un răspuns, la anumite situaţii, şi poartă un caracter foarte variat – „de la halucinaţii absolute până la modele şablon" [10].

În acest context este valabil **modelul stimul – reacţie**, care oferă o explicaţie complexă în ceea ce priveşte comportamentul uman, ale cărei acţiuni sunt considerate reacţii la evenimentele sau la condiţiile din ambientul actorului. Astăzi modelele stimul – reacţie pun accentul pe procesele perceptive şi evaluative ce intervin între stimulul ambiental şi reacţia auditoriului. Acest fapt reflectă viziunea conform căreia reacţia nu este produsă direct de evenimentul extern, ci mai ales de percepţia publicului şi evaluarea sa [11].

B.Henessy defineşte opinia publică drept un complex de preferinţe, exprimat de un număr semnificativ de persoane faţă de aspectele de importanţă generală. Construcţia şi reconstrucţia opiniei publice se extinde asupra comportamentului social. Când publicul susţine anumite politici sau programe de acţiune, opinia publică funcţionează ca un factor de suport ce permite stabilirea limitelor de toleranţă pentru diferite acţiuni.

Mediei îi revine rolul de a stabili pentru opinia publică şi pentru dezvoltarea publică subiectele şi temele prioritare şi, totodată, o ordine ierarhică a acestora, astfel încât ordinea de zi să fie una pe măsura aşteptărilor. Din punct de vedere structural, agenda publică are trei forme:

1. Subiecte care beneficiază de o largă atenţie (există o relaţie strânsă între accentul pus pe mass-media şi interesul indivizilor faţă de problemele existente);
2. Mass-media stârneşte interesul şi atenţia, fapt care conduce la luarea unor decizii, din perspectiva unui public cât mai larg;
3. Agenda publică face ca instituţiile din orice domeniu (politic, economic, cultural) să devină mai interesate de modul în care sunt concepute de comunitate.

F.Balle încearcă să precizeze dacă ordinea de zi a opiniei publice este un produs mediatic sau dacă, dimpotrivă, mediile reflectă problemele opiniei publice şi opţiunile acestora. Cercetările au demonstrat însă existenţa unui proces puternic prin care media stabileşte ordinea de zi publică [12].

În societatea contemporană, informaţia a devenit o componentă esenţială a condiţiei umane, un important mijloc de cunoaştere. Ea este indispensabilă pentru organizarea şi dezvoltarea sistemelor sociale, gradul de organizare a acestora fiind direct proporţional cu cantitatea de informaţie păstrată de aceste sisteme. Prin impactul asupra categoriilor largi de public, mijloacele moderne de comunicare în masă acţionează ca intermediari între faptele, procesele, fenomenele economice, sociale, politice, ideologice, culturale şi opinia publică. Astfel, opinia publică se manifestă şi acţionează în legătură cu problemele aduse la „ordinea zilei" de către mass-media.

Mijloacele de informare în masă interesează opinia publică nu numai în măsura în care îndeplinesc cele cinci funcţii definite de UNESCO: 1) funcţia de informare – ce priveşte colectarea şi tratamentul informaţiilor, garantează libertatea de expresie; 2) funcţia de persuasiune – de motivaţie şi de interpretare; 3) funcţia de educaţie – transmiterea moştenirii sociale şi culturale; 4) funcţia de socializare – destinată să faciliteze participarea indivizilor, a grupurilor şi colectivităţilor la viaţa publică; 5) funcţia de divertisment – care se poate exercita în modalităţi variate, în funcţie de diversitatea contextelor culturale şi a nivelurilor de dezvoltare şi care este legată de îmbunătăţirea calităţii vieţii; ele vizează publicul din perspectiva funcţiei de exprimare şi cristalizare a opiniilor.

Scopul auditoriului este să-şi creeze o atitudine, o orientare clară în interpretarea tuturor evenimentelor şi, de aceea, acesta urmăreşte cu atenţie acele articole, emisiuni care promovează idei noi şi care stimulează gândirea. Fără să exprime o opinie, fără să ofere publicului o orientare în problemele aflate la „ordinea zilei" în toate problemele de interes public, mijloacele de informare în masă nu-şi pot îndeplini funcţiile enunţate mai sus. Alături de informaţii şi, adesea, în legătură directă cu ele, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă se vehiculează şi opinii. Aici este cuprinsă ideea că presa îndeplineşte, prin metode şi forme specifice, funcţia de îndrumare a conştiinţei şi a comportamentului uman, utilizând anumite tehnici mediatice [13].

Studierea printr-o grilă interactivă a mijloacelor de comunicare în masă a permis generarea conceptului multifuncţional, numit *schimbare*, fapt care demonstrează rolul de instrument al stabilităţii mass-media în societate [14]. Acestea, fiind raportate la interesele general umane, contribuie la menţinerea echilibrului, pe când orientarea lor la necesităţile înguste pot genera o fluctuaţie totală a statu-quo-ului politic şi social [15].

Sociologul Georges Friedmann, fondatorul „Centrului de studii de comunicare în masă", subliniază că presa face parte din sistemele de persuadare a opiniei publice. În acest context, se evidenţiază un set de tehnici ce ţin de influenţare prin orientarea ştirilor:

Influenţa prin plasarea ştirilor – este o tehnică prin care editorii ştirilor pot reduce la minimum atenţia acordată unor evenimente sau, dimpotrivă, pot spori interesul faţă de aceste evenimente (prin apariţii pe prima pagină sau prin orientarea timpului de emisie);

Influenţa prin titluri – porneşte de la ideea că titlurile stabilesc dispoziţia şi sistemul de valori ale materialului;

Influenţa prin alegerea evenimentelor – urmăreşte că prin utilizarea unor cuvinte alese cu grijă un editor sau moderator radio sau TV să poată discredita personalităţi aflate în disgraţie sau, dimpotrivă, să contribuie la creşterea prestigiului şi respectului pentru acestea;

Influenţa prin selecţia fotografiilor – probează faptul că editorii sunt conştienţi de influenţa puternică ce poate fi implantată în mod secret printr-o selecţie atentă a fotografiilor şi pelicolelor pentru televiziune;

Influenţa prin explicaţiile care însoţesc fotografiile – porneşte de la faptul evidenţiat şi de la unele cercetări întreprinse pe grupuri de studenţi că diferite explicaţii, însoţite de aceeaşi fotografie, pot afecta în mod semnificativ atitudinea unei persoane faţă de subiectul fotografic;

Utilizarea editorialelor pentru distorsionarea faptelor – se bazează pe ideea că tehnica respectivă poate servi drept mijloc pentru convingerea ascultătorilor de a gândi sau a simţi în felul în care doresc moderatorii [16].

În acest context putem afirma cu certitudine că rolul media este de a stabili pentru opinia publică şi pentru dezbaterea publică subiectele şi temele prioritare şi, totodată, o ordine ierarhică a acestora – ordinea de priorităţi.

Efectele mass-media asupra publicului se explică prin influenţa directă a conţinutului. Majoritatea efectelor sunt legate, în special, de capacităţile fizice ale consumatorului media. În alte situaţii, se poate vorbi şi despre dimensiunea temporală a efectului. Din punctul de vedere al unei noţiuni pe larg acceptate, efectul mass-media reprezintă ansamblul de procese şi consecinţe produse de receptarea mesajelor atribuite strict actului de comunicare [17].

Efectele mass-media se pot resimţi în zone diferite ale societăţii. După Denis McQuail, mass-media pot acţiona asupra: a) indivizilor, b) grupurilor, c) instituţiilor, d) întregii societăţi; totodată, ele pot afecta personalitatea umană în:

- ✓ ***dimensiunea cognitivă*** – ce ţine de formarea opiniilor, accentuarea ambiguităţii comunicaţionale, stabilirea agendei şi a priorităţilor în dezbaterea publică, construirea valorilor, dezvoltarea cunoştinţelor;
- ✓ ***dimensiunea afectivă*** – desensibilizarea receptorilor, alienarea morală, angoasă şi teama;
- ✓ ***dimensiunea comportamentală*** – activarea şi dezactivarea resurselor mobilizării sociale [18].

Dintr-o altă perspectivă, influenţa mass-media se poate produce într-un interval scurt de timp; or, pentru a deveni operaţională, aceasta necesită un interval mai mare de timp. De asemenea, efectele presei pot crea schimbări dorite sau nedorite: ele pot fi rezultatul unui proces controlat sau al unor ocurenţe mai mult sau mai puţin aşteptate.

În viaţa social-politică, efectele exercitate de mesajele mass-media asupra receptorilor se concentrează într-o mare varietate de forme. Cercetătorii au propus de-a lungul anilor diferite modele teoretice şi diferite sisteme de clasificare a multiplelor forme de influenţare pe care le-au detectat. În general, opţiunile au variat, în mod ciclic, de la ideea efectelor puternice la aceea a efectelor slabe, şi viceversa. Caracteristicile atribuite acestor efecte s-au modificat substanţial: cercetătorii au trecut de la efectele globale la efectele specifice, de

la cele directe, pe termen scurt, la efectele difuze, indirecte, pe termen lung. În acelaşi timp, imaginea receptorului s-a schimbat: de la un public pasiv, supus influenței mesajelor, s-a trecut la un public activ, care selecționează conținuturile ce reprezintă realitatea [19].

Ipoteza efectului de agendă este importantă, deoarece sugerează o cale sigură prin care mass-media poate avea un impact asupra societății, cale ce reprezintă o alternativă la schimbarea de atitudine [20]. Pentru un jurnalist profesionist, conceptul de efect de agendă ridică probleme importante ale responsabilității. Etichetele pe care jurnaliştii le aplică evenimentelor pot avea o influență importantă asupra faptului că publicul acordă atenție şi instituțiilor media care difuzează informația [21].

În ceea ce priveşte principiile presei libere, esențială este distincția fundamentală dintre informație şi opinie. Prin impactul lor asupra opiniei publice, ziarele, radioul şi televiziunea din țara noastră se află în mod special în atenția diferitelor instituții [22].

Rolul pe care îl are mass-media în societățile aflate în tranziție a fost recunoscut unanim, fiind considerată principalul mijloc de răspândire a informațiilor, de reflectare a opiniei publice şi de integrare socială. Opinia publică despre mass-media constituită în ultimii şaisprezece ani în Republica Moldova poartă un caracter diferit, conținând aprecieri atât pozitive, cât şi negative. Mass-media a fost calificată ca fiind relativ independentă, deşi, în comparație cu alte țări în tranziție din Europa Centrală şi de Est, ea este mai puternic influențată din punct de vedere politic.

Majoritatea jurnaliştilor din Republica Moldova nu vor nega faptul că pentru informarea corectă a populației este indispensabilă o anumită libertate. Mass-media independentă poate juca cel puțin trei roluri principale în promovarea guvernării democratice şi a dezvoltării unui auditoriu bine informat.

1. Să acționeze ca un forum civic, oferind cuvântul diverselor părți din societate şi favorizând dezbaterile pe teme de interes public;
2. Să fie un agent mobilizator, facilitând angajamentul civic pentru toate sectoarele societății şi consolidând canalele de participare publică;
3. Să fie un supraveghetor, care ar depista abuzul de putere, ar spori transparența guvernamentală şi ar induce responsabilitate oficialităților guvernamentale față de acțiunile sale [23].

Individul foloseşte, pentru a determina realitatea socială, informații despre opiniile şi comportamentele celorlalți. Din punct de vedere psihologic, influența grupului este, în mare parte, informațională. Motivarea care se află la baza influenței informaționale este intenția individului de a-şi forma opinii şi atitudini care să reprezinte valid realitatea. Oamenii se conformează necesității de a avea opinii obiective asupra realității [24].

Într-o societate democratică sarcina principală a mijloacelor de informare constă în sprijinirea subiecților pentru consolidarea şi dezvoltarea societății. Informând despre faptele şi evenimentele contemporane, mass-media ajută publicul să-şi formeze o părere despre actualitate şi, treptat, pe baza diferitelor opinii, să-şi formuleze criterii ferme în aprecierea faptelor. Acțiunea mijloacelor de informare în masă trebuie să pornească de la ideea că omul societății democratice trebuie să fie capabil nu numai să aprecieze exact fenomenele realității obiective, ci şi să participe activ la formarea şi transmiterea acestei realități. De aici reiese că mass-media dezvoltă conştiința maselor.

Specialiştii şi experții care îşi expun public opiniile reprezintă o altă sursă de influențare; prin plusul de credibilitate de care dispun şi printr-un caracter presupus non-partizan, specialiştii pot condiționa modul în care opinia publică „traduce" evenimentele [25].

Grupurile de interese, cele ce aparțin sferei nonguvernamentale din Republica Moldova şi care fac apel la mijlocele de informare în masă, se implică activ, la rândul lor, în modelarea opiniilor.

Drept rezultat, gradul cel mai înalt de credibilitate se acordă mijloacelor de informare în masă. Acestea, la rândul lor, utilizând anumite tehnici de informare, se bucură de un public al său, fie acesta pasiv/activ, avizat sau neavizat.

Sondajele realizate în cadrul Barometrelor de Opinie Publică din ultimii cinci ani demonstrează că majoritatea populației din Republica Moldova obține informații curente în primul rând prin intermediul televizorului şi al radioului, acestea fiind urmate de ziare şi cărți.

Examinând datele oferite de Institutul de Politici Publice prin intermediul diagramelor din paginile acestor studii, sesizăm o serie de schimbări vis-à-vis de anumite perioade cu referire la aceleaşi mijloace de informare în masă, pozițiile fiind însă păstrate de la un an la altul. Procentajul rămâne a fi în creştere în favoarea

presei electronice şi în detrimentul presei scrise, fenomen explicat de altfel de către cercetătorii în domeniu, ţinându-se cont de faptul că televiziunea este un canal de difuzare a informaţiilor mult mai complex decât radioul, care, la rândul său, este mai complex decât presa scrisă.

Importanţa tuturor mijloacelor de informare în masă este evidentă prin aportul adus la construirea agendei, proces la care iau parte toate mijloacele de informare în masă. Construirea agendei se realizează în baza a şase etape care iau în calcul atât contribuţia mass-media, cât şi cea a publicului:

1. Presa scoate în evidenţă unele evenimente sau activităţi şi le face publice;
2. Pentru a capta atenţia, problemele diferite necesită tipuri şi cantităţi diferite de abordare media;
3. Evenimentele şi activităţile care se află în centrul atenţiei trebuie să fie „încadrate" sau trebuie să li se dea un câmp de sensuri în cadrul căruia să poată fi înţelese de către public;
4. Limbajul folosit de mass-media poate afecta perceperea importanţei unei probleme;
5. Media leagă activităţile sau evenimentele care sunt în centrul atenţiei de simboluri secundare a căror poziţie în peisajul politic este uşor de recunoscut;
6. Crearea agendei este accelerată când indivizi bine cunoscuţi şi credibili încep să vorbească pe faţă despre o problemă [26].

Mediile sunt, în cele din urmă, instrumente indispensabile unei democraţii, câtă vreme permit cunoaşterea dezbaterilor în beneficiul populaţiei, într-un timp foarte scurt. Însă, o bună democraţie necesită medii pluraliste, independente faţă de puterea politică şi de cea economică, în care publicurile foarte diferenţiale să poată găsi informaţiile şi reflecţiile pe care le aşteaptă [27].

Mass-media nu sunt simpli conducători neutri, prin care toate informaţiile pot circula: dimpotrivă, media funcţionează ca nişte filtre, mecanisme de selecţie. Mass-media sunt apreciate ca fiind mijloace de tratare a informaţiei, acestea trecând în funcţie de cei care au puterea de a decide selecţia.

Aşadar, această funcţie de stabilire a ordinii de zi a vieţii publice „nu constă în a spune oamenilor cum să gândească". Mass-media sunt astfel creditate cu o putere excepţională în spaţiul public: ele definesc şi construiesc actualitatea. Actualitate ce este un „produs mediatic" şi o construcţie mentală a lumii creată şi impusă de mass-media. Ele stabilesc ierarhia problemelor publice şi calendarul evenimentelor publice, concentrând atenţia asupra anumitor evenimente.

Originalitatea modelului ce se axează pe formula agenda mass-media – agenda publică poate fi definită prin mai multe elemente, cum ar fi: explicarea modului şi mecanismelor prin care se exercită influenţa presei, accentul fiind pus pe organizarea informaţiilor transmise; influenţa şi efectele media trebuie căutate nu atât în schimbări de opinii şi atitudini, cât şi într-un proces cognitiv de învăţare şi asimilare de către indivizi a unor modele şi criterii de a judeca importanţa diferitelor mize social-politice în fiecare moment.

Caracterul adecvat al funcţionării mediilor de informare în spaţiul informaţional este direct proporţional cu gradul dezvoltării societăţii. Mass-media îşi exercită influenţa asupra publicului prin stimularea psihologică a fiecărui individ, astfel încât doar prin intermediul mijloacelor de informare în masă auditoriul percepe realitatea politică, economică, socială şi culturală.

Referinţe:

1. Moraru V. Mass media VS Politica. - Chişinău: USM 1998, p.34.
2. Gross P. Mass media şi Democraţia în ţările Europei de Est. - Iaşi: Polirom, 2004, p.232.
3. Roşca A. Comunicarea politică şi democratizarea societăţii. - Chişinău: CE USM, 2003, p.155.
4. Drăgan I. Paradigme ale comunicării de masă. Orizontul societăţii mediatice. - Bucureşti: Şansa, 1995, p.261.
5. Balle F. Coord. Larousse. Dicţionar de Media. - Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2005, p.18.
6. McCombs, Maxwell E. Building Consensus: The news media,s agenda setting roles // Political Communication. - 1997. - No14. - P.433.
7. Kim, Sei-Hill, Scheufele, Dietram A. & Shanahan, James. Think about it this waz: Attribute Agenda-setting function of the press and the public evaluation of local issue // Journal of Mass Communication Quarterly. - 2002. - Vol.79. - No1. - P.7-15.
8. Teodorescu B. Marketing Politic şi Electoral. - Bucureşti: Şansa, 2001, p.26.
9. Stepanov G. Potenţialul informaţional al presei din Republica Moldova. - Chişinău: CE USM, 2002, p.30.
10. Ibidem, p.23-25.
11. Plano J. (coord.). Dicţionar de analiză politică. - Bucureşti: ECCE. HOMO, 1993, p.184.
12. Teodorescu B. Op. cit., p.25.

13. Bondrea A. Sociologia culturii. - Bucureşti: Editura Fundației „România de mâine”, 1993, p.33.
14. Gross P. Op. cit., p.26.
15. Buchieru I. Fenomenul Televiziunii. - Bucureşti: Nemira, 1997, p.254.
16. Bondrea A. Op. cit., p.288.
17. Balle F. Op. cit., p.130-131.
18. Pop D. Mass media şi politica. - Iaşi: Institutul European, 2000, p.70.
19. Coman M. Introducere în sistemul mass-media. - Iaşi: Polirom, 1997, p.120-123.
20. Werner J. Severin. Perspective asupra Teoriilor comunicării de masă. - Iași: Polirom, 2004, p.238.
21. www.media.com\\ 21.03.06 Michael Parenti. Inventing reality. The Politics of news media. Second edition. - New - York: St. Martin's Press, 1998.
22. Brucan S. Îndreptar – Dicționar de Politologie. - Bucureşti: Nemira, 1993, p.267.
23. Raportul Național al Dezvoltării Umane. Republica Moldova. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. Guvernare responsabilă pentru dezvoltarea umană 2003, p.54-55.
24. Bancu Ş. Psihologia influenței sociale. - Iaşi: Polirom, 2002, p.149.
25. Pop D. Op. cit., p.74.
26. Werner J. Severin. Op. cit., p.240-241.
27. Chagnollaud D. Dicționar al vieții politice şi sociale. - Bucureşti: ALL, 1999, p.93.

Prezentat la 18.10.2007

REGIONALISMUL – FORMĂ EFICIENTĂ DE REALIZARE A AUTONOMIEI LOCALE

Carolina MACOVEŢCHI

Catedra Ştiinţe Administrative

L'analyse de la structure administrative territoriale de la République de Moldova met en évidence une série de problèmes liés à l'organisation du territoire au second niveau. La réforme administrative territoriale qui s'est déroulée les dernières années et par laquelle on a opéré le passage des « raioane » aux « judeţe » et vice versa, constitue une preuve importante du fait que ce problème n'est pas du tout simple et qu'il nécessite encore une approche par le prisme des standards européens.

L'orientation de la politique nationale vers l'intégration dans l'Union Européenne impose la conformité aux standards européens d'organisation administrative du territoire. Ces standards réclament la reconnaissance du principe de l'autonomie locale, au niveau local et régional. Il faut souligner que l'aspect régional du problème implique surtout l'organisation des régions capables de se gérer elles-mêmes, indépendamment de leurs limites territoriales. Dans la République de Moldova, compte tenu du fait que son territoire n'est pas trop vaste, il s'agit plutôt de créer de pareilles régions au niveau des « judeţe » et des « raioane ». Il faut remarquer que ces microrégions, même si l'on reconnaît leur autonomie, ne disposent pas de ressources financières suffisantes pour leur indépendance. Toutefois, ça ne concerne pas les régions de Chişinău et de Bălţi. Ainsi, le problème de la régionalisation reste-t-il toujours ouvert.

„Regiunea reprezintă un element constitutiv al progresului social, reprezentând…o congruenţă fundamentală de tip spaţial dintre procese politice, sociale şi economice"
(Wallerstein 1984; cf. Taylor 1996)

Constituţia Republicii Moldova consacră principiul autonomiei locale ca fundament pe care se întemeiază funcţionarea sistemului de administraţie publică locală (art.109), alături de principiul „descentralizării serviciilor publice, eligibilităţii autorităţilor administraţiei publice locale şi ale consultării cetăţenilor în problemele locale de interes deosebit". Privindu-le într-un ansamblu de elemente juridice inseparabile, trebuie să remarcăm totuşi că aceste principii nu pot exista autonom de caracteristicile fundamentale ale statului, stipulate chiar în textul primului articol al Constituţiei: „Republica Moldova este un stat suveran şi independent, unitar şi indivizibil", „republică", „stat de drept, democratic", în care „demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valorile supreme şi garantate" [1]. Nici o autoritate publică locală nu îşi poate afirma autonomia sa funcţională prin prejudicierea caracterului unitar al statului, justiţia fiind chemată să supravegheze această corespondenţă inextricabilă dintre reglementarea legală a principiilor democratice de autonomie şi descentralizare, specifică tuturor statelor membre ale Consiliului Europei şi aplicabilităţii lor concrete în cadrul legislaţiei interne.

De la bun început, trebuie să subliniem că autonomia administraţiei publice locale constă în dreptul autorităţilor publice locale, reprezentative, de a dispune de toate atribuţiile pentru realizarea, în plan local, a sarcinilor puterii executive – satisfacerea intereselor generale ale locuitorilor din unitatea administrativ-teritorială în care funcţionează organul administraţiei publice locale. Alături de voinţa autorităţilor publice locale de a reclama o cât mai largă autonomie administrativă se manifestă şi voinţa organelor de specialitate ale administraţiei publice centrale de a păstra o influenţă cât mai mare asupra aplicării puterii executive la nivel teritorial. Ambele tendinţe sunt utile pentru realizarea unui anumit „echilibru" de interese, care să permită populaţiei ţării de a simţi beneficiile ambelor puteri executive: ale celei centrale, preocupate în special de apărarea ţării, paza frontierelor, siguranţa statului, politica externă şi relansarea economiei naţionale şi a celei locale, de exprimare a intereselor comunităţilor teritoriale într-o serie de domenii, considerate a fi de interes local.

Autonomia locală este direct legată de mărimea competenţelor acordate, dar şi de dimensiunile teritoriale ale colectivităţilor pe care acestea le reprezintă. În spiritul Cartei Europene a Autonomiei locale putem afirma că „numai colectivităţile teritoriale locale, suficient de mari şi, respectiv, suficient de puternice, pot fi cu adevărat autonome, pot dispune de forţa financiară necesară unei veritabile autonomii decizionale, în condiţiile amplificării ariei de competenţe materiale" [3]. Experienţa înregistrată în domeniul autonomiei locale şi regionale indică o tendinţă progresivă de regrupare a colectivităţilor locale în Europa de astăzi în vederea sporirii

potențialului lor de asociere teritorială către un nivel sau mai multe niveluri subnaționale, prin care aceste colectivități teritoriale pot obține o mai mare autonomie administrativă față de organele administrației publice centrale. O primă condiție în acest scop ține de capacitatea autorităților publice locale de a-şi gestiona propriile resurse, de a dispune de venituri proprii, constituite din sursele realizate pe teritoriul unităților administrativ-teritoriale referențiale. Raționalizarea descentralizării şi repartizarea competențelor au reprezentat, prin urmare, cele două componente generatoare (seif-creative) pentru fenomenul modern al regionalismului european.

Autonomia teritorială trebuie să răspundă unor necesități foarte diferite. Ea poate desemna un proces de regionalizare politică (cum este cazul regiunilor spaniole şi italiene) sau de regionalizare încorporată (în urma încorporării a două sau a mai multor state independente, care îşi păstrează o inconfundabilă individualitate statutară, delegându-şi cele mai importante funcții ale sale unei noi autorități supranaționale – acesta fiind cazul regionalismului din Marea Britanie) [3].

Autonomia teritorială se poate realiza şi sub formele unei regionalizări diversificate, cu formule regionale stabilite după criterii politice, teritoriale, dar şi lingvistice şi culturale (Belgia), sau prin forma clasică a regionalizării administrative, prin descentralizare, creând noi entități regionale în calitatea lor de colectivități teritoriale locale autonome din punct de vedere administrativ (Franța).

Autonomia teritorială poate fi întâlnită şi sub forma regionalizării funcționale, implementată printr-o politică coerentă de desconcentrare, creând nivelul de autoritate a regiunilor doar în scopul folosirii lor ca simple circumscripții ale administrației de stat (Grecia). În sfârşit, există şi modelul regionalizării prin cooperare, însemnând existența regiunilor ca forme instituționalizate de cooperare între colectivitățile teritoriale locale.

Analiza organizării administrativ-teritoriale a Republicii Moldova scoate în evidență un şir de probleme legate de organizarea teritoriului la nivelul doi. Reforma administrativ-teritorială desfăşurată în ultimii ani, prin care s-a trecut de la raioane la județe şi iar la raioane, constituie o dovadă a faptului că problema dată nu este deloc simplă şi necesită o abordare a acesteia prin prisma standardelor europene. Orientarea politicii naționale spre integrare în Uniunea Europeană impune conformarea la standardele europene de organizare administrativă a teritoriului. Aceste standarde reclamă recunoaşterea principiului autonomiei locale la nivel local şi regional. De menționat, cu referire la aspectul regional, că acesta implică organizarea de regiuni capabile să se administreze de sine stătător, fără a defini mărimea teritorială a acestora. De remarcat că nici una din aceste microregiuni, deşi le este recunoscută autonomia, nu dispun de resurse financiare suficiente pentru a-şi asigura o administrare şi o dezvoltare de sine stătătoare, excepție făcând municipiile Chişinău şi Bălți; prin urmare, problema regionalizării rămâne deschisă.

În context european, regiunea reprezintă un teritoriu care formează, din punct de vedere geografic, o unitate netă sau un ansamblu similar de teritorii în care există continuitate, în care populația posedă anumite elemente comune (limbă, cultură, tradiție, economie etc.) şi care doreşte să-şi păstreze specificitatea astfel rezultată şi să o dezvolte cu scopul de a stimula procesele cultural, social şi economic [4]. Astfel, regiunea reprezintă un nivel administrativ care îşi are locul în ierarhia administrativă pe o poziție imediat inferioară nivelului central. Rațiunea regionalizării nu vine din necesitatea de a forma o alternativă statului, ci din necesitatea reconsiderării rolului statului [5]. Statele sunt considerate prea mici pentru a răspunde noilor provocări ce apar la nivel global, cum ar fi politica de apărare, inovația tehnologică sau politica monetară; în acelaşi timp, statele sunt considerate prea mari pentru a soluționa în mod eficient numeroasele probleme cu care se confruntă cetățenii şi care pot fi rezolvate la nivel regional şi local [6].

Din punctul de vedere al statutului juridic, termenul de regiune, ca şi cel de regionalizare, acoperă realității politice şi administrative extrem de diferite, ceea ce este confirmat de exemplul statelor europene [7].

În general, teoriile cu privire la natura, mobilurile şi amplitudinea mişcărilor regionaliste au proliferat îndeosebi după cel de-al doilea război mondial. Printre tipologiile care se bucură de o mai mare popularitate în literatura de specialitate este şi cea a profesorului Winfried Lang, după care există 3 tipuri generale de regionalisme:

1. Regionalismul național: a) poate fi aplicat în cazurile în care acest regionalism porneşte de la existența unor puternice centre autonome, astfel încât regionalismul va fi construit de la bază; b) poate fi aplicat în cazurile în care regionalismul reprezintă o consecință a dislocării funcțiilor deținute anterior de guvernul central printr-o reformă cuprinzătoare de descentralizare, ceea ce produce impresia construirii regionalismului de sus în jos.

2. Regionalismul transnațional: acesta fiind cazul unor zone geografice integrate cultural sau economic, iar atunci când aceste zone de confinitate socio-economico-culturală traversează frontierele (fără a le pre-

judicia), acest tip de regionalism se înscrie în modelul de forjare a unei „Europe a regiunilor", în contrast cu modelul „gallist" de „Europă a naţiunilor". Fără îndoială, formarea regionalismului de tip transnaţional nu este sinonimă cu o partitură de „solo", întrucât regiunile au tot atâta nevoie de guvernele naţionale pentru a-şi depăşi dezavantajele structurale legate de statutul lor periferic pe cât ar dori să se emancipeze de sub tutela acestor guverne.

3. Regionalismul internaţional: este o mişcare de o mai mare amploare, caracterizându-se printr-o acţiune de delegare a unor funcţii şi a prerogativelor statelor naţionale către entităţi supranaţionale. Este important a menţiona că acest tip de regionalism este frecvent întâlnit atât printre statele puternic industrializate şi tehnologizate (Uniunea Europeană, Comunităţile Europei Occidentale), cât şi printre statele în curs de dezvoltare (ASEAN, ECOWAS), mai sărace, ceea ce denotă natura obiectivă a unor asemenea transferuri de funcţii în vederea sporirii eficienţei economice, protejării frontierelor exterioare a unor comunităţi continentale, a depăşirii unor conflicte pustiitoare etc.

În ceea ce priveşte delimitarea regiunilor, oricare ar fi criteriul utilizat (economic, administrativ, geografic, social, cultural, istoric, ecologic etc.), nu există metodologii satisfăcătoare întru totul, compromisul fiind inevitabil. Există multe definiţii, iar alegerea depinde în mare măsură de obiectivele urmărite. Metoda clasică de conceptualizare a regiunilor distinge între trei tipuri:

- ✓ regiuni omogene prin prisma unor caracteristici unificatoare, a unor criterii-cheie, cum ar fi: criteriul economic (de exemplu, venituri pe locuitor apropiate, sector industrial dominant comun); criteriul geografic (topografie sau climă similară, resurse naturale comune); criteriul social-politic (o anumită „identitate regională", dezvoltare istorică comună). În cazul regiunilor omogene diferenţele interne şi interacţiunile interregionale nu sunt considerate importante;
- ✓ regiuni nodale polarizate, când interesul pentru uniformitate este minim, iar coeziunea este rezultatul fluxurilor interne, al relaţiilor, interdependenţelor polarizate, de obicei, către un centru dominant (nod);
- ✓ regiuni pentru planificare (programare), unde unitatea derivă dintr-un anumit cadru instituţional administrativ şi din aplicarea unor politici şi programe specifice de dezvoltare regională [8].

Autonomia locală este, prin definiţie, purtătorul de bază al identităţilor culturale, comunitare, sociale şi etnice ale unei anumite colectivităţi teritoriale. Adeseori, diferenţele etnice au produs dorinţa şi resursele necesare pentru realizarea unor forme de „autonomizare culturală", prin accentuarea diferenţelor specific locale etno-culturale, legate îndeosebi de credinţele diferite, dialectele şi limbile vorbite într-un anumit areal geografic. Dorinţa de a proteja comunităţile locale sau teritoriale de politicile „nivelatoare" ale statului centralizator a dat naştere unor abordări asistenţiale la nivelul autorităţilor politice europene şi chiar la formarea unor diviziuni lingvistico-politice: cazul federalizării Belgiei sau al enclavării Quebecului canadian.

Sentimentul de apartenenţă la o comunitate subnaţională, distinctă de ansamblul unui stat naţional, generează, adeseori, dorinţa de autonomie în cadrul statului-naţiune, reprezentând voinţa exprimată a unei comunităţi de a-şi forma o părere diferită faţă de anumite chestiuni şi chiar de a se bucura de o independenţă de acţiune în domenii pe care le consideră inextricabil legate de propria sa identitate. Fără a ne adânci într-o analiză minuţioasă a interacţiunilor extrem de dinamice dintre identitatea de grup şi aspiraţiile autonomiste, trebuie să menţionăm totuşi că autonomia culturală s-a legitimat, adeseori, prin aceleaşi apeluri la „popor", la „dreptul naţiunilor la autodeterminare" şi la „autonomia naţională", care antedatează crearea, la sfârşitul sec. XIX, a majorităţii statelor' naţionale. Plasarea autonomiei într-un cadru instituţional subordonat legilor naţionale introduce o distincţie clară între „autonomia culturală" (exprimată cel mult printr-un regim juridic de autonomie regională, fără ca aceasta să prejudicieze existenţa unei jus commune naţionale în problemele care frământă comunităţile regionale şi minorităţile naţionale) şi „autonomia politică" a unor entităţi subnaţionale (a se vedea în acest sens felul în care sunt garantate drepturile grupurilor minoritare în articolul 27 al Convenţiei Internaţionale cu privire la Drepturile Politice şi Civile, care prevede că „în statele în care există minorităţi etnice, religioase sau lingvistice, persoanelor aparţinând acestor minorităţi nu le va fi refuzat dreptul de a se bucura, împreună cu ceilalţi membri ai grupului lor, de cultura proprie, de a-şi profesa şi practica propria religie şi de a-şi folosi propria limbă)".

Revendicarea cu privire la păstrarea unei „identităţi culturale distincte" este astăzi una dintre cele mai frecvente solicitări adresate guvernelor centrale, ceea ce a stimulat prezumţia unei inevitabile crize a statelor naţionale. Constituirea instituţiilor comunitare (transnaţionale) a adăugat, la rândul său, elemente adiţionale de adâncire a acestei crize, dând naştere astfel unui model diferit de asumare a regionalismului, şi anume:

formarea de instituții politice regionale. Acest model de adaptare a realităților politico-administrative la condițiile specifice ale unor entități regionale se distinge prin înființarea de noi regiuni chiar şi în lipsa unor curente etnice centrifuge, care întemeiază o autonomie funcțională de nivel regional, prin devoluțiunea atribuțiilor anterioare ale statului în folosul unor organe care se „autoadministrează" politic şi administrativ, dar care rămân responsabile de implementarea legislației naționale general aplicabile. În sfârşit, modelul regionalismului economic se prezintă ca efect al consolidării bunăstării statului în Europa postbelică, fapt care a ridicat problema descentralizării administrării serviciilor publice şi urmărirea eficienței economice. Una dintre consecințele căutării formelor optime pentru apărarea intereselor economice ale cetățenilor – ca profitori principali ai procesului de autoadministrare – se exprimă printr-un tip special de federalism fiscal, prin care autoritățile regionale şi locale trebuie să dețină efectiv competența de a hotărî mărimea taxelor şi a cheltuielilor locale în funcție de interesele nemijlocite ale propriilor cetățeni.

În contextul celor menționate, Republica Moldova urmează să aleagă criteriile pe care se va baza atunci când va decide asupra regionalizării. Dezvoltarea regională a țării noastre are la bază atât rațiuni de ordin intern, cât şi rațiuni de ordin extern.

Rațiunile de ordin intern de dezvoltare a regionalizării implică utilizarea atât a criteriilor politice, cât şi a celor de ordin administrativ şi economic. Pentru a înlătura discrepanța dintre dezvoltarea inegală a Chişinăului şi a altor unități administrativ-teritoriale, a zonei de nord şi a celei de sud, pentru a menține soluția unității teritoriale autonome Găgăuzia şi pentru a impulsiona rezolvarea problemelor localităților din stânga Nistrului soluția optimă ar fi regionalizarea.

Drept răspuns la cerințele europene de regionalizare, teritoriul Republicii Moldova ar putea fi divizat în 6 regiuni. Pornind de la rațiunile administrative, politice, etnice, culturale şi economice, precum şi de la tradițiile de apartenență a cetățenilor noştri, pot fi formate Regiunea de nord, Regiunea de centru şi Regiunea de sud, municipiului Chişinău, unității teritoriale autonome Găgăuzia şi localităților din stânga Nistrului rezervându-li-se încă trei regiuni [9].

Tendința externă şi deja clară de integrare europeană obligă Republica Moldova să preia treptat sistemul de regiuni, întrucât întreaga Europă funcționează în baza regiunilor.

O decizie în sensul înființării regiunilor necesită adoptarea conjugată a unui complex de măsuri pornind de la revizuirea legislației existente şi chiar a Constituției până la organizarea unei campanii de informare a opiniei publice cu privire la motivațiile acestei decizii, dar şi la implicațiile pe care le presupune implementarea ei [10]. Este vorba despre un proces care implică o multitudine de actori şi care nu se poate realiza decât după parcurgerea unor etape distincte.

Delimitarea regiunilor nu neapărat trebuie să fie una fixă. Ea poate fi flexibilă în termene, întrucât pentru Moldova aceasta este o primă încercare şi nu se exclude faptul că delimitările nu vor fi suficient de corecte. Autoritățile ar trebui să acorde atenție criteriilor de regionalizare şi nu delimitărilor geoteritoriale înseşi.

Delimitarea regiunilor este un proces benevol rezultat prin asocierea independentă a comunităților locale. Acest fenomen nu se poate produce într-o zi. Şi, în afară de timp, mai necesită o testare şi evaluare a posibilităților de integrare.

Regionalizarea (adică delimitarea, inclusiv spațială, a regiunilor de dezvoltare) necesită un studiu, un sistem complex de factori care trebuie luați obligatoriu în seamă.

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.1.
2. Carta Europeană a Autonomiei locale din 15 octombrie 1985.
3. Munteanu I. Dezvoltări regionale în Republica Moldova. - Chişinău: Cartier, 2000.
4. Carta Comunitară a Regionalizării. Adoptată de Parlamentul European la 19 decembrie 1998.
5. Gheorghe Z.T. Drept administrativ. Vol.I. - Iaşi: Junimea, 2000.
6. Alexandru I. Administrația publică. Ediția a III-a revăzută şi adăugită. - Bucureşti: Lumina LEX, 2002.
7. Popescu C.L. Autonomia locală şi integrarea europeană. - Bucureşti: ALL Bek, 1999.
8. Creangă I. Curs de drept administrativ. Vol.II. - Chişinău: Epigraf, 2005.
9. Ibidem.
10. Codreanu R., Smic A. Dezvoltarea regională - o şansă pentru creşterea competitivității Moldovei // Moldova Urbană. - 2006. - Nr.6-7.

Prezentat la 01.11.2007

ORGANISMUL MILITAR AL STATULUI: ABORDARE METODOLOGICĂ A CERCETĂRII

Constantin MANOLACHE, Ion COROPCEAN

Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM

This article is tackling some theoretical and practical issues concerning the military body of the state. Considering the relevance of the scientific settlement for methodological problems as a theoretic approach in order to strengthen the military body of the state, the author is wondering, which are the social-political backgrounds of the military body research? Also, they are looking for an answer on what kind of methodological approaches, elaborated within the political sciences, are suitable in this regard?

Procesul de cercetare a problemelor teoretice şi practice vizând organismul militar al statului traversează astăzi o etapă specifică, însoţită de reevaluarea abordărilor ştiinţifice şi a paradigmelor de conducere, ca efect al schimbării situaţiei economice, social-politice şi spiritual-morale în cadrul societăţii şi armatei; de clarificarea locului şi rolului organismului militar în sistemul relaţiilor politico-militare în ţară şi în lume; de analiza influenţei lui asupra asigurării securităţii naţionale [1].

Odată ce rezolvarea ştiinţifică a problemelor metodologice, ca premisă teoretică a consolidării organismului militar al statului, are o importanţă deosebită, apar ca fireşti întrebările: care sunt, atunci, bazele social-politice ale cercetării organismului militar? Ce fel de abordări metodologice, elaborate în cadrul ştiinţelor politologice, sunt preferabile în acest context? [2].

Ca să putem răspunde la asemenea întrebări, le vom analiza în continuare pe cele care, după părerea noastră, sunt mai productive şi mai euristice.

Analiza social-politică presupune cercetarea domeniului de studiu (esenţa, conţinutul, principiile şi legităţile constituirii şi funcţionării organismului militar al statului, principalele lui probleme şi tendinţele dezvoltării acestuia la etapa contemporană) din punctul de vedere al naturii lui sociale şi politice, al caracterului concret-istoric, al implicării în spaţiul sociocultural şi politic al societăţii, în sfera relaţiilor social-politice.

În procesul abordării social-politice apare posibilitatea reală de a studia respectivele probleme în contextul dialecticii dintre social-obiectiv şi subiectiv, material şi spiritual. Aspectul social-politic al funcţionării şi dezvoltării organismului militar al statului „fixează", astfel, pe de o parte, momentul interacţiunii şi unităţii părţilor unui întreg, iar, pe de altă parte, se manifestă prin soluţionarea diverselor contradicţii ce apar între ele.

Conţinutul aspectului social-obiectiv al problemelor de funcţionare şi dezvoltare a organismului militar al statului este constituit, întâi de toate, din factorii ce determină acest proces, formând „comanda" socială, aplicată la caracterul, conţinutul, scopurile şi funcţiile organismului militar. Cele mai importante dintre acestea sunt:

- schimbarea situaţiei politico-militare mondiale;
- perioada de tranziţie în dezvoltarea statalităţii moldoveneşti;
- perioada transformării tuturor relaţiilor sociale;
- dificultăţile şi contradicţiile organismului militar la etapa actuală.

Conţinutul aspectului social-subiectiv determină activitatea tuturor subiecţilor politicii militare a statului, societăţii, organelor militare şi civile de conducere, caracterizate prin implicarea acestora în procesele funcţionării şi dezvoltării organismului militar.

În procesul studierii organismului militar al statului un rol metodologic principial revine abordării substanţiale în cadrul cunoaşterii sociale; ea presupune analiza condiţiilor şi factorilor sociali care, interacţionând, fac posibilă apariţia organismului militar al statului ca sistem autonom, capabil să realizeze acţiuni militare.

Evidenţierea calităţii substanţiale a *organismului militar al statului* permite ştiinţei politologice să soluţioneze două probleme interdependente destul de importante.

Prima presupune stabilirea unei determinări calitative a sistemului, diferenţelor lui faţă de obiectele externe şi proprietăţile acestora. Este vorba, întâi de toate, de stabilirea semnalmentelor esenţiale ale organismului militar al statului.

Unul dintre acestea este *apartenenţa organică la stat*. Se ştie că organismul militar a apărut şi s-a dezvoltat ca parte integrantă a statului, ca instrument al realizării politicii interne şi externe a acestuia. Înţelegerea şi

explicarea esenţei unui organism militar poate fi atinsă prin raportarea lui la natura socială a statului care a creat acest organism. Modificarea caracterului social al statului, a ordinii social-statale implică, inevitabil, modificări corespunzătoare ale organismului militar.

Un alt aspect esenţial ce caracterizează organizarea militară a statului este *caracterul ei organizat şi dotarea cu armament*. În calitate de institut al statului, organismul militar posedă un şir de particularităţi, caracteristice oricărei structuri statale. Însă, dotarea cu armament şi posibilitatea de a exercita acţiuni militare îl diferenţiază principial de celelalte componente, oferindu-i un statut special în cadrul sistemului politic al societăţii. Datorită forţei militare concentrate în cadrul organismului militar, acesta reprezintă cel mai puternic instrument de exercitare a puterii politice.

În fine, al treilea aspect esenţial care diferenţiază organismul militar de restul structurilor statale, inclusiv de unele structuri de forţă ce dispun de armament (de exemplu, poliţia, trupele de protecţie civilă etc.) este *capacitatea* acestuia *de a purta operaţii militare şi de a soluţiona în mod autonom anumite sarcini strategice*. Se ştie că războiul, acţiunile militare reprezintă un fenomen social specific. Fiind o continuitate a politicii de stat, a claselor şi grupurilor sociale aflate la putere, războiul necesită mobilizarea tuturor forţelor şi mijloacelor în scopul obţinerii victoriei asupra duşmanului, în anumite situaţii punând în pericol însăşi existenţa statului. De aceea, organismul militar ca subiect principal al războiului are o poziţie exclusivă în societate şi necesită atenţie şi susţinere permanentă.

Vorbind despre organismul militar, despre particularităţile şi caracteristicile lui specifice, trebuie să menţionăm că, de fapt, nu există organism militar al statului în general. Există organismul militar al unui stat concret, cu caracter determinat, o structură social-politică care urmăreşte anumite scopuri, are o anumită putere militară, anumite forme şi metode de organizare a operaţiilor militare, o anumită doctrină militară care se dezvoltă într-o anumită direcţie. În lumea contemporană, organismele militare ale ţărilor se deosebesc după tipul lor social-politic, nivelul asigurării tehnice, formele de organizare etc. Însă, dacă sunt analizate în relaţie cu diferite blocuri politico-militare (de exemplu, NATO), în cadrul lor pot fi observate momente comune, o anume unificare. Organizaţiile militare ale statelor pot fi clasificate în dependenţă de caracterul puterii politice (regimuri totalitare, autoritare, democratice etc.) şi de forma de organizare statală (stat unitar, federativ etc.).

Toate elementele organismului militar sunt unite printr-o anume structură, prin relaţii interne create de sistem. Particularitatea esenţială a acestei structuri o constituie caracterul multidimensional al legăturilor şi interdependenţelor, care oferă baze pentru perceperea organismului militar ca sistem constituit din subsisteme relativ autonome: *subsistemul de asigurare* a organismului militar, menit să creeze condiţiile economice, social-politice, moral-spirituale necesare soluţionării cerinţelor protecţiei militare; *subsistemul de conducere*, care realizează conducerea şi dirijarea politico-militară a întregului organism militar şi a elementelor lui esenţiale; *subsistemul de realizare a scopurilor*, care soluţionează nemijlocit problemele politice, economice etc. prin metode militare [3].

În acest sens, în cadrul organismului militar pot fi evidenţiate două aspecte interdependente: *aspectul spiritual* (ideologia politico-militară, teoriile politico-militare, cunoştinţele militare, ideile militare etc.) şi *aspectul practic* (relaţiile politico-militare, funcţionarea elementelor organismului militar, instrumentele materiale pentru realizarea operaţiilor militare etc.).

În viaţa reală, aspectul spiritual şi cel practic al organismului militar se află într-o unitate dialectică indisolubilă, reprezentând două părţi ale aceluiaşi întreg. Totodată, în plan generic, aspectul spiritual al organismului militar şi, mai ales, *componenta lui politico-militară* contribuie, în multe privinţe, la formarea relaţiilor sociale reale în cadrul sistemului militar al statului şi, într-un anumit sens genetic, are rol dominant în procesul de funcţionare şi dezvoltare a organismului militar.

Cel mai important scop al abordării substanţiale constă în determinarea sursei unice şi a bazei privind organizarea internă a sistemului, realizarea unei clasificări ştiinţifice stricte a tuturor formelor de organizare din cadrul aşa-numitei calităţi substanţiale [4]. Deoarece viaţa socială reprezintă un proces de activitate în comun a oamenilor, tot ce există în societate reprezintă o anumită manifestare a activităţii omului. Iată de ce sursa unică şi baza organizării interne a sistemului militar al statului o reprezintă activitatea oamenilor în direcţia pregătirii şi realizării de operaţiuni militare. Abordarea *acţional-sistemică* (analiza taxonomică) permite stabilirea caracterului, conţinutului activităţii subiecţilor organismului militar, activitate destinată pregătirii şi realizării de operaţiuni militare; analiza activităţii lor politico-militare ca bază socioculturală a mecanismului politic de realizare a scopurilor unui stat.

Activitatea militară, la rândul său, se manifestă şi se dezvoltă sub două forme: activitatea politico-militară şi, propriu-zis, activitatea tehnico-militară. Fiecare din aceste forme presupune existenţa celeilalte, fiind legate organic între ele [5].

Aşadar, generalizând cele expuse menţionăm că *organismul militar al unui stat poate fi perceput ca o totalitate a instituţiilor militare care, prin activităţi militare, asigură desfăşurarea luptelor armate sau pregătirea nemijlocită pentru lupta armată a membrilor societăţii.*

Studierea organismului militar al statului presupune utilizarea metodelor ştiinţifice generale, comune tuturor domeniilor cunoaşterii sociale şi militar-ştiinţifice. Din categoria lor fac parte analiza şi sinteza, inducţia şi deducţia, abstractizarea, concretizarea, comparaţia, analogia etc. Cu ajutorul acestora se poate soluţiona o anumită problemă sau un complex de probleme de un anumit tip. O importanţă deosebită pentru analiza organismului militar al statului o are abordarea sistemică. Conform acestei metode ştiinţifice generale, sistemul reprezintă o totalitate de elemente interdependente, care formează un tot unitar şi care se bazează pe proprietăţi, relaţii şi legităţi integratoare.

În plan metodologic, organismul militar al statului ar trebui studiat anume ca sistem, pentru că el, ca nici un alt fenomen social, se înscrie organic în cerinţele menţionate mai sus, iar caracterul lui, structura lui complexă, arhitectonica, prezenţa relaţiilor informativ(de dirijare)-organizaţionale etc., determină, în mod obiectiv, statutul lui de obiect social sistemic.

În cadrul acestui sistem pot fi evidenţiate următoarele atribute esenţiale: o multitudine de elemente (sau componente) interdependente, caracterul lor ordonat, structură ierarhică, unitate stabilă, condiţionarea reciprocă a componentelor, legătura elementelor în structură, proprietatea (sau câteva proprietăţi) integrativă, apărută în procesul funcţionării ca sistem a organismului militar al statului.

Elementul structural de bază al organismului militar îl constituie forţele armate. Posibilitatea lor de a soluţiona sarcinile militare depinde de nivelul de dezvoltare a ştiinţei militare, de înzestrarea tehnico-materială a armatei, armamentul din dotare, tehnica militară, organizarea, pregătirea profesională a personalului, starea lui morală.

Organismul militar al statului dispune şi de caracteristicile de bază ale unui sistem, cum sunt unitatea şi integritatea, asigurate de doctrina şi politica militară unice, de principiile comune de organizare şi conducere a trupelor, de asigurarea materială şi moral-psihologică multilaterală. Toate aceste elemente îşi pot menţine, într-o anumită măsură, o stabilitate şi autonomie relativă. Totodată, ele nu vor rămâne neschimbate, ci se vor dezvolta în mod continuu, de rând cu societatea şi cu statul. Organismul militar face parte din sistemele ce se dezvoltă pe cont propriu. Păstrându-şi determinarea calitativă, el este capabil să-şi modifice radical starea, să reziste în baza propriilor resurse. Anume acest fapt poate explica situaţiile în care activitatea unui organism militar este eficientă chiar şi în pofida unor factori externi distructivi.

Unul dintre principiile de bază ale cercetării organismului militar al statului este previziunea ştiinţifică. Aplicarea ei permite nu doar a explica prezentul, dar a prevedea şi viitorul, a formula pronosticuri justificate, a descoperi noi legităţi şi noi tendinţe de dezvoltare a organismului militar, a elementelor lui structurale.

Organismul militar este o parte componentă a sistemului politic, a societăţii, a comunităţii umane şi, în acest sens, reprezintă un mijloc de realizare a scopurilor acestui sistem, servind drept obiect direct de studiu al ştiinţelor politologice.

Potenţialul metodologic al politologiei este important, în particular, pentru caracterizarea organizării militare a statului. Această importanţă este determinată de următorii factori. În primul rând, de apartenenţa organismului militar la stat şi la funcţiile lui, la sistemul de securitate naţională şi militară care, prin natura lor, poartă un caracter exclusiv politic. În al doilea rând, de determinarea naturii şi sensului social al organizării militare a statelor contemporane în calitate de instituţii politice ale societăţii civile. În al treilea rând, de dependenţa funcţionării organismului militar de fenomene social-politice precum opinia publică, mass-media, diverse evenimente, fenomene şi procese politice [6].

În fine, organizarea militară a statului dispune de particularităţi integrale, care nu aparţin elementelor ei structurale, luate separat. Particularităţile integrale ale organismului militar ne permit să vorbim despre integritatea lui ca sistem ce nu se reduce la suma elementelor lui componente. Un asemenea întreg trebuie studiat anume ca sistem, deoarece combinând toate datele referitoare la componentele organismului militar de care dispunem nu vom putea obţine suficiente cunoştinţe despre el în calitate de formaţiune, fenomen social relativ autonom [7]. Proprietăţile integrale ale organismului militar se axează pe forţa lui, care include nu doar forţa

tuturor elementelor structurale ale sistemului militar, dar şi realele posibilităţi cumulative economice, social-politice şi spirituale ale societăţii referitoare la desfăşurarea operaţiunilor militare.

Una dintre cele mai importante probleme metodologice ale cercetării sistemului militar este efectuarea analizei sistemico-structurale. Toate elementele organismului militar al statului se află într-o interdependenţă dialectică, formând un sistem complex, caracterizat printr-o varietate de legături şi relaţii, fiecare dintre elemente reacţionând subtil la modificarea celorlalte. Iată de ce evidenţierea legităţilor mecanismului de relaţii reciproce dintre elementele structurale ale organismului militar, determinarea elementelor principale, specifice fiecărei etape istorice concrete a dezvoltării statului; înţelegerea măsurilor necesare pentru neutralizarea sau atenuarea influenţei negative a factorilor şi condiţiilor ce împiedică utilizarea efectivă a diferitelor mijloace; metodele de violenţă armată etc. trebuie rezolvate în cadrul analizei sistemico-structurale a sistemului militar al statului.

Ca sistem relativ autonom, organismul militar este, în acelaşi timp, inclus în sistemul de interdependenţă şi relaţii cu alte sisteme (aspectul extern al funcţionării), existând şi relaţii dintre elementele sistemului însuşi (aspectul intern al funcţionării). Studiul acestor legături reprezintă obiectul propriu-zis al analizei sistemico-funcţionale.

Funcţiile organismului militar reprezintă direcţiile lui principale de activitate, determinate de stat, prin intermediul cărora se exprimă sensul social-politic al elementelor lui de bază:

- descoperirea în timp util a pregătirilor pentru agresiune sau a situaţiilor periculoase şi prevenirea la timp a conducerii supreme a statului despre acest fapt;
- formarea şi menţinerea în stare de pregătire a forţelor şi mijloacelor ce asigură securitatea naţională;
- aducerea de prejudicii adversarului, crearea unor condiţii pentru stoparea operaţiunilor militare în fazele iniţiale de declanşare;
- participarea la operaţiuni de menţinere a păcii sub egida Consiliului de Securitate al ONU sau a altor structuri de securitate colectivă;
- lupta cu criminalitatea, crearea condiţiilor pentru o dezvoltare economică şi politică stabilă a ţării, asigurarea securităţii militare interne a statului, menţinerea ordinii publice şi a legalităţii.

Legităţile de funcţionare şi dezvoltare a organismului militar posedă atât trăsături comune tuturor proceselor sociale, cât şi trăsături specifice. Trăsăturile comune decurg din destinaţia organismului militar – posibilitatea şi gradul de pregătire pentru acţiuni militare care, după conţinutul lor, sunt o consecinţă a politicii manifestată sub o altă formă, una violentă.

Legităţile organismului militar sunt aplicate la politica militară, exprimate în doctrina militară, servesc drept bază pentru ştiinţa militară, stau la baza principiilor operaţiunilor militare, a acţiunilor tuturor subiecţilor sistemului militar al statului.

Deoarece organismul militar se află în relaţie cu toate sferele de activitate ale vieţii sociale, în procesul studierii acestui organism se utilizează metode speciale sau specifice de cercetare: militar-economice, militar-istorice, militar-pedagogice, militar-strategice, operativ-tactice. Altfel spus, în procesul de cercetare a organismului militar interacţionează, într-un mod specific, metode cu grad diferit de generalitate – generale (filosofice), comune (general-ştiinţifice) şi speciale (politologice). Aplicarea acestor metode la studiul organismului militar este condiţionată, în primul rând, de specificul acestui obiect al cunoaşterii militar-ştiinţifice, ale cărui funcţionare şi dezvoltare sunt determinate de condiţiile (factorii) social-politice, economice, istorice, ecologice, spirituale etc.

La etapa actuală, organismul militar al Republicii Moldova funcţionează sub influenţa legităţilor generale de funcţionare. La etapa iniţială de formare a statului suveran şi independent Republica Moldova, organismul lui militar a intrat într-o perioadă de tranziţie, determinată de condiţiile transformărilor sociale ale perioadei postsovietice.

Tendinţa generală de dezvoltare a organismului militar al Republicii Moldova o reprezintă trecerea de la fostul sistem totalitar-birocratic de organizare militară la organizarea militară specifică unui stat de drept, democratic. Această tendinţă transformaţională este condiţionată de caracterul democratic al reformelor economice şi politice, de tendinţele ţării noastre de a se integra în noul sistem mondial al valorilor democratice, de tendinţa către o dezvoltare civilizată.

Particularităţile specifice ale etapei contemporane de funcţionare a organismului militar al Republicii Moldova sunt determinate de scopurile transformărilor politico-sociale drept condiţii de bază ale realizării

intereselor de securitate militară a societăţii, statului şi a personalităţii. Printre acestea pot fi menţionate: lipsa unei baze juridice suficiente pentru funcţionarea corectă a organismului militar; realizarea reformei militare şi reorganizarea sistemului militar în contextul noilor transformări geopolitice din regiune şi a noilor condiţii social-economice de dezvoltare.

Aceste condiţii specifice şi unele consecinţe negative au exercitat şi exercită o influenţă considerabilă asupra procesului de constituire, funcţionare şi dezvoltare a organismului militar al statului moldovenesc contemporan. Studierea naturii lor, a caracterului şi mecanismului de influenţă asupra organismului militar, determinarea aspectelor social-politice ale acestui fenomen este unul dintre principalele scopuri ale ştiinţei politologice.

În aceste condiţii, trebuie studiate cele mai importante aspecte ale organismului militar al statului în raport cu politica, în general, şi cu politica militară, în particular, cu instituţiile politice ale societăţii civile, cu mass-media şi opinia publică; cu colectivele de muncă. O astfel de abordare presupune concretizarea scopurilor metodologice ale cercetării: stabilirea raporturilor dintre politică şi puterea militară, a pârghiilor politice şi militare de funcţionare a organismului militar, a dependenţei acestor raporturi de tipul şi caracterul regimului politic în stat; determinarea subiecţilor politico-militari, a căror activitate cărora asigură funcţionarea organismului militar; determinarea dependenţei caracterului organismului militar de particularităţile naţionale de organizare şi funcţionare a statului; clarificarea rolului şi importanţei elementelor organismului militar în agresiunile armate.

Abordarea complexă permite să se ţină cont şi de influenţa factorilor externi asupra funcţionării şi dezvoltării organismului militar şi, pe această bază, să se determine mărimea şi dinamica resurselor necesare pentru consolidarea capacităţii de apărare a statului şi argumentarea ştiinţifică a măsurilor ce asigură securitatea naţională.

Metodologia analizei social-politice presupune studierea nivelului de corespundere a organismului militar cu bazele economice, politice, sociale şi morale ale statului. Vestitul reformator militar rus D.A. Miliutin scria: „Studiind sub aspect militar fiecare stat, este cel mai important să cercetăm măsura în care sistemul militar este comparabil cu statul însuşi, cu toate principiile şi necesităţile sale specifice – politice, morale şi materiale; deoarece cu cât mai multe particularităţi are statul, cu atât mai multe particularităţi va avea şi sistemul lui militar" [8].

Un cuvânt aparte trebuie spus şi despre relaţiile dialectice dintre organismul militar şi politică, relaţii destul de complexe, multiaspectuale şi specifice. În esenţă, organismul militar reflectă întregul spectru al relaţiilor politice şi al schimbărilor din interiorul sistemului politic al societăţii. Dacă vrem să ne formăm o opinie corectă despre organismul militar, despre natura lui socială, esenţa, tendinţele şi perspectivele lui de dezvoltare, nu trebuie să ne limităm doar la el: este necesar să studiem tendinţele de dezvoltare a întregii societăţi şi, în primul rând, a sistemului ei politic, caracterul lui, natura lui socială.

În raporturile dintre politică şi puterea militară a statului rolul determinant îl joacă politica. Această situaţie se manifestă, în primul rând, prin faptul că, la etapa contemporană, securitatea militară naţională este influenţată într-o tot mai mare măsură nu de politica de pe poziţii de putere, ci de puterea politicii; în al doilea rând, abordate din perspectiva unităţii contrariilor, politica şi puterea militară sunt în raport de scop /mijloc de obţinere a acestui scop şi, cu toată importanţa mijloacelor de agresiune militară, acestea, în ultimă instanţă, sunt determinate de scopurile politice pe care le şi slujesc; în al treilea rând, în ţările cu sisteme politice democratice utilizarea puterii militare este strict limitată de anumite mecanisme de drept şi proceduri democratice [9].

Sursa internă de dezvoltare a organismului militar al statului este contradicţia dintre interacţiunea politicii militare şi puterea militară. Totodată, politica determină caracterul şi modalitatea de utilizare a puterii militare, a întregului organism militar al statului.

Analiza organizării militare a statului ca fenomen social-politic, argumentarea şi precizarea abordărilor metodologice iniţiale de cercetare a problemei au creat premise teoretice de înţelegere profundă a esenţei, structurii şi conţinutului său.

Referinţe:

1. Organizaţia militară – între autnomie şi control // Spirit Militar Modern. - 2007. - Nr.2. - P.7-12; Vlăscean M. Organizaţii şi comportament organizaţional. - Iaşi: Polirom, 2003, p.86-90; Круть П.П. Воєнна організація держави у контексті національної безпеки України: теоретико-методологічні проблеми історичного та соціально-політичного вимірів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Проблеми та задачі воєнної історії в сучасних умовах". - Кіів: Академія Збройних Сил, 1998, с.265-270.

2. Требін М.П. Системний аналіз збройних сил // Науковий вісник. Серія „Філософія”. - Випуск 5. - №11. - Харків: ХДПУ, 2000, с.17-23. Требін М.П. Армія як функціональна система // Наукові записки Харківського військового університету. Серія „Соціальна філософія, педагогіка, психологія”. - Випуск IX. - Харків: ХВУ, 2001. с.43-48.
3. Военная политология: Учебное пособие / Под редакцией В.М. Шевцова. - Москва: ВУ, 2000, с.105-107.
4. Момджян К.Х. Введение в социальную философию. - Москва: Высшая школа, 1977, с.177-178.
5. Каневский Б.М. Философско-методологический анализ научных основ военной политики государства. - Москва: ВПА, 1997, с.43.
6. Герасимов А.В. Общественное мнение и военная политика. - Москва: ВУ, 1996, с.43.
7. Момджян К.Х. Введение в социальную философию. - Москва: Высшая школа, 1997, с.182.
8. Милютин Д.А. Первые опыты военной статистики. Кн.1. - СПб., 1847, с.78.
9. Шахов А.Н. Политический потенциал оборонной мощи государства. - Москва: ГА ВС, 1992, с.18.

Prezentat la 17.03.2008

INSTRUMENTARUL *IMAGINII* ACTORULUI POLITIC: FENOMENUL *POZIŢIONĂRII*

Aurelia PERU

Catedra Ştiinţe Politice şi Educaţie Civică

L'article traite des instruments de formation de l'image politique, et primordialement de la stratégie de création du mythe du Héros. Un autre phénomène élucidé dans cet article c'est la «position» du candidat sur le marché électoral politique, plus particulièrement, la situation où la position présuppose l'emplacement du sujet dans une ambiance informationnelle favorable. Un rôle important du processus de la situation revient alors au soi disant «constructif contextuel» qui concerne divers facteurs, tels la famille, les hobby, etc.

L'auteur aborde aussi les techniques de création de position mises en œuvre dans la campagne présidentielle française de 2007.

Poziţionarea în competiţia politică

Imaginea strategică a liderului politic. Există diverse interpretări ale conceptului de *imagine politică*. De cele mai dese ori însă *imaginea* este percepută ca un *mediator* între politician şi alegător. Altfel spus, ea este „filtrul" prin care ce cerne şi, în consecinţă, ajunge în mediul electoral doar ceea ce liderul politic vrea să se cunoască despre el. De regulă, electoratul reacţionează mai rapid nu la realitatea politică obiectivă, ci la imaginea, pe care liderii politici o au sedimentată în conştiinţa maselor. Iată de ce o campanie politică de succes presupune, în primul rând, şi o imagine plauzibilă strategică percepută în mase.

Pentru a face distincţie între imaginea cotidiană/reală a unui lider politic şi imaginea pe care acesta încearcă să şi-o etaleze într-o campanie electorală, specialiştii în PR politic adoptă termenul de *imagine strategică*. Imaginea strategică apare, astfel, ca o cristalizare a cerinţelor şi aşteptărilor maselor electorale, devenind oglinda aspiraţiilor electoratului. Ea trebuie să întrunească o serie de condiţii indispensabile, cum ar fi:

- ✓ *actualizarea la exigenţele timpului şi schimbările de conjunctură;*
- ✓ *racordarea la cererea electoratului, condiţionarea la factorul demografic;*
- ✓ *ajustarea la factorul etnopsihologic şi lingvistic"* [1].

Să ne imaginăm pentru un moment că în timpul alegerilor prezidenţiale din Republica Moldova din 1996 liderul comuniştilor, Vladimir Voronin, lansa ideea de integrare în structurile europene şi că făcea critici vehemente la adresa conducerii de la Kremlin pentru presiunea economică exercitată asupra Chişinăului. Ţinând cont de opţiunile politice ale votanţilor partidului comuniştilor, o astfel de strategie imagistică ar fi fost catastrofală pentru liderul PCRM. Cum evoluează însă dispoziţia electoratului moldovenesc între anii 1996-2001, în preajma alegerilor parlamentare? Dezamăgit deja de prestaţia guvernului Alianţei pentru Democraţie şi Reforme (ADR), cât şi a celorlalte guverne democratice, electoratul autohton a votat masiv în favoarea Partidului Comuniştilor din Moldova, sancţionând astfel forţele democratice anticomuniste de pe scena politicului moldovenesc. Primul preşedinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur, care în perioada 1989-1991 era întruchiparea „spiritului naţional", a „tricolorului", a „independenţei" şi a scrisului „latin", la finele lui 2000, în ajunul alegerilor preşedintelui Republicii Moldova în forul legislativ, era considerat deja un „subiect epuizat" pentru realitatea politică.

Să ne amintim care era ideea supremă a Frontului Popular din Republica Moldova în primii ani de la declanşarea mişcării de eliberare naţională. Unirea cu România–mamă. Idealul Unirii nu mai face parte nici din programul politic, nici din dezideratele electorale ale Partidului Popular Creştin Democrat. În timpul alegerilor parlamentare din februarie 2001 lozincile unioniste cedează terenul lozincilor integraţioniste: „*Vrem în Europa! Vrem în NATO*!" În iulie 2006, într-un interviu acordat postului de radio BBC-Chişinău, Iurie Roşca afirmă următoarele: „Calificarea pe care o faceţi Partidului Popular Creştin Democrat, ca fiind un partid cu opţiuni prounioniste, trebuie rectificată prin remarca că PPCD consideră, că în 1939 pactul Ribbentrop-Molotov a fost o crimă împotriva poporului nostru, iar în 1940 expansiunea sovietică a adus catastrofe incalculabile poporului nostru, ca şi popoarelor ţărilor baltice, dar şi altor teritorii care au fost vizate de această expansiune a regimului stalinist. Prin urmare, *atitudinea corectă faţă de trecutul istoric nu înseamnă,*

în mod automat, şi intenția de a recroi hotarele după modelul de până la cel de-al II-lea război mondial. Suntem realişti şi *înțelegem că în politică dezirabilul trebuie să se muleze pe posibil"* [2]. Astfel, *brandul de imagine* Roşca – cea a *haiducului* politicii moldoveneşti – cedează în fața unui nou brand de imagine – conciliantul Roşca, *liderul maturizat* care se orientează la politicile continentului european, relațiile strategice cu Partidul Popular European şi nu la micile „provocări" de pe Piața Marii Adunări Naționale din Chişinău.

Transformări radicale a suferit şi retorica politică a comuniştilor din Republica Moldova. În urma scrutinului din 2001 comuniştii au venit la putere cu promisiunea de a restabili relațiile de fraternitate dintre Chişinău şi Moscova (71 de mandate din 101 în legislativ). Între anii 2002-2003 politica externă promovată de autoritățile comuniste de la Chişinău avansează un termen şi o strategie nouă – „*vectorul european*", iar în scrutinul parlamentar din 2005 strategia politicii externe promovată de dreapta politică şi stânga politică moldovenească au devenit identice – integrarea în UE.

Structura imaginii strategice. Politologul G.Pocepțov, profesor de la Universitatea din Kiev, susține că în timpul competițiilor electorale este necesar să se ia în considerație aspectul tridimensional al imaginii liderului politic [3]: *portretistic, profesional* şi *social*. Anume o astfel de „arhitectură" a imaginii presupune un impact perceptibil asupra conştiinței maselor şi asupra deciziei de vot a electoratului.

Aspectul portretistic include caracteristicile individuale ale candidatului: gospodar, onest, intelectual, generos, energic, tânăr, perseverent, capacitatea de a conduce oamenii, principial, sincer etc. *Aspectul profesional*: competență, capacitate de muncă, încredere în propriile forțe, în tot ceea ce face. *Aspectul social*: grija pentru oameni, capacitatea de a cunoaşte problemele poporului.

Referindu-ne la aspectul tridimensional al imaginii strategice, relevante devin şi afirmațiile cercetătorilor ruşi, potrivit cărora structura imaginii strategice pozitive trebuie să includă în mod obligatoriu următoarele două „seturi" de calități individuale:

✓ *morală şi siguranță:* onestitate, inteligență, corectitudine, principialitate, bunăvoință, responsabilitate, grija pentru oameni, adică modelul de imagine a *liderului-mamă* (Tab.1);

✓ *spirit de întreprinzător*: deştept, profesionist, întreprinzător, lider-salvator, capabil să-şi apere poporul de duşmanii din interior şi de cei din exterior, curajos, autoritar, un model al *liderului-tată* (Tab.II). În conformitate cu aceleaşi principii de construcție a imaginii strategice pozitive, putem „construi" şi portretul eroului negativ. În consecință, avem: *lider „mamă-rea"* şi *lider „tată-rău",* remarcă autorii lucrării „Политическая реклама" [4] (Tab.1,2):

Tabelul 1

Structura imaginii strategice pentru „liderul-mamă"

Liderul „mamă-bună"	***Liderul „mamă-rea"***
Cu gândul la oameni	*Impertinent*
Inteligent	*Narcis*
Grijuliu	*Sever*
Blajin	*Arogant*

Tabelul 2

Structura imaginii strategice pentru „liderul-tată"

Liderul „tată-bun"	***Liderul „tată-rău"***
Curajos	*Indecis*
Voițional	*Lipsit de caracter*
Dur, autoritar	*Neputincios*
Hotărât, convingător	

Construcția contextuală a imaginii strategice. În aceeaşi ordine de idei, pentru construcția profilului concurentului electoral este oportună şi aşa-numita contextualitate sau *componentele auxiliare* ale imaginii liderului politic. De regulă, *contextul auxiliar* îl reprezintă: *trecutul (pagini selecte din biografie); familia; îngrijirea animalelor domestice, hobby (sportul, obiectele de artă, muzica etc.).* Aceste aspecte din viața privată a unul competitor electoral sunt exploatate la maximum în timpul campaniilor electorale.

Hobby. Pasiunea personalităților politice pentru anumite activități a devenit un puternic element de *PR* politic. De exemplu, presa internațională scria că Preşedintele american, Bill Clinton, a câştigat primul său

mandat la Casa Albă „cântând la saxofon". Astăzi, ştergerea de frontiere dintre marketingul politic occidental şi cel utilizat în sistemele politice post-totalitare a făcut destul de „transparentă" viaţa privată a conducătorilor politici din spaţiul SCI. Astfel, electoratul din Federaţia Rusă îl urmărea în 1995 la ecranele azurii pe *ţarul Boris* jucând tenis de câmp, iar în 2000 – pe carismaticul Putin djudocând sau schiind. Pentru preşedinţii americani un element PR-istic a devenit deja apariţia în public cu animalele domestice, de regulă cu câini rasaţi.* Pentru comparaţie, toată ţara urmărea scene din viaţa căţelului – labrador, pe care Ministrul pentru Situaţii Excepţionale S.Şoigu i-l dăruise Preşedintelui rus Vladimir Putin. Mai mult, câinele Preşedintelui „asistă" la dialogurile politice şi conferinţele de presă susţinute de liderul de la Kremlin.

De remarcat, totuşi, că tactica construcţiei contextuale este recomandabilă în cazul lansării în campanie a unor lideri politici bine cunoscuţi, care se bucură deja de popularitate în mediul electoral. În acest caz, publicul manifestă un interes sporit faţă de favoritul lor politic, pe care vrea să-l recunoască şi în altă „haină" decât cea politică. Curentul americanistic în materie de marketing electoral reflectă aceste momente.

Printre cele mai eficiente instrumente de gestionare a imaginii politice strategice specialiştii în PR politic consideră că sunt *poziţionarea* şi *mitologizarea.* Să încercăm să dăm o interpretare acestor două concepte politico-filosofice.

Poziţionarea. Ce presupune această tehnică electorală? *Poziţionarea* poate fi concepută ca o amplasare a obiectului într-un mediu informaţional favorabil acestuia [5]. Sarcina inginerului de imagine este de a-l face cunoscut publicului electoral şi de a-l convinge că acesta *este ceea ce îi trebuie*. Astfel, procesul de poziţionare trebuie să fie marcat de întrebarea retorică: *Dar ce îmi oferă mie subiectul X?* Astfel, procesul de poziţionare a unui concurent electoral îi ajută la realizarea a două sarcini strategice:

a) să se individualizeze din cohorta mare de concurenţi;

b) să ofere motivaţia pentru votul favorabil.

Poziţionarea este un proces complicat şi presupune consecutivitatea câtorva faze pentru ca „produsul", în cele din urmă să ajungă într-o formă mai seducătoare la „consumator". Aşadar, poziţionarea este rezultatul următoarelor trei faze: *transformarea, evidenţierea, transferul* [6].

Transformarea reprezintă procesul de etalare şi promovare doar a celor caracteristici ale obiectului, care trezesc interes sporit din partea consumatorului de informaţie politică (alegătorului). De exemplu, preşedintele Voronin apare în reportajele TV doar ca apărător al oamenilor din popor în deliberările cu reprezentanţii guvernului, dar nu într-o cursă auto, deşi anume aceasta este hobby-ul şefului de stat. Într-un cuvânt, transformarea nu este altceva decât procesul de *selecţie* a anumitor elemente din activitatea obiectului, pe care consilierul de imagine le consideră că trebuie să fie cunoscute şi apreciate de publicul electoral.

Evidenţierea. Sunt omise caracteristicile candidatului, care nu au nici o „valoare" electorală,** ele fiind considerate irelevante în contrapunere cu caracteristicile similare atribuite oponentului politic. De exemplu, în competiţia din vara 2007 pentru fotoliul de primar al Chişinăului Veaceslav Iordan, candidatul din partea Partidului Comuniştilor, şi-a construit campania de imagine evidenţiindu-şi calităţile de bun manager, inginer, specialist cu experienţă, „omul astăzi capabil să restabilească repede şi eficient sistemul de administrare a gospodăriei orăşeneşti". Pe când contracandidatul său, liberalul Dorin Chirtoacă, a evitat acest aspect profesional, poziţionându-se ca „omul antisistem", reprezentantul tinerei generaţii, anticomunist învederat, omul care ar aduce NOUL la primărie [7]. În cele din urmă, aceste atuuri (legate de caracteristicile selectate) trebuie transmise altor canale de comunicare. Cum am transmite, bunăoară, respectiva informaţie printr-un canal vizual, adică prin ce gesturi, mimică, acţiuni? Acest exerciţiu nu este altceva decât fenomenul *transferului.****

Poziţionarea politicianului prin mass-media. Un instrument incontestabil în procesul de creare şi promovare a imaginii politice îl constituie mass-media. Presa devine un intermediar dintre liderul politic şi electorat, dar şi ecranul pe care se perindă imaginea perceptibilă a politicianului.***** Astfel, actorul politic, aidoma

---

* Din cei 43 de preşedinţi ai SUA 34 au avut căţeluşi, doar trei (inclusiv B. Clinton) – pisici.

** Elţin a fost poziţionat, bunăoară, ca un reformator în 1996, Ziuganov – omul trecutului URSS. Gorbaciov s-a poziţionat cu sloganul „transparenţă şi reformă" /glasnosti, perestroika.

*** A devenit un model clasic exerciţiul stafului Nixon (1960), care selecta momente interesante din biografia candidatului, adăugând la fiecare situaţie calificativele: curaj, intelect, autoritate, previziune etc.

**** Printre primii lideri politici, care au ştiut să aprecieze la justa valoare potenţialul de „apropiere" de electorat, pe care îl ascunde mass-media, a fost preşedintele american Franclin D. Roosevelt (1933-1945). Luându-şi în primire funcţia sub norii ameninţători ai Marii Crize, a transformat, în curând, camera de recepţii diplomatice în vestitul loc al „Convorbirilor la gura sobei" – prin intermediul radioului, începând cu 12 martie 1933.

unui produs de bună calitate, este memorizat de consumator şi căutat în permanenţă, dar, totodată, şi recomandat celor din anturajul propriu. După cum menţionează românul Claudiu Saftoiu (actualmente şeful Serviciului Informaţie Externă), în prezent candidaţii la funcţii politice „sunt vânduţi electoratului precum ţigările sau săpunul" [8]. Dar politicienii nu sunt săpunuri şi ţigări. Campaniile la produse şi campaniile politicienilor au funcţii, valori, regulamente şi finanţare complet diferite. Ca şi în publicitatea comercială, promovarea unui politician trece prin câteva etape esenţiale. Acestea sunt:

- ✓ *asigurarea notorietăţii politice;*
- ✓ *asigurarea rezonanţei mesajului personalizat;*
- ✓ *asigurarea amplificării mesajului politic personalizat.*

Parcurgând aceste trei etape, politicianul poate obţine multrâvnita poziţionare pe piaţa electorală şi politică. Personalităţile care s-ai poziţionat deja în mintea electoratului pot produce un *brand de imagine* politică propriu [9].

Poziţionarea prin „resursele identitare" ale candidatului. Unii cercetători consideră că imaginea strategică se construieşte reieşindu-se din totalitatea resurselor identitare ale concurenţilor electorali. Astfel, cercetătoarea româncă Camelia Beciu se referă la următoarele resurse identitare ale candidatului:

- ✓ *resursele electorale acumulate*: „*trecutul politic*" sau public al candidatului (frecvenţa articolelor referitoare la acţiunile publice ale candidatului);
- ✓ *ideologia* (frecvenţa articolelor care abordează figura ideologică a candidatului);
- ✓ *resursele electorale standard: „programul"* (frecvenţa articolelor care mediatizează măsurile concrete preconizate de către candidat în oferta electorală);
- ✓ *resursele create: „acţiunea în campanie"* (frecvenţa articolelor care evaluează mişcările candidaţilor în campanie şi competenţa acestora, turneele electorale) [10].

Mitologizarea (tendinţele şcolii ruse). Antrenaţi într-un exerciţiu de seducere a electoratului, consilierii de imagine încearcă să transpună actorul politic dintr-un mediu real în unul imaginar, aproape mitologic. Care este traiectoria transformării din personaj electoral într-o persoană carismatică şi mai apoi într-un erou semi-mitologic? Pentru aceasta se elaborează aşa-numita „organigramă" a „instituţiei Eroului":

Eroul – se are în vedere *chipul* eroului, adică calităţile individuale fizice şi profesionale, umane ale candidatului.

Legenda Eroului – selectarea unor crâmpeie relevante din biografia candidatului, care ar pune în evidenţă calităţile excepţionale ale Eroului.

Duşmanul Eroului – de regulă, este reprezentat de un subiect abstract – Corupţia, Sărăcia, lipsa de Identitate naţională, Terorismul, Imigraţia ilegală etc., pe care Eroul îl va lichida în numele poporului său, săvârşind actul de eroism.

Anturajul Eroului **–** este reprezentat de susţinătorii candidatului, de regulă, persoane publice care se bucură de încredere şi simpatie în mediul electoral – oameni de ştiinţă, reprezentanţi de vază ai culturii, sportivi de performanţă, economişti, politicieni de talie internaţională; astfel, în caz de necesitate fiecare dintre ei poate deveni un erou.

Anturajul Duşmanului **–** sunt persoane compromise în faţa legii şi a opiniei publice.*

Oponenţii Eroului – sunt cei care ajungând la putere vor facilita menţinerea Răului social şi al Duşmanului, adică a Corupţiei, Sărăciei, vărsărilor de sânge etc.**

Relevantă în acest cadru este criza politică din România, care i-a plasat în două tabere antagoniste pe doi parteneri de coaliţie mai vechi – preşedintele Traian Băsescu şi premierul Tăriceanu. „*Cei 322 împotriva voinţei cetăţenilor*" – aşa se făcea distincţia dintre *eroul naţional* Băsescu, care de unul singur, la început, s-a lansat în luptă cu „*oligarhii lui Tăriceanu.*" Cei 322 de deputaţi aveau în popor chipul oamenilor corupţi, ghidaţi de interese meschine, personale sau de clan. Pe site-ul PROtv-ului apar următoarele reacţii ale electoratului român: „cei 322 de hoţi trebuiesc traşi în ţeapă ca pe timpurile lui Vlad Ţepeş; fiindcă Băsescu a

* Relevantă în acest sens este lista scandaloasă a BEMD, care a făcut obiectul criticii din partea unor oponenţi politici, printre care – PPCD. Pe lista electorală figurau persoane aflate în căutare generală de către Interpol sau cunoscute ca fiind suspectaţi de corupţie şi abuz de influenţă în serviciu.

** În timpul alegerilor parlamentare din SUA, noiembrie 2006, campania s-a desfăşurat în temei sub însemnul războiului din Irak; prin urmare, susţinerea senatorilor democraţi se echivala cu menţinerea trupelor americane în Irak şi iminenţa jertfelor în rândul soldaţilor americani.

refuzat să ascundă hoţiile lor, cei 322 au decis să-l demită"; „sunt o haită de ticăloşi – Tăriceanu, Voiculescu etc."; „Voiculescu personal a gestionat conturile lui Ceauşecsu din străinătate"; „epoca vampirilor apune" etc. Aşa-numita oligarhie comunistă, cum au fost taxaţi de către Băsescu, apare în ipostaza de *duşman*.

Prin urmare, una din resursele mandatului lui Băsescu a fost „demonizarea celorlalţi"; ceea ce face ca orice critică venită din partea acestora să fie uşor respinsă de opinia publică. Pesediştii sunt „partidul baronilor locali", liberalii – „partidul oligarhilor" sau „petro-liberalii", conservatorii – „soluţia imorală". Băsescu şi-a creat imaginea de „singur luptător împotriva sistemului ticăloşit" [11]. Acesta este *Eroul* care trebuie să înfrângă *Duşmanul.*

Tehnici de poziţionare în prezidenţialele din Franţa. Folosindu-ne de tezele expuse mai sus, vizând în special fenomenul poziţionării, să încercăm să abordăm aspecte ale competiţiei prezidenţiale din Franţa. Deşi alegerile prezidenţiale sunt preconizate pentru 22 aprilie 2007, Franţa a intrat de la începutul anului în febra campaniei electorale. Opinia publică internaţională urmăreşte cu viu interes lupta pentru putere purtată între principalii candidaţi: candidatul dreptei Nicolas Sarkozy şi candidatul stângii politice Ségolène Royal. Care din aceste nume politice este mai binevenit pentru o Europă unită. Amintim că, deşi Franţa era considerată „un motor al construcţiei europene", însă după ce francezii – prin referendum – au respins proiectul Tratatului constituţional, s-a transformat într-o „frână" a Europei. Prin urmare, această componentă a peisajului politic european va fi una definitorie pentru competiţia virtualilor preşedinţi ai Republicii Franceze.

Nicolas Sarkozy. Sloganul central „Republică reală, nu virtuală!" Liderul Uniunii pentru Mişcarea Populară**,** supranumit de presa franceză „Sarko", s-a poziţionat deja ca fiind un ultraliberal transatlantic. Campania lui Sarkozy, în vârstă de 51 de ani, se bazează pe intransigenţa sa ca Ministru de Interne. Vorbind în termeni de marketing electoral, el reprezintă modelul liderului *„tată-bun*". Astfel, referindu-se la problema delicvenţei, alături de cea a imigraţiei – subiect fierbinte de dezbateri politice, Sarkozy nu a ratat ocazia de a-i critica pe socialişti: „În timp ce delicvenţele au crescut cu 17, 8% între anii 1997-2002, deja în 2002 (când puterea executivă revine dreptei politice) s-a înregistrat o scădere cu 9,4%. Asta înseamnă că după 2002 mai mult de 1.153.000 de potenţiale victime au fost salvate".

Este considerat un adept al liberalizării sistemului social francez şi al înnoirii clasei politice franceze. Este un politician carismatic, populist. Se distinge printr-un limbaj tăios. Este considerat cel mai credibil şi mai modern candidat. Fiind susţinut de conservatori, Sarkozy propune mai puţine măsuri de ordin social – spre deosebire de candidatul socialist, dar mai „multă muncă şi, desigur, recompensată cu mai mulţi bani".

N.Sarkozy a fost singurul candidat din partea Uniunii pentru Mişcare Populară, fiind susţinut la Congresul UMP, la care au participat peste 50.000 de membri, cu 70 din voturi. Astfel, acesta ar putea deveni primul preşedinte francez provenit dintr-o familie de imigranţi. Ministrul francez de Interne este fiul unui conte maghiar şi al unei evreice.

„Dacă credeţi că politica nu poate împiedica oamenilor să moară în stradă, atunci nici nu mai trebuie să ne ocupăm de politică! Franţa are nevoie de energia fiilor săi!" – a declarat în finalul discursului său de lansare N.Sarkozy. Printre obiectivele menţionate în cadrul acestui forum politic, care îl identifică printre ceilalţi candidaţi, au răsunat: reforma sistemului de pensii, egalarea pensiilor pentru toate ramurile sociale; problema spaţiului locativ; adoptarea unor legi despre rolul şi responsabilitatea statului în cazul grevelor de la întreprinderi; optimizarea învăţământului pentru copiii invalizi – i se poate întâmpla oricui, afirma de la tribuna Congresului Sarkozy. În cadrul emisiunii „*A vous de juger*" de la France 2, candidatul dreptei politice s-a referit de asemenea la următoarele capitole ale programului său electoral: strategia economică, bazată pe liberalizare; statul poate interveni în unele sfere strategice, cum ar fi farmaceutica sau piaţa energetică (în cazul *Gaz de France*); securitatea socială şi sănătate; lansarea unui program naţional de formare a tinerilor „din cartier", oferindu-le o şansă reală pentru integrare socială; s-a pronunţat în legătură cu criza companiei „Airbus", care , de asemenea, a devenit un subiect de dezbateri electorale. Ministrul de Interne este dă părere că în acest conflict rolul statului trebuie să fie minim (spre deosebire de poziţia contracandidatului său socialist), trebuie redusă cota statului în favoarea acţionarilor „Airbus". „*Je m ´appelle Sarkozy*" [12] – repeta candidatul. Ceea ce accentua odată în plus încredere în sine şi poziţionarea sa ca „om care cunoaşte problemele". „Doriţi să vă întoarceţi la epoca Jospin sau doriţi să-mi continui activitatea începută?" – a fost una din replicile de final ale invitatului emisiunii.

Sarkozy are viziuni clare vizavi de unitatea continentului european. Neo-gaullistul „Sarko" a propus renunţarea la unele părţi din Tratatul constituţional şi ratificarea acestui document de către parlament, şi nu

prin referendum, ceea ce presupune şanse mai mari de succes. Este tranşant şi în chestiunea Turciei, opunându-se categoric aderării Turciei la UE. Se consideră, de altfel, că acesta a fost un alt motiv pentru care francezii au respins Constituția. „Dacă Turcia s-ar afla în Europa, noi am şti acest lucru", – declara în acest sens Ministrul francez de Interne. În timpul pre-electoralei Sarkozy s-a poziționat şi ca un protector al unor tradiții spirituale şi intelectuale ale Republicii franceze în confruntările cu electoratul musulman. Astfel, ca un conservator din cea mai laicizată țară a Europei, el a luat apărarea presei franceze împotriva protestelor lansate de către musulmanii din Franța ca urmare a reproducerii caricaturilor lui Mahomed publicate de un ziar danez într-o revista satirică franceză: *„În concepția mea pe care o am eu despre democrație, prefer un exces de caricaturi, decât să nu fie destule caricaturi. Înțeleg că musulmanii practicanți se simt lezați, dar trebuie să înțeleagă că republica franceză are o tradiție a caricaturii şi a criticii. Şi nu sunt gata să nesocotesc această tradiție*" [13].

Sarkozy a dat startul campaniei sale de imagine încă în vara lui 2006, odată cu lansarea monografiei „*Temoignage*" („Memorii") cu un volum de 270 pagini şi contribuind, astfel, la construcția portretistică a viitorului „candidat".* Este un frumos exercițiu PR-istic , căruia i-a făcut față neo-gaullistul „Sarko".

Elementele de diferențiere ale candidatului socialist. Dezbaterile dintre Sarkozy şi Royal au reprezentat o confruntare clasică între dreapta-stânga politică. Ségolène Royal a privilegiat teme ca solidaritatea, echitatea socială, redistribuirea, protecția socială şi descentralizarea, iar candidatul dreptei (UMN) a preferat individul, munca, ordinea, respectul, defiscalizarea, apărarea națională.

A existat *grosso modo* o singură temă asupra căreia candidații au avut poziții convergente – tema identității naționale. Şi aceasta datorită poziției candidatului centrist Francois Bayrou, care a determinat radicalizarea candidaților socialist şi popular pe teme care să le permită identificarea în opoziție față de candidatul UDF. Sarkozy marşase (de fapt, încă de la început) pe teme de dreapta, pentru a seduce alegătorii preşedintelui Frontului Național, Le Pen. Ségolène Royal a început însă să accentueze cu precădere elementele care o diferențiau de candidatul centrist. Întrucât punctul principal de diferențiere a lui Francois Bayrou față de ceilalți candidați era orientarea europenistă a candidatului centrist, Ségolène Royal (favorabilă lui *Da* Tratatului Constituțional European în 2005) şi-a permis în martie 2007 să efectueze un viraj în ceea ce priveşte tema identității naționale [14].

Se presupune că strategia acestei poziționări i-ar fi asigurat voturile suveraniştilor de stânga, de dreapta şi chiar de extrema dreaptă, care nu erau pregătiți să voteze cu Sarkozy datorită liberalismului său economic.

În alegerile din 2007 candidații au căutat să evite erorile alegerilor din 2002.

Pentru favoritul campaniei, N.Sarkozy, strategia poziționării a fost de a se plasa suficient de la dreapta eşichierului pentru a limita spațiul politic al contracandidatului de extremă dreaptă Le Pen, cât şi pe cel al posibililor candidați de dreapta [15].

Strategia candidatului socialist S.Royal consta în necesitatea de a împiedica cu orice preț apariția unui val de candidați de stânga şi de a obține marginalizarea candidaților de extremă stânga, pentru aceasta realizând un „curcubeu" care să cuprindă toate tendințele de la cea social-democrată la cea socialistă de stânga.

Dorin Chirtoacă – noul primar de Chişinău, un nou model de lider pe piața politică din Moldova. Omul Nou, departe de tradițiile birocratice, duşman învederat al regimului comunist totalitar şi al Partidului Comuniştilor, aflat la guvernare în țară, a dat un bun prilej de inspirație reporterilor de la posturile de televiziune chiar din prima zi a inaugurării sale în funcția de edil al capitalei. Ajuns în biroul predecesorilor săi, tânărul liberal a preferat să atârne în loc de portretul preşedintelui Vladimir Voronin fotografia regretaților artişti ai poporului, militanți pentru „întregirea neamului" Doina şi Ion Aldea-Teodorivici. „Am înțeles că există o ordonanță care obligă atârnarea fotografiei şefului de stat în birourile funcționarilor de stat. O să caut acest document" – afirma nou-alesul primar al municipiului Chişinău. Chirtoacă s-a poziționat din start ca omul *antiregim*, un „Salvator" al valorilor liberale erodate de sistemul socialist, ca o alternativă categorică la tot ceea ce există deja pe piața politică moldovenească şi, în special, ca fiind un duşman al „rețelei clientelare a comuniştilor".

Astfel, cu puțin timp înainte de startul oficial al campaniei electorale, Chirtoacă, împreună cu preşedintele Partidului Liberal, Mihai Ghimpu, a fost reținut pentru 6 ore la Comisariatul sectorului Centru din Chişinău.

* Ajungând la cea de-a V-a ediție cu peste 275. 000 de exemplare, cartea a devenit „bestsellerul" verii 2006. Autorul povesteşte viața sa de copil de imigranți din Ungaria., fiind convins de faptul că „acesta este singurul moment când francezii vorbesc de politică în familie".

Aceştia, urmaţi de vreo 20 de activişti ai partidului, se deplasau regulamentar către Cimitirul Central pentru a depune flori la mormintele deputaţilor din Sfatul Ţării cu ocazia marcării a 89 de ani de la actul Unirii. Devenit primar general, Chirtoacă nu s-a grăbit să facă nici o coaliţie cu nici una dintre cele 5 formaţiuni democratice din Consiliul municipal, anunţând doar că orice coaliţie cu comuniştii este exclusă, consilierii comunişti urmând să treacă în opoziţie totală. Această reticenţă faţă de formaţiunile democrate, de asemenea, nu este un gest tradiţional pentru spectrul politic de centru-dreapta din ţară, iar unii consilieri – fracţiunea Partidului Democrat – au demarat deja o campanie de critică la adresa tânărului primar, care nu ar conştientiza gravitatea situaţiei şi anumite reguli de joc politic. *Leader fresh* – în adevăratul sens al cuvântului – este brandul de poziţionare a liberalului Chirtoacă – *descendentul unei familii deportate* de regimul comunist.

Prin urmare, în cazul lui Dorin Chirtoacă poziţionarea s-a fundamentat, considerăm, pe apariţia în mediul electoral autohton a aşa-numitei *cereri latente.* Din perspectivă electorală, este cererea nesatisfăcută de actuala elită politică şi care aşteaptă un „nou produs". Este o situaţie favorabilă lansării pe piaţă a unor noi candidaţi, care să corespundă aşteptărilor celor indecişi sau nesatisfăcuţi. Această lansare de debut a candidatului Dorin Chirtoacă s-a produs în alegerile de la 2005. În 2007 a avut loc, de fapt, o perpetuare a procesului şi fenomenului în ansamblu.

În concluzie, vom afirma că instrumentarul imagistic nu poate fi aplicat ocazional, haotic, fără a se ţine cont de obiectivele strategice ale campaniei şi cererea electoratului. În condiţiile utilizării eficiente a marketingului electoral, nici imaginea nu mai este o improvizare de moment, ci efortul unei activităţi premeditate a *staff*-urilor electorale. Acestea ştiu să gestioneze cu procesul de *poziţionare* şi *mitologizare*, fiind considerate cele mai eficiente instrumente de creare a *brand*-ului de imagine politică. O poziţionare eficientă presupune implicit şi armonizarea funcţională a retoricii electorale cu simbolurile şi sloganele principale ale campaniei de promovare. Dacă sloganul central ar suna „Să trăim mai bine!", atunci pe piaţa politică va trebui poziţionat un bun gospodar, un om care ştie să poarte răspundere pentru promisiunile făcute. Discrepanţa dintre retorica mesajelor electorale şi modalităţile de vizualizare a brandului de imagine pot aduce orice campanie la eşec ireversibil.

Referinţe:

1. Егорова–Гантман Е., Плешаков К. Политическая реклама. - Москва: НикколоМ, 2002, с.204.
2. „Flux", 13 iulie 2006, p.3.
3. Почепцов Г. Имиджелогия. - Киев: Ваклер 2002, с.483.
4. Егорова–Гантман Е., Плешаков К. Политическая реклама, с.204.
5. Почепцов Г. Профессия имиджмейкер. - Киев: Ваклер, 1998, с.131.
6. Ibidem, p.129.
7. Peru A. Strategii de imagine PR „negru în electorala Chişinău – 2007" // Timpul, 8 iunie, 2007.
8. Saftoiu C. Jurnalismul politic – manipularea politicienilor prin mass-media, manipularea mass-media de către politicieni. - Bucureşti: TREI, 2004, p.27.
9. Peru A. Crearea brandului de imagine pe piaţa politică // MOLDOSCOPIE, Partea 4 (XXXIV) - Chişinău: CEP USM, 2006, p.109.
10. Beciu C. Politica discursivă: practici politice într-o campanie electorală. - Iaşi: Polirom, 2000, p.137.
11. Banu Cr. Puterea şi slăbiciunea lui Traian Băsescu // Cadran politic. - 2005. - Nr.45.
12. „Le Figaro", 9 martie 2007.
13. „Gândul", 28 iunie 2007.
14. Mişcoiu Sergiu. Diferiţi, dar uneori la fel!
    Despre limitele clivajului stânga-dreapta la alegerile prezidenţiale franceze din 2007. „Sfera politicii", nr.128, Bucureşti, 2007. www.sferapoliticii.ro
15. www.sarkozy.fr accesat la 06.06.2007.

Prezentat la 18.07.2007

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă ştiinţifică a Universităţii de Stat din Moldova, 2008, nr.4(14)

ABORDĂRI TEORETICE ALE FENOMENULUI „PROCES INTEGRAŢIONIST”

Svetlana CEBOTARI

Catedra Relaţii Internaţionale

Les nombreux changements politiques, économiques et sociaux des dernières années du XX-ème - début du XXI-ème siècle ont transformé l'aspect du monde de façon radicale et ces changements ont été à la base des relations internationales. Actuellement, on constate à la fois une modification de la géopolitique. De nouveaux groupements intégrationnistes apparaissent.

Compte tenu des processus intégrationnistes qui concernent à l'époque actuelle pratiquement toutes les régions et les états du monde, dans le présent article on se propose de mettre en évidence les principales théories concernant le phénomène de l'intégration: le fonctionnalisme, le fédéralisme, le néofonctionnalisme, le transactionnalisme, l'intergouvernementalisme et l'institutionalisme.

Numeroasele mutaţii politice, economice şi sociale din ultimele decenii ale sec. XX– începutul secolului al XXI-lea au schimbat esenţial tabloul lumii şi au stat la baza unor transformări evidente ale relaţiilor internaţionale. Urmărind cu atenţie transformările pe plan global, asistăm la o modificare rapidă a conţinutului geopoliticii. Dacă în trecut statele şi popoarele erau izolate, atomizate, astăzi ele se află în condiţiile contactelor reciproce, în relaţii de interdependenţă. Are loc apariţia noilor grupări integraţioniste, diversificarea formelor organizaţionale, evoluţia de la modelele simpliste spre altele mai complexe. Drept rezultat, procesele integraţioniste au cuprins practic toate regiunile şi statele, contribuind astfel la formarea noilor „matrice” internaţionale.

Avântul istoric l-a făcut Uniunea Europeană. Începutul formării este considerat 18 aprilie 1951, când şase state europene (Franţa, R.F. Germania, Italia, Belgia, Ţările de Jos, Luxemburgul) au semnat Tratatul de la Paris. Scopul principal al acestui organism internaţional consta în crearea unui spaţiu comun care să unească toate statele printr-o uniune vamală şi să asigure libera circulaţie a mărfurilor în statele membre, prin anularea impozitelor şi a altor obstacole în calea comerţului, libera circulaţie a capitalurilor, serviciilor şi persoanelor, crearea unei politici unice monetare şi acordarea ajutorului statelor în curs de dezvoltare.

Devine tot mai evident faptul că tendinţele integraţioniste nu se limitează doar la Europa Occidentală, dar se dezvoltă activ şi pe alte continente. De la 1 ianuarie 1994 a intrat în vigoare Acordul de Liber Schimb Nord-American, sau NAFTA (Nord American Free Trade Agrement), care regrupează Statele Unite, Canada şi Mexic. America este primul continent unde se manifestă regionalismul şi unde sunt concepute formele de organizare regională şi subregională, cum ar fi: Piaţa Comună a Americii Centrale (MCCA), Comunitatea Caraibelor (CARICON), Sistemul economic Latinoamerican (SELA), Grupul Andin. Se amplifică procesele integraţioniste şi în America Latină. Din 1991 MERCOSUR (Piaţa comună a Conului de Sud), intrat în vigoare la 1 ianuarie 1995, asociază Brazilia, Argentina, Paraguai şi Uruguai.

Un deosebit interes pentru procesele integraţioniste se observă şi pe continentul african. În 1989 a fost creată Uniunea Magreb-ului Arab (UMA), cu participarea Algerului, Libiei, Marocului, Mauritaniei şi Tunisiei. În scopul obţinerii independenţei ţărilor africane şi al desfiinţării apartheidului a fost creată Organizaţia Unităţii Africane (OUA). Din 19 octombrie pe continent activează Comunitatea Economică a Statelor Africane Centrale (CESAC) care are ambiţia de a forma între statele participante un spaţiu analog celui al Comunităţii Europene.

Mai mult de un sfert de secol cu succes activează statele Asiei Sud-Vestice (ASEAN), în cadrul căreia intră şapte state dezvoltate din regiune – Singapore, Indonezia, Malaysia, Thailanda, Filipine, Sultanatul Brunei, Vietnamul.

De la 25 mai 1981 în Orientul Apropiat activ funcţionează Consiliul de Cooperare din Golf (CCG) al statelor arabe din Golful Persic (Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Kuwait, Qatar, Oman). Deja de la 14 august 1960, în această regiune există Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEP), având ca membri Venezuela, Iran, Indonezia, Nigeria, Ecuador şi Gabon. OPEP asociază statele arabe mari, exportatoare de petrol: Arabia Saudită, Irak, Kuwait, Qatar, Libia, Emiratele Arabe Unite şi Algeria [1].

Unii cercetători (de exemplu, Batler A.) consideră că mapamondul poate fi împărţit în trei poli mari integraţionişti. Diversitatea paradigmelor integrării permite practic tuturor statelor, indiferent de locul lor pe arena politică, potenţial şi nivelul de dezvoltare, să-şi găsească locul în cadrul acestor procese. Din prima categorie fac parte statele dezvoltate – „miliardele de aur” care constau din trei spaţii economice, cu un nivel diferit de

intensitate integraţionistă: America de Nord, Europa Occidentală şi Japonia. Este considerat cel mai puternic pol integraţionist în relaţiile economice, politice şi militare şi domină asupra celorlalte. Din cel de-al doilea pol integraţionist fac parte statele dezvoltate mediu – statele CSI, ale Europei Estice, Ţările Baltice, China, India. Specificul acestuia constă în politica reformelor, refuzul modelelor anterioare şi în intenţia de a trece la noi modele, apropiate de cele occidentale. Spre deosebire de procesele integraţioniste care au loc în interiorul primului pol, acestea sunt mai slabe. Pe de altă parte, se observă tendinţa spre colaborare, iar, pe de altă parte, se observă tendinţa spre păstrarea suveranităţii şi independenţei. Este caracterizat prin lipsa unei politici unice de integrare.

Statele în curs de dezvoltare: statele Africii, Americii Latine, ale Orientului Îndepărtat, din Asia Mică (excepţie Coreea de Sud, Thailanda) şi din Asia de Sud (excepţie India) formează cel de-al treilea pol, caracterizat prin lipsa unui nucleu integraţionist, dacă e să facem excepţie de la statele latinoamericane [2].

Examinând toate aceste organisme internaţionale, am putea constata că complexitatea şi varietatea proceselor integraţioniste, diversitatea şi caracterul contradictoriu al fenomenelor pe care le cuprinde, interacţiunea cu alte aspecte al raporturilor sociale fac ca sfera termenului „proces integraţionist" să fie diferită de la un autor la altul. Astfel, în literatura de specialitate privind procesele integraţioniste s-au cristalizat câteva curente. Printre cele mai cunoscute teorii integraţioniste putem distinge: funcţionalismul, federalismul, neofuncţionalismul, tranzacţionalismul, integuvernamentalismul şi instituţionalismul [3].

Teoria funcţionalistă, care a apărut în perioada celui de-al doilea război mondial şi a fost stimulată de evenimentele care au avut loc în anii '30, îşi constituise un program de acţiuni în scopul înlăturării conflictelor internaţionale. Scopul de bază al funcţionalismului timpuriu a fost de a găsi o cale eficientă de organizare a sistemului internaţional care ar garanta pacea şi bunăstarea. În opinia reprezentanţilor acestui curent, aşa-numitul grup Princeton, continuitatea politică reprezintă totalitatea funcţiilor exercitate de membri. Aceste funcţii, consideră ei, sunt grupuri sociale care dispun de un anumit grad de comunicare politică, de un anumit aparat pentru aplicarea hotărârilor şi obiceiurilor unui popor de a se supune integrării. Autorii subliniază că prin „sentimentul comunităţii" problemele sociale trebuie şi pot fi rezolvate prin procese „de schimbare paşnică" [4].

În opinia savantului britanic, de origine română, D.Mitrany, este cu mult mai posibil să se progreseze prin muncă comună şi că toate activităţile funcţionale care acoperă diviziunile politice cu o plasă întinsă de acţiuni şi agenţi internaţionali sunt mijloace prin care interesele şi viaţa tuturor se integrează treptat [5]. Mitrany consideră că asigurarea unei păci durabile nu poate fi realizată prin unificarea regională, deoarece aceasta va duce la înlocuirea tensiunii internaţionale cu tensiuni interregionale sau printr-un guvern mondial, deoarece acesta ar putea deveni o ameninţare la adresa libertăţilor fundamentale ale omului. În schimb, el pleda în favoarea creării unor organisme internaţionale separate, care să aibă prerogative în anumite sectoare funcţionale, cum ar fi apărarea, transporturile şi comunicaţiile. Aceste organisme, în opinia lui Mitrany, fiind dotate cu puteri executive autonome, ar îndeplini unele funcţii similare cu cele ale guvernelor naţionale, însă la un alt nivel. Aceasta, după părerea sa, ar încuraja cooperarea internaţională mai mult şi mai eficient decât unele acţiuni de mare amploare. Dimensiunile şi structura acestor organisme internaţionale, susţine Mitrany, nu trebuie prestabilite, ci, mai curând, lăsate ca ele să se modeleze. Din moment ce aceste organizaţii vor fi create, ele vor fi obligate să conlucreze. Companiile de transport (în domeniul căilor ferate, transportului auto şi cel aerian) vor avea nevoie de coordonare funcţională (pentru a soluţiona, de exemplu, problemele legate de traficul de pasageri şi de cheltuielile de transport). Agenţiile funcţionale vor trebui, în final, să coopereze strâns, fapt ce va conduce la o planificare internaţională. Statele, la rândul lor, vor putea să se dezică de unele funcţii, în schimb să le menţină pe altele sau să încerce propriile lor experimente politice şi sociale [6].

Astfel, în cadrul teoriei funcţionaliste, procese de integrare regională sunt considerate procesele de colaborare economică. Cooperarea economică în sectoare bine determinate finisează prin extinderea spaţiului cooperării spre noi domenii şi, în acest sens, mecanismul cooperării economice ar constitui condiţia care ar duce la evitarea unui conflict între statele cooperante. În opinia funcţionaliştilor, funcţia fiecărei cooperări internaţionale este ambiguă. Pe de o parte, ea se limitează la atingerea obiectivelor într-un anumit sector al cooperării, iar, pe de altă parte, cooperarea are o funcţie ce se depăşeşte pe sine şi se caracterizează prin apariţia unor rezultate secundare pentru procesul de cooperare, dar care sunt importante pentru procesul de integrare, cum ar fi apariţia sentimentului de încredere, a identităţii şi a conştiinţei comune. Deci, viziunea funcţionalismului se rezumă la următoarele: diviziunea politică este o sursă de conflict dintre state. Această diviziune poate fi depăşită treptat prin găsirea domeniilor de interes şi activitate comună, în care şi prin care interesele

tuturor naţiunilor sunt integrate treptat şi administrate de elite specializate. Anume prosperitatea prin integrarea economică este garantul unui sistem internaţional stabil şi paşnic. De asemenea, conform teoriei funcţionaliste, unificarea economică duce până la urmă la unificarea politică [7].

Reprezentanţii celui de-al doilea curent, al „federaliştilor", încearcă să confere anumite soluţii, rezolvări multiplelor probleme care vizează relaţiile între state şi naţiuni, între mai multe organizaţii internaţionale, între naţiuni, pe de o parte, şi organizaţiile internaţionale, pe de alta, sau, pur şi simplu, în interiorul organizaţiei internaţionale. Există autori care susţin că într-o confederaţie sau într-o organizaţie internaţională guvernele regionale sau statele singure nu operează direct asupra omenirii, iar guvernele federale sau instituţia organizaţiei internaţionale operează doar asupra guvernului regional sau asupra guvernelor statale. În cazul formării unei federaţii, adepţii acestei teorii consideră că statele membre transferă guvernului federal următoarele împuterniciri:

a) controlul apărării – necesitatea de a se apăra a cauzat unirea regiunilor sau statelor într-o federaţie (dreptul de a declara război sau dreptul de a încheia pace);

b) controlul aproape exclusiv al relaţiilor externe (dreptul de a încheia tratate, dreptul de a trimite şi a primi ambasadori);

c) competenţe în afacerile economice (dreptul de a reglementa comerţul şi relaţiile cu statele străine);

- dreptul de a organiza sistemul monetar şi de a emite moneda unică,
- controlul asupra venitului provenit din taxele vamale şi impozitele directe, atât sub forma impozitelor pe salarii, cât şi a veniturilor din dobânzi,
- dreptul de a obţine venituri din proprietate, întreprinderi comerciale şi firme;

d) dreptul de a organiza unele servicii sociale, cum sunt: politica, educaţia, sănătatea, asistenţa în caz de bătrâneţe, invaliditate, şomaj, accidente.

Ca metodă de realizare a unei uniuni politice, teoria federalistă se axează, în primul rând, pe elaborarea unor texte constituţionale. Această teorie abordează, în special, probleme politico-constituţionale. În opinia lui G.Mackay, doar în cazul existenţei unei autorităţi politice înzestrate cu puteri corespunzătoare se poate ajunge la un progres social şi economic în Europa. Adepţii gândirii federaliste au arătat că integrarea „spontană" prin intermediul măsurilor luate în domeniul economic nu poate pătrunde efectiv politicul, încât să diminueze suveranitatea statelor membre. Integrarea, consideră federaliştii, presupune şi intervenţia factorului politic, chiar dacă acesta are un rol mai mare sau mai restrâns [8].

În rezultatul cercetărilor efectuate asupra Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului (CECO) apar tezele neofuncţionaliştilor vis-à-vis de integrare. Neofuncţionalismul poate fi considerat ca o trecere treptată de la funcţionalism la federalism, al cărei punct de pornire a fost realizarea pieţei comune. Avându-i ca principali reprezentanţi pe B.Haas şi L.Lindberg, şcoala neofuncţionalistă susţine că sunt necesare anumite premise pentru ca integrarea să înainteze. Este necesar ca opinia publică să fie în favoarea cooperării, ca elitele să dorească să promoveze integrarea din interese pragmatice şi nu din raţiuni altruiste şi ca noile structuri supranaţionale să fie dotate cu putere reală. Odată cu crearea acestor premise are loc o extindere a integrării, cauzată de aşa-numitul efect „spillover", adică are loc un proces de „revărsare", de „expansiune" a integrări în alte domenii de activitate. Activitatea comună într-un sector creează noi necesităţi, dezechilibre şi probleme care exercită presiuni asupra actorilor politici pentru ca aceasta să-şi extindă activitatea comună şi asupra altui sector. De exemplu, libera circulaţie a persoanelor funcţionează doar dacă există o cooperare în domeniul afacerilor interne şi justiţiei, libera circulaţie a pensiilor, condiţii comparabile de muncă, recunoaşterea mutuală a diplomelor [9]. Potrivit acestei teorii, înfiinţarea Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului a realizat o integrare a industriilor de cărbune şi oţel ale celor şase state membre, supravegheată de o instituţie centrală, „Înalta Autoritate", cu puteri supranaţionale.

Cele mai înalte critici la adresa neofuncţionaliştilor, în special la teoria cu privire la „spillover", se refereau la faptul că aceasta era prea liniară şi că necesita a fi extinsă sau modificată pentru a fi adoptată la diferite presiuni ale integrării şi că, de asemenea, necesita a fi văzută în corelaţie cu alte influenţe. La doar 10 ani după publicarea originală a lucrării „The Uniting of Europe", E.Haas argumentează într-o nouă ediţie a acesteia că teoria funcţionalistă acordase prea puţină atenţie (1) schimbărilor de atitudine ce au apărut ca urmare a creării unui organism precum CECO, (2) impactului naţionalismului asupra integrării, (3) influenţei evenimentelor externe, inclusiv schimbărilor economice şi ameninţărilor militare din exterior şi (4) schimbărilor sociale şi politice ce au avut loc separat de procesul de integrare [10].

Ceva mai diferit de teoriile expuse anterior este curentul tranzacţionalismului. Caracteristic pentru această şcoală este faptul că ea nu-şi localizează atenţia asupra integrării politice instituţionale, socioculturale şi identităţii politice. Tranzacţionalismul este teoria bazată pe abordarea behavioristă şi foloseşte metoda cooperării masive a datelor în baza cărora se formulează anumite concepte cu privire la integrare. Prin analiza anumitor tranzacţii ce ţin de diferite domenii economice şi culturale, cum ar fi cele ale comerţului, turismului, comunicaţiilor, tranzacţionaliştii încearcă să contureze anumite modele de integrare, iar prin aceasta caută răspuns la întrebarea privind condiţiile în care apare percepţia unei comunităţi şi identităţi politice comune. Interesul de bază al tranzacţionaliştilor nu este de a studia structurile şi instituţiile politice. Ulterior, Karl Deutsch menţionează că formarea comunităţii politice este primordială, iar integrarea instituţională are un rol secundar. Aşadar, accentul de bază şcoala tranzacţionalistă pune pe procesele interne în cadrul interacţiunii economice şi socioculturale dintre membrii comunităţii europene. Crearea comunităţii politice depinde şi este determinată de această interacţiune [11].

Un alt curent, care s-a conturat în teoriile cu privire la procesele integraţioniste, este integuvernamentalismul. Şcoala interguvernamentalistă continuă tradiţia realiştilor în studierea relaţiilor internaţionale şi oferă statului rolul de bază pe arena informaţională. Interpretarea prin care statele domină procesele integraţioniste corespunde realităţilor politice din anii '70-80 ai secolului trecut. Viziunea de bază a ideilor principale constă în faptul că statele, interesele statelor, precum şi interacţiunea dintre ele şi rezultatele acestei interacţiuni influenţează caracterul relaţiilor internaţionale, contribuie la procesele integraţioniste şi la instituţionalizarea eventuală a acestor procese [12]. În timp ce ideile de bază ale funcţionaliştilor, neofuncţionaliştilor şi tranzacţionailiştilor nu se axează pe activitatea actorilor guvernamentali, interguvernamentalismul interpretează procesele integraţioniste ca fiind decise de interconexiunile dintre acestea.

Instituţionalismul, prin viziunile sale, a devenit o formă contemporană a îmbinării ideilor funcţionaliste şi neofuncţionaliste. Reprezentanţii acestui curent îşi bazează abordările lor vis-à-vis de integrare pe o serie de argumente:

- creşterea interdependenţei dintre state generează necesitatea cooperării internaţionale, precum şi necesitatea creării instituţiilor şi regimurilor internaţionale (regionale);
- rolul instituţiilor este important prin beneficiul pe care îl aduc şi prin faptul că influenţează în mod direct sau indirect asupra politicii statelor şi asupra faptului cum acestea îşi definesc interesele. Instituţiile influenţează una asupra alteia prin asigurarea cu informaţie, promovarea transparenţei, reducerea costurilor tranzacţionale şi folosirea eficientă a strategiilor. Astfel, instituţionalismul neoliberal este preocupat de găsirea soluţiilor şi căilor prin care statul raţional şi egoist ar coopera la nivel regional [13].

Unii autori înţeleg integrarea în mod economic, drept formare a unei structuri, a unui organism economic, care cuprinde un grup de state separate de economia mondială, considerată a fi o entitate. Astfel, pentru J.Tinbergen integrarea este crearea unei structuri optime a economiei internaţionale pe calea înlăturării barierelor artificiale dintre schimburile comerciale. De asemenea, această idee este susţinută şi de M.Allais, M.Halperin, D.Villaery, R.Courtin, precum şi de T.Scitovsky şi B.Blassa [14]. Teoreticianul polonez Z.Kamencki înţelege acest fenomen drept creare a unei structuri economice care cuprinde un grup de state cu un nivel economic înalt de legături interne, obţinute în rezultatul integrării [15]. Alţi autori, cum ar fi, de exemplu, Karl W. Deutsch, caracterizează integrarea drept obţinerea, în cadrul unui anumit teritoriu, a unui „sens de comunitate" şi a unor instituţii suficient de puternice, precum şi a unor practici răspândite, care să asigure pentru un timp îndelungat speranţa sigură a unor „schimbări paşnice" între statele respective. Pentru E.Haas, integrarea este procesul în cadrul căruia actorii politici din diferite structuri naţionale sunt convinşi să-şi modifice legitatea, speranţele şi activităţile politice spre un nou centru, ale cărui instituţii posedă ori pretind jurisdicţie asupra statelor naţionale preexistente [16].

Examinând procesul de integrare, putem afirma că integrarea economică trebuie să fie urmată de integrarea politică, pe care o presupune şi o prefigurează totodată. Integrarea economică este urmată de cea politică, iar realizarea integrării politice poate constitui un factor dinamic, propulsator pentru integrarea economică. Integrarea economică postulează integrarea politică, îi creează fundamentele, eliminând obstacolele şi făcând să apară interesele comune în realizarea celor două forme de integrare. Integrarea politică devine obiectul final al integrării economice, deoarece este totală, presupunând toate palierele vieţii sociale. În literatura de specialitate integrarea politică mai este numită şi „integrare globală".

Unii gânditori şi-au construit modelele teoretice asupra integrării politice fiind influenţaţi direct de perioada războiului rece. Încă în 1962, americanul George Liska deducea că echilibrul bipolar (SUA–URSS) va conduce la o tendinţă opusă integrării economice, la multiplicarea actelor de independenţă economică şi politică, ceea ce de fapt a confirmat evoluţia istorică. Alţii au considerat că integrarea depinde de factorii geopolitici şi de mediul înconjurător. Karl W.Deutsch, adeptul „comunităţii morale sau sociale", a subliniat că relaxarea tensiunilor între Estul şi Vestul Europei în deceniile şapte-opt a condus la încetinirea integrărilor europene şi chiar oprindu-le complet. Considerăm că expertul german nu are dreptate, deoarece în această perioadă cele şase state, membre ale Comunităţii Europene, au devenit „nouă", apoi destul de rapid „cele 12" ajungând astăzi la cifra de 27. Leon N.Lindberg îi reproşează lui Deutsch că nu a elaborat o teorie a „comunităţii politice" către care tinde „comunitatea morală sau socială".

Studiind fenomenul integrării, S.Brucan consideră că la baza acesteia se află anumite elemente: 1) bazele natural-materiale care includ geografia, populaţia şi producţia; 2) factorii sociali (clasele şi naţiunile). Astfel, în opinia savantului, resursele naturale, aşezarea pe glob şi distanţa joacă un rol important în iniţierea unei uniuni mai largi. Factorii geografici şi ecologici vor determina ca procesul de integrare să înceapă pe o bază regională. Vecinătatea teritoriilor, precum şi o morfologie care permite transportul şi comunicaţii uşoare sunt favorabile unificării. Creşterea populaţiei are însemnătate pentru integrare numai datorită importanţei relative pe care o are în calitate de componentă a puterii naţionale. Cu alte cuvinte, naţiunile mici se tem de cele cu o populaţie numeroasă ca să nu fie înghiţite de acestea din urmă. Un factor important este şi modul de producţie. S.Brucan consideră că omogenitatea economică este un factor de favorizare a unificării naţiunilor. Ţările care se deosebesc ca structură economică pot găsi un avantaj în integrarea unor economii complementare, cu condiţia ca nivelul lor de dezvoltare să nu fie prea diferit.

Cel de-al doilea element care se află la baza integrării este factorul social. Se porneşte de la ideea că pentru ca o naţiune să se integreze cu succes într-o unitate mai largă premisa fundamentală este ca ea însăşi să fie integrată. Cu alte cuvinte, o societate care nu este integrată la nivel naţional nu poate constitui o componentă stabilă a unui organism supranaţional. Unii autori susţin că ţările subdezvoltate nu au destulă pregătire pentru a forma uniuni, că noile state independente trebuie mai întâi să se consolideze ca naţiuni. Aceasta, credem, este valabil şi pentru Republica Moldova. Un factor care favorizează formarea unei uniuni mai largi o reprezintă omogenitatea structurii de clasă (prin structură de clasă înţelegem nu atât clasele care alcătuiesc naţiunile în cauză, cât relaţiile dintre ele, în special clasa aflată la putere). În acest caz, omogenitatea este indispensabilă atât pentru iniţierea, cât şi pentru desfăşurarea procesului de integrare şi de unificare supranaţională. În ceea ce priveşte naţiunile, rolul lor în integrarea supranaţională este de maximă importanţă. Anume naţiunea este categoria cea mai direct implicată atât în iniţierea, cât şi în desfăşurarea procesului de unificare [17].

Până la dezmembrarea „sistemului mondial socialist" a fost teoretizată şi pusă în aplicare „integrarea socialistă", concepută ca proces de adâncire şi perfecţionare în continuare a colaborării şi dezvoltării integrării economice socialiste. Acest proces a fost proiectat în conformitate cu următoarele principii: respectarea suveranităţii de stat, a independenţei şi neamestecului în treburile interne, egalitatea deplină în drepturi a tuturor statelor, avantajul reciproc – principii care în practică au fost greu de expus. Paul Chamly subliniază că integrarea este un proces care conduce la formarea unei entităţi politice şi economice şi care comportă două aspecte: unul referitor la elaborarea şi consolidarea normelor sistemului integrat şi altul, extensiv, care se referă la definirea şi lărgirea spaţiului politic şi economic guvernat de aceste norme.

Există gânditori care consideră că integrarea economică este precedată normal de cea politică. La rândul său, A.Zucher susţine că integrarea este o revoluţie deplină în sens politic, care deschide noi posibilităţi de progres social şi economic, iar Ugo la Malfa este de părere că atunci când vorbim de integrare europeană este dificil a separa consideraţiile economice de cele politice. O distincţie între cele două categorii, notează el, se poate face doar cu riscul de a cădea în abstract. Factorii atât economici, cât şi cei politici sunt intercalaţi între ei şi orice distincţie dintre aceştia practic este imposibilă.

Pe de altă parte, o serie de doctrine şi teorii politice promovează idei cu rolul ideologic în integrarea economico-politică. Pan-europenismul este o concepţie care a lansat crearea unei Europe unite. Regionalismul susţine realizarea unei legături specifice, particulare între diverse state aparţinând unor zone geografice sau unor continente, funcţionalismul atrage atenţia asupra problemelor interdependente, dintre care unele depăşesc graniţele naţionale. Esenţa federalismului este dată de principiul interdependenţei între guvernul central (federal) şi guvernele locale, în timp ce globalismul sau mondialismul se preocupă de extinderea problemelor la scară planetară şi de penetrarea acestora pe întreg cuprinsul globului; de aici am putea deduce conceptul de „integrare".

Dintre specialiştii români, care au studiat integrarea, P.Suian o concepe ca pe un proces global care include atât integrarea economică, cât şi cea politică, pentru că politicul şi economicul, prin însăşi natura lor, sunt inseparabile [18]. Noţiunea de integrare europeană este recent apărută în vocabularul politicienilor din Republica Moldova. Pe scena politică moldovenească această noţiune este încă departe de a avea ponderea caracteristică discursului politic european. Cu toate acestea, ea (noţiunea) a căpătat deja importanţa unei probleme politice majore, care serveşte drept linie de demarcaţie a opţiunilor politice [19].

Etimologic, noţiunea de „integrare" provine din latinescul „integro, integrare", respectiv „integratio", ceea ce semnifică a pune la un loc, a reuni mai multe părţi într-un tot, sau în vederea constituirii unui întreg, a restabili, a întregi [20]. Preluat iniţial din matematică, termenul de „integrare" a căpătat o largă utilizare în diferite domenii socioumane, inclusiv în ştiinţele economice şi în politologie, cuprinzând o vastă gamă de procese şi fenomene.

După Gran Larousse, integrarea este: 1) acţiunea părţilor, a grupurilor de a se integra sau, 2) fuziunea teritoriilor sau a unei minorităţi într-un ansamblu naţional [21]; iar Encyclopedia Universal Sopena subliniază că integrarea evocă încorporarea unui element străin într-un tot [22]. Aceeaşi idee este întâlnită şi în Webster's Encyclopedie Unabrindged Dictionary of the English Language, prin care integrarea presupune actul de a combina mai multe părţi într-un întreg [23]. În limba română verbul „a integra" are aceeaşi semnificaţie ca şi în limba franceză „integrer", în spaniolă „integrar" sau în engleză „to integrate", adică: a se include, a se îngloba, a se încorpora, a se armoniza într-un tot [24].

Integrarea, însă, mai presupune politică, instituţii şi securitate. Pe lângă formarea uniunii economice şi monetare, ţările lumii încearcă să dezvolte o politică externă de securitate comună, o politică a justiţiei şi a drepturilor omului de avengură europeană, precum şi să formeze o identitate europeană de securitate şi apărare [25], de realizare a intereselor naţionale ale statelor în cadrul unui organism.

Astfel, prin integrare politică unii cercetători subînţeleg starea de coeziune care există într-o comunitate politică, procesul prin care două sau mai multe unităţi politice îşi amplifică contactele de cooperare. În plus, integrarea presupune un nivel înalt sau de creştere a tranzacţiilor dintre unităţi, precum şi o amplificare a perceperii unor interese şi valori comune [26].

Privită dintr-o perspectivă geografică, integrarea se manifestă la scară:

1) *internaţională* (spre exemplu, încercarea de integrare a Transnistriei sau, într-un caz abstract, constituirea unor macroregiuni economice pe baza câtorva unităţi administrativ-teritoriale de nivelul doi);

2) *regională* (procesul de integrare europeană). Aceasta poate fi la scară continentală (NAFTA, în cazul SUA, Canadei şi Mexicului) sau subcontinentală (UE, MERCOSUR în America Latină);

3) *globală* (tendinţă care deocamdată se manifestă abia într-o fază incipientă, dar care va deveni tot mai pregnantă odată cu consolidarea principalelor blocuri comercial-economice internaţionale). Integrarea globală mai este numită şi multilaterală, în special cu referinţă la Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC). Cu toate acestea, OMC nu poate fi deocamdată considerată un pilon suficient pentru un proces integraţionist global de profunzimea şi amploarea celui european.

Integrarea internaţională, regională şi cea globală pot fi atât complementare, cât şi antagoniste. Astfel, SUA, care tradiţional este considerată adepta unei abordări multilaterale a comerţului internaţional, a reproşat frecvent Uniunii Europene caracterul exagerat discriminatoriu al „fortăreţei europene". Abordarea regională exclusivistă promovată şi experimentată periodic de UE a generat chiar conflicte comerciale cu SUA. În ceea ce priveşte ipoteza complementarietăţii integrării regionale şi globale, acest lucru se va confirma numai dacă în viitor va deveni clar că UE, alături de NAFTA, MERCOSUR, APEC, nu sunt altceva decât nişte blocuri regionale ale unei economii integrate [27]. În funcţie de profunzimea integrării regionale, economiştii propun să se distingă următoarele tipuri de ansambluri integraţioniste:

Zona de liber schimb (Free trad area) – este acea formă de integrare economică prin care două sau mai multe state vecine se angajează să înlăture barierele vamale şi comerciale dintre ele, dar fiecare ţară îşi menţine barierele naţionale în comerţul cu ţările terţe;

Uniunea vamală (Custom Union) – este forma de integrare prin care ţările membre suprimă toate barierele vamale şi comerciale între ele, adoptând în acelaşi timp un Tarif vamal Exterior Comun (TEC) faţă de ţările terţe. Uniunea vamală mai poate fi definită şi ca o zonă de liber schimb care a convenit la un TEC faţă de ţările terţe. Or, prin Uniunea Vamală se subînţelege un teritoriu vamal unic al ţărilor membre şi o politică comercială comună faţă de terţi;

Piaţa comună (Common Market) – este acea formă de integrare în care, în mod suplimentar faţă de existenţa unei uniuni vamale, se înlătură toate barierele în faţa fluxului de factori de producţie (circulaţia liberă a forţei de muncă şi a capitalurilor) între ţările membre;

Uniunea economică – este înțelegerea între mai multe țări, prin care se stabilesc tarifele comune față de terți şi politicile comerciale menite să reducă restricțiile din calea exporturilor–importurilor dintre țările membre [28].

Ținând cont de toate aceste aspecte, am putea menționa că integrarea presupune totalitatea proceselor cu caracter economic şi politic, în baza cărora are lor unirea într-un spațiu comun a două sau a mai multor state, bazată pe coincidența principiilor, scopurilor şi intereselor naționale.

Referințe:

1. Defarges Ph. Organizațiile internaționale contemporane. - Iaşi: Institutul European, 1998, p.57-78; Schiff M., Winters L.A. Integration regional y desarrllo. Banco Mundial. - Bogota: Alfaomega, 2004, p.28-30; Schulz M., Soderbaum F., Ojendal J. Regionalization in a Globalizing World a comparative perspective on forms, actors and processes. - London and New York: ZED BOOKS, 2001, p.125-130, 156-164; Мясникович М. Экономическая политика государства в современных условиях // Мирвая Экономика и Международные Отношения. - 1999. - №1. - С.19-50.
2. Баттлер А. Контуры мира в первой половине XXI века и чуть далее // Мировая Экономика и Международные Отношения. - 2002. - №1. - С.75-76.
3. Kellstrup Morten. European Integartion and Political Theory, 1972, p.31-44 (of-13-58), in (http://www.d.f.lth.se./cml/classic-integration.txt) in Kellstrup, Morten red). - European Integration and Denmark's Participation – Copenhagem Political Studies Press.
4. Brucan S. Dialectica politicii mondiale. - Bucureşti: Nemira, 1997, p.182.
5. Savu D. Integrarea europeană – dimensiuni şi perspective. - Bucureşti: Oscar Print, 1996, p.15; Wolter Mattli. The Logic of Regional Integration. Europe and Beyond. - New-York: Cambridge University Press, 1999, p.21-22.
6. Stăvilă I., Ungureanu O. Uniunea Europeană ca model de integrare regională // Administrarea publică. - 2001. - Nr.4; Rosamond B. Theories of European Integration. - New-York: Palagrave Macmillan, 2000, p.59-64.
7. Wolter Mattli. Op. cit., p.21-23.
8. Savu D. Op. cit, p.16-17.
9. Stăvilă I., Ungureanu O. Op. cit.; Stepen G. Policy in the European Union. - New-York: Oxford University Press, 1996, p.36-39.
10. Stăvilă I., Ungureanu O. Op. cit., p.142.
11. Kellstrup Morten. Op. cit.
12. Rosamond B. Op. cit., p.75-81.
13. Kellstrup Morten. Op. cit.
14. Dobrescu M. Integrarea economică. - Bucureşti: Editura Academiei Române. 1996, p.11-12; Maximova M. Op. cit., p.134-135.
15. Шишков Ю. Интеграция и дезинтеграция: корректировка концепции // Мировая Экономика и Международные Отношения. - 1993. - №10. - С.56.
16. Dobrescu M. Op. cit., p.12.
17. Brucan S. Op. cit., p.192-197.
18. Dobrescu M. Op. cit., p.27-31.
19. Klipii I. Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene /Moldova şi integrarea europeană. Institutul de Politici Publice. - Chişinău: Prut Internațional, 2001, p.33.
20. Guțu G. Dicționar latin-român. - Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983, p.639.
21. Gran Larousse en V volumes. T.III. - Paris: LAROUSSE, 1994, p.1639.
22. Encyclopedia Universal Sopena. Dictionario ilustrado de la lengua es panola. T.5. -Barcelona: RAMON SOPENA, S.A., 1995, p.4555.
23. Webster's Encyclopedie Unabridged Dictionary of the English Language. - New-York: New Revises Edition „GRME RCY BOOKS", 1989, p.738.
24. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Ediția II. - Bucureşti: Univers enciclopedic, 1996, p.497.
25. Stratulat D., Burian A. Unele aspecte privind procesele de integrare europeană // Legea şi Viața. - 2005. - Nr.9. - P.37.
26. Tămaş S. Dicționar politic. Instituțiile democrației şi cultura civică. - Bucureşti: Editura Academiei Române, 1993, p.132.
27. Prohnițchi E., Prohnițchi V. Analiza perspectivelor de integrare a Moldovei în Uniunea Europeană. – Chişinău, 2003, p.5. http://www.ipp.md/publications/studiul%20 final ~Prohnițchi.doc
28. Gudîm A. Republica Moldova şi Uniunea Europeană ca parteneri. Proiectul „Implementarea Acordului de Parteneriat şi Cooperare RM – UE", Centrul de Investigații Strategice şi Reforme. - Chişinău, 2002, p.6-7; Dobrotă N. Dicționar de economie. - Bucureşti: Editura Economică, 1999, p.498, 481; Ignat I. Uniunea Economică şi Monetară Europeană. - Iaşi: SIMPOSION, 1994, p.19-20, 23.

Prezentat la 11.03.2008

PROBLEMA DEMOCRATIZĂRII ÎN CONTEXTUL POLITICII DE SECURITATE A UE

Vitalie GROSU

Catedra Relaţii Internaţionale

Le présent article a le but d'analyser quelques aspects de la Politique de Sécurité de l'Union Européenne, qui s'impose à présent comme l'une des actions les plus importantes dans la région Sud-Est Européenne. Axée sur une approche théorique de la relation de la sécurité avec la démocratie, l'investigation met en évidence l'importance de la stratégie de démocratisation dans le processus de formation du système contemporain de sécurité européenne. On constate que, suite à l'évolution du concept de sécurité, l'Union Européenne a institutionnalisé dans sa politique de sécurité la relation entre les deux phénomènes mentionnés. Aussi, souligne-t-on dans l'article l'importance de la démocratisation pour l'assurance de la sécurité interne, de même que ses conséquences pour la sécurité régionale et internationale.

Ca urmare a evoluţiei pe parcursul perioadei postbelice, UE a devenit un actor de anvergură mondială. Cu peste 450 mln. locuitori ai săi, UE este mai populată decât SUA şi Rusia luate împreună şi se ridică la rangul de primă putere comercială, gestionând ¼ din toate bogăţiile lumii. De asemenea, în domeniul ajutorului acordat ţărilor sărace, UE se clasează pe primul rang în topul donatorilor şi pe piaţa financiară internaţională [1]. Cu toate acestea, absenţa unei politici externe coerente pe parcursul unei lungi perioade de existenţă a sa şi a unei politici de securitate bine definite au constituit factori care afectau rolul mondial al Uniunii [2]. În acest sens, elaborarea unei politici de securitate moderne care să facă faţă noilor ameninţări la adresa Umanităţii, în general şi a Uniunii, în particular, constituie una dintre condiţiile garantării succesului integrării europene, sporirii rolului Europei în cadrul sistemului internaţional contemporan.

Definirea rolului strategiei de democratizare a statelor vecine în vederea sporirii securităţii Uniunii necesită, în primul rând, clarificarea corelaţiei dintre securitate şi democraţie, dar subliniem că analiza interacţiunii dintre cele două fenomene este o sarcină deloc uşoară, complexitate datorată şi absenţei unei opinii general acceptate asupra lor [3]. Fundamentul cercetării pentru analiza relaţiei dintre democraţie şi securitate o constituie Teoria Păcii Democrate, al cărei principal argument este că democraţia constituie izvor al stabilităţii şi securităţii, iar, prin acesta, stabilindu-se legătura dintre democraţie şi constituirea sistemului european de securitate. Strategia de analiză a relaţiei dintre cele două fenomene necesită disecarea relaţiei dintre ele la două niveluri, ambele fiind relevante pentru sarcina noastră: la primul nivel e necesar de a clarifica relaţia dintre cele două în cadrul politicii interne; iar la cel de-al doilea nivel – de a clarifica relaţia dintre democraţie şi securitate în cadrul politicii internaţionale. Referindu-ne la relaţia dintre cele două fenomene la primul nivel, subliniem că democraţia nu este analizată ca un mecanism orientat direct spre garantarea securităţii, dimensiunile şi mecanismele sale implică în integritatea sa şi probleme ce au influenţă asupra securităţii în cadrul societăţii fie la nivel individual, fie la nivel de grup [4]. Un prim aspect care vizează clarificarea relaţiei dintre securitate şi democraţie, în acest sens, o constituie necesitatea clarificării relaţiei stat – regim politic – securitate. În acest sens, garantarea securităţii de mult timp a fost etichetată ca una dintre valorile care se află la baza acţiunilor sociale comune (deci, şi a politicii) şi, totodată, constituie cauza intenţiei de a depăşi haosul social (starea naturală), prin acesta constituind raţionament al creării statului [5]. Afirmaţiile că „statul a fost inventat pentru a apăra membrii societăţii atât de invaziile externe, cât şi de ameninţările interne reciproce, plasându-i în siguranţă într-un aşa mod în care ar putea trăi în bunăstare" sau că „guvernul înseamnă păstrarea proprietăţii indivizilor (viaţa, libertatea şi proprietatea materială), care în stare naturală sunt foarte nesigure" [6] sunt argumente în favoarea ipotezei că statul devine mecanism de bază prin care indivizii îşi asigură niveluri adecvate de securitate contra ameninţărilor sociale. Trebuie de subliniat totuşi că, pe măsură ce puterea statului creşte, statul poate deveni şi el o sursă de insecuritate la adresa individului, acest fapt constituind unul dintre paradoxurile existenţei statelor. Ameninţările la adresa securităţii ce izvorăsc din partea statului sunt grupate în general în patru categorii: cele derivate din obligaţiile şi legislaţia internă (practicile poliţieneşti excesive, gradul neadecvat de realizare a justiţiei); cele derivate din acţiunile directe administrative şi politice a statului împotriva indivizilor şi grupurilor; cele

derivate din luptele pentru puterea politică; cele derivate din politica externă a statului [7]. Această relaţie fundamentală dintre stat şi securitate inevitabil implică categoria regimului politic, reieşind din importanţa acestuia în cadrul sistemului politic, în general, şi al mecanismului de stat, în particular.

Analiza relaţiei dintre cele două fenomene la cel de al doilea nivel accentuează ascensiunea globalizării din ultimele decenii ale sec. XX, care a determinat transformarea profundă nu numai a sistemului internaţional de securitate şi declanşarea proceselor de democratizare într-un număr impresionant de state, dar a contribuit în mare parte şi la restructurarea relaţiei dintre cele două fenomene. În acest sens, un aspect important al revizuirii relaţiei dintre cele două fenomene este determinată de transformarea democraţiei din fenomen al politicii interne în fenomen al vieţii internaţionale şi al politicii mondiale. Formarea regimului internaţional al democratizării în baza unei extinse reţele de regimuri internaţionale ramurale constituie una dintre trăsăturile specifice ale celui de-al treilea val al democratizării şi al proceselor internaţionale contemporane [8], iar intervenţiile militare din ultimul timp, acompaniate de presiunile asupra unor ţări, au confirmat recunoaşterea în relaţiile internaţionale din perioada post-război rece a conceptului fundamental de „suveranitate condiţionată", care presupune că „în principiu, statele rămân suverane... dar suveranitatea unui stat poate dispărea dacă diriguitorii săi nu respectă democraţia, deţin arme de distrugere în masă sau sunt legaţi de reţelele teroriste" [9]. Recunoaşterea mondială a valorii democraţiei, corelaţia dintre democraţie şi securitate şi influenţa democraţiei asupra securităţii internaţionale constituie factori ce conduc inevitabil la necesitatea evidenţierii corelaţiei lor în contextul procesului de constituire a sistemului european de securitate. Principalii factori care determină în ultimă instanţă pacea şi stabilitatea sistemului internaţional, ca urmare a răspândirii democraţiei, sunt, potrivit tezei pacifismului democratic, următorii: construirea unei comunităţi interstatale pe baza valorilor, instituţiilor şi culturii politice comune; constrângerea instituţională la care sunt supuşi liderii politici, care pot fi „amendaţi" în timpul campaniei electorale pentru angajarea hazardată în război; transparenţa în procesul de luare a deciziilor, care este în strânsă legătură cu posibilitatea amendării sociale în timpul campaniei electorale; interdependenţa economică, pusă în aplicare prin intermediul corelaţiei democraţiei cu economia de piaţă [10].

Corelarea democraţiei cu politica de securitate a Uniunii Europene s-a realizat încă din momentul declanşării procesului integrării europene. Astfel, importanţa dimensiunii şi a valorilor democratice a fost subliniată încă în cadrul declaraţiilor de fondare a comunităţilor europene, care au stat la baza iniţierii procesului contemporan de integrare europeană [11]. Însă, absenţa îndelungată a unei politici de securitate comunitare a determinat ca statele să-şi garanteze securitatea fie prin măsuri individuale, fie prin intermediul altor mecanisme, ca, de exemplu, NATO sau UEO, care dispuneau de concepţii specifice, cu profunde accente pe aspectele militare ale securităţii. De asemenea, trebuie să menţionăm că corelarea democraţiei şi securităţii este un fapt datorat apariţiei unei noi concepţii, pe când integrarea europeană s-a desfăşurat în mare parte la etapa dominării concepţiei tradiţionale a securităţii cu accentul pus pe ameninţările militare [12]. În evoluţia relaţiei dintre cele două fenomene în politica de securitate a UE pot fi evidenţiate, în mare parte, două etape: prima, în care democraţia este privită ca obiect al securităţii, jucând rolul de obiectiv al acesteia; şi cea de-a doua, în care democraţia este atribuită şi cu o valoare instrumentală.

Adoptarea Tratatului de la Maastricht a constituit un pas important în vederea dezvoltării politicii europene de securitate, dar şi a aprofundării relaţiei dintre cele două fenomene. În acest sens, printre obiectivele de bază ale PESC, care constituie unul din cei trei piloni ai UE, pot fi menţionate „dezvoltarea şi consolidarea democraţiei şi a statului de drept, precum şi respectarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale" [13]. Specificul relaţiei dintre cele două fenomene la etapa vizată o constituie valoarea orientativă a democraţiei în cadrul sistemului de securitate, dar nu şi evidenţierea acesteia ca mecanism de garantare sau cel puţin de sporire a securităţii Uniunii. Adoptarea Tratatului de la Amsterdam cu amendamentele sale la adresa Tratatului de instituire a Uniunii mai degrabă a creat condiţiile pentru funcţionarea relaţiei dintre cele două fenomene securitate-democraţie în cadrul politicii de securitate a Uniunii, decât pentru aprofundarea ei. Printre cele mai importante măsuri întreprinse în acest sens pot fi menţionate repartizarea mai concretă a atribuţiilor între autorităţile competente în domeniul PESC, instituirea funcţiei de Înalt reprezentant pentru PESC, perfecţionarea prevederilor bugetare de funcţionare a PESC, perfecţionarea setului de măsuri ce pot fi întreprinse în cadrul PESC etc. [14]. Iniţierea în 1999 a Politicii Europene de Securitate şi Apărare (PESA) cu profundele sale accente pe cooperarea şi dezvoltarea componentei militare a UE de asemenea nu este străină de această relaţie. În acest sens, PESA este orientată spre a dezvolta şi completa PESC şi se bazează pe protejarea aceloraşi

valori democratice [15]. Adoptarea prevederii cu referire la posibilitatea intervenţiei în anumite situaţii în cadrul PESC a stat la baza evoluţiei relaţiei dintre cele două fenomene în cadrul politicii de securitate a UE, de exemplu: preluarea misiunilor Petersberg a constituit în mare parte un catalizator al acestei evoluţii.

Adoptarea în 2003 a Strategiei europene de securitate este un pas distinct în evoluţia relaţiei dintre democraţie şi securitatea europeană, „democraţiei fiindu-i atribuit un rol global" [16]. În cadrul Strategiei pot fi depistate două tipuri de relaţii între cele două fenomene: primul tip este reprezentat de faptul că democraţia este instituită ca una dintre valorile ce urmează a fi apărate prin intermediul Politicii de Securitate a Uniunii, iar al doilea tip instituie democraţia sau promovarea democraţiei ca unul dintre instrumentele ce urmează să garanteze Securitatea Uniunii. Această dublă interpretare a democraţiei, în calitate de valoare şi, totodată, de instrument al securităţii este absolut complementară şi corespunde, în propria viziune, strategiei de reacţionare efectivă la provocările securităţii UE.

Potrivit Strategiei europene de securitate, principalele provocări la adresa securităţii europene le constituie: terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, conflictele regionale, delicvenţa statelor (absenţa democraţiei), criminalitatea organizată [17], iar promovarea democraţiei în lume reprezintă unul dintre mecanismele care dispune de capacitatea de a minimaliza sau diminua şi, cel mai important, de a preveni răspândirea ameninţărilor vizate. Astfel, dacă e să ne referim la relaţia terorism – securitate – democraţie, potrivit studiilor efectuate, una dintre cauzele răspândirii terorismului o constituie absenţa democraţiei, subliniindu-se că democraţia dispune de capacitatea de a diminua intensitatea violenţei din conflictul ce stă la baza terorismului [18]. În cazul conflictelor regionale, Dreptul internaţional contemporan, pe care se bazează Strategia UE de securitate, instituie mecanismul rezolvării paşnice şi respectării drepturilor omului (instituţii ale democraţiei), care trebuie să constituie metoda fundamentală aplicată în procesul de reglementare, înseşi disputele vizând intervenţia umanitară externă bazându-se pe principii corelate democraţiei, precum garantarea respectării drepturilor omului. În alţi termeni, polemica contemporană vizavi de problematica intervenţiei umanitare este rezultatul simbiozei dintre securitate şi democraţie [19].

Ascensiunea pericolului de răspândire a armelor de distrugere în masă a fost considerată, la rândul său, ca una dintre ameninţările de bază la adresa democraţiei. În acest sens, menţionăm că răspândirea şi consolidarea democraţiei în lume ar putea constitui una dintre cele mai sigure metode de prevenire şi lichidare a ameninţării vizate. Primul argument se bazează pe menţiunea că majoritatea ţărilor care au căpătat arma nucleară după semnarea tratatului de neproliferare sau care în prezent aspiră a dispune de arma nucleară, ca, de exemplu, Iranul sau Coreea de Nord, au reprezentat ţări din grupul statelor nedemocratice. În al doilea rând, instituirea regimului democratic sporeşte şansele controlului civil asupra forţelor militare şi, totodată, diminuează şansele unui conflict armat, inclusiv cu utilizarea armelor de distrugere în masă [20].

Garantarea stabilităţii statelor, echivalată în literatura de specialitate cu existenţa statelor puternice, este o condiţie necesară atât pentru securitatea naţională, cât şi pentru securitatea internaţională. „Securitatea va rămâne problematică la toate nivelurile atât timp cât structura anarhiei va fi ştirbită de prezenţa statelor slabe, ele constituind surse de insecuritate pentru propriii cetăţeni şi motiv de rivalitate pentru marile puteri, iar în condiţiile globalizării şi ascensiunii interdependenţei ele constituie surse de ameninţări netradiţionale la adresa tuturor actorilor internaţionali" [21]. În conformitate cu astfel de supoziţii, Strategia europeană de securitate, la rândul său, a evidenţiat statele eşuate ca una dintre ameninţările de bază la adresa securităţii europene. Astfel, dacă e să facem analiza structurală a statului eşuat, atunci unicul remediu al acestuia este promovarea democraţiei reale. Este de menţionat, de asemenea, că, potrivit Strategiei, securitatea europeană urmează a fi construită în vecinătatea Uniunii, prin menţionarea regiunilor prioritare (Balkanii, Orientul Mijlociu, Zona Mediterană, Europa de Est), care urmează să beneficieze de atenţie, iar promovarea democraţiei şi măsurile de consolidare a acesteia sunt privite în cadrul documentului vizat ca una dintre strategiile de bază de garantare a securităţii [22].

Aceleiaşi strategii de corelare a promovării democraţiei şi obiectivelor de garantare a securităţii este supusă şi Politica Europeană de Vecinătate (PEV). Astfel, PEV a fost constituită pentru a face faţă noilor realităţi cu care se confruntă UE şi pentru a realiza obiectivele prevăzute de către Strategia europeană de securitate, reprezentând o nouă abordare în cadrul relaţiilor dintre UE şi vecinii săi, abordare care o depăşeşte pe cea tradiţională bazată pe cooperare [23]. Această politică constituie un cadru de consolidare a relaţiilor de vecinătate şi vizează intensificarea cooperării cu statele vecine UE lărgite în vederea creării unei zone de prosperitate şi bună vecinătate, a unui cerc de prieteni la frontierele Uniunii. Este de menţionat că printre

obiectivele principale stabilite în documentul-cadru al PEV sunt şi cele stabilite în cadrul Strategiei europene de securitate, şi anume: creşterea securităţii la hotarele Uniunii [24].

Orientată spre garantarea securităţii la frontiera UE, PEV recurge, la rândul său, la interconectarea mai profundă a securităţii şi democraţiei. Cele trei domenii menţionate ca prioritare în cadrul Planurilor de acţiune, ce reprezintă instrumentul de lucru al PEV, pot fi utilizate şi ca instrumente de implementare şi promovare a democraţiei, respectiv: dialogul politic, politica economică şi socială, justiţia şi afacerile interne [25]. Relaţia privilegiată între UE şi vecini săi, sprijinită de angajamentul reciproc în favoarea valorilor comune, se situează prioritar în aşa domenii imanente democraţiei ca Statul de drept, buna guvernare, respectul drepturilor omului, în special ale minorităţilor naţionale, al principiilor economiei de piaţă şi ale dezvoltării durabile.

În baza celor menţionate, subliniem că, trecând prin mai multe etape de evoluţie a relaţiei securitate – democraţie, Politica de Securitate a UE la etapa actuală reprezintă un model nou de garantare a securităţii care este în concordanţă cu transformările structurale ale relaţiilor internaţionale şi cu instituirea democraţiei care capătă dimensiuni transnaţionale şi valoare universală, iar o astfel de abordare a democratizării corespunde mecanismelor ce urmează să răspundă noilor ameninţări la adresa securităţii europene şi internaţionale.

Referinţe:

1. Un acteur mondial. Les relations extérieures de l' Union européenne, Bruxelles, juille 2004, en ligne sur: www.europa.eu.int/comm/publications
2. Alaine Lamassoure, Ce sera une àutre Europe. Introduction à la Convention européenne, Paris, Fondation Robert Shuman, février, 2003, p.90.
3. Buzan B. Popoarele, statele şi teama. - Chişinău: Cartier, 2000, p.131.
4. Ibidem.
5. Ильин В. Соотношение политики и безопасности // Вестник МГУ. - 1998. - Сер.18. - №1. - С.35-49.
6. Ibidem.
7. Buzan B. Op. cit., p.124.
8. Никитченко А. Н. Транснационализация демократии (Третья волна демократизации в свете теорий международных отношений) // Полис. - 1996. - №5. - С.53-69.
9. Zorgbibe Ch. Mondialisation de la democratie et sécurité collective // Politique internationale. - 2003. - №100. http://www.politiqueinternationale.com/revue/article.php?id_revue=15&id=173&content=synopsis
10. Thomas Lindeman, Identités démocratiques et choix stratégiques // Revue française de science politique. - 2004. - vol.54. - №5. - P.829-848.
11. Horvath Z. Manuel sur L'Union Européenne, Budapest; Assemblee nationale hongroise 2005, p.539.
12. Roland Paris. Human Security: Paradigm shift or hot air? Reader: Global Politics in a Changing World. Boston, 2003, p.255.
13. Taité sur l'Union Européenne // Journal officiel n° C 191, du 29 juillet 1992 /http://eur-lex.europa.eu/fr/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html
14. Traité d'Amsterdam // Journal officiel n° C 340 du 10 novembre 1997 /http://eur-lex.europa.eu/fr/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html
15. Dinu M.-Şt., Băhnăreanu Cr. Actualităţi şi perspective în politica europeană de securitate şi apărare, Bucureşti: Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I", 2006, p.19.
16. Une Europe sure dans un monde meilleur, Strategie europenne de securite. Bruxelles, le 12 decembre 2003.
17. Ibidem.
18. Deblock Chr. Le libre-échange; les accords de commerce et le combat pour la liberté // Observatoire des Amériques. Chronique 03-06. Juin 2003.
19. Dinu M.-Şt. şi al. Op. cit., p.26.
20. Zorgbibe Ch. Op. cit., p.32.
21. Buzan B. Op. cit., p.115.
22. Une Europe sure dans un monde meilleur, Strategie europenne de securite. Bruxelles, le 12 decembre 2003.
23. Horvath Z. Op. cit., p.539.
24. Comission Eeuropéenne, Politique européenne de voisinage: Document d'orientation, Bruxelles, le 12.05.2004, en ligne sur: www.eu.int
25. Ibidem.

Prezentat la 06.11.2007

О ПРОБЛЕМЕ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ ГОСУДАРСТВ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА

Анна ХАРУЦА

Кафедра международных отношений

Subiectul acestui articol este axat pe analiza consecințelor formării noii ordini mondiale. O atenție deosebită este acordată problemei identității în lumea contemporană. Autorul analizează perioadele de tranziție în spațiul post-sovietic, scopurile, direcțiile acesteia prin prisma criteriilor etnice, naționale și culturale. Conceptul soluționării este interesant nu doar din punct de vedere științific, dar și politic, în același rând sub aspect practic.

The subject of the article is the influence of consequences of the formation of the new world order. Special attention is attracted to the role of the problem of identity in the contemporary world. The author notices the necessity of analyzing purposes, directions of the transitional period on the post-Soviet area through the prism of inter-ethnic, national and cultural factors. The concept of the solution of the identity problem is interesting not only from purely scientifically but also from political and practical point of view.

К концу XX века в мире сложилась принципиально новая ситуация, требующая осмысления и тщательного изучения. Дестабилизация системы международных отношений свидетельствует о том, что человечество находится на переломном этапе своего развития. Особенностью этого этапа являются интенсивные темпы взаимосближения государств. При этом в процессе становления нового миропорядка назревает настоятельная потребность в выработке целого комплекса мер, способных действенно регулировать отношения участников международных отношений.

В научной литературе отмечается, что поскольку ни одна страна не может избежать влияния процессов глобального характера, то межгосударственное соперничество и сотрудничество смещаются именно в сферу глобальной политики, отражающей складывающуюся систему нового миропорядка [1]. Формирование архитектуры нового миропорядка проявляется в различных тенденциях. На первое место выдвигается *глобализация*, затрагивающая все сферы жизни человечества. Данный феномен обусловлен возникновением внутриотраслевой кооперации в мировом хозяйстве, накоплением неконтролируемого транснационального капитала, перемещением рабочей силы и другими факторами.

Регионализационные и *интеграционные процессы*, способствующие формированию общих ценностей, также являются основными тенденциями, тесно связанными с процессами самоидентификации новых государств на постсоветском пространстве и укреплением их суверенитета в условиях нового миропорядка.

Самоидентификация государств как система социальных ориентиров «самовосприятия» в информационном сообществе оказалась размытой вследствие неопределенности границ самих ориентиров. Происходит разрушение устойчивой идентификации с нацией и государством. Можно выделить такие компоненты самоидентификации, как национальная идентичность, государственность, международное признание, участие в региональных структурах, а также факторы воздействия на процесс самоидентификации.

Самоидентификация является сложным и противоречивым процессом, развивающимся в определенных направлениях, среди которых следует выделить укрепление законодательных основ суверенных независимых государств, формирование базиса национальной и языковой политики [2].

Поиск национальной идентичности тесно связан с процессом самоидентификации многонационального государства. Становление независимых государств открыло широкие возможности для упрочения национальной идентичности, глубоко укорененной в сознании народа. Однако этот процесс происходит в условиях, когда национально-государственная модель общества оказывается вовлеченной в процессы глобализации. Именно поэтому контуры самоидентификации становятся неопределенными.

В этом контексте представляется необходимым отметить, что укрепление государственности Республики Молдова осложнено политической нестабильностью, социальной напряженностью, быстрым

саморазрушением экономики, утратой рынков сбыта, усилением миграционных процессов, приднестровским конфликтом. К перечисленным факторам, ослабляющим процесс самоидентификации, следует отнести и экономическую нестабильность, а вследствие этого – и уязвимость непосредственно государства.

Все эти внутренние факторы воздействия на процесс самоидентификации, как положительные, так и отрицательные, усугубляются в результате влияния внешних факторов, среди которых следует выделить *режимный*, *социокультурный* и *глобальный*.

Режимный фактор. Обозначившиеся в последнее время тенденции к изменению политических режимов в Грузии, Азербайджане, Украине, равно как и результаты недавних парламентских выборов в России, актуализируют вопрос о влиянии режимных трансформаций на внешнюю политику государств, а также на восприятие этих государств другими акторами мировой политики. Подобная постановка вопроса является сравнительно новой в теории международных отношений [3]. Действующие во многих «частично свободных» постсоветских режимах структурно–институциональные факторы, в т.ч. территориальный, национальный и религиозный, препятствуют созданию единой и прочной системы власти. Многие исследователи отмечают, что в ближайшее время увеличение дистанции между политическими режимами Запада и Россией проявится в различиях подходов сторон к развитию ситуации в Грузии, Украине, Молдове. Тем самым было бы неверным игнорировать режимный фактор.

Политический режим играет в настоящее время решающую роль при определении характера участия той или иной страны в мировых интеграционных процессах. Являя собой «частично свободный режим», или «транзитивный», Молдова обладает возможностью перехода к демократии и интеграции в европейское сообщество. В складывающейся ситуации особое значение приобретает различие подходов относительно ситуации в Республике Молдова по поводу урегулирования приднестровского конфликта.

Социокультурный фактор. Формирование нации-государства происходит в условиях этнокультурного возрождения, что позволяет некоторым исследователям говорить о превалировании «этнокультурной доминанты над социокультурной» в развитии модернизационных процессов. В то же время в постсоветских государствах одним из следствий этнокультурного возрождения является рост национализма.

Этническое самосознание, проявления которого были жестко ограничены в советское время сферой культуры, способствует формированию определенных ориентиров самоидентификации, основывающихся на «позитивном традиционализме». Но такие ориентиры далеко не всегда взаимосвязаны с общенациональными приоритетами и гражданской лояльностью по отношению к государственным институтам, тем более что последние сами пребывают в состоянии трансформации. Вместе с тем возрастает также уровень региональной самоидентификации, прежде всего в так называемых «национально-территориальных образованиях». Как известно, этническая идентичность базируется на комплексе факторов, воспринимаемых на личностном уровне. Речь идет о языке, традициях, обычаях, культурной памяти, территории и т.п. Что же касается идентичности национальной, то она в большей степени зиждется на представлениях о цивилизованном развитии, экономических ресурсах, обществе, культурном и историческом прошлом. Эти компоненты идентичности не противоречат друг другу, однако для их совмещения государству следует выстроить систему отношений, основанных на взаимопонимании и доверии, на признании прав и интересов других наций, т.е. создать костяк мультикультурного общества [4].

Важнейшим средством поддержания цивилизационной идентичности всегда выступала система образования, особенно гуманитарного.

Глобальный фактор. Глобализация стала одним из важнейших факторов развития конца XX начала XXI века. Ее воздействие на социально-экономическое развитие, а также на положение отдельных стран и регионов, неоднозначно. Речь идет о существенном неравенстве между людьми, странами и регионами. В ряде стран глобализация привела к росту безработицы, деиндустриализации, упадку в социальной сфере, к обнищанию масс, росту смертности, сокращению продолжительности жизни, миграции населения.

Главный вызов современности, считает Кофи Аннан, состоит в том, чтобы глобализация осуществлялась в интересах всего человечества, а не для того, чтобы миллиарды людей оставались в нищете. До сих пор от глобализации выигрывали в основном крупные частные компании и богатые страны. Необходимо создание таких условий, при которых все страны становились бы равноправными участниками процессов развития, чтобы рынок не был с односторонним движением – в сторону и пользу богатых стран.

Дезинтеграция прежнего социокультурного пространства актуализировала проблему приоритетов выбора в процессе становления нации-государства [5]. Резко нарастающая социальная дифференциация препятствует формированию национально-цивилизационной идентичности Республики Молдова. Ключевым фактором в этом контексте становится и этнокультурная дифференциация. Этническое самосознание в данных условиях формирует определенные ориентиры самоидентификации государства.

Глобализация оказала сильное воздействие на экономику и социальные процессы, что в большей мере проявляется в экономическом неравенстве. В Республике Молдова экономический фактор продолжает оказывать влияние на процессы самоидентификации.

В настоящее время Республика Молдова активно участвует в региональных и общеевропейских процессах, все более ориентируясь на реализацию модели «малой открытой экономики». Возрастает роль интеграционного фактора. Правительство целенаправленно и последовательно проводит курс на интеграцию в европейские структуры, который прежде всего выражается в гармонизации законодательства в соответствии с европейскими стандартами, проведении реформ, подписании соглашений, образовании специализированных институтов. Впервые в истории Республики Молдова созданы официальные государственные структуры, призванные координировать продвижение политики интеграции страны в Европейский Союз. Рассмотрение вопроса о самоидентификации Республики Молдова указывает на сложность протекания процесса, его многогранность и системность [6].

Преимущества сближения Республики Молдова с ЕС касаются области политики, экономики и социальной сферы. С политической точки зрения – это стабильность демократии, повышение безопасности государства и его граждан. С экономической – это устранение синдрома периферийной экономики, расширение доступа на общеевропейский рынок, к фондам развития, инвестициям и новым технологиям. Социальный аспект сводится к приближению к европейским стандартам в сфере образования, охраны труда, реформирования сферы здравоохранения и т.д. Наряду с этим следует отметить и дополнительные издержки – потребуется время, усилия и расходы на гармонизацию законодательства, реструктуризацию экономики, обучение населения, модернизацию инфраструктуры. Все это, однако, в конечном итоге должно привести к позитивным результатам и повышению конкурентоспособности участия Республики Молдова в процессах европейской интеграции.

Таким образом, можно сделать следующие выводы. На современном этапе самоидентификация новых государств обусловлена процессом внутренней и внешней политической трансформации. Дестабилизация геополитического пространства выдвинула ряд ключевых проблем: это поиски самоидентификации государств и народов, вхождение в мировое сообщество, взаимоотношения между вновь созданными и остальными государствами, действенное регулирование складывающегося мирового порядка и стремительно изменяющихся международных отношений. Ввиду этого, по нашему мнению, политологам следует расширить исследовательские подходы в процессе изучения методов и механизмов гармонизации нового миропорядка. Разработка и описание общей модели глобализации позволит обозреть противоречивость и импульсивность переходных процессов, ощутить действие фундаментальных закономерностей в эволюции мирового сообщества как комплексной и динамичной системы, сопоставить краткосрочные события, факторы и долгосрочные тенденции, каузальность которых обусловлена ходом истории.

Литература:

1. Теория международных отношений и анализ внешней политики. - Санкт-Петербург: Изд. Дом «Сентябрь», 2001, с.165.
2. Сака В. Кто мы: к вопросу о национальной самоидентификации // Moldoscopie. (Probleme de analiză politică). Часть 2. - Кишинев: Отдел печати Молдавского госуниверситета, 1993, с.52-59.

3. Кулагин В.М. Режимный фактор во внешней политике постсоветских государств // Полис. - 2004. - №1. - С.115-123.
4. Мошняга В. Язык, этнонациональная идентичность и упрочение независимой государственности // Moldoscopie. (Probleme de analiză politică). Часть 7. - Кишинев: Отдел печати Молдавского госуниверситета, 1995, с.6-83.
5. Семененко И.С. Культурные факторы и механизмы формирования российской национально-цивилизационной идентичности на рубеже XXI века // Полис. - 2004. - №1. - С.108-109.
6. Belostecinic A. Integrarea Republicii Moldova în structurile europene: probleme, avantage şi perspective // Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. - Chişinău: Tipografia centrală, 2000, p.283-297.

Prezentat la 03.09.2007

COOPERAREA REGIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CADRUL ORGANIZAŢIEI PENTRU COOPERARE ECONOMICĂ A MĂRII NEGRE

Ala ŞVEŢ

Catedra Relaţii Internaţionale

Regional cooperation was realized through different initiatives which were addressed to many states of different parts of Europe. These initiatives are concentrated on the political and military problems of the region, on economic and geopolitical dimensions of the integration. We will analyse the regional cooperation of Republic of Moldova in the context of Black Sea Economical Cooperation, Moldova's relations and partnership with all countries of the region. Historically the Black Sea region represented a region of different cultures and religious. The Black Sea region is a region with a highly developed economic and commercial structures. This region is characterized also by a long period of conflicts and wars. But developing the political dialogue and cooperation in the context of Common Foreign and Security Policy (CFSP), Republic of Moldova cooperating with other states in resolving the Transnistrian problem will consolidate its national and regional security.

Cooperarea regională este, şi va rămâne, unul dintre pilonii importanţi ai arhitecturii de securitate din zona Mării Negre. La sfârşitul anilor '80 cooperarea regională între fostele ţări socialiste a fost realizată printr-un număr de iniţiative, pe care le putem diviza în două grupe. Primul grup de iniţiative, lansat în 1988-1992, a fost rezultatul disoluţiei blocului socialist şi s-a adresat unui grup mai larg de state, nu doar celor din Europa Centrală şi de Sud-Est. Dintre acestea, cele mai importante sunt: Iniţiativa Central-Europeană (ICE), Zona de Comerţ Liber Central-Europeană (CEFTA) şi Cooperarea Economică a Mării Negre (CEMN). Al doilea grup de iniţiative, lansat după sfârşitul războiului din Bosnia şi Herţegovina, s-a adresat în exclusivitate Europei de Sud-Est. Printre acestea, cele mai importante sunt Conferinţa de Cooperare, Securitate, Stabilitate şi Bună Vecinătate în Europa de Sud-Est (CSEE), abordarea regională a UE, Iniţiativa de Cooperare Sud-Est Europeană şi Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est.

Întrucât iniţiativele celui de-al doilea grup s-au axat cu precădere asupra problemelor politice şi militare ale regiunii, înregistrând puţine succese în plan economic, vom analiza iniţiativele primului grup, mai precis – dimensiunea economică şi cea geopolitică a integrării în contextul Cooperării Economice a Mării Negre şi poziţia Republicii Moldova în această organizaţie. Preşedintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin, a menţionat: „Avem şansa să lansăm în cadrul acestei reuniuni un proces regional de importanţa strategică. Forumul Mării Negre, care se organizează pe cel mai important segment de frontieră a Uniunii Europene, este o punte de legătură, un loc comun, unde îşi dau întâlnire democraţii mai vechi şi mai tineri, un cap de pod pentru lărgirea arealului democratic" [1].

Încă din cele mai vechi timpuri, regiunea Mării Negre a fost leagănul unor civilizaţii diferite, loc de intersecţie, bine cunoscut, între Asia şi Europa şi de întâlnire între oameni de diferite naţionalităţi, culturi şi religii. Regiunea cuprinsă în cadrul organizaţiei acoperă o suprafaţă ce se întinde de la Marea Adriatică la Oceanul Pacific şi care, pe lângă Marea Neagră, este scăldată de alte şapte mări: Marea Azov, Marea Marmara, Marea Egee, Marea Caspică, Marea Ionică, Marea Adriatică şi Marea Mediterană. Importanţa regiunii este dată de resursele umane şi naturale, de potenţialul surselor de energie, în special petrol şi gaz, şi de amplasarea pe trasee de tranzit semnificative din punct de vedere strategic. Această zonă a fost întotdeauna caracterizată ca o zonă urmată de perioade îndelungate de conflicte şi războaie. Totuşi, regiunea Mării Negre s-a impus drept o regiune cu relaţii şi contacte comerciale bine dezvoltate.

La 11 iunie 1992, şefii de state şi de guverne din 11 ţări: Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Grecia, Georgia, Moldova, România, Rusia, Turcia şi Ucraina s-au întâlnit la invitaţia lansată de guvernul Turciei, la Istanbul. Summitul s-a încheiat cu adoptarea unui document istoric „*Declaraţia asupra Cooperării în Zona Mării Negre*" [2].

Evoluţia cooperării economice în jurul Mării Negre poate fi împărţită în trei etape:

1) prima, de formare, lipsită de rezultate şi fără o organizare clară, a durat până la întâlnirea de la Bucureşti, din anul 1995, când miniştrii de externe au adoptat un „Plan de acţiune" care a adus la consolidarea mecanismelor de cooperare;

2) în cea de a doua s-a introdus sistemul Troicii ministeriale, a început finanțarea comună a Secretariatului Internațional Permanent (PERMIS) de la Istanbul, s-au intensificat reuniunile la toate nivelurile şi s-a semnat „Carta CEMN" (Yalta, 5 iunie 1998);

3) după semnarea Cartei, CEMN şi-a asumat toate caracteristicile unei organizații internaționale regionale, cu o largă varietate de structuri de cooperare şi un mare număr de organisme abilitate să adopte documente cu valență internațională.

OCEMN a devenit o structură regională de cooperare economică şi a dobândit statutul de observator la ONU începând cu 8 octombrie 1999, urmare a adoptării Rezoluției A/54/5.

Republica Moldova nu are acces direct la Marea Neagră, dar prin intermediul Dunării maritime, cu care se mărgineşte pe o lungime de 1,8 km, e considerată o țară riverană Mării Negre. De altfel, Republica Moldova poate fi considerată un stat pontic nu numai geografic, ci şi istoric. De la finele secolului al XIV-lea, Principatul Moldovei avea ieşire directă la Marea Neagră, de care va fi strâns legată toată istoria sa ulterioară. „Cooperarea Economică a Mării Negre, concepută ca un proces de cooperare regională a celor unsprezece țări riverane Mării Negre, a intrat într-o etapă nouă, calitativ superioară, a dezvoltării sale, perioada elaborării şi realizării proiectelor concrete de interes comun în diverse domenii. În acest sens, implicarea largă a sectorului privat, atât în elaborarea, cât şi în implementarea proiectelor regionale, ar conduce la multiplicarea eforturilor îndreptate spre obținerea rezultatelor scontate" [3].

La 25 iunie 1992 a fost lansat procesul cunoscut drept Cooperarea Economică a Mării Negre, iar CEMN a devenit un simbol, un nou model de cooperare regională. Cooperarea Economică a Mării Negre se bazează pe principiile enunțate de Actul Final de la Helsinki şi de Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE) şi, în principal, de Carta de la Paris pentru o Nouă Europă. Prin lansarea de proiecte de colaborare în domenii de interes comun, CEMN s-a dovedit a fi un forum util pentru realizarea unui larg dialog multicultural în domenii variate ale cooperării economice [4].

Începând cu anul 1996, membrii CEMN au purtat discuții pentru instituționalizarea cooperării şi transformarea ei într-o organizație regională. Toate aceste discuții s-au finalizat cu ocazia întâlnirii de la Yalta, în 1998, prin semnarea Cartei Organizației Economice de la Marea Neagra (OEMN); odată cu intrarea în vigoare a Cărții, în 1999, CEMN s-a transformat într-o organizație economică regională cu identitate legală pe scena internațională.

Cadrul de cooperare regională din zona Mării Negre are mai multe elemente: Grupul de cooperare navală din Marea Neagră (BLACKSEAFOR), Acordul privind Măsurile de Creştere a Încrederii şi Securității (CSBM), Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN), Inițiativa privind Securitatea Frontierelor în zona Mării Negre (BSBSI), Inițiativa pentru Securitatea Proliferării (PSI), Comunitatea Democrațiilor, Inițiativa de Cooperare din Europa de Sud-Est (SECI). Cadrul de cooperare regională este departe de a fi complet. Unul dintre obiectivele de baza ale CEMN, proclamat în „Declarația Summitului", este stabilitate şi prosperitate, care să încurajeze relațiile de prietenie şi bună vecinătate [5].

Nu mai puțin importantă a fost decizia şefilor de state şi de guverne ca cooperarea economică dintre țările lor să se dezvolte de o manieră care să nu contravină obligațiilor lor şi cooperării oricărui stat membru cu terțe țări, inclusiv organizații internaționale şi inițiative regionale. Reprezentanți ai CEMN iau parte la întâlnirile Inițiativei Central Europene. De asemenea, reprezentanții CEE/ONU, BERD, CEFTA şi ai altor organizații regionale şi internaționale au devenit invitați la reuniunile CEMN [6].

Cooperarea Economică a Mării Negre (CEMN) intra în noul mileniu cu numeroase progrese realizate în domeniul cooperării economice multilaterale din regiune. În trasarea viitorului drum al CEMN, statele membre îşi reafirmă disponibilitatea de a stabili relații strânse cu Uniunea Europeană, pentru a extinde Uniunea către această regiune. Prin recunoaşterea actualelor tendințe şi a perspectivelor viitoare din regiune şi din zonele învecinate, noua agenda urmăreşte să întărească, printr-o abordare bazată pe proiecte, colaborarea în domeniile existente şi extinderea sa către altele noi. Cooperarea economică la Marea Neagra înseamnă şi cooperare interregională în cadrul euroregiunii, care a fost lansată sub egida Consiliului Europei (CoE) pe data de 30 martie 2006, la Constanța, de preşedintele României, Traian Băsescu, şi Ministrul de Externe, Mihai Răzvan Ungureanu. Euroregiunea va reuni autorități locale şi regionale din Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Republica Moldova, România, Federația Rusă, Turcia şi Ucraina, care vor fi antrenate în dezvoltarea cooperării politice economice şi culturale în spiritul valorilor CoE [7].

Proiectul reprezintă un start pentru o colaborare care să treacă de stadiul discuțiilor politice între autoritățile locale din cele zece state riverane. Crearea Euroregiunii Marii Negre (ERMN) este prima acțiune internațio-

nală care are un puternic miez constructiv. Republica Moldova vede iniţiativa de creare a Euroregiunii Mării Negre ca un instrument de consolidare a relaţiilor de bună vecinătate. Rusia a fost singura care a respins ideea de înfiinţare a noii Euroregiuni, din motiv că nu a participat la elaborarea documentului şi nu se consideră obligată să semneze declaraţia comună de lansare a acesteia [8].

Fără îndoială, Euroregiunea Mării Negre îşi poate pune în valoare marele potenţiale de care dispune din punctul de vedere al comerţului şi turismului, coridorului de resurse energetice. Pozitiv este faptul că, pe plan regional, fiinţează mecanisme şi organizaţii cunoscute, destinate cooperării economice, politice şi militare, care consolidează procesul de dezvoltare durabilă şi reglementează problemele în cadrul regiunii. În acest sens, pentru Republica Moldova conflictul dintre Chişinău şi Tiraspol este o verigă importantă în sistemul de securitate euro-atlantic din regiunea Mării Negre. Existenţa lui generează contradicţii în domeniul cooperării regionale. Aprofundarea dialogului politic şi a cooperării pe linia Politicii Externe şi de Securitate Comună a Uniunii Europene (CFSP), precum şi colaborarea părţilor în soluţionarea problemei transnistriene va contribui la consolidarea securităţii naţionale şi a celei regionale. În contextul problematicii transnistriene, este esenţială participarea Uniunii Europene, alături de Statele Unite ale Americii, în procesul de negocieri. Succesul Misiunii UE de asistenţă la frontieră în Republica Moldova şi Ucraina va facilita soluţionarea problemelor de securitate regională.

Moldova a luat parte activă la conferinţele ministeriale în privinţa transportului şi energiei, din cadrul Strategiei Europene în Bazinul Caspic şi Mărea Neagră, desfăşurate în noiembrie 2004, la Bacu, şi în cadrul următoarelor grupuri de lucru.

Actualmente, Moldova beneficiază de asistenţă sub egida a două programe: Programul de Vecinătate (PV), un program bilateral cu România şi SCADSEE (Spaţiul Central Adriatic Dunărean şi Sud-Est European). Pentru SCADSEE şi programul bilateral cu România au fost discutate diferite proiecte de activitate. Moldova este membră la Danube-Black Sea (DABLAS) Task Force, care promovează o platformă de cooperare între IFI, donatori şi beneficiari pentru protecţia apei şi a măsurilor relevante referitor la Dunăre şi Marea Neagră. Scopul central este de a încuraja abordarea strategică pentru utilizarea finanţelor şi coordonarea acţiunilor dintre toate instrumentele financiare pentru aplicarea operaţiilor necesare în regiune.

Moldova este membră şi a Comisiei Internaţionale pentru Protecţia Râului Dunărea (ICPDR), care identifică măsurile necesare pentru implementarea în cadrul Directivei Apelor a UE – cu scopul de păstrare a apelor în stare ecologică şi componenţă chimică bună în întreg bazinul. Moldova participă în cadrul proiectului „Mediu pentru Europa", care este un proiect multilateral, creat în 1989, pentru a supraveghea starea de alarmă mereu în creştere referitor la mediu în ţările Europei Centrale şi de Est, depăşind metodele vechi şi orientându-se spre mecanismele UE. Activităţile de bază sunt promovate de către aşa-numita Comisia Task Force, cu acordul Comisiei şi al unuia din ministerele de resort.

Republica Moldova întreţine relaţii de parteneriat şi dezvoltă plenar cooperarea cu ţările din regiune, pornind de la contextul pe care îl implică diversitatea arealului Mării Negre. În esenţă, România constituie pentru Republica Moldova pilonul reconstrucţiei socioculturale a regiunii. În acest scop, ea se impune să fie prezentă permanent şi semnificativ în procesele regionale şi să joace un rol activ în structurile suprastatale ale ţărilor din regiune. Judeţele aflate la graniţa cu Republica Moldova incluse în program sunt Botoşani, Galaţi, Iaşi şi Vaslui. În această zonă s-au identificat 40 proiecte de cooperare intre organizaţii româneşti şi moldovene. Cele mai mari sume din totalul sumelor estimate pentru aceste proiecte se adesează propunerilor de proiecte din domeniile transportului (55%), protecţiei mediului (21%), dezvoltării economice şi sociale (14%), turismului (7%) [9].

Transformarea zonei Mării Negre într-un spaţiu de securitate, stabilitate, democraţie şi prosperitate, în cadrul unui proces multilateral susţinut de partenerii europeni, are potenţialul de a consolida securitatea regiunii şi, implicit, securitatea naţională a Republicii Moldova. Relaţiile de securitate în bazinul Mării Negre se dezvoltă atât pe baze bilaterale, cât şi în cadrul diferitelor instituţii şi formule de cooperare multilaterală. Ponderea Uniunii Europene şi NATO la cooperarea de securitate în bazinul Mării Negre este în creştere, urmare a proceselor de extindere a acestor două organizaţii. Implementarea noii agende economice prin activităţi şi eforturi colective va contribui la o dezvoltare durabilă mai dinamică a fiecărui stat membru şi a regiunii ca un întreg, la promovarea democraţiei, drepturilor omului, statului de drept şi a societăţii civile şi la atingerea scopurilor mai largi de integrare europeană şi stabilitate în regiune. Republica Moldova atribuie importanţă participării sale la Organizaţia pentru Cooperare Economică la Marea Neagră urmărind, totodată, scopul de a consolida cooperarea în cadrul OCEMN în domeniile energeticii, comerţului, transporturilor, comunicaţiilor, turismului şi dezvoltării infrastructurilor.

Referințe:

1. http://www.azi.md
2. http://www.mfa.gov.tr/grupa/af/BSEC1.html
3. Alocuțiunea domnului Mircea Snegur, Preşedintele Republicii Moldova, 27 aprilie 1996, http://www.kappa.ro/guv96/alocmstd.html
4. Oman Ch. Globalization, Regionalization and Inequality // Andrew Hurell, Ngaire Woods, Inequality, Globalization and World Politic. - Oxford University Press, 1999, p.63.
5. Bădălan E. Securitate şi cooperare în spațiul extins al Mării Negre. Securitate şi stabilitate în Bazinul Mării Negre: a V-a Sesiune Internațională de Comunicări Ştiințifice. - Bucureşti, 21-22 noiembrie 2005, Universitatea Națională de Apărare (Bucureşti). - Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.9.
6. BSEC Economic Agenda for the future. Towards a more consolidated, effective and viable BSEC partnership, www.bsec.gov.tr/agenda.htm.
7. http://www.infonews.ro/modules.php?name=News&file=article&sid=32377
8. Francu E. Euroregiunea Mării Negre, prima inițiativa concretă europeană de colaborare între statele riverane, 31 martie 2006 //www.reporter.md
9. Ministerul Integrării Europene. Zeci de propuneri de cooperare cu Moldova si Ucraina, 5 octombrie 2006, www.mfa.md

Prezentat la 06.11.2007

REGLEMENTAREA CONCEPTUALĂ A FUNCŢIEI PUBLICE ÎN ROMÂNIA ŞI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Răzvan VIORESCU

Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava (România)

The analysis of the public post concept revealed that in Romania and Republic of Moldova, as well as in the member states of the European Union, at the doctrinaire level, there is no definition unanimously accepted, this step being strongly influenced by the traditions and force vectors of the public administration organization in each country.

From the legal definition of the concept, it results that the public post has its own characteristics. The civil service could be defined as the juridical situation consisting of a complex *of rights and obligations, legally determined, previewed or allowed, through which it is fulfilled the competence of a public authority in regime of public power and in accordance with the attributions of that authority.*

Doctrina juridică nu a avut şi nu are un punct de vedere unitar asupra problematicii funcţiei publice, cu atât mai mult cu cât reglementările în materie diferă în funcţie de perioada istorică şi de realitatea statală la care ne raportăm uneori, aceste reglementări nefiind altceva decât un instrument de impunere a unor concepţii politice.

Conceptul de *funcţie publică,* în funcţie de sistemul juridic naţional de referinţă, a cunoscut mai multe accepţiuni, determinând o sferă largă de cuprindere a persoanelor care exercită prerogativele de putere publică. Majoritatea resurselor doctrinare nu identifică o definiţie legală riguroasă a acestei noţiuni. Astfel, pentru a cristaliza o definire cât mai aproape de realităţile sociojuridice, vom recurge, în principal, la circumstanţierile realizate de jurisprudenţa şi de doctrina de drept administrativ (normele de drept public), în principal, şi de cea de drept al muncii (normele de drept privat), în special [1].

Noţiunea de *funcţie publică* poate cuprinde persoanele supuse unui statut de drept public, dar şi o parte din cele supuse unui statut de drept privat. După acelaşi raţionament, noţiunea de *„funcţionar"* nu are un înţeles uniform, ea cuprinzând persoane fizice aflate în ipostaze diferite, în funcţie de soluţia reţinută în legislaţia în vigoare, şi care realizează activitatea în cadrul serviciilor publice, fie cu titlu permanent, fie cu titlu temporar [2].

În România, reglementarea funcţiei publice [3], în sensul modern al accepţiunii, a fost realizată prima dată de Regulamentele Organice. Urmează, cronologic, prevederi ale Statutului dezvoltător al Convenţiei de la Paris şi ale Legii electorale din timpul lui Cuza, precum şi cele ale Constituţiei din 1866, pentru ca abia prin Constituţia din 1923 să se considere oportun momentul adoptării unui statut al funcţionarilor publici, concretizat prin Legea din 19 iunie 1923, în vigoare până în 1940. Evoluţia ulterioară a reglementărilor în materie a fost determinată de cursul evenimentelor care au îndepărtat societatea românească de pe calea unei democraţii autentice. Un moment relevant în scurta prezentare a istoricului reglementării funcţiei publice este adoptarea Constituţiei României din 1991, iar în temeiul acesteia adoptarea, nejustificat de târziu, a Statutului funcţionarului public, prin Legea nr.188/1999.

În Republica Moldova, pentru realizarea funcţiilor statului se înfiinţează servicii publice corespunzătoare, care, la rândul lor, sunt dotate cu funcţii publice ocupate de funcţionari publici. Funcţia publică şi statutul ei juridic se instituie de Parlament, de Preşedintele Republicii Moldova, de Guvern şi de autorităţi publice centrale sau locale, în limita competenţei lor stabilite de Constituţie şi de alte legi. Statutul juridic al funcţiei publice include drepturile, obligaţiile, responsabilitatea funcţionarului public, exigenţele faţă de pregătirea lui profesională [4].

Noţiunea de *funcţie publică* este strâns legată de noţiunea de putere publică, de autoritate, de organ. Statul acţionează prin funcţionari publici care sunt deţinătorii unor funcţii publice. Noţiunea de funcţie publică reprezintă o importanţă foarte mare pentru a înţelege cum se manifestă statul în general şi fiecare organ al său în parte. Se ştie că în stat există, sunt recunoscute trei funcţiuni sau categorii de organe: legislativă, executivă (administrativă) şi judecătorească. Aceste trei funcţiuni realizează în domeniul lor de activitate atributele de putere ale statului. Deosebirile constau în specificul activităţilor pe care le exercită, al competenţelor ce le sunt atribuite.

Prin lege se înființează diferite funcții publice care sunt încredințate unor persoane fizice. Din momentul în care li se încredințează funcția publică, aceste persoane fizice dobândesc calitatea de funcționari publici. Ei reprezintă mijloacele umane prin care acționează instituțiile administrației. De fiecare dată când se înființează și se organizează un organ al administrației publice se stabilesc și funcțiile publice necesare, prezentate într-o structură internă necesară cu raporturi ierarhice ori de colaborare, cu puterea publică aferentă realizării competențelor fiecărei funcții și ale organului administrativ în ansamblu. Noțiunile de administrație publică și funcție publică se găsesc într-un raport de întreg față de parte [5], funcția publică făcând parte din administrația publică.

Pentru realizarea funcțiilor statului se înființează servicii publice corespunzătoare care, la rândul lor, sunt dotate cu funcții publice, adică cu atribuții, competențe și răspunderi specifice sarcinilor pe care acestea le realizează în scopul satisfacerii intereselor generale ale societății – scopul și finalitatea organelor statului și ale unităților sale administrativ-teritoriale.

În *Legea serviciului public,* nr.443-XIII din 04.05.95, adoptată în Republica Moldova, sunt definite mai multe noțiuni, printre care cele de *serviciu public, funcție publică* și *funcționar public.* Trăsăturile caracteristice ale serviciului public rezultă din art.1 din legea sus-menționată: „*serviciul public înseamnă totalitatea autorităților publice și activitatea persoanelor ce ocupă posturi în aparatul acestor organe, îndreptarea spre realizarea împuternicirilor acestor autorități în scopul dezvoltării economiei, culturii, sferei sociale, promovării politicii externe, apărării ordinii de drept și asigurării securității naționale, ocrotirii drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale cetățenilor*", și anume:

- realizează o activitate de utilitate socială, pentru public;
- se află în raport juridic permanent și sub controlul autorității administrative care l-a înființat și organizat;
- furnizează bunuri sau prestații de servicii în mod impersonal, comunității în general;
- este supus unui regim juridic, reglementat de principii ale dreptului public în sensul că acționează cu scopul de a satisface interesele generale pentru care a fost înființat;
- spre deosebire de întreprinderile particulare, serviciul public poate funcționa chiar dacă nu este rentabil, astfel încât multe servicii publice sunt gratuite.

Totuși, legislația din Republica Moldova cunoaște și o altă definire a noțiunii de *serviciu public*. Astfel, în art.2 al *Legii contenciosului administrativ,* nr.793 din 10.02.2000, noțiunea de *serviciu public,* în sensul acestei legi, este formulată astfel: *„activitate de interes public organizată sau autorizată de o autoritate a administrației publice".* Această definiție în nici un caz nu o exclude și nici nu o plasează în opoziție cu cea dată de *Legea serviciului public.* Fiecare din ele are semnificația sa proprie în contextul instituției juridice din care face parte: prima se referă la personalul din administrația publică și la statutul juridic al acestuia, iar a doua – la activitatea de prestare a serviciilor de interes public de către personalul dat.

În literatura de specialitate din România s-a susținut că, de regulă, *funcția publică* este de natura puterii executive. Astfel, s-a susținut că „*orice serviciu public, sub orice formă s-ar prezenta, dezvoltă o activitate proprie absolut necesară existenței și progresului său, numită funcțiune administrativă, care este caracteristică tuturor activităților sociale*" [6]. Din textul citat rezultă că autorul considera că serviciul public este egal – ca sens – cu funcțiunea publică și că funcțiunea publică se exercită numai pentru realizarea atribuțiilor administrației publice. În schimb, prof. P.Negulescu susține că *„funcțiunea publică apare deci ca o grupare de atribuții, de puteri și de competențe în scopul de a da satisfacțiune unor interese generale".*

Doctrina de specialitate, de asemenea, s-a pronunțat în nenumărate rânduri asupra unei definiții a funcției publice. Dintre aceste încercări de conceptualizare a funcției publice respectiv funcției de stat [7] putem enumera:

- ✓ funcția de stat este acel complex de drepturi și obligații cu care este învestită o persoană fizică ce face parte din cadrul unui organ al statului, care are caracter de continuitate și care se exercită pentru realizarea puterii de stat, pentru îndeplinirea sarcinilor acelui organ al statului [8];
- ✓ funcția de stat este instituția juridică a persoanei fizice legal învestită cu atribuții în realizarea competenței unui organ de stat, ce constă în ansamblul drepturilor și obligațiilor care formează conținutul raportului juridic complex dintre persoana fizică respectivă și organul care a învestit-o [9];
- ✓ funcția în cadrul organelor administrației publice reprezintă situația juridică a persoanei fizice, învestită legal cu atribuții în realizarea competenței unei autorități publice, ce constă în ansamblul drepturilor și obligațiilor care formează conținutul juridic complex dintre persoana fizică respectivă și organul care a învestit-o [10];

- ✓ funcţia publică este acea grupare de atribuţii, puteri şi competenţe, stabilite potrivit legii, din cadrul unui serviciu public, înfiinţat în scopul satisfacerii, în mod continuu şi permanent, de către funcţionarii publici, numiţi sau aleşi în aceste funcţii, a intereselor generale ale societăţii [11];
- ✓ funcţia publică reprezintă complexul drepturilor şi obligaţiilor de interes general stabilite potrivit legii în scopul realizării competenţei unei autorităţi publice, instituţii publice sau regii autonome, de către persoane legal învestite [12].

În doctrina românească de specialitate, *funcţia publică* a fost definită ca *reprezentând complexul de puteri şi competenţe, stipulate de lege, pentru satisfacerea unui interes general, în vederea ocupării, temporar, de către un titular (sau mai mulţi), persoană fizică, ce exercită puterile în limitele competenţei şi urmăreşte realizarea scopului pentru care a fost creată funcţia* [13].

Funcţia publică se poate defini – într-un sens larg, conceptual – ca reprezentând o situaţie juridică predeterminată normativ constituită dintr-un complex unitar de drepturi şi obligaţii prin a căror realizare se înfăptuieşte în mod specific competenţa unui organ de stat exercitându-se puterea publică în conformitate cu atribuţiile ce revin autorităţii respective [14].

Funcţia publică reprezintă ansamblul atribuţiilor şi responsabilităţilor, stabilite în temeiul legii, în scopul realizării prerogativelor de putere publică de către administraţia publică centrală şi locală [15].

Funcţia publică este un complex de atribuţii specifice, prestabilite legal, cu care sunt înzestrate serviciile publice, atribuţii exercitate în mod continuu de către persoane fizice legal învestite, în vederea satisfacerii intereselor generale ale membrilor societăţii.

Funcţiile publice se organizează în cadrul unui serviciu public în raport de sarcinile pe care acesta trebuie să le îndeplinească pentru satisfacerea intereselor generale ale membrilor societăţii, la nivel naţional ori local. În acest sens, Al. Negoiţă afirmă că *„interesul general, pe care îl susţine sistemul administraţiei publice în raport cu societatea globală, este formulat în cadrul sistemului politic de către organele care au atribuţii în această privinţă şi, în primul rând, de organele care deţin puterea în stat"* [16]. Prin urmare, nu poate fi vorba de crearea unei funcţii publice pentru un funcţionar, ci pentru realizarea unui interes public. De aceea, funcţia publică preexistă funcţionarului public, recrutat ulterior prin concurs pe baza criteriilor obiective, ea reprezentând mobilul raportului juridic de serviciu în sensul art.2 din Legea nr.188/1999.

În Republica Moldova, *funcţia publică* reprezintă, conform Legii nr.443-XIII din 04.05.1995, *„unitatea primară a autorităţii publice, care determină locul şi rolul cetăţeanului în munca socială în sistemul serviciului public, drepturile şi obligaţiile, exigenţele faţă de pregătirea lui profesională" (alin.2 art.1)* [17].

Factorul comun şi definitoriu pentru toate funcţiile publice este existenţa unui complex de atribuţii (drepturi şi obligaţii) prevăzute de lege, pe care unii autori îl denumesc situaţie juridică obiectivă [18].

Aceste atribuţii reprezintă, de altfel, competenţa unei anumite instituţii din administraţia publică într-un anumit domeniu al activităţii de organizare a executării şi de executare a legii şi a celorlalte acte normative. Atribuţiile stabilite prin lege sau potrivit legii dau competenţa celor care îndeplinesc funcţiile respective ca, în regim de drept administrativ, să facă acte juridice, operaţiuni administrative sau materiale în mod legal [19].

Pornind de la definiţia legală care precizează conţinutul funcţiei publice, se pot identifica ***caracteristicile ansamblului de atribuţii şi responsabilităţi*** cu care este înzestrată aceasta.

Astfel, prin ***atribuţie*** se înţelege *un complex de drepturi şi de obligaţii de care dispune o autoritate în vederea realizării sarcinilor sale*, în schimb prin ***responsabilitate*** se are în vedere *o obligaţie de a efectua sau de a îndeplini o sarcină concretă de serviciu, o îndatorire trasată şi determinată*, noţiunea neavând nimic comun, în acest caz, cu cea de răspundere pentru neîndeplinirea unei obligaţii legale, părând că are, mai degrabă, o încărcătură politică şi etică, decât juridică [20].

Aceste atribuţii şi responsabilităţi sunt stabilite în temeiul legii. Desigur, ar fi fost mai corect să se prevadă că ele sunt stabilite prin lege – atunci când această reglementare le stipulează – iar mai apoi în temeiul legii când această competenţă este delegată autorităţii sau instituţiei publice; de regulă, prin conducătorul ei, pentru a-i determina conţinutul conform reglementărilor legale în vigoare şi în acord cu ele, ceea ce ar fi în deplină concordanţă şi cu principiul legalităţii funcţiei.

Deci, practic, autorităţile publice administrative exercită puterea executivă în scopul organizării şi înfăptuirii unor servicii publice de interes general ori în sectoare specifice precum finanţe, învăţământ, sănătate, cultură, etc. În schimb, instituţia publică – nu în sensul ei foarte larg care ar include şi autorităţile, dar nici în sensul ei juridic ca ansamblu de norme unitare grupate şi foarte restrânse ca obiect de reglementare [21] –

ni se prezintă ca o formă organizată menită a desfăşura activități din domeniul conducerii serviciilor publice sau al efectuării serviciilor publice (neimplicată în sfera producției materiale) aflată, de regulă, în subordinea unei autorități publice.

Concluzionând, putem afirma că *funcția publică* este [22]:

a) o totalitate de atribuții, competențe de specialitate şi responsabilități cu care sunt dotate la înființare serviciile publice;
b) funcțiile publice ale unui serviciu public sunt cuprinse în statul de funcții, întocmit şi aprobat potrivit legii;
c) atribuțiile şi competențele funcțiilor publice se stabilesc în raport cu sarcinile specifice pe care serviciile publice le exercită în vederea satisfacerii intereselor generale ale societății;
d) atribuțiile şi competențele funcției publice se exercită în mod continuu şi ritmic;
e) atribuțiile şi competențele funcției publice se realizează de către funcționarii publici numiți în funcția respectivă;
f) persoana fizică care doreşte să ocupe o funcție publică trebuie să îndeplinească condițiile de studii şi stagiu cerute, potrivit legii, de statul de funcții al serviciului public;
g) pentru munca prestată în cadrul funcției publice pe care o ocupă, funcționarul public primeşte un salariu lunar şi alte drepturi băneşti, prevăzute de lege;
h) funcția publică se desființează de către organul care a înființat-o, prin acte administrative de autoritate de aceeaşi natură ca acela prin care a înființat-o.

Având în vedere elementele menționate, într-o încercare de a sintetiza definițiile date acestui concept putem considera că ***funcția publică*** *reprezintă o situație juridică, alcătuită din atribuții şi responsabilități, stabilite legal, în cadrul unui serviciu public, în vederea realizării competențelor în regim de putere publică, de către funcționarii publici învestiți în aceste funcții din cadrul administrațiilor publice centrale şi locale, a intereselor generale ale societății.*

Definind noțiunile de serviciu public şi funcție publică într-o manieră largă, incidența *Legii serviciului public*, adoptată în Republica Moldova, este limitată totuşi la funcțiile publice care fac parte din [23]: *aparatul Parlamentului; aparatul Preşedintelui Republicii Moldova; Cancelaria de Stat; secretariatul Curții Constituționale; aparatul şi unitățile Curții de Conturi; aparatul Consiliului Superior al Magistraturii; aparatele autorităților publice centrale constituite de către Preşedintele Republicii Moldova, Parlament sau Guvern; Academia de Administrare Publică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova ca centru național de promovare a politicii de stat în domeniul administrației publice; structurile reprezentative ale Republicii Moldova în organismele internaționale la care Republica Moldova este parte; aparatele centrale şi unitățile teritoriale ale ministerelor, departamentelor şi ale altor autorități publice centrale de specialitate; aparatele şi unitățile teritoriale ale departamentelor şi ale altor organe ale administrației publice din subordinea autorităților publice centrale de specialitate; organele centrale şi unitățile teritoriale ale Serviciului de Stat de arhivă; autorităților administrației publice locale, direcțiile şi secțiile lor autonome, indiferent de sursele de finanțare; organele instanțelor judecătoreşti, procuraturii, serviciului diplomatic, serviciului fiscal, Centrului pentru Combaterea Crimelor Economice şi Corupției, inspectoratelor de stat, controlului vamal, securității statului, organele de interne, organele apărării, precum şi persoanele care dețin funcții publice în autoritățile publice enumerate, a căror activitate nu este reglementată prin acte legislative speciale privind statutul juridic al acestor autorități publice.*

Modernizarea funcției publice a reprezentat un criteriu important pentru Comisia Europeană în evaluarea performanțelor statelor candidate în vederea integrării în structurile europene. Comisia Europeană nu numai că a examinat legislația elaborată de România, compatibilitatea acesteia cu normele comunitare, dar şi capacitatea statului român de a pune în aplicare politicile comune şi de a respecta principiile şi normele dreptului comunitar european [24].

Referințe:

1. Ştefănescu I.T. Tratat de dreptul muncii. Vol.I. - Bucureşti: Lumina LEX, 2003, p.33.
2. Postelnicu R. Statutul funcționarilor publici: Teză de doctorat. - ASE, 2006, p.13.
3. Prisăcaru V. Funcționarii publici. - Bucureşti: ALL Beck, 2004, p.34.
4. Orlov M. Drept administrativ. - Chişinău: Epigraf, 2001, p.81.

5. Negulescu P. Tratat de drept administrativ, p.522.
6. Văraru M. Tratat de drept administrativ. - Bucureşti: Socec, 1928, p.129.
7. Funcţia de stat va fi înţeleasă ca fiind echivalenta funcţiei publice, cu menţiunea că a fost percepută astfel înainte de apariţia Constituţiei României din decembrie 1991.
8. Vedinaş V. Drept administrativ. - Bucureşti: Universul Juridic, 2006, p.298.
9. Ionescu R. Drept administrativ. - Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, p.179.
10. Iorgovan A. Gilescu V. Drept administrativ şi ştiinţa administraţiei, 1986.
11. Negoiţă Al. Drept administrativ. - Bucureşti: Silvy, 1996, p.95.
12. Prisăcaru V. Tratat de drept administrativ. Partea Generală, Ediţia a II-a revăzută. - Bucureşti: ALL, 1996, p.160.
13. Negulescu P. Drept administrativ. - Bucureşti, 1934, vol.I., p.522.
14. Aspecte conceptuale tratate în detaliu de Alexandru I., Negoiţă A., Brezoianu D., Vida I., Ivan S., Popescu-Slăniceanu I. Drept administrativ. - Braşov: Omnia UNI-SAST, 1999, p.334-335; Prisăcaru V. Tratat de drept administrativ român, p.140-158.
15. Art.2 din Legea nr.188/1999 privind Statutul funcţionarilor publici // Monitorul Oficial al României, Partea I. - 1999. - Nr.600, modificată de Legea nr.161 // Monitorul Oficial al României. - 2003. - Nr.279.
16. Negoiţă Al. Drept administrativ, p.45.
17. Orlov M. Drept administrativ, p.81.
18. Iovănaş I. Drept administrativ. - Arad: Servo Sat, 1997, p.175.
19. Negoiţă Al. Drept administrativ, p.42.
20. Preda M., Stecoza G. Unele consideraţii şi observaţii critice asupra statutului funcţionarilor publici // Dreptul. - 2000. - Nr.8. - P.63.
21. Alexandru I. Administraţia publică. Teorii, realităţi, perspective. - Bucureşti: Lumina LEX, p.30-33.
22. Prisăcaru V. Funcţionarii publici. - Bucureşti: ALL Beck, 2004, p.35.
23. Creangă I. Curs de Drept administrativ. Vol.I. - Chişinău: Epigraf, 2004, p.176.
24. Alexandru I. Administraţia publică. Teorii, realităţi, perspective, p.601-642.

Prezentat la 01.11.2007

CUPRINS

Asistenţă Socială şi Sociologie

Maria BULGARU, Oleg BULGARU
ASPECTE ALE IMPACTULUI PROCESULUI DE LA BOLOGNA ASUPRA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN REPUBLICA MOLDOVA (CAZUL USM) 5

Mihaela CERNEI, Marcela DILION
NECESITATEA DEZVOLTĂRII SERVICIILOR DE ASISTENŢĂ SOCIALĂ ÎN CADRUL INSTITUŢIILOR MEDICALE PERINATALE DIN REPUBLICA MOLDOVA 12

Diana CHEIANU-ANDREI
IMPACTUL SECETEI DIN VARA ANULUI 2007 ASUPRA POPULAŢIEI DIN MEDIUL URBAN DIN REGIUNEA DE SUD A REPUBLICII MOLDOVA 16

Vasile ONICOV
SECTELE ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ 21

Drept Civil

Iulia BĂNĂRESCU
LEGATUL. DESEMNAREA LEGATARULUI 28

К.И. БУРДИН
ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ ОРГАНА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ОБЩЕСТВЕННЫМИ ОБЪЕДИНЕНИЯМИ 36

А.Н. СОКОЛОВ, К.С. СЕРДОБИНЦЕВ
ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМАМ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА 44

Г.К. КОПЫЛОВА
ПСИХОЛОГИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ 52

С.Л. ЯШИНА
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ ПРАВА 62

А.Н. СОКОЛОВ, О.С. ЗИБЕРОВА
ПРОБЛЕМЫ ЭТНИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ) 73

Drept Internaţional şi Drept al Relaţiilor Economice Externe

Ghenadie RADU, Violeta COJOCARU
LE RÉGIME DE L'ORIGINE DES MARCHANDISES DES PAYS DU MAGHREB: UN SYSTÈME EN CONSTRUCTION 80

Vitalie GAMURARI, Nicolae OSMOCHESCU
INDIVIDUALIZAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU CRIME DE RĂZBOI COMISE ÎN CADRUL CONFLICTELOR ARMATE NON-INTERNAŢIONALE: STUDIU AL PRACTICII JUDICIARE A STATELOR ŞI A ORGANISMELOR INTERNAŢIONALE 84

Diana CUCOŞ
MIGRAŢIA INTERNAŢIONALĂ ŞI DREPTURILE OMULUI 92

Drept Penal şi Criminologie

Sergiu BRÎNZĂ
UNELE ASPECTE ALE APLICĂRII ÎN PRACTICĂ A RĂSPUNDERII PENTRU SUSTRAGERE 96

Igor A. CIOBANU, Iulian GROZA
POLITICA PENALĂ – ETAPE, OBIECTIVE ŞI DIRECŢII DE ACŢIUNE 108

Ludmila DUMNEANU
SISTEMUL DE PEDEPSE ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT 113

Adriana EŞANU
LIMITELE ADMISIBILITĂŢII ACTULUI DE PRELEVARE ŞI TRANSPLANT DE ORGANE SAU ŢESUTURI UMANE ÎN REPUBLICA MOLDOVA 119

Mariana GRAMA
CONDIŢIILE DE FOND ALE EXTRĂDĂRII 126

Лилия ГЫРЛА
УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ДЕТОУБИЙСТВА В СВЕТЕ СТАТЬИ 147 УК РМ 135

Igor HADÎRCĂ
LATURA OBIECTIVĂ A INFRACŢIUNILOR PREVĂZUTE LA alin.(2) art.217, alin.(2) art.217^1, art.217^2 ŞI LA art.217^3 CP RM 139

Maria MUTU-STRULEA
TRATAMENTUL APLICAT MINORILOR DELINCVENŢI ÎN LEGISLAŢIILE PENALE ALE ALTOR STATE 155

Artur REŞETNICOV
DISOCIEREA MIJLOCULUI DE SĂVÂRŞIRE A INFRACŢIUNII DE OBIECTUL MATERIAL AL INFRACŢIUNII: CONOTAŢII TEORETICE ŞI PRACTICE 160

Vitalie STATI
LĂSAREA ÎN PRIMEJDIE ŞI UNELE INFRACŢIUNI CONEXE ACESTEIA. UNELE ASPECTE ALE APLICĂRII RĂSPUNDERII PENALE 164

Ion TIPA
SIMILITUDINI ŞI DELIMITĂRI ALE LIBERĂRII DE PEDEAPSA PENALĂ DATORITĂ SCHIMBĂRII SITUAŢIEI CU ALTE INSTITUŢII PENALE SIMILARE 171

Sorin TIMOFEI
FOLOSIREA SITUAŢIEI DE SERVICIU LA SĂVÂRŞIREA INFRACŢIUNII DE LIMITARE A CONCURENŢEI LIBERE 175

Mihaela VIDAICU
SUBIECTUL INFRACŢIUNII DE EUTANASIE 181

Jurnalism şi Ştiinţe ale Comunicării

Ana GONŢA
IMAGINEA DE ŢARĂ ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ 187

Valentina COJOCARU
GLOBAL MASS-MEDIA 197

Mihai LESCU
ACTIVITATEA EDITORIALĂ ŞI SOCIETATEA INFORMAŢIONALĂ 201

Ludmila RUSNAC
VIOLENŢA PERSUASIUNII ÎN PUBLICITATEA TELEVIZATĂ 204

Ana GONȚA
MASS-MEDIA CA INSTRUMENT DE IMAGINE DE ȚARĂ 212
Оксана РУСНАК
АРХЕТИПИЧЕСКОЕ КОДИРОВАНИЕ В РЕКЛАМЕ 222
Mariana TACU
INTERDEPENDENȚA DINTRE AGENDA MASS-MEDIA ŞI AGENDA PUBLICĂ 227

Ştiințe Politice şi Administrative

Carolina MACOVEȚCHI
REGIONALISMUL – FORMĂ EFICIENTĂ DE REALIZARE A AUTONOMIEI LOCALE 233
Constantin MANOLACHE, Ion COROPCEAN
ORGANISMUL MILITAR AL STATULUI: ABORDARE METODOLOGICĂ A CERCETĂRII 237
Aurelia PERU
INSTRUMENTARUL *IMAGINII* ACTORULUI POLITIC: FENOMENUL *POZIȚIONĂRII* 243
Svetlana CEBOTARI
ABORDĂRI TEORETICE ALE FENOMENULUI „PROCES INTEGRAȚIONIST” 250
Vitalie GROSU
PROBLEMA DEMOCRATIZĂRII ÎN CONTEXTUL POLITICII DE SECURITATE A UE 257
Анна ХАРУЦА
О ПРОБЛЕМЕ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ ГОСУДАРСТВ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА 261
Ala ŞVEȚ
COOPERAREA REGIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI PENTRU COOPERARE ECONOMICĂ A MĂRII NEGRE 265
Răzvan VIORESCU
REGLEMENTAREA CONCEPTUALĂ A FUNCȚIEI PUBLICE ÎN ROMÂNIA ŞI ÎN REPUBLICA MOLDOVA 269

Formatul 60×84 1/8.
Coli de tipar 34,5. Coli editoriale 40,2.
Comanda 291. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
Str. A.Mateevici, 60. Chişinău, MD 2009